T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

NAZMÎ DÎVÂNI (İNCELEME-METİN)

DOKTORA TEZİ

NECMİYE GÜNEŞ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. MEHMET ÖZDEMİR

BİLECİK, 2024

10330139

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

NAZMÎ DÎVÂNI (İNCELEME-METİN)

DOKTORA TEZİ

NECMİYE GÜNEŞ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. MEHMET ÖZDEMİR

BİLECİK, 2024

10330139

BEYAN

"**Nazmî Dîvânı (İnceleme-Metin)**" adlı doktora tezi hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

<table>
<tr><td colspan="4">Bu çalışmanın,
Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.</td></tr>
<tr><td>DESTEK ALINMIŞTIR</td><td></td><td>DESTEK ALINMAMIŞTIR</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="4">Destek alındı ise;</td></tr>
<tr><td colspan="4">Destekleyen kurum;</td></tr>
<tr><td colspan="2">Desteğin Türü</td><td colspan="2">Proje Numarası</td></tr>
<tr><td colspan="2">1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)</td><td colspan="2" rowspan="3"></td></tr>
<tr><td colspan="2">2- TÜBİTAK</td></tr>
<tr><td colspan="2">Diğer;……</td></tr>
<tr><td colspan="4">ETİK KURUL onayı var ise;</td></tr>
<tr><td colspan="2">ETİK KURUL karar tarih/sayı:</td><td colspan="2">……/……..</td></tr>
</table>

Necmiye GÜNEŞ

Tarih

…….....

İmza

…….....

ÖN SÖZ

Çalışma, İzmir Milli Kütüphanesi Yazmalar Bölümü 1559 numarada yer alan *Nazmî Dîvânı*'nın çeviri yazılı metni ve incelemesini içermektedir. Çalışmanın amacı öncelikle Nazmî'nin *Dîvân-ı Nazmî* isimli eserinin çeviri yazılı metnini oluşturup eseri şekil ve muhteva açısından ele almaktır. Daha sonra ise eserin, hem Türk edebiyatı içerisindeki yeri ve önemini belirleyebilmek hem de edebiyat tarihlerine de kaynaklık edebilecek yeni bir eseri günümüz edebiyat araştırmacılarının istifadesine sunabilmektir.

Çalışma; giriş, metnin incelendiği beş bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde XIX. yüzyılın siyasi ve edebî durumu ile çalışmanın konusu, amacı ve önemi hususunda bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Nazmî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eseri hakkında bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde eser şekil yönleri ile ele alınıp şairin şiirlerinde tercih ettiği nazım şekilleri ve türleri belirlenmiş, vezin, kafiye ve redif hususundaki tasarrufu belirtilmiştir. Üçüncü bölümde eser dil ve üslup özellikleri bakımından incelenmiş manzumelerde geçen edebî sanatlar, atasözü, deyim ve mahallî kullanımlar tespit edilmiştir. Dördüncü bölümde eserin muhteva özellikleri din, tasavvuf, cemiyet, insan ve tabiat gibi başlıklar altında incelenmiştir. Beşinci bölümde ise nüsha tanıtımı, çeviri yazılı metin oluşturulurken izlenilen yol hakkında bilgi ve eserin çeviri yazılı metni yer almaktadır. Sonuç bölümünde ise çalışmada elde edilen bilgilerin genel bir değerlendirmesi sunulmuştur. Çalışmada istifade edilen kaynaklar ise "KAYNAKÇA" başlığı altında verilmiştir. Son olarak "EKLER" bölümünde "Özel Adlar Dizini" yer almaktadır.

Tez konusunun belirlenmesinde, eserin temininde ve çalışmanın her aşamasında yardımlarını ve bilgilerini hiçbir zaman esirgemeyen, fikirleri ve yönlendirmeleriyle her daim yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR'e teşekkürlerimi sunarım. Tezin ilk aşamasından sonuna kadar geçen süreci takip ederek, çalışmanın daha sağlıklı ilerlemesi için öneri ve düzeltmeleri ile yol gösteren Prof. Dr. H. İbrahim DEMİRKAZIK ve Doç Dr. Ahmet ÖNAL hocalarıma katkılarından dolayı teşekkür ederim. Öneri ve düzeltmeleri ile çalışmanın son halini almasına katkı sağlayan Dr. Öğr. Üye. Metin SAMANCI hocama çok teşekkür ederim. Çalışmanın şekil düzenlemeleri hususunda desteğini esirgemeyen Arş. Gör. Dr. Tümer KARAAYAK hocama teşekkür ederim. Lisansüstü eğitim hayatımın ilk gününden beri her zaman destek ve teşviklerini esirgemeyen çok kıymetli hocalarım Doç. Dr. Gökhan REYHANOĞULLARI ve Dr. Öğr. Üye. Bilal GÜZEL'e şükranlarımı sunarım.

Son olarak hayatım boyunca her zaman yanımda olduklarını hissettirip bana destek olan kıymetli anne ve babama (Ayşe-Mehmet KELEMCİ) ve hem tez yazım aşamasında kaynak temininde ve metnin kontrol edilmesinde hem de karşılaştığım her zorlukta büyük bir sabır ve hoşgörü ile yanımda olup beni motive eden değerli eşim Cem GÜNEŞ'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Necmiye GÜNEŞ

2024

ÖZET

NAZMÎ DÎVÂNI (İNCELEME-METİN)

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti için askerî, siyasi, ekonomik, hukuki ve eğitim alanlarında ciddi sıkıntıların yaşandığı uzun ve yorucu bir yüzyıldır. Bu dönemde devleti yönetenler tarafından yenilik ve değişim hareketleri ile bu kötü gidişatı durdurabilmek için çeşitli adımlar atılmıştır. Bu yüzyıl, Osmanlı Devleti için yenileşme ve Batılılaşma devri olmuştur. Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Meşrutiyet'in ilanı ile pek çok alanda yaşanan köklü değişikliklerin neticesinde edebiyat alanında da bir eski-yeni çatışması meydana gelmiştir. Klasik Türk edebiyatı XX. yüzyılın başlarına kadar etkisini devam ettirse de Şeyh Galip'ten sonra artık eski ihtişamlı günlerine geri dönememiş ve yerini yavaş yavaş Fransız edebiyatının etkisiyle şekillenen yeni edebiyat anlayışına bırakmıştır. Gelişmeye başlayan bu yeni edebiyat anlayışının yanısıra bu yüzyılda klasik geleneği sürdüren sanatçılar da yetişmeye devam etmiştir. Bu sanatçılardan biri de Nazmî'dir. Biyografik kaynaklarda Nazmî'nin hayatına dair kesin bilgiler bulunmamaktadır. *Nazmî Dîvânı'*ndan elde edilen bilgilere göre Nazmî, XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış ve eser vermiş bir sanatçıdır. *Dîvân*'daki şiirlerden hareketle onun klasik edebiyatın gerektirdiği bilgi ve becerilere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Nazmî Dîvânı gayrı-mürettep bir divan hüviyetinde tertip edilmiştir. Eserin bilinen tek nüshası İzmir Milli Kütüphanesi Yazmalar Bölümü 1559 numarada kayıtlıdır. Eser 227 sayfadan meydana gelmektedir. Eserde farklı nazım şekilleri ve türlerde toplam 320 manzume yer almaktadır. Bu manzumelerin tamamı Türkçedir. Nazmî, şiirlerinde akıcı, sıcak, samimi, duru ve yalın bir dil kullanmaktadır. Şairin hem dinî hem de lâ-dinî şiirlerinde göze çarpan ortak özellik onun canlı, samimi, yalın ve akıcı üslubudur. Şiirlerinde hem aruz hem de hece ölçülerini kullanmıştır. Ayrıca kafiye ve redif gibi ahengi sağlayan unsurlara da özen göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: XIX. yüzyıl Türk Şiiri, Nazmî, Divan.

ABSTRACT

NAZMÎ'S DÎVÂN (ANALYSIS-TEXT)

The nineteenth century was a long and tiring century for the Ottoman Empire, with serious problems in the fields of military, politics, economy, law, education, etc. During this period, various steps were taken by the rulers of the state to stop this bad trend through innovation and change movements. In short, this century was an era of renewal and Westernization for the Ottoman Empire. As a result of the radical changes in many fields with the Tanzimat Edict, the Islahat Edict and the declaration of the Constitutional Monarchy, a conflict between old and new emerged in the field of literature. Although classical Turkish literature continued its influence until the beginning of the 20th century, after Sheikh Galip, it could no longer return to its former glory days and gradually gave way to a new understanding of literature shaped by the influence of French literature. In addition to this new understanding of literature that started to develop, artists who continued the classical tradition continued to grow in this century. One of these artists is Nazmî. There is no information about Nazmî's life in biographical sources. According to the information obtained from *Dîvân*, Nazmî is an artist who lived and worked in the second half of the XIXth century. Based on the poems in his *Dîvân,* it is possible to say that he had the knowledge and skills required by classical literature.

Nazmî's Dîvân is organized as an irregular and non-sequential dîvân. The only known copy of the work is registered in Izmir National Library, Manuscripts Section, number 1559. The work consists of 227 pages. The work contains a total of 320 verses belonging to different verse forms and genres. All of these verses are in Turkish. Nazmî uses a fluent, warm, sincere, clear and simple language in his poems. The common feature that stands out in both religious and non-religious poems of the poet is his lively, sincere, plain and fluent style. He used both aruz and syllabic meters in his poems. He also paid attention to the elements such as rhyme and red rhyme that provide harmony. In his poems, he sincerely expresses both his deep affection for the Ahl al-Bayt and the cruelty and sorrow he feels for them, especially in Karbala.

Keywords: XIXth Century Turkish Poetry, Nazmî, Divan.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖN SÖZ ..... **i**

ÖZET ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

İÇİNDEKİLER ..... **v**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **xii**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xiii**

METNİN DİLİ VE ÇEVİRİ YAZI SİSTEMİ ..... **xiv**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

NAZMÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERİ

1.1. Hayatı 4

1.1.1. Mahlası ve Adı 4

1.1.2. Doğum-Ölüm Yeri ve Yılı 4

1.1.3. Ailesi 6

1.1.4. Eğitimi ve Mesleği 7

1.1.5. Mensubiyeti 11

1.1.6. Eserden Hareketle Şairin Kişiliğine Dair Bazı İpuçları 14

1.2. Edebî Kişiliği 18

1.2.1. Kendi Sanatı Hakkındaki Düşünceleri 27

1.3. Eseri (Nazmî Dîvânı) 29

İKİNCİ BÖLÜM

DÎVÂN'NIN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

2.1. Nazım Şekilleri 32

2.1.1. Beyitlerden Oluşan Nazım Şekilleri 32

2.1.1.1. Gazel 32

2.1.1.2. Kaside 37

2.1.1.3. Kıt'a 42

2.1.1.4. Müfret/Mısra 44

2.1.2. Bentlerden Oluşan Nazım Şekilleri 46

2.1.2.1. Koşma 46

2.1.2.2. Müstezat 47
2.1.2.3. Muhammes/Tahmis 47
2.1.2.4. Müseddes/Tesdis 49
2.1.2.5. Terkibibent 49
2.2. Nazım Türleri 50
2.2.1. Aliname (Hz. Ali Sevgisi) 50
2.2.2. Düvazname 50
2.2.3. Hasb-i Hâl 50
2.2.4. Kudumiyye 51
2.2.5. Maktel (Maktel-i Hüseyin) 51
2.2.6. Medetname 52
2.2.7. Methiye 53
2.2.8. Mersiye 54
2.2.9. Muamma 55
2.2.10. Münacat 55
2.2.11. Nasihatname 56
2.2.12. Naat 57
2.2.13. Nefes 58
2.2.14. Nevruziyye 58
2.2.15. Şarkı 59
2.2.16. Takrizname 60
2.2.17. Tarih 60
2.2.18. Teşekkürname 66
2.2.19. Vasiyetname 66
2.2.20. Vücutname 67
2.3. Vezin 67
2.4. Kafiye ve Redif 70
2.4.1. Kafiye 70
2.4.2. Redif 72
2.4.2.1. Ek Hâlindeki Redifler 73
2.4.2.2. Ek+Kelime Hâlindeki Redifler 74
2.4.2.3. Ek+Kelime Grubu Hâlindeki Redifler 75
2.4.2.4. Kelime Hâlindeki Redifler 76

2.4.2.5. Kelime Grubu Hâlindeki Redifler 78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÎVÂN'IN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

3.1. Dîvân'ın Dil Özellikleri 79
3.2. Dîvânın Üslup Özellikleri 84
3.2.1. Edebî Sanatlar 93
3.2.1.1. Hüsnütalil 93
3.2.1.2. İstiare 94
3.2.1.3. İstifham 95
3.2.1.4. Leffüneşir 95
3.2.1.5. Mecazımürsel 95
3.2.1.6. Mübalağa 96
3.2.1.7. Nida 97
3.2.1.8. Tecahülüarif 97
3.2.1.9. Tekrir 97
3.2.1.10. Telmih 98
3.2.1.11. Tenasüp 99
3.2.1.12. Teşbih 100
3.2.1.13. Teşhis-İntak 101
3.2.1.14. Tevriye 101
3.2.1.15. Tezat 103
3.3. Atasözleri ve Deyimler 103

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÎVÂN'NIN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

4.1. DİN 118
4.1.1. Allah 118
4.1.2. Melekler 122
4.1.2.1. İsrafil 123
4.1.2.2. Hatif 123
4.1.2.3. Rıdvan 124
4.1.2.4. Harut 124
4.1.3. Kutsal Kitaplar 124

4.1.3.1. Kur'ân-ı Kerîm 124
4.1.3.2. İncîl, Tevrât ve Zebûr 126
4.1.4. Peygamberler 127
4.1.4.1. Âdem 127
4.1.4.2. Hızır 128
4.1.4.3. İsa 128
4.1.4.4. Muhammet 129
4.1.4.5. Musa 130
4.1.4.6. Nuh 131
4.1.4.7. Süleyman 131
4.1.4.8. Yakup 132
4.1.4.9. Yusuf 132
4.1.4.10. Zekeriyya 133
4.1.5. Sure, Ayet ve Hadisler 134
4.1.5.1. Sure 134
4.1.5.2. Ayet 135
4.1.5.3. Hadisler 138
4.1.6. İbadet 141
4.1.6.1. Kelime-i Tevhit 142
4.1.6.2. İman ve Küfür 142
4.1.6.3. Namaz 143
4.1.6.4. Oruç 144
4.1.6.5. Hac ve Zekât 145
4.1.7. Diğer Dinî Mefhumlar 146
4.1.7.1. Kıyamet, Harş ve Mahşer 146
4.1.7.2. Kabir 148
4.1.7.3. Cennet 148
4.1.7.4. Cehennem 151
4.1.7.5 Huri ve Gılman 152
4.1.7.6. Ukba 152
4.1.7.7. Havz-ı Kevser 153
4.1.7.8. Miraç 153
4.1.7.9. Ölüm ve Hayat 154

4.1.7.10. Cin, Peri, Şeytan 156
4.1.7.11. Kıble ve Kâbe 157
4.1.7.12. Kadir Gecesi 158
4.2. Tasavvuf 159
4.2.1. Tasavvufi Ekoller 161
4.2.1.1. Bektaşilik 161
4.2.1.2. Hurufilik 162
4.2.2. Bazı Mutasavuflar 164
4.2.2.1. Hacı Bektaş Velî 164
4.2.2.2. Hallac-ı Mansur 165
4.2.3. Tasavvufi Mefhumlar 166
4.2.3.1. Dergâh 166
4.2.3.2.İkrar 167
4.2.3.3. İlm-i Ledün 167
4.2.3.4. Mürşit 168
4.2.3.5. Nefs 168
4.2.3.6. Sabır ve Rıza 169
4.2.3.7. Sufi, Vaiz, Zahit 169
4.2.3.8. Tecelli 170
4.2.3.9. Vahdetivücut 171
4.2.3.10. Vahdet ve Kesret 172
4.3. Toplum 173
4.3.1. Şahıslar 173
4.3.1.1. Dinî Şahsiyetler 173
4.3.1.2. Hükümdarlar 178
4.3.1.3. Devlet Adamları 180
4.3.1.4. Sanatkarlar/Âlimler/Flozoflar 184
4.3.1.5. Tarihî ve Efsanevi Şahsiyetler 194
4.3.1.6. Aşk Hikayelerinde Adı Geçen Şahıslar 198
4.3.2. Kavimler 201
4.3.2.1. Arap ve Türk 201
4.3.3. Ülkeler ve Şehirler 202
4.3.3.1. Ane 202

4.3.3.2. Arabistan 202
4.3.3.3. Avrupa (Tulon, Paris, İngiltire, Nemçe, Rusçuk, Vidin, Varna) 202
4.3.3.4. Bağdat 203
4.3.3.5. Girit 203
4.3.3.6. Halep 204
4.3.3.7. Hata (Hıten/Hoten) 205
4.3.3.8. Hicaz 205
4.3.3.9. Kâfiristan 205
4.3.3.10. Kenan 206
4.3.3.11. Kerbela 206
4.3.3.12. Necef 207
4.3.3.13. Mısır 207
4.3.3.14. İstanbul 208
4.3.3.15. Rave 208
4.3.3.16. Remadiye 209
4.3.3.17. Sivastopoli 209
4.3.3.18. Trablus 209
4.3.4. Dağlar, Denizler ve Nehirler 209
4.3.4.1. Kaf 209
4.3.4.2. Tur 210
4.3.4.3. Akdeniz 210
4.3.4.4. Şattülarap ve Ceyhun 210
4.3.4.5. Fırat Nehri 210
4.3.4.6. Kestane Suyu 211
4.3.4.7. Kızılırmak 211
4.4. İnsan 211
4.4.1 Sevgili 212
4.4.1.1. Sevgilide Güzellik Unsurları 215
4.4.2. Âşık 226
4.4.2.1 Gönül 228
4.4.2.2. Âşığa Ait Vücüt Aksamı ve İlgili Durumlar 232
4.4.2.3. Maddi ve Manevi Hâller 237
4.4.3. Rakip (Ağyar) 258

4.4.4. Gelenek Dışı Kullanımlar 260
4.5. Tabiat 262
4.5.1. Kozmik Alem 262
4.5.1.1. Felek 262
4.5.1.2. Ay ve Güneş 263
4.5.1.3. Yıldızlar 265
4.5.1.4. Burç 267
4.5.2. Bitkiler 267
4.5.2.1. Ağaçlar 267
4.5.2.2. Çiçekler 270
4.5.2.3 Meyveler 277
4.5.3. Hayvanlar 278
4.5.3.1. Kuşlar 278
4.5.3.2. Dört Ayaklı Hayvanlar 283
4.5.3.3. Sürüngenler ve Böcekler 288

BEŞİNCİ BÖLÜM

NAZMÎ DÎVÂNI

5.1. Nüsha Tavsifi 289
5.2. Metin Oluşturulurken Takip Edilen Yol 290
5.3. Çeviri Yazılı Metin 293
SONUÇ **524**
KAYNAKÇA **528**
EKLER **538**

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1. Gazeller Bölümü Dışında Gazel Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler **33**
Tablo 2.2. İbtidâ-i Gazaliyât Başlığı Altında Yer Alan Gazeller **35**
Tablo 2.3. Kaside Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler **41**
Tablo 2.4. Kıt'a Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler **43**
Tablo 2.5. Musarra Beyitler **45**
Tablo 2.6. Müfret Beyitler **45**
Tablo 2.7. Koşma Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler **46**
Tablo 2.8. Müstezat Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler **47**
Tablo 2.9. Muhammes Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler **48**
Tablo 2.10. Tahmis Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler **48**
Tablo 2.11. Müseddes Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler **49**
Tablo 2.12. Tesdis Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler **49**
Tablo 2.13. Terkibibent Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler **50**
Tablo 2.14. Maktel Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler **52**
Tablo 2.15. Methiye Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler **53**
Tablo 2.16. Nasihatname Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler **57**
Tablo 2.17. Şarkı Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler **59**
Tablo 2.18. Tarih Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler **62**
Tablo 2.19. Şiirlerde Kullanılan Aruz Vezni Kalıpları **68**
Tablo 2.20. Şiirlerde Kullanılan Hece Vezni Kalıpları **68**
Tablo 2.21. Şiirlerde Yer Alan Ek Hâlindeki Redifler **73**
Tablo 2.22. Şiirlerde Yer Alan Ek+Kelime Hâlindeki Redifler **74**
Tablo 2.23. Şiirlerde Yer Alan Ek+Kelime Grubu Hâlindeki Redifler **75**
Tablo 2.24. Şiirlerde Yer Alan Kelime Hâlindeki Redifler **76**
Tablo 2.25. Şiirlerde Yer Alan Kelime Grubu Hâlindeki Redifler **78**

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.: Bakınız

c.: Cilt

Çev.: Çeviren

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

DTCF: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Ed.: Editör

ESTAD: Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

H: Hicri

Haz.: Hazırlayan

Hz.: Hazreti

M: Miladi

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

Mec.: Mecaz

İSAM: İslam Araştırmaları Merkezi

OSEDAM: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi

s.: Sayfa

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TKAE: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

TTK: Türk Tarih Kurumu

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

METNİN DİLİ VE ÇEVİRİ YAZI SİSTEMİ

Dîvân-ı Nazmî isimli eserin metin dili Osmanlı Türkçesidir. Metin Arap alfabesi ile kaleme alınmıştır. Aşağıdaki tabloda metnin Latin alfabesine aktarılırken kullanılan çeviri yazı sistemi hakkında bilgi verilmiştir. Çeviri yazılı metin oluşturulurken "Gentium Plus" yazı fontu kullanılmıştır. Ayrıca çalışmanın inceleme bölümünde çeviri yazılı metinden alınan örnek şiirler ve şiir başlıkları için de "Gentium Plus" yazı fontu tercih edilmiştir.

Harfl	Transkripsiyon	Harfler	Transkripsiyon
ا،آ	A/a, Ā/ā	ض	Ḍ/ḍ, Ż/ż
ا،أ	A, e, ı, i, u, ü	ط	Ṭ/ṭ
ب	B/b, P/p	ظ	Ẓ/ẓ
پ	P/p	ع	ʿ
ت	T/t	غ	Ġ/ġ
ث	S̲/s̲	ف	F/f
ج	C/c, Ç/ç	ق	Ḳ/ḳ
چ	Ç/ç	ك	K/k, G/g, (Ñ/ñ)
ح	Ḥ/ḥ	ڭ	Ñ/ñ
خ	H̲/h̲	ل	L/l
د	D/d	م	M/m
ذ	Z̲/z̲	ن	N/n
ر	R/r	و	V/v, O/o, Ö/ö, U/u, Ü/ü, Ū/ū
ز	Z/z	ه	H/h, A/a, E/e
ژ	J/j	لا	lā
س	S/s	ى	Y/y, I/ı, İ/i, Ī/ī
ش	Ş/ş	ء	ʾ
ص	Ṣ/ṣ		

Rakamlar									
٠	١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9

GİRİŞ

Bir sanat eserini değerlendirebilmek için onu meydana getiren sanatçıyı tanımak önemlidir. Sanatçıyı değerlendirebilmek için ise yaşadığı dönemin genel özelliklerini ve sanat anlayışını bilmek gerekir. Bu sebeple Nazmî ve eseri hakkında bir değerlendirme yapmadan önce XIX. yüzyılın genel özelliklerinden ve edebiyat anlayışından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin adım adım Avrupa'dan çekildiği, yoğun bir geri dönüşün yaşandığı, uzun ve zahmetli bir yüzyıl olmuştur (Köseoğlu, 2004: 13). XVIII. yüzyılın aksine bu yüzyılda devleti yönetenler Batı dünyası ile iletişim kurmanın ve onların tekniğinden faydalanmanın mecburiyetini kabul ederek yaşanan bu kötü gidişi durdurmak için çabalamışlardır (Mengi, 2017: 259).

Başta askerî, siyasi ve ekonomik alanlar olmak üzere hukuk ve eğitim gibi çeşitli alanlarda Batı'nın gerisinde kalmışlığın sancısı daha fazla hissedilmektedir. Bu yüzyılda Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Meşrutiyet'in ilanı gibi yaşanan gelişmelerle birlikte Osmanlı Devleti'nde özellikle hukuk ve rejim açısından köklü değişiklikler meydana gelmiştir (Şentürk ve Kartal, 2008: 556). Kısacası bu yüzyıl, Osmanlı Devleti için yenileşme ve Batılılaşma devri olmuştur (Ünver, 2004: 100). Ancak yapılan reform hareketleri bozulan devlet düzeninin yeniden inşa edilmesinde fazla etkili bir rol oynamamıştır. 1912'de Rumeli'yi kaybeden Osmanlı Devleti için I. Dünya Savaşı, sonun başlangıcı olmuştur (İsen, 1997: 461). Dönemin bu karmaşık atmosferinden edebiyat da nasibini almıştır. Devlet idaresinden toplum hayatına kadar her alanda görülmeye başlanan eski-yeni ikiliği edebiyatta da ortaya çıkmış; ancak bu ikiliğin etkisi edebiyat alanında daha yavaş olmuştur. Eski edebiyat XX. yüzyılın başlarına kadar etkisini sürdürse de üslup değişmiş ve yeniye yöneliş hızlanmıştır. Aslında bu değişim bütün alanlarda olduğu için bir "medeniyet değiştirme" şeklinde yaşanmıştır (Ünver, 2004: 99-100).

XIX. yüzyılın ilk yarısı, 18. yüzyılın bir devamı niteliğindedir. Şiire yeni bir nefes ve soluk kazandıran Şeyh Galip'ten (Ö. 1799) sonra klasik edebiyatın âdeta beslendiği kaynaklar kurumuş, neredeyse söylenebilecek her söz bitmiş, orijinalliğini kaybetmiştir. Şairler eski ustaları tekrarlamaktan ileriye gidememiş, orijinallik gösterme hevesi ile yapmacıklık, yavanlık hatta bayağılığa düşülmüştür (Şentürk ve Kartal, 2008: 562). Tanzimat'ın ilanından sonra oluşmaya başlayan ve Fransız edebiyatının etkisiyle şekillenen yeni edebiyat karşısında eski edebiyat bulunduğu pozisyonu koruyamaz duruma gelmiştir. Bu yüzyılda mahallî tarz ve

tasavvuf, şiirdeki etkisini devam ettirmekle birlikte özellikle mahallî tarz inceliğini kaybetmiştir (Mermer vd., 2006: 525).

XIX. yüzyılda klasik Türk edebiyatı şairlerinin yetişmesinde etkili olan iki çevre vardır. Bunlardan birincisi tarikat çevresidir. Her buhranlı dönemde olduğu gibi XIX. yüzyılda da bir tarikata intisap etme modası vardır. Bu dönemde klasik Türk edebiyatı şairleri içerisinde bir tarikata girmemiş, bir şeyhe intisap etmemiş şair yok gibidir. Fakat bu durum, bütün şairlerin dinî ve tasavvufi şiirler yazdığını göstermez. Bunlardan çoğunun şiirlerinde rindane ve âşıkane eda hâkimdir. XIX. yüzyıl şairlerinin yetişmelerinde etkili olan ikinci çevre ise devlet dairelerinin kalemleridir (Ünver, 1988: 132). Bu dairelerdeki memurların çoğu şairdir (Tanpınar, 1988: 64).

Kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgi olmayan Nazmî'nin *Dîvân*'ından hareketle Bektaşi tarikatına mensup olduğunu söylemek mümkündür. Onun şiirlerinde rindane ve âşıkane eda hâkimdir. Buradan yola çıkarak Nazmî'nin, Ünver'in belirttiği tarikat çevresinde yetişen şairler arasında olduğu söylenebilir.

Gelişmeye başlayan yeni edebiyat anlayışının yanında bu yüzyılda klasik şiirin büyük üstatlarını örnek alarak geleneği devam ettirme çabası içerisindeki şairler, bir edebî topluluğun ortaya çıkmasını sağlamıştır. "Encümen-i Şuara" ismi ile bilinen bu topluluk, 1861 yılında kurulmuş ve çalışmalarını bir yıl devam ettirmiştir (Mermer, 2006: 525).

Bu yüzyılda önceki yüzyıllarda tercih edilen nazım şekillerinin kullanılmasına devam edilmiştir. Ancak bazı nazım şekillerinin kullanım oranlarında bir artış, bazılarında ise gözle görülür bir azalma olmuştur. Geçmişe oranla bu dönemde en az kullanılan nazım şekli "mesnevi"dir. Bentlerden oluşan nazım şekillerinde ise önemli bir artış gözlemlenmektedir. "Terciibentler, terkibibentler, şarkılar ve çeşitli tarih kıtaları" bunlardandır. Geçen asırların aksine divanlarda yer alan gazel sayısında azalma, kaside sayısında ise gözle görülen bir artış olduğu görülmektedir (Şentürk ve Kartal, 2008: 563-564).

Bütün bu bilgiler ışığında edebiyat araştırmacılarının da üzerinde hemfikir olduğu üzere XIX. yüzyıl, tıpkı Osmanlı Devleti gibi klasik edebiyat için son çırpınışların tezahürü olduğunu bizlere göstermektedir. Bu devirde yaşayan birçok şair sadece kendi sanat zevklerini yansıtmak için değil âdeta klasik şiiri ayakta tutabilmek için şiir yazmışlardır. Ancak sonuçta emellerine ulaşma çabaları bekledikleri neticeyi onlara kazandıramamıştır. XX. yüzyıla gelindiğinde ise yaklaşık yedi asırlık geleneği olan klasik edebiyat artık sona ermiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Nazmî de klasik Türk edebiyatını ayakta

tutmaya çalışan son şairler arasında yer almıştır. O, yazmış olduğu *Dîvân*'ı ile klasik Türk şiirinin son demlerinde dahi edebî gücünü ve varlığını sürdürdüğünü göstermeye çalışmıştır.

Tezin Konusu

Nazmî tarafından kaleme alınan *Dîvân-ı Nazmî* isimli eserin çeviri yazılı metni oluşturulduktan sonra şekil, üslup ve muhtevasının tespit edilerek klasik Türk edebiyatı geleneği içerisindeki yerinin belirlenmesidir.

Tezin Amacı

Tezin amacı, XIX. yüzyılda yazılmış *Divan-ı Nazmî* isimli eseri Arap alfabesinden Latin alfabesine çevirerek araştırmacıların istifadesine sunmak ve eserin Türk edebiyatı içerisindeki yerini belirleyip Türk edebiyatı tarihi açısından önemini ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Böylece, geçmişte kalan kültür-sanat eserlerimizin unutulmaktan kurtarılıp kalıcı hale getirilmesine katkı sağlamaktır.

Tezin Önemi

Türk edebiyatında XIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar geçen süreçte klasik Türk edebiyatının usul ve kaidelerine uygun manzum ve mensur sayısız eser verilmiştir. Bu eserlerin arasında hem nicelik hem de nitelik bakımından en çok dikkat çekeni döneme de ismini veren divanlardır. Bunlardan biri de Nazmî'nin XIX. yüzyılda kaleme aldığı *Dîvân-ı Nazmî* isimli eseridir. Divanlarla ilgili bugüne kadar akademik düzeyde çalışmalar yapılmış günümüz edebiyat araştırmacılarının hizmetine sunulmuştur. Ancak Nazmî'nin adı geçen eseri ile ilgili akademik bir çalışma yapılmamıştır.

Çalışmada, Nazmî'nin *Dîvân-ı Nazmî* isimli eserinin çeviri yazılı metni oluşturularak incelemesi yapılmış böylelikle eserin, hem Türk edebiyatı içerisindeki yeri ve önemi ortaya çıkarılmış hem de edebiyat tarihlerine de kaynaklık eden bir eser günümüz edebiyat araştırmacılarının hizmetine sunulmuştur.

Çalışma; Nazmî'nin beslendiği edebî ve sosyal ortam, etkilendiği ve etkilediği isimler, tarih düşürmeye katkısı gibi önemli hususlar ve bu tarihlere konu olan birtakım olaylar hakkında bilgiler içermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NAZMÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERİ

1.1. Hayatı

1.1.1. Mahlası ve Adı

"Vezinli, kafiyeli, söz dizisi" anlamına gelen "nazm" kelimesine nispet î'sinin getirilmesiyle oluşturulan Nazmî mahlası; "düzenleyen, düzenle ilgili, nazım ile ilgili" anlamlarına gelmektedir.

Kaynaklarda ve *Dîvân*'da şairin asıl adı konusunda bir kayıt yer almamaktadır. Annesinin ölümü için yazdığı tarih manzumesinde ve Merdivenköy Bektaşi Tekkesi postnişinlerinden Hacı Hasan Baba ile Ali Baba'nın ölümü ve Ali Baba'nın posta oturuşu için yazdığı tarihlerin başlıklarında "Tārīḫ-i Vefāt-ı Vālide-i Naẓmī Efendi, Tārīḫ-i Vefāt-ı Mürşid-i Naẓmī Efendi, Tārīḫ-i Postnişīn-şoden Rehber-i Naẓmī Efendi, Tārīḫ-i Vefāt-ı Rehber-i Naẓmī Efendi" Nazmî Efendi ismi geçmektedir. Ancak sadece bu bilgilerden yola çıkarak Nazmî isminin şairin sadece mahlası mı yoksa asıl adı mı olduğu konusunda kesin bir yargıya ulaşmak mümkün değildir.

1.1.2. Doğum-Ölüm Yeri ve Yılı

Şairin hayatı ile ilgili yapılan araştırmalarda karşılaşılan en önemli problem, şairin mahlası ve tarih düştüğü manzumelerde yer alan tarihlere göre XIX. yüzyılda yaşamış olması dışında şairin kimliğine dair bir bilginin olmamasıdır. Nazmî ile ilgili bilgiler şairin şiirlerinde, satır aralarında, verdiği bilgiler ile sınırlıdır. *Dîvân*'daki şiirler şairin yaşadığı döneme, kişiliğine, mesleğine, mensubiyetine, arkadaşlarına, devlet ile ilişkilerine, yaşadığı coğrafyaya ve olaylara dair birtakım bilgiler içerse de şairin nerede ve ne zaman doğup-öldüğü, ailesi ve başka eserinin olup olmaması gibi konular hakkında kesin ve yeterli bilgileri içermemektedir.

Dîvân'da Nazmî'nin doğum ve ölüm tarihi ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Fakat *Dîvân*'da yer alan en eski tarihli manzume "Tevārih" başlığı ile 1258 (M.1842) tarihinde Ömerzâde Hasan Ağa'nın kerimesi Fatma Kadın'ın vefatı için yazılan şiirdir. *Dîvân*'daki en yeni tarihli şiir ise "Tarîh-i Cülūs-ı Sulṭān Murād Han" başlığı ile 1293 (M.1876) tarihinde V. Murat'ın tahta çıkışı sebebiyle düşürülen tarihtir. Bu bilgilerden yola çıkarak şairin 1842 tarihinden önce doğduğu ve 1876 tarihinde hala hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda XIX. yüzyılda Nazmî mahlası ile şiirler kaleme almış dört şair yer almaktadır:[1]

1. Nazmî: Asıl adı Salih'tir. Şiiri latif ve nazmı zarif bir şairdir. 1260 (1844-45) tarihinde vefat etmiştir. *Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid*'te şaire ait bir gazelin iki beyiti örnek olarak verilmektedir (Yılmaztürk, 1999: 596).

Söz konusu esserde örnek olarak verilen gazel *Nazmî Dîvânı*'da yer almamaktadır. Ayrıca *Dîvân*'da 1260 (1844-45) tarihinden sonraki yıllara ait şiirlerin bulunması eserin Nazmî mahlası ile şiirler yazan Salih isimli şaire ait olamayacağını göstermektedir.

2. Nazmî, Ali (Şirvanlı): 1858 (1274) tarihinde Kafkasya'da dünyaya gelen Nazmî, Dağıstanlı Adürrahim Efendi'nin oğludur. Rusların izlediği baskıcı siyaset nedeniyle İstanbul'a geldi ve eğitimini burada tamamladı. Arapça ve Farsçayı bu dillerde şiir yazabilecek kadar iyi bilmektedir. *Nağme-i İştiyâk* isimli bir divançesi vardır. Şiirlerinden yola çıkarak Nazmî'nin Klasik Türk şiirinin remiz ve mefhumlarına hakim orta derecede bir şair olduğu söylenebilir (Eren, 2023).

Dîvân'da 1274 (1858) tarihinden önceki yıllara ait şiirlerin bulunması eserin Nazmî mahlası ile şiirler yazan Ali (Şirvanlı) isimli şaire ait olamayacağını göstermektedir.

3. Nazmî Efendi (Bursalı): Şairin doğum-ölüm tarihi ve ailesi ile ilgili bir bilgi yoktur. Kaynaklarda Bursa'da doğduğu, medrese öğrenimi gördüğü, müderrislik yaptığı ve Sultan Abdülmecit (1839-1861) devri şairlerinden olduğu gibi kısıtlı bilgiler yer almaktadır. *Hâtümet'ül-Eşʿar* ve *Tuhfe-i Nailî'*de Nazmî Efendi'nin şiirlerinden "gül" redifli bir gazel örnek olarak verilmiştir (Erdoğan, 2020; Fatin Davud, 2017: 488; Mehmet Süreyya, 1996: 561; Tuman, 2001: 1071). Ancak *Nazmî Dîvânı'*nda bu örnek gazel bulunmamaktadır.

Dîvân'da "gül" redifli gazelin yer almaması ve Nazmî Efendi'nin müderris olması çalışmaya konu olan eserin sahibinin Nazmî Efendi (Bursalı) olmasının mümkün olmadığını göstermektedir.

4. Rükünzâde İsmail Nazmî Efendi: Şair 1245 (M.1829) tarihinde Girit adasının o dönemde önemli merkezlerinden olan Kandiye şehrinde doğmuştur. Nazmî'nin oğlu Fâzıl Nazmî Bey Darülfünun müderrislerindendir. Nazmî Arapça, Farsça, İtalyanca, Fransızca ve

[1] Nazmî mahlası ile şiirler yazan Divriğili Sefil Nazmî'nin şiirleri daha çok dörtlüklerden oluştuğu için bu şair değerlendirmeye alınmamaıştır. Divriğili Sefil Nazmî hakkında detaylı bilgi için bkz. Yılmaz, S.S. & Han, M. (2022). *Sivas-Yıldızeli Kaynaklı Bir Alevi-Bektaşi Şiir Mecmuası Üzerine İnceleme.* Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, S. 103. 323-362.

Rumca bilen döneminin önemli şairlerindendir. Kandiye'ye bağlı Mağaralı Köyü'nde bulunan Bektaşi tekkesi banisi Mustafa Baba'nın muhiplerindendir ve 16 yaşında ikrar vermiştir. Nazmî Efendi XIX. yüzyıl tekke edebiyatı şairlerindendir ve bir divanı bulunmaktadır. Nefi'nin "sözüm" redifli kasidesine bir nazire ve Mevlana (Ö. 1273) hakkındaki methiyesine de bir tahmis yazmıştır. Nazmî 1317 (M.1901) yılında vefat etmiştir. Mezarının yeri hakkında bir bilgi yoktur. Sadettin Nüzhet Ergun'un *Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri* adlı eserinde Nazmî'ye ait olduğunu belirttiği Hazreti Ali hakkında yazılmış bir methiye örneği verilmiştir (Ergun, 1956: 225). Ancak bu methiye *Nazmî Dîvânı'*nda bulunmamaktadır. İsmail Nazmî Efendi'den bahseden bir başka kaynakta Nâbî'nin naatına tahmis yaptığı belirtilmiştir ve örnek şiire yer verilmiştir (Avcı, 2017: 333-334). Bu şiir de *Dîvân*'da yer almamaktadır.

İsmail Nazmî Efendi'nin Alevi-Bektaşi meşrep bir şair olması ve hem aruz hem de hece vezni ile şiirler yazması çalışmaya konu olan eserin sahibi olma ihtimalini akla getirmektedir. Ancak İsmail Nazmî Efendi Kandiye'deki Bektaşi tekkesi banilerinden Mustafa Baba'nın muhiplerindendir. Nazmî İse İstanbul'daki Merdivenköy Bektaşi tekkesinde bulunan Hacı Hasan Baba'ya intisap etmiştir. İsmail Nazmî Efendi Girit'te doğmuş, yaşamış ve ölmüştür (Avcı, 2017: 333-334). Nazmî ise bir süre Girit'te bulunduysa da burada gurbette olduğunu ve İstanbul özlemi çektiğini şiirlerinde sıkça dile getirmiştir. Bunun dışında Ergün'ün ve Avcı'nın çalışmalarında kaydettikleri manzumelerin *Nazmî Dîvânı*'nda yer almaması çalışmaya konu olan eserin sahibinin İsmail Nazmî Efendi olmasının mümkün olmadığını göstermektedir.

1.1.3. Ailesi

Nazmî'nin eşi, çocukları ve kardeşlerinin olup olmadığı hakkında bir bilgi yoktur. Sadece şairin validesinin vefatı üzerine yazdığı bir manzumeden 1268 (M. 1851) yılında vefat ettiğini öğrenmekteyiz. Ancak Nazmî manzumede validesinin ismini zikretmemiştir:

Aġlaġup eşkimle Naẓmī tārīḫ-i fevtiñ yazup
Vālidem göçüp cihāndan dīdeler ḳān aġlar āh (27/5)

Nazmî, İstanbul'daki Merdivenköy Dergâhı ya da Şahkulu Sultan Dergâhı gibi isimlerle bilinen Bektaşi dergâhının müritlerindendir. Bu tekke Osmanlı topraklarındaki bütün Bektaşi tekkeleri arasında en önemlilerinden biridir. Kaynaklarda, Babagân (mücerred) koluna bağlı Bektaşî tekkeleri içerisinde Kırşehir'deki pîr evinden ve Dimetoka'daki Seyyid Ali Sultan

Tekkesi'nden sonra en önemli dergâh olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu tekke "âsitâne-i sâniye" ve "ikinci pîr evi" olarak kabul görmektedir (Tanman, 2010: 286-289). Nazmî'nin ailesi hakkında bir bilginin olmayışı onun bu tekkenin bir mensubu olarak hiç evlenmemiş olması ihtimalini akla getirmektedir. Şairin bahriye mensubu olması da onun hiç evlenmemiş olma ihtimalini güçlendirmektedir.[2]

1.1.4. Eğitimi ve Mesleği

Nazmî'nin eğitim hayatıyla ilgili bir kayıt olmasa da şiirlerinde kullandığı dinî kavramlar, tarihî olaylara ve kişilere yaptığı göndermeler onun iyi bir din ve tarih bilgisinin olduğunu göstermektedir. Kullandığı Arapça ve Farsça tamlamalar da bu iki dile olan hâkimiyetini ortaya koymaktadır. Ayrıca birkaç aksaklık dışında aruz vezninin uygulamasındaki başarısı, edebî sanatları kullanmadaki ustalığı eserdeki nazım şekillerinin çeşitliliği onun iyi bir edebiyat bilgisinine sahip olduğunu göstermektedir.

Nazmî'nin mesleğine dair kesin bir kayıt olmasa da şiirlerinde bahriye mensubu olduğuna dair birçok ipucu karşımıza çıkmaktadır. Ancak bahriyedeki vazifesinin mahiyeti hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır.

Şair, Sadrazam Emin Ali Paşa için kaleme aldığı bir manzumede kaptan olmak istediğini açıkca ifade etmektedir:

> Nāḫudā olsa n'ola keştī̄-i maḳṣūda ḳuluñ
> Himmetiñle ḳapudanlıḳda gözüm var zī̄rā (11/37)

Sultan Abdülaziz (1861-1876) 1867 yılında kalabalık bir heyet ile Avrupa seyahatine çıkmıştır. *Nazmî Dîvânı*'nda yer alan iki manzumeden edindiğimiz bilgilere göre seyahate katılan görevlilerden biri de Nazmî'dir.

Birinci manzume Fuat Paşa'ya taktim edilmek için yazılan bir methiyedir. "Ẕāt-ı Şāhāne ile Fransa'ya Giderken Esnā-yı Rāhda Ṣadr-ı Sābıḳ Ḥāla Ḫāriciye Nāẓırı Fuʾād Paşa'ya Taḳdī̄m Olunan Şitāyişnāmedir" başlıklı kaside nazım şekli ile 22 beyit olarak kaleme alınmıştır.

[2] Şairin mensubiyeti ve mesleği ile ilgili daha detaylı bilgiler ilgili bölümlerde verilmektedir.

İkinci manzume ise Abdülaziz'in tahta çıkışının yıl dönümünü kutlamak için yazılmış bir tarihtir."Sulṭān ʿAbdü'lʿazīz Ḫān Ḥażretleri'nin Culūsı Hümāyunlarının Birinci Senesi Ẕāt-ı Şāhāneleri Fransa Cānibine Teşrīfleri ve Malṭa Engininde Rūz-ı Culūsı Teṣādüf İttiginden ol Esnāda Söylenüp Taḳdīm Ḳılınan Tārīḫdir" başlıklı şiir kıt'a nazım şekli ile 7 beyit olarak kaleme alınmıştır.

Fuat Paşa, Sultanla beraber gittiği Avrupa seyahatinden döndükten bir gün sonra Rus imparatoru ile görüşmek için Kırım'a doğru yola çıkmıştır (Gümüşsoy, 2006: 110-111). Nazmî eserinde Paşa ile beraber Kırım'a gittiğini ve bu esnada kendisine bir kaside taktim ettiğini kaydetmektedir."Muşārün-ileyh Ḥażretleriniñ Maʿiyyet-i ʿĀliyeleriyle Rusya İmparaṭoruyla Görüşmek Üzere Ḳırım'a ʿAzīmet ve ʿAvdetimiz Esnāsında Bi'l-bedāhe Söylenilen Ġazel ile Zīrinde Muḥarrer Şitāyişnāmedirki Taḳdīm Şod" başlıklı bu manzume kaside nazım şekli ile 30 beyit olarak yazılmıştır.

Mithat Paşa, Bağdat valiliği döneminde (1869-1872) Bağdat'ta yolcu ve yük taşımacılığını canlandırmak için Fırat Nehri üzerinde ıslah çalışmaları başlatmıştır. Bu sebeple Bağdat mutasarrıfı Şakir Bey, Halep'ten Bağdat'a bir keşif yolculuğuna çıkmıştır. Yolculuk esnasında Fırat Nehri'nde taşımacılığa engel oluşturan, temizlenmesi gereken yerleri tespit edip, bu bölgelerin isimleri ve durumları hakkında detaylı bir rapor hazırlayarak bir harita oluşturmuştur. Yurt dışından getirtilen ekipman ile nehir yatağı temizlenerek ulaşıma elverişli hale getirilmiştir ve yine yurt dışından alınan vapurlarla nehir taşımacılığı canlandırılmıştır (Başoda, 2022: 67).

Nazmî yazdığı 40 beyitlik bir methiyede Mithat Paşa'nın sadrazam olmasından duyduğu mutluluğu dile getirir. Artık tüm emelleri gerçek olmuştur. Çünkü Nazmî, Fırat Nehri'nde iken Paşa'nın iltifatına mazhar olmuştur. Paşa o dönemde kendisine ihsan vaatlerinde bulunmuş ve artık o vaatlerin gerçek olma zamanı gelmiştir:

İltifātıñ göricek bāḳī Fırāt Nehri'nde
Boġulurdı ḥasedinden niçe bir bed-efʿāl (313/19)

Baña vaʿd itmiş idiñ luṭf-ı keremiñ o zamān
Bundan aʿlā olamaz vaḳt-i dem-i ferruḫ-fāl (313/20)

ʿArż-ı ḥālim ise manẓūr-ı şerīfiñ olıcaḳ
Vaʿdiñ incāzına fermān idüp ey ṣadr-ı ricāl (313/21)

Sensin ol Āṣaf-ı memdūḥ-şiyem ehl-i kerem
Midḥat'iñdir şuʿarāya seniñ aḳdem-i āmāl (313/22)

Nazmî bazı şiirlerinde Fırat Nehri'nde olduğunu burada yalnız kimsesiz kaldığını dile getirir:

Naẓmī tenhā ḳalıcaḳ şimdi Fırāt Nehri'nde
Yoḳdır aḥvālini ʿarż itmege bir ʿārif ẕāt (100/7)

Eşk-i çeşmim dökilür şimdi Fırāt Nehri'nde
Kerbelā'ya aḳıyor āb-ı revāndır süḫanım (189/12)

Tek ü tenhā ḳalalı āh Fırāt Nehri'nde
Dīdelerden aḳan enhārım ile eglenürüm (190/4)

Tek ü tenhā ḳalup eyvāh Fırāt Nehri'nde
Eşk-i çeşmim aḳıdup ṣubḥ u mesā seyl gibi (219/5)

Ayrıca şiirlerinden Şakir Bey'in keşif yolculuğu sırasında hazırladığı haritada bahsettiği Halep, Bağdat, Deyr, Ane, Rava, Remadiye bölgelerinde bulunduğunu öğrenmekteyiz.

Bir şiirinde Fırat Nehri üzerindeki Rava bölgesinde olduğunu açıkça dile getirmektedir:

Rāve'dir meskeni yaʿni ki Fırāt Nehri'nde
Ḫastedir ʿaşḳıñ ile şöyle idüp taʿbīrāt (109/8)

Yine Şakir Bey'in hazırladığı haritada yer alan Halep ve Bağdat şehirlerine gittiğini bu şehirlerde âşık olduğu güzeller için yazdığı gazellerinden öğrenmekteyiz.

Bunların dışında Şakir Bey'in hazırladığı haritada bulunan Deyr, Remadiye, Ane gibi bölgelerde inşa edilen Camii, konak ve millet bahçesi için yazdığı tarihlerden bu bölgelerde bulunduğunu öğrenmekteyiz. Nazmî'nin hangi tarihlerde ya da hangi vazifeyle olduğunu tam olarak bilmesek de Fırat Nehri'nde yapılan ulaşım faliyetlerinin içinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde XIX. Yüzyılda meydana gelen gelişmelere bakıldığında Girit adasında yaşanan isyanlar en önemli meselelerden biridir. Bu dönemde İstanbul'dan buraya birçok devlet adamı sorunu çözmek ve isyanları bastırmak için gönderilmiştir.

Nazmî'nin şiirlerinde dikkat çeken konulardan biri de şairin uzun bir süre Girit'te bulunmasıdır. Şair burada hangi tarihlerde ve ne görevle bulunduğu konusunda bir bilgi vermez. Şair "Girid" redifli 13 beyitlik gazelinde burada yaşadığı sıkıntılardan ve İstanbul'a olan özleminden bahseder. Bunun dışında bazı manzumelerde de çok uzun bir süredir orada olduğunu ve İstanbul'a olan özlemini dile getirir:

Uzadı leyle-yi ḥasret gibi ġavġa-yı Girīd
Bitmedi miḥnet-i ʿāşıḳ gibi daʿvā-yı Girīd (120/1)

Naẓmīyā bu ġazel İstanbul'a varsun itsün
Der-i āḥbābıña bu vechile inhā-yı Girid (120/12)

Muʿtedil anda hevā ʿayn-ı cinān İstanbul
Eylesün medḥ-i Sitanbul ile şekvā-yı Girid (120/13)

Şimdi ruʾyāda da İstanbul'ı görmem aṣlā
Ẓannım olmuş gibiyim bu Girid'e nefs-i ebed (115/5)

Telḫ-kām itdi beni āb u hevāsı Girid'iñ
Ḳandesin ḳande ʿaceb ey şeker-i İstanbul (170/6)

Hele maġrūr idim bezm-i viṣāliñ bāḳīdir ṣandım
Sitanbul ḳanda ben ḳanda Girid'e pek fenā düşdüm (187/5)

Şairin bahriye mensubu olmasına dair diğer ipuçları ise şiirlerinde devlet adamlarının tersane ve donanmaya yaptıkları ziyaret ve hizmetlerden bahsetmesidir. Ayrıca birçok şiirde gemicilik terimlerine yer vermiştir. Bütün bunların dışında *Dîvân*'da yer alan dönemin nüfuzlu kişilerinin hayatlarındaki doğum, terfi, evlilik ve vefat gibi gelişmeler için düşürülen tarihlerin ekseriyetle bahriye mensubu olan kişiler adına yazılmış olması Nazmî'nin de bahriye mensubu olabileceğini akla getirmektedir (Kelemci, 2020: 553).

Ḥażret-i nāẓır-ı baḥriyye iderse eyler
Dil-i nā-şādımı āzāde-i ġam-ḫāne-i yeʾs (147/8)

Çünki miʿmārī-i luṭfiyle olurlar ābād
Ḳanġı dilde var ise ḫāne-i virāne-i yeʾs (147/9)

1.1.5. Mensubiyeti

Nazmî şiirlerinin büyük bir çoğunluğunda Hz. Ali'ye olan sevgisini, bağlılığını, onun kulu olmaktan duyduğu mutluluğu ve onun kapısından başka bir kapıyı bilmediğini zikretmektedir:

Çāker-i āl-i ʿabāyım müntesīb-i Ḥaydar'ım
Bir ḳapu hīç andan özge bilmezem āyā nedir (131/6)

Ḳomaz ḥāşā anı maḥrūm luṭfundan cenāb-ı pīr
Ne kem-ḳadr olsa **Naẓmī** bende-i āl-i ʿabādandır (134/5)

Eylemem dū-nāna minnet çün baña her ṣubḥ ü şam
Bāb-ı evlād-ı ʿAlī'den sufre-i iḥsān çıḳar (136/14)

Dergehi Şāh-ı Necef'dir ilticāmız anda biz
Ẕerre-i nā-cīziz ammā kim velāyet bekleriz (143/7)

Bizi Ḥaḳḳ'a götürür mürşide teslīm olduḳ
Allāh Allāh ʿAlī'yi rehber-i dānā bilürüz (145/9)

Rāh-ı Ḥaḳḳ'ı buldum āḫir bende-i Ḥaydār olup
On iki bāb içre mihmān oldıġım demdir bu dem (180/9)

Nazmî; İstanbul'da bulunan Şahkulu Sultan Dergâhı ve Merdivenköy Dergâhı gibi isimlerle anılan Bektaşi dergâhına mensuptur. Bu dergâhın en tanınan mürşitlerinden olan Hacı Hasan Baba'nın vefatı için yazdığı tarihte Hacı Hasan Baba için "mürşidim" ve "pîrim" ifadelerini kullanır:

Tārīḫ-i Vefāt-ı Mürşid-i Naẓmī Efendi
Merdivānköy dergehiniñ postnişīni yaʿni kim
Pīrim el-Ḥācī Ḥasan Baba fenādan gitti vāh (31/1)

Şair, Hacı Hasan Baba'nın vefatından sonra rehberim olarak nitelendirdiği Ali Baba'nın posta oturması (33) ve vefatı (41) ile ilgili birer manzume kaleme almıştır. Ayrıca Ali Baba'nın vefatından sonra yerine gelen Mehmet Ali Baba'nın posta oturuş tarihini (42) yine bir manzume ile kaydetmiştir.

Nazmî, Alevi-Bektaşi meşrep bir şairdir. Şiirlerinde birçok defa Bektaşi olduğunu dile getirmiştir. *Dîvân*'da yer alan 141 ve 225 numaralı şiirlerde "Bektâşiyüz" kelimesini redif olarak kullanmıştır. Onun şiirlerinin büyük çoğunluğu Hz Ali, on iki imam, Hz. Hüseyin ve Kerbela için yazılmıştır. O, Hz. Ali'nin kölesi olduğunu ve bundan da gurur duyduğunu sıkça dile getirir. Onun için Ali'nin kapısından başka kapı yoktur. O hem bu dünyada hem de öbür dünyada her ne isterse Hz. Ali'den ister ve ona sığınır:

Der-i sulṭān-ı Necef kim saña iḳbāl yeter
Ġayrı bir bābdan itme ṭaleb-i kām ʿabeş (108/6)

Eylemem dū-nāna minnet çün baña her ṣubḥ ü şam
Bāb-ı evlād-ı ʿAlī'den sufre-i iḥsān çıḳar (136/14)

Ger dilerseñ ḫidmet itmek bir ḳapuya **Naẓmīyā**
Bāb-ı Ḥaydar saña pesdir ġayrıya itme heves (146/5)

Eserde yer alan beşinci şiir "Evṣāf-ı Düvāzdeh İmām" 12 bentten oluşan bir terkibibenttir. Şiirin her bir bendi bir imam için yazılmıştır. Hemen arkasında on iki imamın isimlerinin geçtiği bir müfret yer almaktadır:

Müfred
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]
Bir Ḥüseyn iki Ḥasan'dur üç Muḥammed dört ʿAlī
Biri Caʿfer birisi Mūsā'dur on iki imām (6)

Şair, on iki imamların üçüncüsü olan ve Kerbela'da şehit edilen Hz. Hüseyin'den sıkça söz eder. Hz. Hüseyin'in vasıflarını anlatan müseddes nazım şekli ile 13 bentlik bir methiye yazmıştır. Onu şehitlerin şahı olarak vasıflandırır ve ölümünden duyduğu üzüntüyü çok samimi bir şekilde ifade eder. Onu katledenlere ise büyük bir nefret besler ve kıyamete kadar beddua eder:

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]
Nūr-ı çeşm-i Muṣṭafā'sın yā Ḥüseyn-i Kerbelā
Cism ü cānı Murtażā'sın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

Dest-i aʿdādan çeküp ol Kerbelā'da biñ belā
Ehl-i derde pīşvāsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

Yoluña cānlar virenler buldılar Ḥaḳḳ'a vuṣūl
Rāh-ı Ḥaḳḳ'a reh-nümāsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

Düşmeniñe ṣad hezārān laʿnet olsun her nefes
Mefḫar-ı āl-i ʿabāsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

Ol Ubeydullāh ziyāde laʿnet olsun ṣad hezār
Görmediñ aṣlā vefāsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

İbn-i Saʿd'ıñ rūḥ-ı nā-pākine laʿnet dāʾimā
Gördüñ ol cevr ü ezāsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

Şimr-i melʿūn üzre olsun laʿnet-i Ḥaḳ dem-be-dem
Yıḳdıġıçün Ḥaḳ bināsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

Bī-ḥesāb olsun Yezīd'iñ cānına laʿnet hemīn
Çekdigiñ içün cefāsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

Laʿnet olsun ḥāṣılı her kim ki cevr itdi saña
Bulsun anlar hep belāsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

Bāb-ı luṭfuñdan bu **Naẓmī** bendeñi dūr eyleme
Ced-be-ced kān-ı ʿaṭāsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

Ẓulmet-i hicrānda ḳoyma el-amān şāhım beni
Sen ki ol nūr-ı Ḫudā'sın yā Ḥüseyn-i Kerbelā (207)

Nazmî, Hz. Hüseyin için yazdığı mersiyede Hüseynîlerin bir araya gelerek Hz. Hüseyin için yas tutmalarını ve Yezid için de beddua etmelerini ister:

Hū diyelüm ey Ḥüseynīler geliñ[3] *hep bir yere*
Uġraya ol ervāḥ-ı ḫām Ẕu'l-fekār-ı Ḥaydar'a (7/2-6)

Ey Ḥüseynīler gelin şol Murtażā'nuñ ʿaşḳına
Rūz-ı mātem aġlayalum ol belānuñ ʿaşḳına (7/4-2)

[3] Metinde bu kelime "gelin" şeklinde yazılmış.

Dîvân'da, Hacı Bektaş Velî için "Selāmnāme-i Ḥażret-i Pīr" ve "Münācāt-ı ez-Cenāb-ı Ḥażret-i Pīr" başlıklı beşer bentten oluşan iki mütekerrir müseddes yer almaktadır. Ayrıca şair, bir gazelinde Kağıthane'de yapılan bir cemden de bahsetmektedir:

Bu ceme buyur seyr-i Kāġıdḫāneye cānā
Baḳ Çaġlayan hep anda hemān cūy-ı muḥabbet[4] (107/6)

Nazmî, Hz. Hüseyin için terkibibent nazım şekliyle yazdığı mersiyenin beşinci bendinde Şia'nın İsmâiliye koluna bağlı Caferiyye mezhebinden olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Hep gürūh-ı nācīler ṭutsun ḳulaḳ gelsün beri
Bu arada ayrılır Nuʿmānīlerle Caʿferī (7/5-3)

Ben niçe āh itmeyem kim Caʿferīyem Caʿferī
Yaş yirine ḳan aḳıdur bu ḫuṣūṣda dīn eri (7/5-5)

Şairin "Tarikat-ı Nazenin" olarak da bilinen babagan Bektaşilerinden olduğunu "Tarik-i Nazenin vesilesi ile Allah'ın feyzine mazhar olup sırra vâkıf olduğunu" dile getirdiği aşağıdaki örnekten öğrenmekteyiz:

Sırr-ı Ḥaḳḳ'a **Naẓmīyā** ʿārif olursam çoḳ mıdır
Feyż-i Ḥaḳ zīrā Ṭarīḳ-i Nāzenīn'dendir baña (90/7)

1.1.6. Eserden Hareketle Şairin Kişiliğine Dair Bazı İpuçları

Bir şairin sadece şiirlerinde yer alan çeşitli bilgilere göre onun kişiliği hakkında kesin çıkarımlara ulaşmak oldukça zor bir iştir. Ancak şairin kişiliği ile ilgili bilgi edinebileceğimiz elimizdeki tek kaynak, incelenen eserdeki birkaç beyitte yer alan şairin kendi kişiliği hakkındaki görüşleridir. Bu sebeple bu ipucu niteliğindeki bilgilerden hareketle birtakım sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki ulaşılan sonuçlar mutlak sonuçlar değildir. Bu yüzden bunlara ihtiyatla yaklaşmak daha doğru olacaktır.

Nazmî'nin en büyük övüncü ilahi sırlara vâkıf ve sühan mülkünün sahibi bir şair olmasıdır. O, sadece şiir konusunda yetenekli değil farklı konularda da yetkinliği olan hüner

[4] "Bu ceme buyur seyr-i Kāğıdḫāneye cānā/Baḳ Çaġlayan hep anda hemān cūy-ı muḥabbet" bu beyitteki "hep" kelimesi vezin gereği beyitten çıkartılmıştırdır.

sahibi biridir. Ancak gönül ehline düşman olan alçak dünya yüzünden hakkettiği mevkilere gelememiştir:

Hem mālik-i mülk-i süḥan hem vāṣıl-ı sırr-ıʿalī[5]
Bundan aʿlā **Naẓmīyā** bir iftiḫār olmaz saña (95/5)

Neyleyim ehl-i diliñ düşmenidir çarḫ-ı leʾīm
İstemez irdigini rifʿate birgün aṣlā (11/40)

Yalıñız şiʿre degil himmetim ammā maṣrūf
Her hünerde iderim daʿvā vü iṣbāt-ı kemāl (308/7)

Nazmî hüner sahibi olmasının yanında menfaat elde edebilmek için başkalarına boyun eğmeyecek kadar tokgözlü biridir:

Ben müdārā itmezem ʿālemde **Naẓmī** kimseye
Saġ iken dār-ı cihānda şāh-ı şahāndır vücūd (116/6)

O, küçük menfaatler peşinde koşmak yerine rızkını bendesi olduğu Hz. Ali'nin evlatlarının kapısında arar:

Eylemem dū-nāna minnet çün baña her ṣubḥ ü şam
Bāb-ı evlād-ı ʿAlī'den sufre-i iḥsān çıḳar (136/14)

Nazmî, ehlibeyte özellikle Hz. Hüseyin'e öylesine büyük bir sevgiyle bağlıdır ki öldüğünde mezar taşına Hz. Hüseyin'in aşkı ile şehit olduğunun yazılmasını vasiyet etmektedir:

Mezārım ṭaşına **Naẓmī** yazılsun tā vefātımda
Şehīd-i ʿaşḳ-ı evlād-ı ʿAlīyyü'l-Murtażā'dır bu (197/5)

Şairler zaman zaman çeşitli öznel sebeplerden dolayı özellikle kasidelerinde memduh hakkında abartılı övgülerde bulunabilirler. Nazmî'ye göre kendisi şair olmasına rağmen dürüst, her zaman doğruları ifade eden, abartılı övgülerde bulunmayan ya da çıkar için dalkavukluk yapmayan biridir:

[5] Vezin kusuru var.

Şāʿirim līk mubālaġa müdārā bilmem
Rāst-gūyım bilür ol ẕāṭ-ı Ḫudā-yı müteʿāl (308/31)

Nazmî, o kadar sağlam bir şahsiyete sahiptir ki altın (bir çıkar elde edebilmek) için birilerine kaside yazıp övgü ve duada bulunmaz. O, her zaman gerçek duygularını ifade eder:

Ṭabʿım ol mertebe müstaġnī-i ʿālidir kim
İdemem altun içün medḥ ü s̱enā-yı erzāl (313/24)

Şair, uğruna canından dahi vazgeçecek kadar çok sevdiği sevgilisine kavuşabilmek için başkalarına boyun eğmek yerine kendini sanatı ile ifade etmeyi tercih eder:

Ḥālim eşʿār ile işʿār iderem dildāra
Vaṣl içün ṣanma kim aġyāra müdārā iderem (172/4)

O, aslında yapmaktan keyif alacağı bir şeyin kendisine ihsanda bulunmak için şart olarak sunulduğunda minnet duygusu altında kalmamak için yapmak istemez. Ancak dostları için en büyük zorluklara bile sabreder:

Kevs̱er olsa içemem minnet ile bir bāde
Ḫāṭır-ı dost içün ammā ki zehirler içerim (186/2)

Nazmî tekke mensubu bir şairdir ve onun tek yoldaşı da hakikattir:

Ḫarābāt ehliyim ehl-i ḫarābāta ayaḳdaşım
Benim ol zümrede **Naẓmī** ḥaḳīkat yār u yoldaşım (272)

Nazmî, dünya işlerine pek önem vermeyen biridir. O fâni olan bu dünyanın dert ve tasasının çekmekle bitmeyeceğinin farkındadır. Fâni işlere dalıp ömrünü dert ve tasa içinde geçirmektense keyifli bir ömür sürme peşindedir:

Felegiñ çekmek ile ḳahrı tükenmez bitmez
Ẕevḳe baḳ sāḳī ile bir iki bāde at yat (101/2)

Çekme mey–i maḥbūbdan[6] ey **Naẓmī** ṣaḳın el
Baḳ ẕevḳiñe yan gel
ʿĀlemde ṣafā kāh cefā eski bir ʿādet
Taʿrīfe ne ḥācet (103/5)

[6] Ayrılma durum eki "-dın" şeklinde yazılmış.

Nazmî içki ve eğlence meclislerinde sevgili ile vakit geçirme arzusundadır. Şair sarhoşluk bayrağını çekmiş bütün meyhanelerin kapısına sureti nakş edilmiş rint tabiatlı bir kimsedir. Onun rint tabiatı herkesin malumudur. Artık eğlence hayatına tövbe etse bile kimse ona inanmaz. Hatta bir örnekte bir süredir içki ve eğlence âlemlerinden uzak kaldığı için hakkında zahit tabiatlı olduğuna dair dedikodular çıkacağından korktuğunu ifade etmektedir:

Dil-berler ile ʿayş u ṣafā itmege her dem
Naẓmī iderem ṭoġrısı ārzū-yı muḥabbet (107/8)

İdersem ʿişrete tövbe inanmaz baʿdezīn kimse
Müzeyyendir benim resmim ile her bāb-ı meyḫāne (205/4)

Kim inanur tövbe itsek ʿişrete biz baʿdezīn
Çünki çekdik bir kere serḫoşluġuñ bayraġını (215/5)

Varmazam meyḫāneye maḥbūb-ı mey içün velī
Ḳorḳaram zāhid deyu ḥaḳḳımda bir bühtān çıḳar (136/12)

Şair bir örnekte ise içkiye ve eğlenceye olan düşkünlüğünün sebebini rint tabiatından değil sevgilisinin dudağının hastereti ile yaşadığı kederden kaynaklandığını ifade etmektedir:

Ḥasret-i laʿliñle maḫmūrum müdāyim sāḳīyā
Ẕevḳ içün **Naẓmī**'niñ ʿişret itdigin gördüñ mi hīç (112/6)

Çeviri yazılı metindeki gazel nazım şekli ile 8 beyit olarak kaleme alınmış 195 numaralı manzume vasiyetname türündedir. Bu manzume; Nazmî'nin içki ve eğlence meclislerine düşkün, rint tabiatlı, Alevi-Bektaşi meşrep ve Hak âşığı bir kimse olduğunu gösteren önemli deliller içermektedir:

Vaṣiyetnāme
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]
Cām-ı mevt ile cüdā olsam aḥibbālardan
O zamān işte niyāzım budur hem-pālardan

Cismimi pīr-i muġān bāde ile ġusl itsün
Sāḳīler mey dökeler sāġar u mīnālardan

Sīm tenler doḳusunlar kefenim tār-pūdin
Cemᶜ idüp bāl-i ṣabā zülf ...

Ehl-i rindān-ı ḫarābāt namāzım ḳılalar
El-ḥaẕer uġramasun semtime mollālardan

Defn idüp naᶜşımı meyḫāneye zīr-i ḫumda
Güşuma ẕikr irişe nāle-i ṣahbālardan

Ḥaşre dek yanmaġıçün nūr-ı çerāġ-ı ᶜaşḳım
Türbedārım buluna dil-ber-i raᶜnālardan

Oḳuna seng-i mezārımda vaṣiyetnāmem
Ḫaste-i ᶜaşḳ idi bu ᶜāşıḳ-ı şeydālardan

Naẓmīyā Şevḳī-i dānā dile pey-revlik iden
Ṣayılur ḥaşre ḳadar ᶜārif-i yektālardan (195)

1.2. Edebî Kişiliği

Bir şairin ailesi, mensubiyeti, yaşadığı coğrafya, eğitimi, mesleği ve arkadaşları onun edebî kişiliğinin oluşmasına etki eden önemli unsurlardır. Bu sebeple bir şairin edebî kişiliği hakkında bir değerlendirme yaparken onun hayatı hakkında bilgi sahibi olmak önemlidir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Nazmî'nin nereli olduğu hakkında kesin bir kayıt olmasa da şair şiirlerinde vatanının İstanbul olduğunu ifade etmektedir. Vazifesinin maiyeti tam olarak bilinmese de bahriye mensubudur. Ayrıca, Bektaşi tarikatına müntesip bir şairdir. Dolayısıyla Nazmî'nin, kaynaklarda asgari müşterekleri verilen şairler arasında olduğunu söylemek mümkündür.[7]

Nazmî hakkında kaynaklarda bir bilgiye ulaşılamadığı için şairin edebî kişiliği değerlendirilirken onun bilinen tek eseri olan *Dîvân*'ı esas alınmıştır. Nazmî'nin kendi dönemi içerisinde tesiri altında kaldığı edebî eğilimleri belirlemek, onun edebî kişiliğini anlamak açısından önemlidir. *Dîvân*'daki şiirlerin şekil, muhteva, dil ve üslup özellikleri Nazmî'nin edebî eğilimleri hususunda bize bir fikir sunmaktadır.

[7] Edebiyat tarihlerinde XIX. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairlerinin, çok azı dışında, çoğunlukla İstanbullu olduğu, devlet dairelerinde çalıştıkları ve yetiştikleri çevre dolayısıyla bir tarikata mensup oldukları bilgileri yer almaktadır.

Tasavvuf, XIX. yüzyıl şairlerinin beslendiği önemli kaynaklardan biridir. Bu dönem şairlerinin çoğu çeşitli tarikatlara mensup olmuş ve dinî-tasavvufi şiirler kaleme almıştır. Tarikat mensubu olmayan şairler dahi tasavvufi terminolojiden faydalanmışlardır. Nazmî'nin Bektaşi tarikatına mensup olması onun edebi kişiliğinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. *Nazmî Dîvânı*'nda dinî-tasavvufi şiirler ağırlıktadır. Bir Bektaşi şairi olan Nazmî'nin; ehlibeyit, on iki imam ve Hacı Bektaş Velî ile ilgili yazdığı manzumeler onun edebî kişiliğini yansıtması açısından önemlidir. Nazmî, tarikata dair tasavvufi terminolojiden de istifade ederek hayal ve imgelerle harmanladığı pek çok manzume vücuda getirmiştir:

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]
Ḫāngāh-ı ʿaşḳda mesrūr olan Bektāşīyüz
Bu ḫarābāt içre biz maʿmūr olan Bektāşīyüz

Dāʿvā-yı sırr-ı *Enālḥaḳ* neydügün feḥm eyledik
Dār-ı ʿaşḳa biz bugün Manṣūr olan Bektāşīyüz

Yāre yār aġyāra aġyār hem ḥayātız hem memāt
Nefḫ-i İsrāfīl'de çün ki ṣūr olan Bektāşīyüz

Gerçi maʿnīde ḥaḳīḳat mülkiniñ sulṭānıyuz
Ṣūret-i ẓāhirde ammā ḫor olan Bektāşīyüz

Şemʿ-i ʿaşḳa yanmaġı pervāne bizden meşḳ ider
Şeb-çerāġ-ı bezm-i vaṣla nūr olan Bektāşīyüz

Mest-i ṣahbā-yı[8] elestiz cām-ı ʿaşḳ-ı yār ile
Ol zamāndan tā bu dem maḫmūr olan Bektāşīyüz

ʿİlm ile ʿāmil biziz çün sācid-i Ḥaḳḳ'ız velī
Dīde-i ḫārīcden mestūr olan Bektāşīyüz

Ehl-i beytiñ dostuna dost düşmenine düşmeniz
Münkire tīġ urmaġa meʾmūr olan Bektāşīyüz

İsm-i Hādī maẓharıyuz zümre-i nācīdeniz
Levḥ-i maḥfūẓ üzre biz mesṭūr olan Bektāşīyüz

[8] Metinde ḫ ile yazılmış.

Ol gurūhuz **Naẓmīyā** kim yād olup ʿirfān ile
ʿArş ü kürsde şānımız meẕkūr olan Bektāşīyüz

Āl-i evlād-ı Muḥammed Murtażā'nıñ rāhına
Cān ü ten maḥv eyleyüp meşhūr olan Bektāşīyüz (141)

Nazmî'nin şiirlerinin ana konusu aşktır. Şiirlerdeki bu aşk mefhumu çoğu zaman ilahi aşk bazen de mecazi aşk olarak karşımazı çıkar. Nazmî'ye göre aşk mefhumu her şeyin başlangıcıdır. Aşk, Allah'ın âlemleri yaratmasının sebebidir. İnsanoğlunun Allah'a ulaşmasının tek yolu da yine aşktır.

Bir elin çıḳmaz ṣadāsı kim bilürdi çalsa da
Kaf [u] nūnuñ perdesinde sāz-ı ʿaşḳ dürlü hevā (91/5)

Nazmî, Allah aşkı ile vücut gemisini aşk denizinin dalgaları arasında yok ederek fenafillah mertebesine ulaşmıştır:

ʿAşḳile bir nūra ġarḳ itdim vücūdum keştīsin
Baḥr-i ʿaşḳ mevcinde ġalṭān oldığım demdir bu dem (180/4)

Şair şiirlerinde aşk mefhumunu ele alırken çoğu kez âşık ve zahit tipleri arasındaki zıtlıklardan faydalanmıştır. Mutlak hakikat olan Allah'a ulaşmanın (vuslat) aşk ve akıl olmak üzere iki yolu bulunmaktadır. Âşık aşkın, zahit ise aklın sembolüdür. Akıl gönlü aşktan ayırmak ister, gönül ise aşka koşar, onu her şeye tercih eder.

Şeyṭān gibi īmānıma göz dikme be zāhid
ʿAşḳı baña terk it deyu gel itme naṣīḥat (106/3)

Ben mest-i mey-i mey-gede-i kişver-i ʿaşḳım
Bundan baña aʿlā olamaz dāye-i devlet (106/4)

Sünnilerin Allah ve Hz. Muhammet'e yönelttiği aşk anlayışının yerine Alevi-Bektaşi kültüründe Hz. Ali'ye ve ehlibeyite karşı hissedilen aşırı ve sonsuz sevgi ön plandadır (Uzun, 1991: 18-21). Aşk mefhumu Nazmî'nin şiirlerinde Alevi-Bektaşi geleneğinde olduğu gibi Hz. Ali ve onun soyundan gelenlere karşı duyulan aşırı sevgiyi ifade etmek için zikredilmektedir:

Bir cemāl-i şāha biz ḥayrān olan Bektāşiyüz
Men ʿaraf esrārına ʿirfān olan Bektāşiyüz

ʿĀlem-i vāḥdetde çün merdān olan Bektāşiyüz
Kişver-i ʿaşḳa bugün sulṭān olan Bektāşiyüz
Şāh-ı ʿaşḳa bende-i fermān olan Bektāşiyüz (225/1)

Şāh-ı ʿaşḳa bende-i fermān olan Bektāşiyüz
Rāh-ı ʿaşḳa hādī-i burhān olan Bektāşiyüz
Derd-i ʿaşḳa biz bugün dermān olan Bektāşiyüz
ʿİyd-i ʿaşḳa cān ile ḳurbān olan Bektāşiyüz
Mülk-i ʿaşḳa ʿaşḳ ile sulṭān olan Bektāşiyüz (227/1)

Nazmî, ehlibeyte özellikle Hz. Hüseyin'e öylesine büyük bir sevgiyle bağlıdır ki öldüğünde mezar taşına Hz. Hüseyin'in aşkının şehidi olduğunun yazılmasını vasiyet etmektedir:

Mezārım ṭaşına **Naẓmī** yazılsun tā vefātımda
Şehīd-i ʿaşḳ-ı evlād-ı ʿAlīyyü'l-Murtażā'dır bu (197/5)

Dîvân'daki bazı manzumelerde şairin Hurufilikten etkilendiği görülmektedir. Örneğin; Nazmî, aşk (عشق) mefhumunu ele alırken eski yazı ile yazılış özelliğinden yola çıkarak, "üç harf, beş nokta" rumuzuyla ifade etmektedir. Ayrıca genelikle Hurufi şairlerin şiirlerinde yer alan "*bist ü heşt, si vü dü ve şeş cihet*" gibi rumuzlar *Dîvân*'da birkaç örnekte yer alamaktadır.

Şair mecazi aşkı ele aldığı manzumelerde âşık, sevgili ve rakip tiplerini genel olarak geleneğe uygun bir şekilde ele almıştır. Ancak bazı örneklerde gelenek dışı kullanımlara rastlanmaktadır. Bu örneklerde sevgili; âşığın aşkına karşılık verir, vefalı ve merhametlidir. Âşık sabırlı ve sadık olmayı bırakmış, sevgilinin gerçek yüzünü görerek ondan vazgeçmiştir.

Dîvân'da tasavvufi terminolojiden istifade edilerek vücuda getirilmiş manzumeler dışında mahallîleşme akımının tesiri ile yazılmış manzumeler de yer almaktadır. Mahallîleşme akımı kısaca; yaşanılan coğrafyanın, günlük hayatın ve gerçek olayların şiire yansıması; dilde sadeleşme ve yerli nazım biçimleri kullanma eğilimi olarak ifade edilmektedir (Erdoğan, 2009: 115). Bu eğilim *Nazmî Dîvânı*'nda da göze çarpmaktadır. Şair, hece ölçüsü ile koşma nazım biçiminde şiirler kaleme almıştır. Bu şiirlerde yaşadığı döneme göre açık ve sade sayılabilecek bir dil kullanmayı tercih etmiştir:

Dīger
[10'lu hece ölçüsü]

I.

Güzeller şāhı ḫūbāna söyle
ʿUşşāḳa cefā eylemesünler
Vaṣıldan geçdik būs içün böyle
Biñ nāz u edā eylemesünler

II.

ʿUşşāḳı helāk itmekdir elbet
Aġyārla ḫūbān itdikçe ṣoḥbet
Çekmek de ʿāşıḳ biñ derd u miḥnet
Raḳīble ṣafā eylemesünler

III.

Naẓmī'ye Ḥaḳ'dan bir luṭf u iḥsān
Kişver-i ʿaşḳa çün oldı sulṭān
Devrinde oldu ʿaşḳ ehl[i] şādān
Bir güne şekvā eylemesünler (244)

Eserde her bir beyit farklı bir meslek grubuna ithafen yazılmış olan 188. şiirde mahallîleşme akımının etkileri görülmektedir. Şiirde çok sayıda günlük konuşma diline ait kullanımlar, atasözü ve deyim yer almaktadır:

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]
Yine keştī-i dili **baḥr-i ġama uġratdım**
Boca orsa hele başdan **ḳara yāre çatdım**

Kāle-i vuṣlat-ı cānāneyi erzān buldum
Naḳd-i cān ile **pāzār eyledim aldım ṣatdım**

Ḳalmasun ben gibi ümmī deyü **āmīn diyerek**
İşte ṭıfl-ı dili ʿaşḳ **mektebine başlatdım**

Cān atup ḥüsnüne pervāneveş aldım fitili
Ben o mumcı güzele **şemʿ-i dili parlatdım**

Leẕẕet-i ülfeti var dilde o baḳḳāl-piçenin
Ṭoġrısı bu gice ben **yaġımı bala ḳatdım**

Şūḫ-ı āhengere dil vireli çār eṭrāfa
Āteş-i ʿaşḳile **şerārelerim ṣıçratdım**

Ḳızdırup ṣoḥbeti çaycı perīle bu gice
Ne yalan söyleyeyim ülfeti pek **ḳaynatdım**

Boyumun ölçüsünü aldım o derzī şūḫdan
Her ḳaçan ṣoḥbet-i vaṣlı ben aña **çıtlattım**

O ḳızıl çehreli sāḳīye virüp naḳd-i dili
Bir iki bāde **ayaġ üzre** elinden atdım

O fişenkçi güzeliyle alaraḳ mehtāba
Oḫ Kestane ṣuyunda **raḳībi patlattım**

Ḳıl ... kim görmüş o berber piçeniñ
Şābb-ı emredleri cınbız ile hep ṭoplatdım

Bāde içmem didi meclisde o ḳaṣṣābzāde
Mezelerden o ḳoyun ḳuzusını **otlatdım**

Telḫ-kāmım o şekerci güzele dil vireli
Dost cevrinden anıñ ben ne **zehirler ṭatdım**

Çeşmime uyḫu ḥarām oldı bu şeb ṣubḥa ḳadar
Sürdügüm demleri cānān ile añdım yatdım

Ṣarb iken vādī-i Türkīde ġazel tanẓīmi
Naẓmīyā atımı ben anda daḫı **oynatdım** (188)

Nazmî Dîvânı dil özellikleri bakımından genel olarak günümüz Türkçesinden çok farklı değildir. Ancak bazı şiirlerde Eski Anadolu Türkçesi ve öncesi dönemlere ait özellikler taşıyan örnekler mevcuttur. **urdı, tamġa, bay, ebsem, ırağ, şimdengeru, ḳaçan, ḳanı, ḳande, oñulmaz vb bencileyin gelübdür vb.**

Şairin mesleği ve mensubiyeti onun dilini etkileyen önemli unsurlardandır. Onun şiirlerinde denizcilik ve Bektaşilikle ilgili pek çok kelime ve kavram yer almaktadır.

Nazmî Dîvânı'nda kullanılan nazım biçimleri, yaşadığı yüzyıl (XIX) içinde şairin edebî şahsiyetini daha iyi anlamak amacıyla kullanılabilecek edebî ölçütlerden biri olarak kabul edilebilir. XIX. yüzyılda önceki yüzyıllarda kullanılan nazım biçimlerinin kullanımına devam edilmekle birlikte özellikle bentlerden oluşan nazım biçimlerinin ve tarihlerin kullanımında bir artış gözlemlendiği ileri sürülmektedir (Şentürk ve Kartal, 2008: 563-564). Bu yüzyılda tarihlerin kullanım alanları genişlemiş ve şairler toplumsal hayatla ilgili pek çok olay hakkında çok sayıda tarih düşmüşlerdir (Ünver, 1998: 137).

Nazmî Dîvânı, nazım biçimleri hususunda edebiyat tarihlerinin verdiği bilgilerle uyumluluk arz etmektedir. Bu yüzyılda örneklerinin azaldığı söylenilen mesnevi nazım şekli *Dîvân*'da yer almazken tarihlerin sayısı oldukça fazladır. Yine bu yüzyılda genelde sadece iki bölümden oluştuğu iddia edilen kaside nazım biçiminin, (Şentürk ve Kartal, 2008: 564) beş bölümden oluşan birden fazla örneğinin yer alması, şairin geleneğe olan bağlılığını göstermesi açısından önemlidir.

Şiirlerini dinî ve lâ-dinî konularda yazan Nazmî, dinî şiirlerinde genellikle bentlerden oluşan nazım biçimlerini tercih etmiştir. Rindane bir eda ile kaleme aldığı lâ-dinî şiirlerinde ise gazel nazım biçimini tercih etmiştir. Şairin tercih ettiği nazım biçimlerinde tekke edebiyatının etkisi hissedilmektedir. Şairin hem dinî hem de lâ-dinî şiirlerinde içten ve samimi duygular hissedilir. Mensup olduğu tarikat esasları ve tasavvufi unsurlar bu şiirlerinde sıkça yer alır. Şiî inancını besleyici bir vasfı bulunduğu için çoğunlukla Şiî inancına mensup şairlerin şiirlerinde rastladığımız ehlibeyit ve on iki imam sevgisi ile maktel-i Hüseyn (Kerbela) konuları eserde geniş yer bulur. Bununla birlikte eserde tevella ve teberra örneklerine de sıkça rastlanmaktadır.

Dîvân'daki şiirler nazım türü açısından çeşitlilik arz etmektedir. Şairin nazım şekillerinde olduğu gibi tercih ettiği nazım türlerinde de tekke edebiyatının etkileri görülmektedir. Tespit edilen nazım türleri Aliname, düvazname, hasb-i hâl, kudumiyye, maktel, mededname, methiye, mersiye, muamma, münacat, nasihatname, naat, nefes, nevruziyye, şarkı, takrizname, tarih, teşekkürname, vasiyetname ve vücutnamedir.

Nazmî hem aruz hem de hece vezni ile şiirler kaleme almıştır. *Dîvân*'da bulunan 320 manzumenin 311'i aruz, 8'i ise hece vezni ile yazılmıştır. Bir manzume ise ne aruz ne de hece veznine uymamaktadır. Şair eserini tertip ederken hece vezni ile yazdığı şiirlerini ayırt etmemiş aruz vezni ile yazdığı şiirlerin arasına yerleştirmiştir

Dîvân'da kullanılan vezin çeşidi eserin hacmine nispeten azdır. Şair aruz vezninin 9, hece vezninin ise 3 ayrı kalıbını kullanmıştır. Şair genel olarak aruz veznini uygulamada başarılı olsa da özel isimlerin yer aldığı manzumelerde çok sayıda ziyaf yapmıştır. Ayrıca kasidelerin methiye ve dua bölümleri ile tarihlerinde kimi zaman şairin anlam bütünlüğü sağlayabilmek için vezni ikinci plana attığı görülmektedir.

Nazmî'nin XIX. yüzyılda vezin hususunda meydana gelen yenilik hareketlerinden etkilendiğini söylemek mümkündür. *Dîvân*'da vezin konusunda yeni denemeler yaptığını bu konuda arayış içinde olduğunu gösteren bir örnek yer almaktadır. Şair, gazel nazım şekli ile beş beyit olarak kaleme aldığı 114 numaralı manzumede beyitlerin birinci mısralarında "Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün" ikinci mısralarında ise "Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün" olmak üzere aruz vezninin iki farklı kalıbını kullanmayı tercih etmiştir. Şairin bu örnekte şiire başladığı kalıpla devam etmeyip farklı bir kalıba geçmesi, bir şiirde birden fazla vezin kalıbı kullanması döneminin edebiyat anlayışına dâhil olmak arzusunda olduğunu göstermektedir.

Nazmî Dîvânı gayrı mürettep bir divandır. Ancak şair "ibtidā-i Gazaliyāt" başlığı altında yer alan gazelleri sıralarken mürettep divanlarda görülen gazellerin elifbaya göre sıralanması kuralını tam anlamıyla uygulamıştır. *Dîvân*'da gazeller bölümünde elifbanın her harfi ile kafiyelenmiş gazel bulunmaktadır. Nazmî, kafiyelerini seçerken kulak için değil göz için kafiye anlayışı doğrultusunda belli sesler arasında seslerin okunuşlarını değil de yazılışlarını dikkate almıştır.

Şairin şiirlerindeki ahengi sağlamak için kafiye ve redif hususunda titizdavrandığı görülmektedir. *Dîvân'*da yarım, tam ve zengin kafiye örnekleri yer almaktadır. Bu kafiye çeşitleri arasında şair manzumelerinde çoğunlukla zengin kafiyeyi kullanmıştır. *Dîvân*'da en çok kullanılan kafiyeler, "â (55), -ân (48), , -âr (20), -et (21)" kafiyeleridir. *Dîvân*'da yer alan 320 manzumenin 292'sinde kafiye bulunmaktadır. Geriye kalan 28 manzumenin 27'si müfrettir. Ayrıca bir örnekte şair kafiye kullanmayarak sadece redif kullanmıştır.

*Nazmî Dîvânı'*ndaki 320 manzumenin 171'inde redif bulunmaktadır. 149 manzume ise redifsizdir. Nazmî'nin rediflerini seçerken farklı arayışlar içinde olduğu ve tekrara düşmekten kaçındığı göze çarpmaktadır. Şair redif kullandığı 171 manzumede 138 redifi bir defa, 15 redifi iki defa, 1 redifi ise 3 defa kullanmıştır

Dîvân'daki tesdis ve tahmis nazım şeklindeki şiirler ile nazire özelliği taşıyan şiirlerinden yola çıkarak şairin; Fuzûlî, Neʾşet, Âgâh Bey, Sâcid, ve Hilmi Dedebaba gibi

tanınmış şairlerin yanında Perverî, Câhî, Caʿfer, Ârif, Hâkî ve Şevkî mahlasları ile şiirler yazan şairlerden etkilendiği söylenebilir.

*Nazmî Dîvânı'*nda yer alan tesdis nazım şekli ile yazılmış iki şiirden biri Hâkî mahlaslı şairin diğeri ise Neʾşet'in şiiri için yazılmıştır. Nazmî, Neʾşet'in bir şiirine de tahmis yazmıştır. *Dîvân*'daki diğer tahmisler ise Perverî (3), Caʿfer (2), Caʿferî (1) Âgâh (1) ve Ârif (1) mahlası ile şiirler yazan şairlerin şiirleri için yazılmıştır. Bu şiirler anlam ve ahenk bakımından zemin şiirlerle eş değerdedir.

Özellikle Sâcid ve Perverî'nin Nazmî üzerindeki etkisi önemlidir. Bu isimler *Dîvân*'da birçok kez zikredilmektedir. Söz konusu örneklerden Nazmî'nin bu iki şair ile yakın arkadaş olduğu şiir sohbetleri yaptıkları ve birbirlerinin şiirlerini tanzir ettikleri anlaşılmaktadır.

Sâcid ve Perverî isimlerinin zikredildiği örneklar şunlardır:

Sācidī ile niçe dem ẕikriñiz sebḳat idüp
Beynimizde vāḳıʿ olmuş bezm-i ülfet demleri (80/5)

Sācid'iñ daʿvāsı ḥaḳdır **Naẓmī** taṣdīḳ eylerem
Sırrını fehm idene ʿayn-i velāyetdir şarāb (98/8)

Ḫāk-i pāy-ı āl-i Ḥaydar sācidüm maʿbūduma
Perverī'niñ mesleginde Ḥaḳḳ'a ḳurbāndır vücūd (116/7)

Sācid ile Perverī'ye pey-rev olduñ Naẓmīyā
Gerçi bu daʿvāda itdiñ sende iṯbāt-ı vücūd (117/7)

Sācid ile **Perverī** bu nuṭḳumı taḥsin ider
Naẓmīyā ben anları pür-naẓm ü ʿirfān görmüşüm (176/7)

Naẓmī oġlıñ **Perverī** maḫṣūṣ selām itdi saña
Bir naẓar ḳılsa didi dīvānıma Hū üflerim (178/6)

Bu örneklerin dışında Nazmî, Sâcid'in "Sâkî-nâme ve Devriye Risâlesi" için 2 takriz ve vefat tarihi için ise iki manzume kaleme almıştır.

Nazmî'nin Sâcid ve Perverî dışında şiirlerine nazire yazdığı şairler Fuzûlî (131 ve 218), Hilmi Dedebaba (143 ve 175), Şevkî (196) ve Câhî' dir (101). Şair ayrıca sevgilinin ağzından yazığı bir şiirine de nazire yazmıştır (184).

Ayrıca *Dîvân*'daki Âgâh Bey (127 ve 285) ve Caʿfer Bey (209) ile müşterek olarak yazılmış manzumelerden şairin XIX. yüzyılda yaygın olan müşterek şiir yazma geleneğine dahil olduğu anlaşılmaktadır.

Şiirlerdeki edebi sanatlar tespit edildiğinde Nazmî'nin hüsnütalil, tevriye, mübağala, tezat ve telmih sanatlarını kullanmada oldukça başarılı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle telmih sanatının yer aldığı örneklerin çokluğu şairin din ve tarih alanında iyi bir eğitime sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Tevriye sanatının yer aldığı örnekler ise şairin şiirde manaya verdiği önemi gösteren unsurlardan biridir. Şairin; hüsnütalil, mübalağa ve tezat sanatlarını kullandığı manzumeler ise mecazi ve ilahi aşkı ele aldığı lirizmin ön planda olduğu örneklerdir.

1.2.1. Kendi Sanatı Hakkındaki Düşünceleri

Klasik Türk edebiyatı sanatçıları eserlerinde zaman zaman şiir ve şair hakkındaki görüşlerini ifade etmektedirler. Bu değerlendirmelerin yer aldığı örnekler şairin sanat anlayışını bizzat kendi ağzından öğrendiğimiz önemli kaynaklardır (Kurnaz, 1996: 34). Özellikle Nazmî'de olduğu gibi şairin edebî şahsiyeti ile ilgili kaynaklarda bir bilgi bulunmadığı durumlarda şairin, şiir ve şair hakkındaki düşünceleri oldukça kıymetlidir.

Nazmî ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almadığı için onun edebî şahsiyeti ile ilgili yapılacak değerlendirmeler kendisinin bazı şiirlerinde şairliği ve şiir hakkındaki fikirlerini ifade eden örneklere dayanmaktadır.

Nazmî, aşağıdaki örneklerde vakit geçirmek ve bendesi olduğu Hz. Ali'ye olan sevgisini dile getirmek için şiir yazdığını ifade etmektedir:

Hem bir eglence bulunmazsa baña dünyāda
Naẓmī dīvānçe-i eşʿārım ile eglenürüm (190/6)

O benim pādişehimdir ben anıñ çākeriyim
Midḥat-ı Ḥaydar-ı Kerrār'ım ile eglenürüm (190/7)

Nazmî, çeviri yazılı metindeki 189 numaralı gazel nazım şekli ile 12 beyitten oluşan "-dır süḫanım" redifli manzumede ve 182 numaralı gazel nazım şekli ile 6 beyitten oluşan "-dır

sözüm"redifli manzumede kendi sanatı ile ilgili görüşlerini bildirmektedir. Bunun dışında farklı manzumelerde de sanat anlayışı hakkında bilgiler vermektedir.

Nazmî'ye göre şiirde önemli olan manadır. O, sözün anlamlı olmasını arzu eder. Ona göre her istiridyenin içinde inci olmadığı gibi her söz de anlamlı bir söz değildir. Nazmî tek seferde bir benzerini kendisinden önce hiç kimsenin söylemediği mana yüklü bir sözü bir anda söyleyebilecek kabiliyete sahip bir şairdir. Onun her bir sözü anlam hazinesinin incisi ve cevheridir. Onun sözleri anlamını kavrayabilenler için bir cevher, cismi ise bu cevher olan sözlerini içinde barındıran bir istiridyedir:

Sözde maʿnī isterim her bir söze söz di[ye]mem
Ṣad hezār terbiyye itsek dürr olur mı her ṣadef (63/4)

Pür-maʿāni ān-ı vāḥid içre bir söz söyledim
Yek ḳalemde söylemiş mi mis̱lini hīç bir selef (63/5)

Her biri dürr ü güher maʿnī-yi kāndır süḫanım
Gevher-i kān mı ʿaceb zīb-i dükāndır süḫanım (189/1)

Maʿnīsin fehm eyleyene her sözümdür bir güher
Ol kelām-ı gevhere bu cismim olmışdır ṣadef (63/3)

Nazmî, yenilikçi bir şair olduğunu birçok kez zikretmektedir. O, eski alışılmış mazmunlarla şairlik iddiasında bulunmaz. Onun sözleri yeni bir lisan oluşturmaktadır. O, ayrı bir güzelliğe sahip güzel manalı sözleri ile gazel gelinine yeni elbiseler giydirir:

Köhne maẓmūnlar ile daʿvā -i eşʿār itmem
Ḫoş edā vādī-i nev-tāze lisāndır süḫanım (189/3)

Nev-ʿarūs-ı ġazele giydiririm cāme-i nev
Ḥüsn-i maʿnāya hele özge bir āndır süḫanım (189/9)

O, alışılmadık kelimelerle kafiye yaparak yenilik arayışı içindedir:

Yine bir nev-zemīn yol ḳāfiye açdım bugün **Naẓmī**
Sitanbul şāʿirānıyla iderken ṣoḥbet-i rāḥat (309/20)

Nazmî'nin sanatı şahsına münhasırdır. O, tabiat makası ile gazel gelinine baştan başa yeni ve güzel kıyafetler biçer:

Naẓmī mıḳrāż ṭabīʿatle ʿarūs-ı ġazele
Ölçerim tā-ser ü pā câme-i raʿnā biçerim (186/5)

Nazmî'nin şiirlerinde düşünce önemli bir unsurdur. O düşünce iğnesiyle gazel gelinine güzel ve yeni elbiseler dikmektedir:

Sūzen-i fikr ile ḫayyāṭ-ı ṭabīʿat **Naẓmī**
Nev-ʿarūs-ı ġazele câme yapar pek zībā (96/7)

Nazmî'nin şiirleri herkes tarafından kolayca idrak edilemeyecek mahiyettedir. Onun şiirlerinin kıymeti ancak bu işin erbapları tarafından anlaşılabilecek değerdedir. Cahiller için ise boş ve anlamsız sözlerdir. Dolayısıyla onların ayıplaması şair için pek önemli değildir:

Yine erbābı bilür gevher-i nuṭḳum ḳadrin
Cühelāya göre bir ṣaçma ṣapandır süḫanım (189/4)

Naẓm rengīnimi taḥsīn ider erbāb-ı kemāl
Ṭaʿn iderse ne ġam ey **Naẓmī** eger ṭabʿ-ı ḥased (115/6)

Şair sanatını bir silah olarak kullanmaktadır. Onun sözleri bazen düşmanlarını korkutan, kükreyen, kızgın bir aslan bazen de düşmanlarının bağrını delen keskin bir kılıçtır. Nazmî, düşmanlarını güzel ve inandırıcı konuşma yeteneği sayesinde susturarak hâlini açıklamayı başarır:

Cismine lerze düşer tā işidüp sözlerimi
Çünki aʿdālara bir şīr-i jiyāndır süḫanım (189/5)

Dökilür ḳatı yere nāvek-i cānsūzumdan
Baġr-ı aʿdāyı deler tīġ-i sināndır süḫanım (189/6)

Ḫaşmımı cerbeze-i nuṭḳ ile iskāt iderim
Şāhid-i ʿadlile aḥvāl-i beyāndır süḫanım (189/7)

1.3. Eseri (Nazmî Dîvânı)

Nazmî'nin, tespit edilen tek eseri *Dîvân'ı*dır. Taranılan kütüphaneler ve çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilerden yola çıkılarak *Nazmî Dîvânı*'nın tek nüsha olduğu düşünülmektedir. *Dîvân*'daki boş sayfaların varlığı ve bazı beyitlerin üzerinin çizilip yeniden yazılması eserin şairin hatt-ı desti olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Eser incelendiğinde

şairin şiirlerini klasik divan tanzim tarzına uygun olmayan şekilde oluşturduğu tespit edilmiştir.

Nazmî "Dîvânı mürettep bir divan değildir. Eserde "İbtidā-i Ġazeliyyāt, Musammatlar, Muḫammesāt, Şarḳıyāt ve Müfredāt" gibi başlıklar altında toplam 320 adet manzume yer almaktadır. *Dîvân*'da "İbtidā-i Ġazeliyyāt" başlığından önce 4 terkibibent, 2'si mütekerrir 3 müseddes, 2 müstezat, 28 gazel, 7 kaside, 42 kıt'a ve 3 müfret olmak üzere 90 manzume yer almaktadır. "İbtidā-i Ġazeliyyāt" başlığı altında 121 gazel, 8 müstezat ve 1 kaside olmak üzere 130 şiir yer almaktadır. "Musammatlar" başlığı altında 2 mütekerrir müseddes ve 2 mütekerrir tesdis olmak üzere 4 manzume bulunmaktadır. "Muhammesāt" başlığı altında 2'si mütekerrir 3 muhammes ve 9 tahmis olmak üzere 12 manzume yer almaktadır. "Şarḳıyāt" başlığı altında 4 mütekerrir muhammes, 5 koşma, 18 kıt'a ve bir müfret olmak üzere 28 manzume yer almaktadır. "Müfredāt" başlığı altında 22'si müfret ve 18'i musarra olmak üzere 40 beyit bulunmaktadır. Beyitlerden sonra 5 gazel, 5 kaside, 5 kıt'a ve 1 müfret olmak üzere 16 manzume bulunmaktadır.

Nazmî, eserini tertip ederken gazeller bölümündeki şiirleri kafiyelerine göre alfabetik olarak sıralamıştır. Şair, şuh sevgilinin talebi üzerine alfabenin her harfinden kafiye örneği olan gazeller yazdığını aşağıdaki beyitte açıkça ifade etmektedir:

Didi her ḳāfiyede isterim ey **Naẓmī** ġazel
Sebeb oldı bu benim tertīb-i dīvānıma bir şūḫ (114/5)

Nazmî, başka bir örnekte ise divan tertip etmesinin sebebini öldükten sonra hayır ile hatırlanmak olduğunu dile getirmektedir:

Emr-i Ḥaḳ vākiᶜ olunca **Naẓmī**-i dil-ḫasteye
Ḫayr ile yād olmadır tertīb-i dīvāndan ġaraż[9] (152/7)

Şair, çeviri yazılı metindeki 246 numaralı kıt'a nazım şeklinde ve hece vezni ile kaleme aldığı 2 beyitlik manzumede eserin yazılış tarihinin 1280 (1863/64) olduğunu bildirmektedir:

[9] Sebeb-i telif.

Tārīḫ-i Dīvān
[Kıtʿa]
[10'lu hece ölcüsü]

1. Defter-i ʿaşḳım eyledim tanẓīm
   Nāmına dindi nuḫbetü'l-ʿuşşāḳ

2. Dīvānçem itdim ey **Naẓmī** itmām
   Tārīḫi oldı tuhfetü'l-ʿuşşāḳ Sene 1280 (246)

Şair *Dîvân*'ından başka seyahatnamesi olduğundan söz etse de bu eserin varlığına dair herhangi bir kayıt mevcut değildir:

İrtiḥālimde ne varım var ki çıḳsun ẓāhire
Çıḳsa **Naẓmī** bir seyāḥatnāme bir dīvān çıḳar[10] (136/13)

[10] Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati ile ilgili olabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÎVÂN'NIN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

2.1. Nazım Şekilleri

2.1.1. Beyitlerden Oluşan Nazım Şekilleri

2.1.1.1. Gazel

Gazel, ilk beytin kendi içerisinde ikinci beyitlerin ise mutlaka ilk beyitle kafiyeli olduğu (aa, ba, ca...) asgari iki beyitlik tek kafiyeli nazım biçimidir. Şairler kabiliyetlerini özellikle bu nazım biçimi ile yazdıkları manzumelerde göstermeye çalıştıkları için gazel, klasik Türk edebiyatının ağırlık merkezini oluşturmaktadır (Kurnaz ve Çeltik 2013: 78-96). *Nazmî Dîvânı*'nda 121'i *"İbtida-i Gazaliyāt"* başlıklı gazeller bölümünde 33'ü gazeller bölümünün dışında olmak üzere toplam 154 adet gazel nazım biçimi ile yazılmış manzume yer almaktadır. Gazeller bölümünde yer alan 121 şiirin 10'unda "Mūmā-ileyh Birinden Āzārde Ḫāṭır Oldığına Dāʾir Ṭarafımıza Gönderdigi Ġazeliñ Naẓîresidir, Bād-ı Ṣabā ile Mukāleme, Âgāh Efendi ile Müşterekdir, Caʿfer-i Ṣādıḳ Beg'iñ Baḥr-i Muḥîṭ Cānibinde ʿAvdetlerine Teşrîf Olaraḳ Bi'l-bedāhe Söylenilen Ġazeldir, Fermān-ı Dehān-ı Cānān, Cevāb, Vaṣiyetnāme, Nevrūziye, Caʿfer Beg İle Müşterek, Ġazel-i Berāy-ı Ḫāṭır-ı Meḥmed Beg" şeklinde özel başlıklar bulunmaktadır. Bunun dışında eserde biri Âgâh Efendi diğeri Caʿfer Bey ile beraber yazılmış iki adet müşterek gazel de bulunmaktadır (Kelemci, 2020: 556).

Dîvân'da "İbtidā-i Gazaliyāt" başlığı altında yer alan gazeller aşk, sevgili, kadın, şarap vb. konularda yazılmıştır. Gazeller bölümü dışında yer alan gazel nazım şekli ile yazılmış manzumeler ise farklı konulardadır. Bu manzumelerin 27'si tarih, 1'i naat, 1'i manzum mektup, 1'i takriz, 1'i tefekkürname nazım türündedir.

Gazeller bölümü dışında yer alan gazellerin çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, başlıkları, nazım türleri, vezinleri, beyit sayıları, kafiye ve redifleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.1. Gazeller Bölümü Dışında Gazel Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Başlık	Nazım Türü	Vezin	Kafiye	Redif	Beyit Sayısı
1	4	Naʿt-ı Şerīf	Naat	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-ān	-dır yā Resūla'llāh	8
2	12	Tārīḫ-i Mīrālāy Şode Birāder-i Ḫavīş	Tarih	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	-	11
3	15	Tārīḫ-i Vefāt	Tarih	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āh	-	5
4	30	Tersāne Kātiplerinden Edhem Efendi'niñ Kerīmeleri Seḥer Ḫānım'ıñ Tārīḫ-i Vilādetleridir	Tarih	?	-ān	-a	4
5	38	Tersāne Kātiplerinden Malḳaravī Meḥmed Efendi'niñ Maḫdūmı ʿAlī Naḳī Efendi'niñ Tārīḫ-i Fevti	Tarih	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-ā	-da	4
6	42	Tārīḫ-i Postnişīn şoden Meḥemmed ʿAlī Baba	Tarih	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	-	8
7	44	Tārīḫ-i Vilādet-i Ḳol Aġası Maḥmūd Ḳapudan'ıñ Kerīmeleri	Tarih	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-em	-de	4
8	45	Yāver-i Ḥarb Ḥażret-i Şehriyārī Saʿādetlü Rāsim Paşa Ḥażretleri'niñ Kerīme-i Muḥarremeleri Rāsime Ḫanım'ıñ Tārīḫ-i Vilādetleridir	Tarih	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	-	5
9	46	Yāver-i Ḥarb Ḥażret-i Şehriyārī Mīr-livā Saʿādetlü Rāsim Paşa Ḥażretleri'niñ Ferīḳliḳ Rütbesiyle Baḥriyye Meclis Riyāsetine Ḳuʿūdlarında Söylenilen Tārīḫdir	Tarih	10'lu Hece]	-ān	-	8
10	48	Tārīḫ-i Vilādet-i Maḥmūd Efendizāde ʿAlī Rıża Efendi	Tarih	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ef	-	5
11	51	Tārīḫ-i Vilādet-i Ḳol Aġası Memiş Aġazāde Ḥasan İḥsān Efendi	Tarih	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-ā	-nıñ	5
12	52	Tārīḫ-i Vilādet-i Çarḫcı Yüzbaşısı İsmāʿīl Efendi'niñ Kerīmeleri	Tarih	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-ān	-	5
13	53	Tārīḫ-i Vilādet-i Kātib-i Tersāne ʿAlī Efendi'niñ Maḫdūmı Süleymān Nūrī	Tarih	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-ā	-	5
14	56	Tārīḫ-i Vilādet-i Kātib-i Tersāne Meḥemmed Efendi'niñ Maḫdūmı ʿAlī Ḥaydār Efendi	Tarih	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-ā	-ya	5
15	58	Ṭabīb-i Ḳāymaḳām ʿÖmer Beg'iñ Kerīmesi Ḥadīce Ḫanım'ıñ Tārīḫ-i Vilādetleridir	Tarih	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-e	-	5
16	61	Tārīḫ-i Vilādet-i Şehzāde Meḥemmed Selīm Ḫān ibn-i Sulṭān ʿAbdülʿazīz	Tarih	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-īm	-	6

2.1. Tablonun devamı							
17	62	Tārīḫ-i Vilādet-i Emine Sulṭān İbn-i Sulṭān ʿAbdülʿazīz Ḫān	Tarih	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ān	-	5
18	63	Rükūb-ı Şāhāneye Maḥṣūṣ Sulṭāniyye-nām Vāpur-ı Humāyūn Süvārisiʿİzzet Beg'iñ ʿUhdesine Mīralaylıḳ Tevcīh Olunduḳda Bil-bedāhe Söylenilen Tārīḫdir	Tarih	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ef		7
19	65	Beriyye Ḳol Aġalarından Aḥmed Efendi'niñ Maḫdūmı Yūsuf Żiyā Efendi'niñ Tārīḫ-i Vilādetleridir	Tarih	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	-	6
20	66	Tārīḫ-i Vilādet Destereci Ḥasan Aġazāde ʿAlī Rıża Efendi	Tarih	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-em	-de	4
21	72	Tārīḫ-i Vilādet	Tarih	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-āye	-	
22	73	-	Tarih	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āl	-	6
23	80	Şuʿarā-yı ʿAṣırdan ve Aḥibbā-yı Aṣdiḳāmızdan Caʿfer-i Ṣādıḳ Perverī Beg Efendi Meʾmuriyetile Preveze Cānibinde Bulunduġı Hengāmda Kendülerine Gönderilen Mektūb-ı Mevzūnuñ Ṣūretidir	Manzum Mektup	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-er	-i	1
24	81	Tefekkürnāme-i Aḥvāl-i ʿĀlem	Tefekkürname	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ān	-	2
25	83	Ḥüseyn Sācid Efendi'niñ Teʾlif İtmiş Olduġı Devriye Risālesi Ḥaḳḳında Söylenilen Taḳrīżdir	Takriz	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-er	-	8
26	87	Tārīḫ-i Vilādet	Tarih	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-āya	-	5
27	88	Tārīḫ-i Mīralay şode Muṣṭafā Beg	Tarih	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-et	-e	1
28	90	-	-	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-en	-dır baña	8
29	305	Tārīḫ-i Mīr-Mīrān şode Eşref Beg	Tarih	Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün	-n	-	6
30	306	Deyr Şehrinde Yapılan Millet Bāġçesiyle Ḳaṣrın Tārīḫidir	Tarih	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-ād	-	7
31	309	Aḥibbādan Birine Yazılan Mektūba Lehā Gönderilen Tesliyetnāmedir	-	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-et	-ı rāḥat	2
32	317	İṣṭılāḥāt-ı Baḥriyye Üzre Sāl-i Cedīd Tārīḫidir	Tarih	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-ā	-	1
33	318	Tārīḫ-i Culūs-ı Sulṭān Murād Ḫān	Tarih	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ād	-	5

"İbtidā-i Gazaliyāt" başlığı altında yer alan gazellerin çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, vezinleri, beyit sayıları, kafiye ve redifleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.2. İbtidâ-i Gazaliyât Başlığı Altında Yer Alan Gazeller

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif	Beyit Sayısı
1	91	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	-	7
2	92	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-ā	-	5
3	93	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ār	olmaz saña	5
4	94	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	-	9
5	95	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ār	olmaz saña	5
6	96	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ā	-	7
7	98	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-et	-dir şarāb	9
8	99	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ān	ġarīb	7
9	100	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-āt	-	8
10	101	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-āt	-	6
11	105	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-et	-	6
12	106	Mefʿūlü mefāʿîlü mefāʿîlü feʿūlün	-et	-	9
13	107	Mefʿūlü mefāʿîlü mefāʿîlü feʿūlün	-ū	yı muḥabbet	8
14	108	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ān	ʿabeş	6
15	109	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-āt	-	0
16	110	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-āç	-	5
17	111	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-āç	-	6
18	112	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-et	itdigin gördüñ mi hīç	6
19	113	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-er	ḳadeḥ	7
20	114	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün[11]	-ān	-ıma bir şūḫ	5
21	115	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ed	-	6
22	116	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	-dır vücūd	7
23	117	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āt	-ı vücūd	7
24	118	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ād	-	8
25	119	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	-dan leẕīẕ	5
26	120	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ā	-yı Girid	13
27	122	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-an	-ur	9
28	124	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ūn	aġlar	9
29	125	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	meydānıdır	6
30	126	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ūn	-ı var	5
31	127	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ān	ister	7
32	129	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	-ı mūsīḳār	7
33	130	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-er	-idir	5
34	131	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	nedir	6
35	132	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	ḳandedir	6
36	133	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-eb	başḳadır	7
37	134	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-ā	-dandır	5
38	136	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	çıḳar	1
39	137	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ū	olamaz	8
40	138	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	ḫoş geldiñiz	5
41	139	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ān	uyumaz	6
42	140	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ām	eylemez	6

[11] Birinci mısralar [Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün] ikinci mısralar [feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilātün] vezninde yazılmıştır.

2.2. Tablonun devamı					
43	141	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ūr	olan Bektāşī̆yüz	11
44	142	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-āz	-	5
45	143	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-et	bekleriz	7
46	144	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-er	oḳuruz	6
47	145	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ā	bilürüz	9
48	146	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-es	-	5
49	147	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-āne	-i yeʾs	9
50	148	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-ān	itmiş	5
51	149	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-ār	ẓan itmiş	7
52	150	Mefʿūlü mefāʿîlü mefāʿîlü feʿūlün	-et	saña maḫṣūṣ	6
53	151	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	-dan ġaraż	8
54	152	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	-dan ġaraż	7
55	153	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-āye	-i feyż	5
56	154	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-īr	itdi ḫaṭ	5
57	155	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ā	ey vāʿiẓ	6
58	156	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-et	elvedāʿ	7
59	157	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-āġ	-	7
60	158	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ā	-sına yuf	12
61	159	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ār	-ı ʿaşḳ	7
62	160	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ā	-yı firāḳ	7
63	161	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-er	-idir ol şūḫıñ	5
64	162	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ār	-ıñdır seniñ	5
65	163	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-öz	-üñ	5
66	164	Mefʿūlü mefāʿîlü mefāʿîlü feʿūlün	-ām	alabilsek	5
67	165	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ān	-dır ġamzeñ	8
68	166	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āne	-sidir bu göñül	7
69	167	Mefʿūlü mefāʿîlü mefāʿîlü feʿūlün	-ān	olmadan evvel	7
70	168	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	-dır göñül	6
71	169	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	oldı gel	5
72	170	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-er	-i İstanbul	8
73	171	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	-ım var benim	6
74	172	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ā	iderem	5
75	173	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-er	çekdim	5
76	174	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-en	çekerim	5
77	175	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	-dır sevdigim	10
78	176	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	görmüşüm	8
79	177	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	-ıñım	7
80	178	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	-ıma Hū üflerim	7
81	179	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āne	-yim	7
82	180	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	oldıġım demdir bu dem	9
83	181	Mefʿūlü mefāʿîlü mefāʿîlü feʿūlün	-et	-dir efenim	5
84	182	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	-dır sözüm	6
85	183	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ıḳ	göremem	5
86	184	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ıḳ	göremem	5
87	186	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-er	-im	5
88	187	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-ā	düşdüm	7
89	188	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-at	-dım	15
90	189	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ān	-dır süḫanım	12
91	190	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ār	-ım ile eglenürüm	7
92	191	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ā	-yı vaṭan	6
93	192	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ār	-ım söylesün	5
94	193	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ūn	olmasun	5
95	194	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ān	-	5
96	195	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ā	-lardan	8
97	196	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āle	rūz-ı nevrūzdur bugün	17
98	197	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-ā	-dır bu	5

2.2. Tablonun devamı					
99	198	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-āne	-	5
100	199	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	āh çāre ne	5
101	200	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-āb	olsaḳ da	5
102	201	Mefʿūlü mefāʿîlü mefāʿîlü feʿūlün	-ār	-ı görünce	5
103	202	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ā	olsa da ḫoş olmasa da	10
104	203	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-ār	-ım eyvāllah	6
105	204	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āş	üstüne	6
106	205	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-āna	-	7
107	206	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-er	-im var dilde	5
108	207	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	-sın yā Ḥüseyn-i Kerbelā	11
109	208	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ār	ʿAlī̇	5
110	209	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ār	-ını	5
111	210	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-est	itdiñ beni	5
112	211	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āre	-si	5
113	212	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ān	-ımı kātip güzeli	5
114	213	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	- sın yā ʿAlī̇	5
115	214	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ā	-dan ġayrı	8
116	215	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-aġ	-ını	6
117	216	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ān	gibi	9
118	217	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-īne	-mi	6
119	218	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-er	-imden ġayrı	5
120	219	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-īl	gibi	6
121	220	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-āḳı	-	5

2.1.1.2. Kaside

Kaside, belli bir amaçla yazılmış şiir demektir. Klasik Türk edebiyatı nazım biçimlerinden olup daha çok din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla yazılmıştır (Pala, 2005: 53).

Şekil bakımından gazelden farksız olan kaside kompozisyon olarak klasik gazelden ayrılır. Gazel bir konu etrafında gelişirken kasidede konuya giriş, övgü, dilekte bulunma, övünme, tarih düşürme, tebrik etme, dua gibi konuların arka arkaya sıralandığı bölümler yer alır. Tam bir kasidede nesib/teşbib, methiye, tegazzül, fahriye ve dua olmak üzere beş bölüm bulunur. Bir şiirin kaside olarak adlandırılması için methiye ve dua gibi en az iki bölümden oluşması gerekir (Kurnaz ve Çeltik, 2013: 172-178).

Kasideler işledikleri konular bakımından da tevhit, münacat, naat, methiye, hicviye, cülusiye gibi ayrı adlar alırlar (İpekten, 2016: 41).

Nazmî Dîvânı'ndaki kaside nazım şekli ile yazılmış 13 manzumeden 7'si gazeller bölümünden önce, 1'i gazeller bölümünde 5'i de müfretler bölümünden sonra yer almaktadır. Nazmî; kasidelerinde tevhit, münacat ve naat gibi dinî konuları işlememiştir. Kasidelerde ele alınan konular, sunuldukları kişiler ve içerdikleri bölümler şu şekildedir:

Birinci Kaside: Çeviri yazılı metindeki 10 numaralı şiir Sultan Abdülaziz'in Avrupa'dan dönüşünü kutlamak için yazılmıştır. Teşbib, methiye, fahriye, tegazzül ve dua olmak üzere beş bölümden oluşur. Teşbib bölümünde Abdülaziz'in Avrupa seyahatinden dönüşünden duyulan mutluluk dile getirilir. Methiye bölümünde Sultan'ın adalet sahibi ve cömertlikte Hatem'den üstün oluşu anlatılır. Fahriye bölümünde ise Nazmî, aslında çok yetenekli bir şair olduğunu ama sıkıntı içinde olduğu için yeteneğini gösteremediğinden bahseder ve padişahtan yardım ister. Daha sonra bir gazel ile sevgilinin âşığa değil de rakibe lütufta bulunduğunu âşığın ise hep sıkıntı içinde olduğunu, oysaki sevgilin tek bir lütfuyla âşığın tüm sıkıntılarının biteceğini dile getirir. Son olarak Abdülaziz'in ömrünün uzun olması ve her işinde Allah'ın onun yardımcısı olması için dua eder.

Nazmî, bu kasidede diğer kasidelerden farklı olarak tarihlerinde olduğu gibi mahlas beytinde tarih düşmüştür:

ʿAvdetine tām tārīḫ **Naẓmī** yazdı faḫr ile
Avrupa'dan ḳıldı ʿavdet ol imām'ül-müslimīn Sene 1284 (10/28)

İkinci Kaside: Çeviri yazılı metindeki 11 numaralı şiir Sadrazam Emin Ali Paşa için yazılmıştır. Teşbib, methiye, fahriye, tegazzül ve dua bölümlerinden oluşur. Teşbib bölümünde Nazmî; cisminin mihnet toprağından yaratıldığını, çekmediği sıkıntı kalmadığını ve kimseden vefa göremediğini dile getirir. Nazmî yaşadığı sıkıntıları, çaresizliği ve yalnızlığı anlattıktan sonra Sadrazam Emin Ali Paşa'nın ahvalinden haberdar olduğunu söyleyerek memduhunu övmeye başlar. Ona göre Paşa'nın vasıfları yazılamayacak kadar çoktur. Merhamet hazinesinin anahtarı ondadır. Kerem sahibi ve adaletlidir. Onun dönemimde halk huzur içinde yaşar ve kimsenin bir şikâyeti yoktur. Nazmî dışındaki herkes Paşa'nın lütfuna mazhar olmuştur. Nazmî ise Paşa'ya hâlini arz etmemek gibi büyük bir hata yaptığı için lütuflardan mahrum kalmıştır ve bu hatadan dönerek kaptan olmak istediğini dile getirir. Nazmî, memduhuna isteğini dile getirdikten sonra fahriye bölümünde sadece şiir yazmada değil her konuda yetenekli olduğunu ancak talihsiz olduğunu söyler. Eğer Paşa'nın yardımına mazhar olup sıkıntılarından kurtulursa işte o vakit şiir konusundaki marifetlerini gösterebilecektir. Şair, fahriye bölümünden sonra hünerini göstermek için tegazzül bölümüne geçerek ahvalini anlatır. Daha sonra da Paşa için dua eder.

Üçüncü Kaside: Çeviri yazılı metindeki 13 numaralı şiir Liman Reisi Mirliva İbrahim Paşa'nın feriklik rütbesi almasını tebrik etmek ve nevruzu kutlamak için yazılmıştır. Teşbib, tegazzül, methiye, fahriye ve dua olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Şair, teşbib

bölümünde yaradılış, mutlak varlık olan Allah'ın varlığının tecellisi, Hz. Muhammet'in Allah'ın dostu olması gibi konuları dile getirmektedir. Tegazzül bölümünde ise baharın gelmesi ile yaşanılan mutluluğu anlattıktan sonra asıl konunun işlendiği methiye bölümüne geçer. Nazmî bu bölümde İbrahim Paşa'yı sahip olduğu üstün vasıfları sayesinde nişan aldığı için tebrik ettikten sonra fahriye bölümüne geçer. Şairin övüncü Hz. Muhammet'in ailesine dost olan İbrahim Paşa gibi kendisinin de hakikat yolunda olmasıdır. Son olarak dua bölümünde ise Paşa'nın yeni görevinin mübarek olması ve Allah'ın kendisine yardımcı olmasını niyaz eder.

Dördüncü Kaside: Çeviri yazılı metinde 14 numaralı şiir Rasim Paşa için yazılmıştır. Şair, hem Paşa'nın kızının doğumunu kutlamak hem de kendisine yaptığı yardımlardan dolayı teşekkür etmektedir. Teşbib, methiye ve dua olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Teşbib bölümünde insanın yaradılışı anlatılmaktadır. Şaire göre insanoğlu yeryüzünün özüdür. İnsanoğlu yaratılmasaydı dünya meyve vermeyen bir ağaç olurdu. Methiye bölümünde Rasim Paşa; kullarını seven, karada ve denizlerde nüfuz sahibi, temiz tabiatlı bir devlet adamı olarak tasavvur edilmiştir. Nazmî, onun kulu olduğu için iftihar etmektedir. Dua bölümünde ise şair hem Paşa ve yeni doğmuş olan çocuğu için uzun ve mutlu bir ömür sürmelerini temenni etmekte hem de Paşa'nın bugüne kadar kendisine bulunduğu ihsanlara teşekkür etmektedir.

Beşinci Kaside: Çeviri yazılı metinde 16 numaralı şiir Bahriye Nazırı Mahmut Nedim Paşa için yazılmıştır. Teşbib, methiye, tegazzül ve dua bölümlerinden oluşur. Teşbib bölümünde donanmanın ve tersanenin içinde bulunduğu olumsuz şartlar anlatılır. Nazmî'ye göre Abdülaziz her işi erbabına veren adil bir hükümdardır. Bu sebeple kötü durumda olan donanmayı yeniden canlandıracak vasıflara sahip olan Mahmut Nedim Paşa'yı Bahriye Nazırı yapmıştır. Methiye bölümünde Paşa, yönetim yetenekleri bakımından Asaf ile zekası bakımından da Aristo ile kıyaslanarak onların üstadı olarak nitelendirilir. Tegazzül bölümünde ise sevgilinin güzelliğinden bahsedilir. Son olarak dua bölümünde Paşa'nın ömrünün uzun olması ve Allah'ın ona yardımcı olması için dua yer alır.

Altıncı Kaside: Çeviri yazılı metinde 69 numaralı şiir Hariciye Nazırı Fuat Paşa için yazılmış ve Fransa yolculuğu sırasında kendisine takdim edilmiştir. Methiye, tegazzül ve dua olmak üzere üç bölümden oluşur. Methiye bölümünde Fuat Paşa lütufları ile viran gönülleri tamir eden, Müslümanların iftihar ettiği, merhametli ve cömert bir Paşa olarak zikredilir.

Yedinci Kaside: Çeviri yazılı metinde 70 numaralı şiir Fuat Paşa için yazılmıştır. Rus İmparatoru ile görüşmek için Kırım'a giderken Paşa'ya takdim edilmiştir. Tegazzül bölümü ile başlayan manzumede methiye ve dua bölümleri de bulunmaktadır. Methiye bölümünde

Fuat Paşa Abdülaziz'in Avrupa ve Mısır seyahatlerinde yanında olan ve her mühim konuda kendisine danışılan bir devlet adamı olarak tasavvur edilmiştir. Halk ise Paşa'nın ihsanlarından memnun onunla iftihar etmektedir. Nazmî de Paşa'nın lütuflarına mazhar olan kullarından biridir ve Paşa'nın kendisine olan ihsanlarının baki olması için her daim onun yanında olmak ister. Dua bölümünde ise Nazmî, Paşa'nın ailesiyle birlikte sıkıntıdan uzak sağlıklı ve uzun bir ömür sürmesini temenni eder.

Sekizinci Kaside: Çeviri yazılı metinde 97 numarada ve gazeller bölümünde yer alan bu manzume Serkâtip Mir Mahmut Bey için yazılmıştır. Şair, İstanbul'a geri dönebilmek için Serkâtip Mir Mahmut Bey'den yardım ummaktadır. Tegazzül bölümü ile başlayan manzumede methiye, fahriye ve dua bölümleri de yer almaktadır. Şair, tegazzül bölümünde İstanbul'a olan özlemini dile getirmektedir. Methiye bölümünde Serkâtip Mir Mahmut Bey'in lütuf nazarı ile ölüleri bile canlandıracak kadar kerem sahibi olduğundan bahsetmektedir. Fahriye bölümünde ise yazdığı kaside ve gazellerin gökyüzünü süsleyecek güzellikte olduğunu dile getirir. Son olarak Mahmut Bey'in sıkıntıdan uzak uzun bir ömür sürmesi için dua etmektedir.

Dokuzuncu Kaside: Çeviri yazılı metinde 307 numaralı şiir Tevfik Paşa için yazılmıştır. Methiye, tegazzül ve dua olmak üzere üç bölümden oluşur. Şair, methiye bölümünde Tevfik Paşa'nın, kullarının ayağına yüz sürmek ile iftihar ettikleri Mısır Valisi İsmail Paşa'nın oğlu olduğunu söyler. Şaire göre Tevfik Paşa'da sahip olduğu güzel hasletler ile ailesine layık seçkin bir devlet adamıdır. Tegazzül bölümünde ise genel olarak arzularının gerçek olması ile sıkıntılarından kurtulacağını yoksa kıyamete kadar acı çekeceğinden bahsetmektedir. Son olarak Paşa'nın bahtının açık ve ömrünün uzun olması için dua etmektedir.

Onuncu Kaside: Çeviri yazılı metinde 308 numaralı şiir Serkâtip Emin Bey için yazılmıştır. Teşbib, methiye, fahriye, tegazzül ve dua olmak üzere beş bölümden oluşur. Nazmî, teşbib bölümünde talihsiz olduğu için arzu ettiği hiçbir şeye ulaşamadığından şikayet etmektedir. Methiye bölümünde ise yaşadığı çağda Emin Bey kadar kerem sahibi birini görmediğini dile getirmektedir. Fahriye bölümünde sadece şiir yazma konusunda değil her konuda yetenekli olduğunu ispat edebileceğini iddia eder. Tegazzül bölümünde ise çektiği sıkıntıları dile getirerek Emin Bey'den yardım ister. Son olarak Emin Bey'in bahtının açık ve düşmanlarının da kahrolması için dua eder.

On Birinci Kaside: Çeviri yazılı metinde 310 numaralı şiir Rüştü Paşa için yazılmıştır. Teşbib, methiye, tegazzül ve dua olmak üzere dört bölümden oluşur. Şair, teşbib bölümünde

bahar tasviri yapar. Methiye bölümünde yeryüzünde Rüştü Paşa kadar cömert birini kimsenin görmediğini söyler. Nazmî'ye göre Paşa, at binme konusunda o kakar mahirdir ki İskender ve Dârâ gibi büyük hükümdarların bile onun yanında piyade olacağını zikreder. Tegazzül bölümünde yine bahar konusunu ele alır. Son olarak Paşa'nın ömrünün uzun ve düşmanlarının ise kahrolması için dua eder.

On İkinci Kaside: Çeviri yazılı metinde 313 numaralı şiir Sadrazam Mithat Paşa için yazılmıştır. Teşbib, methiye, fahriye, tegazzül ve dua olmak üzere beş bölümden oluşur. Teşbib bölümünde Nazmî sıkıntılarından kurtulup isteklerinin kabul olması sebebiyle duyduğu mutluluğu dile getirir. Methiye bölümünde ise Mithat Paşa'yı Cemşit, Dara, Hüsrev ve Harun Reşit gibi hükümdarlarla kıyaslayarak över. Fahriye bölümünde ise altın için övgü ve duada bulunmayan yüce gönüllü bir şair olduğunu dile getirir. Altı beyitlik bir gazelden sonra Mithat Paşa için dua ederek şiirini bitirir.

On Üçüncü Kaside: Çeviri yazılı metindeki 320 numaralı şiir Mirliva Hüseyin Paşa için yazılmıştır. Methiye ve dua olmak üzere iki bölümden oluşur. Methiye bölümünde şair, Hüseyin Paşa'nın hem adil ve merhametli bir devlet adamı olduğunu hem de fabrika ve tersanelere olan önemli hizmetlerini dile getirir. Terfi ettiği feriklik rütbesine layık olduğunu ifade edip tebrik eder. Daha sonra Allah'ın Paşa'yı evlatları ve torunları ile birlikte kederden koruması için dua eder.

Dîvân'da yer alan 13 kasidenin çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, başlıkları, nazım türleri, vezinleri, kafiye ve redifleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2.3. Kaside Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Başlık	Nazım Türü	Vezin	Kafiye	Redif	Beyit Sayısı
1	10	Tarīḫ-i Teşrīf-gerden-i Padişāh der-Asitāne-i ʿAlīye	Kudumiyye/ Tarih	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-īn	-	28
2	11	Ḳaṣīde Der-sitāyiş-i Ṣadr-ı aʿẓam Emīn ʿAlī Pāşā	Medhiye	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ā	-	57
3	13	Limān Reʿisi Mīr-livā İbrāhim Pāşā Baḥriyye Ferīḳliği Rütbesini Ḥāmil ve İkinci Rütbeden Bir Ḳıṭʿa Mecīdiye Nişānına Nāʾil Oldığı Rūz-ı Nevrūzda Teşādüf İtdiginde Söylenilen Nevrūziyedür	Nevruriye	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	-	15
4	14	Yāver-i Ḥarb Ḥażret-i Şehriyārī Rāsim Pāşā Ḥażretleri'niñ Kerīmeleri Vilādetinde Kendülerine Taḳdīm Olunan Teşekkürnāmedir	Teşekkürnâme	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-āye	-	15

2.3. Tablonun devamı							
5	16	Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Naẓır-ı Baḥriyye Devletlü Maḥmūd Nedīm Pāşā	Methiye	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-ād	ḳābildir	32
6	69	Ẕāt-ı Şāhāne ile Fransa'ya Giderken Esnā-yı Rāhda Ṣadr-ı Sābıḳ Ḥāla Ḥāriciye Nāẓırı Fu'ād Paşa'ya Taḳdīm Olunan Şitāyişnāmedir	Medhiye	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-ān	-ı	22
7	70	Muşārün-ileyh Ḥażretleri'niñ Maʿiyyet-i ʿĀliyeleriyle Rusya İmparaṭoruyla Görüşmek Üzere Ḳırım'a ʿAzīmet ve ʿAvdetimiz Esnāsında Bi'l-bedāhe Söylenilen Ġazel ile Zīrinde Muḥarrer Şitāyişnāmedirki Taḳdīm Şod	Medhiye	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ār	-	30
8	97	-	Medhiye	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ā	-	15
9	307	Der-Sitāyiş Mışır Vālīsizāde Devletlü Meḥemmed Tevfīḳ Paşa	Medhiye	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ār	-	29
10	308	Der-Sitāyiş Ser-kātib Ḥażret-i Şehr-i yārı ʿAṭūfetlü Emīn Beg	Medhiye	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-āl	-	48
11	310	Ḳaṣīde-i Bahāriye Der-Sitāyiş Mābeyn-i Hümāyun-ı Müşīri Devletlü ʿAṭūfetlü Meḥemmed Rüşdü Paşa	Medhiye	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ār	-	41
12	313	Der-Sitāyiş-i Ṣadrʿaẓam Midḥat Paşa	Medhiye	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-āl	-	40
13	320	Tārīḫ-i Ferīḳ şoden Mīr-livā Ḥüseyn Paşa	Tarih	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-ān	oldı	16

2.1.1.3. Kıt'a

Türk edebiyatında ilk mısraları serbest, ikinci mısraları birbiri ile kafiyeli (xa xa xa...) aynı vezindeki asgari iki beyitten meydana gelen nazım şekline "kıt'a" adı verilmektedir. Halil Erdoğan Cengiz, bu nazım şeklinin uzunluğu konusunda ihtilafların olduğunu belirterek iki beyitten oluşanlarına kıt'a iki beyitten uzun olanlarına ise kıt'a-i kebire denilmesinin daha doğru olacağını ifade etmiştir (Cengiz, 1986: 412). Fakat bir nazım şeklinin meydana gelmesi için nazım biriminin kendini en az iki defa tekrarlaması yeterli olduğu için kıt'a nazım şekli ile yazılmış şiirlerin beyit sayılarına bakılmaksızın hepsinin aynı isimle (kıt'a) anılması daha uygun olacaktır (Kurnaz ve Çeltik 2013:382). Bu sebeple *Nazmî Dîvânı*'ndaki matla beyti bulunmayan aynı vezindeki şiirlerin nazım şekli belirlenirken bu hususlar göz önüne alınmış ve hepsine kıt'a ismi verilmiştir.

Kıt'alar divanlarda genellikle "mukataât" ya da "kıtaât" başlığı altında bulunmaktadır (Aksoy, 1994: 505). *Nazmî Dîvânı*'nda kıt'a nazım şekli ile yazılmış 65 adet şiirin 42'si gazeller bölümünden önce, 18'i şarkiyyât bölümünün sonunda ve 5'i de müfredât bölümünden sonra yer almaktadır. Bu şiirlerin çoğu tarihtir ve "tevârih, tarih" gibi genel

başlıklar ya da çeşitli özel başlıklar altında yer almaktadır. Şair, kıt'a nazım şekli ile kaleme aldığı 65 manzumenin 63'ünde aruz vezni, 2'sindede ise hece veznini kullanmayı tercih etmiştir.

Kıt'a nazım şekli ile yazılmış manzumelerin çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, vezinleri, beyit sayıları, kafiye ve redifleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.4. Kıt'a Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif	Beyit Sayısı
1	3[12]	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	-	2
2	17	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-īf	-	6
3	20	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-ā	-	8
4	21	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ān	-	4
5	22	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-eli	-	5
6	23	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āh	-	5
7	24	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-āh	-	4
8	25	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-em	-	5
9	26	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-īz	-	2
10	27	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āh	-	5
11	31	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āh	-	7
12	32	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ū	-	
13	33	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	-	6
14	34	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ül	-	3
15	35	14'lü Hece	-ef	-	6
16	36	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ul	-a	3
17	37	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āh	-	5
18	39	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-at	-	5
19	40	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ām	-	5
20	41	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-en	-	5
21	43	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-aḳ	-	5
22	47	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	şükür	4
23	49	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āz	-a ḥamd ola	3
24	50	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-ā	virdi	5
25	55	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	-	3
26	57	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-em	-	5
27	60	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ār	-	5
28	64	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-ān	-ıñ	5
29	67	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āne	-miz	5
30	68	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	-	7
31	71	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āl	-	7
32	74	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-īḳ	-	6
33	75	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-eb	-	5
34	76	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-ā	-	5
35	77	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ām	-	4
36	78	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	-	7
37	79	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ed	-	4
38	82	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-eb	-	2
39	84	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	-	4
40	85	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-āh	-	5
41	86	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āh	-	5
42	89	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-ān	-	5

[12] Mahlas yok, matla var.

2.4. Tablonun devamı					
43	246	Feʿilātün mefāʿilün feʿilün	-et	-ü'l-ʿuşşāḳ	2
44	247	Feʿilātün feʿilātün feʿilün[13]	-lāh	-a	2
45	248	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-et	amān der yā Resūla'llāh	2
46	249	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-āh	-	2
47	250	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-īd	içre	2
48	251	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-ān	aġlar	2
49	252	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-ā	-	8
50	253	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-eb	-	5
51	254	10'lu Hece	-īl	-	2
52	255	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-īz	itsün	5
53	256	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ef	-	5
54	257	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-āh	-	6
55	258	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ef	-	7
56	259	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-āh	-	4
57	260	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-et	-le	5
58	261	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ad	-	4
59	262	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āl	ile	5
60	263	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-āh	-	6
61	311	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-ād	-	12
62	312	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-ār	-	5
63	314	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-āh	-	6
64	315	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	olundı ʿAne'de	2
65	316	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āz	ile	6

2.1.1.4. Müfret/Mısra

Arapçada kelime anlamı "çadır, ev, oda" olan beyit, edebiyatta aynı vezinde kafiyeli (Musarra, mukaffa, matla) ya da kafiyesiz (müfret, fert) şekilde kendi içerisinde bir anlam bütünlüğüne sahip iki mısradan meydana gelen nazım birimi için kullanılan terimdir (İpekten, 2016: 14-15). Klasik Türk şiirinin en temel nazım birimi olan beyitler divanlarda "müfredât, metâliʿ, ebyât" gibi başlıklar altında son bölümde toplanırlar (Kurnaz ve Çeltik, 2013: 24). *Nazmî Dîvânı*'nda 18'i musarra ve 27'si müfret olmak üzere toplam 45 beyit yer almaktadır. Bu beyitlerden 3'ü gazeller bölümünden önce "Müfred, Tārîḫ-i Fetḥ-i Sivastopoli, Tārîḫ-i Ḫūşi," başlıkları altında bulunmaktadır. Müfredāt başlığı altında olan bölümde 3'ü "Āgāh Efendi ile Müşterekdir, Eḥibbādan Bir Ẕāta Yazılan Beyt, Taḥrîrāta Ser-levḥa" başlıkları altında ve biri müşterek olarak yazılmış 41 beyit vardır. Son olarak müfredāt bölümünden sonra çeşitli konularda kıt'a ve kaside nazım şekli ile yazılmış 16 şiirin bulunduğu bölümde Sultan V. Murat'ın tahta çıkışı sebebi ile söylenmiş bir beyit daha yer almaktadır (Kelemci, 2020: 565).

Musarra beyitlerin çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, vezinleri, kafiye ve redifleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

[13] 10'lu hece ölçüsü de oluyor.

Tablo 2.5. Musarra Beyitler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif
1	266	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āh	-
2	270	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ā	-
3	271	Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün	-alī	-ye
4	272	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-	-daşım
5	274	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-de	-
6	275	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ūş	iden
7	276	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āh	-
8	277	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-āş	-dan
9	278	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-āl	-e maẓhar olmuşdur
10	280	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ār	olmaz
11	286	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-en	baña
12	294	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-ḳar	āheste āheste
13	296	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-et	-
14	297	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-m	-
15	298	Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün	-arınca	-
16	299	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-eder	-
17	301	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ā	-
18	304	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	ıḳ	oldum

Müfret beyitlerin çeviri yazılı metindeki şiir numaraları ve vezinleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.6. Müfred Beyitler

Sıra No	Şiir No	Vezin
1	6	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
2	28	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
3	29	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
4	264	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
5	265	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
6	267	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
7	268	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
8	269	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
9	273	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
10	279	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
11	281	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
12	282	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
13	283	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
14	284	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

2.6. Tablonun devamı		
15	285	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
16	287	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
17	288	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
18	289	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
19	290	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
20	291	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
21	292	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
22	293	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
23	295	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
24	300	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
25	302	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
26	303	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
27	319	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

2.1.2. Bentlerden Oluşan Nazım Şekilleri

2.1.2.1. Koşma

Halk edebiyatı nazım şekilleri içerisinde en çok rağbet gören koşma nazım şeklidir. Koşmalar genellikle hece vezninin (6+5) veya (4+4+3) duraklı 11'li kalıbıyla dört dizeli bentler şeklinde yazılmaktadır. Bent sayısı 3 ile 5 arasında değişir. Koşmaların uyak düzeni ise "baba, ccca, ddda" olmak üzere ilk bendin ikinci ve dördüncü dizeleri ile diğer bentlerin dördüncü dizeleri birbiriyle kafiyelidir.

Dîvân'da yer alan koşma nazım şekli ile yazılmış beş manzumenin çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, vezinleri, bent sayıları, kafiye ve redifleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.7. Koşma Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif	Bent sayısı
1	241	11 hece	-ar	Ḥaḳ Muḥammed ʿAlī çağırır	3
2	242	11 hece	-ıl	olmuşuz	3
3	243	11 hece	-et	-imiz yoḳ	3
4	244	10 hece	-ā	eylemesünler	3
5	245	11 hece	-ā	-ya	4

2.1.2.2. Müstezat

Müstezat kelimesin sözlük anlamı "ziyadeleşmiş, artmış, çoğalmış" anlamındadır. Bu nazım şekli, gazel nazım şeklindeki beyitlerin her bir dizesinin altına ziyade adı verilen kısa dizeler eklenerek oluşturulmaktadır. Uzun dizede "mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün" kısa dizede ise "mef'ûlü fe'ûlün" kalıpları kullanılmaktadır. Bu ziyade mısralar hem şiirdeki tekdüzeliği kırmak hem de uzun mısraların anlamını tamamlamak için önemlidir (Dilçin, 2009: 204).

Dîvân'da müstezat nazım şekli ile yazılmış 10 manzume bulunmaktadır. "ʿĀşir Begzāde Meḥemmed Nūrī Beg'iñ Tārīḫ-i Vilādetleridir ve Der-sitāyīş ü Tārīḫ-i Vilādet Ḳol Aġası Edhem Beg'iñ Kerīmeleri Feyżiye Ḫānım" başlığı altındaki 2 manzume gazeller bölümünden önce yer almaktadır. Biri "Baʿżı Eḥibbāniñ İltimāsıyla Söylenmiş" başlıklı diğer 8 manzume ise gazeller bölümü içerisinde yer almaktadır.

Müstezat nazım şekli ile yazılmış manzumelerin şiir numaraları, kafiye ve redifleri hakkındaki bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.8. Müstezat Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Kafiye	Redif
1	54	-ā	-
2	59	-ān	-
3	102	-et	-
4	103	-et	-
5	104	-et	-
6	121	-ā	-dır
7	123	-ā	-dır
8	128	-er	-
9	135	-ār	-
10	185	-an	-dım

2.1.2.3. Muhammes/Tahmis

Beşer dizelik bentlerden oluşan nazım şekline muhammes adı verilmektedir. İlk bendin dört ve beşinci dizesi ya da sadece beşinci dizesi diğer bentlerin sonunda tekrarlandığında mütekerrir muhammes değiştiğinde ise müzdeviç muhammes olmaktadır.

Dîvân'da muhammes nazım şekli ile yazılmış 8 manzume yer almaktadır. 2, 226, 234, 237, 238, 239 ve 240 numaralı manzumeler mütekerrir muhammes 225 numaralı manzume ise müzdeviç muhammestir.

Muhammes nazım şekli ile yazılmış manzumelerin şiir numaraları, vezinleri, kafiye ve redifleri hakkındaki bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.9. Muhammes Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif
1	2	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āh	el-meded
2	225	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	olan Bektāşiyüz
3	226	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-āb	istemedim
4	234	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āk	eyler beni
5	237	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	-ı ma
6	238	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	el-meded
7	239	Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün	-ār	-ım bilür
8	240	Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün	-ān	el-aman

Bir gazelin beyitlerinin önüne aynı ölçü ve kafiyede üçer mısra eklenerek oluşturulan beşer mısralık bentlerden oluşan manzumelere tahmis adı verilmektedir.

Nazmî Dîvânı'nda tahmis nazım şekli ile yazılmış 9 manzume yer almaktadır. Bu manzumelerin çeviri yazılı metinde yer alan şiir numaraları, vezinleri, kafiye ve redifleri ile zemin şiirin şairi hakkındaki bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 2.10. Tahmis Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif	Zemin Şiirin Şairi
1	227	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	olan Bektāşiyüz	Perverī
2	228	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	-ıma Hū üflerim	Perverī
3	229	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ān	-ıñ leẕīẕ	Caʿferī
4	230	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	-ār	eyler	Caʿfer
5	231	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ād	olmamış	Caʿfer
6	232	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-et	yandı	Neş'et
7	233	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āl	-in gösterir	Āgāh
8	235	Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün	-et	-den uṣandıḳ	Perverī
9	236	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ād	-ıñ olsun ey ḥabīb	ʿĀrif

2.1.2.4. Müseddes/Tesdis

Her bendi altı dizeden oluşan nazım şekline müseddes adı verilmektedir. İlk bendin beş ve altıncı dizesi ya da sadece altıncı dizesi diğer bentlerin sonunda tekrarlandığında mütekerrir müseddes değiştiğinde ise müzdeviç müseddes olmaktadır.

Dîvân'da müseddes nazım şekli ile yazılmış 5 manzume yer almaktadır. 8, 9, 222 ve 223 numaralı manzumeler mütekerrir müseddes 19 numaralı manzume ise müzdeviç müseddestir. Müseddes nazım şekli ile yazılmış manzumelerin şiir numaraları, vezinleri, kafiye ve redifleri hakkındaki bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.11. Müseddes Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif
1	8	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-eli	-
2	9	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-eli	-
3	19	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-et	dür Ḥüseyn-i Kerbelā
4	222	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-āb	oldı bu şeb
5	223	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	-em	olmazsın

Bir gazelin her beytinin önüne aynı ölçü ve kafiyede dörder mısra eklenerek oluşturulan altı mısralık bentlere tesdis adı verilmektedir.

*Dîvân'*da yer alan 221 ve 224 numaralı manzumeler mütekerrir tesdis nazım şekli ile yazılmıştır. Bu manzumelerin çeviri yazılı metinde yer alan şiir numaraları, vezinleri, kafiye ve redifleri ile zemin şiirin şairi hakkındaki bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 2.12. Tesdis Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif	Zemin Şiirin Şairi
1	221	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ār	oldum	Neş'et
2	224	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-en	-iñ	Hâkî

2.1.2.5. Terkibibent

Terkibibent, bentlerle kurulan uzun nazım şeklidir. Her bentte yer alan beyit sayısı 5 ile 10 arasında değişkenlik göstermektedir. Bu beyitler kendi içlerinde gazel nazım şeklinde olduğu gibi bir uyak düzenine sahiptir. Her bendin sonunda yer alan vasıta beyiti ise bentteki beyitlerden ayrı olarak uyaklanır (aa, xa,xa,xa bb- cc, xc, xc, xc, xc, dd).

Terkibibent nazım şekli ile yazılmış manzumelerin şiir numaraları, vezinleri, kafiye ve redifleri hakkındaki bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.13. Terkibibent Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif
1	1	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-ūl	-
2	5	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-ā	-
3	7	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-āt	-
4	18	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-em	-i

2.2. Nazım Türleri

2.2.1. Aliname (Hz. Ali Sevgisi)

Hz. Ali Türk-İslam tarihinde özel ve önemli bir yere sahiptir. Hz. Muhammet'ten sonra en fazla adı geçen ve dikkat çekici şahsiyet olan Hz. Ali hakkında yazılmış birçok şiir bulunmaktadır. Özellikle Alevi-Bektaşi edebiyatında sayısı oldukça fazla olan bu şiirlere "Aliname" adı verilmektedir (Güzel, 2014: 404).

Dîvân'daki gazel nazım şeklindeki beş beyitlik 92 numaralı şiir ve müstezat nazım şeklindeki beş bentlik 128 numaralı şiir Hz. Ali için yazılmıştır.

2.2.2. Düvazname

Düvazname, Mevleviliğin Şems koluna bağlı şairler ile Alevi-Bektaşi şairlerin, on iki imamın isimlerini ve vasıflarını zikrettikleri şiirlerin genel adıdır (Aça vd., 2012: 602). Düvaznamelerde genel olarak Alevi-Bektaşi kültüründeki ehlibeyit sevgisi ve imamlığın Hz. Muhammet'in soyundan gelenlerin hakkı olduğu" inancı işlenmektedir (Güzel, 2014: 437).

Dîvân'da yer alan "Evṣāf-ı Düvāzdeh İmām" başlıklı terkibibent nazım şekli ile on iki bent olarak kaleme alınan 5 numaralı şiir bu türde yazılmıştır. Nazmî bu manzumenin her bendine sırasıyla on iki imamın isimlerini vererek onları övmüştür. Ayrıca *Dîvân*'da yer alan ve gazel nazım şekli ile yazılmış 94, 166 ve 175 numaralı şiirler de on iki imam için yazılmıştır.

2.2.3. Hasb-i Hâl

Klasik Türk şiirinde şairlerin dertlerini ve şikâyetlerini bir sohbet havasında anlattıkları şiirlere hasb-i hâl manzumeleri denir. Bu manzumelerde şairler bazen gönül, rüzgar, felek, kalem gibi ikinci bir şahıs ile konuşurken bazen de kendi kendileri ile konuşurlar (Aça vd., 2012: 328).

Hasb-i hâllerde şairler kendilerinin ya da toplumun içinde bulunduğu durumdan şikâyet ederler. Çeşitli meslek gruplarında gözlemledikleri aksaklıkları dile getirirler. Hasb-i hâller içerdikleri "sosyal eleştiri, toplumda görülen bozulmalar, toplumun ve insanın geçirdiği değişim" gibi konular vesilesiyle yazıldıkları dönemin sosyal hayatını aydınlatmaları açısından zengin içerikli eserlerdir. Sıralanan nitelikler hasebiyle hasb-i hâller; hem klasik Türk şiirinin toplum hayatıyla olan yakın ilgisini sergilemekte hem de tarih ve kültür kaynağı olarak faydalanılabilecek özellikler taşımaktadır (Batislam, 2007: 30).

Nazmî Dîvânı'nda hasb-i hâl nazım türünde yazılmış iki manzume bulunmaktadır. Bu manzumelerin birincisi "Tefekkürnāme-i Aḥvāl-i ʿĀlem" başlıklı gazel nazım şeklinde yirmi bir beyit olarak yazılan ve çeviri yazılı metindeki 81 numaralı şiirdir. İkincisi ise "Bād-ı Ṣabā ile Mukāleme" başlıklı gazel nazım şeklinde on beyit olarak yazılan ve çeviri yazılı metindeki 109 numaralı şiirdir.

2.2.4. Kudumiyye

Arapça bir kelime olan kudumun kelime anlamı "uzak bir yerden veya yoldan gelme, ayak basma"dır. Bir edebî terim olan kudumiyye ise "uzak bir yoldan gelen bir büyüğe, o yerin halkı tarafından sunulan armağan, böyle bir vaziyet dolayısıyla yazılan kaside" olarak tanımlanmıştır (Devellioğlu, 2010: 604).

Nazmî Dîvânı'nda kudumiyye türünde iki manzume yer almaktadır. Birinci manzume Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatinden dönüşünü kutlamak için yazılmıştır. "Tarīḫ-i Teşrīf-gerden Padişāhı der-Asitāne-i ʿAliyye" başlıklı kaside nazım şekli ile yirmi sekiz beyit olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 10 numaralı şiirdir. İkinci manzume ise Cafer Sadık Bey'in Akdeniz'e teşrīf etmesi vesilesiyle söylenilmiştir. "Caʿfer-i Ṣādıḳ Beg'iñ Baḥr-i Muḥīṭ Cānibinde ʿAvdetlerinde Teşrīfiyye Olaraḳ Bi'l-bedāhe Söylenilen Ġazeldir" başlıklı gazel nazım şekli ile beş beyit olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 138 numaralı şiirdir.

2.2.5. Maktel (Maktel-i Hüseyin)

Arapça "maktel" sözcüğü "katledilen, öldürülen yer. Ünlü ölülerin senasında yazılan şiirler." anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 665). Edebî bir terim olarak ise "Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin oğulları Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilişini konu edinen eserlere verilen isimdir. Hz. Hüseyin Kerbela'da, Muaviye'nin oğlu Yezid ve yandaşlarının topladığı

sayıca üstün bir orduya karşı kahramanca savaşmış ancak, başı kesilerek şehit edilmiştir. Bu elem verici olay Müslümanlar tarafından günümüze kadar unutulmamış ve her yıl muharrem ayında Hz. Hüseyin ve Kerbela şehitlerinin yası tutulmuş ve çeşitli törenlerle anılmıştır (Açа vd., 2012: 356-357).

Makteller, bir kişinin ölümü üzerine yazılan mersiye türü içerisinde değerlendirilebilecekken Hz. Hüseyin'in şehit edilişini konu edinen eserlerin sayıca çok olması ve belirli içerik özelliklerine sahip olması sebebiyle ayrı bir tür olarak gelişim göstermiştir. Açа; mersiyeyi devlet büyükleri için düzenlenen resmî bir törene maktelleri ise şehitler için düzenlenen cenaze törenine benzetme suretiyle bir kıyas yaparak maktellerde duyulan üzüntünün daha büyük olduğunu ifade etmiştir (Açа vd., 2012: 357).

Nazmî, eserinde Hz. Hüseyin'in Muharrem ayında Kerbela'da şehit edilmesini ve bu elem verici hadiseden duyduğu acıyı birçok defa dile getirir. Şiirlerinde bu hadiseye sadece Hz. Muhammet'in soyundan gelenlerin değil yeryüzündeki canlı-cansız tüm varlıkların derinden etkilenerek acı çektiğini ve bunu reva görenlere beddua ettiğini vurgular.

Aşağıdaki tabloda maktel nazım türü ile yazılmış manzumeleri sayfa numaraları, çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, şiirlerin başlıkları, nazım şekilleri ve beyit/bent sayıları ile ilgili bilgiler yer almaktadır:

Tablo 2.14. Maktel Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Başlık	Nazım Şekli	Beyit/Bent Sayısı
1	7	Mersiye	Terkibibent	6
2	18	Mersiye-i Ḥażret-i Şāh-ı Şehīdān Raḍıya'llāhu Teʿālā ʿanhu	Terkibibent	12
3	125	-	Gazel	6
4	207	-	Gazel	11
5	251	-	Kıt'a	2
6	266	-	Musarra	1

2.2.6. Medetname

Arapça "yardım, imdat" anlamındaki "medet" kelimesi Farsça "name" ekini aldıktan sonra bir edebî terim olarak "Hz. Muhammet, Hz. Ali ve din büyüklerinden yardım istemek amacıyla yazılan manzumeler" için kullanılmıştır (Açа vd., 2012: 601; Devellioğlu, 2010: 692).

Dîvân'da medetname türünde yazılmış bir manzume yer almaktadır. Bu manzume "Münācāt ez-Cenāb-ı Ḥażret-i Pīr" başlıklı mütekerrir müseddes nazım şekli ile beş bent olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 9 numaralı şiirdir. Şair bu manzumede özel olarak Hacı Bektaş Velî'den yardım talep etmektedir.

2.2.7. Methiye

Arapça "övme, birinin iyi şeylerini söyleme" anlamındaki "medh" sözcüğünden türeyen methiye; bir edebî terim olarak "birini övmek için yazılmış şiir" şeklinde tanımlanır (Devellioğlu, 2010: 692-693). Övülen kişiler umumiyetle padişah, şehzade, sadrazam vb. devlet adamları olabileceği gibi peygamberler, dört halife, din ve tasavvuf büyükleri de olabilir.

Esasen methiye, kasidelerin övgüye dayalı bölümlerinden birine verilen isimdir. Fakat, klasik Türk şiirinde başta kasideler olmak üzere övgü temeline dayalı manzumelerin genel adını karşılamak için kullanılmaktadır. Bu sebeple teşbib bölümlerinde farklı konuları işleyen farklı tür adları alan manzumelerin tamamında methiye bölümüne yer verilir. Bir haminin övülmesine dayalı methiyeler genellikle kaside nazım şekli ile kaleme alınsa da hemen hemen tüm nazım şekilleri ile kaleme alınan methiye örnekleri mevcuttur. Methiyeler övülen kişinin mevkii, kişiliği, vazifesi vb. yönlerine göre şekillenir. Bu sebeple methiyeler, aralarında küçük farklılıklar olsa da genel olarak mübalağalı ve birbirine paralel manzumelerdir (Açа vd., 2012: 362-363).

Nazmî hem "sadrazam, bahriye nazırı, hariciye nazırı" gibi devlet adamları hakkında hem de "Hz. Hüseyin, Hacı Bektaş Velî" gibi din büyükleri hakkında farklı nazım şekillerinde manzumeler kaleme almıştır.

Aşağıdaki tabloda methiye nazım türü ile yazılmış manzumelerin çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, şiir başlıkları, nazım şekilleri, beyit/bent sayıları ve yazıldıkları kişiler ile ilgili bilgiler yer almaktadır:

Tablo 2.15. Methiye Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Başlık	Nazım Şekli	Beyit/Bent Sayısı	Yazıldığı Kişi
1	8	Selāmnāme-i Ḥażret-i Pīr	Mütekerrir Müseddes	5	Hacı Bektaş Velî
2	11	Ḳaṣīde Der-sitāyiş-i Ṣadr-ı aʿẓam Emīn ʿAlī Pāşā	Kaside	57	Emin Ali Paşa
3	16	Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Naẓır-ı Baḥriyye Devletlü Maḥmūd Nedīm Pāşā	Kaside	32	Mahmut Nedim Paşa
4	19	Medḥiye-i Cenāb-ı İmām Ḥüseyn	Müseddes	13	Hz. Hüseyin

2.15. Tablonun devamı					
5	69	Ẕāt-ı Şāhāne ile Fransaya Giderken Eṣnā-yı Rāhda Ṣadr-ı Sābıḳ Ḥāla Ḥāriciye Nāẓırı Fuʾād Paşa'ya Taḳdīm Olunan Şitāyişnāmedir	Kaside	22	Fuat Paşa
6	70	Muşārün-ileyh Ḥażretleriniñ Maʿiyyet-i ʿĀliyeleriyle Rusya İmparaṭoruyla Görüşmek Üzere Ḳırım'a ʿAzīmet ve ʿAvdetimiz Eṣnāsında Bi'l-bedāhe Söylenilen Ġazel ile Zīrinde Muḥarrer Şitāyişnāmedirki Taḳdīm Ṣod	Kaside	30	Fuat Paşa
7	97	-	Kaside	15	Serkâtip Mir Mahmut
8	307	Der-Sitāyiş Mışır Vālīsizāde Devletlü Meḥemmed Tevfīḳ Paşa	Kaside	29	Mehmet Tevfik Paşa
9	38	Der-Sitāyiş Ser-kātib Ḥażret-i Şehr-i yārı ʿAṭūfetlü Emīn Beg	Kaside	48	Serkâtip Emin Bey
10	310	Ḳaṣīde-i Bahāriye Der-Sitāyiş Mābeyn-i Hümāyun-ı Müşīri Devletlü ʿAṭūfetlü Meḥemmed Rüşdü Paşa	Kaside	41	Mehmet Rüştü Paşa
11	313	Der-Sitāyiş-i Ṣadrʿaẓam Midḥat Paşa	Kaside	40	Mithat Paşa

2.2.8. Mersiye

Arapça "ağıt, birinin ölümü üzerine duyulan teessürü anlatmak için yazılan manzume" (Devellioğlu, 2010: 722) anlamına gelen mersiye, bir edebî terim olarak ise başta padişah ve şehzade olmak üzere devlet büyüklerinin ölümü üzerine duyulan üzüntüyü dile getirmek için yazılan manzumelere verilen isimdir. Mersiyelerde muhatap çoğunlukla padişah, şehzade, sadrazam gibi devlet büyükleri olsa da zamanla ölümünden üzüntü duyulan tüm şahıslar için manzumeler yazılarak tür genişletilmiştir.

Mersiyelerde saygı ve sevgi duyulan bir kişinin ölümünden duyulan üzüntü dile getirilmekle beraber söz konusu kişinin iyi, güzel ve olumlu vasıfları da anlatıldığı için mersiyeler methiye özelliği de taşımaktadır. Dünyanın fâniliği ve felekten şikâyet de mersiyelerde işlenen konulardan biridir. Şairler bir yandan feleği yaşadıkları derin üzüntünün müsebbibi olarak kabul ettikleri için ona sitem ederken bir yandan da kaza ve kader karşısında teslimiyet gösterip feleğin ve ölümün gücü karşısındaki acizliklerini de dile getirirler. Mersiyelerde dua içerikli dizeler de bulunmaktadır. Bu dizelerde ölen kişinin günahlarının bağışlanması, sırat köprüsünden rahatça geçmesi, kabir ve cehennem azabı yaşamaması, peygamberlerin şefaatinden nasiplenmesi, cennete kabul edilmesi gibi dualar dile getirilmektedir (Aça vd., 2012: 372-373).

*Nazmî Dîvânı'*nda Hz. Hüseyin'in ölümü üzerine duyulan üzüntüyü anlatan manzumeler maktel türü içerisinde ele alınmıştır. Ayrıca Nazmî'nin annesi ve çevresindeki

kişilerin ölümü üzerine duyduğu üzüntüyü anlatmak için yazdığı 24 şiirde "ebcet" hesabı ile tarih düştüğü için bu şiirler de tarihler bölümünde ele alınmıştır.

2.2.9. Muamma

Arapça "usulüne göre tertip olunmuş bulunan ve çok defa ismine delalet eden bilmece, yanıltmaca" anlamına gelir (Devellioğlu, 2010: 766). Edebî terim olarak ise "çeşitli harf/ kelime oyunları ve yöntemlerle Esmâü'l-hüsnâ veya özel adların gizlenmesiyle oluşturulan manzum-mensur bilmeceler" olarak tanımlanır (Aça vd., 2012: 388).

*Nazmî Dîvânı'*nda gazel nazım şekli ile dokuz beyit olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 91 numaralı şiir muamma türündedir. Şair kendi mahlasını ve Ali ismini son beyitte gizlemiştir.

Nūn ile **Ẓı Mīm Yā'**da āşikār oldı bu sır [Nazmî]
Çün aña bu rütbeyi luṭf itdi **ʿAyın Lām Yā** [Alî] (91/7)

2.2.10. Münacat

Arapça "necv" sözcüğünden türeyen ve kelime anlamı "Allah'a dua etme, yalvarma" olan münacat, edebî bir terim olarak "Allah'a dua etme, yalvarma, bağışlanma ve yardım isteklerinin ifade edildiği manzum-mensur eserler" olarak tanımlanır (Devellioğlu, 2010: 846).

Münacat kelimesi tanımından da anlaşılacağı gibi iki yönlüdür. Şairler Allah'a yalvarırken bir yandan günahlarını itiraf edip bağışlanmayı dilerken bir yandan da yardım talep ederek manevi isteklerini dile getirirler. Münacat kelimesi tazarru (kendini alçaltarak yalvarma), arz-ı hacat (isteklerini bildirme) ve istimdat (yalvarmak, yardım dileme) sözcükleri ile yakından ilişkilidir. Bu sebeple bazı münacat örneklerine "tazarrû'ât, tazarrû-nâme, arz-ı hâcât" gibi isimler verildiği görülür. Örneğin Türk edebiyatındaki en meşhur münacat Sinan Paşa'nın "Tazarrû'ât" isimli eseridir.

Münacatlarda şairlerin istekleri dünya ve ahiretle ilgili olmak üzere iki gruba ayrılır. Dualarının kabul olması, doğru yoldan ayrılmamak, ibadet etmek, imanının artması, temiz kalp, nefisle mücadelede yardım gibi istekler dünya ile ilgiliyken tövbelerin kabulü, peygamberin şefaati, günahların bağışlanması, cennete girmek gibi istekler ahiret ile ilgilidir (Aça vd., 2012: 392).

Münacat nazım türünün klasik Türk şiirinde çoğunluğu kaside ve mesnevi olmak üzere hemen hemen tüm nazım şekilleri ile kaleme alınmış ve farklı şairlere ait olsalar da

birbirinin tekrarı niteliğinde birçok örneği mevcuttur. Bu türün bu kadar yaygın olmasında şairlerin eserlerini tertip ederken "tevhit, münacat, naat" şeklindeki genel sıralamaya uymalarının etkisi vardır. Birçok şair bu sıralamayı gözetirken bazı şairler bu sıralamaya riayet etmeyerek eserlerine direkt münacat ile başlamışlar ya da hiç münacat örneği vermemişlerdir. Örneğin Nazmî eserini tertip ederken bu sıralamaya riayet etmemiş ve eserine münacat ile başlamıştır.

Eserde münacat nazım türünde yazılmış iki manzume yer almaktadır. Birinci manzume "*Münācāt Ez-Cenāb-ı Rabb-i 'İzzet*" başlıklı terkibibent nazım şekli ile altı bent olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 1 numaralı şiirdir. İkinci manzume *"Münācāt"* başlıklı mütekerrir muhammes nazım şekli ile beş bent olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 2 numaralı şiirdir. Şair iki manzumede de Allah'a dua edip bağışlanma ve yardım isteklerini dile getirmiştir.

2.2.11. Nasihatname

Arapça "nush" kelimesinden türeyen ve "öğüt" anlamında olan nasihat, Farsça "name" eki aldıktan sonra edebî bir terim olarak "insanlara yol göstermek maksadıyla yazılan manzum ve mensur eser" anlamında kullanılmıştır (Devellioğlu, 2010: 947).

Nasihatnameler dinî, sosyal ve ahlaki öğütler veren eserlerdir. Bu sebeple nasihatnamelerde ayet, hadis iktibaslarına, atasözlerine, kıssa ve hikâyelere yer verilir. Nasihatnamelerde verilen öğütler bireyin tecrübeleri ve toplumun birikimleri ile şekillenir. Bu sebeple nasihatnameler bir yönüyle toplumun diğer yönüyle de şairin tecrübe ve değer yargılarını yansıtan eserlerdir (Aça vd., 2012: 405).

Nazmî eserinde kendi gönlüne "dünyanın aldatıcı olduğu ve yüzünü Hak'a döndürmesi gerektiği, surete değil sirete bakması, bir kula Allah aşkından daha güzel bir ihsanın olamayacağı, dışarıya karşı kendini daima güçlü göstermesi gerektiği, herkesin kendi derdi ile meşgul olmasından dolayı sıkıntılarını dile getirmesinin faydasız olduğu, al-i abadan başka kapı aramaması gerektiği" gibi konularda öğütler vermektedir.

Aşağıdaki tabloda nasihatname nazım türü ile yazılmış manzumelerin sayfa numaraları, çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, nazım şekilleri ve beyit/bent sayıları ile ilgili bilgiler yer almaktadır:

Tablo 2.16. Nasihatname Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Nazım Şekli	Beyit Sayısı
1	110	Gazel	5
2	111	Gazel	6
3	163	Gazel	5
4	214	Gazel	8
5	219	Gazel	6
6	268	Müfret	1
7	271	Musarra	1

2.2.12. Naat

Kelime anlamı "bir şeyi methederek anlatma, vasıflandırma" olan naat, edebî bir terim olarak "Hz. Muhammet'i övmek için yazılan şiirler" olarak tanımlanır (Devellioğlu, 2010: 948).

Hz. Muhammet'i övmek için yazılan şiirler Arap edebiyatında "methiye", Fars edebiyatında "şitayiş" Türk edebiyatında ise "naat" olarak adlandırılmıştır. Ancak Türk edebiyatında bu sözcük dört halife, Hz. Ali ve Mevlana gibi dinî-tasavvufi kişilikleri övmek için yazılan şiirler için de kullanılmıştır. Hatta nadir de olsa padişahları övmek için yazılan şiirlere de naat başlığı verilmiştir. Naatler genel olarak kaside nazım şekli ile yazılmıştır ve divanlarda münacatlardan sonra yer almaktadır. Ancak farklı nazım şekilleri ile yazılan ve divan tertibinde farklı yerlerde bulunan örnekleri de mevcuttur. Naatlerde genel olarak Hz. Muhammet'in isim ve sıfatları, doğumu, hayatı, mucizeleri (özellikle miraç hadisesi), bedenî ve ahlaki özellikleri, diğer peygamberlerden üstün olması, Allah'a yakınlığı ve mahşer gününde ümmetine şefaat etmesi gibi konular işlenmektedir (Açа vd., 2012: 400).

Dîvân'da naat türünde yazılmış iki manzume yer almaktadır. Birinci manzume "Na't-ı Şerîf" başlıklı gazel nazım şekli ile sekiz beyit olarak kaleme alınan çeviri yazılı metindeki 4 numaralı şiirdir. İkinci manzume ise "Dīger" başlıklı kıt'a nazım şekli ile 2 beyit olarak kaleme alınan çeviri yazılı metindeki 248 numaralı şiirdir.

2.2.13. Nefes

Nefes "Alevi-Bektaşi inanç ve görüşünü, Hz. Ali sevgisini dile getiren ve dergâhlarda belli makamlara göre okunan, millî nazım şekilleri ve hece vezniyle, ender olarak da aruzla yazılmış manzume" şeklinde tanımlanır (Ayverdi, 2011: 922-923).

Genellikle Alevi-Bektaşi tekkelerinde okunan gazel ve koşma nazım şeklinde hem aruz hem de hece ölçüsü ile yazılan manzumelere nefes adı verilmiştir. Nefesler Alevi cemlerinde saz eşliğinde okunmaktadır. Bu cemlerde daha çok Pir Sultan Abdal, Şah İsmail Hatayî, Kul Himmet ve Seyyid Nesimî gibi ulu âşıkların nefesleri okunmaktadır (Açа vd., 2012: 592; Devellioğlu, 2010: 272).

Dîvân'da "Şarḳıyāt" başlığı altında nefes türünde yazılmış bir manzume yer almaktadır. Bu manzume "Dīger Nefes" başlıklı koşma nazım şekli ile üç bent olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 241 numaralı şiirdir.

2.2.14. Nevruziyye

Farsça "yeni gün" anlamına gelen nevruz gece ve gündüzün eşitlenme zamanıdır. Türk ve İran kültüründe bahar başlangıcı ve yılbaşı olarak kabul edilir. Bir edebî terim olarak ise nevruz günü sebebiyle baharın gelişini müjdelemek için devlet adamlarına sunulmak üzere kaleme alınan kutlama amaçlı manzumelere verilen isimdir (Akkuş, 2014: 199-200).

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan nevruz geleneği ile ilgili çeşitli inanışlar vardır. Nevrûz, Türklerin varoluş destanı olan Ergenekon'dan çıkış günü olarak kabul edilir ve bir "kurtuluş bayramı" niteliğinde kutlanır. Alevi-Bektaşi kültüründe Hz. Ali'nin doğum günü, Hz. Fatıma ile evlendiği gün ve Hz. Muhammet tarafından halife olarak ilan edildiği gün olarak kabul edilir ve büyük törenlerle kutlanılır. Nevruz günü ayin-i cem icra edilir ve nevruziyyeler okunur. Anadolu'da "Türkmen-Yörük Bayramı" adı altında kutlanır. Nevruz akşamı komşular birbirlerine ziyarete giderek birlikte yemek yerler, küskünler barışır, kabahatler affedilir. Bu gün tıpkı Berat Gecesi gibi kutsal kabul edilir ve insanlar dualar ederler. Çünkü bu gün canlı-cansız tüm varlıkların Allah'a secde ettiğine inanılır. Ayrıca bu gün "rızıkların yıllık olarak bol bol verildiği gün" olarak kabul edilir (Güzel, 2014: 517-519). Sonuç olarak Türk kültüründe nevruz çeşitli mezhep ve meşreplere sahip insanlar tarafından önem verilen ve kutlamaların yapıldığı bir gündür. Bu sebeple edebiyatımızda nevruz üzerine çok zengin bir edebî birikim oluşmuştur.

Klasik Türk şiirinde Bâkî, Nedîm ve Nefî gibi şairler bu türün en güzel örneklerini vermiştir. Nevruz vesilesiyle yazılan şiirlerin nesib bölümünde şairler yeni yılın başlangıcı kabul edilen 21 Mart tarihine ait özellikleri zengin tasvirler ve hayallerle ifade ederler. Gerek "bahar" ve "nevruz" sözcüklerinin redif olarak seçildiği manzumelerde, gerek bahar mevsiminin tasvir edilmesi hasebiyle bahariyye sayılabilecek nevruziyyelerde nevruzun yılda bir defa oluşu, gece ile gündüzün eşitlenmesi, Hızır ile İlyas'ın yakınlığı, bolluk ve bereketin gelmesi gibi çeşitli duygu ve düşünceler dile getirilir (Bayak, 2006: 62).

Dîvân'da bu türde yazılmış iki manzume yer almaktadır. Birinci manzume "Limān Reʿisi Mīr-livā İbrāhim Pāşā Baḥriyye Ferīḳliği Rütbesini Ḥāmil ve İkinci Rütbeden Bir Ḳıṭʿa Mecīdiye Nişānına Nāʾil Oldığı Rūz-ı Nevrūzda Teşādüf İtdiginde Söylenilen Nevrūziyedür" başlıklı kaside nazım şekli ile on beş beyit olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 13 numaralı şiirdir. İkinci manzume ise "Nevrūziye" başlıklı gazel nazım şekli ile on yedi beyit olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 196 numaralı şiirdir.

2.2.15. Şarkı

Klasik Tür şiirinde bestelenmek amacıyla genellikle dört mısralık bentler şeklinde yazılan manzumelere şarkı adı verilmektedir. Dörtlükler halinde yazılan şarkıların birinci mısrası zemin, üçüncü mısrası miyan ve tekrar eden mısra ise nakarat olarak adlandırılır (Açа vd., 2012: 265). Şarkı, klasik Türk şiirinde nazım şekli olarak ele alınsa da son zamanlarda yapılan çalışmalar şarkının nazım türü olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağını vurgulamaktadır (Mermer ve Keskin, 2016: 197). Bu sebeple çalışmada "şarkı" türler bölümünde ele alınmıştır.

Nazmî Dîvânı'nda musammatlardan sonra "şarḳıyāt" başlığı altında dört manzume yer almaktadır. Bu manzumeler muhammes şarkı özelliği taşımaktadır.

Şarkı nazım türü ile yazılmış manzumelerin şiir numaraları, vezinleri ve bent sayıları ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.17. Şarkı Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Bent Sayısı
1	237	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	4
2	238	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	4
3	239	Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün	4
4	240	Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün	4

2.2.16. Takrizname

Takriz, bir eseri methetmek amacıyla yazılan ve genellikle methi yapılan eserin baş kısmına konulan yazıya denir (Pala, 2016: 437). Eserin başına konulmak üzere tanınmış kişilerden istenilen takdim ve takdir yazıları olarak da tanımlanabilir (Devellioğlu, 2010: 1198).

*Nazmî Dîvânı'*nda Hüseyin Sâcid Efendi'nin "Sakiname" ve "Devriye Risalesi" için takriz türünde yazılmış iki manzume yer almaktadır. Birinci manzume "Ḥüseyn Sācid Efendi'niñ Sāḳīnāmesine Söylenilen Taḳrīżdir" başlıklı kıt'a nazım şekli ile iki beyit olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 82 numaralı şiirdir. İkinci manzume ise "Ḥüseyn Sācid Efendi'niñ Te'lif İtmiş Olduġı Devriye Risālesi Ḥaḳḳında Söylenilen Taḳrīżdir" başlıklı gazel nazım şekli ile sekiz beyit olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 83 numaralı şiirdir.

2.2.17. Tarih

Ebcet alfabesinde yer alan her harfin bir sayıya karşılık gelmesi özelliğinden yararlanarak "doğum, ölüm, tahta çıkış, sünnet, evlenme, terfi alma, mimari yapının inşası, sefere çıkma, barış, zafer" gibi bir olayın meydana geldiği yılı kaydetmek için bir kelime, bir cümle ya da bir beyit yazmaya tarih söyleme denir (Yakıt, 2003: 66).

Klasik Türk edebiyatının ilk yüzyıllarında tarihler; bir kelime, bir terkip ya da bir tabir şeklinde ve mensur olarak söylenirken zamanla manzum olarak söylenmeye başlanmış ve şairlerin rağbet ettiği edebî türler arasına girmiştir. İster büyük ister küçük olsun hemen hemen bütün şairler tarih söylemişlerdir. Hatta zamanla tarih söylemek bir ustalık göstergesi sayılarak şairliğin bir şartı haline gelmiştir (Canım, 2016: 379).

Türk edebiyatında İstanbul'un fethinden sonra örnekleri verilmeye başlanan tarih söyleme geleneği XVI. yüzyılda gelişmeye başlamış ve XIX. yüzyılda ise en verimli çağını yaşamıştır. Sürûrî, Nâbî, Seyyid Vehbi ve Şeyh Galip tarih düşürme sanatı ile ilgilenmiş ve en başarılı tarih örnekleri vermiş sanatçılardır (Elbir vd., 2012: 298).

Tarihler klasik Türk edebiyatının hemen hemen bütün nazım biçimleriyle yazılsa da kıt'a nazım şeklinin tercih edildiği örnekler sayıca fazladır. Divan tertibinde ise bu manzumeler hangi nazım şekliyle yazılmışsa aynı türden şiirlerin bulunduğu bölümlerde

(kasâid, mukattaât, Musammat vb.) yer almaktadır. Birçok tarih yazan şairler ise bu tür şiirlerini divanlarında "tevârîh" başlığı altında ayrı bir bölümde toplamışlardır (Karabey, 2011: 80).

Klasik Türk edebiyatı sanatçısı yazdığı tarihlerde bir yandan sözün ebcet değerini hesap ederken bir yandan da ses ve mana bakımından bir güzellik katmaya çalışır. Bu, içinde birçok zorluğu barındıran sanatsal bir uğraştır. Burada şair, sadece bir olayın veya durumun tarihini doğru verme amacında değildir, aynı zamanda dile getirmek istediği şeyi estetik bir şekilde sunma amacındadır. Bu amaca ulaşmak için de şair, hem dönemin sanat anlayışını hem de kendi kişisel yeteneğini devreye sokar. Tarihler bir yandan manzumeye konu olan şahıs veya olay hakkında bilgi verirken, bir yandan da manzumenin satır aralarında dile getirilmiş estetik unsurlarını gözler önüne serer. Bu durum aynı zamanda tarihlerin kaleme alındığı dönemin estetik sanat anlayışının geldiği noktayı göstermesi açısından da çok önemlidir (Demirel, 2008: 373).

Tarihler, toplumsal yaşamla en kuvvetli bağlara sahip olan edebî ürünlerdir. Şairler çevresinde gelişen tarihî, siyasi, sosyal veya mimari hadiseleri kaydederek yaşadığı döneme ışık tutmaktadır. Nazmî'de bir tarihçi gibi şahit olduğu ve önemli gördüğü birçok olay için tarih düşmüştür. Bu manzumelerde şair hayatıyla ilgili ipucları vermektedir. Ailesi, arkadaşları yaşadığı yerler, iletişimde bulunduğu devlet adamları vb. konularda önemli bilgiler sunmaktadır. Bu manzumeler, şairin yaşamı dışında, başta dönemin tarihî, siyasi, sosyal ve mimari görünümü olmak üzere birçok farklı alandan panoramik kesitler sunmaktadır.

*Nazmî Dîvânı'*nda; doğum (46), vefat (24), göreve atanma (10), mimari yapının inşasının tamamlanması (4), tahta oturma (3), evlilik (2), savaş kazanma (1), eser yazımı (1), seyahat (1), ziyaret (1), bir tarikata intisap etme (1) ve mektup (1) gibi on iki farklı konuda yazılmış doksan beş adet tarih yer almaktadır.

Tarihler bütün nazım şekilleriyle yazılabilmelerine rağmen klasik Türk edebiyatı şairleri genel olarak kıt'a nazım şeklini kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu durum *Nazmî Dîvânı*'nda da farklı değildir. *Dîvân*'da yer alan tarihlerin 58'i kıt'a, 28'i gazel, 4'ü müfret, 2'si kaside, 2'si müstezat ve 1 tanesi de terkibibent nazım şekli ile yazılmıştır.

Nazmî Dîvânı'nda yer alan 95 tarihin 90'ı için aruz vezninin altı farklı kalıbı kullanılmıştır. *Dîvân'*da "Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün" kalıbı ile 45, "Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün" kalıbı ile 36, "Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün" kalıbı ile 6,

“Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün/mefʿūlü feʿūlün” kalıbı ile 2, “Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün” kalıbı ile 1 ve “Feʿilātün mefāʿilün feʿilün” kalıbı ile bir şiir bulunmaktadır. Bunun dışında 3 şiir 10’lu hece ölçüsü ile 1 şiir de 14’lü hece ölçüsü ile yazılmıştır. Ayrıca hem aruz hem de hece veznine uymayan bir şiir yer almaktadır.

Aşağıdaki tabloda *Nazmî Dîvânı*’nda yer alan tarihlerin şiir numaraları, başlıkları, nazım şekilleri, vezinleri ve yazıldıkları tarihler ile ilgili bilgiler verilmektedir:

Tablo 2.18. Tarih Nazım Türü İle Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Başlık	Nazım Şekli	Vezin	Yıl
1	10	Tarīḫ-i Teşrīf-gerden-i Padişāh der-Asitāne-i ʿAliyye	Kaside	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1284
2	12	Tārīḫ-i Mīrālāy Şode Birāder-i Ḫavīş	Gazel	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1287
3	15	Tārīḫ-i Vefāt	Gazel	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1287
4	17	Tārīḫ-i Vilādet	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1285
5	18	Mersiye-i Ḥażret-i Şāh-ı Şehīdān *Raḍıya’llāhu Teʿālā ʿanh*	Terkibibent	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1285
6	20	Tārīḫ-i Zifāf	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1286
7	21	Tārīḫ-i Vilādet	Kıtʿa	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	1287
8	22	Tevārīḫ	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1286
9	23	Tārīḫ-i Vefāt	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1286
10	24	Tārīḫ-i Vefāt	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1286
11	25	Tevārīḫ	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1258
12	26	Tārīḫ-i Vilādet-i Ḫurşīd Aġāzāde	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1268
13	27	Tārīḫ-i Vefāt-ı Vālide-i Naẓmī Efendi	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1268
14	28	Tārīḫ-i Feṭḥ-i Sivastopoli	Müfred	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1272
15	29	Tārīḫ-i Ḫūşi	Müfred	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1274
16	30	Tersāne Kātiplerinden Edhem Efendi’niñ Kerīmesi Seḥer Ḫānım’ıñ Tārīḫ-i Vilādetleridir	Gazel	Vezinsiz	1273
17	31	Tārīḫ-i Vefāt-ı Mürşid-i Naẓmī Efendi	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1274
18	32	Tersāne Kātiplerinden İbrāhim Efendizāde Caʿfer-i Ṣādıḳ Efendi’niñ Tārīḫ-i Vilādetleridir	Kıtʿa	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	1275
19	33	Tārīḫ-i Postnişīn-şoden Rehber-i Naẓmī Efendi	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1274
20	34	Tersāne Kātibi Ḥüseyin Efendi’niñ Maḥdūmı Meḥemmed Cevdet Efendi’niñ Tārīḫ-i Vilādetleridir	Kıtʿa	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	1274

2.18. Tablonun devamı					
21	35	Çarḫcı Ḳol Aġası Edhem Efendi'niñ Kerīmesi Maḫmūde Ḥānım'ıñ Tārīḫ-i Vilādetleridir	Kıtʿa	14'lü Hece	1277
22	36	Diger	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1277
23	37	Gün Görmez Maḥlesi İmāmı Nūrī Efendi'niñ Tārīḫ-i Vefātı	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1274
24	38	Tersāne Kātiplerinden Malḳaravī Meḥmed Efendi'niñ Maḫdūmı ʿAlī Naḳi Efendi'niñ Tārīḫ-i Fevti	Gazel	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1276
25	39	Tārīḫ-i Vefāt-ı Yemenici ʿAzīz Usta	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1277
26	40	Destereci Aḥmed Aġanıñ Tārīḫ-i Fevti	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1278
27	41	Tārīḫ-i Vefāt-ı Rehber-i Naẓmī Efendi	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1280
28	42	Tārīḫ-i Postnişīn şoden Meḥemmed ʿAlī Baba	Gazel	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1280
29	43	Tārīḫ-i Vefāt-ı Mālḳaravī Taḥṣildār Ḥüseyn Aġa	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1280
30	44	Tārīḫ-i Vilādet-i Ḳol Aġası Maḥmūd Ḳapudan'ıñ Kerīmeleri	Gazel	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1281
31	45	Yāver-i Ḥarb Ḥażret-i Şehriyārī Saʿādetlü Rāsim Paşa Ḥażretleri'niñ Kerīme-i Muḥarremeleri Rāsime Ḥanım'ıñ Tārīḫ-i Vilādetleridir	Gazel	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1281
32	46	Yāver-i Ḥarb Ḥażret-i Şehriyārī Mīr-livā Saʿādetlü Rāsim Paşa Ḥażretleri'niñ Ferīḳliḳ Rütbesiyle Baḥriyye Meclis Riyāsetine Ḳuʿūdlarında Söylenilen Tārīḫdir	Gazel	10'lu Hece	1281
33	47	Tārīḫ-i Vilādet-i Çarḫçı Yüzbaşısı Luṭfī Efendi'niñ Kerimeleri	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1279
34	48	Tārīḫ-i Vilādet-i Maḥmūd Efendizāde ʿAlī Rıża Efendi	Gazel	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1281
35	49	Tārīḫ-i Vilādet-i Biñbaşı Meḥemmed Begzāde ʿOs̱mān Nūrī Beg	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1280
36	50	Tārīḫ-i Vilādet-i Mülāzım Ḥasan Taḥsīn Efendizāde ʿAlī Ḥaydār Efendi	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1281
37	51	Tārīḫ-i Vilādet-i Ḳol Aġası Memiş Aġazāde Ḥasan İḥsān Efendi	Gazel	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1281
38	52	Tārīḫ-i Vilādet-i Çarḫcı Yüzbaşısı İsmāʿīl Efendi'niñ Kerīmeleri	Gazel	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1282
39	53	Tārīḫ-i Vilādet-i Kātib-i Tersāne ʿAlī Efendi'niñ Maḫdūmı Süleymān Nūrī	Gazel	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1282
40	54	ʿĀşır Begzāde Meḥemmed Nūrī Beg'iñ Tārīḫ-i Vilādetleridir	Müstezat	Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün/mefʿūlü feʿūlün	1282
41	55	Tārīḫ-i Vefāt	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1285
42	56	Tārīḫ-i Vilādet-i Kātib-i Tersāne Meḥemmed Efendi'niñ Maḫdūmı ʿAlī Ḥaydār Efendi	Gazel	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1282
43	57	Cerrāḥ-ı Muʿallim Muṣṭafā Efendi'niñ Kerīmesi ʿĀyşe Nāciye Ḥānım'ıñ Tārīḫ-i Vilādetleridir	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1282
44	58	Ṭabīb-i Ḳāymaḳām ʿÖmer Beg'iñ Kerīmesi Ḫadice Ḥanım'ıñ Tārīḫ-i Vilādetleridir	Gazel	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1283

2.18. Tablonun devamı					
45	59	Der-sitāyīş ü Tārīḫ-i Vilādet Ḳol Aġası Edhem Beg'iñ Kerīmeleri Feyżiye Ḫānım	Müstezat	Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün/mefʿūlü feʿūlün	1283
46	60	Baḥriyye Liman Kātibi Ḥüseyn Efendi'niñ Maḫdūmı Muṣṭafā MaẓharEfendi'niñ Tārīḫ-i Vefātı	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1283
47	61	Tārīḫ-i Vilādet-i Şehzāde Meḥemmed Selīm Ḫān ibn-i Sulṭān ʿAbdül-ʿazīz	Gazel	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1283
48	62	Tārīḫ-i Vilādet-i Emine Sulṭān İbn-i Sulṭān ʿAbdül-ʿazīz Ḫān	Gazel	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	1283
49	63	Rükūb-ı Şāhāneye Maḥṣūṣ Sulṭāniyye-nām Vāpur-ı Humāyūn Süvārisi ʿİzzet Beg'iñ ʿUhdesine Mīralaylıḳ Tevcīh Olunduḳda Bil-bedāhe Söylenilen Tārīḫdir	Gazel	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1283
50	64	Çarḫacı Ḳol Āġāsı Aḥmed Efendi'niñ Maḫdūmı Meḥemmed Nāẓım Efendi'niñ Tārīḫ-i Velādetleridir	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1283
51	65	Beriyye Ḳol Aġalarından Aḥmed Efendi'niñ Maḫdūmı Yūsuf Ziyā Efendi'niñ Tārīḫ-i Vilādetleridir	Gazel	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1283
52	66	Tārīḫ-i Vilādet Destereci Ḥasan Aġazāde ʿAlī Rıża Efendi	Gazel	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1280
53	67	Baḥriyye Yüzbaşlarından Ḥasan Efendi'niñ Kerīmesi Revzāne Ḫānım'ıñ Tārīḫ-i Vilādetleridir	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1283
54	68	Sulṭān ʿAbdü'l-ʿazīz Ḫān Ḥażretleri'nin Culūsı Hümāyunlarının Birinci Senesi Ẕāt-ı Şāhāneleri Fransa Cānibine Teşrīfleri ve Malṭa Engininde Rūz-ı Culūsı Teşādüf İttiginden ol Esnāda Söylenüp Taḳdīm Ḳılınan Tārīḫdir	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1284
55	71	Tārīḫ	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1284
56	72	Tārīḫ-i Vilādet	Gazel	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1284
57	73	-	Gazel	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1284
58	74	Tārīḫ-i Vilādet	Kıtʿa	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	1282
59	75	Tārīḫ-i Vilādet-i Niyāzī Efendizāde Meḥemmed Kāẓım Efendi	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1275
60	76	Dīger Tārīḫ-i Vilādet-i Kerīme-i Mūmā-ileyh	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1284
61	77	Tarīḫ-i Ḳā'im-maḳām şoden Muṣṭafā Beg	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1285
62	78	Tārīḫ-i Vilādet	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1285
63	79	Tārīḫ-i Vilādet	Kıtʿa	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	1284
64	80	Şuʿarā-yı ʿAṣırdan ve Aḥibbā-yı Aṣdiḳāmızdan Caʿfer-i Ṣādıḳ Perverī Beg Efendi Me'muriyetile Preveze Cānibinde Bulunduġı Hengāmda Kendülerine Gönderilen Mektūb-ı Mevzūnuñ Ṣūretidir.	Gazel	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1280
65	84	Tārīḫ-i Vefāt	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1285
66	85	Tārīḫ-i Vefāt	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1285
67	86	Tārīḫ-i Vefāt	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1285

2.18. Tablonun devamı					
68	87	Tārīḫ-i Vilādet	Gazel	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1287
69	88	Tārīḫ-i Mīralayşode Muṣtafa Beg	Gazel	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1286
70	89	Tārīḫ-i Çeşme	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1287
71	246	Tārīḫ-i Dīvān	Kıtʿa	10'lu Hece	1280
72	252	Tārīḫ-i Vilādet	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1287
73	253	Tārīḫ-i Vilādet	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1285
74	254	Tārīḫ-i Vilādet	Kıtʿa	10'lu Hece	1287
75	255	Tārīh-i Zifāf	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1287
76	256	Tārīḫ-i Vilādet	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1287
77	257	Tārīḫ-i Vefāt	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1287
78	258	Tārīḫ-i Biñbaşı şode Mīr Aḥmed	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1287
79	259	Tārīḫ-i Vefāt	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1287
80	260	Tārīḫ-i Vilādet	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1287
81	261	Tārīḫ-i Vilādet	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1287
82	262	Tārīḫ	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1284
83	263	Tārīḫ-i Vefāt	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1282
84	264	-	Müfret	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1282
85	305	Tārīḫ-i Mīr-Mīrān şode Eşref Beg	Gazel	Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün	1289
86	306	Deyr Şehrinde Yapılan Millet Bāġçesiyle ḳaṣrın Tārīḫidir	Gazel	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1290
87	311	Tārīḫ-i Vilādet	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1287
88	312	Tārīḫ-i Vefāt	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1288
89	314	Remādiye'de Mücedded İnşa olunan Cāmiʿ-i Şerifiñ Tārīḫidir	Kıtʿa	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1290
90	315	ʿAne ḳażāsında Mücedded İnşā Olunan ḥükümet ḳonāġınıñ Tārīḫidir	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1290
91	316	Tārīḫ-i Vilādet	Kıtʿa	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1291
92	317	İṣṭılāḥāt-ı Baḥriyye Üzre Sāl-i Cedīd Tārīḫidir	Gazel	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1293
93	318	Tārīḫ-i Culūs-ı Sulṭān Murād Ḫān	Gazel	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1293
94	319	Dīger	Müfret	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	1293
95	320	Tārīḫ-i Ferīḳ şoden Mīr-livā Ḥüseyn Paşa	Kaside	Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	1293

2.2.18. Teşekkürname

Arapça "şükr" kelimesinden türeyen ve "yapılan bir iyilikten memnun kalındığını anlatmak için" (Devellioğlu, 2010: 942) kullanılan "teşekkür" kelimesi ile Farsça "mektup, kitap, mecmua" (Devellioğlu. 2010: 1276) gibi anlamlara gelen "name" sözcüğünün bir araya gelmesiyle oluşur.

Dîvân'da teşekkürname türünde yazılmış bir manzume yer almaktadır. Bu manzume "Yāver-i Ḥarb Ḥażret-i Şehriyārī Rāsim Pāşā Ḥażretleri'niñ Kerīmeleri Vilādetinde Kendülerine Taḳdīm Olunan Teşekkürnāmedir" başlıklı kaside nazım şekli ile on beş beyit olarak kaleme alınan çeviri yazılı metindeki 14 numaralı şiirdir.

2.2.19. Vasiyetname

Arapça "bir kimsenin öldükten sonra yapılmasını istediği şey" (Devellioğlu, 2010: 1326) anlamındaki vasiyyet kelimesi ile Farsça "name" sözcüğünün birleşmesi ile oluşan vasiyyetname "bir kimsenin vasiyetini yazmış olduğu kağıt" demektir (Devellioğlu, 2010: 1326).

Vasiyetname, hukuki bir terim olarak kısaca "bireyin vefatından sonra yapılmasını istediği hususları yazılı olarak bildirme şekli" olarak tanımlanır. Edebî bir terim olarak ise "devlet ve din büyüklerinin vefatlarından sonra geride kalanlara buyurmuş oldukları istekleri içeren manzum veya mensur olarak yazılan eserler" şeklinde tanımlanır (Güzel, 2014: 531).

Türk edebiyatının en eski türlerinden olan vasiyetnameler; özel, siyasi, tıbbi ve dinî-tasavvufi konularda manzum mensur olarak yazılan birçok esere ad olmuştur. Çeşitli nazım biçimleri ile farklı hacimlerde vasiyetname örnekleri verilmiştir (Mete, 2014: 141). Özellikle dinî-tasavvufi Türk edebiyatında vasiyetname yazma ya da yazdırma neredeyse bir gelenek şekline gelmiştir. Din büyükleri temsil ettikleri mezhep ve tarikatın adap ve erkânını bu vasiyetnameler sayesinde yaymayı ve gelecek nesillere aktarmayı amaçlamışlardır (Kılınç, 2006: 35).

Dîvân'da vasiyetname türünde yazılmış bir manzume yer almaktadır. "Vaṣiyetnāme" başlıklı gazel nazım şekli ile sekiz beyit olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 195 numaralı şiirdir.

2.2.20. Vücutname

Vücut, kelime manası ile "İnsan veya hayvan gövdesi, beden; var olma, bulunma; varlık" anlamındadır (Ayverdi, 2011: 1322). Terim manası ise "insanın Allah tarafından yaratılışı" anlamındadır (Güzel, 2014: 457).

İnsanın yaratılışını konu edinen manzum ve mensur eserlere "vücutname" denir. Bu tür eserler *Kur'ân* ve hadislerden faydalanarak insanın yaratılışını hem tıbbi verilerle hem de tasavvufi sembollerle ayrıntılı bir şekilde anlatmayı amaçlamışlardır (Aça vd., 2012: 595).

Nazmî Dîvânı'nda gazel nazım şeklindeki 116 ve 117 numaralı şiirler insanoğlunun yaratılışını konu edinen vücutname türünde yazılmış manzumelerdir.

2.3. Vezin

Nazmî hem aruz hem de hece vezni ile şiirler kaleme almıştır. *Dîvân*'da bulunan 320 manzumenin 311'i aruz, 8'i ise hece vezni ile yazılmıştır. Bir manzume ise ne aruz ne de hece veznine uymamaktadır. Şair eserini tertip ederken hece vezni ile yazdığı şiirlerini ayırt etmemiş aruz vezni ile yazdığı şiirlerin arasına yerleştirmiştir.

Dîvân'da kullanılan vezin çeşidi eserin hacmine nispeten azdır. Şair aruz vezninin 9, hece vezninin ise 3 ayrı kalıbını kullanmıştır. Bunlar arasında gerek ahengi gerek kullanım kolaylığı açısından klasik Türk şiirinde çok kullanılan kalıplardan olan Remel bahrinin "Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün ve Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün" kalıpları ile Hezec bahrinin "Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün" kalıbı diğerleriyle kıyaslanamayacak oranda çok kullanmıştır. Şairin bu kalıpları tercih etmesinin sebebi kalıpların Türkçenin ses yapısına uygun olmasıdır.

Dîvân'da, Nazmî'nin XIX. yüzyılda meydana gelen yenilik hareketlerinden etkilenerek vezin konusunda yeni denemeler yaptığını bu konuda arayış içinde olduğunu gösteren iki örnek yer almaktadır. Şair, gazel nazım şekli ile beş beyit olarak kaleme aldığı 114 numaralı manzumede beyitlerin birinci mısralarında "Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün" ikinci mısralarında ise "Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilātün" olmak üzere aruz vezninin iki farklı kalıbını kullanmayı tercih etmiştir. Gazel nazım şekli ile sekiz beyit olarak kaleme aldığı 46 numaralı şiirin ilk yedi beytinde hece vezninin 5+5 duraklı 10'lu kalıbını kullanırken son beyitte ise 6+5 duraklı 11'li kalıbını kullanmayı tercih etmiştir. Şairin bu iki örnekte şiire başladığı kalıpla devam etmeyip farklı kalıplara geçmesi, bir şiirde birden fazla vezin kalıbı kullanması döneminin edebiyat anlayışına dâhil olmak arzusunda olduğunu göstermektedir.

Eserde kullanılan aruz bahir ve vezinleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.19. Şiirlerde Kullanılan Aruz Vezni Kalıpları

Bahirler	Vezinler	Şiir No	Toplam
Remel	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 18, 19, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 31, 33, 36, 37, 40, 41, 42, 45, 47, 48, 49, 55, 57, 60, 61, 63, 65, 67, 68, 70, 71, 73, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 86, 88, 90, 91, 93, 94, 95, 98, 112, 113, 116, 117, 119, 125, 126, 129, 131, 132, 133, 136, 138, 140, 141, 143, 146, 151, 152, 154, 156, 159, 162, 163, 166, 168, 169, 171, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 192, 193, 196, 199, 204, 207, 209, 210, 211, 213, 215, 217, 225, 227, 228, 229, 231, 233, 234, 236, 237, 238, 256, 258, 262, 266, 268, 273, 275, 276, 279, 281, 283, 286, 287, 292, 299, 307, 315, 316, 318, 319,	131
	Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	239, 240, 305,	3
	Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	1, 9, 11, 21, 32, 34, 62, 74, 79, 81, 96, 97, 99, 100, 101, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 118, 120, 122, 124, 127, 130, 137, 139, 142, 144, 145, 147, 153, 155, 157, 158, 160, 161, 165, 170, 172, 174, 183, 184, 186, 188, 189, 190, 191, 194, 195, 200, 202, 206, 208, 212, 214, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 226, 232, 249, 261, 270, 274, 280, 282, 288, 290, 293, 297, 301, 302, 303, 304, 308, 310, 313,	84
	Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün	247,	1
Hezec	Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün	4, 14, 16, 17, 20, 24, 28, 38, 39, 43, 44, 50, 51, 52, 53, 56, 58, 64, 66, 69, 72, 75, 76, 85, 87, 89, 92, 105, 134, 148, 149, 173, 187, 197, 198, 203, 205, 223, 230, 248, 250, 251, 252, 253, 255, 257, 259, 260, 263, 264, 265, 267, 269, 272, 277, 278, 284, 285, 289, 291, 294, 295, 296, 300, 306, 309, 311, 312, 314, 317, 320,	71
	Mefʿūlü mefāʿîlü mefāʿîlü feʿūlün/mefʿūlü feʿūlün	54, 59, 102, 103, 104, 121, 123, 128, 135, 185,	10
	Mefʿūlü mefāʿîlü mefāʿîlü feʿūlün]	106, 107, 150, 164, 167, 181, 201, 235, 271,	9
	Mefāʿîlün mefāʿîlün feʿūlün	298,	1
Hafif	Feʿilātün mefāʿilün feʿilün	246	1

Eserde kullanılan hece vezni kalıpları ve durakları, hangi şiirlerde kullanıldıkları ve toplam sayıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.20. Şiirlerde Kullanılan Hece Vezni Kalıpları

Sıra No	Hece Kalıpları	Duraklar	Şiir No	Şiir Sayısı
1	10'lu Hece	5+5	46, 244, 254	4
2	11'li Hece	6+5	241, 242, 243, 245,	4
3	14'lü Hece	7+7	35	1

Dîvân'da bazı vezin kusurları görülmektedir. Aslında bu vezin kusurlarına sebep olan genellikle Türkçe kelimelerde, bazen de Arapça ve Farsça kelimelerde kısa hecelerin vezin gereği uzatılması neticesinde meydana gelen *imale* ve uzun hecelerin yine vezin gereği kısaltılması ile meydana gelen zihaf, klasik Türk edebiyatında sıkça rastlanılan aruz kusurlarındandır. Bunun dışında şairin bazı sözcüklerin imlasında vezin gereği bazı değişiklikler yaparak kaynaştırmaya başvurduğu ya da yine vezin gereği bazı kelimelerde

ikinci hecede ünlü türetme yoluna gittiği görülmektedir. İmale ve zihaf kaynaklı vezin kusurlarının bulunduğu örnekler ile kaynaştırma ve ikinci hecede ünlü türemesi olan beyitler çeviri yazılı metinde orijinal şekli ile yazılmış bir tamir çalışmasına gidilmemiş ve dipnotta da belirtilmemiştir.

Bāṭınım maʿmūr olup ḥaḳ **neydügin** fehm eyledim
Sūret-i ẓāhirde gerçi böyle bir vīrāneyim (179/2)

Ne yapsam **n'işlesem n'itsem** bu ġurbetde ben ey **Naẓmī**
Vaṭanımdan ıraġ oldum civānımdan cüdā düşdüm (187/6)

Görmedim müddet-i **ʿömürde** ṣafā-yı ḫāṭır
Bulmadım gerdiş-i devrānda hele cüzʾ-i vefā (11/4)

Miḥr-i vuṣlat **ufuḳ-ı** ġamda mı ḥabs olmuşdır
Uzadı leyle-i ḥasret şeb-i yeldā-yı firāḳ (160/6)

Ancak eserde az da olsa imale, zihaf ve imla değişikliği dışında eksik ya da fazla hece/kelime kullanımından ortaya çıkan vezin kusurları da mevcuttur. Bu örneklerde anlam bütünlüğü gözetilerek hece/kelime ekleme ya da çıkarma yoluyla beyitler tamir edilmeye çalışılmıştır.

Çeviri yazılı metinde fazla hece/kelime kullanımından kaynaklanan vezin kusurlarının olduğu beyitler tamir edilerek yazılmış beyitlerin orijinal hâli ve çıkartılan hece/kelime dipnotta belirtilmiştir.

Dostuna sevenlere muḥibbine yārānına
Tābiʿīn bendesine hem ḳapusı derbānına[14] (7/2-3)

Ḳażīsine müftīsine ḥükmine devrānına
ʿAdline ʿaṭāsına hem luṭfına iḥsānına[15] (7/2-4)

Ḥācī Ḥasan Baba'nıñ perverde-i iḥsānıdır
Hem vāḳıf-ı müşkülāt hem vāṣı-lı sırrü'l-ʿalā[16] (42/5)

[14] "Hem dostuna sevenlere muḥibbine yārānına/Tābiʿne bendesine hem ḳapusı derbānına" Vezin gereği "Hem" kelimesi beyitten çıkartıldı.
[15] "Ḳażīsine müftīsine hem ḥükmine devrānına/ʿAdline ʿaṭāsına hem luṭfına iḥsānına" Vezin gereği "Hem" kelimesi beyitten çıkartıldı.
[16] "Ḥācī Ḥasan Baba'nıñ perverde-i iḥsānıdır/Hem vāḳıf-ı her müşkülāt hem vāṣı-lı sırrü'l-ʿalā" Vezin gereği "her" kelimesi beyitten çıkarılmıştır.

Eksik hece/kelime kullanımından kaynaklanan vezin kusurlarının olduğu beyitlerde ise köşeli parantez []içinde hece/kelime eklenerek beyit tamir edilmeye çalışılmıştır.

Mücevher tārīḫin **Naẓmī** gelüp remz[in] idüp üç er
ʿAlī Ḥaydar cihān içre güneş gibi żiyā virdi (50/5)

Sözde maʿnī isterim her bir söze söz di[ye]mem
Ṣad hezār terbiyye itsek dürr olur mı her ṣadef (63/4)

Ne aʾlā ḥavż ile çeşme yapıldı baḳ [bu] dergāha
Mükerrer ḳıldı dergāhı bu ḥavż u çeşme ābādān (89/5)

Anlam bütünlüğüne zarar vermeden hece/kelime ekleme ya da çıkarma yoluyla tamir edilemeyen beyitlerde ise dipnot ile veznin kusurlu olduğu belirtilmiştir.

Dün gelüp ʿāleme bayġın yine yorġun gider hep[17]
Ḥāliñ encāmı niye müncer olur eyle beyān (81/7)

Nüktedān ḳadrini bilmez felek-i bi-idrāk
Maḳṣadı ʿāḳıl itmekdedir her dem pāmāl[18] (308/9)

2.4. Kafiye ve Redif

2.4.1. Kafiye

Manzum yazılarda mısra sonlarında anlam ve görev bakımından farklılık arz eden ses tekrarlarına kafiye denir. Klasik Türk şiirinde nazım biçimlerinin belirlenmesindeki temel ögelerden biri olan kafiye, bir şairin nazımda kudret ve kabiliyetini gösterme konusunda bir ölçü olarak kabul edilir. Şair özellikle kafiyelenmesi güç olan kelimeleri seçerek yeteneğini ve nazma olan hâkimiyetini göstermeye çalışır. Özellikle alfabedeki her harften kafiyeli gazel yazmak büyük bir hüner sayıldığı için şairler bunu başarabilmek için zaman zaman zorlama beyitler yazmak mecburiyetinde kalmışlardır (Akün, 1994: 389-427).

Mürettep bir divanın tertibinde gazeller ilk beytin mısralarının son harflerine göre sıralanır. *Nazmî Dîvânı* mürettep bir divan hüviyetine sahip olmasa da şair *"İbtidā-i*

[17] Vezin kusuru var.
[18] Vezin kusuru var.

Gazaliyāt" başlığı altında yer alan gazelleri sıralarken mürettep divanlarda görülen gazellerin harflere göre sıralanması kuralını tam anlamıyla uygulamıştır.

Dîvân'da gazeller bölümünde alfabedeki her harften kafiyelenmiş gazel bulunmaktadır. Nazmî, kafiyelerini seçerken kulak için değil göz için kafiye anlayışı doğrultusunda belli sesler arasında seslerin okunuşlarını değil de yazılışlarını dikkate almıştır. Bu durumu kısaca maddeler hâlinde şu şekilde izah etmek mümkündür:

1. "b-p, c-ç" harfleri aynı harf altında ya da aynı şiirde kafiyeli olarak kabul edilmiştir:

Kimseye ḥālini ʿarż eyleme ey dil gözüñ **aç**
Ṣaġ görüñ herkese olsañ daḫı ḫaste-**mizāç** (111/1)

Kendi derdi ile uġraşmadadır her bir şaḫs
Giceler ṣubḥa ḳadar yanmadadır miṣl-i **sirāc** (111/2)

Cümleniñ maḳṣūdı birdir līk **meẕheb** başḳadır
Muḫtelifdir baḥṣ olunmaz gerçi **meşreb** başḳadır (133/1)

Herkese mirāt-ı ḥikmet başḳa ṣūret gösterir
Ger baḳılsa şekl ü ṭabıʿ ādeme **hep** başḳadır (133/2)

2. Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerle kafiye yapılırken Türkçe kelimelerde ünlü harfi göstermek için yazılan "ا، و، ی" harfleri ile Arapça ve Farsça sözcüklerde bulunan uzun ünlüler için yazılan "ا، و، ی" harfleri birbirleri ile kafiyeli sayılmıştır.

Kāmımı telḫ-i firāḳ eyledi derdiñ **şāhā**
Elemiñ māh-ı muḥarremde ṣıyām oldı **baña**(270)

Mīr mīrānlıḳla oldı kām-rān
Ḳıla dāʾīm düşmenini Ḥaḳ **zebūn** (305/5)

Naẓmī tām tarīḫle tebrīk eyledi
Mīr-mīrān oldı Eşref Beg **bugün** (305/6)

3. Türkçe sözçüklerde bulunan "o, ö, u, ü" ünlü harfler birbirleri ile kafiyeli olarak kabul edilmiştir.

Diger
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]
Ẕāt-ı *Ḥaḳ* Edhem Efendiye ʿināyet eyleyüp
Virdi bir duḫter ki miṣlin virmemişdir her ḳula

Ber-murād olsun cihānda vālideynile hemān
Luṭf-ı *Ḥaḳ*'la her umūrunda saʿādetler bula

Vālideyni ***Naẓmī*** bu tārīḫle tebrīk eyledim
Müjde vir Maḫmūre Ḫanım geldi dehre ḥamd ola (36)

4. Bir örnekne ise hem "h" hem de kelime sonlarında "e" sesi veren güzel h (ه) harfi ile kafiye yapılmıştır.

Vefātı tārīḫi ***Naẓmī*** yazıldı eşk-i mātemle (ماتمله)
Ḥüseyn Efendi'ye zaḫm-ı ecel baḳ nişledi āh vāh (واه) (264)
Fī 15 Ẕi'l-ḳaʿde Sene1282

*Nazmî Dîvânı'*nda yarım, tam ve zengin kafiye örnekleri yer almaktadır. Bu kafiye çeşitleri arasında Nazmî'nin tercihi genellikle zengin kafiyeden yana olmuştur. *Dîvân*'da yer alan 320 manzumenin 292'sinde kafiye bulunmaktadır. Geriye kalan 28 manzumenin 27'si müfrettir. Ayrıca bir örnekte şair kafiye kullanmayarak sadece redif kullanmıştır. Bu 292 kafiyeli manzumenin 3'ünde yarım, 127'sinde tam, 162'sinde de zengin kafiye kullanılmıştır. *Dîvân*'da en çok kullanılan kafiyeler, "-â (55), -ân (48), -âr (20), -et (21)" kafiyeleridir.

Yarım kafiye çeşidine sahip şiirlerde "-e, -m, -n" harfleri ile kafiye yapılmıştır. Tam kafiye kullanılan şiirlerde "-ā (55), -ad, -aġ, -aḳ, -an (2), -de, -eb (4), -ed (2), -ef (6), -em (6), -en (5), -er (12), -es, -et (21), -ıḳ (3), -ıl, -öz, -ū (3), -ül, -ul" kafiyeleri kullanılmıştır. Zengin kafiyeye sahip şiirlerde ise "-āb (3), -āç (2), -ād (7), -āġ, -āh (16), -āk, -āḳı, -āl (7), -āle, -alį, -ām (4),-ān (48), -āna, -āne (5), -ār (20), -āre, -arınca, -āş (2), -āt (5), -āye (4), -āz (3), -eder, -eli (3), -est, -įd, -įf, -įḳ, -įl (2), -įm, -įn, -įne, -įr, -įz (2), -ḳar, -lāh, -ūl, -ūn (3), -ūr,-ūş" kafiyeleri kullanılmıştır.

2.4.2. Redif

Redif, kafiyeden sonra gelen anlam ve ses değerleri aynı olan kelime ya da eklerdir. Redifin simetrik olarak tekrarı şiiri belirli bir kavram ya da bir konu etrafında birleştiren, bir atmosfer meydana getiren mihver olmuştur. Şiirde çoğu zaman bir duygu ve düşüncenin

temelini oluşturan redif, şiirin konu bütünlüğünü oluşturduğu için ona yek-ahenk niteliği kazandırır. Anlam ve sesin odak noktası olan redif şiirin kendi içinde bir varlık bütünlüğü oluşturmasını sağlar (Macit, 1996: 86).

*Nazmî Dîvânı'*nda kafiye gibi redif de önemli bir ahenk unsurudur. *Dîvân*'da beyitlerle birlikte yer alan toplam 320 manzumenin 171'inde redif bulunmaktadır. 149 manzume ise redifsizdir. Nazmî'nin rediflerini seçerken farklı arayışlar içinde olduğu ve tekrara düşmekten kaçındığı göze çarpmaktadır. Şair redif kullandığı 171 manzumede 138 redifi bir defa, 15 redifi iki defa, 1 redifi ise 3 defa kullanmıştır.

Ayrıca şair, bir beyitte ise ahengi sadece redifle sağlamıştır.

Ḫarābāt ehliyim ehl-i ḫarābāta ayaḳ**daşım**
Benim ol zümrede **Naẓmī** ḥaḳīkat yār u yol**daşım** (272)

2.4.2.1. Ek Hâlindeki Redifler

Dîvân'da kullanılan redifler içinde 37'si ek hâlinde bulunmaktadır. Şair bu eklerin 22'sini bir defa, 6'sını iki defa, 1'ini ise üç defa kullanmayı tercih etmiştir.

Aşağıdaki tabloda şiirlerde tespit edilen ek hâlindeki redifler alfabetik sıraya göre şiir numaraları ve kullanım sayıları belirtilerek gösterilmiştir:

Tablo 2.21. Şiirlerde Yer Alan Ek Hâlindeki Redifler

Sıra No	Şiir No	Redif	Kullanılma Sayısı
1	18, 80	-i	2
2	30, 36, 247	-a	3
3	38	-da	1
4	44, 66	-de	2
5	51	-nıñ	1
6	56, 245	-ya	2
7	64	-ıñ	1
8	67	-miz	1
9	69	-ı	1
10	88	-e	1
11	121, 123	-dır	2
12	122	-ur	1
13	130	-idir	1
14	134	-dandır	1
15	163	-üñ	1
16	177	-ıñım	1

2.21. Tablonun devamı			
17	179	-yim	1
18	185, 188	-dım	2
19	186	-im	1
20	195	-lardan	1
21	209, 215	-ını	2
22	211	-si	1
23	217	-mi	1
24	224	-iñ	1
25	237	-ıma	1
26	260	-le	1
27	271	-ye	1
28	272	-daşım	1
29	277	-dan	1

2.4.2.2. Ek+Kelime Hâlindeki Redifler

Önce ek, daha sonra bir kelimenin bir araya getirilmesiyle meydana getirilen rediflerdir. Şair, 38 farklı yerde ek+kelime hâlindeki rediflerden kullanmıştır. Bu rediflerin 36'sını bir defa, 1'ini ise iki defa kullanmıştır.

Aşağıdaki tabloda şiirlerde tespit edilen ek+kelime hâlindeki redifler alfabetik sıraya göre karşısında kullanım sayıları belirtilerek gösterilmiştir:

Tablo 2.22. Şiirlerde Yer Alan Ek+Kelime Halindeki Redifler

Sıra No	Şiir No	Redif	Kullanılma Sayısı
1	90	-dır baña	1
2	98	-dir şarāb	1
3	107	- yı muḥabbet	1
4	116	-dır vücūd	1
5	117	-ı vücūd	1
6	119	-dan leẕīẕ	1
7	120	-yı Girid	1
8	129	-ı mūsīḳār	1
9	126	-ı var	1
10	147	-i ye'ş	1
11	151, 152	-dan ġaraż	2
12	153	-i feyż	1
13	158	-sına yuf	1

2.22. Tablonun devamı			
14	159	-ı ʿaşḳ	1
15	160	-yı firāḳ	1
16	162	-ıñdır seniñ	1
17	165	-dır ġamzeñ	1
18	168	-dır göñül	1
19	170	-i İstanbul	1
20	175	-dır sevdigim	1
21	181	-dir efenim	1
22	182	-dır sözüm	1
23	189	-dır süḫanım	1
24	191	-yı vaṭan	1
25	192	-ım söylesün	1
26	197	-dır bu	1
27	201	-ı görünce	1
28	203	-ım eyvāllah	1
29	214	-dan ġayrı	1
30	218	-imden ġayrı	1
31	229	-ıñ leẕīẕ	1
32	233	-in gösterir	1
33	235	-den uṣandıḳ	1
34	239	-ım bilür	1
35	243	-imiz yoḳ	1
36	246	-ü'l-ʿuşşāḳ	1
37	309	-ı rāḥat	1

2.4.2.3. Ek+Kelime Grubu Hâlindeki Redifler

Önce ek, daha sonra birden fazla kelimenin birleşmesi ile meydana gelen bu redif çeşidi *Dîvân*'da 16 yerde bulunmaktadır. Şair, bu rediflerin 14'ünü bir defa, 1'ini ise iki defa kullanmıştır.

Aşağıdaki tabloda şiirlerde tespit edilen ek+kelime grubu hâlindeki redifler alfabetik sıraya göre karşısında kullanım sayıları belirtilerek gösterilmiştir:

Tablo 2.23. Şiirlerde Yer Alan Ek+Kelime Grubu Hâlindeki Redifler

Sıra No	Şiir No	Redif	Kullanılma Sayısı
1	4	-dır yā Resūla'llāh	1
2	19	- dür Ḥüseyn-i Kerbelā	1

2.23. Tablonun devamı			
3	49	-a ḥamd ola	1
4	114	-ıma bir şūḫ	1
5	161	-idir ol şūḫıñ	1
6	166	-sidir bu göñül	1
7	171	-ım var benim	1
8	178, 228	-ıma Hū üflerim	2
9	190	-ım ile eglenürüm	1
10	206	-im var dilde	1
11	207	-sın yā Ḥüseyn-i Kerbelā	1
12	212	-ımı kātip güzeli	1
13	213	- sın yā ʿAlī	1
14	236	-ıñ olsun ey ḥabīb	1
15	278	-e maẓhar olmuşdur	1

2.4.2.4. Kelime Hâlindeki Redifler

Kelime hâlindeki redifler, şairin kullanmayı en çok tercih ettiği redif çeşididir. Nazmî, *Dîvân*'da 55 yerde bu redif çeşidini kullanırken 43 kelimeyi bir defa "ağlar, el-meded, gibi, göremem, ile, oldum" kelimelerini ise iki defa redif olarak kullanmayı tercih etmiştir.

Aşağıdaki tabloda şiirlerde tespit edilen kelime hâlindeki redifler alfabetik sıraya göre karşısında kullanım sayıları belirtilerek gösterilmiştir:

Tablo 2.24. Şiirlerde Yer Alan Kelime Hâlindeki Redifler

Sıra No	Şiir No	Redif	Kullanılma Sayısı
1	2, 238	el-meded	2
2	16	ḳābildir	1
3	47	şükür	1
4	50	virdi	1
5	99	ġarīb	1
6	108	ʿabeş	1
7	113	ḳadeḥ	1
8	124, 251	ağlar	2
9	125	meydānıdır	1
10	127	ister	1
11	131	nedir	1
12	132	ḳandedir	1
13	133	başḳadır	1
14	136	çıḳar	1
15	137	olamaz	1

2.24. Tablonun devamı			
16	139	uyumaz	1
17	140	eylemez	1
18	143	bekleriz	1
19	144	oḳuruz	1
20	145	bilürüz	1
21	148	itmiş	1
22	156	elvedāᶜ	1
23	164	alabilsek	1
24	172	iderem	1
25	173	çekdim	1
26	174	çekerim	1
27	176	görmüşüm	1
28	183, 184	göremem	2
29	187	düşdüm	1
30	193	olmasun	1
31	204	üstüne	1
32	208	ᶜAlī	1
33	216, 219	gibi	2
34	221, 304	oldum	2
35	223	olmazsın	1
36	226	istemedim	1
37	230	eyler	1
38	231	olmamış	1
39	232	yandı	1
40	240	el-amān	1
41	242	olmuşuz	1
42	244	eylemesünler	1
43	250	içre	1
44	255	itsün	1
45	262, 316	ile	2
46	275	iden	1
47	280	olmaz	1
48	286	baña	1
49	320	oldı	1

2.4.2.5. Kelime Grubu Hâlindeki Redifler

Dîvân'da kelime grubu redif çeşidi 25 şiirde kullanılmıştır. Şair, 21 farklı kelime grubunu bir defa 2 kelime grubunu ise 2 defa kullanmayı tercih etmiştir.

Bu kelime gruplarının on beşi iki kelimeden, ikisi üç kelimeden, dördü dört kelimeden biri de beş kelimeden meydana gelmektedir.

Aşağıdaki tabloda şiirlerde tespit edilen kelime grubu hâlindeki redifler alfabetik sıraya göre karşısında kullanım sayıları belirtilerek gösterilmiştir:

Tablo 2.25. Şiirlerde Yer Alan Kelime Grubu Hâlindeki Redifler

Sıra No	Şiir No	Redif	Kullanılma Sayısı
1	93, 95	olmaz saña	2
2	112	itdigin gördüñ mi hīç	1
3	138	ḫoş geldiñiz	1
4	141	olan Bektāşīyüz	1
5	149	ẓan itmiş	1
6	150	saña maḫṣūṣ	1
7	154	itdi ḫaṭ	1
8	155	ey vāʿiẓ	1
9	167	olmadan evvel	1
10	169	oldı gel	1
11	180	oldıġım demdir bu dem	1
12	196	rūz-ı nevrūzdur bugün	1
13	199	āh çāre ne	1
14	200	olsaḳ da	1
15	202	olsa da ḫoş olmasa da	1
16	210	itdiñ beni	1
17	222	oldı bu şeb	1
18	225, 227	olan Bektāşiyüz	2
19	234	eyler beni	1
20	241	Ḥaḳ Muḥammed ʿAlī çaġırır	1
21	248	amān der yā Resūla'llāh	1
22	294	āheste āheste	1
23	315	olundı ʿAne'de	1

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÎVÂN'IN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

3.1. Dîvân'ın Dil Özellikleri

Nazmî Dîvânı'nda yer alan şiirlerin tamamı Türkçedir. Şair, Türkçe gazel yazmak hüner isteyen bir iş olmasına rağmen bu konuda başarılı olduğunu ifade ederek Türkçe şiir söyleme veya yazma hususundaki fikirlerini dile getirmektedir:

Ṣarb iken vādī-i Türkīde ġazel tanẓīmi
Naẓmīyā atımı ben anda daḫı oynatdım (188/15)

Nazmî'nin dili XIX. yüzyılın dil özelliklerini yansıtır. Şair, gazellerinde ve özellikle hece vezni ile yazdığı şiirlerinde genellikle sade, yalın ve akıcı bir dil kullanır. Din ve devlet büyükleri için yazılan methiyelerde ve tasavvufi şiirlerde Arapça ve Farsça tamlamaların etkisiyle şairin dili ağırlaşır. Bu tamlamalar iki ya da üç kelimeden oluşan ve anlaşılması çok güç olmayan tamlamalardır. Ancak bazı şiirlerde ilk okunuşta basit ve anlaşılır görülen bazı tamlamaların anlam dünyasına girebilmek için tasavvuf ve tarikat bilgi birikimine sahip olmak gerekmektedir. Bununla birlikte eserde az da olsa dört ya da beş kelimeden oluşan tamlama örneklerine de rastlanmaktadır.

Ben **mest-i mey-i mey-gede-i kişver-i ʿaşḳım**
Bundan baña aʿlā olamaz dāye-i devlet (106/4)

Benim ol **pehlivān-ı bezm-i meydān-ı ḳadeḥ-peymā**
Ayaġın sāḳīniñ yek ṣadmede aldım nerīmāne (205/2)

Nazmî Dîvânı dil özellikleri bakımından genel olarak günümüz Türkçesinden çok farklı değildir. Ancak bazı şiirlerde Eski Anadolu Türkçesi ve öncesi dönemlere ait özellikler taşıyan örnekler mevcuttur.

Ön seste bulunan ince ve kalın "t"ler günümüz Türkçesinde olduğu gibi ötümleşerek "d" olmuştur: **dahi, degil, dilek, dürlü, düş-, duy- vb**. Ancak imla geleneği olarak kalın sıradan olan kelimelerdeki "t" sesinin korunduğu örnekler de mevcuttur: **tag, taş, tokuz, tolu vb.**

Azeri Türkçesinin bir etkisi olarak bazı örneklerde "arka damak k'leri" sızıcılaşmış ve "hırıltılı h"olmuştur: **aẖşam, yoẖsa.**

Eski Anadolu Türkçesinde zarf-fiil eklerinden olan "-alıdan, -eliden" ekine bazı örneklerde rastlanmaktadır (Timurtaş, 2010: 363).

O şūẖıñ dām-ı zülfine **düşelden** ben neler çekdim
Fiġān ü nāle ü āhı giceler tā seḥer çekdim (173/1)

Baña bezm-i elest içre **ṣunaldan** sāḳī peymāne
Ben ol mestāneyim ḥālā ṭurup ol ahd ü peymāna (205/1)

Eski Anadolu Türkçesinde "-dığı zaman, -ınca, -ince" anlamına gelen "-ıcak, -icek" eki bazı örneklerde yer almaktadır. (Timurtaş, 2010: 363).

Nergis-i çeşm ile ġonca-i femin seyr **idicek**
Lālelerveş aña ḳarşu boyun egdi sünbül (34/2)

İltifātıñ **göricek** bāḳī Fırāt Nehri'nde
Boġulurdı ḥasedinden niçe bir bed-efʿāl (313/19)

Göricek teşrīf-i dildārı ḳıyām eylediler
Hep yeşil câme ile ṭurdı selāma eşcār (310/34)

Sīnede derd u ġamıñ tā be-ḳıyāmet bāḳī
Varıcaḳ Ḥażret-i Ḥaḳḳ'a anı daʿvā iderem (172/3)

Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman için bazen "-up –üp" zarf fiil eki kullanılır. Ek, kendisinden sonra gelen "tur-" fiilinin düşmesiyle böyle bir işlev kazanmıştır. Bugün bu kullanım özelliğine daha çok Azerbaycan Türkçesinde rastlanmaktadır (Timurtaş, 2010: 361). Eserde bir beyitte bu ek yer almaktadır.

Ey şehinşāh-ı velāyet pādişāh-ı *lā-fetā*
Çün seniñ şān-ı ʿaẓīmüñde **gelüpdür** *hel etā* (5/1)

Eski Anadolu Türkçesinde benzetme ve eşitlik bildiren "+lAyIn" eki iki örnekte yer almaktadır (Timurtaş, 2010: 355).

Aġlayup vaṣla recā itmedi kār ol şāha
Nideyim mertebesi pek yücedir ol māha
Buña cān mı ṭayanur **buncaleyin** āh vāha
İki dünyāda benim ḳaldı işim Allāha
Merḥamet eyle efenim hele nāçār oldum
Ṣabrı güç çāresi güç derde giriftār oldum *(221/3)*

Ṣarf-ı ẕihn eylemesün naʿtıña da ya nitsün
Bā-ḫuṣūṣ **bencileyin** şāʿir-i sencīde-maḳāl (313/23)

Eser XIX. yüzyıla ait olmasına rağmen şiirlerde Eski Türkçe kaynaklı kelimeler, Eski Anadolu Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi söyleyişine uygun kullanımlar da vardır:

Yoḳladı göñlümi yār emtiʿa-yi ẓülmünde
Urdı kālā-yı dile cevr ile **tamġa**-yı firāḳ (160/3)

Mesken olmaz kimseye hīç böyle mihmānḫānedir
Hep gelen gitmekdedir **bay** u gedā ednā ü şāh (27/1)

Bu bezme gelme ey zāhid bizimle bir dem olmazsın
Kelām-ı ʿārif-i Ḥaḳḳ'ı işidüp maḥrem olmazsın
Varup bir kerre erbāb-ı kemāle hem-dem olmazsın
Hemān öz lāfıña mecbūr olursın **ebsem** olmazsın
Saña her meclisinde söylesemde mülzem olmazsın
Degil kürsīye vāʿiẓ ʿarşa çıḳsan ādem olmazsın (223/1)

Ne yapsam n'işlesem nitsem bu ġurbetde ben ey **Naẓmī**
Vaṭanımdan ***ırag*** oldum civānımdan cüdā düşdüm (187/6)

Ḥikmet-i Loḳmān'a ḥācet ḳalmadı **şimdengeru** (C)
Buldı ṣıḥḥat ḫaste diller göricek dīdārını (N) (209/3)

Nuṭḳum ṭutulur her **ḳaçan** ol yāri görince
Cismim ṭutuşur āteş-i ruḫsārı görünce (201/1)

Ḳanı ol cilve vü cünbiş ü muḥabbetler ʿaceb
Ḳanı ol ṣubḥa degin sürdigimiz ʿayş u ṣafā (97/3)

Gözlüye gizli olur mı olmaz ammā **Naẓmīyā**
Ḳande ol göz **ḳande** ol er çeşm-i ʿirfān **ḳandedir** (132/6)

Yāri aġyār ile görmekden ise ʿāşıḳ-ı zār
Şüphesiz yegdir aña eylemek[19] ḥasretle vefāt (100/4)

Gülşen-i ḥüsnüñde ben **tek** bir hezār olmaz saña
Benden aʿlā ʿandelīb ey gül-ʿiẕār olmaz saña (93/1)

Behiştiñ bābını setr eylediñ serv-i nevālarla
Dūzaḫ miftaḫını aldıñ ele dürlü edālarla
Derūn-ı ḫalḳı hep āteşlere yaḳdıñ riyālarla
Uṣandırdıñ **ḳamu** ḥalḳı kelām-ı nāsezālarla
Saña her meclisinde söylesemde mülzem olmazsın
Degil kürsīye vāʿiẓ ʿarşa çıḳsan ādem olmazsın (223/4)

Ṭaşralarda ʿıyş u nūşa meyl ü raġbet mi ider
Ḫānesinde ẕevḳini keyfince icāb eyleyen (283)

Hīç **oñulmaz** yarası tā ḥaşre dek ol vaḳʿanuñ
Dāġ-ı mātem sīnelerde olmada her yıl cedīd (18/10-5)

Cümlesi ol şehlerüñ kim nūr-ı vāhiddür hemān
Başḳa yoḳdur anlaruñ dergāhıdur dāru'l-emān
Ḥamdülillāh kim **menem** Naẓmī muḥibb-i ḫānedān
Eyleyüp bu maṭlāʿ-ı ṣubḥ u meşā vird-i zebān
Mültecā-yı ehl-i ḥācetdür Ḥüseyn-i Kerbelā
Şāfiʿ-i cürm u cināyetdür Ḥüseyn-i Kerbelā (19/13)

Dîvân'da vezin gereği kelimelerin imlası konusunda bazı farklı kullanım örneklerine rastlanmaktadır. Şair bazı kelimeleri vezne uydurabilmek için imlası dışına çıkarak âşık tarzı halk şiirinde olduğu gibi iki kelimeyi birleştirmiştir:

Maṭlab üzre dümen almazsa eger fülk-i emel
Ḳapudan olsa Felāṭūn buña **n'işler** āyā (11/9)

Küçücükdür bilemez ʿaşḳ u muḥabbet **n'idügin**
Eger ister ise sen vir aña bir taʿlīmāt (109/2)

[19] Vezin kusuru var.

Ne yapsun **n'işlesün n'itsün** dil-i **Naẓmī** rehā bulsun
Esīr olmış meger bir kāfire dīndār ẓan itmiş (149/7)

Bāṭınım maʿmūr olup ḥaḳ **neydügin** fehm eyledim
Sūret-i ẓāhirde gerçi böyle bir vīrāneyim (179/2)

Ne yapsam **n'işlesem n'itsem** bu ġurbetde ben ey **Naẓmī**
Vaṭanımdan ıraġ oldum civānımdan cüdā düşdüm (187/6)

Şair, bazı örneklerde de yine vezin gereği ikinci hecede ünlü türetme yoluna gitmiştir:

Görmedim müddet-i **ʿömürde** ṣafā-yı ḫāṭır
Bulmadım gerdiş-i devrānda hele cüzʾ-i vefā (11/4)

Miḥr-i vuṣlat **ufuḳ-ı** ġamda mı ḥabs olmuşdır
Uzadı leyle-i ḥasret şeb-i yeldā-yı firāḳ (160/6)

İşaret zamiri olan "bunlar" kelimesinin bugünkü kullanımıyla birlikte Eski Anadolu Türkçesindeki "bular" şekli de kullanılmıştır. Bu tür kullanımların vezin zaruretinden kaynaklandığı (81/16, 317/9, 5/10) tespit edilmiştir:

Şerīk-i ders iken tā mekteb-i baḥriyyede **bunlar**
Muḥabbet itdiler bir rütbedāverden rehā iʿlā (20/2)

Bular hemşīrelerin birbirine vaʿd idüp ol dem
Meger on beş sene ṣoñra müyesser eylemiş Mevlā (20/3)

Bunun dışında metinde kelimelerin ya da eklerin imlasında birkaç hatalı kullanım mevcuttur.

Üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra "+n" şeklinde gelen yükleme hâli eki bazı örneklerde "ñ" şeklinde yazılmıştır:

Kim veliyyü'n-**niʿmetiñ** ḫoşnud iderse şüphesiz
Luṭf-ı şehinşāh ile andan olur ġam ber-ṭaraf (63/2)

Kāmurān itsün cihānda **ḫānedānıñ** cümleten
Cevher-i dürdānesiyle dāimā Rabbü'l-Kerīm *(61/4)*

Günümüz Türkçesinde "+dAn" şeklinde kullanılan ayrılma hâli eki Köktürk Türkçesi ve Uygur Türkçesinde "dIn" şeklinde kullanılmaktadır. Metinde bir beyitte ayrılma hâli eki eski şeklini korumaktadır:

Çekme mey –i **maḥbūbdın** ey **Naẓmī** ṣaḳın el
Baḳ ẕevḳiñe yan gel
ʿĀlemde ṣafā kāh cefā eski bir ʿādet
Taʿrīfe ne ḥācet (103/5)

Bir beyitte ise yükleme hâl eki olan "+ı" eki yerine yönelme hâli eki kullanılmıştır:

Melceʾimdir der- i iḥsānıñ āyā şāh-ı kerem
Eyleme **bendeñe** sen ġayrı ḳapuya muḥtāc (110/2)

Arapça kelime anlamı "çok cömert kimse" olan ve Eski bir Arap kabile reisinin adı olan ***"Ḥātem"*** kelimesi birçok defa "ẖ" harfi ile yazılmıştır.

Ayrıca **"ẖanım"** kelimesi de birçok beyitte "ẖ" harfi ile yazılmıştır.

3.2. Dîvânın Üslup Özellikleri

Üslup; dilin kişiye göre şekil alması ve kullanılması, sanatçının anlayış ve anlatıştaki özelliği ya da bir çağın kendine özgü anlatış biçimi olarak tanımlanmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük, 2024; Taş, 2013: 433). Sanatçının dili kullanım gücü ve üslup özellikleri eserin niteliklerini ortaya çıkaran ve eseri diğerlerinden ayıran unsurdur. Sanatçının sahip olduğu engin duygu ve hayal gücü değerli ve özgün bir sanat eseri formuna gelebilmesi için özel bir dil yetisi gerektirir. Dil etkili kullanılmazsa duygu ve hayal gücü ne kadar büyük olursa olsun imgeler tam anlamıyla anlaşılmayacak ve edebî unsurlar geri planda kalacaktır. Dilin doğru ve etkili kullanımı eserin değerini meydana getiren en önemli etmendir. Dili kullanım şekli ve yöntemi ise üslubu oluşturmaktadır. Üslupta kelimelerin gerçek anlamından ziyade mecaz anlamları ön plandadır ve sözlükteki sıradan bir sözcük şiirde değerli bir yapıya dönüşebilmektedir. Aynı sözcüklerin farklı etkiler oluşturması insanın tabiatı ile ilgilidir. Kelimeler bu sihirli etkilerini seslerinden ziyade bizzat sanatçının hayal gücünden elde etmektedirler. Dolayısıyla söz konusu üslup olduğunda kelimelerin kullanıldığı terkiplere göre kazandıkları anlamlar önem arz etmektedir (Kaplan, 1982: 136).

“Hikemî Şiir” ya da “Hâkimane Şiir” düşünceyi ön planda tutan, amacı insana doğruyu, güzeli ve iyiyi göstermek olan didaktik içerikli şiire denir. Bu tarzın klasik Türk şiirindeki en önemli ve güçlü temsilcisi Nâbî’dir. Bundan dolayı “Hikemî Şiir” akımı “Nâbî Ekolü” olarak da bilinmektedir (Demirel, 2009: 541).

Nazmî, Alevi-Bektaşi meşrep ve tarikat mensubu bir şair olması sebebiyle birçok şiirinde hikemî bir üslup tercih etmiştir. Bektaşi ve Hurufi remizleri ile süslenmiş olan bu şiirler ilk okunuşta anlaşılmayıp belli bir tasavvuf bilgisini gerektirir. Bu sebeple onun şiirleri duygu, hayal ve geniş bir felsefi birikimin ortak ürünleridir. İlk bakışta çok sade ve anlaşılır gibi görünen şiirlerinin dahi arkasında derin anlamlar saklıdır. Örneğin, çeviri yazılı metinde 167 numarada yer alan manzume tasavvufi remizler ve derin manalar içermesi açısından önemlidir:

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün]
Ben maẓhar idim sırra cihān olmadan evvel
Ḥaḳḳ’ı bilürüm kevn ü mekān olmadan evvel

Ben gülşen-i esrār-ı ḥaḳīḳatde öterdim
Ol bülbül-i şeydā figān olmadan evvel

Behişte ṣūfi ṣavm u salāt ile girilmez
Esrār-ı Ḫudā saña ʿayān olmadan evvel

Sen ṣanma ki ḥacc ile zekāt ile irerler
Maḳṣūda olar terk-i cihān olmadan evvel

Tāc-ı ser-i ʿālem olamaz bir kişi zāhid
Ḫāk-i ḳadem-i[20] ʿālemiyān olmadan evvel

Bir mürşidiñ ayaġına sür yüziñi sen de
Şol cānıñ evi tā ki virān olmadan evvel

Naẓmī lebi vāḳıf olasıñ rāz-ı nihāna
Tā murġ-ı rūḥıñ beste dehān olmadan evvel (167)

Eserde “Tefekkürnāme-i Aḥvāl-i ʿĀlem” başlıklı 81 numaralı şiir hikemî üslup örneklerindendir. Şair kendi gönlü ile dünyanın ahvali hakkında hasbihâl etmektedir. Şaire

[20] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

göre; insanoğlu fâni olan bu dünyada bir iki gün gibi kısa bir süre kalacak misafirdir ve kimin ne kadar zamanı olduğunu ne müneccimler ne de mühendisler bilebilir. İnsanlar gönüllerindeki emellerine ulaşabilmek için hiç durmadan uğraşırlar. Ancak bu kısa süreli misafir olduğumuz dünya için mücadele etmek beyhude bir çabadır ve bir kazancı da yoktur. Çünkü ister zengin olsun ister fakir olsun bu dünyadaki her insanın mutlaka bir derdi vardır. Bu sebeple fâni işlerle uğraşıp zamanımızı boşa geçirmek yerine dünyanın keyfini sürmek gerekir. Gazel nazım şekli ile 21 beyit olarak kaleme alınan manzumenin bazı beyitleri aşağıda verilmiştir:

Ey göñül geldiñ ise itmege dehri seyrān
Bir iki gün bu misāfirḫānede oldıñ mihmān[21] (81/1)

Niçe bir daġdaġa-ı dehri çekersiñ ey dil
Aç gözüñ bir kere baḳ kim kime yār oldı cihān (81/2)

Ne müneccim ne mühendis ne bilür evḳātı
Niçedir sāʿat-i ʿömriñ ne ḳadar ḳaldı zamān (81/6)

Gice gündüz bu cihān içre çalışdın sen de
Ne ḳazandıñ ne temettuʿ saña oldı iḥsān (81/8)

Zengīn olursa da bir ʿillet aña ʿārıż olur
Aġniyā ger fuḳarā cümleniñ aḥvāli yamān (81/11)

Kim kime ḥālini şerḥ eylesün āyā bilmem
Herkesiñ marażı göñlünde olubdır pinhān (81/15)

Uġraşurlar bu cihān içre bular her demde
Gūyā ḳalbinde yatur her biriniñ bir arslan (81/16)

Naẓmīyā ẕevḳiñe baḳ ʿālemiñ aḥvālini ḳo
Mey ü maḥbūb ile dem sürmededir ẕevḳ-i cihān (81/21)

Nazmî, Alevi-Bektaşi ve rint-meşrep bir şair olduğu için *Dîvân* boyunca "kaba sofu" tabiriyle bilinen molla ve vaizlerden oluşan zahit grubunu samimi olmadıkları ve gösterişe düştükleri gerekçesiyle sert bir şekilde eleştirmiş ve özellikle de rint-zahit çatışmasını ele

[21] Vezin kusuru var.

aldığı şiirlerinde eleştirel bir üslup kullanmıştır. Nazmî'ye göre zahitler; benliklerinden kurtulup gizli sırlara vâkıf olamamış cahil ve riyakar kimselerdir. Bu sebeple onları meclisinde istemez:

Cehl ile ʿilmiñ olup cümle hebā **ey** vāʿiẓ
Bilmediñ ʿāḳibetiñ ḥayf saña **ey** vāʿiẓ (155/1)

Ne revā cennet içün terk-i mey u maḥbūb idüp
Bu seniñ söylediğiñ küll ü riyā **ey** vāʿiẓ (155/2)

Benliğiñdir **zāhidā** dūr eyleyen ḥaḳdan seni
Ḫod-be-ḫod bu rāz-ı pinhān āşikār olmaz saña (95/4)

Bu bezme gelme **ey** zāhid bizimle bir dem olmazsın
Kelām-ı ʿārif-i ḥaḳḳı işidüp maḥrem olmazsın
Varup bir kerre erbāb-ı kemāle hem-dem olmazsın
Hemān öz lāfiña mecbūr olursın ebsem olmazsın
Saña her meclisinde söylesemde mülzem olmazsın
Degil kürsīye vāʿiẓ ʿarşa çıḳsan ādem olmazsın (223/1)

Nazmî, zahit grubunu eleştirdiği şiirlerinde hitap üslubunun gereği olan ünlemleri (ey, âyâ) kullanarak konuşma dilinin tüm özelliklerinden faydalanmıştır. Bu örneklerde fiiller daha çok "**inanma, söyle, dikme ve itme**" gibi emir ve istek kiplerinde çekimlenmiştir:

Terk idersek mey ü maḥbūbı eger cennet içün
Ġayrı cennetde ne var **söyle** baña **ey** vāʿiẓ (155/3)

Naẓmī terk-i mey ü maḥbūb ider dirlerse
Yalan billāhi **inānma** sen aña **ey** vāʿiẓ (155/6)

Şeyṭān gibi īmānıma göz **dikme be** zāhid
ʿAşḳı baña terk it deyu gel **itme** naṣīḥat (106/3)

Dîvân'da başta tasavvuf ve din olmak üzere aşk ve rintlik gibi geleneksel konuları ele alan Nazmî; özellikle ehlibeyit, Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Kerbela hadisesini konu edindiği şiirlerinde duygu yoğunluğuyla lirik bir ifade tarzı benimsemiştir. Bu şiirlerde genelde ehlibeyte özelde ise Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'e olan derin muhabbetini, onlara reva görülen eziyetlerden dolayı duyduğu üzüntüyü ve bu eziyetleri reva görenlere karşı nefretini dile

getirmektedir. Bu sebepledir ki Muaviye,Yezid ve soylarının eleştirildiği şiirlerde bazı konuşma dilinin özelliklerini barındıran beddua ifadelerine rastlanmaktadır:

Laʿnet olsun ol Yezīd'iñ meslek-i īmānına
Ceddine ensābına hem devlet ü erkānına

Āline evlādına ʿammīsine Mervān'ına
Atına hem itine ḳoyununa çobanına

Dostuna sevenlere muḥibbine yārānına
Tābiʿīn bendesine hem ḳapusı derbānına[22]

Ḳażīsine müftīsine ḥükmine devrānına
ʿAdline ʿaṭāsına hem luṭfına iḥsānına[23]

Āh āteşi yansun[24] her dem ol pelīdüñ cānına
Ḥalḳa-i laʿnet ṭaḳılsun ḥāṣılı gerdānına

Hū diyelüm ey Ḥüseynīler gelīñ[25] *hep bir yere*
Uġraya ol ervāḥ-ı ḫām Ẕu'l-fekār-ı Ḥaydar'a (7/2)

Nazmî Dîvânı'nda, klasik Türk şiirinin XV. yüzyılda Ahmet Paşa ve Necâtî Bey ile başlayan XVI. yüzyılda Hayâlî Bey, Zâtî bilhassa Bâkî ile olgunlaşan ve nihayetinde XVIII. yüzyılda Nedîm ile en güzel örneklerinin verildiği âşıkane ve rindane şiire ait örnekler de yer almaktadır. Şair klasik üslubun mazmunlarını ve imajlarını özellikle gazel nazım şekli ile yazdığı şiirlerinde kullanmıştır. Çeviri yazılı metindeki 93 numaralı 5 beyitten oluşan gazel klasik üslubun güzel bir örneğidir:

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]
Gülşen-i ḥüsnüñde ben tek bir hezār olmaz saña
Benden aʿlā ʿandelīb ey gül-ʿiẕār olmaz saña

Bāġa meyliñ var ise gel sevdigim eyle naẓar
Cism-i pür-dāġım gibi bir lāle-zār olmaz saña

[22] "Hem dostuna sevenlere muḥibbine yārānına/Tābiʿne bendesine hem ḳapusı derbānına" Vezin gereği Hem kelimesi çıkartıldı.
[23] "Ḳażīsine müftīsine hem ḥükmine devrānına/ʿAdline ʿaṭāsına hem luṭfına iḥsānına" Vezin gereği Hem kelimesi çıkartıldı.
[24] Vezin kusuru var.
[25] Metinde bu kelime "gelin" şeklinde yazılmış.

Rū-be-rū dildāra ḥāliñ ʿarż iderseñ her seḥer
Andan aʿlā bülbülüm bir baḫt yār olmaz saña

Devr-i çarḫdan aġlama itme teşekkī ṭāliʿin
Yārı tenhā avlamaḳdan ḫūb şikār olmaz saña

Ṣūret-i ẓāhirde gerçi bī-ḥesābdır ʿāşıḳıñ
Līk **Naẓmī**veş ḥaḳīkat dil-fikār olmaz saña[26] (93)

Nazmî'nin şiirleri incelendiğinde göze çarpan bir başka üslup ise XVIII. yüzyılda etkisini tamamen hissettirmeye başlayan "mahallîleşme akımı" dır. Eserde yer alan şiirlerin tamamı Türkçedir. Şiirlerde Arapça ve Farsça kelimelerden oluşan tamlamalar olmasına rağmen şair fiillerini ve rediflerini çoğunlukla Türkçe kelimelerden seçmiştir.

Eserde her bir beyit farklı bir meslek grubuna ithafen yazılmış olan 188. şiirde mahallîleşme akımının etkileri görülmektedir. Şiirde çok sayıda günlük konuşma diline ait kullanımlar, atasözü ve deyim yer almaktadır:

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]
Yine keştī-i dili **baḥr-i ġama uġratdım**
Boca orsa hele başdan **ḳara yāre çatdım**

Kāle-i vuṣlat-ı cānāneyi erzān buldum
Naḳd-i cān ile **pāzār eyledim aldım ṣatdım**

Ḳalmasun ben gibi ümmī deyü **āmīn diyerek**
İşte ṭıfl-ı dili ʿaşk **mektebine başlatdım**

Cān atup ḥüsnüne pervāneveş aldım fitili
Ben o mumcı güzele **şemʿ-i dili parlatdım**

Lezzet-i ülfeti var dilde o baḳḳāl-piçenin
Ṭoġrısı bu gice ben **yaġımı bala ḳatdım**

Şūḫ-ı āhengere dil vireli çār eṭrāfa
Āteş-i ʿaşḳile **şerārelerim ṣıçratdım**

[26] ṣūret-i ẓāhirde gerçi bi-ḥesābdır ʿāşıḳıñ
Lik Naẓmiveş ḥaḳikat bir dil-fikār olmaz saña vezin gereği bir kelimesi metinden çıkarıldı.

Ḳızdırup ṣoḥbeti çaycı perīle bu gice
Ne yalan söyleyeyim ülfeti pek **ḳaynatdım**

Boyumun ölçüsünü aldım o derzī şūḫdan
Her ḳaçan ṣoḥbet-i vaṣlı ben aña **çıtlattım**

O ḳızıl çehreli sāḳīye virüp naḳd-i dili
Bir iki bāde **ayaġ üzre** elinden atdım

O fişenkçi güzeliyle alaraḳ mehtāba
Oḫ Kestane ṣuyunda **raḳībi patlattım**

Ḳıl ... kim görmüş o berber piçeniñ
Şābb-ı emredleri cınbız ile hep ṭoplatdım

Bāde içmem didi meclisde o ḳaṣṣābzāde
Mezelerden o ḳoyun ḳuzusını **otlatdım**

Telḫ-kāmım o şekerci güzele dil vireli
Dost cevrinden anıñ ben ne **zehirler ṭatdım**

Çeşmime uyḫu ḥarām oldı bu şeb ṣubḥa ḳadar
Sürdügüm demleri cānān ile añdım yatdım

Ṣarb iken vādī-i Türkīde ġazel tanẓīmi
Naẓmīyā atımı ben anda daḫı **oynatdım** (188)

Eserdeki 183 numaralı şiir sevgilinin ağzından yazılması ve 184 numaralı şiir de sevgilinin ağzından yazılan şiire cevap olarak yazılan bir nazire olması açısından dikkat çekicidir. İlk şiirde şair, sevgilinin bakış açısı ve ağzıyla sevgilinin güzelliğini, tabiatını, âşıklarını ve kendisini değerlendirmiştir. İkinci şiirde ise şair sevgilinin güzelliğini ve ona olan aşkını değerlendirmektedir:

Fermān-ı Dehān-ı Cānān
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]
Ḥüsnüme gerçi ki bir dil-beri fāʾiḳ göremem
Güzel olsa daḫı medḥ olmaġa lāyıḳ göremem

Ḥüsni ḥüsnime eger beñzese de bir şūḫuñ
Ṭabʿını ṭabʿıma elbetde muṭābıḳ göremem

Görürüm şimdiki dil-berleri hercāyī bütün
Ṭoġrısı maʿşūḳa bu reʾyi muvāfıḳ göremem

Ḳıl u ḳale düşürüp mebhaş-ı zülfüm çoġunı
Söz uzar gerçi velī aṣl-ı ḥaḳāyıḳ göremem

Niçe ʿāşıḳlar[27] hele vaṣlıma cān vaʿd itmiş
Līk **Naẓmī** gibi bir ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ göremem (183)

Cevāb
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]
Ḥüsnüñe ben gibi bir kimseyi ʿāşıḳ göremem
Senden özge güzeli kendime lāyıḳ göremem

Bāġ-ı ʿālemde niçe biñ gül-i raʿnā açılır
Seniñ ey ġonca-dehen ḥüsnüñe fāʾiḳ göremem

Bulunur gerçi cihāndır niçe ḫūb-rū ammā
Saña ey şūḫ güzellikde muṭābıḳ göremem

Ġam-ı ʿaşḳıñla füzūn olmada derdim lākin
Anı şerḥ itmege bir yār-ı muvāfıḳ göremem

Gülşen-i ḥüsnüñüñ ey gül niçe şeydāları var
Līk **Naẓmī** gibi bir ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ göremem (184)

Şairin üslubunun dikkat çeken bir diğer yönü de belli bir konu etrafında şekillenen yek-ahenk gazellerdir. Bu gazeller; Hz. Ali (92-128-208-213), on iki imam (94-175), şarap (98), kolera (103), gam (105), kadeh (113), sevgili (114), vücut (116-117), Girit (120), musikar (129), hat (154), vaiz (155), ayrılık (156-192), aşk (159), gamze (165), İstanbul (170), vatan (191), nevruz (196), Hz. Hüseyin (207), kâtip güzeli (212) etrafında gelişen zengin hayallerle süslenmiştir.

[27] Vezin kusuru var.

Klasik Türk şiirinde karşılıklı konuşma şeklinde yazılmış şiirler, müraca'a olarak adlandırılır. Nazmî'nin şiirlerinde de müraca'a özelliği taşıyan beyitlere rastlanmaktadır:

Bülbüle **şordum ki** neymiş bunca efġāndan ġaraż
Būy-ı vuṣlatdır **didi** ol verd-i ḫandāndan ġaraż (152/1)

Ḳande ey şūḫ dehānıñ deyu itdikde suʾāl
Didi yoḳdan ne ṣorarsıñ baña ol ḳadd-i nihāl (313/31)

Ḫaste-dil pister-i firḳatde yaturken nāgāh
Ḫışm ile geldi bir er **itdi** baña böyle **sūʾāl** (308/14)

Ne yatursun **didi** bu pister-i firḳatde müdām
Ne çekersin ġam-ı bār-ı felegi çoḳ ḥammāl (308/15)

Didim ayā nideyim derdime yoḳ bir çāre
Çāre-cū her ne ḳadar oldum ise emr-i muḥāl (308/16)

Didi ey ġāfil-i nā-maḥrem-i erbāb-ı kerem
Var iken ehl-i vefā ẕat-ı pesendīde-ḫiṣāl (308/17)

Niçün ahvāliñi ʿarż itmede taḳṣīr itdiñ
Seni pāmāl ider elbette ki böyle ihmāl (308/18)

Yüri dergāhına sür yüziñi ʿarż it ḥāliñ
Ol ki dergāhı olup ḳıble-i eşrāf-ı ricāl (308/19)

Eserde yer alan 109 numaralı şiirde ise şair saba rüzgarı ile dertleşmektedir. Nazmî saba rüzgarından sevgilisine söylemek istediği şeyleri iletmesini ister. Hatta şair saba rüzgarından tecrübesiz olan sevgilisine yol göstermesini bekler:

Ey ṣabā yāre varup ḫaylī idüp taʿẓīmāt
Pāyına yüz sürüp aḥvālimi ʿarż it biʾẕ-ẕāt (109/1)

Küçücükdür bilemez ʿaşḳ u muḥabbet nidügin
Eger ister ise sen vir aña bir taʿlīmāt (109/2)

Kaʿbe-i kūyuña uġratma raḳībi recm it
Ne revādır kim ola deyü sezā-yı cennāt (109/3)

Yoḳ mıdır ʿāşıḳına bāri selāmıñ diyerek
Nāz ider ise eger eyle birāz teşvīḳāt (109/4)

Şair, arkadaşı Cafer-i Sadık Bey için yazdığı manzum mektup örneği olan 80 numaralı şiirde ve sevgilisine kırgınlığını dile getirdiği veda mektubu niteliğindeki 156 numaralı şiirde mektup tarzını kullanmıştır.

Nazmî, edebî anlamda üslubunu belirlerken farklı unsurlardan istifade etmiştir. Şairin üslubunun teşekkül etmesinde ve belirlenmesinde edebî sanatların, yerel söyleyişlerin, atasözleri ve deyimlerin etkisi bulunmaktadır. Şairin üslubuna etki eden bu unsurların ayrı başlıklar altında incelenmesi yerinde olacaktır.

3.2.1. Edebî Sanatlar

Edebî metinlerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında edebî sanatların, önemi büyüktür. Özellikle konu klasik Türk şiiri olduğunda bu sanatlar daha da önem kazanmaktadır. *Nazmî Dîvânı'*nda tespit edilen edebî sanat örneği olan beyitlerin tamamının burada verilmesi çalışmanın hacmini arttıracağı için burada sadece eserde öne çıkan sanatlara örnek verilecektir.

3.2.1.1. Hüsnütalil

Hüsnütalil, bir olay ya da durumun meydana gelme sebepleri şairin içinde bulunduğu ruh halinin tesiri ile ifadeye güzellik katacak bir biçimde hayal ile izah edilmesidir (Saraç, 2007: 231). Ancak izah edilen bu sebeplerin kesin bir yargıya dayanması gerekmektedir. Hüsnütalilde, tecahülüarifte olduğu gibi bir yandan gerçek nedeni bilmezden gelme söz konusuyken bir yandan da sonucun hayali bir sebebe bağlanması vardır (Dilçin, 2009: 443).

Şaire göre bahar mevsiminde canlanıp yeşeren ağaçların bir sıra ve nizam içinde olmalarının sebebi sevgiliyi gördükten sonra selamlaşmak için ayağa kalkıp sıraya girmelerinden dolayıdır:

Göricek teşrīf-i dildārı ḳıyām eylediler
Hep yeşil cāme ile ṭurdı selāma eşcār (310/34)

Şaire göre sümbül çiçeğinin şeklinin eğik olması sevgilinin nergis çiçeğine benzeyen gözünü ve gonca ağzını gördükten sonra ona boyun eğdiği içindir:

Nergis-i çeşm ile ġonca-i femin seyr idicek
Lālelerveş aña ḳarşu boyun egdi sünbül (34/2)

Güller sevgilinin güzel yüzünü gördükten sonra utandıkları için kırmızı renkli, sümbüller ise sevgilinin saçlarını gördükten sonra kıvrımlı olmuştur:

Güller ḳızarır şerm ile ruḫsārını görse
Sünbül ḫam olur kākül-i dildārı görünce (201/4)

Gökyüzündeki cihanı aydınlatan güneşin sürekli dünyanın etrafında dönmesinin sebebi ise Muʿallim Yüzbaşı Süleyman Bey'in yeni doğmuş bebeğinin güzelliğini kıskanmasıdır:

Bu bir ferzend-i ḥüsnādır ki reşk-i ḥüsn ile her ān
Ḳarār itmez döner sürʿat ile şems-i cihān-ārā (252/5)

Sabahın ilk saatlerinde gökyüzünün kızıl bir renk almasının sebebi ise güneşin doğuşu ile başlayan her gün, insanlara Kerbela'da Hz. Hüseyin ve yakınlarına zulmedilerek kanlarının döküldüğünü hatırlatmak içindir:

Ḫūn-ı şāh-ı Kerbelā'dır çarḫda gülgūn-ı ṣabāḥ
Mācerāyı ehl-i ʿaşḳa her gün itmekde īżāḥ (266)

3.2.1.2. İstiare

Teşbihin iki ana ögesi olan benzeyen (müşebbeh) ve kendisine benzetilen (müşebbehün bih) den sadece birinin doğrudan ya da dolaylı olarak söylenilerek söylenilmeyen ögenin kastedilmesi ile yapılan sanata istiare adı verilmektedir. Sadece kendisine benzetilen (müşebbehün bih) ile yapılana "açık istiare", sadece benzeyen (müşebbeh) ile yapılana da "kapalı istiare" denir (Saraç, 2007: 118-121). *Dîvân*'da istiarenin iki çeşidi de bulunmaktadır.

Aşağıdaki örnekte istiarenin iki çeşidine de rastlanılmaktadır. Birinci dizede sevgili mah-ı ken'an'a (Hz. Yusuf) benzetilmiş ancak benzeyen sevgili söylenmediği için açık istiare sanatı yapılmıştır. İkinci dizede ise âşık Hz. Yakup'a benzetilmiş ancak kendisine benzetilen durumunda olan Hz. Yakup söylenmediği için kapalı istiare sanatı yapılmıştır:

Māh-ı Kenʿānımdan ayrıldım meded ẓulmetdeyim
Gūşe-i beytü'l-ḥazen kim şimdi meskendir baña (90/2)

Aşağıdaki beyitin birinci dizesinde hem açık istiare hem de kapalı istiare sanatına yer verilmiştir. Divaneler zincire dizilen bir nesneye (boncuk) benzetilmiş ancak kendisine benzetilen nesne söylenmediği için kapalı istiare sanatı yapılmıştır. Mah'a benzeyen sevgili söylenmeyerek açık istiare sanatı yapılmıştır.

Dīvānelerin zencīre bir bir dizer ol māh
Ger çözse idi kākül-i dil-cūy-ı muḥabbet (107/3)

3.2.1.3. İstifham

Sözü, sorulan soruya yanıt beklemeden duygu ve anlamı pekiştirmek güçlendirmek amacıyla soru biçiminde kullanmaya istifham denir.

Aşağıdaki örnekte "'aceb ve ḳanḳı" soru sözleri ile istifham sanatı yapılmıştır:

Müneccimler buña bir zāyiçe hīç yazmamişlardır
ʿAceb ḳanḳı burūc içre var eşref sāʿat-i rāḥat (309/11)

3.2.1.4. Leffüneşir

Sözlüklerde "dürüp toplama ve yayma" olarak açıklanan leffüneşir, klasik Türk şiirinde şairin birinci dizede zikrettiği iki ya da daha fazla sözcük ya da hüküm ile ilgili aralarında ilişki olan sözcük ya da hükümleri ikinci dizede sıralamasıdır. Birinci dizedeki sözcük ya da hükümler ile bunlara karşılık olarak zikredilen ikinci dizedeki sözcük ya da hükümler aynı sırayı takip ediyorsa "düzenli (mürettep) leffüneşir" sıralama farklı ise "düzenli olmayan (müşevveş) leffüneşir" denir (Saraç, 2007: 179).

Aşağıdaki örnekte birinci dizede verilen "külhan ve ayn-ı gülşen" ifadeleri için ikinci dizede "gülşen ve ayn-ı külhan" ifadeleri verilerek mürettep leffüneşir sanatı yapılmıştır:

Yār ile **külḫanda** olsam **ʿayn-ı gülşendir** baña
Yārsız **gülşende** olsam **ʿayn-ı külḫandır** baña (90/1)

3.2.1.5. Mecazımürsel

Bir kelimeyi, gerçek anlamı dışındaki bir anlamı kastederek aralarında benzetme dışında bir ilginin bulunduğu ve gerçek anlamın anlaşılması için bir engelin olmadığı başka bir kelime yerine kullanmaya mecazımürsel adı verilmektedir (Saraç, 2007: 110).

Dîvân'da şair, parçayı söyleyip bütünü kastetme yöntemi ile mecazımürsel sanatı yapmıştır. Aşağıdaki örnekte lebleri gülnar tabiri ile sevgili kastedilmektedir:

Yād eylemezem mīvesine bāġ-ı behiştiñ
Her çendi ki ol **lebleri gülnārı** görünce (201/3)

Aşağıdaki beyitte ise parça olan altı bin altı yüz altı ayet ifadesi ile bütün olan *Kur'ân-ı Kerîm* kastedilmektedir:

Altı biñ altı yüz altmış altı āyet maʿnīsin
Fehm idüp öyle kelām it ḥaḳ ola her bir sözüñ (163/4)

3.2.1.6. Mübalağa

Mübalağa, bir şeyi hakikatteki şeklinden daha fazla ya da daha azmış gibi göstererek ifade etmektir. Başka bir ifade ile bir durumu olumlu ya da olumsuz olarak ifade ederken aşırılığa kaçma işidir (Saraç, 2007:219).

Nazmî ehlibeyite olan sevgisini ve onlara reva görülen eziyet karşısında duyduğu üzüntüyü ifade ederken mübalağalı bir anlatım içerisindedir. Gazellerinde ise sevgilinin güzellik unsurları ile âşığın yaşadığı maddi ve manevi hâllerin ifadesinde mübalağa sanatı sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında kasidelerin methiye ve fahriye bölümlerinde de mübalağa sanatının örnekleri vardır:

Cūy-ı eşkim o ḳadar mātem ile çaġlar kim
Vaḳti gelmiş ṣanasın cūş idiyor Nehr-i Fırāt (100/6)

Zülf-i dildārla miyānınıñ ʿaceb farḳı nedir
İnceden ince ḥesāb olsa eger ḳıl[28] gibi (219/4)

Tek ü tenhā ḳalup eyvāh Fırāt Nehri'nde
Eşk-i çeşmim aḳıdup ṣubḥ u mesā seyl gibi (219/5)

Düşeli **Naẓmī** cüdā āh Sitanbuldan āh
Gelür her sāʿati bu göñlüme bir yıl gibi[29] (219/6)

Göremem kendimi āyīneye baḳsam aṣlā
Ol ḳadar żaʿif vücūd itdi beni ʿaşḳ zīrā (301)

[28] Türkçe kelimede med yapılmış.
[29] Türkçe kelimede med yapılmış.

3.2.1.7. Nida

Seslenme sanatıdır. Şairin çok duygulanması ve heyecanlanması neticesini doğuran olayları ve varlıkları göz önüne getirip "ey, hey, yâ" gibi ünlemlerle onlara seslenmesidir. Bu sebeple nidâ sanatı tekrir ve teşhis sanatlarıyla birlikte kullanılmaktadır (Dilçin, 2009: 453).

Hey meded kān-ı mürüvvet pādişāhım yā Ḥüseyn
ʿArş u kürsī levḥ u kilki yaḳdı āhım yā Ḥüseyn *(7/3-6)*

Ey efendim bu feraḥ demde saña virdi *Ḫudā*
Rütbe-i mihr-i saʿādet pertevinden bir nişān (13/8)

3.2.1.8. Tecahülüarif

Tecahülüarif, bilinen bir gerçeğin bir nükteye dayandırılarak bilmiyormuşçasına dile getirilmesidir. Kısaca "bilineni bilmezlikten gelme" olarak ifade edilen bu sanat; övgü ve yergide mübalağa, hayranlık ve kendinden geçme, üzüntü ve sevinç anında hissedilen duyguların dile getirilmesi, kınama gibi bazı özel amaçlar içermektedir (Saraç, 2007: 227).

Şair "Gülşen-i ẕevḳiñ ʿaceb bülbüli mi yoḳ" ifadesi ile tecahülüarif sanatına başvurduğu aşağıdaki örnekte yergide bulunmaktadı:

Gülşen-i ẕevḳiñ ʿaceb bülbüli mi yoḳ anda
Bir ṣadā güş idemem nālelerimden ġayrı (218/3)

3.2.1.9. Tekrir

İfadeye açıklık kazandırmak, muhatabın dikkatini çekmek ve sözün tesirini arttırmak maksadıyla sözcük ya da söz öbeklerinin tekrarlanmasına tekrir adı verilmektedir (Saraç, 2007:196)

Şair aşağıdaki beyitte sinesindeki yaralara dikkat çekmek için şerha kelimesini iki kez zikrederek tekrir sanatına yer vermiştir.

Sīnem üzre **şerḥa şerḥa** dāġlar ey ġonca-fem
Eşk-i firḳatle açılmış nev-bahārıñdır seniñ (162/2)

Şair aşağıdaki manzumede anlamı güçlendirmek maksadıyla Allah lafsını tekrarlamaktadır.

Dīger
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]
Sırr-ı gülbengi Muḥammed'den olanlar āgāh
Her nefes biñ kere dirler olar Allāh Allāh

Allāh Allāh diyen elbetde ki maḥrūm olmaz
Naẓmīyā vird-i zebānıñ ola Allāh her gāh (249)

3.2.1.10. Telmih

Telmih, herkes tarafından bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye, bir inanca ya da yaygın bir atasözüne söz arasında işaret etme, onu anımsatma sanatıdır. Telmih edilen hadise uzun uzadıya anlatılmaz bir iki kelime ile hatırlatılır (Dilçin, 2009: 461).

Telmih şairin en sık kullandığı sanatlardandır. *Dîvân*'da peygamberlere, mitolojik unsurlara ve hikâyelere, hadislere, mesnevi kahramanlarına telmih yapılmaktadır. Bu telmihlerden bazıları aşağıda örneklenmektedir:

Aşağıdaki beyitte Zekeriya peygamberin testere ile şehit edilmesi hadisesine telmihte bulunulmaktadır:

Erre-i cevriñ görünce ʿāḳibet bī-nāb olup
İbn-i Yaḥyāveş maḳāmın eyledi dārü's-selām (40/2)

Nisan ayında yağan yağmurun istiridyede inci, yılanlarda ise zehir oluşumuna sebep olma inanışına telmih yapılmaktadır:

Āb-ı nīsānveş Ḫudā'nıñ raḥmeti teʾs̲īr idüp
Bir ṣadefde ḥāṣıl oldı bu dür-i yekdānemiz (67/4)

Süleyman peygamberin mühür olarak kullandığı yüzüğünün dev tarafından çalınması hadisesine telmih yapılmaktadır:

Sen ol Āṣaf'sıñ ey Āṣaf eridi z̲ātıñ ol devre
Ne mümkün idi ki dīv żabṭ ide mühr-i Süleymān'ı (69/6)

Leyla ve Mecnun hikâyesinde Mecnun'un Leyla'nın aşkı ile çöllere düşmesi ve kuşların başına yuva yapması hadisesine telmih yapılmaktadır:

Murġ-ı ġam lāne yapup başıma ʿaşḳıñla seniñ
Olalı ben saña Mecnūn vü baña sen Leylā (96/3)

Hz. Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atıldıktan sonra babası Yakup peygamberin ağlamaktan gözlerinin kör olması hatırlatılmaktadır:

Çāh-ı ġamda ḳalalı Yūsuf-ı Kenʿān emeli
Cümle iḫvān baña Yaʿḳūb gibi her gün aġlar (124/7)

İsa peygamberin ölüleri nefesiyle canlandırması mucizesine telmih yapılmaktadır:

Virse ger ḳālıb-ı bī-rūḥa n'ola tāze ḥayāt
Miṣl-i ʿİsā-nefesim cevher-i cāndır süḫanım (189/2)

Allah'ın, ilk insan olan Âdem peygamberi yarattıktan sonra tüm meleklerden ona secde etmesini emretmesi ve sadece şeytanın bu emre karşı gelerek Âdem peygambere secde etmeyip isyan etmesi hadisesine telmih yapılmaktadır:

Vücūd-ı Ādemi eyleyüp inşā
Buyurdı fecr ü Ḥażret-i Mevlā
Gerçi iblis secde itmemiş ammā
Naẓmī o fermāna ḳā'il olmuşuz (242/3)

Ad kavmi hükümdarı Şeddad'ın cennete benzetmek amacıyla yaptırdığı İrem adındaki bahçelere telmihte bulunulmaktadır:

Ne bāġçe bāġçe-i bāġ-ı İrem'den bir nişāndır kim
Bu ṭarz üzre bināsın görse reşk eyler idi *Şeddād* (306/3)

Firavun'un zulmünden kaçan Musa peygamberin Tur Dağı'nda Allah'ın lütfuna mazhar olup O'nunla konuşması mucizesine telmihte bulunulmaktadır:

Ḫavfımız yoḳ hele Firʿavn zamāndan aṣlā
Luṭf-ı Mevlā'yı hemān Ṭūr-ı tecellā bilürüz (145/3)

3.2.1.11. Tenasüp

Tenasüp, herhangi bir konu üzerinde aralarında tezat dışında çeşitli yönlerden bir ilişki bulunan en az iki kelime, terim ve deyimi bir mısra veya beyit içinde sıralama amacı gütmeden, rastgele, kullanma sanatıdır (Dilçin, 2009: 431).

Dîvân'da gülşen, gül, bülbül, bağban; gonca, nergis, lale, sümbül; mihnet, hasret, firkat, cüda; doğmak, mehpare, ebr, seyyare gibi birbiriyle ilgili kelimelerin bir arada kullanıldığı çok sayıda tenasüp örneklerine sıkça rastlamak mümkündür:

Güler **gül bülbül** aġlar **bāġbān** ḥayretde ḳalmışdır
Bu **gülşende** ʿaceb mi olmasa cemʿiyyet-i rāḥat (309/7)

Nergis-i çeşm ile **ġonca**-i femin seyr idicek
Lālelerveş aña ḳarşu boyun egdi **sünbül** (34/2)

Ne yaman **miḥnet** imiş ādeme **leyl-i ḥasret**
Ne yaman **firḳat** imiş ʿāşıḳa **eyyām-ı cüdā** (97/6)

Ṭoġmadı firkat şebinde göñlümüñ **meh-pāresi**
Ḳanġı **ebr** içre nihāndır baḫtımıñ **seyyāresi** (211/1)

3.2.1.12. Teşbih

Sözü daha etkili kılmak amacıyla aralarında çeşitli yönlerden ilgi bulunan iki varlıktan, benzerlik bakımından güçsüz durumda olanı nitelikçe daha güçlü olana benzetmeye teşbih denir. Benzetme yapılan sözcükler gerçek anlamlarıyla kullanıldığı için teşbih bir mecaz sanatı değildir (Dilçin 2009: 405).

Nazmî Dîvânı'nda kaş hançere (161/1), hilale (204/4), kemana (287); kirpik okun ucundaki peykâna (161/1); yüz güle, goncaya, gökyüzüne (204/4); kakül sümbüle (168/3); boy serviye (25/2), mektuba (287); gönül kuşa (234/4); ciğer kebaba (200/1); dudak şaraba (157/1), kevsere (151/2) teşbih edilen unsurlardan bazılarıdır.

Ḳavs-i ebrūsı ḳażā **ḫançeridir** ol şūḫıñ
Tīr-i müjgānı ecel **peykeridir** ol şūḫıñ (161/1)

Rūyına gülġonca ḫam kākülüne sünbül direm
Āh kim sevdā-yı zülf ile perīşāndır göñül (168/3)

Āsumān-ı ḥüsni üzre **māh-ı nev** bulmuş ḫusūf
Vesme çekmiş ṣanmañız ol meh-liḳā ḳaş üstüne (204/4)

Şarḳdan ġarba resīde olur elbet yeter āh
Ol **kemān ebrū** bükünce **ḳaddimi mektūb** gibi (287)

Nāʾīl-i luṭfunuñ aṣḥābını taʿdād itmem
Mebḥaṣ-ı zülf-i dilārā gibi ḫaylī söz uzar (310/27)

3.2.1.13. Teşhis-İntak

Sadece insanlara ait olan özelliklerin insan dışındaki canlı ve cansız varlıklar ile mücerret duygu ve düşüncelere yüklenilmesine teşhis, konuşma yeteneği olmayan bu varlıkları konuşturmaya ise intak adı verilmektedir (Saraç, 2007: 121).

Şair aşağıdaki iki beyitte mihnet duygusuna insana ait olan dostluk kurma ve sufi meşrep olma gibi özellikler yükleyerek teşhiş sanatına başvurmuştur.

Benim yār-i ḳadīmimdir ki benden hīç cüdā olmaz
Feraḥ gibi degil fānī yanımda bāḳīdir miḥnet (105/4)

Benim yanımdan ayrılmaz velākīn ṣūfī meşrebdir
Dem-i meyḫāneyi añsam aña hīç eylemez raġbet (105/5)

Şair aşağıdaki iki örnekte ise hem teşhis hem intak sanatlarına yer vermiştir. Birinci beyitte insana ait olan hâlini bildirme, söyleme eylemeleri ah rüzgarına yüklenmiştir. İkinci örnekte ise yine insana ait olan konuşma özelliği bülbüle yüklenmiştir.

Yāre varsun bād-ı āhım ḥāl-i zārım söylesün
Firḳat ile genc-i ġamda zārdārım söylesün (192/1)

Bülbüle ṣordum ki neymiş bunca efġāndan ġaraż
Būy-ı vuṣlatdır didi ol verd-i ḫandāndan ġaraż (152/1)

3.2.1.14. Tevriye

İki ya da daha fazla anlama gelen sözcüğün yakın anlamının söylenip uzak anlamının düşündürüldüğü bir sanattır (Saraç, 2007: 207).

Aşağıdaki beyitte şair kenar sözcüğünü kucak ve kıyı anlamlarını karşılayacak şekilde tevriyeli olarak kullanmaktadır:

Bir ṣadefdir dil güherlerle ṭoludur leb-be-leb
Çāre ne deryā-yı ġamda yoḳ aña hīç bir **kenār** (70/16)

Aşağıdaki beyitte ise şair, Leyla ve Mecnun isimlerini hem aşk hikâyesindeki karakterlerin özel isimlerini hem de sözlük anlamları olan gece ve deli manalarını karşılayacak şekilde tevriyeli olarak kullanmıştır:

Beni **Mecnūn** gibi ṣaḥrālara ṣaldı baḫtım
Bana göstermedi hīç çāre-i **Leylā**-yı firāḳ (160/2)

Aşağıdaki beyitte şair murat sözcüğünü hem Sultan V. Murat'ın özel ismi hem de arzu, dilek, istek gibi sözlük anlamını karşılayacak şekilde tevriyeli olarak kullanmaktadır:

Her umūruñda muvaffıḳ eyleye Mevlā seni
Çarḫ-ı devrān eylesün devriñde bir defʿa **Murād** (318/4)

Aşağıdaki beyitte şair mithat sözcüğünü hem Mithat Paşa'nın özel ismi hem de övme, methetme gibi sözlük anlamını karşılayacak şekilde tevriyeli olarak kullanmaktadır:

Sensin ol Āṣaf-ı memdūḥ-şiyem ehl-i kerem
Midḥat'iñdir şuʿarāya seniñ aḳdem-i āmāl (313/22)

Aşağıdaki beyitte ise şair dem sözcüğünü zaman ve içki anlamlarını karşılayacak şekilde tevriyeli olarak kullanmaktadır:

Çün *seḳāhüm rabbühüm* ḫamrıñ içen ʿāşıḳlara
Sāḳī-i Kevser **demin**den bir işāretdir şarāb (98/2)

Nazmî birçok örnekte ayak sözcüğünü hem kadeh hem de insan uzvu manalarını karşılayacak şekilde tevriyeli olarak kullanmaktadır:

Sāḳī **ayaġıñ öpeyim** bir ṭolu cām vir baña
Kevser-i laʿliñe ḥayrān oldığım **dem**dir bu **dem** (180/5)

Benim ol pehlivān-ı bezm-i meydān-ı ḳadeḥ-peymā
Ayaġın sāḳīniñ yek ṣadmede aldım nerīmāne (205/2)

Gel güreş ṭutma göñül sen derd ü ġamla ʿārif ol
Pehlevān iseñ eger al sāḳīniñ **ayaġını** (215/2)

Ayaġın baş üzre ḳorsa çoḳ degildir sāḳīniñ
Her ḳadeḥde **Naẓmī**'ye būs itdirir dudaġını[30] (215/6)

[30] Bu beyit mürekkep ile derkenara yazılmıştır.

3.2.1.15. Tezat

Tezat; iki duygu, düşünce ve hayal arasında birbirine karşıt olan nitelikleri bir arada söyleme sanatıdır. Bu karşıtlık sadece var-yok, iyi-kötü gibi bir zıtlıktan ibaret değildir. "Sevmek-sevmemek, bilmek-bilmemek" gibi olumlu-olumsuz eylemleri, "baba-oğul" gibi aralarında bağ bulunan ve birinin anlaşılması diğerine bağlı olan sözcükler arasındaki ilişkiyi ve hatta farklı renklerin birbirlerine karşı durumlarını dahi kapsayan bir karşıtlıktır (Dilçin, 2009: 449; Saraç, 2007: 163).

Dîvân'da "var-yok, ölüm-hayat, yar-ağyar, gülmek-ağlamak" gibi birbirleriyle zıt ifadeler ile yapılan tezat örneklerine yer verilmiştir:

Yoḳ yüzünden sevdigiñ ey sūfī yār olmaz saña
Var yüzünden sevmediñ elbetde var olmaz saña (95/1)

Yoġı vār itmekdir ancaḳ ġayreti ehl-i diliñ
Varı yoġ itdiñ bu pāzār içre kār olmaz saña (95/2)

Leb-i cān baḫşıñ ider ʿāşıḳıña baḫş-ı **ḥayāt**
Tīr-i ġamzeñ ise itmektedir īmā-yı **memāt** (100/1)

Yāre yār aġyāra aġyār hem **ḥayātız** hem **memāt**
Nefḫ-i İsrāfīl'de çün ki ṣūr olan Bektāşīyüz (141/3)

Güler gül bülbül **aġlar** bāġbān ḥayretde ḳalmışdır
Bu gülşende ʿaceb mi olmasa cemʿiyyet-i rāḥat (309/7)

Aġlasam ben **güler** ol ġonca dehen ḥaẓẓ eyler
Bāġa revnaḳ virir elbette nüzūl-i reşeḥāt (100/3)

3.3. Atasözleri ve Deyimler[31]

Nazmî'nin üslubunun en belirgin özelliklerinden biri, şiirlerini atasözü ve deyimlerle süsleyerek farklı çağrışımlar meydana getirmesidir. O; Necâtî Bey'in başı çektiği, zengin hayallerle örülmüş derin manalar barındıran bir üslubun temsilcisidir. Fikirlerini ispat edebilmek için atasözlerini ve deyimleri sık sık kullanmaktadır.

[31] Örnekleri verilen atasözleri ve deyimler için kaynak olarak *Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* kullanılmıştır.

Nazmî atasözü kullandığı bazı örneklerde "bu meseldir ve meşhurdur" gibi ifadeler kullanmaktadır. *Dîvân*'da yer alan bazı atasözleri şunlardır:

Bülbülü altın kafese koymuşlar, "ah vatanım" demiş: Kişi, başka yerlerde ne kadar rahat ve mutlu olursa olsun yine de kendi yurdunu özler:

Bu meṣeldir **ḳosalar bülbüli altun ḳafese**
Ḫār iken meskeni itmekde temennā-yı vaṭan (191/3)

Gözlüye gizli yoktur: Görmesini bilen kişiden hiçbir şey gizlenemez:

Gözlüye gizli olur mı **olmaz** ammā **Naẓmīyā**
Ḳande ol göz ḳande ol er çeşm-i ʿirfān ḳandedir (132/6)

Herkesin gönlünde bir aslan yatar: Herkesin kendine göre büyük bir emeli vardır:

Naẓmīyā meşhūrdır **her dilde bir arslan yatur**
Muḫtelifdir baḥs olunmaz gerçi meşreb başḳadır (133/7)

Su uyur, düşman uyumaz: Düşmana karşı her zaman uyanık davranmak gerekir:

Naẓmīyā rāḥatı yoḳ ḥāṣılı ehl-i ʿaşḳıñ
Ṣu uyur düşmen uyur ḫaste-i hicrān uyumaz (139/6)

*Nazmî Dîvânı'*nda yer alan bazı deyimler ve örnek beyitleri şunlardır:

Aç kalmak: Karnını doyuramamak:

Aranılsa niçe cāhiller[32] hele **aç ḳalur**
Çıḳsa anbār-ı ḥaḳīḳatden eger vāye-i feyż (153/4)

Ağzı sulanmak: 1) İmrenmek. 2) Yeme, içme isteği artmak:

Ḳanına teşnedir ʿuşşāḳınıñ ol ġamze-i tīz
Vaʿd-i cān itsek aña ḥaẓẓ ile **aġzı ṣulanur** (122/4)

Ağzını aramak (yoklamak): Konuşturarak düşüncesini öğrenmeye çalışmak:

Aradım aġzını kim var mıdır anda bir ḥarf
Bulmadım vuṣlata dā'ir ne kelām u ne mā'il (313/32)

[32] Vezin kusuru var.

Akla sığmamak: İnanılacak gibi olmamak, akla uygun gelmemek:

Bir ṣaçı Leylā'ya Mecnūn olmadan girmez ele
ʿAḳla ṣıġmaz fikre gelmez çün ki heyhāt-ı vücūd (117/6)

Al kanlara boyanmak: 1) Yaralanmak. 2) Vurularak ölmek. 3) Şehit olmak:

Çeşm-i cellādına kim ḳarşu ṭurur ʿālemde
Her ḳaçan ġamze-i ḫūn-ḫᵛārıñı **ḳana boyanur** (122/5)

Ateş püskürmek: Çok öfkeli olmak:

Āteş püskürse aġzından ḳaçan armstroṅġ ṭoplar
Yanar baġr-ı ʿadū eyler ... kendüsin ilḳā (317/13)

Ayağını çekmek: Sık sık gittiği bir yere artık uğramaz olmak, ilgiyi kesmek:

Baḳ işte yāġ ḳapanında yemenici ʿAzīz Usta
Ayaḳ çeküp bu dükkān-ı fenādan ḳılmadı raġbet (39/2)

Bağrını delmek: Çok dokunmak, içine işlemek:

Ey kemān-ebrū meded yoḳ mı benim efġānıma
Tīr-i hicriñ teʾsīr itdi sīne-i sūzānıma
Nevk-i ġamzeñ **deldi baġrım** tā dikildi cānıma
Ben niçe ʿarż eyleyem aḥvālimi sulṭānıma
Emr it ol cellād-ı ġamzeñ girmesünler ḳanıma (237/1)

Baş eğmek: 1) Saygı göstermek için baş eğerek selamlamak. 2) Direnmekten vazgeçip buyruk altına girmek:

Sözi mi ṭutmamaġa ḥaddi mi vardır çarḫıñ
Bana **baş egmemek** oldı aña bir emr-i muḥāl (313/3)

Baş göstermek: Belirmek, ortaya çıkmak, zuhur etmek, vuku bulmak:

Mükemmeldir müheyyādır mühimmātı donanmanıñ
Ne mümkün göstere baş bir ṭarafdan keştī-i aʿdā (317/12)

Baştan çıkmak: Ahlakı bozulmak, doğru yoldan ayrılıp uygunsuz işlere yönelmek:

Gözi çıḳsun güzelim kākülüne göz dikeniñ
Çıḳdı başdan diyerek ḳatline fetvā vireniñ
Şāneveş çāk ola cismi aña eller süreniñ
Boynı cellād eline gelsün anı ḳaṭ‘ ideniñ
Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ‘ömri kesülsün keseniñ (224/1)

Belaya çatmak (girmek, uğramak): Beklenmedik bir bela ile karşılaşmak:

Naẓmīyā çāh-ı **belāya uġradır** encām-ı kār
Öz birāder tercīḥ olmaz ḥaḳḳ-ı sırdāş üstüne (204/5)

Bayram etmek: Çok sevinmek:

On bir ay yirmi ṭoḳuz gün ṣavm-ı hicrānıñ ṭutup
Görmedikçe ben o māhı dil de **bayrām eylemez**[33] (140/4)

Beyaza çekmek: Yazıyı temize çekmek:

Hep **beyāża çekeriz** nüsḫa-i ḥüsnüñ lākin
Çeşm ü ebrūsını ġāyet ile esmer oḳuruz (144/3)

Birbirine düşmek: Araları açılmak, aralarında anlaşmazlık çıkmak:

Düşürüp āşıḳ-ı bī-çāreleri **birbirine**
Dilerim ānı Ḫudā’dañ ki yüz üzre sürine
Zülfini ḳaṭ‘ ideni kesmeli kāfīr yerine
İtdigin bulsun urulsun da ḳażā ḫançerine
Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ‘ömri kısalsun keseniñ(224/6)

Boyunun ölçüsünü almak: 1) Kendi yetersizliğini, beceriksizliğini anlamak. 2) Beklediği yakınlığı görememek:

Boyumun ölçüsünü aldım o dürzī şūḫdan
Her ḳaçan ṣoḥbet-i vaṣlı ben aña çıtlattım (188/8)

[33] On bir ay yigirmi ṭoḳuz gün ṣavm-ı hicrānıñ ṭutup
Görmedikçe ben o māhı dilde bayrām eylemez metinde bu şekilde yazılmıştır vezin gereği yirmi okundu.

Can atmak: Şiddetle arzu etmek, çok istemek:

Tīġ-i ḳahrın eger aʿdāya ḥavāle ḳılsam
Cān atar dūzaḫa ḫavf ile cüyūş-ı kuffār (310/18)

Can baş üstüne: İstenilen şeyin büyük bir memnunlukla yapılacağını anlatan bir söz:

Ger dilerseñ cānımı vaṣlıñ içün āmādeyim
Başḳa emriñ var ise ey dil-rübā **baş üstüne** (204/3)

Cana (Canına) can katmak: Yaşama gücünü artırmak:

Ḫāṭırım ṣormaġıçün geldi bugün yanıma bir şūḫ
Tāze bir **cān** hemān **ḳatdı** benim **cānıma** bir şūḫ (114/1)

Canına minnet (olmak): Beklenilmeyen iyi bir durumla karşılaşıldığında duyulan memnunluğu anlatmak için söylenen bir söz:

Bir şūḫ ile meclisde bu şeb eyleyüp ülfet
İtdim niçe ṣoḥbet
Ol şūḫ-ı cihān itdi baña ḥayli muḥabbet
Pek **cānıma minnet** (104/1)

Canından usanmak: Ölümü göze alacak kadar sıkıntı içinde olmak:

Bir alay ṣāf göñüller aña ḳarşu varamaz
Görseler ṭabur-ı müjgānını **cānlar uṣanur** (122/3)

Ben uṣanmam güzelim cevr-i ġamıñdan ammā
Līk **cāndır uṣanur** bunca cefādan ġayrı (214/4)

Canından geçmek: Ölmek için hazır olmak:

Bu meydān-ı melāmetde **geçenler cān** ile başdan
Bulur feyż-i ebed anlar Cenāb-ı Ḥācī Bektāşdan (277)

Can vermek: Ölmek:

Şefiʿī rūz-ı maḥşerde ola ol sāḳī-i Kevser
İmāmınıñ yolunda **virdi cānın** çünki bī-minnet (39/4)

Canını vermek: Kendini feda etmek. 2) Hiçbir şey esirgememek. 3) Bir şeye çok düşkün olmak, çok sevmek:

Cāndan geçerim Naẓmī gibi vaṣlına irsem
Tek **cānımı virsem**
Ey şūḫ cihān yolıña biñ cān fedādır
Yüz biñ de fedādır (123/7)

Çile çekmek: Büyük sıkıntı ve üzüntü içinde yaşamak:

Çekerim çilesini āh o kemān ebrūnuñ
Tīr-i hecrinden anıñ yārelerim var dilde (206/2)

Damga vurmak: 1) Damgalamak. 2) Mec. İz bırakmak:

Yoḳladı göñlümi yār emtiʿa-yi ẓülmünde
Urdı kālā-yı dile cevr ile **tamġa**-yı firāḳ (160/3)

Derde (derdine) derman olmak: Soruna çözüm bulmak, sıkıntıyı geçirmeye çare göstermek:

Şāh-ı ʿaşḳa bende-i fermān olan Bektāşiyüz
Rāh-ı ʿaşḳa hādī-i burhān olan Bektāşiyüz
Derd-i ʿaşḳa biz bugün **dermān olan** Bektāşiyüz
ʿİyd-i ʿaşḳa cān ile ḳurbān olan Bektāşiyüz
Mülk-i ʿaşḳa ʿaşḳ ile sulṭān olan Bektāşiyüz (227/1)

Diş bilemek: Kötülük yapmak için fırsat beklemek, hıncını gösterir bir durum almak:

Destereci Aḥmed Aġanıñ dıraḫt-ı ʿömrine
Diş bilerdi ḫaylī demdir bu sipihr-i bed-merām (40/1)

Dünyadan geçmek (el çekmek): Bir kenara çekilip toplum yaşamına karışmamak:

Mümeyyiz meclisi baḥriyyede Edhem Efendi'nin
Baḳ işte **el çeküp** vālidesi **dünyādan** āḫirkār (312/2)

Eflake ser çekmek: Çok yüksek olmak:

Ser çeken eflāke āh teʾsīr itmez mi saña
Ḳıl mürüvvet ʿāşıḳānıñ çeşmi pür-ḫūn olmasun (193/2)

El almak: 1) Tarikatlarda bir mürit, mürşidinden, başkalarına yol gösterme iznini almak. 2) Bir sanatı yapmak için ustanın iznini almak. 3) Kâğıt oyunlarında karşı tarafın oynadığı kâğıdın daha önemlisini oynayarak üstünlük sağlamak:

ʿUḳdemize ḫāriciñ ṭaʿnı ile gelmez ḫalel
Biz rıżā-yı ḫodimiz ile **alup** mürşidden **el**
Ḫıżr u İsa daḫı eñ ednāmıza olmaz bedel
Biz ʿaṭā-yı şāh-ı merdānız cihāna tā ezel
Ġāfiri'ẕ-ẕenb olmaġa şāyān olan Bektāşiyüz (227/3)

El çekmek: Vazgeçmek:

Naẓmī ʿāşıḳdır saña ey şāh-ı ḫūbān ṭoġrısı
Çekmez el senden egerçi virse de cān ṭoġrısı
ʿAşḳına arż u semā şāhiddir el-ān ṭoġrısı
El-meded müştāḳıñım ey mihr-i raḫşān el-meded
El-meded ḥayrānıñım ey māh-ı tābān el-meded (238/4)

Elinden tutmak: 1) Yardım etmek. 2) Kayırma:

Meded laġzīde pāyem küll-i ʿiṣyān içre ġalṭānam
Elimden ṭut beni ḳaldır amān yā Murtażā düşdüm (187/7)

Ettiğini bulmak (çekmek): Yaptığı kötü davranışın karşılığını görmek:

Düşürüp āşıḳ-ı bī-çāreleri birbirine
Dilerim ānı Ḫudā'dañ ki yüz üzre sürine
Zülfini ḳaṭʿ ideni kesmeli kāfīr yerine
İtdigin bulsun urulsun da ḳażā ḫançerine
Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ʿömri kısalsun keseniñ (224/6)

Ezber etmek: Ezberleyerek akılda tutmak:

Ḳıṣṣa-i esrār-ı ʿaşḳı oḳumış çün tā ezel
Eylemiş ʿilm-i muḥabbet dersini **ezber** ḳadeḥ (113/5)

Ezber okumak: Bir metni veya sözü herhangi bir yere bakmadan bellekte kalan biçimiyle söylemek:

Mekteb-i ʿaşḳda biz nevḫaṭı dil-ber oḳuruz
Ḥāfıẓız Muṣḥaf-ı ruḫsārını **ezber oḳuruz** (144/1)

Feda etmek: Kıymak, gözden çıkarmak:

ʿĀşıḳlar rāh-ı dil-bere sirişkini revān eyler
Viṣāl-i müjde-i yāre **fedā**-yı baş u cān **eyler**
Güzeller ʿāşıḳa gerçi cefāyı her zamān eyler
Cefā-yı dil-bere māʾil dil-i ʿāşıḳ fiġān eyler
Dil-i āzāde kim saʿy eyler āşıḳ inkisār eyler (230/5)

Feda olmak: Uğrunda yok olmak:

Vaṣl ile ḫürrem iderse beni ol şūḫ-ı cihān
Reh-i vaṣlına **fedā olsun** hemān[34] baş ile cān (194/1)

Fetva vermek: 1) Herhangi bir işlemin veya eylemin din kurallarına uygun olup olmadığı konusunda konuyla ilgili bilim adamlarınca açıklama yapılmak. 2) Bir işin yapılabilmesi için yargıda bulunmak. 3) Mec. Gereksiz yere emir verir gibi konuşmak:

Sāḳīyā mey ṣun günāhı varsa olsun boynuma
Virseler fetvā vebāle rūz-ı nevrūzdur bugün (196/10)

Gam çekmek: Tasalanmak, kaygılanmak, üzülmek:

Sāḳī-i dehr-i şikest eyledi peymānemizi
Felek işkeste idüp bu dil-i dīvānemizi
Künc-i ġamda **çekeriz** biz **ġam**-ı cānānemizi
Ne arar var ne ṣorar ḫāṭır-ı vīrānemizi
Ṣanki ʿālemde hemān luṭf u mürüvvet yandı (232/4)

Gam yememek: Tasa etmemek, kaygılanmamak, üzülmemek:

Çün ezelden ġam türabıyla binā olmuş beden
Rūzgārıñ mihnetinden **ġam yemek** aña neden
Ṭaġlarca bār-ı firḳat çekmede bu cān u ten
Meʾlūf olmuş tīġ-i gerdūn ile çāk olsamda ben
Ġamdan olmam ḳorḳarım kim ʿār helāk eyler beni (234/2)

[34] Vezin kusuru var.

Göklere çıkmak: Pek çok yükselmek:

Perde perde āh-ı ʿāşıḳ gibi **çıḳsa göklere**
ʿAyb olumaz ḥāl-i ʿaşḳdır hep beyān-ı mūsīḳār (129/3)

Göz dikmek: Bir şeyi ele geçirmek isteğine kapılmak:

Gözi çıḳsun güzelim kākülüne **göz dikeniñ**
Çıḳdı başdan diyerek ḳatline fetvā vireniñ
Şāneveş çāk ola cismi aña eller süreniñ
Boynı cellād eline gelsün anı ḳaṭʿ ideniñ
Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ʿömri kesülsün keseniñ (224/1)

Günahı (günahı vebali) boynuna: "Ben karışmam, sorumluluk sana veya ona düşer" anlamında kullanılan bir söz:

Sāḳīyā mey ṣun **günāhı** varsa **olsun boynuma**
Virseler fetvā vebāle rūz-ı nevrūzdur bugün (196/10)

Güreş etmek (tutmak): Güreşmek:

Gel **güreş ṭutma** göñül sen derd ü ġamla ʿārif ol
Pehlevān iseñ eger al sāḳīniñ ayaġını (215/2)

Hacet kalmamak: Gereği olmamak:

Ḥikmet-i Loḳmān'a **ḥācet ḳalmadı** şimdengeru (C)
Buldı ṣıḥḥat ḫaste diller göricek dīdārını (N) (209/3)

Hacet yok: "Gerekliği yok, gerekli değil, istemez" anlamında kullanılan bir söz:

Vaṣf-ı ḥüsnüñ sevdiğim yüz biñ ḳadar meddāḥı var
Bulmadı evṣāf-ı ḫāliñ ḥālā bir yerde ḳarar
Yoḳdur[ur] taʿrīfe **ḥācet** gün gibi bu āşikār
Var mı olmuş nāʾīl-i itmām vaṣf-ı ḥüsn-i yār
Mebḥaṣ-ı zülfünde elbet ḳīl u ḳālin gösterir (233/3)

Haram olmak: Bir şeyden gereği gibi yararlanamamak:

Çeşmime uyḫu **ḥarām oldı** bu şeb ṣubḥa ḳadar
Sürdügüm demleri cānān ile añdım yatdım (188/14)

Hatır sormak: Hal hatır sormak:

Ḫātırım ṣormaġıçün geldi bugün yanıma bir şūḫ
Tāze bir cān hemān ḳatdı benim cānıma bir şūḫ (114/1)

Hayra yormak: Rüya veya olayı iyi bir durumun belirtisi saymak:

Ruʾyāları hep ʿaksi çıḳar **ḫayra da yorsa**
Pür-ḫᵛāb olanıñ dīdesi ālūde-i ġaflet (106/6)

Hayran olmak (kalmak): Çok beğenmek:

Ḫaste-i derd-i ġamı ʿaşḳa ararken dermān
Göricek ḥüsniñi sāḳī saña **oldum ḥayrān**
Sen ise nār-ı ġamıñla beni itdiñ sūzān
Sīḫ-i miḥnetde ciger oldı miṣāl-i büryān
Ben şarāb istedim ey şūḫ kebāb istemedim (226/2)

Hesap etmek: 1) Bir işin kazancıyla giderini karşılaştırarak bir sonuca varmak. 2) Düşünmek, tasarlamak:

Göñlümü aldı ezelden bir şeh-i[35] ʿāli cenāb
İtdigi cevr ü cefāyı bir kerre **itmez ḥesāb**
Öyle şūḫa meyl iden çekmekdedir dāʾim ʿaẕāb
ʿĀşıḳıñ maʿmūr olan dil mülkini ḳıldı ḫarāb
Böyle derde dūş olan maʿmūr u ābād olmamış (231/2)

Hasret çekmek: Özlem duymak:

Nār-ı ʿaşḳıñla göñül **çekmede ḥasret** yandı
Dil ü cānımda bu şeb şuʿle-i firḳat yandı
Olmadı ẕerrece ʿaşḳ ehline ḥürmet yandı
Allāh Allāh ne bu āteş ki fütüvvet yandı
Ne fütüvvet dil ü cān ʿaşḳ [u] muḥabbet yandı (232/1)

[35] Belirtme durum eki ile gösterilmiş.

Kan ağlamak: Büyük bir üzüntü içinde bulunmak:

Aḳrabāsı şöyle ṭursun hemcivārı zār idüp
Mātemile vālideyni çok mıdır **aġlarsa ḳān** (84/3)

Kan dökmek: Ölüme yol açmak, cana kıymak:

ʿÖmrüm olduḳça eger nefred idersem yeridir
Āteşī āhım ise ṭaġları billāh eridir
Tīzdir tīġ-ı zebānım ki ḳażā ḫançeridir
Ẓālimiñ **ḳanını dökmekde** belā neşteridir
Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ʿömri kısalsun keseniñ(224/5)

Kanına girmek: 1) Birini öldürmek veya öldürtmek:

Ey kemān-ebrū meded yoḳ mı benim efġānıma
Tīr-i hicriñ teʾsīr itdi sīne-i sūzānıma
Nevk-i ġamzeñ deldi baġrım tā dikildi cānıma
Ben niçe ʿarż eyleyem aḥvālimi sulṭānıma
Emr it ol cellād-ı ġamzeñ **girmesünler ḳanıma** 237/1)

Karşısına dikilmek: 1) Birinin karşısında durmak. 2) Karşıt olmak. 3) Engel olmak:

Boyumuñ ölcüsün aldım kelām-ı şūḫ-ı ḫıyāṭdan
Dikildim ḳarşusuna ben suʾāle inceden ince
Karşı durmak: Direnmek, dayanmak.
Çeşm-i cellādına **kim ḳarşu** ṭurur ʿālemde
Her ḳaçan ġamze-i ḫūn-ḫᵛārıñı ḳana boyanur (122/5)

Kulak tutmak: dinlemek, işitmek istemek:

Oturduñ mı ʿaceb bir kez gelüp bu bezm-i rindāna
Naẓar ḳıldıñ mı bir kerre kemal-i kāmil insāna
Ḳulaḳ ṭutduñ mı hīç āyā kelām-ı ehl-i ʿirfāna
Gezersin serserī her dem nedir bu ṭavr-ı bīgāne
Saña her meclisinde söylesemde mülzem olmazsın
Degil kürsīye vāʿiẓ ʿarşa çıḳsan ādem olmazsın (223/2)

Kılı kırk yarmak: Titiz ve ayrıntılı bir biçimde incelemek, önemle üstünde durmak:

Uzansa mebḥaş-i zülf-i dilārā inceden ince
Bulunur bir **ḳılı ḳırḳ yarmanıñ** elbetde erkānı (69/18)

Nutku tutulmak: Korkudan, şaşkınlıktan ve öfkeden konuşamaz olmak:

Nuṭḳum ṭutulur her ḳaçan ol yāri görince
Cismim ṭutuşur āteş-i ruḫsārı görünce (201/1)

Rahmet okumak: Tanrı'nın merhamet ve bağışlaması için dua etmek:

İdersem de civār-ı lā-mekāna ***Naẓmīyā*** hicret
Fenāda bāḳīdir nevzāde-i ṭabıʿm **oḳur raḥmet** (296)

Reva görmek: Bir davranışı, bir olayı bir kimse için uygun görmek:

Kimki miḳrāżı seniñ kākülüne **gördi revā**
Urula gerdenine tīġ-ı ḳażā gerçi sezā
Allāh Allāh ne belādır ne ḳażādır bu ḳażā
Buña *Ḫallāḳ* daḫı göstere mi rūy-ı rıżā
Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ʿömri kısalsun keseniñ (224/2)

Ruhunu teslim etmek: Ölmek:

Rūḥunı teslim idüp çünki ʿaḳīb vaż'-i ḥamlinde
Şehīde oldı gerçi genç iken gitdi fenādan vāh[36] (257/1)

Silip süpürmek: 1) Evi, ortalığı temizlemek. 2) Ne var ne yoksa hepsini yemek. 3) Ne var ne yok hepsini alıp götürmek veya yok etmek:

Ṣāf āyīne gibi jeng-i elemden sāde
Gönlümüz **sildi süpürdi** mey-i ṣahbā bilürüz (145/7)

[36] Matla beyti derkenara yazılmış.

Sineye çekmek: Kötü bir davranış, söz veya olaya ister istemez katlanmak:

Kim düşerse cāh-ı ʿaşḳa bilmesün cānıñ leẕīẕ[37]
Sīneye çeksin de bilsün cevr ü cānānıñ leẕīẕ
Āteş-i ʿaşḳıyla yanmaḳ gerçi kim añın leẕīẕ
Ey göñül meydān-ı ʿaşḳda bilmeyen cānıñ leẕīẕ
Añladı cānından özge cevr-i ḫūbānıñ leẕīẕ (229/1)

Söz birliği etmek: Ağız birliği etmek: bir konuda anlaşarak aynı biçimde konuşmak:

Āsumān-ı vechiñ üzre ḫālleriñ miṣl-i nücūm
Ġamzelerle **söz bir itmiş** ḳatlime eyler hücum
Bilmem ey şāhım seni ben sevdigim midir ṣuçum
Ben niçe ʿarż eyleyem aḥvālimi sulṭānıma
Emr it ol cellād-ı ġamzeñ girmesünler ḳanıma (237/3)

Taş taş üstünde bırakmamak: Baştan başa yıkıp yerle bir etmek:

Ḥasret-i vaṣlıñ binā-yı ʿömrimi ḳıldı ḫarāb
Ben ölünce ḳalmasun ʿālemde **ṭaş ṭaş üstüne** (204/2)

Taşı toprağı altın olmak: 1) Arazisi çok değerli olmak. 2) Her türlü zenginliğe, olanağa, fırsata sahip olmak:

Ṭaş ü ṭobraġın ide bu belediñ Ḥaḳ **altun**
Buña mānend hele bir belde-i nīgū olamaz (137/6)

Tuğra çekmek: Osmanlı Devleti'nde ferman, berat ve resmî belgelere tuğra koymak:

Sāḫte ẓan eyleme menşūrını peyk-i hicriñ
Çekmiş ol şāh edā üstüne **ṭuġra**-yı firāḳ (160/5)

Var olmak: Sağ olmak, yaşamak:

Kerem ü luṭfı gibi kendi daḫı **var olsun**
Merḥamet itdi benim dīde-i giryānıma bir şūḫ (114/3)

Yabana atmak: Önem vermemek, önemsiz görmek:

[37] Nazal ne kullanılmış üçüncü şahısta.

Atma yābāna beni oḳ gibi ey ḳāşı kemān
Reh-i ʿaşḳıñda emekdārım idüp cürmüm ḥelāl (308/44)

Yâr olmak: Yardım etmek, yararlı olmak:

Ṭāliʿim yār degildir baña kim **yār olsun**
Girmedi destime aṣlā ne ki itdimse ḫayāl (308/12)

Yara açmak: 1) Vücutta veya bir şeyin yüzünde yara oluşmasına sebep olmak. 2) Mec. Büyük üzüntü vermek:

Açdı tīr-i nigehiñ sīneme yüz biñ **yāre**
Ey kemān ebrū ciger olmada pāre pāre
Derdine çāre aramaḳda dil-i bī-çāre
Yoġimiş bādeden özge aña hīçbir çāre
Ben şarāb istedim ey şūḫ kebāb istemedim (226/4)

Yerinde yeller esmek: Artık bulunmamak, yok olmak:

Ne zamānda gelür eyvāh o ḫūb-rū yerine
Bāġ-ı ruḫsārda sünbül bite gīsū yerine
Şimdi **yeller esiyor** zülf-i semen-bū yerine
Āh-ı āşıḳ uzayor kākül-i dil-cū yerine
Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ʿömri kısalsun keseniñ (224/4)

Yuf münkire lanet Yezîd'e: İnkâr edenin bir şey elde edemeyeceğini, Yezid huylu kişinin de rahmetten uzak olduğunu bildirir (Gölpınarlı, 2023: 353).

Evrādıñ ola gerçi ki Hū münkire hem yuf
Ol böylece meʾlūf
Yuf münkire laʿnet Yezīd'e gerçi sezādır
Her demde revādır (121/3)

Yüz sürmek: Aşırı sevgi göstermek için yere eğilmek:

Ey ṣabā yāre varup ḫaylī idüp taʿẓīmāt
Pāyına **yüz sürüp** aḥvālimi ʿarż it biʾẕ-ẕāt (109/1)

Yüze çıkmak: 1) Bir sıvının üst bölümüne çıkmak. 2) Belli olmak, açığa çıkmak, belirmek. 3) Yüzsüz olmak, şımarmak:

Ḳorḳarım cemiʿyyet-i ʿuşşāḳı eyler tārumār
Pek **yüze çıḳdı** nedir zülf-i perīşāndır ġaraż (152/3)

Zeval bulmak: Bozulup yok olmak, çökmek:

Ḳonmasun āyīne-i ḫāṭırına gerd-i elem
Bulmasun ḥūrşīd-i iḳbāli anıñ ẕerre **zevāl** (308/47)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÎVÂN'IN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

4.1. DİN

4.1.1. Allah

Allah lafzı, ebedî ve ezelî olan yüce yaratıcının kemal, cemal ve celal sıfatlarının ifade ettiği anlamların tamamını kapsayan özel ismidir. Allah'ın diğer isimleri ise O'nu tasvir eder. Yüce yaratıcının en büyük ismi olan Allah lafzının her harfi O'nu anlatır. Allah lafzından başındaki elif harfi çıkarıldığında "lillâh", elif ve lam harfleri çıkarıldığında "lehû", elif ve iki lam birlikte çıkarıldığında ise "hû" olur. Bu sözcüklerin hepsi yüce Allah'ı anlatır. İnsanlar Allah'ın zatını, hakikat ve mahiyetini tam olarak idrak edemezler. O'nu ancak eserleri ve eserlerin işaret ettiği sıfatları ve isimleriyle tanıyabilirler. Allah'ın eserleri isimlerine, isimleri sıfatlarına, sıfatları da zatına işaret eder. Allah'ın isim ve sıfatları zatı gibi ezelî ve ebedîdir (Karaman vd., 2006: 23).

Allah lafzı, muhtelif isim ve sıfatları ile beraber Müslümanların dini hayatlarında büyük bir yer tutmuş ve onların edebiyat, kültür ve sanat hayatlarına da önemli ölçüde tesir etmiştir. Klasik Türk edebiyatında Allah'ın birliği, yüceliği, bağışlayıcılığı, kerem ve ihsan sahibi oluşu gibi birçok vasfının anlatılmaya çalışıldığı pek çok edebî tür ve edebî mazmunlar meydana getirilmiştir. Mutasavvıflar arasında yüce Allah'ın isimleri içerisinde Allah lafzı en büyük isim olarak kabul görmüştür (Üstüner, 2014: 82).

Nazmî için Allah'ın isimlerini ve sıfatlarını zikretmek oldukça önemlidir. Çünkü O'nun her isminin yüz bin lütfu vardır. Bu sebeple *Dîvân*'da Allah'ın isim ve sıfatları birçok kez zikredilmektedir:

> Çünki ṭoḳsān ṭoḳuz esmāsında yüz biñ luṭfı vār
> Ḳanġısın ẕikr eylesün bir demde seçme dānemiz (67/2)

Nâzmî Dîvânı'nda yer alan Allah'ın isim ve sıfatları aşağıda sıralandığı şekildedir:

ʿ**Aẓîm (**Aklın ve hayâlin alamayacağı, gözün göremeyeceği kadar sonsuz büyük ve azametli), **Bârî** (Her şeyi takdir ettiği şekle uygun olarak yaratıp varlığa çıkaran, yaratan), **Bâriḫudâ (**Yüce Allah), **Bism-i Sübḥânı** (Her türlü kusurdan, noksandan, beşerî nitelik ve zaaflardan uzak olan), **Celâl** (Allah'ın kahredici sıfatı ile tecellisi), **Eḥad** (Tek, bir), **Erḥam** (Çok merhametli), **Ġafûr** (Çok mağfiret eden, çok şefkat gösteren, bağışlayan, yarlıgayan), **Hâdî** (Kendisine ulaşan doğru yolu gösterici, hidâyet edici), **Ḫâliḳ (**Yaratıcı, yaratan), **Ḫallâḳ**

(Yaratma gücü sınırsız olan, devamlı olarak yaratan, Allah, Tanrı), **Ḥaḳḳ (**Allah, Cenâbıhak, Tanrı, Hudâ), **Ḥakîm** (Son bulması tasavvur edilemeyen dâimî ve ezelî en yüksek ilme sâhip olan, künhünü kendisinden başkasının tam mânâsıyle bilemeyeceği bir ilimle bilen, gerçek hikmet sâhibi), **Ḫudâ (**Allah, Tanrı, Cenâbıhak), **Ḫudâvend** (Her şeyin sâhibi olan Allah), **Îzid** (İslâmiyet'ten sonra İranlılar'ın Allah anlamında kullandıkları kelimelerden biri), **Kerîm** (Vâdini yerine getiren, çok verici, lütuf ve ihsânı bol, kendisine sığınanı geri çevirmeyen), **Kibriyâ** (Allah, Cenâbıhak), **Kird-gâr** (Allah, Tanrı), **Mennân** (Kullarına hadsiz hesapsız nîmetler veren, sınırsız iyilik ve ihsanda bulunan), **Mevlâ (**Kâinâtın yegâne sâhibi ve efendisi durumunda olan Allah), **Müsteʿân** (Kendisinden yardım istenen, yardımı dilenen Allah), **Lem-yezel** (Yok olmaz, zeval bulmaz, bâkî, dâimî, lâyezal), **Perverdigâr (**Bütün yaratıkları besleyen ve yetiştiren, Allah), **Rab** (Bütün mahlûkātı yetiştiren, kayıran, besleyen, terbiye eden Cenâbıhak), **Rabbü'l-enâm** (tüm varlıkların efendisi), **Raḥmân** (Kâfir-mümin ayırmadan yarattığı bütün varlıklara merhamet eden, nîmet veren), **Raḥîm** (Âhirette mümin kullarına acıyan, merhamet eden), **Ṣamed** (Her türlü istek ve ihtiyâcı karşılayacak güce sâhip olan, hiç kimseye veya hiçbir şeye muhtaç olmayan), **Sübḥân** (Her türlü kusurdan, noksandan, beşerî nitelik ve zaaflardan uzak olan), **Yezdân (**Allah).

Bu isimlerin dışında eserde içerisinde Allah lafzının geçtiği; **İlâh (**Allah, Tanrı), **İlâhî (**Allah'la ilgili, Allah'a âit, Allah'a has, Allah'tan gelen, Tanrısal), **Ḥamdülillâh** (Allah'a hamdolsun), **Bârekallâh** (Allah mübârek etsin), **Mâşâʾallâh** (Allah nazardan saklasın), **Vâllahi** (Allah'a and olsun ki, Allah hakkı için), **Billâh** (Allah için, Allah hakkı için), **Taʿâlallâh** (Allah ne yücedir), **Minnetülillâh** (Minnet Allah'adır) gibi ifadeler de zikredilmekteir. Bu ifadeler arasında eserde en çok zikredilenleri **Ḥamdülillâh** ve **Bârekallâh**'tır. Nazmî özellikle tarihlerde ve kasidelerinde bu ifadeleri kullanmıştır:

> **Bārekallāh** ẕevḳe tebdīl oldu hengām-ı ḥazīn
> **Ḥamdülillāh** ḳalmadı dillerde bir āh u enīn (10/1)
>
> **Ḥamdülillāh** ḳıldı iḥsān ẕāt-ı *Raḥmanü'r-Raḥīm*
> Luṭf ider ḳullarına her demde *Mevlā*-yı ʿAẓīm (61/1)
>
> **Bārekallāh** mīralay oldı Ḥicāẓ ordusuna
> Dāverim Āgāh Beg oldur şāʿir-i şirīn-edā (12/1)

Nazmî, Allah'ın isim ve sıfatlarını zikrettiği manzumelerinde samimi ve içten bir üslup ile duygularını dile getirmiştir. Şair aczinin ve hatalarının idrakindedir. Bu sebeple de

Allah'ın kendisine doğru yolu bulması için yardım etmesini, onu cehalet içinde yolundan sapmış boynu bükük bir şekilde bırakmamasını, mecazi aşktan kurtulup hakiki aşka ulaşması için yardım etmesini talep eder:

Ḳoma yā Rab beni cehl içre ḍalāletde melūl
Bāña göster ki saña ḳanġı gider ṭoġrıca yol

Benim ey Bār-i Ḫudā taḳlīdim eyle taḥḳīḳ
İde gör ʿaşḳ-ı mecāzīmi ḥaḳīḳiye vuṣūl

Ġūremi engūr idüp şīremi eyle bāde
Ki olam tā ki ḫum-ı mey-gede-i ʿaşḳa duḫūl

Ḫaste-i ʿaşḳıñ olup ṣıḥḥat u vuṣlat dilerem
Ey Ḥakīm-i[38] ezelī ʿaşḳ ile dermānımı bul

ʿİlm ü ʿirfānıñı ḳıl rūzī bāña her demde
Olayım rāh-ı rıżā içre revān ile ḳabūl

Feyż-i burhānıñı luṭf it bāña hemrāh eyle
Sırr-ı nihānıña yā Rab beni āgāh eyle (1/1)

Nazmî, Allah'a giden yolda doğru bir amelinin olmamasından dolayı gece gündüz dert ile vah ettiğini, nasıl bir ibadetle O'nun cemalini göreceğini bilemediğini, mahşer günü rezil ve perişan olacağını bu sebeple Allah'ın onu bu yolda rehbersiz bırakmayarak yardım etmesini ister:

ʿAmelim yoḳ saña bir ṭoġrı gider vāh eyvāh
Derd ile itmedeyim şām u seḥer vāh eyvāh

Bāña tevfīḳini sen eyle refīḳ ü hādī
Yanarım cehlde ḳalursam eger vāh eyvāh

Ne ʿibādetle ʿaceb miḥr-i cemāliñ görürem
Yoḳ elimde nideyim ẕerre hüner vāh eyvāh

Rūz-ı maḥşerde n'olur ḥāl-i perīşānım ʿaceb
Ehl-i maḥşer bāña fi'l-cümle güler vāh eyvāh

[38] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

Āteş-i ʿaşḳıñ ile cismimi yandır Bārī
İtmesün sīḫ-i miḥen üzre ciger vāh eyvāh

İsm-i Hādī'ye hemān eyle İlāhī maẓhar
Reh-i rāstıñda beni ḳoyma meded bī-rehber (1/4)

Nazmî'nin maksadı kendi nefsini bilmeyenlerin Rabb'ini de bilemeyeceği için kendi özünü bilmektir. Bu yüzden ***"men araf"*** sırrına vakıf olmak ister. O, cennet, huri ya da gılmana meyletmez onun tek arzusu Allah'ın cemalini görebilmektir. Benliğinden kurtulup Hakk'a ulaşma arzusundadır:

Men ʿaraf **sırrına** eyle beni maẓhar yā Rab
Senden ancaḳ bu kemāli ḳuluñ ister yā Rab

Bilmeyen nefsini Rabbini bilemez *El-Ḥaḳ*
Beni bildir baña vechiñ ola iẓhār yā Rab

Bir göñül ki seniñ ʿaşḳıñ ile memlū olmuş
Ġayrı bir yār-i vefādārı o neyler yā Rab

Cennet ü ḥūrī vü ġılmānıña māʾil degilem
İsterim ẕāt-ı cemāliñ baña göster yā Rāb

Kendözün bilmek imiş maḳṣadı **Naẓmī** ḳulunuñ
Her nefesde bu niyāzı saña eyler yā Rab

Seni ben de bulayım feyżini eyle hemrāh
Benligim benden alup ḳıl beni benden āgāh (1/6)

Şair, mahşer gününde günahları hesaplanırken çok günahı olduğu için cevap veremeyeceğini düşünür. Bu sebeple kendisine azap çektirmeyip medet etmesi için Allah'a dua eder:

El-meded maḥşer yerinde olıcak cürmüm ḥesāp
Naẓmī'niñ çoḳdur günāhı ḳanġına virsün cevāb
Ḳıl mürüvvet ey keremkārım baña itme ʿaẕāb
Ger meded olmazsa şāhım senden işim pek ḥarāb
El-meded senden meded sulṭānım Allāh el-meded (2/5)

Allah'ın sonsuz lütuf ve ihsanı karşısında kullar minnet ve şükran duygularını ne kadar çok ifade etseler de tam anlamı ile O'na şükredebilmek mümkün değildir:

Ol Cenāb-ı Ḫāliḳü'l-eşyāya ḥamd olsun müdām
Gerçi ʿācizdir anıñ şükrinde dil-dīvānemiz (67/1)

Kemāliyle niçe mümkin olur şükr eylesün ḳullar
Ḫudā'nıñ luṭfuna aʿdād olur mı ey dil-i dānā (76/1)

Alevi-Bektaşi inanç sisteminin merkezinde insanı ve kainatı yaratan Allah yer almaktadır. Bu öğretide "vacibü'l- vücut" olan Allah "hakikatin kendisi" olarak kabul edilir. Alevi-Bektaşi inancında Allah telakkisi tasavvufi unsurlar barındırır. Tasavvufta dört kapı olarak adlandırılan "şeriat, tarikat, hakikat ve marifet" kavramları vardır. Şeriat kapısından girmiş olanlar için Allah kainatı kendi varlığından ayrı hiçten yaratmıştır. Dolayısıyla bir tarafta belli bir gerçekliği olan maddi bir evrenin varlığı diğer tarafta yarattığı evrenin dışında ve üstünde bir tanrı varlığı yer almaktadır. Bu da ikiliği/dualizmi meydana getirmektedir. Tarikat kapısından girmiş olanlar için ise kainat bir hiçten değil zaten var olan bir şeylerden meydana gelmektedir. Allah hakikatin kendisidir ve tek gerçek varlıktır. Her şey Tanrı'nın tezahürüdür ve O'ndan başka hiçbir şeyin vücudu yoktur. Dolayısıyla her nereye dönülürse dönülsün görünen şey Hakk'ın tecellisidir ve O'ndan ayrı düşünülemez (Birge, 1991: 125; Dedebaba, 1988: 416; Üzüm, 2000: 69).

Bektaşi tarikatına mensup olan Nazmî, şiirlerinde evrendeki her şeyin Allah'ın tezahürü olduğu ve O'nun varlığından başka hiçbir varlığın gerçek olmadığı görüşünü birçok kez dile getirmektedir:

Ḥaḳ'dan özge görmezem ẓāhirde vü bāṭında çün
Gerçi ki Hū münkire yoḳ nuṭḳ-ı merdāndır sözüm (182/5)

Ṭālibā ḥaḳdır sözüm ḥaḳ söylerim ḥaḳ diñle sen
Ḥaḳ'dan ayrı nesne yoḳ şeytānı raḥmān görmüşüm (176/6)

4.1.2. Melekler

Melekler yeme, içme ve uyuma gibi ihtiyaçları olmayan nurdan yaratılmış cinsiyetsiz varlıklardır. Onlar farklı suretlerde bulunabilir ve duyular ile algılanamazlar. Daima Allah'a ibadet eder ve O'nun emri ile hareket ederler. Asla O'nun emirlerine karşı durmazlar. Meleklerin içinde Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail dört büyük melek olarak isimlendirilir.

Kiramen kâtibin, Rıdvan, Münker ve Nekir de diğer mekelerden farklı ve üstün tutulurlar (Pala, 2016: 303; Özervarlı, 2004: 37).

Dîvân'da meleklerden İsrafil, Hatif, Harut ve Rıdvan'ın isimleri geçmektedir. Bunun dışında Allah'a yakın dört büyük melek olarak bilinen Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail "Kerrubiyan" olarak bir beyitte geçmektedir.

Hz. Hüseyin'in ve yanındakilerin Kerbela'da Yezid'in ordusu tarafından şehit edilmesi herkesi büyük bir hüzne gark etmiştir. Yeryüzündeki tüm insanlar ve dört büyük melek de dahil olmak üzere gökyüzündeki bütün melekler Hz. Hüseyin için gözyaşı dökmüştür. Öyle ki felek bile bu vaka karşısında hayret edip devrini şaşırmıştır:

Yirde insān aġladı ol vaḳʿaya gökde melek
Kaldı ḥayretde şaşırdı devrini ol gün felek (18/4-6)

Ḳalmadı hīç yerde insān aġladı bu vaḳʿaya
Āsumānda Kerrūbiyān aġladı bu vaḳʿaya (18/8-1)

4.1.2.1. İsrafil

Dört büyük melekten biridir. Sur borusuna üfleyerek kıyamet vaktinin geldiğini haber vermekle görevlidir (Zavotçu, 2013: 397). *Nazmî Dîvânı'*nda üç yerde ve sura üfleme görevine telmih edilerek yer almaktadır:

Yāre yār aġyāra aġyār hem ḥayātız hem memāt
Nefḫ-i İsrāfīl'de çün ki ṣūr olan Bektāşīyüz (141/3)

Ṣūr-i İsrāfil dehānım şānıma Hū üflerim
Lā-ubāli meşrebim ʿirfānıma Hū üflerim (178/1)

Mülk-i ʿaşḳı şāh-ı ʿaşḳ itdi bize iḥsān u cūd
Ol gürūhuz biz bu vaḥdet tekkesinde yek vücūd
Ṣūr-ı İsrāfīl dehānız nefrimizdir yā *Vedūd*
Biz bu pāzār içre çün ṣarf eyleyüp eşk-i nuḳūd
Vaṣl-ı yāre ol sebeb şāyān olan Bektāşiyüz (225/2)

4.1.2.2. Hatif

Gaybdan seslenir gibi haber veren melektir (Ayverdi, 2011: 482). Hatif ismi *Dîvân*'da sadece bir kez Mehmet Ali Baba'nın posta oturuşu sebebi ile yazılan tarihte zikredilmektedir:

Naẓmīyā tārīḫin itdim çün erenlerden niyāz
Geldi güş-ı maʿnevīme Hātif'den böyle ṣadā (42/7)

4.1.2.3. Rıdvan

Cennetin kapısını beklemekle görevli olan melektir. Cennetin hazinedarı ya da kapıcısı olarak nitelendirilir (Onay, 1996: 410). *Dîvân*'da Rıdvan ismi, Kol Ağası Edhem Bey'in kızının doğumu, Mehmet Ağa'nın eşinin vefatı ve Abdurrahman Paşa'nın vefatı için yazılan tarihlerde olmak üzere toplam üç kez zikredilmektedir:

Bī-misl ü naẓīr öyleki bir āfet-i dil-cū
Ḥūrī mi nedir bu
Cennāt-i ʿadenden mi ḳaçırmış anı Rıḍvān
Hīç görmemiş insān (59/4)

İki Rıḍvān gelüp **Naẓmī** didiler fevtine tārīḫ
Şehīde Ḥūriye gitdi cināna genç iken eyvāh(85/5)

4.1.2.4. Harut

*Kur'ân-ı Kerîm'*de arkadaşı Marut ile birlikte anılır. Büyü ve sihirde meşhur olan bir melektir. Klasik Türk edebiyatı sanatçıları Harut ve Marut ile beraber Babil, Zühre, sihir ve büyü kelimelerini çok kullanırlar. Sevgilinin saçları, gözleri ve gamzesi sihir konusunda Harut'un üstadı sayılır (Pala, 2016: 194).

Nazmî aşağıdaki örnekte sözlerinin her birinin birer "sihr-i helâl"[39] olmasından dolayı Harut'un kendisini kıskandığını ifade etmektedir:

Reşk ider ṭabʿ-ı füsūnkārıma elbet Hārūt
Ki benim sözlerimiñ her biri bir siḥr-i ḥelāl (313/29)

4.1.3. Kutsal Kitaplar

Dîvân'da doğrudan ya da dolaylı olmak üzere dört büyük kitap olan *Kur'ân-ı Kerîm, İncîl, Tevrât ve Zebûr* zikredilmiştir.

4.1.3.1. Kur'ân-ı Kerîm

Dört büyük kitabın sonuncusudur ve Cebrail vasıtası ile Hz. Muhammet'e gönderilen kutsal kitaptır. Diğer kutsal kitaplar tek bir kavim için gönderilmesine rağmen *Kur'ân-ı Kerîm* tüm insanlık için indirilmiştir. 114 sure ve 6666 ayetten oluşur. *Kur'ân-ı Kerîm*, klasik Türk

[39] Güzel ve iyi söylenmiş sözler (Pala, 2016; 405)

şiirinin beslendiği en temel kaynaklardandır. Şairler pek çok ayeti mana ve söz yolu ile iktibas ederek şiirlerinde kullanmışlardır (Pala, 2016: 278).

Diğer kutsal kitaplar çeşitli sebeplerle zaman içinde ilk halinden uzaklaşıp değişikliğe uğradığı hâlde *Kur'ânı-ı Kerîm* tek bir kelime hatta tek bir nokta bile eksik ya da fazla olmadan ilk indirildiği şeklini korumaktadır. Nazmî aşağıdaki iki beyitte de *Kur'ân-ı Kerîm* yerine "âyet-i tebcîl" ve "sûre-i tenzîl" ifadelerini kullanarak onun hiçbir değişikliğe ya da bozulmaya uğramadan varlığını koruması özelliğini hatırlatıp insanların da kararlı ve vefalı olması gerektiğini dile getirir:

Sözde sābit-ḳadem ol āyet-i tebcīl gibi
Nesḫ ü taḥvīli ḳabul eyleme İncīl gibi (219/1)

Çünki maḳbūl olamaz eylemeyen ʿahde vefā
Ḳāʾim ol ḥaşre degin sūre-i tenzīl gibi (219/2)

*Dîvân'*da *Kur'ân-ı Kerîm* üç beyitte *Kur'ân* şeklinde yer almaktadır. Birinci beyitte Nazmî, Hz. Muhammet'ten kendisine şefaat etmesini ve *Kur'ân-ı Kerîm*'deki gizli manaları kendisine açıklamasını talep etmektedir. İkinci beyitte Muaviye'yi kastederek Sufyan kavminin önce "Kur'ân-ı inkâr ettiklerini daha sonra da İmam Hüseyin'i öldürdüklerini ifade etmektedir. Üçüncü beyitte ise Sacid'in *Sâkînâmesi*'nin *Kur'ân*'ın yedinci batını olduğunu dile getirmektedir:

Sen şefīʿ eyle meded Aḥmed ü Muḫtār baña
Şerḥ ide maʾni-i Ḳurʿān'daki esrār[ı] baña (1/5-1)

Ḳavm-i Sufyān evvelā Ḳur'ān'ı inkār itdiler
Baʿde-zā ḳatl-i imāmı anlar inkār itdiler (18/5-1)

Sācid'iñ Ḥaḳḳ'a bu sāḳīnāmesi taḥsīn olur
Sırr-ı Ḳurʾān'ıñ yedinci bāṭnıdır maʿnāsı hep (82/1)

Kur'an-ı Kerim, klasik Türk şiirinde sevgilinin güzelliği, boyu, saçı, yüzü, gözü, kaşı, hattı ve benini temsil etmek için kullanılırken çoğunlukla "mushaf" kelimesi ile ifade edilir (Pala, 2016: 278). *Nazmî Dîvânı'*nda sevgilinin güzelliği ve yüzü için üç yerde mushaf kelimesi kullanılmıştır:

Mekteb-i ʿaşḳda biz nevḫaṭı dil-ber oḳuruz
Ḥāfıẓız Muṣḥaf-ı ruḫsārını ezber oḳuruz (144/1 ve 5)

Ezberledi **Naẓmī** seniñ ol āyet-i vechiñ
Şol muṣḥaf-ı ḥüsnündeki esrārı görünce (201/5)

Mekteb-i ʿaşḳda elifden derse āġāz eyledik
Ben muṣḥafı ḫatim eyledim ... Leylā'da kaldı Kays (292)

4.1.3.2. İncîl, Tevrât ve Zebûr

Dört mukaddes kitaptan biri olan *İncîl*, İsa peygambere gönderilmiştir ve Hristiyanların kutsal kitabıdır. *İncîl,* bugüne kadar maruz kaldığı tahrifatlar sebebiyle bozulmuştur ve ilk hali elde yoktur. *Tevrat*, Musa peygambere gönderilmiştir. Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye olmak üzere tamamı beş bölümden oluşur. Dünyanın başlangıcından Musa peygamberin vefatına kadar yaşanan olaylara yer verir. *Zebûr* ise Davut peygambere gönderilmiştir. Mezamir olarak da bilinen bu kitapta kutsal emirler yerine ilahi ve neşideler bulunmaktadır. Davut peygamber güzel sesi ile bu ilahileri okuduğu vakit herkes imana gelirmiş. *Zebûr*, zamanla insanlar tarafından değiştirilmiş ve bozulmuştur (Pala, 2016: 232, 455, 489).

Dîvân'da *Tevrat* ve *Zebûr* bir kez *İncîl* ise üç kez geçmektedir. Nazmî; *Zebûr, İncîl* ve *Tevrât*'taki kutsal emirlerin hepsinin kendisinde olduğunu ve hem iman edenlerin hem de kafirlerin ibadethanesi olduğunu dile getirmektedir:

Hem Zebûr, İncīl ü Tevrāt ile fermān bendedir
Sācide mescûd olup kāfirlere putḫāneyim (179/4)

Nazmî, insanların verdikleri sözlerde zamanla değişikliğe uğramış ve bozulmuş olan *İncîl* gibi değil ilk günden beri hiçbir değişikliğe uğramadan aynı kalan *Kur'ân-ı Kerîm* gibi olmanın önemini vurgulamaktadır:

Sözde sābit-ḳadem ol āyet-i tebcīl gibi
Nesḫ ü taḥvīli ḳabul eyleme incīl gibi (219/1)

Aşağıdaki örnekte ise şair, sevgilisini "Ey sevgili senin ruhbanım olduğumdan beri kiliseye gitmeyi ve aşk İncîl'ini okumayı bıraktın. Bunun sebebini Yuhanna'ya nasıl açıklayacaksın." diyerek uyarmaktadır:

Ruhbānıñ olalı ey put-ı tersā
Raġbet itmez olduñ hīç kilīsāya
Muḥabbet İncīl'in oḳumazsañ tā
Ne cevāb virirsin ol Yuḥannā'ya (245/1)

4.1.4. Peygamberler

4.1.4.1. Âdem

Bütün ilahi dinlerde Âdem yaratılan ilk insan ve ilk peygamber olarak kabul görmektedir. Allah, Âdem'i yeryüzünün dört bir tarafından alınan toprakların birleşiminden yaratmıştır. Âdem peygamberin ve onun soyundan gelenlerin diğer birçok varlıktan üstün ve değerli olarak kabul görülmesinin (bkz. el-İsrâ 17/70) temelinde Allah'ın onlara bahşettiği bilgi olduğu söylenebilir. Çünkü *Kur'ân*'da meleklerin, insanoğlunu "yeryüzünde fesat çıkaran ve kan döken" varlıklar olarak nitelendirmeleri üzerine Allah'ın Âdem'e bütün isimleri öğrettikten sonra bunları meleklere sorduğu, onlar bilemeyince Âdem'e, "Ey Âdem, onlara eşyanın isimlerini bildir!" dediği ve Âdem'in isimleri onlara bildirdiği anlatılmaktadır (bkz. el-Bakara 2/30-33) (Bolay, 1989: 358-363).

Allah, Âdem peygambere bütün isimleri öğretmiştir. O, Allah'ın bütün isimlerini bilendir. Yani alleme'l-esmadır. Başlangıçtan sonsuzluğa kadar kâinatta ne olmuş ve ne olacaksa bunların hepsini Âdem peygamber Allah'tan öğrenmiştir:

Ḥamd itme vācīb ḳullara zīrā suy-ı Mevlā'dan gelen iḥsāna
Ādem'i ḳıldı 'alleme'l-esmā luṭfunı erzān itmiş insāna (30/1)

Kur'ân-ı Kerîm'e göre Allah, meleklere Âdem'i yarattığı ve ona ruh üflediği zaman ona secde etmelerini buyurmuştur. İblis dışındaki bütün melekler bu emre uymuşlardır. İblis kendisinin ateşten, Âdem'in ise topraktan yaratıldığını öne sürerek ondan üstün olduğunu ifade edip secde etmeyi reddetmiştir. Bunun üzerine Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış ve lanetlenmiştir (Bolay, 1989: 358-363). İslam dininde Allah'tan başka bir varlığa ibadet amacıyla secde etmek küfür sayılır. Meleklerin Âdem peygambere secde etmesi ibadet amacıyla değil biat amacı ile saygı secdesidir. Âdem peygamber Allah'ın vekili olarak yeryüzünde O'nun hükümlerini uygular. Bu sebeple ona secde etmek Allah'a secde etmektir. Allah'a ulaşmak için topraktan yaratılan ve fâni olan Âdem'e iman etmek gerekir:

Mürşid olmaz iki birdir ten libāsın tāzeler
Ādeme it secde sen de bul fenā içre beḳā (94/7)

4.1.4.2. Hızır

Hızır'ın peygamber ya da veli olduğu konusunda rivayetler vardır. *Kur'ân-ı Kerîm'*de Musa peygamber ile olan yolculuğu anlatılır. Rivayete göre İlyas peygamber ile birlikte büyük Zülkarneyn'e kılavuzluk ederek "ab-ı hayat" olarak bilinen ölümsüzlük suyunu aramışlardır. Hızır ve İlyas "ab-ı hayat"tan içerek ölümsüzlüğe kavuşmuşlardır. Zülkarneyn ise bu sudan mahrum kalmıştır. Allah tarafından kıyamete kadar Hızır denizde İlyas ise karada darda kalanlara yardım etmekle görevlendirilmişlerdir. Halk arasında onun darda kalanlara yardım etmesi inancı oldukça yaygındır (Pala, 2016: 204-205).

Nazmî Dîvânı'nda da bilhassa denizlerde zorda kalan insanların yardımına koşması yönü ile ele alınmaktadır. Şair, Bahriye Nazırı Mahmut Nedim Paşa için yazdığı kasidede Paşa'yı donanmayı abat etmek için gösterdiği çabalardan dolayı Hızır'a benzetmektedir:

Şaşırdıḳ puṣulayı ḳaldıḳ ʿumūmen baḥr-i ḥayretde[40]
Yetişdi Ḫıżrveş luṭfı ider imdād ḳābildir (16/10)

Ḫıżır gibi irüp yelken kürek imdādına ẕātıñ
İderseñ Āṣafā baḥriyyeye dil-şād ḳābildir (16/14)

Vücūdı devlete elzem muʿini Ḫıżr ola her dem
Ola tevfīḳ-i bārī emrine münḳād ḳābildir (16/32)

4.1.4.3. İsa

Cebrail'in nefesi ile Hz. Meryem'den babasız olarak dünyaya gelen İsa peygamber, İsrailoğullarının son peygamberidir. Dört büyük kutsal kitaptan biri olan *İncil,* İsa peygamber için gönderilmiştir. Klasik Tük edebiyatında genellikle sıra dışı doğumu, daha bebekken konuşmaya başlaması, nefesi ile ölüleri diriltmesi, dikiş dikmesi ve göğe yükselmesi gibi birçok bağlamda ele alınmaktatır (Zavotçu, 2013: 385-389).

İsa peygamber, *Nazmî Dîvânı*'nda babasız bir şekilde dünyaya gelmesi yönüyle Hz. Meryem ile birlikte zikredilmektedir:

Rūḥ-ı ḳuddüsüm ṭāliʿmle ʿiffet-i Meryem'de ben
Ḫādim-i mehd-i zamānım bilmezem ʿĪsā nedir (131/4)

[40]Vezin kusuru var.

Şair, Hz. İsa'nın ölü bedenlere nefesini üfleyerek onları yeniden hayata döndürdüğü mucizesini hatırlatarak kendi sözlerinin de insanlara yenilik ve canlılık kattığını iddia etmektedir:

Virse ger ḳālıb-ı bī-rūḥa n'ola tāze ḥayāt
Miṣl-i ʿİsā-nefesim cevher-i cāndır süḫanım (189/2)

4.1.4.4. Muhammet

İslam peygamberi Hz. Muhammet Mustafa, Allah tarafından tüm insanlığa gönderilen son peygamberdir. 571 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir. Kureyş kabilesinin en köklü ailelerinden birine mensuptur.

Hz. Muhammet, klasik Türk şiirinde çeşitli isim ve sıfatları ile birçok eserde ele alınmıştır. Onun doğumu, hayatı, mucize ve cihatları; mevlit, naat, miraciye, muhammediye gibi pek çok edebî türün konusunu oluşturmaktadır.

Nazmî Dîvânı'nda bulunan dördüncü şiir gazel nazım şekli ile sekiz beyit olarak Hz. Muhammet için yazılmış bir naattir.

Bu şiirde şair, mahşer gününde huzura geldiğinde ne kadar günahkâr ve değersiz olsa da peygamberin kendisine şefaat ederek kapısından uzaklaştırmamasını talep etmektedir:

Naʿt-ı Şerīf
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]
Şefāʿat kānı luṭfuñ rāygāndır yā Resūla'llāh
Deriñ her ümmete dārü'l-emāndır yā Resūla'llāh

Deyince "*nefsī nefsī*" hep nebīler rūz-ı maḥşerde
Diliñde "*ümmetī*" vird-i zebāndır yā Resūla'llāh

Günehkāram siyeh-rūzam bıraḳma küfr [ü] ẓulmetde
Çerāġım nūr-ı luṭfuñdan uyandır yā Resūla'llāh

Gelince rū-siyāhımla ḥużūra rūz-ı maḥşerde
Şefāʿat itmeseñ ḥālim yamandır yā Resūla'llāh

Esīr-i leşker-i nefsem hevā-yı ʿaḳl ile hergāh
Bu ḥāl ile bütün kārım ziyāndır yā Resūla'llāh

Şefāʿat ḳıl ʿināyet ḳıl mürüvvet ḳıl hidāyet ḳıl
Meded ʿiṣyān ile kārım fiġāndır yā Resūla'llāh

Şefāʿatler ʿināyetler mürüvvet luṭf u şefḳatler
Saña maḫṣūṣ ʿalemdir bu ʿayāndır yā Resūla'llāh

Ne kem-ḳadr olsa da **Naẓmī** anı dūr itme bābıñdan
Yine bir ümmet-i ṣādıḳ nişāndır yā Resūla'llāh (4)

Çeviri yazılı metindeki 248 numaralı kıt'a nazım şekli ile yazılmış manzume de naat özelliği taşımaktadır. Şair, Hz. Muhammet'in naatını yazmakta aciz olduğunu bilir ve bundan dolayı kendini suçlu hissettiği için af diler:

Dīger
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]
Amān lafẕ-ı teṣādüf itdigiçün ism-i pākiñle
Saña yetmiş iki millet amān der yā Resūla'llāh

Seniñ naʿt-ı şerīfiñde egerçi **Naẓmī** ʿācizdir
Bilür cürmin saña elbet amān der yā Resūla'llāh (248)

Nazmî, birçok şiirde Hz. Muhammet'in ismini ve sıfatlarını zikreder. Bunlar; Aḥmed, Aḥmed-i Mürsel, Ḥabīb, Muḫtār, Muḥammed, Muḥammed Muṣṭafā, Muṣṭafā, Resūla'llāh'tır.

4.1.4.5. Musa

İsrailoğulları peygamberlerindendir. Dört büyük kutsal kitaptan biri olan *Tevrat* Musa peygamber için gönderilmiştir. Tur dağında Allah ile konuştuğu için "Kelimullah" lakabı ile anılmıştır. Klasik Türk edebiyatında Firavun ile olan mücadelesi, "Kelimullah" lakabı ile anılması, Tur dağına çıkması ve orada Allah'ı görmek istemesi sonucu Allah'ın nurunun dağa tecelli etmesi, yed-i beyza mucizesi, Hızır peygamber ile çıktığı yolculuk ve ejderhaya dönüşen asası bağlamları ile çeşitli benzetme ve telmihlerle anılmaktadır (Pala, 2016: 334-335).

Nazmî Dîvânı'nda Musa peygamber Tur dağında Allah ile konuşması ve Allah'ın nurunun dağa tecelli etmesi yönleri ile ele alınmaktadır:

Vāṣıl-ı ḳudsī kelāmım lāubāli meşrebim
Meskenim Ṭūr-ı tecelli bilmezem Mūsī nedir (131/3)

4.1.4.6. Nuh

Hz. Nuh, *Kur'ân-ı Kerîm'*de ve hadislerde diğer peygamberlere nispeten geniş bir şekilde anlatılan ve "ülü'l-azm" olarak isimlendirilen beş büyük peygamberden biridir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de yirmi sekiz surede Nuh peygamber hakkında bilgi verilmektedir ve kırk üç yerde de ismen zikredilmektedir. Klasik Türk şiirinde de birçok kez adı zikredilen Hz. Nuh genellikle Tufan hadisesi ve uzun ömrü ile beyitlere konu olmuştur. Rivayete göre insanlar Hz. Nuh'a kadar tevhit inancıyla yaşamalarına rağmen Nuh'un kavmiyle birlikte ilk defa putpereslik ortaya çıkmıştır. Hz. Nuh, kavmini putperestlikten vazgeçirip tevhit inancına döndürme vazifesi ile gönderilmiştir. Hz. Nuh uzun mücadelelerden sonra kavmini putperestlikten uzaklaştıramadığını görünce inanmayanları cezalandırması için Allah'a dua etmiştir. Allah, Nuh'un duasını kabul ederek inkârcı kavminin tufanla helak edileceğini ve sadece kendisine inananların kurtulacağını bildirerek bir gemi yapmasını istemiştir. Geminin inşası tamamlanınca her hayvan türünden birer çift ve iman eden insanlar gemiye bindirilir. Hz. Nuh ve ona inananlar kurtulurken eşi ve oğlu Yam inanmayanlarla birlikte boğulur. Tufandan sonra insanlık Hz. Nuh'un Sam, Ham ve Yafes adındaki oğullarından türediği için ona "İkinci Âdem denildi (Pala, 2016: 361; Harman, 2007: 224-227).

Nazmî, bir şiirinde "Nuh'un gemisinin kaptanı olduğu için gam tufanından korkmadığını" ifade ederken Nuh peygamberin adını zikretmektedir:

Nāḫuda-yı keştī-i nācī-yi Nūḥ'ım **Naẓmīya**
Ḳorḳmazam ṭūfān-ı ġamdan bilmezem pervā nedir

4.1.4.7. Süleyman

Davut peygamberin oğludur. Hem peygamber hem de kral olan Süleyman peygamber babasının vefatından sonra on iki yaşında tahta oturmuştur. Kudüs'teki Mescid-i Aksa'yı inşaa etmiştir. Sülayman peygamber sadece insanlara değil hayvanlara ve cinlere de hükmeden güçlü bir hükümdar olarak rivayet edilir (Pala, 2016: 411-412).

Süleyman peygamber klasik Türk edebiyatında ihtişamlı hayatı, kudreti, "Asaf" adındaki veziri, üzerinde "İsm-i Azam" yazan ve mühür olarak kullandığı yüzüğü, "Hüdhüd" adındaki kuşu, "Belkıs" adındaki eşi ve bir sefer esnasında karınca beyi ile yaşadığı hadiseler ile ele alınmaktadır (Harman, 2010: 56-60).

Nazmî, Süleyman peygamberi bir karıncayı dahi incitmeyecek kadar adaletli ve merhametli oluşu, veziri Asaf, mührü ve mührün dev tarafından hile ile zapt edilmesi gibi yönleri ile ele almıştır:

Sen ol Āṣaf'sıñ ey Āṣaf eridi ẕātıñ ol devre
Ne mümkün idi ki dīv żabṭ ide mühr-i Süleymān'ı (69/6)

Yıḳmayuz ḫāṭırını mūr-ı żaʿīfiñ gözedüp
Kim Süleymān-ṣıfat ḳadrini vālā bilürüz (145/5)

Ḫāṭır-ı mürda ṭutunmaz bir Süleymān'ım bugün
Ḳāf-ı himmet meskenim ʿanḳā-yı Ḥaḳḳ'a lāneyim (179/5)

Ḫātem-i feyż-i İlāhi şimdi engüştümdedir
Mülk-i ʿaşḳa ben Süleymān oldıġım demdir bu dem (180/3)

4.1.4.8. Yakup

İshak peygamberin oğlu, İbrahim peygaberin torunu ve Yusuf peygamberin de babasıdır. Babası öldükten sonra Ken'an ilinde kalıp yerine geçti ve Allah ona peygamberlik verdi. Klasik Türk edebiyatında genel olarak oğlu Yusuf'un kardeşleri tarafından kıskanılarak kuyuya atılması ve babalarına da onun öldüğünü söylemeleri üzerine Beytü'l-ahzen denilen kulübesinde yıllarca ağladığı için gözlerinin kör oluşu, oğluna kavuştuktan sonra gözlerinin yeniden görmeye başlaması gibi bağlamlarda anılmıştır (Pala, 2016: 478).

Nazmî Dîvânı'nda Yakup peygamber, oğlu Yusuf için gözyaşı dökmesi ve Beytü'l-ahzen denilen kulübede yaşaması yönleri ile ele alınmaktadır:

Çāh-ı ġamda ḳalalı Yūsuf-ı Kenʿān emeli
Cümle iḫvān baña Yaʿḳūb gibi her gün aġlar (124/7)

Māh-ı Kenʿānımdan ayrıldım meded ẓulmetdeyim
Gūşe-i beytü'l-ḥazen kim şimdi meskendir baña (90/2)

4.1.4.9. Yusuf

Hz. Yakup'un en küçük oğlu olan Yusuf, İsrailoğulları'na gönderilen ve *Kur'ân-ı Kerîm*'de adı geçen peygamberlerdendir. Klasik Türk şiirinde adı en çok zikredilen peygamberlerdendir. Eşsiz güzelliğinden dolayı sevgili çok kez ona benzetilir. Ay ile güneşin ona secde etmeleri, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, terazi ile tartılıp ağırlığınca altın karşılığı köle olarak satılması, Züleyha ile olan maceraları, zindana atılması, rüya tabir etmesi,

Yakup peygamberden ayrı oluşu, köle iken Mısır'a sultan oluşu gibi hikâyeler sebebiyle birçok manzumeye konu olmuştur (Pala, 2016: 483-484).

*Nazmî Dîvânı'*nda Yusuf peygamber güzel yüzü ve kardeşleri tarafından kuyuya atılması ile babasından ayrı kalması, babasının çektiği üzüntüler, Züleyha'nın güzelliğine meyletmeyecek kadar güzel ahlaklı oluşu ve Mısır'a sultan oluşu bağlamları ile beyitlerde yer almaktadır:

O Yūsuf-ṭīnete teʾs̲īr ider ḥüzn-i dilim **Naẓmī**
Eger tefsīr idersem āyet-i Yaʿḳūb-ı gīryānı (69/20)

Çāh-ı ġamda ḳalalı Yūsuf-ı Kenʿān emeli
Cümle iḫvān baña Yaʿḳūb gibi her gün aġlar (124/7)

Dāmen-i vaṣla irer dest-i Züleyḫā-yı emel ***N.***
Taḫt-ı Mıṣr-ı dile bir Yūsuf-ı Kenʿan ister ***Ā.*** (127/3)

Eylerdi eger görseyidi Yūsuf-ı Kenʿān
Mıṣr-ı dile Sulṭān
Bu ḥüsn ile sulṭān-ı cihān olmaġa hemvār
Şāyestedir ol yār (135/4)

Māʾil-i ḥüsn-i Züleyḫā olmadım olmam yine
Ben seniñ ey Yūsuf-ı dil Yaʿḳūb-ı giryānıñım (177/4)

Cemāline Züleyḫā-yı zamān reşk eylese çok mı
O Yūsuf ṭīyneti ḫaḳ eylemiş Ḥaḳ ḥaṣr-ı ṣūretle (260/3)

4.1.4.10. Zekeriyya

İsrailoğulları peygamberlerinden olan Zekeriyya, Yahya peygamberin babası ve Hz. Meryem'in de dayısıdır. Yahudiler tarafından testere ile kesilerek şehit edilmiştir (Pala, 2016: 490).

Dîvân'da bir beyitte testere ile öldürülmesi olayına telmihte bulunularak Yahya'nın babası ifadesi ile zikredilmektedir:

Erre-i cevriñ görünce ʿāḳibet bī-nāb olup
İbn-i Yaḥyāveş maḳāmın eyledi dārü's-selām (40/2)

4.1.5. Sure, Ayet ve Hadisler

4.1.5.1. Sure

Sure; *Kur'ân-ı Kerîm*'deki en küçüğü 3, en büyüğü ise 286 ayetten oluşan yüz on dört bölümünden her birine verilen isimdir (Ayverdi, 2011: 1135). *Nazmî Dîvânı*'nda Fatiha, İnsan ve Yusuf sureleri yer almaktadır.

Fatiha

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk suresi olması hasebiyle "başlangıç, açış yapan, açan" manasında "Fatiha" ismini almıştır. Yedi ayettir ve Mekke döneminde nüzul olmuştur. Bu sure, *Kur'ân-ı Kerîm*'in içerdiği bütün esasların, bilgi ve hükümlerin bir özeti mahiyetindedir.

Her mümin kıldığı namazların her rekâtında bu sureyi okur. Bu sure, Müslümanların günlük hayatlarında da önemli bir yer tutmaktadır. İnsanlar dua edecekleri zaman okudukları surelerin başında "Fatiha" gelir. Ayrıca Müslümanlar arasında ölülerin arkasından Fatiha okumak gibi yaygın bir âdet vardır. Fatiha suresi, *Nazmî Dîvânı*'nda ölülerin arkasından okunma âdeti bağlamında iki beyitte yer almaktadır:

Rūḥuna bir Fātiḥa her kim ki iḥsān eyleye
Raḥmet itsün ceddine anıñ daḫı Perverdigār (60/4)

Budur meʾmūl ki ḳabrini ziyāret eyleyen iḫvān
İdeler rūḥını bir Fātiḥa'yla luṭf idüp teẕkār (312/4)

Hel eta/İnsan Suresi

Medine döneminde 31 ayet olarak nüzul olan surenin ismi, birinci ayetteki "insan" kelimesinden gelmektedir. Sure; insanın yaratılış süreci, yükümlülükleri ve ahirette onlar için hazırlanmış olan ödüller ve cezalar gibi hususları içermektedir (DİB, 2024).

Şair, *Dîvân*'da İnsan suresinin Hz. Ali için gönderildiğini dile getirmektedir:

Ey şehinşāh-ı velāyet pādişāh-ı *lā-fetā*
Çün seniñ şān-ı ʿaẓīmüñde gelüpdür *hel etā* (5/1)

Yusuf Suresi

Ahsenü'l-Kassas olarak bilinen Yusuf suresinde Hz. Yusuf'un başına gelenler tüm tafsilatı ile anlatılmaktadır. Bu surede Hz. Yakup hakkında bilgiler de verilmektedir. Yakup peygamber; oğlu Yusuf'u kaybettikten sonra uzun bir süre hüzün içinde yaşamış, ağlamaktan

gözleri kör olmuş, oğlunun gömleğinin kokusunu 80 fersahtan almış ve gömleği yüzüne sürünce gözleri açılmıştır (Harman, 2013: 274-276).

Aşağıdaki beyitte Nazmî, eğer ağlayan Yakup'un ayetini tefsir edebilirse o Yusuf yaratılışlı sevgiliye gönül hüznünün tesir edeceğini ifade etmektedir. Beyitte geçen "āyet-i Yaʿḳūb" tabiri ile Yusuf suresi kastedilmektedir:

O Yūsuf-ṭīnete teʾs̱īr ider ḥüzn-i dilim **Naẓmī**
Eger tefsīr idersem āyet-i Yaʿḳūb-ı gīryānı (69/20)

4.1.5.2. Ayet

Kur'ân-ı Kerîm'i meydana getiren her bir kelime ya da cümleye ayet adı verilmektedir. Klasik Türk şiirinde hem manzum hem de mensur eserlerinde anlatılmak istenen düşünceyi ispatlamak ve ifadeyi daha etkileyici kılmak için sanatçılar iktibas yapmışlardır. *Dîvân*'da pek çok ayet tam iktıbas ya da nakıs (yarım, eksik) iktibas yoluyla şiirlerde geçmektedir. Şair, aşağıdaki örnekte *Kur'ân-ı Kerîm'*i meydana getiren altı bin altı yüz altmış altı ayetin anlamını idrak etmenin önemini vurgulamaktadır:

Altı biñ altı yüz altmış altı āyet maʿnīsin
Fehm idüp öyle kelām it ḥaḳ ola her bir sözüñ (163/4)

*Nazmî Dîvânı'*nda yer alan ayetler aşağıda anlamları ve örnek beyitleri ile birlikte verilmektedir:

Alleme'l-Esmâ

Bakara suresi 31. ayette geçmektedir. Allah, Hz. Âdem'e bütün isimleri öğretti anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2013: 46).

Bu sure *Dîvân*'da bir örnekte yer almaktadır. Şaire göre Allah'tan gelen ihsanlara kulların şükretmesi gerekir. Çünkü O, Âdem peygambere bütün isimleri öğreterek insanların işini kolaylaştırmıştır:

Ḥamd itme vācīb ḳullara zīrā suy-ı Mevlā'dan gelen iḥsāna
Ādem'i ḳıldı ʿallemü'l-esmā luṭfunı erzān itmiş insāna (30/1)

Sekâhüm rabbühüm şerâben tahûren

"Rableri onlara tertemiz bir içki içirir" (İnsan, 76/21). Bu ayet Allah'ın insanlara cennetinde sunacağı ödüller hakkında bilgiler vermektedir (Yılmaz, 2013: 604).

Dîvân'da bir kez zikredilmektedir. Şaire göre şarap, surede bahsedilen tertemiz içkiyi içen âşıklar için kevser ırmağının sakisi olan Hz. Ali zamanından kalma bir işarettir.

Çün *seḳāhüm rabbühüm* ḫamrıñ içen ʿāşıḳlara
Sāḳī-i Kevs̲er deminden bir işāretdir şarāb (98/2)

S̲emme vechu'l-lāhi

"Doğu da batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz O'nun zatı oradadır. (Bakara 2-115).

Nazmî bu ayeti üç beyitte zikretmektedir. Yüce Allah'ın sureti mürşidin yüzünde zahir olmuştur. Talipler mürşitlerinin yüzüne can gözüyle baktıkları zaman hiç şüphesiz O'nu göreceklerdir:

S̲emme vechu'l-lāhi işte vechi mürşidde ʿayān
Cān göziyle bir naẓar ḳıl itme şüphe ṭālibā (94/8)

Nazmî, Allah'ın sırrına vasıl olduğu zamandan beri O'nun zatını her yerde görmektedir:

Vāṣıl-ı sırr-ı Yedullāh olduġım demden beri
S̲emme vechu'l-lāhi her yerde nümāyan görmüşüm (176/4)

Nazmî'nin arzusu Allah'a kavuşmaktır. O'ndan mahrum kalmak istemez:

Arzū eylerdi göñül ol ġonca-ı nāzik gülü
Bezm-i vaṣlına irişdi ḥamd ola cān bülbülü
Ḳıblegāh ım secdegāh ım vech-i māhımdır belī
S̲emme vechu'l-lāhdan itme sāḳīyā maḫmūr dili
Öyle mestim dīde-i mestānıma Hū üflerim (228/4)

Kün

"Allah bir varlığın veya olayın gerçekleşmesini istediği zaman 'ol' (kün) der, o da hemen oluverir" (Bakara 2/117, Âl-i İmrân 3/47-59).

Türk dinî-tasavvufi edebiyatında, bilhassa Alevi-Bektaşi şairler tarafından bu kelime ve ibarelerin remzi olarak "kâf u nûn, kâf u nûn hitabı/emri, vücûd-ı kün fe-kün" gibi ifadeler sık sık zikredilmektedir (Pala, 2002: 552).

Dîvân'da kün, "kâf u nûn" olarak bir örnekte zikredilmektedir.

Bir elin çıḳmaz ṣadāsı kim bilürdi çalsa da
Kaf [u] nūnuñ perdesinde sāz-ı ʿaşḳ dürlü hevā (91/5)

İrciʿī

"*İrciʿī ila rabbiki radıyeten mardıyyeh*". Rızasını kazanarak, razı olarak Rabb'ine dön (Fecr/28).

Şair bu ayeti Hacı Ömerzade Hasan Ağa'nın kerimesi ve tersane katiplerinden Ethem Efendi'nin kerimesinin vefatı vesilesi ile yazdığı tarihlerde zikretmiştir:

Vārid oldı çün yigirmi üçde emr-i *İrciʿī*[41]
Āb-ı çeşm-i vālideynin eyledi mānend-i yemm (25/3)

Çün ḫiṭāb-ı *İrciʿī* semʿine irdi ol zamān
Terk idüp cān ü cihānı dosta ḳıldı ʿazm-i rāh (37/3)

Vaʿf ü ʿannā Rabbenā vaʿfirlenā verḥam lenā

Bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet et. (Bakara 286. ayet)

Şair bu ayeti terkibibent nazım şekli ile duvazname türünde yazdığı çeviri yazılı metindeki 5 numaralı manzumede bir kez zikretmektedir.

Gelmişem dergāhına cürmümi iḳrār eyleyüp
"Vaʿf ü ʿannā Rabbenā vaʿfirlenā verḥam lenā" (5/12-5)

[41] "Ey mutmain olan nefis! Râzı olmuş ve kendisinden râzı olunmuş bir halde Rabb'ine dön" âyetinin ilk kelimesi olup çeşitli kullanılışlarda "ölüm" anlamına gelir:

4.1.5.3. Hadisler

Men ʿarefe

"Nefsini bilen kendini bilir" manasındadır. Bu hadis insanoğlunun; Allah'ın isim ve sıfatlarının yeryüzündeki tecelligâhı ve onun mevcudiyetinin ise Hakk'a götüren nişanlar olduğunu gösteren hadislerdendir. Kulun Rabb'ini bilebilmesi için önce kendisini bilmesi gerekmektedir. Bu durumda kul kendi bilgisinde fâni olduktan sonra esas murat olan Rabbini bilmeye geçebilir." Hz. Muhammet ile ilişkilendirilen "Kendini bilen Rabbini bilir" hadisi daha çok tasavvufi muhitlerce zikredilen bir hadis olmuştur (Küçük, 2011: 132).

Şair *Dîvân*'da beş kez "men ʿarefe" ifadesini bir kez de Türkçe manasını zikretmektedir. O, *Men ʿaraf* sırrını Hz. Ali ile ilişkilendirmektedir. Hz. Ali ve onun yolundan gidenler bu sırra vâkıftır. Nazmî de onun bendesi olduğu için bu sırra erişmiştir:

Men ʿaraf sırrına eyle beni maẓhar yā Rab
Senden ancaḳ bu kemāli ḳuluñ ister yā Rab (1/6-1)

Bilmeyen nefsini Rabbini bilemez *El-Ḥaḳ*
Beni bildir baña vechiñ ola iẓhār yā Rab (1/6-2)

Öz vücūdın *Ḥaḳḳ*'a vāṣıl itmege ġayret ider
Dil virir mi dehr-i dūna ***Men ʿaraf*** sırrın bilen (41/1)

Men ʿaraf esrārına maẓhar olursa çoḳ mıdır
Her kimiñ miʿrācına rehber olursa Murtażā (91/6)

Naẓmīyā ʿayn-ı cemi dildāra vāṣıl olmuşum
Men ʿaraf sırrından ʿirfān oldığım demdir bu dem (180/8)

Bir cemāl-i şāha biz ḥayrān olan Bektāşiyüz
Men ʿaraf esrārına ʿirfān olan Bektāşiyüz
ʿĀlem-i vāḥdetde çün merdān olan Bektāşiyüz
Kişver-i ʿaşḳa bugün sulṭān olan Bektāşiyüz
Şāh-ı ʿaşḳa bende-i fermān olan Bektāşiyüz (225/1)

Men Re'ānī Feḳad Re'a'l-Ḥaḳ

"Kim rüyada beni görürse şüphesiz gerçekten görmüştür".

Bu hadis sahih hadis kaynaklarında yer almaktadır. İslam âlimleri Hz. Muhammet'in rüyada görülmesi konusuna olumlu bakmışlardır. Fakat rüyanın kesin bilgi aracı olarak kabul edilmemesi sebebiyle Hz. Muhammet'i rüyasında gördüğünü ve ondan talimatlar aldığını ifade edenlere itibar edilmemiştir. Ayrıca tasavvufta bir kısım sufiler uyumak yerine uyanık kalmayı tercih ederken bazı sufiler ise bu hadisi dayanak göstererek rüyada Hz. Muhammet'i görme fırsatı olduğu için uykuya önem vermektedirler (Çelebi, 2008: 306-309; Uludağ, 2008: 309-310).

Şair bu hadisi "*men reānī*" şeklinde eksik iktibas etmektedir. Allah'ın dört madde olarak bilinen hava, su, toprak ve ateşin içinde gizli bir durumdayken Hz. Muhammet'in suretinde göründüğünü ifade etmektedir:

Dört ʿanāṣır içre pinhān oldı çünki ol Ḫudā
Sūret-i Aḥmed'de oldı *men reānī* rū-nümā (94/1)

Lā-fetā illā ʿAlī lā-seyfe illā-Ẕu'l-feḳār

"Ali'den başka yiğit, Zülfikârdan başka keskin kılıç yoktur."

Bu söz sahih hadis kaynaklarında yer almamasına rağmen klasik Türk şiirinde çokça iktibas edilen hadisler arasında sayılmaktadır (Keleş, 2013: 348). *Nazmî Dîvânı*'nda bu hadis bir defa tam iktibas üç defa da "lâ-fetâ" ibaresi ile eksik iktibas yoluyla zikredilmektedir:

Ey şehinşāh-ı velāyet pādişāh-ı ***lā-fetā***
Çün seniñ şān-ı ʿaẓīmüñde gelüpdür *hel etā* (5/1-1)

Lā-fetā illā ʿAlī lā-seyfe illā-Ẕu'l-feḳār
Dinmez idi olmasañ sen feyż ile şīr-i Ḫudā (5/1-3)

Vāṣıl-ı sırrü'l-ʿacāyib ***lā-fetānın*** maẓharı
Nūr-ı Yezdān ol şehīd-i Kerbelā'dır sevdigim (175/4)

Erenler bendesi olmaḳlıġa muḥtāc olup lākin
Bu bir sırr-ı ʿacāʾibdir ṭarīḳ-i ***Lā-fetādır*** bu (197/3)

Laḥmike Laḥmī Demüke Demī Cismüke Cismī Rūḥuke Rūḥī

"Ey Ali etin etimdir, kanın kanımdır, cismin cismimdir, ruhun ruhumdur".

Hz. Ali'ye hitaben söylenilen bu sözün Hz. Muhammet'e ait olup olmadığı hakkında hadis kaynaklarında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak mutasavvıf şairler tarafından özellikle de "Etin etimdir" anlamındaki "*laḥmike laḥmī*" ifadesi kullanılmaktadır (Keleş, 2013: 346). Nazmî, Hz. Ali için yazdığı 208 numaralı manzumenin ikinci ve üçüncü beytinde hadis-i şerifin tamamını 5. ve 31. şiirlerde ise sadece "*laḥmike laḥmī*" ibaresini zikretmektedir.

Laḥmike laḥmī buyurdı seniñ içün Aḥmed
Demüke demī ḫıṭābı saña hemvār ʿAlī (208/2)
Rūḥuke rūḥī didi ***cismüke cismī*** hem de
Bir olup Aḥmed ü Maḥmūd ile muḫtār ʿAlī (208/3)

Maẓhar-ı ẕāt u ṣıfāt olduġınıñ iṯbātıdır[42]
Laḥmike laḥmī ḫıṭābın çün buyurdı Muṣṭafā (5/1-2)

Ḥācī Bektāş-ı Velī'niñ maḥrem-i rāzı idi
Laḥmike laḥmī olup ol şāh ile bī- iştibāh (31/5)

Levlâke levlâk

"Sen olmasaydın, sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım"

Klasik Türk edebiyatı şairlerinin en çok alıntıladıkları hadislerden birisi; "Sen olmasaydın, sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım" anlamındaki "*Levlâke levlâke lemâ halaktü'l-eflâke*" hadis-i kudsisidir. Bu hadis genellikle naatler ve Hz. Muhammet övgüsü niteliğindeki beyitlerde bazen hem kafiye hem de vezin zorlaması sebebiyle "levlâk" şeklinde eksik iktibas bazen de tam iktibas olarak yer almaktadır (Yıldırım, 2018: 154-168).

Nazmî aşağıdaki beyitte "*levlâk*" ifadesini kullanarak Allah'tan, Hz. Muhammet'in hürmetine kendisini bağışlamasını mahşer gününde gözü yaşlı bırakmamasını talep etmektedir:

Rūz-ı maḥşerde benim dīdemi itme nem-nāk
Ḥürmet-i[43] Ḥaḳḳ-ı[44] ola Ḥażret-i Şāh-ı Levlāk (1/2-6)

[42] Metinde "iṣpāt" şeklinde yazılmıştır.
[43] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.
[44] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

Nefsî Nefsî

"Kendim kendim"

Şefaat sözcüğü "Kıyamet gününde peygamberlerin ve bazı salih kulların, mü'minlerin affedilmesi için Allah katında niyazda bulunması" anlamına gelmektedir (Alıcı, 2010, 411). Başta Hz. Muhammet olmak üzere peygamberler, melekler ve bazı salih kullar mü'minlerin günahlarının bağışlanması için şefaatçi olacaklardır. Hadis-i şerife göre insanlar şefaat için kıyamet günü peygamberlerin kapısını çalacaklardır. Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. Musa ve Hz. İsa kıyamet gününün dehşetine kapılarak "nefsî" diyecekler ve onları Hz. Muhammet'e gönderecekerdir. Allah, her peygambere kabul olacak bir dua bahşetmiştir. Hz. Muhammet mahşer gününde ümmetinin günahlarının bağışlanması için dua etmiştir (Yavuz, 2010: 411-412). Nazmî aşağıdaki örnekte mahşer günü bütün peygamberler kendileri için dua ederken Hz. Muhammet'in duasının ümmeti için olduğunu ifade eder:

Deyince "*nefsī nefsī"* hep nebīler rūz-ı maḥşerde
Diliñde "*ümmetī"* vird-i zebāndır yā Resūla'llāh (4/2)

4.1.6. İbadet

Lügat anlamı "*İnsanın tek Tanrılı dinlerde Allah'a, diğer din ve inanışlarda ise inanıp bağlandığı kudrete kulluğunu göstermek üzere yaptığı hareketler, tapma, tapınma*" olan ibadetin İslam dininde çok önemli bir yeri vardır (Ayverdi, 2011: 532). Müslümanlar için manevi yükselişin temelinde ibadet vardır. İslam düşünce tarihinde günümüze kadar dinin nasıl tanımlanacağı, nasıl anlaşılacağı ve nasıl uygulanacağı hususunda siyasi, ahlaki, felsefi, ittikadi ve içtimai gibi birbirinden farklı alanlarda birçok söylem geliştirilmiştir (Azar, 2005: 262).

Sünnî inanışa göre; şehadet etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek ve hacca gitmek gibi İslamın beş şartı ibadet kavramı altında ele alınıp şeriatin koyduğu kurallar doğrultusunda uygulanmaktadır. Alevi-Bektaşi inancında ise ibadet niyaz olarak ifade edilmektedir. Allah'a giden yolda geçilmesi gereken dört kapı sıralamasının ilk aşaması olan şeriat kapısı insanın hak yolu bulması, kötülüklerden arınması ve olgunlaşması sürecine karşılık gelmektedir. Bu aşamayı geçip tarikat kapısından girmiş olanlar için şeriat kurallarına uyma zorunluluğu yoktur (Korkmaz, 1994: 176).

Alevi-Bektaşilik'te anlayış ve uygulamada farklı tutum ve davranışlar görülse de ibadet gerçeği inkâr edilmemektedir. Bu anlayışa göre ibadetin temeli içtenlik unsuruna dayandırılır. Yapılan bütün ibadetler Hakk'ın rızasını kazanmak için olmalıdır. İbadette önemli olan biçim değil özdür. İbadet mükafat ya da ceza duyguları ile değil aşk ve şevk ile yapılmalıdır (Azar, 2005: 262-263).

*Nazmî Dîvânı'*nda ibadet kavramı Alevi-Bektaşi inancı doğrultusunda ele alınmaktadır. Şair, klasik Türk edebiyatındaki rint-zahit, iman-küfür, hak-put gibi karşıt ikiliklerden yararlanarak ibadet konusundaki görüşlerini açıklamaya çalışmaktadır.

4.1.6.1. Kelime-i Tevhit

"Lâ ilâhe illâllâh Muhammetün Resûlu'llâh" şeklinde zikredilen kelime-i tevhit

Müslüman olmanın ilk şartıdır. Allah'ın birliğine ve onun dışında hiçbir yaratıcının var olmadığına, Hz. Muhammet'in ise onun kulu ve elçisi olduğuna inanıp kabul etmektir. *Dîvân*'da kelime-i tevhit "lâ" ve "illâ" kelimeleri iktibas edilerek zikredilmiştir. Kelime-i tevhitteki Arapça olumsuzluk eki olan "lâ" inkâr etmek (nefy), istisna edatı olan "illâ" ise ispat içindir (Üstüner, 2007: 45).

Şaire göre Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr ve ispat etme çabaları beyhudedir. Çünkü o bütün ruhların bir araya toplanıp Allah'ın " Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusuna "Evet, Rabbimizsiniz" cevabını verdiği günden beri imanından ve kararından dönmemiştir.

> Lā-yı nefy illāyı iṣbāt itmege ḥācet nedir
> Tā elest bezmindeki iḳrār u imāndır sözüm (182/3)

4.1.6.2. İman ve Küfür

İman; Allah'ın varlığını ve birliğini, melekleri, kutsal kitapları, peygamberleri, kaderi, kıyamet gününü, ölümden sonra yeniden dirilmeyi şüpheye yer vermeden kalp ile tasdik ve dil ile ikrar etme durumudur (Ayverdi, 2011: 557).

Kelime manası "bir şeyi perdelemek, örtmek, gizlemek ve nimete nankörlük etmek" olan küfür, dinî bir terim olarak imanın zıttıdır. Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmeyip, Hz. Peygamberi ve onun Allah'tan getirdiği emirleri yalanlayıp dinî esaslara inanmama durumudur. Küfür, en büyük günah olarak kabul edilir (Karaman vd., 2006: 390).

Nazmî için iman etmenin manası istikrarlı bir şekilde Hz. Ali'yi ve onun soyundan gelen selamete ermişlerin yolunda olmaktır:

Rāh-ı nācī-i tevellāda olur sābit-ḳadem
Ger nedir dirseñ efendi ehl-i īmāndan ġaraż (152/6)

Nazmî Hz. Hüseyin'i sultan, kendini de onun bir kulu olarak vasıflandırır. Bu sebeple onun bütün inanmışlığı Hz. Hüseyin'edir.

Şāh Ḥüseyn-i Kerbelā'dır dīnimiz īmānımız
Biz anıñ bir bendesiyüz ol bizim sulṭānımız (5/3-1)

Hz. Hüseyin ve yanındakilerin Kerbela'da şehit edildiği gün matem günüdür ve canlı-cansız tüm malukat bu günde keder içinde gözyaşı döker. Şair de kendi gönlüne seslenerek ondan Hz. Hüseyin için gözyaşı dökmesini ister. Çünkü insanın en büyük günahı olan Allah'ın varlığını ve birliğini yok sayma, gaflete düşüp doğru yoldan ayrılmanın meydana getirdiği kiri, pası ancak gözyaşı seli temizler:

Ḳalma ʿışyān içre ey dil sen de āh it aġla kim
Seyl-i girye taṭhīr eyler çirk-i küfr-i ādemi (18/1-3)

Nazmî, Hünkâr Hacı Bektaş Velî sayesinde küfürden dönüp iman ederek Allah yolunda olduğunu ifade etmektedir:

Küfrüm imāna degişdim sāye-i ḫünkārda
Sālik-i rāh-ı Hüdā'ya **Naẓmī** burhāndır sözüm (182/6)

Nazmî'ye göre bir gece irfan ile aynı mecliste bulunan o rint tabiatlı kimse iman cevheri sayesinde küfürden döner:

Küfrin degişür cevher-i imān ile ol rind
Bir gice ki ʿirfān ile hem-bezm olur elbet (106/7)

4.1.6.3. Namaz

Namaz, Müslümanların belli zaman veya durumlarda *Kur'ân-ı Kerîm*'de emredildiği ve Hz. Peygamber'in de tarif edip yaptığı şekilde Allah'ı ta'zim için yapmış oldukları ibadettir. İslam'ın beş şartından olup günde beş vakit namaz farz kılınmıştır (Pala, 2016: 349)

Şair vasiyetname türünde yazdığı manzumede öldükten sonra cenaze namazının tarikat ehli tarafından kılınmasını istemektedir "molla" olarak ifade ettiği çok dindar olup irfanı olmayan şeriat ehlinin cenazesine gelmemesini istemektedir.

Ehl-i rindān-ı ḫarābāt **namāzım** ḳılalar
El-ḥaẕer uġramasun semtime mollalardan (195/4)

*Dîvân'*da bir beyitte namaz, Arapça karşılığı olan "salat" sözcüğüyle oruç ile birlikte zikredilmektedir. Nazmî beyitte sufiye nasihat etmektedir. Ona göre namaz ve oruç gibi ibadetler ile cennete girilemez. Cennete ulaşmanın yolu Allah'ın sırrına vâkıf olmaktan geçer.

Behişte ṣūfi **ṣavm u salāt** ile girilmez
Esrār-ı Ḫudā saña ʿayān olmadan evvel (167/3)

4.1.6.4. Oruç

Medine'de Hicri ikinci yılında farz kılınan oruç, İslâm'ın beş şartından biridir. Oruç ibadeti imsak vaktinden güneş batıncaya kadar olan süre içerisinde yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durma şeklinde yerine getirilir (Ayverdi, 2011: 954). Oruç ibadeti; farz, vacip, sünnet, mendup, nafile ve mekruh olmak üzere altı kısımdır. Müslümanlar için farz olan oruç, ramazan ayında hilalin (yeni ay) görünmesi ile başlayan ve yeniden kaybolup görünmesine kadar süren otuz günlük zaman içerisinde yerine getirilen ibadettir (Pala, 2016: 365).

Nazmî Dîvânı'nda oruç, Arapça "sıyâm" ve "savm" kelimeleri ile "hicrân ve ıyd" kavramlarıyla birlikte anılmıştır. Klasik Türk şiiri geleneğinde şairler ramazan ayının ve bayramın başlama zamanını ifade eden hilalin görünmesi olayını sevgilinin kaşını ya da yüzünü görme ile ilişkilendirmişlerdir. Nazmî de bu geleneğe uyarak aşağıdaki iki örnekte oruç ve bayram kavramlarını ayrılık ve kavuşma kavramları üzerinden ele almıştır. Şair birinci örnekte bütün yıl boyunca sevgilisinden uzakta ayrılık orucu tuttuğunu ve sevgilisine kavuşmadıkça bayram yapamayacağını dile getirir. Nevruzun gelişini kutlamak için yazdığı manzumede yer alan ikinci beyitte ise ayrılık orucundan çıkıp bayrama ulaştığı için yaşadığı sevinci ifade etmektedir:

On bir ay yirmi ṭoḳuz gün **ṣavm-ı hicrānıñ** ṭutup
Görmedikçe ben o māhı dilde bayrām eylemez[45] (140/4)

Ẕevḳim ol kim **ṣavm-ı hicrāndan** çıḳup ʿıyd eyledim
Var mıdır ḥācet suʾāle rūz-ı nevrūzdur bugün (196/15)

[45] On bir ay yigirmi ṭoḳuz gün ṣavm-ı hicrānıñ ṭutup
Görmedikçe ben o māhı dilde bayrām eylemez metinde bu şekilde yazılmıştır vezin gereği yirmi okundu.

Şaire göre sevgilisinde uzak olduğu için ayrılık orucu tutan âşıkların vuslat vakti gelip hasretleri sona ermediği sürece iftar yapmaları mümkün değildir:

Rūzedārān-ı firāḳıñ niçe ifṭār itsün
Rūz-ı ḥasret uzadı olmadı aḫşām-ı viṣāl (308/43)

Hz. Muhammet, muharrem ayını "Allah'ın ayı" olarak nitelendirip ramazandan sonraki en faziletli orucun da bu ayda tutulan oruç olduğunu belirtmiştir (Yaşaroğlu, 2006: 5). Muharrem ayının onuncu günü "âşûrâ" olarak ifade edilir. Sami dinlerde özel bir değeri olan âşûrâ gününde Cahiliye Arapları da oruç tutmuşlardır. Hz. Muhammet risaletten önce ve Medine'ye hicretinden sonra âşûrâ gününde birkaç kez oruç tutmuş ve Müslümanlara da bu günde oruç tutmalarını buyurmuştur. Ancak ramazan orucunun farz kılınmasından sonra âşûrâ gününde tutulan orucu isteğe bırakmıştır. Ayrıca Hz. Muhammet muharrem ayının sadece dokuzunda değil onuncu ve on birinci günlerinde de oruç tutmayı tavsiye etmiştir 10 Muharrem 61'de (10 Ekim 680) Kerbela'da Hz. Hüseyin ile yakınlarının şehit edilmesi üzerine muharrem ayı özel bir anlama sahip olmuştur. Bu tarih Hz. Hüseyin'in intikamını alma ahdinin tazelendiği bir matem günü haline gelmiş ve bu ayda oruç tutmak makbul görülmüştür. Anadolu'daki Alevi-Bektaşi kültüründe bazı peygamberlerin ve dördüncü imam Zeynelabidin'in kurtuluşu için tutulacak oruçlar ve Kerbela şehitlerinin yasının tutulması amacıyla düzenlenen faaliyetler ile birlikte yapılmaktadır. Muharrem ayının ilk on ya da on iki günü matem orucu tutulur (Yaşaroğlu, 2006: 4, 5). Matem orucunun amacı, zalimlerden gelen ve geriye getirilmesi mümkün olmayan bir felaketin bedelini ödeme duygusunu yaşatmaktır. Oruç günlerinde kurban kesilmez, saç-sakal tıraş edilmez, çamaşır değiştirilmez, cinsel ilişkide bulunulmaz, eğlence ve düğün yapılmaz ya da bu tür faaliyetlere katılınmaz (Korkmaz, 1994: 232).

Dîvân'da şair muharrem ayında Hz. Hüseyin için yas orucu tuttuğunu zikretmektedir:

Kāmımı telḫ-i firāḳ eyledi derdiñ şāhā
Elemiñ māh-ı muḥarremde **ṣıyām** oldı baña(270)

4.1.6.5. Hac ve Zekât

İslamın beş şartından biri olan zekât, zenginlerin yılda bir kez mallarının kırkta birini ihtiyacı olan insanlara vermesidir. Zekât mali ibadetlerdendir ve malın temizlenmesi manasına gelmektedir (Pala, 2016: 490).

Hac, Müslümanların zilhicce ayında Kâbe'yi ve çevresindeki belli yerleri usulüne göre ziyaret etmesidir. İslamın beş şartından biridir fakat her Müslüman için farz olma hükmü geçerli değildir. Divan şiirinde âşık sevgilisinin bulunduğu yeri Kâbe olarak kabul eder ve onun mahallesini tavaf ederek hac vazifesini yerine getirir. Böyle hacı olur (Pala, 2016: 180).

Dîvân'da bir beyitte zekât ve hac kelimeleri birlikte zikredilmiştir. Şaire göre insanın istediği şeye ulaşması zekât ve hac gibi ibadetlerle değil fâni dünyadan vazgeçmesi ile mümkün olacaktır.

Sen ṣanma ki ḥacc ile zekāt ile irerler
Maḳṣūda olar terk-i cihān olmadan evvel (167/4)

Şair, Kâbe olarak kabul ettiği sevgili (Allah)nin yüzünü görme ve güzelliğinin kıblesine secde ederek hacı olma arzusundadır.

Ḳıble-i ḥüsnüñe secde iderek ḥācī olam
Sen naṣīb eyle hemān Kaʿbe-i dīdār baña (1/5-4)

4.1.7. Diğer Dinî Mefhumlar

4.1.7.1. Kıyamet, Harş ve Mahşer

Kıyamet; semavi dinlerdeki ortak inanışa göre bu âlemin ve bu âlemdeki canlı cansız her varlığın bir anda mahvolup yok olması, bütün ölülerin dirilmesi, ahiret hayatının başlaması olayı ve bu olayın vuku bulduğu zamandır (Ayverdi, 2011: 675). Haşr, Allah'ın dünyada yaptıklarının hesabını sormak için bütün ölüleri diriltip bir araya toplamasıdır (Ayverdi, 2011: 480). Mahşer ise bütün ölülerin yeniden dirilip Allah huzurunda hesap vermek için toplanacakları yer anlamına gelmektedir (Ayverdi, 2011: 759-760).

*Nazmî Dîvânı'*nda kıyamet kelimesi doğrudan beş örnekte zikredilmektedir. Ayrıca üç örnekte de kıyamet kelimesi yerine "kalkma, ayaklanma, ölümden sonra dirilip ayağa kalkma" anlamlarına gelen "kıyam" kelimesi zikredilmektedir. Şair "kıyamet ve kıyam" kelimelerini "içinde yaşadığımız bu âlem var olduğu müddetçe" anlamında kullanmıştır.

Şair doğum tebriki için yazdığı 262 ve 311 numaralı tarihlerinde doğan bebeğin ailesi ile birlikte kıyamet gününe kadar mutlu ve uzun bir ömür sürmesini temenni etmektedir:

Vālideynile o mevlūdi ḳıyām-ı ḫaşre dek
Kām-yāb eyle Ḫudā'yā devlet ü iclāl ile (262/4)

Keder göstermesün Ḥaḳ vālideynile o mevlūde
Ḳıyām-ı ḥaşre dek itsün kemāl-i ʿömrini müzdād (311/11)

Sevgilinin dert ve gamı kıyamet gününe kadar âşığın sinesinde kalacak. O gün geldiğinde Hakk'ın huzurunda davası görülecektir:

Sīnede derd u ġamıñ tā be-ḳıyāmet bāḳī
Varıcaḳ Ḥażret-i Ḥaḳḳ'a anı daʿvā iderem (172/3)

Nazmî, düvazdeh nazım türü ile yazdığı manzumenin beşinci bendinde dördüncü İmam olan Zeynelabidin'den ayrı kaldığı için kıyamet gününe kadar ciğerini parça parça eden bir keder içinde olduğunu ifade etmektedir:

Bu cigerler pāre pāre olmasın mı āh āh
Tā-ḳıyāmet firḳatüñle ey cigergāh -ı Ḥüseyn (5/4-4)

Şair, 102 numaralı manzumede ise aşkından asla vazgeçmeyeceğini dile getirirken kıyamet kelimesini "ortalık birbirine girmek, büyük gürültü ve karışıklık çıkmak" anlamında kullanmıştır. Şair aşağıdaki örnekte Hallac-ı Mansur'un öldürülme hadisesine telmihte bulunarak kendisi de ister onun gibi idam edilsin ister kıyamet kopsun yine de sevgilisinden vazgeçmeyeceğini ifade etmektedir:

Manṣūr gibi ger itse felek baña siyāset
Ey sevdigim āffet
Dönmem yine ʿaşḳıñdan eger ḳopsa ḳıyāmet
Ey servi-i ḳāmet (102/1)

Nazmî "haşr" kelimesini tıpkı "kıyamet ve kıyam" kelimelirinde olduğu gibi zaman ifadesi olarak "içinde yaşadığımız bu âlem var olduğu müddetçe" anlamında kullanmıştır. Şair, Halep'te görüp aşık olduğu bir güzel için yazdığı gazelde ölümden korkmadığını ifade eder. Çünkü o sevgilisine olan aşkının yeniden dirilip bir araya toplandıkları güne kadar gönlünde baki olacağından emindir. Onun tek endişesi ölüm ve yeniden dirilme arasında geçen zaman diliminde sevgilisine hasret kalacak olmasıdır:

Ben ölümden içtināb itmem velī ḥasret uzar
Ḥaşre dek sevdāsı dilden ṣanma kim bir ān çıḳar (136/9)

Şair, Mısır valisinin oğlu Tevfik Paşa için yazdığı kasidede eğer amacına ulaşamazsa bütün canlıların yeniden dirilip bir araya toplanacağı güne kadar bülbül gibi acı içinde inleyeceğini dile getirmektedir:

Ḥaşre dek bülbül gibi feryād ü efġān eylerim
Ġonca-i maḳṣūdu mı ger açmaz ise rūzgār (307/24)

Dîvân'da "mahşer" kelimesi "hesap günü" anlamında kullanılmaktadır. Şair günahkâr olduğu için mahşer günü orada toplanan herkesin kendisiyle alay edeceği için edişelidir. Bu sebeple hesap günü günahları ile Allah'ın huzuruna geldiğinde Hz. Muhammet'in kendisine bağışlanması için şefaat etmesini ummaktadır. Çünkü eğer Hz. Muhammet kendisi için şefaatte bulunmazsa işlediği günahlardan dolayı Allah'ın huzurunda zor durumda kalacaktır:

Rūz-ı maḥşerde n'olur ḥāl-i perīşānım ʿaceb
Ehl-i maḥşer baña fi'l-cümle güler vāh eyvāh (1/4-4)

Gelince rū-siyāhımla ḥużūra rūz-ı maḥşerde
Şefāʿat itmeseñ ḥālim yamandır yā Resūla'llāh *(4/4)*

4.1.7.2. Kabir

Kabir, insanın öldükten sonra gömüldüğü mezar çukurudur (Tulum, 2013: 432). Bütün ölülerin yeniden dirilip hesap verecekleri güne kadar kalacakları yerdir. *Dîvân*'da kabir kelimesi Edhem Efendi'nin validesinin ölümü üzerine yazılan tarihte geçmektedir. Şair Hatice Hanım'ın kabrini ziyaret eden dostlarının Fatiha okumasını temenni etmektedir:

Budur meʾmūl ki ḳabrini ziyāret eyleyen iḫvān
İdeler rūḥını bir Fātiḥa'yla luṭf idüp teẕkār (312/4)

4.1.7.3. Cennet

Kelime anlamı toprağı tamamen örten yeşilliklerle kaplı etrafı çevrili bahçedir. Dinî ıstılahta ise iman eden ve salih ameller işleyen kişilerin ahiret hayatında ebedî nimetlerle yaşayacağı yurtlarıdır. Cennet tasavvuru insanların içinde yaşadığı kültür, medeniyet ve coğrafyanın da etkisiyle bütün dinlerde farklılıklar göstererek gelişmiştir. İslam dünyasındaki cennet tasavvuru da yüzyıllardır din bilginlerinden avamına kadar çeşitlilik göstererek günümüze kadar gelmektedir. Cennetin şekli, derecesi, iman edenlere sunulacak sayısız nimetleri vb, konularda farklı rivayetler mevcuttur. Bu rivayetler arasında en yagın ve ortak inanışa göre Allah farklı derecelere sahip sekiz cennet yaratmıştır. Bunlar; Dâr'üs-Selâm,

Dâr'ül-Celâl, Cennet'ül-Me'vâ, Cennet'ül-Huld, Cennet'ün-Naîm, Cennet'ül-Firdevs, Cennet'ül-Karâr, Cennet'ül-ʿAdn (Şentürk, 2017: 387-388). Şair bu sekiz cennetten "ʿAdn, Firdevs, Huld ve Me'vâ"yı beyitlerde zikretmektedir.

Nazmî, şiirlerinde cennet kavramını farklı bağlamlarda ele almıştır. Cennet genel olarak yukarıdaki tanıma uygun bir şekilde iman edenlerin ahirette sayısız nimetlerle ebedî bir yaşam süreceği yer olarak zikredilmektedir.

Şair, mersiye türünde yazdığı 18 numaralı manzumede üstün ahlaka ve güzel huylara sahip olan Hz. Hüseyin'in yanındakilerle birlikte Kerbela'da şehit olup en yüksek derecede olan Cennet'ül-ʿAdn'ne gittiğini zikretmektedir:

Ol gün ol baḫt-ı saʿid anlar ile oldı şehīd
Eyledi rūḥ-ı revānın cennet-i ʿadne duḫūl (18/2-5)

Ayrıca bir kimsenin vefatı sebebi ile yazdığı tarihlerinde genel olarak ya sözü geçen kişinin makamının cennet olduğunu ifade etmektedir ya da günahlarının bağışlanıp cennete kabul edilmesi için dua etmektedir:

Vālideynine Ḫudā virsün hemān ṣabra mecāl
Uçdı cennet ḳuşı oldı bāġ-ı ʿadniñ bülbüli (22/4)

Ḥürmet-i Zehrā içün ʿafv it günāhın bāġını
Cennet-i firdevsi ḳılsun rūḥ-ı pāk-i cilvegāh (27/4)

Ḥācī Ḥasan Baba işte cān alup bu dehrden Sene 1274
Cennet-i firdevsi ḳıldı rūḥ-ı pāki cilvegāh Sene 1274 (31/7)

Cennet kelimesi *Dîvân*'da güzellik bağlamında ele alınmaktadır. Şair İstanbul ve Halep şehirlerinin güzelliğini anlatmak için cennet ile kıyaslamaktadır. Ona göre Halep şehri güzellik bakımından cennete eş değerdir. Çünkü o şehirdekiler cennet ehli olan huri ve gılman güzelliğine sahiptir. Bu sebeple Halep şehrine cennet demek yanlış olmaz:

Ey Ḥaleb şehri saña cennet dimek olmaz ḫaṭā
Ḥūr u ġılmānıñ seniñ hep ehl-i ḥüsn ü ān çıḳar (136/4)

İstanbul baştan başa bir cennettir. Onun değerini ancak olgun kimseler bilebilir:

Ḳadrini ādem olanlar bilür ancaḳ **Naẓmī**
ʿAyni cennet gibidir ser-be-ser-i İstanbul (170/8)

İnsani niteliklere sahip olgun kimseler için İstanbul şehri cennettir. Bu yüzden Nazmî gerekçesi ne olursa olsun asla istanbul'u terketmek istemez:

Ehl-i ṭabʿ ādeme cennet gibidir İstanbul
Ṭoġrısı terk idemem ben buña şu bu olamaz (137/7)

Klasik Türk şiiri geleneğinde cennet ve işret meclisi kıyaslaması şairlerce sıkca yapılmaktadır. Sevgili ile baş başa şarap içilen eğlencelerin yapıldığı işret meclislerinin güzelliğini cennet zevklerine benzeten şairler her fırsatta sofulara dil uzatmaktadırlar. Nazmî de bu şairlerden biridir. Ona göre bu işret meclislerindeki güzellikler ile cennet zevkleri aynıdır. Bu sebeple ebedî hayattaki zevkleri düşünerek bu hayattaki zevklerden vazgeçmek manasızdır:

Ne revā cennet içün terk-i mey u maḥbūb idüp
Bu seniñ söylediġiñ küll ü riyā ey vāʿiẓ (155/2)

Terk idersek mey ü maḥbūbı eger cennet içün
Ġayrı cennetde ne var söyle baña ey vāʿiẓ (155/3)

Klasik Türk şiiri geleneğinde âşıklar sofuların aksine cenneti arzulamazlar. Onlar için sevgilinin (Allah) yüzü veya kapısı daha kıymetlidir. Yaygın bir rivayete göre; Allah hesap gününde dünyada işlediği iyi amelleri kötü amellerinden biraz fazla olan kullarını en düşük dereceli cennetine koyarmış. Kul, Allah'ın ona sunduğu ve hayal dahi edemeyeceği güzellikleri görüp mutlu bir yaşam sürmeye başlarmış. Ancak bir süre sonra bir üst derecedeki cennete açılan pencereden oradaki güzellikleri gören kul için içinde bulunduğu cennet cehennem gibi gelirmiş ve buradan kurtulup o güzelliklere ulaşmak için ağlayarak Allah'a dua edermiş. Allah da kulunun duasını kabul ederek onu bir üst cennetine koyarmış. Bu durum en üst derecedeki cennete kadar aynı şekilde sürermiş. Kul ulaştığı her cennet katında önce mutlu bir hayat sürer sonra bir üst cennetin güzelliğini görüp oraya ulaşmak için feryat figan edermiş. Allah en üst derecedeki cennetinde olan kullarına kendi cemalini gösterirmiş. Oraya ulaşan kullar cennetin olağanüstü mükemmel güzelliğine hiç aldırmadan ve bir an dahi gözlerini kapatmadan ebediyete kadar Allah'ın cemalini seyrederlermiş (Şentürk, 2017: 389).

Şair bu rivayete uygun olarak aşağıdaki beyitte cennete ve cennetteki güzelliklere ulaşma arzusunun olmadığını sadece Allah'ın cemalini görmek istediğini zikretmektedir:

Cennet ü ḥūrī vü ġılmānıña māʾil degilem
İsterim ẕāt-ı cemāliñ baña göster yā Rāb *(1/6-4)*

Cenneti terk eyler Ādem dil-rübālar seyr içün
Baḳsa ger rūyunda ḫāle rūz-ı nevrūzdur bugün (196/11)

4.1.7.4. Cehennem

Cehennem, Allah'ı inkâr edenlerin ve günahkâr kişilerin ahiret hayatını azap içinde geçirecekleri büyük ateşli çukurun adıdır (Şentürk, 2017: 369).

Nazmî Dîvânı'nda cehennem için çoğunlukla Farsça duzah kelimesi kullanılmıştır. Sevgiliye kavuşmayı beklemek âşık için cehennem ateşinden çok daha yakıcı bir azaptır. Bu sebeple âşık sevgilisine dudağının serinliği ile imdadına koşması ve bu ateşi söndürüp azabına son vermesi için yalvarmaktadır:

İntiẓār ʿāşıḳına nār-ı cehennemden eşed
Yetiş imdādıma laʿliñ ile ey şūḫ meded (115/1)

Şair, Muhammet Rüştü Paşa için yazdığı kasidede Paşa'yı överken "Eğer senin kahredici kılıcını düşmanın üzerine gönderirsem bütün düşman askerleri korkularından cehenneme girmek için can atacaklardır" ifadesini kullanmaktadır:

Tīġ-i ḳahrın eger aʿdāya ḥavāle ḳılsam
Cān atar dūzaḫa ḫavf ile cüyūş-ı kuffār (310/18)

Din adamları vaazlarında halkı korkutup dindarlığa teşvik etmek için bine bin katarak cehennem ile ilgili hikâyeler anlatmaktadırlar. Şairler arasında sofu olarak nitelendirdikleri bu din adamlarının tutumu alay konusu olmaktadır. Cehennemi bir korku nesnesi olarak dillerinden düşürmeyişleri acımasız bir üslup ile eleştirilmektedir. Şaire göre insanların eylemlerinin sebebinin Allah rızası için olması gerektiği gerçeği yerine sofuların cennetin zevklerini ve cehennem azabını anlatarak onların eylemlerini yönlendirme çabaları hem ikiyüzlülük hem de bıktırıcı bir yöntemdir:

Ẕevḳ-i cennetle ʿazab-ı dūzaḫı diñletdi
Pek uṣandırdı bizi ṣūfī riyādan ġayrı (214/3)

4.1.7.5 Huri ve Gılman

Ahu gözlüler manasındaki "ahver" kelimesinin çoğulu olan huri, cennetin kız çocukları için kullanılır. Bıyığı çıkmamış genç anlamındaki "gulam" kelimesinin çoğulu olan gılman ise cennetin erkek çocuklarını ifade eder (Onay, 1996: 273).

Benzersiz bir güzelliğe sahip olduklarına inanılan huri ve gılman cennet ehline hizmet etmekle görevlidirler. Bilhassa "servi boylu, ahu gözlü, inci dişli, hilal kaşlı, gül yanaklı, şiveli ve nazlı" gibi olumlu vasıflarla tasvir edilen huriler klasik Türk edebiyatında sevgili için kullanılan bir teşbih unsurudur.

Nazmî, sevgilinin güzelliğini anlatmak için huri ve gılmanı bir kıyas unsuru olarak kullanmaktadır. Sevgili o kadar güzeldir ki ona kavuşma hayali bile eşsiz bir güzelliğe sahip olduklarına inanılan huri ve gılmanın güzelliğini unutturur:

Meyān-ı yāri āġuş-ı ḫayāle aldıġım demde
Kenār-ı ḫāṭıra gelmez behiştiñ ḥūr u ġılmānı (69/17)

Aşağıdaki örnekte ise Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi canlı-cansız tüm varlıkları derinden üzen bir hadise olarak anlatılır. Bu hadise karşısında denizler buz tutmuş, cehennem ehli ah etmiş ve cennetteki huri ve gılman ağlamıştır:

Dest-i deryā buz kesildi ehl-i nīrān āh idüp
Cennet içre ḥūr u ġılmān aġladı bu vaḳʿaya (18/8-3)

4.1.7.6. Ukba

Ukba kelimesinin sözlükte "ceza ve ahiret âlemi" olmak üzere iki anlamı vardır (Asil, 2011: 387).

Nazmî'nin Hz. Ali'ye karşı olan sevgisi Allah'a olan imanı gibi kuvvetli ve gönüldendir. Onun hem bu dünyada hem de airette sahip olduğu tek şey kendisine yardım etmesi için okuduğu duadır. Çünkü Hz. Ali'den başka yardım umacağı lütuf bekleyeceği kimsesi yoktur:

Muʿīnim dest-gīrim senden özge bir kimesnem yoḳ
Meded mīrim baña senden kerem dünyā u ʿuḳbāda (267)

Baña sermāye-i dünyā vü ʿuḳbā nād-ı ẕātıñdır
Seniñ ḥubbuñ derūnumda olup īmān gibi peydā (92/4)

4.1.7.7. Havz-ı Kevser

Cennette bulunan büyük akarsu veya gölün adıdır. Suyu sütten daha beyaz, baldan daha tatlı, kaymaktan daha yumuşak, kardan daha soğuk ve bir içenin bir daha asla susamayacağı gibi vasıflarla tarif edilir. Kevser'i cennette Allah'ın Hz. Muhammet'e özel ihsanı olarak tefsir edenler de vardır (Pala, 2016: 268). Kevser suyunun sakisi Hz. Ali'dir. Klasik Türk şiirinde şairler kevser suyu için saki, şarap ve sevgilinin dudağı gibi kelimelerle çeşitli tamlamalar kurarlar. Âşık suzuzluğunu gidermek için kevser suyundan içme arzusundadır.

Nazmî, Kevser suyunu içip Allah aşkı ile sarhoş olup kendinden geçmek için Kevser suyunun sakisi Hz. Ali'den kendisine su bahşetmesini ister:

Ḥavż-ı Kevs̲er'den içüp mest olayım ʿaşḳıñla
Neş'e baḫş eyleye ol Ḥaydar-ı Kerrār baña (1/5-3)

4.1.7.8. Miraç

Sözlük anlamları "merdiven ve göğe çıkma" olan miraç Hz. Muhammet'in Recep ayının 27. gecesi izahı mümkün olmayan bir şekilde Arş'a yükselmesi mucizesidir (Devellioğlu, 2010: 757).

Miraç mucizesi tasavvufi anlamda iki aşamada vuku bulmuştur. İlk aşama Hz. Muhammet'in Cebrail ile birlikte Mekke'deki Mescid-i Harâm'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuğu içeren "İsrâ" yani "gece yürüyüşü"dür. Diğer aşama ise Mescid-i Aksâ'da başlayıp "Burak" ile göğe yükseldiği, göğün çeşitli katlarında muhtelif hadiselerle karşılaştığı, en son aşamada Cenabıhak ile görüştüğü ve bir anda Mekke'ye döndüğü yolculuktur (Gündüz, 1998: 263; Kaya, 2007: 257).

Bedenleriyle miraç, Hz. Muhammet dışında dünyada iki peygambere daha nasip olmuştur. Hz. İsa ikinci feleğe, Hz. İdris ise dördüncü feleğe dek yükseltilmiştir. Hz. Muhammet ise hiçbir canlının ayak basması mümkün olmayan zirve-i arşa kadar yükselmiştir. Allah, resulünü zatına davet etmiş ve suretini habibine göstermiştir (Ceylan, 2000: 127).

Nazmî, Çarhcı Kol Ağası Ahmed Efendi'nin oğlu Mehmed Nâzım'ın doğumu vesilesi ile yazdığı tarihte doğumun Miraç Gecesi'nde gerçekleşmesini mutluluk işareti olarak kabul etmektedir:

Teṣādüf eyledi çün Leyle-i Miʿrāc'a mevlūdi
Saʿādet ḥāline işte bu yer burhān olup ānıñ (64/3)

Alevi-Bektaşi kültüründe miraç hadisesi Sünnî inanışa göre farklılık arzetmektedir. Alevi-Bektaşi kültüründen beslenen şairler miraç mucizesine yaptıkları telmihlerde Hz. Ali'yi de zikrederler (Uğur, 2020: 255). Alevi-Bektaşi inanışına göre miraç mucizesinin kaynağı Kırklar Meclisi'ne dayanmaktadır ve kısaca şöyledir:

Bir gün Cebrail, Hz. Muhammet'e Hakk'ın davetini bildirir ve ona miraç yolculuğunda rehberlik eder. Semada, yolculuk sırasında, önlerine bir arslan çıkar ve kükremeye başlar. Hz. Muhammet, ne yapacağını şaşırır. O anda bir ses; "Ey Muhammet, yüzüğünü arslanın ağzına ver!" der. Hz. Muhammet, söylenileni yapar; yüzüğünü, arslanın ağzına verir. Arslan, yüzüğü alınca sakinleşir. Hz. Muhammet, yoluna devam eder; göğün, en yüksek katına kadar ulaşır. Sonunda Hak tecelli eder ve Hakk'ın yüzünü görür; dost dosta kavuşur. Allah, Hz. Muhammet'e sessiz ve sözsüz bir şekilde doksan bin sır iletir. Hz. Muhammet, miraçtan dönerken Kırklar Meclisi'ne katılır. Sohbet ve semah sona erdikten sonra Hz. Muhammet bunlara pirlerini ve rehberlerini sorar. Kırklar; "Pirimiz Şah-ı Merdan Ali'dir ve rehberimiz Cebrail aleyhisselamdır", derler. Bu yanıt üzerine Hz. Muhammet, Hz. Ali'nin Kırklar Meclisi'nde olduğunu anlar. Hz. Ali, Hz. Muhammet'e doğru yürür; Hz. Ali'nin yaklaştığını gören Hz. Muhammet, tecella ve temenna ile ona yer gösterir. Kırklar da Hz. Muhammet'e katılır; saygıyla eğilip ona yol açarlar Hz. Muhammet, Hz. Ali'nin parmağında, Miraç yolculuğunda arslanın ağzına verdiği yüzüğü görür ve karşısına çıkan aslanın Hz. Ali onduğunu anlar (Korkmaz, 1994: 15-19; Vaktidolu, 2014: 13-18).

Miraç, *Nazmî Dîvânı*'nda Alevi-Bektaşi kültüründe yer aldığı şekliyle geçmektedir. Şair, Hz. Ali'nin miraçta Hz. Muhammet'e eşlik ettiğini ve sırlara vakıf olduğunu ifade etmektedir:

Men ʿaraf esrārına maẓhar olursa çoḳ mıdır
Her kimiñ miʿrācına rehber olursa Murtażā (91/6)

4.1.7.9. Ölüm ve Hayat

Lügat manası itibarıyla hayat, "canlıların varlıklarını sürdürme durumu, canlı olma, dirilik" ölüm ise "canlının hayati fonksiyonlarının kesin bir şekilde son bulma hâli" olarak tanımlanmaktadır (Ayverdi, 2011: 487).

Tasavvufi manası itibarıyla hayat, "Saliki dünyevi bağlardan ve nefsani arzulardan koparan kutsal ve ilahi nurun tecelli etmesidir".

Kalbin hayatta olmasının tek şartı nefsin ölmesidir. Çünkü ilmin yaşaması için cehaletin ölmesi gerektiği gibi Hak ile hayatta olabilmek için de halk ile birlikte yaşama

durumunun son bulması gerekmektedir. Kötü hâl ve hareketlerin terk edilmesi ölüm, iyi hâl ve hareketlerin kazanılması ise hayattır. Gerçek sufiler hakiki hayata ulaşmak için ölmeden önce ölür (Uludağ, 2016: 162).

Nazmî, münacat nazım türü ile kaleme aldığı 1 numaralı manzumenin altıncı bendinde hayat ve ölüm kavramlarını tasavvufi anlayışa göre ele almaktadır. Hakk'a kavuşmak için nefsini öldürüp ölmeden önce ölmeyi diler. Nazmî'nin amacı kendini bilmektir. Çünkü kendi nefsini bilmeyen kul Rabb'ini bilemez. O benliğinden kurtulup Hakk'a ulaşmayı arzular ve bunun için her an dua eder:

Men ʿaraf sırrına eyle beni maẓhar yā Rab
Senden ancaḳ bu kemāli ḳuluñ ister yā Rab

Bilmeyen nefsini Rabbini bilemez El-Ḥaḳ
Beni bildir baña vechiñ ola iẓhār yā Rab

Bir göñül ki seniñ ʿaşḳıñ ile memlū olmuş
Ġayrı bir yār-i vefādārı o neyler yā Rab

Cennet ü ḥūrī vü ġılmānıña māʾil degilem
İsterim ẕāt-ı cemāliñ baña göster yā Rāb

Kendözün bilmek imiş maḳṣadı **Naẓmī** ḳulunuñ
Her nefesde bu niyāzı saña eyler yā Rab

Seni ben de bulayım feyżini eyle hemrāh
Benligim benden alup ḳıl beni benden āgāh (1/6)

Nazmî'ye göre şehitlerin serveri olan Hz. Hüseyin için canından vazgeçip O'nun yolunda ölenler sonsuza dek ölüm yüzü görmeyecektir:

Çün şehādet iḳlīminiñ serveridir sevdigim
Yolına başın vireniñ görmedi cānı memāt (5/8-3)

Kim bu yolda cān virürse aña irmez hīç memāt
Tā ki ḫoşnud ola bizden bunda faḫr-i kā'ināt (7/1-5)

Âşık için ölüm ve hayat birbirinden ayrı değerlendirilemez ve her ikisi de sevgilinin iradesindedir. Sevgilinin nazlı bir bakışı ile ölü gönüller hayat bulurken kızgın bir bakışı ile hayatlar sona erer:

Cān virir ḫaste-i dil-mürdeye nāz-ı nigehiñ
Cān alur ḫışm ile bir şīr-i jiyāndır ġamzeñ (165/4)

Sevgilinin dudağı âşıklarına hayat verirken bakışları ise âşığın hayatına kasteder:

Leb-i cān baḫşıñ ider ʿāşıḳıña baḫş-ı ḥayāt
Tīr-i ġamzeñ ise itmektedir īmā-yı memāt (100/1)

4.1.7.10. Cin, Peri, Şeytan

Cinler, ateşten yaratıldıklarına inanılan ve gözle görülemeyen ruhani varlıklardır. Tıpkı insanlar gibi Allah'a kulluk etmekle görevlendirilmiş olan cinlerin kâfir ve müslüman olanları vardır. Ayrıca yine insanlar gibi dişi ve erkek cinsiyetine sahiptirler. Cinlerin dişi olanları peri ismi ile anılmakta ve çok güzel olduklarına inanılmaktadır. Bu sebeple şairler sevgililerinin güzelliğini anlatırken onları peri olarak vasıflandırmaktadır (Pala, 2016: 92, 369).

Şair aşağıdaki örnekte geleneğe uygun olarak sevgilisinin yüz güzelliğini anlatırken onu periye benzetir:

Cemāliñ vaṣfına āġāz idersem ey perī-peyker
İşitse nerm olur saḫt-ı dil-i zühhād ḳābildir (16/25)

Nazmî'ye göre âşık ve sevgili farklı türlere mensup olan insanoğlu ve peri gibidir. Bu iki türün mensuplarının bir arada olması alışılagelmiş bir durum değildir. Bu sebeple âşığın peri gibi güzel ve kibirli olan sevgili ile kavuşmayı ümit etmesi yersizdir:

Vaḥşīdir ol nev-ġazālim vuṣlat ārzūsı ʿabeṣ
Bir perī insānla ülfet itdigin gördüñ mi hīç (112/4)

Şair aşağıdaki örnekte ise Hz. Hüseyin şehit edildiği için bütün insan, cin ve kuşların feryat ettiğini peygamberlerin ağladığını ifade etmektedir:

Geldiler feryāda bi'l-cümle ṭuyūr u ins ü cin
Hep nebīlerle Süleymān aġladı bu vaḳʿaya (18/8-2)

İblis ismi ile de bilinen şeytan önceleri meleklere hocalık eden ve onların en ulusu olan Haris adında bir melektir. Allah Âdem'i yarattıktan sonra tüm meleklere Âdem'e secde etmelerini buyurmuştur. Haris dışındaki tüm melekler bu emre uyarak secde etmişlerdir. Ancak Haris kendisinin ateşten Âdem'in ise topraktan yaratılmasını öne sürerek daha üstün olduğunu iddia eder ve asi olur. Allah da onu lanetleyerek rahmetinden uzaklaştırmış ve şeytan kılığına sokmuştur. Şeytan, Âdem ve Havva'yı kandırıp cennetten kovulmalarına sebep olmuştur. Âdem ve Havva cennetten kovulduktan sonra şeytan da yeryüzüne gönderilmiştir. Âdem ve Havva'yı arayıp bulup onları ve onların soyundan gelenleri kandırarak yeryüzünde fitne çıkarmaya devam etmiştir (Pala, 2016: 431).

İnsanın tabiatında birçok istek mevcut değildir dışarıdan gelir. Bunların güzel ve faydalı olanlarını Allah merhamet ederek gönderir. Kötü ve zararlı olanlarını ise şeytan gönderir. Şeytan kâfirdir ve insanları hep kötülük ile düşmanlık yapmaları için vesveseye düşürür. Onların nefislerini kızıştırarak aldatmak için uğraşır. İbadetlerini unutturup günah işlemeye yöneltir (Asil, 2011: 350).

Nazmî aşağıdaki örnekte Allah'ın Âdem'i yaratıp O'na secde edilmesini buyurduğunu, şeytanın bu emre uymadığını hatırlatırken kendisinin bu emre uyanlardan olduğunu ifade etmektedir:

Vücūd-ı Ādemi eyleyüp inşā
Buyurdı fecr ü Ḥażret-i Mevlā
Gerçi iblis secde itmemiş ammā
Naẓmī o fermāna ḳā'il olmuşuz (242/3)

4.1.7.11. Kıble ve Kâbe

Lügat anlamı "küp" olan ve Mekke'de ilk mabet olarak inşa edilen Kâbe, halk arasında Beytullah (Allah'ın evi) ismi ile bilinir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından inşa edildiğinden bahsedilir (Bakara, 2/124-129). Ancak Kâbe'nin ilk kez Hz. Âdem tarafından inşa edildiği zamanla tahrip edilip yıkıldıktan sonra Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından yeniden inşa edildiği görüşü de yaygındır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de Kâbe'den yeryüzünün ilk mabedi olarak bahsedilmesi (âl-i İmrân, 396) ve Kâbe'ye el-beytü'l-atîk (eski ev) denilmesi (Hac, 22(29) bu görüşü destekler niteliktedir (Karaman vd., 2006: 350).

Kıble, Müslümanların namaz ibadetlerini eda edecekleri vakit yöneldikleri yön, Kâbe için kullanılır (Karaman vd., 2006: 375). Yeryüzündeki tüm Müslamanların kıblesi Kâbe'dir.

Tasavvufi anlamda Hz. İbrahim'in oğlu İsmail ile beraber taştan topraktan yaptığı ve birçok kez tahrip edildiği için tamir edilip yeniden yapılan maddi yapı ve Allah'ın yarattığı insanoğlunun gönlü olmak üzere iki Kâbe vardır (Cebecioğlu, 2009: 108). İlahi aşk insanın gönlünde tecelli ettiği için gönül Kâbe olarak kabul edilir.

Şair, aşağıdaki örnekte İbrahim peygamberin oğlu ile inşa ettiği mimari bir yapı olan Kâbe inşa edilmeden hatta adı dahi bilinmezken Meleklerin Allah'ın tecelli ettiği yer olan Âdem'in gönlüne secde edip ibadetlerini ona yönelerek yaptıklarını ifade etmektedir:

İsm ü cism mi yoġiken Kaʿbe'niñ aṣlā dilde
Ādemiñ göñlüne eylerdi melāʾik secde (174)

Kâbe için Müslümanların namaz ibadetlerini eda edecekleri vakit yöneldikleri yön olan kıble kelimesi de kullanılır (Karaman vd., 2006: 375). Yeryüzündeki tüm Müslamanların kıblesi Kâbedir. Âşıkların Kâbe'si ise sevgilinin (Allah) yüzü ya da sevgilinin bulunduğu yerdir.

Nazmî'ye göre âşığın Kâbe'si olan sevgilinin mahallesi cennet gibidir. Nasıl ki kâfirler cennete ya da Kâbe'ye girmeye layık değilse rakip de sevgilinin mahallesine girmeye layık değildir. Bu sebeple tıpkı Kâbe'de şeytanın taşlandığı gibi rakibin de sevgiliye yaklaşmaması için taşlanması gerekir:

Kaʿbe-i kūyuña uġratma raḳībi recm it
Ne revādır kim ola deyü sezā-yı cennāt (109/3)

Klasik Türk edebiyatında Kâbe; aşk, sevgi, kavuşma vb. imajlar ile sıkça kullanılır. Kâbe için benzetme unsuru olarak sevgilinin yüzü ya da mahallesi kullanılır.

Nazmî sevgilisine kavuşma arzusunu müminlerin Kâbe'yi tavaf ederek haç vazifelerini yerine getirme arzusuna teşbih etmektedir. O, Kâbe olarak kabul ettiği sevgilisinin yüzünü görüp, güzellik kıblesine secde ettikten sonra mahallesini tavaf ederek hacı olmak ister.

Ḳıble-i ḥüsnüñe secde iderek ḥācī olam
Sen naṣīb eyle hemān Kaʿbe-i dīdār baña (1/5-4)

4.1.7.12. Kadir Gecesi

Kadir (kadr) kelimesinin sözlük anlamı "hüküm, şeref, güç, yücelik"tir. Dinî literatürde ise ramazan ayı içerisinde *Kur'ân-ı Kerîm*'in indirilmeye başlanıldığı mübarek

gecenin adı olarak "leyletü'l-Kadr" şeklinde kullanılır. Bu mübarek gece Hz. Muhammet'in ümmetine mahsustur. Cenabıhak bu geceyi inanarak ve sevabını bekleyerek ibadetle geçiren kullarının bütün günahlarını affeder (Asil, 2011: 199).

Kadir Gecesi *Dîvân*'da sadece Mucib Bey'in oğlu Mahmut Kadri Bey'in doğumu vesilesi ile yazılan tarihte geçmektedir. Cenabıhak Kadir Gecesi'nde güzel yüzlü bir erkek evlat vererek Mucib Bey'i ödüllendirmiştir.

Yaʿni bir ferzend-i ḫūb-rū ile talṭīf eyledi
Leyle-i Ḳadr-i mübārekde Ḫudā-yı ẕü'l-Celāl (73/2)

4.2. Tasavvuf

Tasavvuf için mutasavvıflar tarafından tarihî süreç içerisinde "güzel ahlak, Hakk'a boyun eymek, nefsin bütün zevklerini terk etmek, sadece Alah'a yönelip masivadan uzaklaşmak, ilahi emir ve yasaklar altında sabretmek" gibi sayısız tanım yapılmıştır. Bu tanımların farklılık arz etmesinin sebebi tasavvufun hem ibadet, amel, ahlak, takva ve tecrübe hem de bilgi, irfan, marifet ve felsefi yönünün olmasına dayandırılabilir (Üstüner, 2007: 2-3).

Tasavvufun kelime olarak sözlük anlamı "Gönlü Allah sevgisine bağlama" terim anlamı ise "Ruhu zühd ve takva ile temizleyerek Hakk'ın ahlakı ile ahlaklanmak, masivadan uzaklaşıp kendi varlığını Hakk sevgisinde eritmek ve O'nun emir ve yasaklarını benimseyerek ebedî mutluluğa ulaşmak"tır (Güzel, 2014: 33).

Kaynağını *Kur'ân-ı Kerîm* ve Hz. Muhammet'in hadislerinden alan tasavvuf anlayışı, Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmayı, O'na ulaşmayı ve varlığı O'nda yok etmeyi telkin eder (Karataş, 2011: 407).

Tasavvuf; geçici lezzetlerden sakınmak, dünyanın aldatıcı süsünden vazgeçmek, Hakk'a yönelmektir. Tasavvufun amacı; nefsi arındırarak Hakk'ın rızasını kazanmaktır. Çünkü insan ruhunun olgunlaşması ancak nefsin arındırılması ile mümkün olabilir. Allah Resulü: "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" buyurmuştur. Ahlakın en üst derecesinin en güzel örneği olan Hz. Muhammet'in güzel ahlakı ile ahlaklanmaya çalışmak tasavvufun gayesidir (Eraydın, 2004: 56).

Sufilerin sohbet ve eserleri vasıtasıyla tasavvufi ahlak ve felsefe topluma aktarılmıştır. Mürşit-mürit eğitimi vasıtası ile kalp kirden ve pastan arındırılmış, manevi hastalıklar iyileştirilmiş ve sevginin önündeki engeller ortadan kaldırılmıştır (Kara, 2003: 5).

Tasavvuf, klasik Türk şiirini besleyen ana kaynaklardan biridir. Zengin ve renkli bir terminolojiye sahip olan tasavvuf, dile zenginlik katarak şiirin anlam ve hayal dünyasını olabildiğince genişletmiş ve derinleştirmiştir. Şiir dilini kelime oyunları ile süsleyip farklı düşünceler arasında yeni anlam ilişkileri oluşturulmasına olanak sunmuştur (Üstüner, 2008: 290).

Nazmî, mutasavvıf bir şair hüviyetine sahip olmamasına rağmen tasavvufi terminolojiden yoğun bir şekilde faydalanmştır. Onun şiirlerinin ana temasını tasavvufi imgeler oluşturmaktadır. Şiirlerinde ilahi aşk, Allah, Hz. Muhammet, Hz. Ali, on iki imam, Kerbela hadisesi, vahdetivücut, insanoğlunun yaratılışı, nefsin terbiyesi gibi konuları ele almaktadır.

Dîvân'daki dokuz beyitten oluşan ve gazel nazım şekli ile yazılmış 145 numaralı manzume baştan sona tasavvufi imgeler içermektedir:

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]
Oḳuyup ʿilm-i Ledün bir niçe maʿnā bilürüz
Vaḥdet esrārını biz cümleden aʿlā bilürüz

Girüben göñlüne bir mürşid-i dil-āgāhıñ
Anı biz kendimize cennet-i meʾvā bilürüz

Ḫavfımız yoḳ hele Firʿavn zamāndan aṣlā
Luṭf-ı Mevlā'yı hemān Ṭūr-ı tecellā bilürüz

Çeşm-i ʿibretle baḳup āyīne-i ruḫsāra
Nūr-ı vechiñ dile mirʾat-ı mücellā bilürüz

Yıḳmayuz ḫāṭırını mūr-ı żaʿīfiñ gözedüp
Kim Süleymān-ṣıfat ḳadrini vālā bilürüz

Gerçi biz ehl-i diliz līk ḫarābātdanız
ʿAşḳ rüsvālıġını rütbe-i bālā bilürüz

Ṣāf āyīne gibi jeng-i elemden sāde
Göñlümüz sildi süpürdi mey-i ṣahbā bilürüz

Görmeyüz nīk ü bedin ʿālemiñ aṣlā **Naẓmī**
Bizler[46] her kārı hemān ḥikmet-i Mevlā bilürüz

Bizi Ḥaḳḳ'a götürür mürşide teslīm olduḳ
Allāh Allāh ʿAlī'yi rehber-i dānā bilürüz (145)

4.2.1. Tasavvufi Ekoller

4.2.1.1. Bektaşilik

Bektaşilik, adını XIII. yüzyılda Hoca Ahmed Yesevi'nin öğretilerinin Anadolu'daki uygulayıcısı olan ve Türk-İslam kültürünün Anadolu'da yayılması sürecinde etkin faaliyet gösteren Hacı Bektaş Velî'den alır. Bektaşilik; Hacı Bektaş Velî, Balım Sultan, Abdal Musa, Sarı Saltuk, Hubyar Sultan, Teslim Abdal, Seyyid Baba ve Mansur Baba gibi birçok eren vasıtasıyla Anadolu'da ve Balkanlar'da faaliyet göstermiş Türk kökenli tasavvufi bir tarikattir (Uğur, 2020: 55). Özellikle Moğol istilaları sebebiyle Horasan'dan Anadolu'ya zaman içerisinde göç eden Bektaşi devişlerinin amacı Yesevilik öğretilerini, Eski Türk inanışlarını ve İslamiyet'i halka anlatmaktır (Öngören, 2012: 263).

Bektaşiliğin "âşık, muhib, derviş, baba, halife" gibi dereceleri bulunmaktadır. Âşık, tarikate katılmak isteyen kişidir. Bazı tecrübelerden geçip tarikate girmiş olan kişiye muhip denir. Dervişlik ikrarı veren muhiplere dervişlik tacı giydirilerek tekkede bir hizmettin sorumluluğu verilir. Halifeden icazet alan derviş tacının üstüne sarık sararak babalık derecesine ulaşır. Babalar muhip ve derviş yetiştirebilir ancak başka bir dervişe babalık icazeti veremez. Bektaşilerin en büyüyü olan halifeler babalık icazeti verme salahiyetine sahiptirler. Bektaşi tacının üzerine halifeler siyah sarık sararlar. Peygamber soyundan gelen babalar taclarına yeşil diğerleri ise beyaz sarık sararlar (Gölpınarlı, 1969: 275).

Nazmî, Bektaşi dergâhında taç giyip derviş olduğunu aşağıdaki örneklerde açıkça ifade etmektedir:

Bī-ġamam bī-elemem dār-ı fenāda **Naẓmī**
Ḥubb-ı evlād-ı ʿAlī'den giyeli başıma tāc (110/5)

Tāc-ı faḳrı giyüp ol tekye-i ʿaşḳ içre bugün
Dervişim köhne ʿabā olsa da ḫoş olmasa da (202/6)

[46] Vezin kusuru var.

İsen; Divan şairlerinin tasavvuf ve tarikatlerle olan ilişkileri üzerine yaptığı araştırmasında tezkirelerde adı geçen şairlerin % 2'sinin Bektaşi olduğunu bildirmiştir (İsen, 1997: 216). Bektaşi meşrep bir şair olan Nazmî'nin *Dîvân*'ında Hacı Bektaş Velî, Hz. Ali, on iki imam, Hz. Hüseyin ve Kerbela hadisesi için farklı nazım biçimlerinde ve türlerinde manzumeler yer almaktadır. Bu manzumeler arasında 141 numaralı gazel, 225 numaralı muhammes ve 227 numaralı tahmis "bektaşiyiz" rediflidir. Ayrıca Alevi-Bektaşi babalarından olan ve Şahkulu Sultan Dergâhı postnişini olan Hacı Hasan Baba, Ali Baba ve Mehmed Ali Baba için de göreve başlama ve vefat konularında yazılmış tarihler mevcuttur (Kelemci, 2020: 566).

Nazmî, şiirlerinde Bektaşilerin Hz. Muhammet'in ailesinden olan Hz. Ali'nin yolunda canlarından ve benliklerinden vazgeçmeleri ile nam salmış kişiler olduğunu ifade ederken kendisinin de Bektaşi olduğunu açıkca ifade etmektedir:

Āl-i evlād-ı Muḥammed Murtażā'nıñ rāhına
Cān ü ten maḥv eyleyüp meşhūr olan Bektāşīyüz (141/11)

Nazmî, birçok manzumede Hz. Ali'nin kölesi olduğunu ve bundan da gurur duyduğunu açıkca dile getirmektedir. Onun için Ali'nin kapısından başka kapı yoktur. O hem bu dünyada hem de öbür dünyada her ne isterse Hz. Ali'den ister ve ona sığınır.

Nazmî'ye göre Necef şehrinin sultanı olan Hz. Ali'nin kapısında bende olmak büyük saadettir. Artık başka bir kapıya yönelip bir lütuf unmak gereksizdir:

Der-i sulṭān-ı Necef kim saña iḳbāl yeter
Ġayrı bir bābdan itme ṭaleb-i kām ʿabeş (108/6)

4.2.1.2. Hurufilik

Hurufilik, İran'da XIV. yüzyılda Fazlullah Esterabadi tarafından kurulmuş bir tarikattir. İran topraklarında kurulan bu tarikatın ilk düşünürleri eserlerini de Farsça olarak kaleme almışlardır. Fazlullah Esterabadi'nin *Câvidân-nâme* adını verdiği kitabı bu eserlerin başında yer alır ve Hurufiliğin kaynak kitabı olarak kabul görmektedir. Fazlullah Esterabadi Şirvan'da öldürüldükten sonra Irak, Azarbaycan ve Anadolu'ya dağılan müritleri onun öğretilerini yaymaya çalışmışlardır. Her şeyi harflere dayandırarak izah etmeye çalışan

Hurufilik tarikatının öğretileri Nesimî başta olmak üzere Misâlî, Yemînî ve Refîî gibi şairlerin eserleri vasıtasıyla Anadolu'da hızlıca yayılmıştır (Canım, 2021: 148-149).

Hurufilik anlayışına göre Tanrı, harflerle seslerden meydana gelir. Varlığın özünü harflerle sesler oluşturur ve harflerin karşılık geldiği seslerin görünür olması ile varlık türleri meydana gelir. Harfler insanda ses aracılığı ile dile aktarıldığı zaman söz hâlini alır ve harflerin mana âleminden madde âlemine geçmesi "oluş"u meydana getirir. Evrenin özü olan insanın yüzü hakikatin aynası olarak kabul edilir. İnsan yüzünde bulunan ve doğuştan gelen yedi çizgi "hutut-ı ebiye" yedi göğü, sonradan oluşan yedi çizgi "hutut-ı ümmiye" ise yeri temsil etmektedir. İnsan yüzünde bulunan on dört çizgi ve onların bulundukları on dört yerin toplamı yirmi sekiz eder. Bu yirmi sekiz harf Tanrı'yı işaret ettiği için insan konuşan ve görünen bir Tanrı olarak kabul görür (Korkmaz, 1994: 173). Ayrıca Arap alfabesinde yirmi sekiz harf vardır ve Allah'ın ilahi emirlerinden meydana gelen *Kur'ân-ı Kerîm* de bu harflerden meydana geldiği için insan yüzünde bu ilahi emirleri bulmak mümkündür.

Hurufilere göre bütün dinî hükümleri 28 ve 32 harf üzerinden izah etmek mümkündür. Hurufilik sisteminde bu sayılara ulaşabilmek için ilm-i Huruf usullerinden faydalanılır. Örneğin Hurufiler "kün" sözcüğünü kabz ve bast kuralları çerçevesinde yorumlarken bu sözcüğü meydana getiren harflerin Arapça okunuşu olan "kaf ve nun" ifadesini dikkate alırlar. Böylelikle "kef, elif, fe, nun, vav, nun" olmak üzere altı sayısına ulaşırlar. Bu altı sayı ise mekanın asli özelliklerinden olan altı yönü ifade ettiği için Allah'ın "kün" emri ile kevn ve mekanın nasıl var olduğu izah edilir (Aksu, 1998: 408).

Zengin bir edebiyata malik olan Hurufiliği benimsemiş sanatçılar pek çok kelime ve terimi remizlerle ifade etmişlerdir. *Nazmî Dîvânı*'nda direkt olarak Hurufilik ve Fazlullah kelimelerine yer verilmemesine rağmen Hurufilikle ilgili bazı remizler mevcuttur. Hurufi remizlerinin yer aldığı örnek beyitler şunlardır:

Şair aşağıdaki örnekte Allah'ın "kün" emrini "şeş cihet" remizi ile ifade etmektedir:

Oḳudım ʿilm-i Ledünnī ḫ̬ʷāce-i ʿirfāndan
Şeş cihetden kendüzin gösterdi mirʾāt-ı vücūd (117/4)

Aşağıdaki beyitin ilk dizesinin başında yer alan remiz "bist ü heşt" yani 28 sayısı için kullanılmaktadır:

Bist ü heşt (28) ḥarf maʿnīsidir şüphemiz yoḳ ḳıl kadar
Āyet-i ḥüsnüñdeki esrārı tefsīr itdi ḫ̬aṭ (154/4)

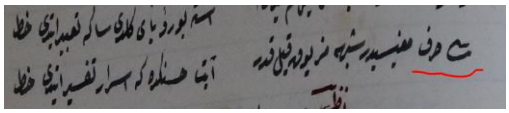

Aşağıdaki beyitin ilk dizesinde yer alan remiz ise "si vü dü" yani 32 sayısı için kullanılmaktadır:

Ādemiñ vechinde gördüm ***si vü dü*** (32) ḥarfi tamām
Ḥāfıẓam çün ezberimde işte āyāt-ı vücūd (117/5)

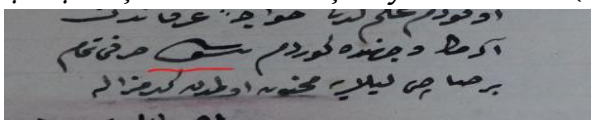

İnsan yüzünde varlıkların asli unsurları olan yirmi sekiz ve otuz iki harfin tamamı mevcuttur. Her şeyde özellikle insan yüzünde bu harflerin işaretlerini arayıp bulma "ilm-i alâ" en büyük ilim olarak kabul edilir. Bu ilme vâkıf olanlar insan yüzünün kutsallığını idrak ederler (Üstüner, 2007: 331).

Şair sevgilinin (insanın) yüzünde bulunan yirmi sekiz ve otuz iki harflerini şerh ederek gizli manaları çözdüğünü iddia etmektedir:

Ḥarf-be-ḥarf şerḥ eylerim yāriñ kitāb-ı ḥüsnini
Gün gibi esrār-ı maʿnī şöyle rūşendir baña (90/6)

4.2.2. Bazı Mutasavuflar

4.2.2.1. Hacı Bektaş Velî

Hacı Bektaş Velî, Bektaşi tarikatinin kurucusu kabul edilen Türkmen şeyhidir (Ocak, 1996: 455). Hacı Bektaş Velî, Alevi-Bektaşi kültüründe saygı duyulan ve bu kültürün edebiyatında çok işlenen bir isimdir. Yunus Emre'yi Taptuk Emre'ye yönlendirerek onun tasavvufi kişiliğinin oluşmasında etkili olmuştur. Bunun dışında Kaygusuz Abdal, Abdal Musa ve Pir Sultan Abdal gibi şairler de Hacı Bektaş Velî'nin tasavvufi kişiliklerinin oluşumunda etki ettiği şairlerdendir. Hacı Bektaş Velî'nin tasavvufi öğretileri tekke edebiyatında işlenip günümüze kadar yaşatılmıştır. Birçok şair ona duydukları sevgi ve saygıyı şiirlerine konu edinerek yazdıkları methiyelerde onu övüp yüceltmişlerdir (Zavotçu, 2013: 303). Bu şairlerden biri de Nazmî'dir.

Nazmî Dîvânı'nda Hacı Bektaş Velî için yazılmış "Selāmnāme-i Ḥażret-i Pīr" ve "Münācāt-I ez-Cenāb-ı Ḥażret-i Pīr" başlıklı beşer bentten oluşan iki mütekerrir müseddes yer

almaktadır. Bu manzumeler dışında *Dîvân*'da yer alan diğer manzumelerde de şair Hacı Bektaş Velî'den bahsetmektedir.

Şair, lütuf madeni olan piri Hacı Bektaş Velî'nin dergâhına sığınmış ve yardım bekleyen bir dilenci olduğunu ifade etmektedir:

Gedāyım āsitānıñda ṣıġındım yā Ḥācī Bektāş
Mürüvvet kānısıñ pīrim meded ḫünkārım eyvāllah (203/6)

Nazmî'ye göre Hacı Bektaş Velî, Hz. Ali'nin pak neslinin tarikatının piridir ve ondan daha büyük bir pir yoktur:

Ḫātem-i pīr-i ṭarīḳat nesl-i pāk-i Murtażā
Bir daḫı bir pīr gelmez Ḥācī Bektāş üstüne (204/6)

Şair, *Dîvân*'daki münacat nazım türü ile yazılmış 1 numaralı manzumede Allah'a kavuşma yolunda Hacı Bektaş Velî'nin kendisine rehber kılınması için dua eder:

Menzil-i maḳṣūda vāṣıl olayım ḳıl rehber
Rehber-i rāhıñ olan Ḫażret-i Ḫünkār baña (1/5-5)

4.2.2.2. Hallac-ı Mansur

Asıl ismi Hüseyn b. Mansur'dur. Mutasavvıfların en meşhurlarındandır. "*Ene'l-Hak*" sözüyle bütün tasavvuf mahfillerini meşgul etmiştir. Bu cümlenin telaffuzundan sonra katledilmiştir. Katli ile ilgili menkıbevi rivayetler mevcuttur. Samimiyetin, sadakatin ve cezbenin sembolüdür (Ceylan, 2000: 383).

Şair, "*Ene'l-Hak*" sırrını sevgilinin yüz aynasında seyretmiş ve Hallac-ı Mansur'un idam edildiği gibi sevgilinin saçına asılmıştır:

Ene'l-Ḥaḳ sırrını mirʾāt-ı vech-i yārda seyrettim
Ser-i zülf-i dilārāda bugün berdārım eyvāllah (203/3)

Nazmî, Hallac-ı Mansûr'daki sırra sahip olmuş ve aşk darına çekilmiş bir Bektaşidir:

Dāʿvā-yı sırr-ı *Ene'l-Ḥaḳ* neydügün feḥm eyledik
Dār-ı ʿaşḳa biz bugün Manṣūr olan Bektāşīyüz (141/2)

Rivayetlere göre ''*Enel Hak*'' dediği için vücudu parça parça edilerek idam edilen bu tasavvuf ehli, Bektaşi şairlerinin örnek aldığı bir şahsiyettir. Bektaşi Meydan Evi'nde, baba

efendi karşısında durulan, odanın orta yerine ‘‘Dar-ı Mansur’’ veya kısaca ‘‘Dar’’ derler. Bu, Mansur’un asıldığı yer anlamına geldiği gibi, Tanrı’dan yardım görülen yer anlamına da gelir. Yeni nasip alarak yola girecek olan talip, ‘‘Tîğ-bend’’ denilen yünden örülmüş ince kuşağı boynuna dolanmış olarak Dar-ı Mansur’da durdurulur ve erkân üzre tercemanları (dua) okunarak, baba katına ulaştırılır.

Şāhḳulu Sulṭān ile Manṣūr Baba çerāġlarıñ
Rūşen ile her gice gün gibi pür-şavḳ ü żiyā (33/4)

Şāhḳulu Sultān ile Manṣūr Baba dārında çün
Çoḳ zamān Ḥaḳ Hū diyüp itdi fedā-yı cān ü ten (41/4)

Nazmî, şiirlerinde Hallac-ı Mansur’un asılma olayına telmihte bulunarak gerçek âşığın her ne olursa olsun kararından dönmemesi gerektiğini vurgular:

Manṣūr gibi ger itse felek baña siyāset
Ey sevdigim āffet
Dönmem yine ʿaşḳıñdan eger ḳopsa ḳıyāmet
Ey servi-i ḳāmet (102/1)

Rāh-ı ʿaşḳda **Naẓmīyā** s̱ābit-ḳadem olmaḳ gerek
Olur iseñ daḫı Manṣūr gibi sen berdār-ı ʿaşḳ (159/6)

4.2.3. Tasavvufi Mefhumlar

4.2.3.1. Dergâh

Farsça. kapı, eşik, kapı yeri, sığınılacak yer, makam, tekke gibi manaları vardır. Tarikat mensubu şeyhlerle, dervişlerin ikametgâhı olan büyük tekkelere dergâh denir. Hürmeti arttırmak için şerif sıfatı eklenerek “Dergâh-ı Şerif” de denilir. Kelime hafifletilerek "dergeh" şeklinde de telaffuz edilir (Cebecioğlu, 2009: 92).

Nazmî Dîvânı’nda zikredilen dergâh Bektaşi dergâhıdır. Şair de bu dergâhın bir bendesidir:

Dergeh-i Şāh Ḳulu Sulṭān’a var ey dil gözüñ aç
Andadır ḫaste-i derd ü ġam-ı ʿuşşāḳa ilāç (110/1)

Dergehi Şāh-ı Necef’dir ilticāmız anda biz
Ẕerre-i nā-cīziz ammā kim velāyet bekleriz (143/7)

Şair dergâh için zaman zaman "asitan, bab, der, hangah" kelimelrini de kullanmaktadır:

Gedāyım **āsitānıñda** ṣıġındım yā Ḥācī Bektāş
Mürüvvet kānısıñ pīrim meded ḫünkārım eyvāllah (203/6)

Der-i sulṭān-ı Necef kim saña iḳbāl yeter
Ġayrı bir bābdan itme ṭaleb-i kām ʿabeṣ (108/6)

Ḫāngāh-ı ʿaşḳ dirler bir mekānım var benim
Ḳıble-i dil anda bir rūḥ-ı revānım var benim (171/1)

Ḫāngāh-ı ʿaşḳda mesrūr olan Bektāşīyüz
Bu ḫarābāt içre biz maʿmūr olan Bektāşīyüz (141/1)

4.2.3.2.İkrar

Sözlükte "itiraf etme, kabul etme, bildirme" gibi anlamlara gelen ikrar tasavvuf terimi olarak tarikata girenlerin şeyhlerine biat etmesi, söz vermesi için ve daha çok Bektaşiler arasında kullanılan bir tabirdir (Cebecioğlu, 2009: 131).

Nazmî, ikrar kavramını iki şekilde ele almaktadır. Birincisi ilk toplantı olan elest meclisinde bütün ruhların Allah'a verdiği söz, ikincisi ise bir müridin tarikata girerken mürşidine verdiği sözdür.

Hakiki tevhit anlayışının temelinde masivanın yokluğu ve Allah'ın tek gerçek varlık olduğu inanışı vardır. Şair elest bezminde Allah'ın varlığını kabul edip O'na iman ettiğini ve o zamandan beri bu ikrarı üzere hareket ettiğini dile getirmektedir:

Lā-yı nefy illāyı iṣbāt itmege ḥācet nedir
Tā elest bezmindeki iḳrār u imāndır sözüm (182/3)

Nazmî, tarikat yolunda bir abdal olarak hiç durmadan teslimiyetini bildirir. Onun teslimiyeti Hz. Ali ve onun yolundan gidenleredir:

Rıżā bābında abdālım müdām eẕkārım eyvāllah
Muhib-i āl-i Kerrār'ım budur iḳrārım eyvāllah (203/1)

4.2.3.3. İlm-i Ledün

Tasavvuf ilmi "*Kur'ân"da* "ilm-i ledün" olarak yer almaktadır. İlm-i ledün, herhangi bir tahsil olmaksızın Allah tarafından verilen ilim demektir. Şeri ve zahirî ilimler, melek ve

resul aracılığı ile gelir, ilham ise doğrudan Hak'tan gelir. Bu sebeple ilhama, ilm-i ledün denmiştir (Cebecioğlu, 2009: 471).

Şair, vâkıf olduğu ledün ilmi sayesinde vahdet konusunda pek çok gizli manaları bildiğini iddia etmektedir:

Oḳuyup ʿilm-i Ledün bir niçe maʿnā bilürüz
Vaḥdet esrārını biz cümleden aʿlā bilürüz (145/1)

4.2.3.4. Mürşit

"Rehber, delil, yol gösterici, kılavuz" anlamlarına gelen mürşit; "pir, şeyh, post-nişin, seccade-nişin" gibi kelimelerle de ifade edilir. Mürşit, ruh ile meşgul olur ve kendisine intisap etmiş olan müritlerin tüm özelliklerini ve yeteneklerini dikkate alarak her birine ayrı ayrı yol gösterir (Ceylan, 2000: 245).

Muḥabbed bādesin her kim içerse dest-i mürşidden
Ayılmaz ḥaşre dek mestānedir elbetteki her gāh (263/1)

Bizi Ḥaḳḳ'a götürür mürşide teslīm olduḳ
Allāh Allāh ʿAlī'yi rehber-i dānā bilürüz (145/9)

4.2.3.5. Nefs

Nefs kelimesi sözlükte "ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süfli arzular" gibi anlamlar ile açıklanmaktadır. Tasavvufi nazariye göre nefis; şer ve günahın kaynağı, kötü huy ve süfli arzuların tamamı" olarak değerlendirilmektedir. Tasavvufi düşüncede nefsin tanımından ziyade onun nasıl terbiye edileceği hususu ele alınmıştır. Bu düşünceye göre insanın kendini tanıması çok önemli bir konudur. Çünkü Allah'ı tanımak nefsini bilmekle mümkündür. *"Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbehû/"Nefsini bilen rabbini bilir"* ifadesi tasavvuf ehli arasında sıkca tekrar edilir (Uludağ, 2006: 522-523; Üstüner, 2007: 209).

Şair, Allah'a ulaşmanın nefsini terbiye etmekle mümkün olacağının bilincindedir bu sebeple "Nefsini bilen rabbini bilir "ifadesini hem Arapça hem de Türkçe olarak zikrederek Allah'tan yardım talep etmektedir:

Men ʿaraf sırrına eyle beni maẓhar yā Rab
Senden ancaḳ bu kemāli ḳuluñ ister yā Rab *(1/6-1)*

Bilmeyen nefsini Rabbini bilemez El-Ḥaḳ
Beni bildir baña vechiñ ola iẓhār yā Rab (*1/6-2)*

Nefis, insanın savaşması gereken en büyük düşmanıdır. Şair, Hz. Muhammet için kaleme aldığı münacatında düşman askerine benzettiği nefsini terbiye edemeyip onun esiri olduğu için bütün amellerinin ziyan olduğunu dile getirmektedir:

Esīr-i leşker-i nefsem hevā-yı ʿaḳl ile hergāh
Bu ḥāl ile bütün kārım ziyāndır yā Resūla'llāh (*4/5)*

4.2.3.6. Sabır ve Rıza

Sabır; başa gelen musibetlerden dolayı Allah'tan başka kimseye şikâyetçi olmamak, sızlanmamak, yakınmamak, kendini acındırmamaktır. Rıza ise "Allah'ın kulun hâli ve yaptıkları karşısında duyduğu hoşnutluk" ya da "kulun Allah'tan gelen her şeyi itiraz etmeden, sızlanmadan karşılaması, kabul etmesi durumu"dur (Ayverdi, 2011: 1026). Nazmî de bu anlam doğrultusunda sabır ve rıza içerisinde bulunulması gerektiğini belirtir:

Naẓmīyā bāb-ı ḥaḳīḳatde muḳīm ol ṣabr it
Bir gün elbetde döner , başımıza sāye-i feyż (153/5)

Ṭur rıżā bābında ḥiẕmetde muḳīm ol yoḫsa kim
Bir günāh eylersen anda biñ gün āh itmek gerek (268)

Şaire göre Hz. Hüseyin'e reva görülen zulme Allah'ın rızası yoktur:

Ol gün az ḳaldı cihān zīr ü zeber olsun hemān
Çün bu ẓulme Ḫāliḳu'l-eşyā daḫı olmaz rıżā (18/4-2)

4.2.3.7. Sufi, Vaiz, Zahit

Genellikle Melami-meşrep ve rint olarak görülen âşığın zıddı bir hüviyet gösterirler. Nazmî'nin şiirlerinde olgunlaşmamış, dinin özünden habersiz, şekilci bir tip olarak yer almaktadırlar.

Çeviri yazılı metindeki 223 numaralı ve mütekerrir müseddes nazım şekli ile 6 bentlik manzumede şair zahit hakkındaki düşencelerini ifade etmektedir. Zahit ömrünü riya ile geçirir. Nazmî'ye göre zahit, rindan meclisine gelip kemal ehline nazar kılıp irfan ehlinin sözüne kulak tutmadığı sürece arşa dahi çıksa âdem (insan) olamaz:

Oturduñ mı ʿaceb bir kez gelüp bu bezm-i rindāna
Naẓar ḳıldıñ mı bir kerre kemal-i kāmil insāna
Ḳulaḳ ṭutduñ mı hīç āyā kelām-ı ehl-i ʿirfāna
Gezersin serserī her dem nedir bu ṭavr-ı bīgāne
Saña her meclisinde söylesemde mülzem olmazsın
Degil kürsīye vāʿiẓ ʿarşa çıḳsan ādem olmazsın (223/2)

Zahit, eşyanın zahirî boyutuyla hemhâl olduğundan dolayı Âdem'e öğretilen isimlerin bâtını yönünden habersizdir. Beyitlerde genellikle zahitliğin züht ve riya olduğu ancak bununla da bir yere kadar gidilebileceği söylenir, onun maksadı cennet, huri ve gılmandır. O, insaları cehennem ile korkutur:

Ẕevḳ-i cennetle ʿazab-ı dūzaḫı diñletdi
Pek uṣandırdı bizi ṣūfī riyādan ġayrı (214/3)

4.2.3.8. Tecelli

Sözlük anlamı "görünür olma, zuhur etme" olan tecelli, tasavvuf anlayışında "Hakk'ın zat ve sıfatının arifin gönlünde zahir olması, Allah'ın kudretinin şahıslarda ve eşyada görünmesi" şeklinde izah edilmektedir. Tecelli, ruhani ve rabbani olarak iki bölümde ele alınır. Ruhani tecellide zuhur gerçekleştiği zaman beşerî sıfat tamamen ortadan kalkıp yok olmaz. Ancak rabbani tecellide tamamen ortadan kalkar ve varlık yokluğa karışır (Ayverdi, 2011: 1217; Eraydın, 2004: 197-198).

Nazmî, iki örnekte Allah'ın Tur dağında Hz. Musa'ya tecelli etmesini hatırlatmaktadır. Allah kelamına vasıl olmuş, zahir olan bütün sıfat ve fiilleri Hakk'ın sıfat ve fiili olarak kabul eden Nazmî'nin meskeni Allah'ın Hz. Musa'ya cemalini gösterdiği Tur dağı olmasına rağmen Musa'yı bilmez. Çünkü zahir olan her şey Allah'ın tecellisidir. Dolayısıyla Allah'tan başka hiçbir şey yoktur:

Vāṣıl-ı ḳudsī kelāmım lāubāli meşrebim
Meskenim Ṭūr-ı tecelli bilmezem Mūsī nedir (131/3)

Nazmî'nin, Hz. Musa'ya zulmeden Firavun gibi kendi zamanındaki zalimlerden korkusu yoktur. Çünkü o Allah'ın her lütfunu Tur dağında Hz. Musa'ya tecelli etmesi gibi düşünür:

Ḫavfımız yoḳ hele Firʿavn zamāndan aṣlā
Luṭf-ı Mevlā'yı hemān Ṭur-ı tecellā bilürüz (145/3)

Şāhid-i ʿaşḳ cilvesinde biñ tecellī gösterir
Şīvelerle ʿarż idelden vechini dīdār-ı ʿaşḳ (159/3)

Şair bir beyitte tecelli kelimesini mecaz anlamı olan "kader, talih" ile ele almaktadır. Kaderinin adalet ile hükmetmediğini ve kara bahtının amacına ulaşmasına hiçbir zaman izin vermediğini dile getirmektedir:

Hīç beni baḫt-ı siyāhım nā'il-i kām eylemez
ʿAdl ü dād ile tecellim bir kez aḥkām eylemez (140/1)

4.2.3.9. Vahdetivücut

Vahdetivücut, varlığın tek oluşu anlamına gelmektedir. Allah'tan başka hakiki hiçbir vücut yoktur. Diğer bütün mevcudatı mutlak vücudun isim ve sıfatlarının tecellisi sayarak hakiki varlığa nazaran onların ezelî ve ebedî yokluğu ifade ettiğini keşf ve tecrübe yoluyla izah eden tasavvufi bir meslektir (Erdem, 1990: 98).

İslam tasavvufunda Hakk ile halkın münasebetlerine dayalı "vahdet-i şühut ve vahdetivücut" olmak üzere iki anlayış ortaya çıkmıştır. Vahdet-i şühut anlayışını benimseyenler "Her şey O'ndadır" düşüncesinden yola çıkarak bütün eşyayı Allah'a bağlayıp "iki vücut" kabul ederler. Vahdetivücut anlayışını benimseyenler ise "Her şey O'dur" düşüncesiyle Allah'tan başka varlık tanımayıp, tüm mevcudatın mutlak varlığın tecellisi olduğunu kabul ederler (Azar, 2005: 296).

Lā-yı nefy illāyı iṯbāt itmege ḥācet nedir
Tā elest bezmindeki iḳrār u imāndır sözüm (182/3)

Vāṣıl-ı ʿayn-ı cemim meydānıma Hū üflerim
Cān gözüyle gördigim cānānıma Hū üflerim
Dā'imā bu ẕikr ile iḳrārıma Hū üflerim
Nefr-i dildār-ı dehānım şānıma Hū üflerim
Lā vü illādan geçüp her ānıma Hū üflerim (228/1)

Vahdetivücut anlayışında yaratan ve yaratılan bir olarak kabul edilir. Yaratma yoktan var etme olarak kabul edilmez. "Kenz-i mahfî" hadisine dayandırılır ve gizlilikten görünüş alanına çıkma olarak açıklanır. Buna göre gizli bir hazine olan Tanrı bilinmek istedi ve evreni yarattı. Yaratılanlar arasında Tanrı'ya öz bakımından en yakın olan insandır. Çünkü Tanrı varlıkların en olgunu olan insanda kendini daha belirgin nitelikte göstermiştir ve insanda Tanrı'ya ait kıvılcımlar bulunmaktadır. Bu kıvılcımlar insanda vahdeti bulup tek gerçekle bir

olma, doğduğu kaynakla birleşme arzusu uyandırır. Bu arzu insanı kendi benliği ile bir mücadeleye sevk eder. Çünkü bir olma arzusunun gerçekleşmesi insanın benlik (nefs-i emmare) duygusunu ortadan kaldırması ile mümkün olabilir. Bunu yapabilmek için de engin bir aşk gücüne ve "Küntü Kenz" sırrına vasıl olmak gerekir (Eröz, 1990: 206; Korkmaz, 1994: 368).

Nazmî, hakiki varlık olan Allah'a ulaşmanın yolunun benlik duygusundan sıyrılmak ile gerçekleşeceğinin bilincindedir. Allah'ın feyzi ile kendi benliğinden kurtulup tek ve hakiki varlığa vasıl olmak için dua eder:

Seni ben de bulayım feyżini eyle hemrāh
Benligim benden alup ḳıl beni benden āgāh (1/6-6)

Evrendeki her şeyin mutlak varlığın yansımasından ibaret bir gerçekliğe sahip olması sebebiyle "şeş cihet"teki (sağ, sol, ön, arka, yukarı, aşağı) her şey O'nun varlığının tecellisi ile oluşmuştur.

Oḳudım ʿilm-i Ledünnī ḫᵛāce-i ʿirfāndan
Şeş cihetden kendüzin gösterdi mirʾāt-ı vücūd (117/4)

4.2.3.10. Vahdet ve Kesret

Vahdet kelimesi sözlükte kesret karşıtı olarak "birlik, teklik, bütünlük" tasavvufi olarak ise "Allah'ın varlığının bir ve tek olması, Allah'a ulaşıp Allah'la bir olma durumu" olarak tanımlanır (Ayverdi, 2011:1304).

Kesret ise *"Cenâbıhakk'ın tecellîsiyle zuhûra gelmiş olan çokluk, mahlûkātın çokluğu"* olarak tanımlanır (Ayverdi, 2011: 661).

Nazmî için ham tabiatlı zahidin cismi muhabbet meclisine kesret vermektedir. Onun bu meclis içinde yeri yoktur. Rint tabiatlı âşık onunla hemdem olamaz:

Kerem ḳıl zāhidā virme gelüp bu meclise keşret
Muḥabbet bezmine cismiñ virir ṭaġlar gibi şiḳlet
Saña lāyıḳ bu bezm içre bulunmaz ḥāşılı ṣoḥbet
Bu meclisde yeriñ yoḳdur seniñle itmeyüz ülfet
Saña her meclisinde söylesemde mülzem olmazsın
Degil kürşiye vāʿẓā ʿarşa çıḳsan ādem olmazsın (223/5)

Nazmî, vahdet kavramını Allah'a yakın olma, Allah ile bir olma bağlamı üzerinden ele almaktadır. Tasavvuf ilmine sahip olanlar vahdet sırrına vasıl olanlardır:

Oḳuyup *ʿilm-i Ledün* bir niçe maʿnā bilürüz
Vaḥdet esrārını biz cümleden aʿlā bilürüz (145/1)

4.3. Toplum

4.3.1. Şahıslar

4.3.1.1. Dinî Şahsiyetler

Ehlibeyit ve On İki İmam

Ehlibeyit kelimesi Hz. Muhammet'in kızı, damadı ve torunlarından oluşan ailesi için kullanılmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük,2024). Kelime manasıyla "ev halkı" anlamına gelen ehlibeyit, ev sahibi ile onun eşi, çocukları, torunları ve yakın akrabalarını kapsamaktadır. Hz. Muhammet'in ehlibeytine kimlerin dahil olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Bir rivayete göre ehlibeyit ile ilgili ayet (el-ahzâb 33/33) nazil olunduğunda Hz. Muhammet; kızı Fatma, damadı Ali ve torunları Hasan ve Hüseyin'i abasının altına alarak, "Allah'ım, bunlar benim ehlibeytimdir, onları günahlardan temizle" diye duada bulunmuştur (Öz, 1994: 498-501). Ehlibeyit kavramı yaygın bir şekilde "al-i aba" kavramı ile de ifade edilmektedir. Ayrıca Hz. Muhammet ile birlikte aba altına girenlerin sayısı beş olduğu için "pençe-i al-i aba, hamse-i al-i aba, pençten-i al-i aba" gibi tamlamalar da al-i aba yerine kullanılmıştır (Canım, 2021: 133; Uludağ, 1989; 306).

Bir başka tanımlama da ise Hz. Peygamberin soyunun kulu, kölesi anlamında bende-i al-i aba (abanın altındaki soyun bendesi, kölesi) sözü de kullanılmıştır (Fığlalı, 1994: 234).

Nazmî Dîvânı'nda ehlibeyit için "al-i aba, hanedan-ı Mustafa, al-i evlad-ı Muhammet, al-i Kerrar, al-i Muhammet Murteza" gibi kavramlar da kullanılmaktadır.

Nazmî, ehlibeyti oluşturan Hz. Muhammet, Hz. Fatma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için derin bir muhabbet beslemektedir eserde yer alan birçok beyitte onların adını zikretmektedir:

Ḫānedān-ı Muṣṭafā'ya ẓulm iden maḳhūr olur
Ehl-i beyte cevr iden āyā niçe maġfūr olur (7/6-5)

Ehl-i beyt-i Muṣṭafā'dan eyleme yā Rab *cüdā*
Naẓmī*-i bī-çāreyi anlar ile ḥaşr eyle tā (18/12-6)*

Ehl-i beytiñ dostuna dost düşmenine düşmeniz
Münkire tīġ urmaġa meʾmūr olan Bektāşīyüz (141/8)

Ehl-i beytüñ āhı ol gün virdi dehre zelzele
Ditredi ol vaḳʿa-ı cānsūz içün arż u semā (18/4-4)

Arapça "isnâ-aşerriyye" olarak bilinen on iki imam tabiri, dinin hükümlerini yerine getirmek ve müminlere önderlik etmek için Hz. Muhammet'in halifesi ve vârisi olarak kabul edilen on iki kişiyi ifade etmek için kullanılır. Caferiyye mezhebinde yaygın olarak inanılan bir hadise göre; Hz. Muhammet Veda Haccı'ndan dönerken Gadir Hum denilen yerde Allah'ın emri ile Hz. Ali'yi müminlere imamlık etmesi için kendisine vasî ve halife olarak tayin etmiştir. İlk imam olan Hz. Ali ile birlikte on iki imam olacağını ve son imamın da Hz. Mehdî olacağını bildirmiştir[47] (Ekici, 2022: 236; Yaman, 2011: 261).

Alevi-Bektaşi edebiyatında on iki imamdan her birinin farklı vasıfları tavsif edilir. On iki imam mürşit kabul edilir ve onlara bağlılık esastır. Nazmî, on iki imamın ismini ustaca bir beyit içerisinde şu şekiilde sıralamıştır:

Bir Ḥüseyn iki Ḥasan'dur üç Muḥammed dört ʿAlī
Biri Caʿfer birisi Mūsā'dur on iki imām (6)

Birçok Alevi-Bektaşi şair de olduğu gibi Nazmî'de on iki imamı şiirlerinde işlemiştir. Onların isimlerini ve vasıflarını bazen Hz. Muhammet, Hz. Ali, Hacı Bektaş Velî ya da Kerbela olayı için yazdığı şiirlerdeki birkaç beyitte bazen de müstakil şiirlerde zikretmiştir. On iki imam içerisinde Hz. Ali ve Hz. Hüseyin için yazılmış şiirler daha fazladır.

Dîvân'da, Hz.Ali; "Ḥaydar-ı Kerrār, şehinşāh-ı velāyet, şīr-i Ḫudā, ʿAliyyü'l-Murtażā, Ṣiḥr-i Aḥmed, şīr-i Mevlā, vālid-i şāh-ı şehīd, Murtażā, Ḥaydar, Ẕu'l-fekār-ı Ḥaydar, Şāḥ-ı Merdān Ḥaydar'ı, āl-i Kerrār, şāh-ı velāyet, pīşvā-yı ehl-i dīn, Kerrār, Maḥrem-i rāz-ı nihānı Muṣṭafā, Vāṣıl-ı sırr-ı rumūzı enbiyā, Vālid-i şāh-ı şehīd-i Kerbelā, şāh-ı Necef, " gibi sıfatlarla zikredilmektedir.

Alevi-Bektaşi kültüründe *Kur'ân-ı Kerîm*'deki İnsan suresinin Hz. Ali için gönderildiği inancı yaygındır (Kaplan, 2007: 854). Aşağıdaki örneğin birinci beyitinde Nazmî

[47] On iki imamın isimleri ve sıfatları sırasıyla şu şekildedir: 1. Ali b. Ebu Talib (Emîrü'l- Mü'minîn), 2. Hasan b. Ali (Mücteba), 3. Hüseyin b. Ali (Seyyid-üş Şuhedâ), 4. Ali b. Hüseyin (Zeyne'l- Âbidin), 5. Muhammed b. Ali (Muhammed Bakır), 6. Cafer b. Muhammed (Cafer Sadık), 7. Musa b. Cafer (Musa Kazım), 8. Ali b. Musa (Ali Rıza), 9. Muhammed b. Ali (Muhammed Taki), 10. Ali b. Muhammed (Ali Naki), 11. Hasan b. Ali (Hasan Askerî), 12. Mehdi b. Hasan (Kaim, İmâm-ı Zamân).

bu surenin ilk ayetinde bulunan ve isimlerinden biri olan "*hel-etâ*" kelimesini kullanarak bu görüşe vurgu yapmaktadır. İkinci beyitte ise mutasavvıflar tarafından hadis olduğuna inanılan Hz. Muhammet'in "Etin etimdir" anlamındaki *"laḥmike laḥmį"* ifadesini delil göstererek Allah'ın Hz. Muhammet ve Hz. Ali'de tecelli ettiğini ifade etmektedir. Hz. Ali yiğitlerin en cesuru ve onun zülfikar adındaki kılıcı da en keskin kılıç olduğu için Allah'ın aslanı sıfatıyla anılmaktadır. Hz. Ali peygamberlerin sırlarına vasıl olmuştur. Hz. Muhammet'in damadı, şehitlerin şahı olan Hz. Hüseyin'in babası, velilerin şahı ve din ehlinin lideridir. Hakk'a ulaşmak isteyenler onu kendilerine örnek almalı ve ona tabi olmalıdır:

Ey şehinşāh-ı velāyet pādişāh-ı *lā-fetā*
Çün seniñ şān-ı ʿaẓīmüñde gelüpdür *hel etā*

Maẓhar-ı ẕāt u ṣıfāt olduġınıñ iṯpātıdır
Lahmike lahmī ḫıṭābın çün buyurdı Muṣṭafā

Lā-fetā illā ʿAlī lā-seyfe illā-Ẕu'l-feḳār
Dinmez idi olmasañ sen feyż ile şīr-i Ḫudā

Ṣihr-i Aḥmed şīr-i Mevlā vālid-i şāh-ı şehīd
Sensin ey şāh-ı şecāʿat yā ʿAliyyü'l-Murtażā

Sensin ol şāh-ı velāyet pīşvā-yı ehl-i dīn
Rāh-ı Ḥaḳḳ'ı isteyenler saña itsün iḳtidā

Vāṣıl-ı sırr-ı rumūzı enbiyāsın yā ʿAlī
Cism ü cānı enbiyā u evliyāsın yā ʿAlī *(5/1)*

Dîvân'da, Hz. Hüseyin; Ḥüseyn-i Kerbelā, Nūr-ı ʿayn-ı Muṣṭafā vü Murtażāsın, Yādigār-ı Aḥmed-i Maḥmūd, Nāzeniñ-i Ḥażret-i Maʿbūd, şāh-ı şehīd-i Kerbelā, Lāmiʿ-i nūr-ı şerīʿat, Rehber-i ehl-i ṭarīḳat, hādī-i rāh-ı hidāyet, Maẓhar-ı luṭf-ı saʿādet, Vāṣıl-ı sırr-ı risālet, Vāriṯ-i şāh-ı velāyetdür, Nāzenīn-i Rabb-i ʿizzet, maẓhar-ı feyż-i Ḫudā, Ḳurre-i aʿyān-ı ümmet, nūr-ı çeşmi Muṣṭafā, Gevher-i sencīde-i naḳd-i Cenāb-ı Murtażā, Seyyid-i sādāt-ı eşrefzāde-i ḫayrü'n-nisā, Menbaʿ-ı cūd u seḫāvet, Ḫüsrev-i ceyş-i şehādet, Fātiḥ-i mülk-i velāyet, Gevher-i kān-ı kerāmet, Ḥāzin-i ḳufl-ı ʿināyet, Server-i ceyş-i siyādet, Ḥāris-i mülk-i

ʿadālet, Revnaḳ-ı ṣadr-ı ḫilāfet, Rehber-i raḥ-ı reşādet, Pertev-i mihr-i fütüvvet, Şuʿle-i māh-ı mürüvvet, Şuʿle-pāş-ı mihr-i ḳudret, Lemʿa-i māh-ı hüviyyet, Mīve-i bāġ-ı nübüvvet, Vāriṣ-i sırr-ı emānet, Meşʿal-i nūr-ı ḥaḳīḳat, Encüm-i burc-ı faẓīlet, ebr-i raḥmet, baḥr-i şefḳat, Mültecā-yı ehl-i ḥācet, Şāfiʿ-i cürm u cināyet, Cism ü cānı Murtażā, Mefḫar-ı āl-i ʿabā, nūr-ı Ḫudā" gibi isim ve sıfatlar ile zikredilmektedir.

İmām Ḥüseyn
Şāh Ḥüseyn-i Kerbelā'dır dīnimiz īmānımız
Biz anıñ bir bendesiyüz ol bizim sulṭānımız

Dostuna dost düşmenine laʿnet eyleyenleriz
Gice gündüz anıñ içündür bizüm efġānımız

Nār-ı ʿaşḳı göñlümüzde şöyle mesken itdi kim
Tā be-maḥşer yanmadadır sīne-i sūzānımız

Yıḳdılar beyt-i Resūla'llāh'ı seyr it ẓālimān
Yā niçe taʿmīr olunur bu dil-i vīrānımız

Ey olan ẕāt u ṣıfātıñ maẓharı nūr-ı cemāl
Sensin ʿaşḳ rāhında şāhım hādī-i burhānımız

Nūr-ı ʿayn-ı Muṣṭafā vü Murtażāsın yā Ḥüseyn
Sūy-ı Ḥaḳ'dan sen bize baḫş-ı ʿaṭāsın yā Ḥüseyn *(5/3)*

Yoḳladum ben defter-i göñlümde ḳaydı çıḳmadı
Senden özge bulmadum mevcūd sensin yā Ḥüseyn (18/11-5)

On Dört Masum

Alevi-Bektaşi geleneğinde "çardeh masum ya da on dört masum" olarak bilinen kavram, on iki imam ile beraber Hz. Peygamber ve Hz. Fatma'nın da dahil olduğu o dört kişiyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu kavram bazen de on iki imamın soyundan gelen ve daha büluğ çağına ermeden vefat eden on dört çocuğu ifade etmek için kullanılır. Bu topluluğu oluşturan kişiler sırasıyla şu şekildedir: *"Hz. Ali, Muhammet Ebu Bekr İbn Aliyyü'l-*

Murtaza, Abdullah İbn Hasan İbn Aliyyi'l-Murtaza, Kasım İbn Hüseyn İbn Aliyyü'l-Murtaza, Hüseyn İbn Ali Zeynelabidin İbn Hüseyn, Kasım İbn Ali Zeynelabidin, Aliyyü'l-Ahtaş İbn Muhammet el-Bakır, Abdullah İbn Cafer-i Sadık, Yahya el-Hadi İbn Cafer-i Sadık, Salih İbn Musa el-Kazım, Tayyib İbn Musa el-Kâzım, Cafer İbn Muhammet et-Taki, Cafer İbn Hasen el-Askeri ve Hasen İbn Hüseyn el-Askeri (Radıyallahu anhum)" (Cebecioğlu, 2009: 139- 140; Yıldırım, 2005: 221).

Nazmî Dîvânı'nda üç örnekte yer alan "çardeh masum" kavramı iki örnekte on iki imam kavramı ile diğer örnekte ise İmam Askerî ve İmam Mehdî isimleri ile beraber zikredilmektedir:

On ikiler ḥaḳḳıçün hem çār-deh-i maʿṣūm-ı pāk
Cürmümi ʿavf it be-ḥaḳḳ-ı Muṣṭafā vü Murtażā (5/12-4)

Çār-deh-i maʿṣūm-ı pāk isnā-ʿaşer sırr-ı İlāh
Eṣ-selāt u eṣ-ṣelām ʿāl-i ʿabādır sevdigim (175/9)

ʿAskerī vü Mehdī vü maʿṣūm-ı çār-deh ḥürmeti
Ḫıdmet-i Selmān-ı pāk-i bī-riyānuñ ʿaşḳına (18/12-4)

Sahabeler

İslami bir terim olan sahabe, Hz. Muhammet'i gören ve onun meclislerinde bulunup konuşmalarını dinleyen kimseler için kullanılan bir ifadedir. *Nazmî Dîvânı*'nda bu tanıma uyan sadece iki kişinin ismi zikredilmektedir.

Kanber, Hz. Ali'nin yanından hiç ayrılmayan siyahi kölesidir. İyi bir hatip olan Kanber, Hz. Ali'ye ve ehlibeyte candan ve gönülden bağlıdır. Hz. Ali'nin halifeliği sırasında kendisinin hacipliği/perdecilik görevini yapmıştır. Halk arasında Kamber olarak telaffuz edilen Kanber hizmetin ve sadakatin sembolü olmuştur (Sarıkaya, 2004: 321).

Selman-ı Farisi, İsfahan şehrinde varlıklı bir ailede doğmuştur. Köyün lideri olan babası Mecusi dinine mensup olmasına rağmen Selman-ı Farisi ailesine karşı gelerek Hristiyanlığı benimsedi ve önce Dımaşk'a daha sonra Musul, Nusaybin ve Ammuriye'ye (Amorion) gitti. Ammuriye'de bulunduğu sırada kendisinden Hristiyanlık hakkında bilgi edindiği bir papazdan çok yakında İbrahim peygamberin Hanif dini üzere gönderilecek son peygamberin Arabistan'da zuhur edeceğini öğrenir ve Arabistan'a gidip Hz. Muhammet'i görmeye karar verir. Yolda Hristiyanlar tarafından Yahudilere satılıp Medine'ye götürülür.

Hz. Muhammet onu Yahudilerden satın alır ve azat eder. 655 yılında vefat eden Selman-ı Farisi, Hz. Muhammet'e ilk iman edenlerdendir ve uzun yıllar Hz. Ali'nin yanında kalmıştır. Selman-ı Farisi'nin reislerinin Hz. Ali olduğuna inanılan "kırklar"dan olduğu inancı vardır (Canım, 2021: 328-329; Hatipoğlu, 2009: 441-443).

Cenāb-ı Ḥażret-i Selmān ile Ḳanber'den aḫẕ itdim
... aḳıt kim ḳabul evliyā vü enbiyādandır (134/3)

ʿAskerī vü Mehdī vü maʿṣūm-ı çār-deh ḥürmeti
Ḫıdmet-i Selmān-ı pāk-i bī-riyānuñ ʿaşḳına (18/12-4)

Şairler Kanber'i, her zaman Hz. Ali'nin yanında olması yönüyle ele alarak onun yerinde olabilme arzularını ifade etmek için eserlerinde zikretmişlerdir. Nazmî'nin arzusu Hz. Ali'nin sadık bir bendesi olan Kanber'in yerinde olmak değildir. Çünkü onun mertebesi o kadar yücedir ki o ancak onun bendesi olabilir:

Çeker-i āl-i ʿabāyım ḫāk-i pāyī Murtażā
Ḳanber'iniñ Ḳanber'iyim bende-i Kerrār-ı ʿaşḳ (159/7)

4.3.1.2. Hükümdarlar

Firavun

Firavun, Eski Mısır inanışına göre hem kral hem de tanrı olarak kabul edilir. Klasik Türk edebiyatında genellikle zalim, kibirli, gururlu ve inatçı gibi olumsuz vasıflarla anılmaktadır (Uzun, 1996: 121). Firavun, *Nazmî Dîvânı*'nda iki kez zikredilmektedir.

Şair, Hz. Hüseyin için yazdığı mersiyede Firavun'u Yezid için olumsuz bir sıfat olarak kullanmaktadır. Kerbela sahrasında Hz. Hüseyin ve taraftarlarını şehit eden Yezid'in ordusu, Musa peygamber ile savaşan Firavun'un ordusuna benzetilir:

Ol zamān ceyş-i Firāvān-ı Yezīd-i bā-ḥayā
Der-ʿaḳab anlar daḫı ol mevḳıʿa buldı vuṣūl (18/2-2)

Şair, Allah'ın lütfu ile Hz. Musa'nın zalim Firavun ile olan mücadelesinden galip geldiği gibi kendisinin de Firavun gibi zalimlerden korkmadığını Allah'ın lütfu ile onlarla mücadele ettiğini ifade etmektedir:

Ḫavfımız yoḳ hele Firʿavn zamāndan aṣlā
Luṭf-ı Mevlā'yı hemān Ṭur-ı tecellā bilürüz (145/3)

Sultan Abdülaziz

Osmanlının otuz ikinci padişahı olan Sultan Abdülaziz, II. Mahmut ve Pertevniyal Valide Sultan'ın oğludur. 25 Haziran 1861-30 Mayıs 1876 yılları arasında hüküm sürmüşrtür. 1867 yılında Avrupa'ya gerçekleştirdiği seyahat ile Osmanlı tarihinde yabancı ülkelere seyahat eden tek padişah ve Hristiyan dünyasına dost olarak giden ilk halife olmuştur. 30 Mayıs 1876'da darbe ile tahttan indirilmiş ve 4 Haziran 1876'da intihar etmiştir. Abdülaziz'in ölümünün intihar mı yoksa cinayet mi olduğu gerçeği günümüze kadar devam eden bir tartışma konıusu olmuıştur (Küçük, 1988: 179-185).

Nazmî, Abdülaziz'in Avrupa seyahatine katılan görevlilerden biridir. Bu seyahat esnasında kendisine bir manzume taktim etmiştir. Ayrıca bu seyahat hakkında bir tarih kaleme almıştır.

Sultan V. Murat

Osmanlı Devleti'nin 33. padişahıdır. 1840 yılında doğdu. Babası Sultan Abdülmecit ve annesi Şevkefza Kadınefendi'dir. İyi bir eğitim alan şehzade amcası Abdülaziz'in Mısır ve Avrupa seyahatlerine veliaht sıfatı ile katıldı. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilişinden sonra 30 Mayıs 1876'da tahta çıkmıştır. 93 gün kadar kısa bir süre tahtta kaldıktan sonra akıl sağlığının bozuk olduğu gerekçesi ile 31 Ağustos 1876'da tahttan indirilmiştir ve 29 Ağustos 1904'te vefat etmiştir. Sultan Murat Osmanlı tarihinde en az süre hüküm süren padişahtır. Tahttan indirilmesinin ardından birçok siyasi grubun V. Murat'ı yeniden yönetime getirme çabaları olsa da hiçbiri başarılı olamamıştır.

*Nazmî Dîvânı'*nda Sultan Murat'ın tahta çıkışı vesilesi ile kaleme alınmış bir gazel ve bir beyit yer almaktadır:

Tārīẖ-i Culūs-ı Sulṭān Murād Ḫān
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]
Bārekallāh ey şehin-şāh-ı cihān ʿāl-i nejād
Zīr-destān oldı taẖt-ı teşrīk ile ber-murād

Hep tevārīẖ-i selef ḫātır-nişānımdır benim
Böyle vaḳʿa görmedim memnūn ola cümle ʿibād

Ḥāṣıl oldı milletiñ çünki murādı baġteten
Ḳalb-i maḥzūn kalmadı hep oldı mesrūr'ül-fuʾād

Her umūruñda muvaffıḳ eyleye Mevlā seni
Çarḫ-ı devrān eylesün devriñde bir defʿa Murād

Kilk-i zerle ḳaydını **Naẓmī** müverriḫ tārīḫim
Şāh-ı ʿadl oldı cihān-ı fetrete Sulṭān Murād
Sene 1293 (318)

Dīger
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]
Ḫāṭṭ-ı zerle ger yazılsa **Naẓmī** tārīḫim sezā
İttiḥād-ı heyʾet ile Sulṭān Murād itdi culūs Sene 1293 (319)

4.3.1.3. Devlet Adamları

Fuat Paşa

İstanbul'da 1815 (H. 1230) yılında doğdu. Babası Keçecizade İzzet Molla'nın Sivas'a sürülmesinden dolayı genç yaşta Mekteb-i Tıbbiyye'ye girdi ve okulu bitirdikten sonra Trablusgarb'a doktor yüzbaşı olarak gitti. Sonra Mustafa Reşit Paşa'nın yönlendirmesi ile 1873 yılında meslek değiştirerek Babıali tercüme kaleminde memur oldu. Daha sonra Londra büyükelçiliği, sadaret müsteşarlığı, hariciye nazırlığı, sadrazamlık ve sadaret kaymakamlığı gibi pek çok önemli vazifelerde bulundu. 1869'da yakalandığı kalp rahatsızlığından dolayı hava değişimi için gittiği İtalya'nın Nice şehrinde vefat etti. Cenazesi Sultanahmet semtindeki Peykhane caddesinde yaptırdığı caminin yanına defnedildi (Köprülü, 1996: 202-205).

Nazmî Dîvânı'nda Fuat Paşa için yazılmış iki kaside yer almaktadır. Çeviri yazılı metindeki 69 numaralı 22 beyitlik manzume Sultan Abdülazin'in Avrupa seyahati esnasında, 70 numaralı 30 beyitlik kaside ise Paşa'nın Kırım seyahati esnasında kendisine takdim edilmiştir.

Rasim Paşa

İstanbul'da 1826 yılında doğan Rasim Paşa'nın babası Bedestanî Şalcı Nazif Efendi'dir. Küçük yaşta annesi Mehtap Hanım'la Atina'ya giderek orada Rumca, İtalyanca ve Fransızca öğrenmiştir. İstanbul'a geldikten sonra Türkçe, Arapça ve Farsçayı da öğrenmiştir. Akdeniz Flosu tercümanlık ve politika memuriyeti, Selanik emlak memurluğu, Vidin kaymakamlığı ve mutasarrıflığı gibi çeşitli görevlerde hizmet vermiştir. Ayrıca Yanya, Tuna, Trabzon, Aydın, Diyarbakır, Trablusgarb gibi birçok şehirde valilik görevlerinde

bulunmuştur. 1897 yılında hastalanarak Kanlıca'daki yalısında vefat etmiştir (Mehmet Süreyya, 1996: 1352).

Çeviri yazılı metindeki 15 beyitten oluşan 14 numaralı manzume hem Paşa'nın kızının doğumunu tebrik hem de Paşa'dan gördüğü yardımlara teşekkür etme maksadı ile kaleme alınmıştır.

Mehmet Tevfik Paşa

Mısır valisi ve ilk hidivi İsmail Paşa'nın en büyük oğlu olan Mehmet Tevfik Paşa 1852'de Kahire'de doğdu. Veliaht olarak yetiştirildiği için iyi bir eğitim gördü. 1879 yılında II. Abdülhamit tarafından Hidiv İsmail Paşa azledildi ve yerine Tevfik Paşa tayin edildi. hidiv olduktan sonra bir yandan Avrupalı güçlerin isteklerini karşılamak, diğer yandan da Avrupalıların Mısır ekonomisini kontrol çabalarına karşı oluşan yerli muhalefeti kontrol altında tutmak için çabalamıştır. Tevfik Paşa'nın 1892'de vefat ettiği dönemde Mısır'da İngiltere'nin hakimiyeti artmış, hidivlik makamı oldukça zayıflamış, Osmanlı otoritesi ise sadece resmiyette kalmıştır (Buzpınar, 2012: 14-15).

Çeviri yazılı metindeki 307 numaralı 29 beyitlik kaside Mehmet Tevfik Paşa için kaleme alınmıştır.

Mehmet Rüştü Paşa

Sinop'ta 1811'de doğan Paşa, kayıkçılık yapan Hasan Ağa'nın oğludur. Küçük yaşta ailesi ile birlikte İstanbul'a geldikleri için eğitimine burada başlamıştır. Özel hocalardan Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri almıştır. Fransızca bilmesi memuriyet kademelerinde hızlıca yükselmesinde etkili olmuş ve serasker tercümanlığı görevine getirilmiştir. Bu sebeple "mütercim" lakabı ile tanınmıştır. Rumeli, Anadolu ve Suriye'de Kolağası rütbesiyle dokuz sene görev yaptıktan sonra 1839'da miralay, 1843'te ise Rumeli ordusunda mirliva olmuştur. 1845'te ferik rütbesine terfi ederek redif kuvvetlerini kurma görevi verilmiştir. Daha sonra Hassa Ordusu müşirliği, Dar-ı Şura-yı Askerî reisliği, Meclis-i Tanzimat üyeliği Tophane müşirliği, Meclis-i Ali üyeliği ve reisliği, seraskerlik (beş defa) ve sadrazamlık (beş defa) gibi pek çok önemli görevlerde hizmet vermiştir. Yıldız mahkemesi tarafından Sultan Abdülaziz'in ölümüyle ilgili yargılansa da bir ceza almamıştır. Manisa'da 1882 yılında vefat eden Paşa'nın cenazesi Hatuniye Camii bahçesine defnedilmiştir (Saydam, 2006: 202-203).

Çeviri yazılı metindeki 310 numaralı 41 beyitlik kaside Mehmet Rüştü Paşa için kaleme alınmıştır.

Mahmut Nedim Paşa

İstanbul'da 1817 (H. 1233) yılında doğdu. Babası Gürcü Mehmet Necip Paşa Osmanlıda valilik ve vezirlik gibi görevlerde bulunmuştur. Özel hocalardan dersler alarak eğitimini tamamladıktan sonra göreve divan kâtibi olarak başlamıştır. Sadaret mektupçuluğu, sadaret müsteşarlığı, hariciye müsteşarlığı, ticaret nazırlığı, İzmir, Trablusgarb ve Hicaz valiliği, bahriye nazırlığı ve sadrazamlık gibi Osmanlı Devleti'nde çeşitli görevlerde hizmet vermiştir. Dahiliye nezareti görevinde iken 1883 yılında hastalanıp vefat etti. Vasiyeti üzerine akrabaları tarafından Cağaloğlu'nda Mahmudiye Caddesi'ndeki Kapalı Fırın civarında satın alınan arsaya defnedildi (Arslan, 2020; Pakalın, 1940: 1).

1867 yılında Bahriye Nazırı olan Mahmut Nedim Paşa dört yıl kadar kaldığı bu görevde birçok ıslahat yaparak tersaneyi mükemmel bir şekilde idare etmiştir.

Nazmî Dîvânı'nda Mahmut Nedim Paşa için 32 beyitten oluşan bir kaside yer almaktadır. Şair, Osmanlı tersanesinin âşığın gönlü gibi harap bir vaziyette iken Paşa'nın himmeti ile yeniden canlanıp güçlendiğini ifade etmektedir. Hızır peygamberin denizlerde zorda kalanlara yardım ettiği gibi Paşa da Osmanlı bahriyesinin yardımına koşmuş karanlığa mahkum edilmiş bir hâlde olan donanmayı lütuf mumu ile aydınlatmıştır:

Ḫarāp olmış dil-i ʿāşıḳ gibi mersā-yi tersāne
ʿUluvv-i ḥimmeti eyler anı ābād ḳābildir (16/11)

Ḫıżır gibi irüp yelken kürek imdādına ẕātıñ
İderseñ Āṣafā baḥriyyeye dil-şād ḳābildir (16/14)

Donanma göz gözi görmez ʿaceb ẓulmetde ḳalmışdır
Çerāğın anlara luṭfuñ ider īḳād ḳābildir (16/15)

Mehmet Emin Ali Paşa

Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa, Mısır Çarşısı'nda aktarlık ve kapıcılık yapan Ali Rıza Efendi'nin oğludur. Ailesinin imkânlarının yetersizliği sebebi ile Paşa, düzenli ve iyi bir eğitim görememiştir. 1830'da bir aile dostlarının yardımıyla Divan-ı Humayun kaleminde memur olarak işe başlamıştır. Kısa sürede çalışkanlığı ve zekâsı sayesinde kendisini geliştirerek devlet adabını öğrenmiştir. Mustafa Reşit Paşa'nın dikkatini çekerek onun desteği

ile zamanla önemli vazifelere getirilmiştir. Mehmet Emin Ali Paşa, Sultan Abdülmecit ile Sultan Abdülaziz devrinde beş defa Sadrazamlık, yedi defa Hariciye Nazırlığı ve daha birçok önemli görevlerde hizmet vermiştir. Mehmet Emin Ali Paşa; Girit meselesi, Islahat Fermanı, ve hukuk, askerî, eğitim, ticaret gibi pek çok alanda hayata geçirdiği reformları ile döneminin en önemli devlet adamlarından birisidir. Temiz ve namuslu olarak bilinen Paşa, Devlet idaresindeki özenli ve kurallı tutumu sebebi ile başta Ziya Paşa olmak üzere bazı yazarlar tarafından tenkit edilmesine rağmen iç ve dış politikada büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemde Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını korumak ve üstlendiği çeşitli kademelerdeki vazifeleri en iyi şekilde yerine getirmek için çabalamıştır. Mehmet Emin Ali Paşa, hamisi Mustafa Reşit Paşa ve yakın dostu Keçecizade Fuat Paşa ile birlikte Tanzimat döneminin en önemli üç devlet adamından biri olarak kabul görmektedir. Paşa, yakalandığı verem hastalığı sebebiyle 7 Eylül 1871'de 57 yaşında vefat etmiştir (Gündüz, 2010: 76-84).

Dîvân'daki en uzun manzume olan ve çeviri yazılı metindeki 11 numaralı 57 beyitlik kaside, Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa için kaleme alınmıştır.

Mithat Paşa

Asıl adı Ahmet Şefik olan Mithat Paşa, Rusçuklu Mehmet Eşref Efendi'nin oğludur. Çocukluğu İstanbul, Vidin ve Lofça'da geçmiştir. Özel hocalardan Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri almıştır. 1834'te Divan-ı Humayun kaleminde göreve başlayan Paşa, Osmanlı Devleti'nde kâtip, vezir, vali, sadrazam olarak hizmet vermiş önemli bir devlet adamıdır. Mithat Paşa, Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan "Kanun-i Esasi'yi hazırlayan kurulun başkanı ve birçok reformun mimarıdır. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip yerine V. Murat'ın geçmesi ve 3 ay sonra V. Murat'ın sağlık sorunları sebebiyle tahttan indirilip yerine II. Abdülhamit'in tahta çıkmasında Mithat Paşa'nın rolü önemlidir. Sultan Abdülhamit tahta oturduktan kısa bir süre sonra Paşa'yı Avrupa'ya sürgüne göndermiştir. Bir yıl kadar Avrupa'da kalan Paşa'nın önce Girit'e dönmesine izin verilmiş sonra da 1878'de Suriye valiliği, 1880'de ise Aydın valiliği görevi verilmiştir. 1881'de Yıldız mahkemesi tarafından Sultan Abdülaziz'i öldürme suçundan yargılanarak idama mahkum edilmiştir. İngilizlerin ricası üzerine II. Abdülhamit'in kararı ile idam cezası ömür boyu hapse çevrilmiş ve Arabistan'daki Taif Kalesi'ne sürülmüştür. Paşa, burada sürgündeyken 8 Mayıs 1884 gecesi muhafızları tarafından boğularak öldürülmüştür. 1951'de Taif'ten getirtilen Mithat Paşa'nın cenazesi dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da katıldığı bir tören ile 26 Haziran 1951'de Abide-i Hürriyet Tepesi'ne defnedilmiştir (Yücedağ, 2011: 16-17).

Çeviri yazılı metindeki 313 numaralı 40 beyitlik kaside, Mithad Paşa için kaleme alınmıştır.

4.3.1.4. Sanatkarlar/Âlimler/Flozoflar

Âgâh

Asıl adı Osman Âgâh olan şair, Trabzon'da 1831 yılında doğmuştur. Babası Trabzon valisi Hazinedar-zade Osman Paşa'nın Kavasbaşısı Mustafa Ağa'dır. 1849'da tahsilini tamamladıktan sonra kitabet mesleğine giren Âgâh, gemi hocalığı ve kalyon kâtipliği yapmıştır. Binbaşı rütbesi ile Fırka-i Zaptiye azalığına getirilen Agah, alaybeyi olduktan sonra Hüdavendigar, Hicaz ve Pürzerrin vilayetlerinde görev yapmıştır. Van, Bitlis, Erzurum, Diyarbakır, Kosava, Halep, Selanik, Manastır ve Ankara vilayetlerinde alaybeyliği ve kumandanlığı görevlerinde bulunduktan sonra beylerbeyi olmuştur. Divan sahibi şairlerdendir. Şiirleri tasavvufi ve hikemî tarzdadır. Trabzonlu şair Hilmî ile yazdıkları müşterek kaside türünün tek örneğidir (Aksoyak, 2020).

Nazmî, Âgâh Bey'in Hicaz ordusuna miralay oluşunu tebrik etmek amacıyla gazel nazım şekli ile 11 beyitten oluşan bir tarih kaleme almıştır:

Tārīḫ-i Mīrālāy Şode Birāder-i Ḫavīş
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]
Bārekallāh mīralay oldı Ḥicāẕ ordusuna
Dāverim Āgāh Beg oldur şāʿir-i şirīn-edā

ʿİlm ü ʿirfān ile meşhūr-ı zamāndır ẕāt[ı] kim
Her ḫuṣūṣda reʾyine teslīm olur bay u gedā

Sāḥa-i ʿirfānına ʿaḳl [u] ḫıred bitmez hele
Urmasunlar nāfile bu ʿarṣada hīç püşt-pā

Şiʿr ü inşā ʿilm ü ʿirfān ẕātına mevhūb-ı Ḥaḳ
Her kemāli ḥāṣılı luṭf eylemiş ẕāt-ı Ḫudā

Ṭab-ı pāki gülşen-i eşʿāra meyl itse o dem
Şāhid-i gülġonca-ı maḳṣūd olur neşv ü nemā

Her hünerden muḥliṣ-i pāki gibi Āgāh olup
Azdır istiʿdādına mīr-i mīrānlıḳ bī-riyā

ʿAn-aṣıl ṣadr-ı ḥükümetde budur lāzım olan
Ṭavr-ı uslūb-ı ḥakīmāneyle ṭarz-ı ḫoş edā

Bu ise mevcūd olup ẕāt-ı kerīminde anıñ
Var mıdır başka mebāḥiṯ andan itsek ibtidā

Ṭoġrısı Allāh içün şāyestedir her rütbeye
Bir başı yoḳ ṭabʿ-ı ḥussād görmese şāyed revā

Gevher-i naẓmı dökünce **Naẓmī** rāh-ı müjdeye
Geldi birer tārīḫ oldı mıṣraʿında rū-nümā

Mīr Āgāh mīralaylık ṣadrına revnaḳ virüp Sene 1287
Ṣadr-ı rifʿat üzre yārab kām-rān it dāʿimā Sene 1287 (12)

Çeviri yazılı metindeki 233 numaralı yedi bentlik manzume Âgâh Efendi'nin bir gazelinin beyitlerinin önüne üç dize eklenerek oluşturulmuş bir tahmistir. Ayrıca çeviri yazılı metindeki 127 numaralı gazel nazım şekli ile yedi beyit olarak yazılmış manzume ve 285 numaralı müfret Âgâh Efendi ile Nazmî'nin müşterek yazdıkları manzumelerdir.

Ârif

Kaynaklarda Ârif mahlasını kullanan birden fazla şair hakkında bilgi bulunmaktadır. *Dîvân'daki* Ârif'in hangisi olduğu tespit edilememiştir.

Çeviri yazılı metindeki 236 numaralı dört bentlik manzume Ârif'in bir gazelinin beyitlerinin önüne üç dize eklenerek oluşturulmuş bir tahmistir.

Aristo

Yunan filozoflarından ve klasik felsefenin kurucularındandır. "Akademia"da 20 yıl kadar Platon'un asistanlığını yapmış ve tahsil görmüştür. Daha sonra bütün Yunanistan'ı gezerek dersler vermiş ve Büyük İskender'in danışmanlığını yapmıştır. Klasik Türk edebiyatında akıl, hikmet ve tedbirli düşüncenin sembolü kabul edilen şahsiyetlerdendir (Canım, 2021: 241). Şair, Mahmut Nedim Paşa için yazdığı kasidede Paşa'yı Aristo'nun üstadı olarak gördüğünü ifade etmektedir:

O ẕāt-ı ʿaḳl-ı evvel ehl-i ḥikmet ḥāmī-i millet
Arisṭo'ya eger ẕātın disem üstād ḳābildir (16/5)

Behzad

Klasik Türk edebiyatında resim çizme konusundaki marifeti ile övülen ressamlardan biridir (Canım, 2021: 251). Şaire göre üzüntü ve sıkıntıdan uzak huzurlu olmanın nasıl bir şey olduğunu çok ünlü bir ressam olan Behzad bile zihninde canlandırıp resmini yapamamıştır.

> Taṣavvur itmemiş ẓannım ki Behzād-ı muṣavvir de
> ʿAcebdir bulmamış ẕihninde hīç bir ṣūret-i rāḥat (309/13)

Cafer-i Sâdık Perverî Beg/Cafer Beg (Caʿfer/Caʿferî/Perverî)

Kaynaklarda "Caʿfer" mahlasını kullanan birden fazla şair yer aldığı için Nazmî'nin tahmis yazdığı şiirlerin kime ait olduğu tespit edilememiştir.

*Dîvân'*daki "Dīger Taḫmīs-i Ġazel-i Caʿfer Beg" başlıklı 230 ve 231 numaralı manzumeler Cafer Bey'in iki farklı gazelinin beyitlerinin önüne üç dize eklenerek oluşturulmuş tahmislerdir. Bu manzumelerde "Caʿfer" mahlası bulunmaktadır.

Bedri Noyan *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik* adlı eserinde "Caʿferî" mahlaslı iki şairin olduğunu bildirir. Ergun ise; dördü Alevi inancına sahip beş şairden bahsetmektedir. Alevi inancına sahip olan dört şairden birinin 15. yüzyılda, ikisinin 16. yüzyılda ve birinin de 17. yüzyılda yaşamış olacağını ileri sürer. *Caferî Baba Dîvânı* üzerine çalışma yapan Bedir, Ergun'ün 17. yüzyılda yaşamış olacağını düşündüğü şair ile 16. yüzyıldaki şairin aynı kişi olduğunu bildirmektedir (Bedir, 2004: 2; Ergun, 1956: 891-894; Dedebaba, 2001: 62).

Nazmî Dîvânı'ndaki "Taḫmīs-i Ġazel-i Caʿfer-i Ṣādıḳ Beg" başlıklı 229 numaralı manzume, Cafer-i Sadık Bey'in bir gazelinin beyitlerinin önüne üç dize eklenerek oluşturulmuş beş bentten oluşan bir tahmistir. Bu manzumede "Caʿferî" mahlası yer almaktadır.

Kaynaklarda "Perverî" mahlaslı bir şair yer almaktadır İbrahim Perverî XIX. yüzyıl saz şairlerindendir. Hayatı hakkında başka bir bilgi kayıtlı değildir (Demir, 2016: 553).

"Taḫmīs-i Ġazel-i Perverī Beg" başlıklı 227 ve 235 numaralı manzumeler ile "Taḫmīs-i Ġazel-i Dīger Perverī Beg" başlıklı 228 numaralı manzume Perverî Bey'in üç gazelinin beyitlerinin önüne üç dize eklenerek oluşturulmuş tahmislerdir. Bu manzumelerde "Perverî" mahlası yer almaktadır.

Çeviri yazılı metindeki "Şuʿarā-yı ʿAṣırdan ve Aḥibbā-yı Aṣdiḳāmızdan Caʿfer-i Ṣādıḳ Perverī Beg Efendi Meʾmuriyetile Preveze Cānibinde Bulunduġı Hengāmda Kendülerine Gönderilen Mektūb-ı Mevzūnuñ Ṣūretidir" başlıklı 80 numaralı şiir Nazmî'nin arkadaşı Cafer-i Sadık Perverî Bey'e gönderdiği bir manzum mektup örneğidir. Şair arkadaşına manzumenin matla beyitinde hem Perverî hem de Ca'ferî isimleri ile hitap etmektedir:

Ey fütüvvetlü Efendim **Perverī** Ḥażretleri
Merḥabā ey maḥrem-i rāz-ı ḫafā ey **Caʿferī** (80/1)

"Caʿfer Beg ile Müşterek" başlıklı 209 numaralı manzume ise Cafer Bey ile Nazmî'nin gazel nazım şekli ile müşterek yazdıkları manzumedir. Bu manzumede ise "Caʿferī" mahlası bulunmaktadır.

Türk edebiyatında aynı mahlasın başka bir şair tarafından kullanılması, tasavvufi bir gruba intisap etme, mahlasın imlası, şairin bir büyüğünün telkin ve tavsiyesi, şairin yaşı ya da mevcut mahlasın şairin kendisince beğenilmemesi gibi sebeplerden dolayı ilk seçtikleri mahlası değiştiren şairlere rastlanmaktadır. Ayrıca manzumelerin yazıldığı dil, manzumelerin türü ve şairin bir büyüğünün telkin ve tavsiyesi üzerine birden fazla mahlas kullanan şairler de vardır (Kurtoğlu, 2006: 73-75).

Şairin 80 numaralı manzumede arkadaşına hem Caʿferî hem de Perverî isimleri ile hitap etmesi ve Cafer Bey ile müşterek yazdıkları gazelde Caʿferî mahlasının yer alması söz konusu şiirlerin hepsinin Nazmî'nin arkadaşı Cafer-i Sâdık Perverî Bey'e ait olduğu düşüncesini akla getirmektedir.

Câhî

Câhî mahlası ile şiirler yazan ve 16. yüzyılda yaşamış olan iki şair bulunmaktadır. Biri Şah İsmail'in torunu İbrahim Mirza diğeri ise Siyavuş Paşa'nın musahiplerinden Prizenli Câhî Bey'dir (Kaplan, 2020; Eren, 2020). *Dîvân*'da adı üç kez zikredilen Câhî'nin bunlardan biri olması mümkün değildir.

Şair Fırat Nehri'nde bulunduğu dönemde arkadaşı Câhî ile şiir sohbetleri ederek vakit geçirdiğini bildirmektedir:

Naẓmī tenhā ḳalıcaḳ şimdi Fırāt Nehri'nde
Yoḳdır aḥvālini ʿarż itmege bir ʿārif ẕāt (100/7)

Ḥażret-i **Cāhī**-i dānā diliñ eyler ancaḳ
Yine güftār-ı şirīni dile baḫş-ı leẕẕāt (100/8)

Fikr-i şiʿr itmege yer ḳalmadı dilde **Naẓmī**
Cāhī-i nükte-şinās eyleyeli talṭīfāt (109/10)

Çeviri yazılı metindeki "Mūmā-ileyh Birisīnden Āzürde-ḫāṭır Oldıġını Dā'ir Ṭarafımıza Gönderdigi Ġazeliñ Naẓīresidir" başlıklı 101 numaralı şiir Câhî mahlaslı şairin bir gazeli için yazılmış naziredir. Nazmî bu gazelin son beytinde Câhî'nin nazire yazma konusundaki ustalığını övmektedir:

Rāh-ı tanẓīrde ol **Cāhī**-i dānā-dil ile
Süremez **Naẓmīyā** bu ʿarṣada bir kimseler at (101/6)

Felatun

Asıl adı Platon olan Yunanlı filozof Sokrates'in öğrencisi ve Aristo'nun hocasıdır. Başta simya ilmi olamak üzere birçok ilme vâkıf olduğuna inanılır. Aristo ile birlilkte Büyük İskender'in danışmanlığını yapmıştır. İslam bilginleri arasında "Eflatun" ismi ile anılır. Klasik Türk edebiyatında akıl ve tedbirli düşüncenin sembolü olarak kullanılmaktadır. Şairler zaman zaman vezin için "Felatun" şeklinde zikretmişlerdir (Canım, 2021: 264).

Gelse Loḳmān idemez zaḫm-ı dile bir çāre
Yāre-i göñlümi görseydi Felāṭūn aġlar (124/2)

Hâfız/Şevket/Sâ'ib/Hassân

Hâfız: Gerçek adı Hace Şemseddin Muhammet'dir. 1317 ya da 1326 tarihinde Şiraz şehrinde doğduğu ve *Kur'ân-ı Kerim*'i ezberlediği için Hâfız-ı Şirazi olarak anılmaktadır. İran'ın meşhur lirik şairlerinden biridir. İran tasavvuf şiirinin gelişmesine öncülük etmiştir. Şiirlerinde gerçeküstü unsurlar da yer alan şair kendi dönemindeki ve kendinden sonraki bazı şairleri etkilemiştir. *Hâfız Dîvânı*, Farsça metinler içerisinde Türkiye'de *Mesnevî ve Gülistân*'dan sonra en çok okunan eserlerin başında yer almaktadır (Yazıcı, 1997: 103-106).

Hassân bin Sâbit: Hz. Muhammet döneminde yaşamış ünlü bir şairdir. Hz. Muhammet'in mescitte kendisi için yaptırdığı minbere çıkıp müşrikleri yerip Hz.

Muhammet'i övermiş. Hz. Muhammet de kendisine "Cebrail sana yardım etsin" diye duada bulunurmuş (Elmalı,1997: 399-402).

Sâ'ib: Tebriz'de yaklaşık olarak H. 1012 (M. 1603-4) yılında doğdu. Babası Tebriz'in tanınmış tüccarlarındandır. Küçük yaşta hac vazifesini yerine getirmek için Mekke'ye gitti. Anadolu'ya gelerek bir süre Konya'da bulundu kendisine Mevlevi tarikatinden hilafet verildi. İsfahan'da bir Mevlevi tekkesi açarak hayatının sonuna kadar sakin bir hayat geçirdi. Sâ'ib, yeni bir tarz ve üslup geliştirmiş büyük bir şairdir. Ziya Paşa onun nazmını külfetli ve atasözlerinin çokluğu konusunda eleştirmesine rağmen yeni bir tarz geliştirdiği hususuna vurgu yapmıştır. Sâ'ib, İranlı bir şair olmasına rağmen İran dışında daha çok tanınıp takip edilmiştir. Yaşadığı asırdan itibaren özellikle Hindistan, Afganistan ve Anadolu'da büyük üstat olarak tanınmış, sevilmiş ve takip edilmiştir (Diriöz, 1977: 280; Göçgün, 1987: 99-100).

Şevket: Buhara'da yaklaşık H.1037 (M.1628) tarihinde doğdu. Babası Buhara emirlerindendir. Fars şiirinde sebk-i Hindî akımının önde gelen temsilcilerindendir. Afganistan, Tacikistan, Hindistan, Pakistan ve Anadolu'da oldukça ilgi ve takdir görmüş ve takip edilmiştir. Bu tarz üzre şiir yazanları etkilemiştir. Koca Ragıp Paşa ve Şeyh Galip kendisine nazire yazan şairlerdendir (Şafak, 2019: 557-558).

Nazmî bir beyitte Hâfız, Şevket, Sâ'ib ve Hassân ismini zikrederek kendisinin de onlar kadar güçlü bir şair olduğunu ifade etmektedir:

Naẓmīyā şāʿir-i muʿciz-eser-i devrānsıñ
Ḥāfıẓ ü Şevket ü Ṣāʾīb ile Ḥassān gibi (216/8)

Şair Fuat Paşa için yazdığı 69 numaralı kasidede Paşa'yı övmek için onun sözlerini anlayan kişilerin ünlü şair Hassân'ın şiirlerini hatrına getirmeyeceğini ifade eder:

Sen ol şāʿirsiñ ey Āṣaf ki şāʿirzādesiñ ḥaḳḳa
Kelāmıñ fehm iden yād eylemez ol şiʿr-i Ḥassānı (69/7)

Hâkî

XIX. asır Bektaşi saz şairlerinden olan Hâkî'nin hayatıyla ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır Hâkî'nin aruz ve hece vezni ile yazdığı koşma ve nefesleri bazı yazma dergilerinde yer almaktadır (Özmen, 1998: 235; Yıldırım, 1997: 225). Yılmaz, *Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 9110 Numaralı Şiir Mecmuasının Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi'ne (MESTAP) Göre Tasnifi* başlıklı çalışmasında Hâkî'ye ait 1 adet koşma nazım

şekli ile yazılmış manzumenin olduğunu bildirmiştir (Yılmaz, 2018: 9). Bunun dışında Duygu Bingöl hazırlamış olduğu *Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevîhânesi Koleksiyonu 26 Numaralı Cönk 1-137 Numaralı Sayfalar (İncelenme-Metin)* isimli çalışmasında Hâkî'ye ait gazel nazım şekli ile yazılmış beş beyitlik bir manzumenin olduğunu bildirmiş ve manzumenin matla ve makta beyitlerine yer vermiştir (Bingöl, 2017: 15).

Çeviri yazılı metindeki 224 numaralı yedi bentlik manzume Hâkî'nin bir beyitinin üzerine dört dize eklenerek oluşturulmuş mütekerrir tesdisdir.

Hilmî

Asıl adı Mehmed Ali Hilmi Dedebaba'dır ve 1842 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Şiirlerini Hilmî ve Hilmî Dede mahlasları ile kaleme alan şair XIX. yüzyılın tanınmış Bektaşi şairlerindendir. Annesi Emine Şerife Bacı ve babası Güngörmez Camii imamı Nûri Efendi' Merdivenköy Şahkulu Sultan Dergâhı postnişini Hacı Hasan Baba'ya ikrar vermişlerdir. Hilmî, medrese eğitimi almıştır. Babasının vefatından sonra bir süre Güngörmez Camii imamlığını yapmıştır. Aşçı Ali Baba rehberliğinde Hacı Hasan Baba'ya ikrar vermiştir. Hacı Hasan Baba (1857) ve Aşçı Ali Baba'nın (1864) vefatından sonra Merdivenköy postnişini olmuştur. Aynı yıl Hacı Bektaş Dergâhı'na giderek Pirevi'nde Turabî Dedebaba'nın mücerredlik erkânına girmiş ve menguş takmıştır. 1869 tarihinde Selanikli Hacı Hasan Dedebaba'dan babalık icazeti almış ve kısa bir süre sonra da hilafet alarak Halifebaba olmuştur. Üç yıl Pirevinde Dedebabalık yaptıktan sonra İstanbul'a dönüp vefat edene kadar Merdivenköy Dergâhı postnişinliğini yapmıştır. Şeker hastalığının ilerlemesi ve elinde çıkan egzama sebebiyle sağlık durumu kötüleşmiş 12 Ocak 1908'de vefat etmiştir. M. Ali Hilmi Dedebaba'nın *Dîvân*, *Kâşifu'l-Esrâr Reddiyesi* ve *Mehmed Ali Hilmi Dedebaba Erkânnâmesi* isimli üç eseri vardır. *Dîvân*'ında aruz ve hece vezni ile koşma, gazel, muaşşer, müseddes, muhammes, murabba, tahmis, mersiye, nasihatname, tarih, kıt'a ve müfred nazım şekillerinde yazılmış manzumeler yer almaktadır (Akın, 2020).

Nazmî Mehmet Ali Hilmi Dedebaba'nın babasının vefat tarihini kıt'a nazım şekli ile yazdığı beş beyitlik manzume ile kaydetmiştir.

Güngörmez Maḥlesi İmāmı Nūrī Efendi'niñ Tārīḫ-i Vefātı
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]
Ḳıl ʿibādet Ḥaḳḳ'a dāʾim itme dünyāya ṭamaʿ
Saña ḫoş gün gösterir ẓan eyleme çarḫ-ı kütāh

İşte Güngörmez imāmı baḳ fenādan göz yumup
Cān gözin açdı cemāl-i ḥażrete ol bī-günāh

Çün ḫiṭāb-ı *irciʿī* semʿine irdi ol zamān
Terk idüp cān ü cihānı dosta ḳıldı ʿazm-i rāh

Hem muḥibb-i ḫānedān-ı Aḥmed-i Mürsel idi
Cānını virdi imāmın ʿaşḳına bī-iştibāh

Yād idüp raḥmetle **Naẓmī** söyledim tārīḫini
Bāġ-ı ʿadni Nūrī Efendi idüp ārām-gāh
15 Rebīʿü'l-āḫire Sene 1274

Nazmî Mehmet Ali Hilmi Dedebaba'nın Merdivenköy dergahı posrnişini olduğu tarihi gazel nazım şekli ile 8 beyit olarak yazdığı manzumede bildirmiştir.

Tārīḫ-i Postnişīn şoden Meḥemmed ʿAlī Baba
[Gazel]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]
Dīde-i imʿān ile gel bir naẓar ḳıl ʿārifā
Rāh-ı Ḥaḳḳ'ı bulmaġıçün ḳullara neyler Ḫudā

Ḥācī Ḥasan Baba çünki bu güzer-gehden göçüp
Ḳıldı perverde iki ḫayrü'l-ḫalef ol bī-riyā

Birisi ʿAlī Baba kim oldı bunda postnişīn
Altı sene sālikān-ı ʿaşḳa oldı reh-nümā

İşte ol daḫı olunca ʿāzim-i dīdār-ı dost
Bu Meḥemmed ʿAlī Baba oldu bu posta sezā

Ḥācī Ḥasan Baba'nıñ perverde-i iḥsānıdır
Hem vāḳıf-ı müşkülāt hem vāṣıl-ı sırrü'l-ʿalā[48]

ʿAḳl-ı küllüñ maẓharı hem kāşif-i her maʿnevī
Bu sebebden sālikān-ı Ḥaḳḳ'a oldı pīşvā

[48] "Ḥācī Ḥasan Baba'nıñ perverde-i iḥsānıdır/Hem vāḳıf-ı her müşkülāt hem vāṣı-lı sırrü'l-ʿalā" Vezin gereği "her" kelimesi beyitten çıkarılmıştır.

Naẓmīyā tārīḫin itdim çün erenlerden niyāz
Geldi gūş-ı maʿnevīme Hātif'den böyle ṣadā[49]

Tārīḫ-i itmāmı oldı pençe-i āl-i ʿabā
İt niyāzı geçdi ʿAlī postuna ʿAlī Baba
Fi 16 Cumāde'l-āḫire Sene 1280 (42)

Nazmî, aşağıdaki Hilmi Dedebaba'nın kendisine tahmis yazmasıyla şiirlerinin rağbet bulacağını dile getirmektedir. Ancak *Hilmi Dedebaba Dîvânı*'nda Nazmî'nin şiirleri için yazılmış bir tahmis yer almamaktadır (Karakuş, 2012).

Buyursa taḫmīse himmet Cenāb-ı Ḥażret-i **Ḥilmī**
Ne şüphe **Naẓmīyā** raġbet bulur eşʿārım eyvāllah (203/5)

Lokman

Peygamber ve veli olduğu konusunda rivayetler vardır. *Kur'ân-ı Kerim*'in 31. suresi onun adını taşır ve bu surenin bir ayetinde ona hikmet verildiği bildirilir. Ayrıca tevhit ve ahiret hususunda öğütler vermesi ve ilahi emirlere vasıta olması gibi yönleriyle zikredilir. Lokman'la ilgili Hristiyan ve Museviler arasında da inanışlar bulunmaktadır. Klasik Türk edebiyatında hikmet ve hekimliğin piri olarak anılır (Canım, 2021: 312; Pala, 2016: 290).

Nazmî Dîvânı'nda Lokman; tıp konusundaki üstatlığı ve hikmet sahibi olması sebebiyle beş kez zikredilmektedir. Nazmî'ye göre Lokman sadece bedensel hastalıklara çare olabilir âşığın gönül yarasına deva olması mümkün değildir:

Gelse Loḳmān idemez zaḫm-ı dile bir çāre
Yāre-i göñlümi görseydi Felāṭūn aġlar (124/2)

Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi Nazmî'nin en büyük yarası ve devası olmayan derdidir. Lokman dahi bu yarayı iyileştiremez.

Bir devāsuz yāredir bu buña Loḳmān aġlasun
Yād idüp bu demde āh-ı ḳalb-i sūzān aġlasun (7/3-5)

[49] Vezin kusuru var.

Neʾşet

Babası Ahmet Refâî Efendi'nin sürgün edildiği Edirne'de doğmuş, gercek adı Süleyman'dır ve Mevlevî tarikatına mensuptur. Dönemin ünlü âlimlerinden olan Ali Efendi ve Yasinizade'den dersler alan Hoca Neʾşet Farsçayı en iyi bilen âlimlerdendir. Hayatının büyük bir kısmını genç şairlere dersler vererek geçirmiştir. Öğrencilerinin hizmetine sunduğu Molla Gürani'deki konağı edebî bir muhit olmuştur. Neʾşet şairliğinden ziyade öğrencileri için yazdığı mahlasnameleri ile tanınır. On altı mahlasname yazdığı bilinen Neʾşet, Şeyh Galip'e "Esâd" mahlasını vermiştir. Neʾşet; dinî, edebî ve diğer ilimlerde âlim, irfan sahibi, hayırsever, cömert, nüktedan bilgisini öğrencileri ve arkadaşları ile paylaşan bir üstattır (Bektaş, 2011: 181).

Çeviri yazılı metindeki 221 numaralı dört bentlik manzume Neʾşet'in bir beyitinin üzerine dört dize eklenerek oluşturulmuş mütekerrir tesdisdir. Çeviri yazılı metindeki 232 numaralı yedi bentlik manzume ise Neʾşet'in bir gazelinin beyitleri üzerine üç dize eklenerek oluşturulmuş tahmistir.

Sâcidî

Sâcidî, XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da yaşamış genellikle aruz vezni ile rindane şiirler yazan Alevi-Bektaşi meşrep bir şairdir. Kaynaklarda Sâcid hakkında "Fındıklı'da ikamet ettiği, Rumelihisarı'ndaki Bektaşi tekkesinin şeyhi Mahmut Baba'ya intisap ettiği, Arap Camii civarında makaracılık mesleğini icra ettiği için muasırları arasında Makaracı Sâcid olarak da bilindiği, gece gündüz içki içtiği için Galata'daki Koyun Baba Meyhanesi'nin müdavimlerinden olduğu ve yaklaşık H.1260 (M.1844-45) yılında vefat ettiği" gibi kısıtlı ve benzer bilgiler yer almaktadır (Ergun, 1956: 61; Özmen, 1998: 129; Takır, 2018: 54; Bülbül, 2018: 9).

Nazmî Dîvânı'nda kıt'a nazım şekli ile iki beyitten oluşan 82 numaralı manzume Sâcid'in "Sâkî-nâme"sine, gazel nazım şekli ile sekiz beyitten oluşan 83 numaralı manzume ise "Devriye Risâlesi"ne yazılmış takriz türündeki manzumelerdir. Nazmî, Sâcid'in ölüm tarihini altı beyittiten olaşan bir kıt'a ve bir beyit ile kaydetmiştir. Bu manzumelerden edindiğimiz bilgilere göre Sâcid'in asıl adı Hüseyin, mesleği makaracılık, ölüm tarihi ise 15 Ẕi'l-ḳaʿde Sene 1282'dir.

Vefātı tārīḫi **Naẓmī** yazıldı eşk-i mātemle
Ḥüseyn Efendi'ye zaḫm-ı ecel baḳ nişledi āh vāh
Fī 15 Ẕi'l-ḳaʿde Sene1282 (264)

Şevkî

Kaynaklarda XIX. yüzyılda Şevkî mahlası ile şiirler yazan 11 şair yer almaktadır. Şevkî mahlasını kullanan şairlerin isimleri ve doğum-ölüm tarihleri şu şekildedir: Şeyhî/Şevkî, Mehmet Şeyhî (D. 1815), Şevkî, Ömer Şevkî (Ö. 1268/1852), Şevkî, Muhemmed Resûl (D. 1270/1853-1854), Şevkî, Muhammed Şerîf, Kettekorganî (D. 1199/1785 - Ö. 1277/1861), Şevkî, Konyalı (Ö. 1305/1888), Şevkî, Hasan Tahsîn (D. 1241/1825), Şevkî, Hasan Şevkî (D. 1248/1832 - Ö. 1321/1903), Şevkî (19 yy.) Şevkî, Azîz İmâmı-zâde Osman Şevkî Efendi (Ö. 1235/1839), Şevkî, Ahmed (19 yy.), Ahmed Şevkî Efendi (D. 1249) (Aksoyak, 2020; Çakır, 2020; Dağdelen, 2020;İnal,1970: 1795 Öger, 2020; Taşdelen, 2020; Tekin, 2020; Yekbaş, 2020; Fatin Davud, 2007: 278-279).

Dîvân'da adı iki kez zikredilen Şevkî mahlaslı şair hakkında ayırt edici bir bilgi yoktur. Bu sebeple adı geçen Şevkî'nin bu on bir şairden biri mi yoksa farklı bir şair mi olduğu konusunda kesin bir yargıya ulaşmak mümkün değildir.

Nazmî vasiyetname türünde yazdığı 195 numaralı şiirin makta beyitinde arif bir zat olan Şevkî'ye tabi olup onun ardından giden kişinin de kıyamet gününe kadar arif kişilerden sayılacağını ifade etmektedir:

Naẓmīyā Şevḳī-i dānā-dile pey-revlik iden
Ṣayılur ḥaşre ḳadar ʿārif-i yektālardan (195/8)

Aşağıdaki örnekte ise şair, Şevkî'nin şiirini tanzir ettiğini bildirmektedir.

Ḥażret-i Paşa'ya efenim **Şevḳī**-i dānişvere
Eyle tanẓīrin ḥavāle rūz-ı nevrūzdur bugün (196/17)

4.3.1.5. Tarihî ve Efsanevi Şahsiyetler

Asaf

Hz. Süleyman'nın kuzeni, sır kâtibi, veziri ve en güvendiği kişidir. Klasik Türk edebiyatında "Asaf" sıkça zikredilmektedir. Şairler özellikle kasidelerde "ileri görüşlü ve tedbirli bir devlet adamı, yüksek ve isabetli fikir sahibi, ideal bir vezir" vasıflarından dolayı memduhlarını bazen "Asaf" olarak nitelendirirken bazen de ondan üstün sayarlar (Canım, 2021: 242).

Şair devlet adamları için yazdığı kasidelerin methiye bölümlerinde onları Âsaf olarak nitelendirir:

Sen ol Āṣaf'sıñ ey Āṣaf eridi ẕātıñ ol devre
Ne mümkün idi ki dīv żabṭ ide mühr-i Süleymān'ı (69/6)

Sen ol şāʿirsiñ ey Āṣaf ki şāʿirzādesiñ ḥaḳḳa
Kelāmıñ fehm iden yād eylemez ol şiʿr-i Ḥassānı (69/7)

Sensin ol Āṣaf-ı memdūḥ-şiyem ehl-i kerem
Midḥat'iñdir şuʿarāya seniñ aḳdem-i āmāl (313/22)

Cafer-i Bermeki/Harun Reşit/Hüsrev

Sözlük anlamı "padişah, şah, hükümdar" olan Hüsrev, İran'ın Sasaniyan sülalesine mensup ünlü hükümdarlarından Nuşirevan'ın torunu ve Hürmüz'ün "Perviz" lakabı ile bilinen oğlunun adıdır. Hüsrev Klasik Türk edebiyatında şairlerin memduhlarını övmek için kullandıkları hükümdarlardan biridir. Hüsrev "Hüsrev ile Şirin" mesnevilerinin erkek karakteri olarak efsanevi kişiliği ile de "telmih, tenasüp ve tevriye" yolu ile birçok manzumede zikredilmektedir (Pala, 2016: 220; Zavotçu, 2013: 351).

Harun Reşit, Abbasi halifesidir. Onun saltanat dönemi Abbasilerin altın çağı olarak nitelendirilmektedir. Cafer-i Bermeki ise Emevilerin yıkılışında ve Abbasi Devleti'nin kurulmasında etkileri olan ve Harun Reşit döneminde vezirlik yapmış Bermeki sülalesine mensuptur. Cafer-i Bermeki saygın iyi bir devlet adamı olması yanında zenginliği ile de meşhur olmuştur. Harun Reşit ve Cafer-i Bermeki dönemi Abbasilerin altın çağı olarak nitelendirilmektedir (Zavotçu, 2013: 127,322).

Nazmî, Mithat Paşa için yazdığı kasidenin methiye bölümünde Paşa'yı Harun Reşit, Hüsrev ve Cafer-i Bermeki'ye benzetmektedir.

Ḫüsrev-i pervīz sīret ṯānī-i Hārūn Reşīd
Caʿfer-i Bermekī-ḫaṣlet ṣadr-ı sütūde-aḥvāl[50] (313/16)

Nazmî, Şehzade Mehmet Selim'in doğumu vesilesi ile yazdığı tarihte Perviz'in şehzadenin hocası İskender'in de yakn dostu olmasının uygun olacağını ifade etmektedir.

Ṣulb-i pakīnden cihāna geldi bir şehzāde kim
Çoḳ mıdır lālāsı Pervīz olsa İskender nedīm (61/3)

[50] Vezin kusuru var.

Hatem

Tay kabilesine mensup ve Arap kabileleri içerisinde cömertliği ile tanınan İbn Abdullah b. Sa'd'ın lakabıdır. Klasik Türk edebiyatında cömertlik sembolü olarak eserlerde zikredilmektedir (Pala, 2016: 198).

Nazmî methiyelerinde Hatem'i bir kıyas unsuru olarak kullanır. Şaire göre övülen kişi cömertlik konusunda Hatem'den daha daha üstündür.

Egerçi Ḫātem'iñ nāmı cihāndan ḥak olunsaydı
Seḫāvet meslegin işte bu ẕāt eyler idi īcād (311/3)
Seḫāvet taḫtı münḥal ḳalsa idi vaḳt-i Ḫātem'den
O taḫta ẕātını lāzım gelürdi eylemek iḳʿād (311/4)

İskender/ Nuşirevan/ Dara

Şehnâme'nin karakterlerinden olan Dara Keyaniyan sülalesinin son padişahıdır. Klasik Türk edebiyatında genellikle ululuğun ve ihtişamın sembolü olarak zikredilmektedir (Canım, 2021:262).

Tarihte İskender ismi ile bilinen ve Zülkarneyn olarak anılan iki kişi vardır. Birincisi *Kur'ân-ı Kerîm*'de de ismi geçen, Hızır ile beraber ölümsüzlük suyunu arayan, peygamber ve padişah olduğuna inanılan Büyük İskender'dir. İkincisi ise Makedonya hükümdarı Filip'in oğlu olan ve İran'ı baştan başa zapteden ünlü hükümdardır (Levend, 2015: 163).

Nurşirevan, İran'ın Sasani sülalesine mensup adaleti ile nam salmış bir hükümdardır. Babası Kubad'ın ölümünden sonra tahta geçip ülkeyi adalet üzre yönettiği için halk onun yönetiminden oldukça memnundur. Klasik Türk edebiyatında adalet sembolü olarak zikredilmektedir (Zavotçu, 2013: 573).

Şair, Mehmet Rüştü Paşa için yazdığı kasidede İskender ve Dara gibi büyük hükümdarların bile Paşa'nın yanında sıradan bir asker olacağını iddia etmektedir:

Şehsüvār-i ʿaẓametsinki Sikender ü Dārā
Ki yürür pīş-i rikābıñda piyāde her bār (310/23)

Sultan Abdülaziz'in tersane ziyareti vesilesi için yazıdı tarihte ise Nuşirevan, İskender ve Dara gibi ünlü hükümdarların dahi Abdülaziz'in yanında önemsiz kaldığını ve onun karşısında duramayacağını zikretmektedir:

Şehā ḳarşu ṭurur yoḳdur saña bu ʿadl ü saṭvetle
Eger Nūşīrevān olmuş ve ger İskender ü Dārā (317/15)

Karun

Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen Karun çok zengin ama cimri ve zalim bir kişidir. Musa peygamberin akrabalarından olduğuna dair rivayetler de vardır. Allah ona büyük bir zenginlik ihsan ettiği halde o kibre düşüp zekât vermeyi kabul etmediği için Musa peygamberin duası sonucu toprak Karun'u serveti ile birlikte yutmuştur. Klasik Türk edebiyatında zenginliği ve cimriliği ile eserlere konu olmuştur (Pala, 2016: 258).

Şair, nazım hazinesini gönül hazinesinde bulduğunu, bu hazinenin bir pulunu dahi Karun'un malı ile değişmeyeceğini ifade etmektedir:

Genc-i naẓmı **Naẓmī** buldum genc-i dilde şimdi ben
Māl-ı Ḳārūn'a değişmem bir pulu ḫazīnemi (217/5)

Kiyumers

Şehname'ye göre Acemlerin ilk hükümdarı olan Kiyumers, İran mitolojisinde ilk insan olarak bilinmektedir (Canım, 2021: 310). *Burhân-ı Kâtı*'da yer alan ve "balçığın padişahı" anlamına gelen "gil-şâh" maddesindeki bilgilere göre Kiyumers, Ebü'l-beşer olan Âdem peygamberdir ve yeryüzünün ilk padişahıdır (Mütercim Asım Efendi, 2009: 288).

Klasik Türk edebiyatında Kiyumers ismi çok zikredilmez. Ancak Nazmî, Mithat Paşa için yazdığı 313 numaralı kasidesinde bir kıyas unsuru olarak bahsetmektedir:

Yaʿni ṣad müjde ki ṣadrı bugün itdi teşrīf
Ol veliyyü'n-niʿam ol z̲āt-ı Kiyūmers̲-i iḳbāl (313/7)

Şeddad

Şeddad, güzelliği ile cennete benzetilen meşhur İrem bahçesini yaptırmış olan Ad kavmi hükümdarıdır (Sefercioğlu, 2001: 66).

Nazmî, Deyr şehrinde Ömer Paşa tarafından yapılan millet bahçesini İrem bağından bir bahçe olarak nitelendirir ve Şeddad'ın bu bahçeği kıskanacağını ifade eder:

Ne bāġçe bāġçe-i bāġ-ı İrem'den bir nişāndır kim
Bu ṭarz üzre bināsın görse reşk eyler idi *Şeddād* (306/3)

4.3.1.6. Aşk Hikayelerinde Adı Geçen Şahıslar

Nazmî Dîvânı'nda; halk arasında iyi bilinen Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun hikâyelerinin yanında kısmen daha az bilinen Vamık ile Azra gibi Fars kaynaklı hikâyelerden de bahsedilmektedir. Ayrıca Yusuf ile Züleyha gibi *Kur'ân-ı Kerîm*'de adı geçen kıssalardan da bahsedilmektedir.

Ferhat İle Şirin

Klasik Türk edebiyatında mesnevilere konu olan ve Fars edebiyatında daha çok "Hüsrev ü Şirin" olarak bilinen hikâye Türk edebiyatında "Ferhat ü Şirin" olarak yaygınlık kazanmıştır. Hikâyenin farklı varyantları bulunmasına rağmen şairler genel olarak "Leyla vü Mecnun" hikayesinde olduğu gibi âşık ve sevgilinin sembolü olarak bu isimleri şiirlerinde zikrederler. Ferhat'ın en bilinen özellikleri sadık bir âşık olması ve sevgilisinin arzusunu yerine getirebilmek için "bîsûtûn" olarak bilinen dağı külüngüyle delmesidir. Ferhat, gerçekleşmesi imkansız gibi görünen işleri aşkı uğruna göze alan, sevgilisine kavuşamadan aşkının derin üzüntüsü içinde ölen âşığın sembolüdür. Şirin ismi hem sevgili için hem de kelimenin "tatlı, sevimli" anlamları ile genellikle tevriyeli bir şekilde kullanılır (Zavotçu, 2013: 242-243).

Şair aşağıdaki beyitte Ferhat ve Şirin isimlerini hem aşk hikâyesinin kahramanları olarak hem de Şirin ismini tatlı anlamıyla tevriyeli bir şekilde zikretmektedir.

Dil-i Ferhād'ıma zehr oldıġın ḥelvā-yı Şīrīn
Ṭuyup ol ḥāleti ṣaḥrā ile hāmūn aġlar (124/8)

Leyla ile Mecnun

Leyla ile Mecnun hikâyesinin konusu kısaca şudur: Necid çöllerinde Beni Amir kabilesine mensup Kays ve Leyla birlikte okula giden iki arkadaşken âşık olurlar. Kısa bir süre sonra dedikodular yayılınca Leyla'yı annesi çadırına kapatır. Kays ise Leyla'yı göremeyince, üzüntüyle aklı başından gider ve çöllere düşer. Bir süre sonra çöllerde dolaşan Kays, Mecnun (deli) olarak anılmaya başlar. Kays'ın babası oğlunun derdini örgenince Leyla'yı babasından ister. Ancak Kays, Mecnun olarak anıldığı için evlenmelerine razı olmazlar. Babası oğlunu iyileşmesi için Kâbe'ye götürür. Kays derdine çare aramak yerine aşkının ve derdinin artması için dua eder ve duası kabul olur. Nevfel adlı bir Arap beyi çöllerde yabani hayvanlarla arkadaşlık eden ve Layla'ya olan aşkını anlatan Mecnun'a yardım etmek için Leyla'yı babasından ister. Babası razı olmayınca savaş açar. Mecnun Leyla'yı ve ona ait her şeyi o kadar çok sevmektedir ki kendisine yardım eden Nevfel'in ordusu yerine

Leyla'nın babasının ordusunun kazanması için dua eder. Nevfel bu duayı öğrenince yardım etmekten vazgeçip gider. Sonra Leyla'yı İbn-i Selam adında biri ile evlendirirler. Mecnun'un aşkına sadık kalmak isteyen Leyla bir hikâye anlatarak kocasını kendisinden uzak tutmayı başarır. Bir süre sonra İbni Selâm ölünce Leyla, çöle giderek Mecnun'u arayıp bulur. Ancak Mecnun onu tanımaz ve kavuşmak için gücü olmadığını söyler. Çünkü Mecnun artık maddi olan hey şey ile ilgisini kesmiş ve ilahi aşk ile sarhoş olmuştur. Çaresizce geri dönen Leyla bir süre acı çektikten sonra ölür. Leyla'nın ölüm haberini alan Mecnun mezarına gider ve orada kendisinin de ölmesi için Allah'a dua eder. Duası kabul olurve Leyla'nın mezarına sarılarak son nefesini verir (Pala, 2016: 288-289). Klasik Türk edebiyatında Mecnun, âşığın Leyla ise sevgilinin sembolüdür. Her iki isim de âşık ve sevgili ile ilgili olabilecek bütün kavram ve çağrışım katmanlarını ifade edebilecek genişliktedir.

Nazmî Dîvânı'nda Kays; Leyla ile olan okul arkadaşlığı, ona âşık olması, kavuşamadıkları için çöllere düşüp mecnun olması, kuşların başına yuva yapması ve en sonunda Leyla'ya duyduğu mecazi aşktan sıyrılıp ilahi aşkı bulması yönleri ile ele alınmaktadır.

Şair, kendini Mecnun ile mukayese ederek ondan daha çaresiz ve daha büyük bir âşık olduğunu ispat etmeye çalışmaktadır. Nazmî, Leyla tabiatlı sevgiliye âşık olduğundan beri gam kuşu başına yuva yapmış ve onu bırakmamıştır. Mecnun'un Leyla'ya duyduğu aşkının çaresizliği ile çöllere düştüğü gibi kader de Nazmî'yi çaresizlik çölüne düşürmüş ve bir çıkar yol göstermemiştir. Mecnun'un başında onun başındaki gibi bir ümitsizlik yuvası olmadığı halde ümitsizliğe düşmesi gariptir. Çünkü Mecnun, Nazmî'nin çektiği dertleri görseydi Leyla'nın derdini unutup onun için ağlardı:

Mürġ-ı ġam lāne yapup başıma ʿaşḳıñla seniñ
Olalı ben saña Mecnūn vü baña sen Leylā (96/3)

Naẓmīyā Leylā'sın eylerdi ferāmūş belki
Beni bu derd ile görse daḫı Mecnūn aġlar (124/9)

Beni Mecnūn gibi ṣaḥrālara ṣaldı baḫtım
Baña göstermedi hīç çāre-i Leylā-yı firāḳ (160/2

Ḳays ise kendüyi meʾyūs mı ʿaceb ẓan eyler
Yoġ iken ben gibi başında anıñ lāne-i yeʾs (147/4)

Benim başımdaki ġam lānesin seyr eylese Mecnūn
Güẕār itmez idi ṣaḥrāları dīvāne dīvāne (198/4)

Nazmî aşağıdaki örneklerde Mecnun ve Leyla isimlerini tasavvufi anlayış içerisinde ele almaktadır. Tasavvufi manada aşk, Allah'ın zuhuruna sebep olan ilk sıfatıdır. Kâinatın yaratılma sebebi olan aşk, Hak yoluna girenleri Allah'a ulaştıran en kısa yoldur.

İnsanın insana ya da diğer yaratılanlara sevgi beslemesi mecazi aşk, Allah'ın kuluna ya da kulun Allah'a sevgi beslemesi ise hakiki aşk olarak tarif edilmektedir. Mecaz, hakikatin köprüsü olduğu için hakiki aşka mecazi aşk yoluyla ulaşılır. Çünkü kâinattaki her şey mutlak varlık olan Allah'ın zuhurudur. Onları sevmekle sevmeyi öğrenen kişi hakiki aşka ulaşabilir.

Nazmî, delilik sıfatını Kays'a değil asıl kendisine yakıştırır. Çünkü onun Leyla'ya duyduğu aşk (mecazi aşk) Allah'a kavuşma (hakiki aşk) yolunda bir araçtır:

Ḳays'a isnād-ı cünūn itmem reh-i ʿaşḳıñda ben
Bu dil-i Mecnūn'a ʿaşḳıñ oldı Leylā'dan ġaraż (151/3)

O aşk belasının çölünde hakiki aşkı arayan bir Mecnun'dur. Leyla'ya kavuşmak önemli değildir:

Men ki Mecnūn-ı beyābān-ı belāyı ʿaşḳım
Ṣoḥbet-i Leylā baña olsa da ḫoş olmasa da (202/2)

Nazmî'ye göre bela çölüne düşmüş Kays'ın Allah'tan başka imdadına koşan kimsesi yoktur:

Deşt-i hāmūn-ı beyābān-ı balāya uġramış
Var mı bilmem Ḳays'a Ḥaḳ'dan özge āyā dād-res (146/2)

Vamık ile Azra

Vamık, Çin hükümdarı Taymus ile Turan hükündarının kızı Meryem'in tek oğludur. Azra ise Gazne hükümdarının kızıdır. Vamık aşkı için yollara düşer bazen Frenk askerleri ile bazen de ateşperestlerle savaşır birçok badire atlattıktan sonra Azra'ya kavuşur ve evlenirler. Türk edebiyatında "Vamık ile Azra" hikâyesi "Leyla vü Mecnun, Ferhat u Şirin" kadar yaygınlık kazanmamasına rağmen şairler zaman zaman âşığın simgesi olarak Vamık'ı şiirlerinde anarlar. Azra ise hem sevgilinin sembolü olarak hem de "yanak" anlamına gelen

"izar" kelimesiyle olan benzerliğinden dolayı tevriyeli olarak anılmaktadır (Zavotçu, 2013: 758).

Nazmî, Vamık ve Azra isimlerini iki beyitte Hüsrev ve Şirin isimleri ile birlikte zikretmektedir:

Kūh-ı ʿaşḳ kim kendüsin Ferhād'a Şīrīn gösterür
Nūr-ı vechiñdir dil-i Vāmıḳ'a ʿAẕrā'dan ġaraż (151/4)

Dil-i Ferhād'ıma Şīrīn görinür kūh-ı belā
Ṭabʿ-ı Vāmıḳ'ıma ʿAẕrā olsa da ḫoş olmasa da[51] (202/3)

Züleyha

Züleyha, Yusuf ile Züleyha kıssasındaki kadın kahramanın adıdır. *Dîvân*'da Züleyha güzelliği ve Hz. Yusuf'a olan aşkı ile ele alınmaktadır:

Cemāline Züleyḫā-yı zamān reşk eylese çok mı
O Yūsuf ṭīyneti ḫaḳ eylemiş Ḥaḳ ḥaşr-ı ṣūretle (260/3)

Mā'il-i ḥüsn-i Züleyḫā olmadım olmam yine
Ben seniñ ey Yūsuf-ı dil Yaʿḳūb-ı giryānıñım (177/4)

4.3.2. Kavimler

4.3.2.1. Arap ve Türk

Arap ve Türk kelimeleri *Dîvân*'da bir örnekte beraber zikredilmektedir. Çeviri yazılı metindeki 135 numaralı müstezat nazım şeklindeki 5 bentlik manzume Bağdatlı bir güzel için yazılmıştır. Şair bu manzumede âşık olduğu güzelin Türk değil Arap olduğunu ifade etmektedir:

Çün Türk degil ol sevdigim evlād-ı ʿArab'dır
Ammā ne ʿacebdir
Terbiyye idüp gūyā anı dāye-i efkār
Pek şīveli dildār (135/1)

[51]Vezin kusuru var.

4.3.3. Ülkeler ve Şehirler

4.3.3.1. Ane

Irak'ın Enbar vilayetindeki şehirlerden biridir.

Şair, Abdülaziz döneminde Ane şehrinde inşa edilen hükümet konağı için bir tarih yazmıştır:

Ḥażret-i Sulṭān ʿAzīz'iñ maḥż-ı luṭfıdır bu kim
Nev-sarāy-ı dil-güşā iḥyā olundı ʿAne'de (315/1)

4.3.3.2. Arabistan

Şair bir örnekte Arabistan'da İstanbul'dan uzakta olduğu için duyduğu hasreti ifade eder ve Allah'tan yardım ister:

Atdı ʿArabistān'a bizi baḫt-ı siyāh vāh
İstanbul'ı ārzū ideriz cān ile her gāh
Her ʿāşıḳ-ı ḥasret-keşe imdād ide Allāh
Yok vaḳtimiz eglendirelim göñlümüzi āh
Bir ʿāleme düşdük ki muḥabbetden uṣandıḳ (235/4)

4.3.3.3. Avrupa (Tulon, Paris, İngiltire, Nemçe, Rusçuk, Vidin, Varna)

Sultan Abdülaziz 21 Haziran 1867-7 Ağustos 1867 tarihleri arasında 46 gün süren Avrupa seyahatine çıkmıştır. *Dîvân*'da Avrupa kıtası Abdülaziz'in seyahati hasebiyle beş kez zikredilmektedir. Ayrıca Nazmî, Abdülaziz'in İstanbul'a dönüşünü kutlamak için kendisine yirmi sekiz beyitten oluşan bir kaside sunmuştur. Bu kasidede Abdülaziz'ın seyahati sırasında uğradığı "Tulon, Paris, İngiltire, Nemçe, Rusçuk, Vidin, Varna" gibi ülke/şehir isimlerini birer kez zikretmiştir:

Avrupa ḳıṭʿasını teşrīfe raġbet eyleyüp
Tā **Ṭulon'dan**[52] **bed'an** ile seyr eyleyüp her bir yerin (10/5)

Paris ü İngiltere seyr ü temāşāsın idüp
Nemçe'den ḳılup güẕer andan daḫı **Rusçuk Vidin** (10/6)

Varna'dan İstanbul'a ʿavdet idüp ol şehriyār
Ḳıldı teşrīfiyle iḥyā bendegānın her birin (10/7)

[52] Fransa'da şehir.

4.3.3.4. Bağdat

Nazmî Dîvânı'ndaki 135 numaralı manzume şairin Bağdat şehrinde görüp âşık olduğu bir kadın için yazılmıştır:

Her ḳande göñül varsa olur ʿaşḳa giriftār
Kendine bulur yār
Baġdad'a varup bir güzele oldı hevādar
Bī-minnete aġyār (135/1)

Baġdadlıdır ol ġonca-i gülẕār-ı leṭāfet
Ol sevdigim āfet
Luṭfına ider bendesin[53] her demde sezā var
O şūḫ-ı vefādār (135/5)

4.3.3.5. Girit

Girit, *Nazmî Dîvânı*'nda adı en çok geçen şehirlerden biridir. *Dîvân*'da 120 numaralı manzume gazel nazım şekli ile 13 beyit olarak "Girid" redifi ile kaleme alınmıştır. Şair hem bu manzumede hem de diğer manzumelerde toplam yirmi kez Girit ismini zikretmektedir.

Nazmî'nin görevli olarak gittiği ve uzun süre orada kaldığını bildirdiği Girit şehri hakkındaki düşünceleri pek olumlu değildir. Şair; İstanbul özlemi ile yalnız, çaresiz ve garip kaldığı Girit'te mutsuzdur. Bu şehrin havası, suyu, kokusu hatta ilacı bile şairin gözüne kötü gözükmektedir. Öyle ki kalemi dahi Girit kelimesini yazmak istememektedir. Bir an önce bu şehirden kurtulup İstanbul'a dönmek için tayin isteğini dile getirmektedir:

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]
Uzadı leyle-yi ḥasret gibi ġavġa-yı Girid
Bitmedi miḥnet-i ʿāşıḳ gibi daʿvā-yı Girid

Ben ise anda esīr-i ġam ü hīcrān oldım
Tenk olup göñlüme şol saḥa-i pehnā-yı Girid

Bulmadım āb u hevāsında leṭāfet aṣlā
Telḫ-kām itdi beni ḳaṭre-i ṣahbā-yı Girid

Yāreler açdı dile ḫançer-i bürrān elem
Sīnede bāḳī ḳalup sūziş-i tamġā-yı Girid

[53]Vezin kusuru var.

Gerçi dil-rīş firāḳım yine ġam çekmez idim
Yāreme merhem olaydı eger ecżā-yı Girid

Baña nā-ḫoş gelür ölsem daḫı şem eyleyemem
Ḫoş meşām olsa bile ġonca-i raʿnā-yı Girid

Kilk-i ṭabʿım ise ol rütbede nefret itmiş
İstemez ḫ ʷāhiş ile yazmaġa imlā-yı Girid

Dīdelerden dökilen eşkim olup baḥr-i sefīd
Āb-ı [54]firḳat görinür çeşmime deryā-yı Girid

Lenger-endāz[55] ve iḳāmet ise rāḥat ṣayılur
Baña girdāb-ı elemdir yine mersā-yı Girid

Mebḥaṣ-ı zülf-i dilārā gibi ḫaylī uzadı
Kesmedi hem kesemez daʿvā-yı monlā-yı Girid

Faṣl olur maḥkeme-i ʿaskerīde daʿvāsı
Kesilürse kesilür seyf ile daʿvā-yı Girid

Naẓmīyā bu ġazel İstanbul'a varsun itsün
Der-i āḥbābıña bu vechile inhā-yı Girid

Muʿtedil anda hevā ʿayn-ı cinān İstanbul
Eylesün medḥ-i Sitanbul ile şekvā-yı Girid (120)

4.3.3.6. Halep

Osmanlı Devleti'nin önemli merkezlerinden biri olan Halep, Suriye'nin başkent Şam'dan sonra ikinci büyük şehridir (Canım,2021: 588).

Şair, Halep şehrinde görüp âşık olduğu bir güzel için yazdığı 136 numaralı manzumede üç kez Halep ismini zikretmektedir:

Deldi baġrım ol Ḥalebli dil-beriñ müjgānları
Sīne mi ger yoḳlasañ biñ nāvek-i hicrān çıḳar (136/2)

[54] Metinde terkip yerine atıf vavı kullanılmış.
[55] Endāz kelimesi elifsiz yazılmış.

Ey Ḥaleb şehri saña cennet dimek olmaz ḫaṭā
Ḥūr u ġılmānıñ seniñ hep ehl-i ḥüsn ü ān çıḳar (136/4)

Yūsuf'ı ben görmedim ammā Ḥaleb'de gördigim
Taḫt-ı Mıṣr-ı ḥüsne lāyıḳ niçe biñ sulṭān çıḳar (136/6)

4.3.3.7. Hata (Hıten/Hoten)

Hıten, günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi sınırları içerisinde bir şehirdir. Klasik Türk şiirinde genellikle misk ve göbeğinden misk elde edilen ceylanlarla birlikte zikredilmektedir. Ayrıca "hata" kelimesi ile tevriyeli olacak şekilde kullanımı yaygındır.

Dîvân'da Hıten bir beyitte hem misk hem de ceylan kelimeleri ile iki kez zikredilmektedir. Sevgilinin saçı hem rengi hem de kokusu yönüyle Hıten şehrinden gelen miske, gözleri ise yine Hıten şehrinin ünlü ceylanlarına benzetilmektedir:

Kākülüñ misk-i Ḫıṭa gözleriñ āhū-yı Ḫıṭen
Būy-ı zülfüñ gibi ʿanber daḫı ḫoş bū olamaz (137/3)

4.3.3.8. Hicaz

Arap yarımadasında Mekke ve Medine şehirlerinin yer aldığı bölgeye denir. *Dîvân*'da Hicaz ismi bir kez geçmektedir. Şair Âgâh Bey'in Hicaz ordusuna miralay oluşunu tebrik etmektedir:

Bārekallāh mīralay oldı Ḥicāẕ ordusuna
Dāverim Āgāh Beg oldur şāʿir-i şirīn-edā (12/1)

4.3.3.9. Kâfiristan

Hindistan'ın küzey batısında yer alan bir bölgenin adıdır. Ayrıca bu isim bütün Hristiyan ülkeleri için de kullanılmaktadır. Kâfiristan ismi eserde hem siyah renk ile olan ilişkisi hem de Hristiyanların yaşadığı ülke bağlamında iki örnekte zikredilmektedir.

Sevgilinin süzgün can alıcı bakışlarıyla âşığın zayıf gönlünün inleyip acı çekmesi şaşılacak şey değildir. Çünkü Müslüman bir kimse kâfirlerin hüküm sürdüğü (yabancı/düşman) bir ülkede kendini kimsesiz hisseder:

Devr-i ġamzeñde niçe nāleler itmez dil-i zār
Kāfiristān'da olmaz mı Müselmān ġarīb (99/4)

Kāfiristān-ı sır-ı zülfüñde ḳaldı göñlümüz
Bir büt-i tersānıñ ʿaşḳıyla Müselmāndır göñül (168/2)

4.3.3.10. Kenan

Dîvân'da Kenan ülkesi, Hz. Yakup ve Hz. Yusuf dolayısıyla *"meh-i Ken'ân" Yûsuf-ı Ken'ân"* tamlamaları ile on bir kez anılmaktadır.

Oğlu Yusuf'un ayrılık acısı ile beytü'l-hazende (Hüzünler evi) ağlamaktan kör olan Yakup gibi Nazmî de sevgilisinden ayrılmanın acısı ile karanlıkta kalmıştır:

Māh-ı Kenʿānımdan ayrıldım meded ẓulmetdeyim
Gūşe-i beytü'l-ḥazen kim şimdi meskendir baña (90/2)

4.3.3.11. Kerbela

*Dîvân'*da Kerbela, Hz. Muhammet'in torunu Hz. Hüseyin'in ve yakınlarının şehit edildiği yer olması hasebiyle tam yetmiş dört yerde zikredilmektedir.

Ehlibeyte karşı duyduğu derin muhabbeti şiirlerinde sıkça dile getiren Nazmî onlara zulmedilmesinden dolayı duyduğu üzüntüyü içten ve samimi bir şekilde ifade etmiştir. Hz. Hüseyin ve yakınlarının Kerbela'da eziyet edilerek şehit edilmesi onun ve hatta tüm kâinat için çok büyük ve unutulmaması gereken bir acıdır. Öyle ki sabahın ilk saatlerinde gökyüzünde oluşan kızıllık Hz. Hüseyin'in dökülen kanıdır ve aşk ehline her gün bu elem verici hadiseyi hatırlatır:

Ḫūn-ı şāh-ı Kerbelā'dır çarḫda gülgūn-ı ṣabāḥ
Mācerāyı ehl-i ʿaşḳa her gün itmekde īżāḥ (266)

İman ehlinin aklına Kerbela geldikçe acı çekerek inler. Çünkü Hz. Muhammet'in gözünün nuru olan küçük torunu Hz.Hüseyin ve yanında bulunan 72 kişi Kerbela çölünde Yezid'in ordusu tarafından önce susuz bırakılmış sonra da şehit edilmiştir:

Yāda geldikçe meded ol Kerbelā vādīleri
Ehl-i īmān zār iderler bunda bugün her biri (7/5-4)

Bir içim ṣu virmeyüp ḳatl itdiler hep teşne-leb
Kerbelā'da bir gün içre yetmiş iki ehl-i din (18/3-2)

Nūr-ı çeşm-i Aḥmed-i Muḫtār'a gör nitdi Yezīd
Kerbelā ṣaḥrāsı içre teşne-leb itdi şehīd (18/10-1)

4.3.3.12. Necef

Şair, Necef şehrini Hz. Ali ile ilişkisi yönüyle şiirlerinde üç kez zikretmektedir. "Şâh-ı Necef ve sultân-ı Necef" Hz. Ali'in sıfatlarındandır. Şair, Necef şehrinin şahı, sultanı olan Hz. Ali'nin dergâhının kapısından başka hiçbir yerden talepte bulunmaz. O, ne kadar değersiz olduğunu bilse de yine de Hz. Ali'nin dergâhına iltica eder ve bir lütuf bekler. Çünkü o hem cömertlik denizi hem de lütuf madenidir:

Der-i sulṭān-ı Necef kim saña iḳbāl yeter
Ġayrı bir bābdan itme ṭaleb-i kām ʿabeṣ (108/6)

Dergehi Şāh-ı Necef'dir ilticāmız anda biz
Ẕerre-i nā-cīziz ammā kim velāyet bekleriz (143/7)

Naẓmī'yi vaṣfıñda gūyā eyle ey şāh-ı Necef
Hem ʿināyet kānı hem baḥr-i ʿatāsın yā ʿAlī (213/5)

4.3.3.13. Mısır

Şair, Hariciye Nazırı Fuat Paşa ve Mısır Valisi Mehmet Tevfik Paşa için yazdığı kasidelerde iki kez Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet olan Mısır'dan bahsetmektedir. Bunun dışında "Mısr-ı dil ve taht-ı Mısr" tamlamaları ile Hz. Yusuf'un köle olarak satıldığı Mısır'a sonradan sultan olması olayına telmih yaparak dört yerde zikretmektedir. Ayrıca Mısır kelimesi bir beyitte "Mısr-ı vücûd" tamlaması ile varlık âlemine karşılık olarak kullanılmaktadır:

Ḥażret-i Sulṭān ʿAzīz'iñ rūḥ-ı ṣānisi odur
Vālī-i Mışır saḫāvet ol kerīm ẕü'l-vaḳār (307/3)

Mışr'ı teşrīfinde daḫı maḥrem-i ḫāṣṣı idi
Bir umūr olsa mühim anıñla eyler istişār (70/10)

Yūsuf'ı ben görmedim ammā Ḥaleb'de gördigim
Taḫt-ı Mışr-ı ḥüsne lāyıḳ niçe biñ sulṭān çıḳar (136/6)

Dimişler vālideyni tārīḫ-i mevlūdini **Naẓmī**
Yūsuf Kenʿānımız Mışr-ı vücāda geldi devletle (260/5)

4.3.3.14. İstanbul

İstanbul *Nazmî Dîvânı*'nda adı en çok geçen şehirdir. Şair İstanbul ismini 20 kez bazen de vezin gereği "Sitanbul" olarak toplam 25 defa zikretmektedir. *Dîvân*'da 170 numaralı manzume gazel nazım şekli ile 8 beyit olarak "İstanbul" redifi ile kaleme alınmıştır. Şair hem bu manzumede hem de İstanbul'dan bahsettiği diğer manzumelerde genel olarak İstanbul'a duyduğu aşırı sevgiyi ve ayrı kaldığı için çektiği hasreti ifade etmektedir:

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]
Ḫoş meşāmdır hele bād-ı seḥer-i İstanbul
Başḳa bir būy virir verd-i ter-i İstanbul

Göz ucuyla ider ʿuşşāḳına yüz biñ cilve
Başḳadır dil-ber-i pür-şīve-ger-i İstanbul

Ṣadef-i baḥr-i nezāketde bulunmaz miṣli
Olamaz ḳıymeti dürr ü güher-i İstanbul

Ṣoḥbet-i rūḥa ṣafā meclis-i ʿirfānında
Özgedir ʿārif-i muʿciz-eser-i İstanbul

Ne eser ṣavurur ol bād-ı ṣabā bey hūde
Yoġise anda eger bir ḫaber-i İstanbul

Telḫ-kām itdi beni āb u hevāsı Girid'iñ
Ḳandesin ḳande ʿaceb ey şeker-i İstanbul

Pek bitürdi bu sefer āh beni derd-i firāḳ
Ne ṭarafda ʿacebā reh-güzer-i İstanbul

Ḳadrini ādem olanlar bilür ancaḳ **Naẓmī**
ʿAyni cennet gibidir ser-be-ser-i İstanbul (170)

4.3.3.15. Rave

Halep ve Basra arasında Fırat Nehri kıyısında bulunan bir bölgenin adıdır. *Dîvân*'da bir kez geçmektedir:

Rāvedir meskeni yaʿni ki Fırāt Nehri'nde
Ḫastedir ʿaşḳıñ ile şöyle idüp taʿbīrāt (109/8)

4.3.3.16. Remadiye

Halep ve Basra arasında Fırat Nehri kıyısında bulunan bir bölgenin adıdır. *Dîvân*'da bir kez geçmektedir.

Nazmî, Mimar Mehmet Eşref Bey'in mutasarrıf olduktan sonra yaptırdığı camii ve okulun inşası için bir tarih yazmıştır:

Yā Rab itmāmına **Naẓmī** bu tām tārīḫ-i dil-cūyı
Remādiye'de[56] güzel inşā olunmaḳ bu ʿibādetgāh
Fī 12 Rebīʿü'l-evvel Sene 1290 (314/6)

4.3.3.17. Sivastopoli

Dîvân'da Sivastopoli şehrinin fetih tarihini bildiren bir beyit yer almaktadır:

Meserretle yazup cevher gibi bu tārīḫi **Naẓmī**
Sivasṭopoli feṭḥini şükür gösterdi ol Mevlā
Sene 1272 (28)

4.3.3.18. Trablus

Bahriye Nazırı Mahmut Nedim Paşa için yazdığı kasidede Paşa'nın Trablus valiliği sırasında gösterdiği başarılı yönetim stratejisini övmek vesilesi ile bir kez zikredilmektedir:

Ṭarāblus ḫalḳın iḥyā itdigi maʿlūm-ı ʿālemdir
Bu ḫāṣletle egerçi ẕātına üstād ḳābildir (16/7)

4.3.4. Dağlar, Denizler ve Nehirler

4.3.4.1. Kaf

Kaf, dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının mümkün olmadığına inanılan efsanevi dağın adıdır (Pala, 2016: 248). Eserde iki örnekte yer almaktadır.

Nazmî'ye göre sevgilinin eziyetine yüceliği ile nam salmış Kafdağı dahi dayanamazken âşık katlanır:

Kūh-ı Ḳāf olsa seniñ cevriñe ṭāḳat virmez
Cevr-i gīrānıñı ṭaġlar gibi hep ben çekerim (174/2)

Ḫāṭır-ı mürda ṭutunmaz bir Süleymān'ım bugün
Ḳāf-ı himmet meskenim ʿanḳā-yı Ḥaḳḳ'a lāneyim (179/5)

[56]Vezin kusuru var.

4.3.4.2. Tur

Sina Çölü'nde Kızıl Deniz yakınlarında yer alan ve "Tur-ı Sina ya da Tur dağı" gibi isimlerle anılan dağ. Hz. Musa'nın Allah'ın hitabını işittiği ve Allah'ın nurunun tecelli ettiği yerdir (Canım, 2021: 612). Eserde "ṭūr-ı tecellī" terkibi ile iki örnekte yer almaktadır:

Vāṣıl-ı ḳudsī kelāmım lāubāli meşrebim
Meskenim Ṭūr-ı tecellī bilmezem Mūsī nedir (131/3)

Ḫavfımız yoḳ hele Firʿavn zamāndan aṣlā
Luṭf-ı Mevlā'yı hemān Ṭūr-ı tecellī bilürüz (145/3)

4.3.4.3. Akdeniz

Akdeniz, *Nazmî Dîvânı*'nda sadece bir örnekte "bahr-ı sefîd" terkibi ile yer almıştır. Şair, Ramazan Bayramında İstanbul'dan uzakta Akdeniz'de (Girit) olmaktan duyduğu üzüntüyü ifade etmektedir:

[Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün]
Sitanbul'dan cüdāyım āh mübārek ṣavm-ı ʿıyd içre
Dolaşdırdı ḳara baḫtım beni baḥr-i sefîd içre
Eger böyle ḳalursa ʿālemi ġarḳ-āb ider eşkim
Olup çār-eṭrāfım deryā meded ḳaldım Girīd içre (250)

4.3.4.4. Şattülarap ve Ceyhun

Şattülarap, Irak'ın güneyinde Dicle ve Fırat nehirlerinin birleşmesiyle oluşan 200 km uzunluğundaki nehirdir (Bilge, 2010: 3081-382).

Ceyhun, Pamir dağlarından doğup Aral dağlarına dökülen 2540 km uzunluğunda bir ırmaktır (Canım, 2021: 579). Klasik Türk edebiyatında genellikle âşığın gözyaşlarının çokluğunu bildirmek için zikredilen bu iki nehir *Dîvân*'da bir örnekte birlikte anılmaktadır:

Keşṭī-i ġamda baña yār olalı derd ü elem
Çeşm-i giryānıma nisbet Şaṭ ü Ceyḥūn aġlar (124/4)

4.3.4.5. Fırat Nehri

Türkiye topraklarından doğup Irak'ta Dicle Nehri ile birleştikten sonra denize ulaşan nehrin adıdır. KlasikTürk edebiyatında çoşgunluğu hasebiyle âşığın gözyaşları için benzetme unsuru olarak anılmaktadır. Eserde Fırat Nehri yedi kez zikredilmektedir. Nazmî sadece bir örnekte, döktüğü gözyaşlarının çokluğunu bildirmek için Fırat Nehri'nin en çoşgun olduğu

dönem ile kıyaslamaktadır. Diğer altı örnekte ise görevi itibarıyla Fırat Nehri'nde bulunduğu bu süre içerisinde yaşadığı kimsesizlik ve özlem duygularını ifade etmektedir:

Cūy-ı eşkim o ḳadar mātem ile çaġlar kim
Vaḳti gelmiş ṣanasın cūş idiyor Nehr-i Fırāt(100/6)

Naẓmī tenhā ḳalıcaḳ şimdi Fırāt Nehri'nde
Yoḳdır aḥvālini ʿarż itmege bir ʿārif ẕāt (100/7)

4.3.4.6. Kestane Suyu

Kestane suyu İstanbul'un Sarıyer ilçesinde bulunan meşhur içme sularındandır. Kum ve taş dökme gibi böbrek rahatsızlıklarına iyi geldiği söylenmektedir (Yurdakul, 1998: 140).

Nazmî bir örnekte sevgiliyle birlikte Kestane suyuna gezintiye çıkıp rakibi kıskandırdığını ifade etmektedir:

O fişenkçi güzeliyle alaraḳ mehtāba
Oḫ Kestane ṣuyunda raḳībi patlattım (188/10)

4.3.4.7. Kızılırmak

Kızılırmak kaynağını Sivas'ın Zara ilçesinin doğusunda yer alan Kızıldağ'dan alan ve Bafra ovasından Karadeniz'e dökülen 1182 km uzunluğundaki nehirdir. Eserde Kızılırmak ismi bir örnekte rengi hasebiyle âşığın ağlamaktan kızaran gözleri için benzetme unsuru olarak zikredilmektedir:

Aġlamaḳdan Ḳızılırmaġ'a dönüp dīdelerim
Dehr-i seylāba virüp cūşiş ile eşk-i terim
Hicr ü ġamla bilemem neydügi şām u seḥerim
Söylesem dilde daha gör nelerim var nelerim
Gözlerim yaş-ı firāḳ ile şarāb oldı bu şeb
Senc-i miḥnetde ciger yandı kebāb oldı bu şeb (222/3)

4.4. İnsan

İnsan mefhumu "fert, nâs, âdem, kişi" kelimeleri ile ifade edilmiştir. Şair, hikemî bir üslup ile insana çeşitli nasihatler vermenin yanında, devrin kişilerinin olumsuz hâllerini ve felek karşısında düştükleri zor durumu aksettirmeye çalışmıştır.

Nazmî'ye göre insan, yeryüzünün süsüdür ve bu âlem onunla bir mana kazanır. Şair insanı, bir ağaca benzettiği bu dünyanın meyvesi olarak görmüştür. Eğer insaoğlu yaratılmasaydı bu dünya meyvesiz bir ağaç olurdu:

Şükürler her nefes ol Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı eşyāya
Zemīni kürre-i arżı ḳılup ādemle pīrāye (14/1)

Bu ʿālem bir şecerdir kim aña mīve olup ādem
Bütün ādemden ʿālem bulmada gündengüne māye (14/2)

Ger ādem olmasa ʿālem semersiz bir şecerdir çün
Ne ḥāṣıldır semersiz bir şecerden bāġ-ı dünyāya (14/3)

4.4.1 Sevgili

Klasik Türk edebiyatının baş kişisi olan sevgili *Nazmî Dîvân'*nda çeşitli tasavvurlar içerisinde doğrudan veya mecaz ve teşbihler vasıtasıyla dolaylı olarak farklı ifadelerle zikredilmektedir. Bunlardan bazıları; can, canan, hub, huban, afet, efendi, beg, şah, sultan, mah, meh-ru, mihr, huşid, gül, gonca, peri, melek, güzel, kâfir, şuh, tıfl"dır.

Sevgilinin ay gibi güzel yüzü, uzun boyu, ince ve nazik bedeni, siyah saçları, ahu gözleri âşığı perişan eden; onu kendine esir eden unsurlardır. Sevgili fiziki özellikleri yönünden yüceltilirken âşığa zulmettiği için karakter yönünden olumsuz vasıflarla nitelendirilmektedir. Nazmî'ye göre eğer ay yüzlü sevgili güzel olduğu kadar güzel bir ahlaka da sahip olsaydı âşık ayrılık ateşi ile yanmazdı:

Nār-ı hicrānına yanmaz idüm ol meh-rūnuñ
Āh eger ḥüsnü gibi olsa güzel aḫlāḳı (220/2)

Sevgilinin en belirgin özelliği âşıklarına zulmetmesidir. O, attığı kirpik okları ile âşığın bağrını deler ve acı çekmesine neden olur. Sevgili birçok kez âşığın canına kastetse de kimse ondan hesap sormaz. Sevgili taş kalpli ve merhametsizdir. Âşığın onun için çektiği çileleri ya da ağlayıp inlemesini umursamaz. Aksine bu durum onu mutlu eder ve âşık ağladıkca o güler:

Aġlasam ben güler ol ġonca dehen ḥaẓẓ eyler
Bāġa revnaḳ virir elbette nüzūl-i reşeḥāt (100/3)

Nazmî, şiirlerinde sevgili ve âşık için "gül-bülbül, şem-pervane, avcı-av, sultan-geda" gibi rumuzlardan faydalanarak klasik Türk edebiyatının alışılmış mecaz ve teşbihlerini kullanmaktadır. Ayrıca bu geleneğin içerisinde zamanla oldukça geniş bir çağrışım dünyası meydana getiren kelimeleri büyük bir ustalıkla şiirlerinde işlemiştir. Sevgilinin "gül", âşığın "bülbül" konumunda olduğu aşağıdaki örnekte: Şair "Gonca ağızlı sevgili âşıklarının kendisine bülbül gibi feryat ederek aşk nameleri okumasını arzu ettiği için onların dertlerini bilse de bilmezden geldiğini" ifade etmektedir:

Derdimiz bilse de bilmezlenür ol ġonca dehen **N.**
Gerçi ʿuşşāḳını bülbül gibi nālān ister **Ā.** (127/5)

Ay yüzlü sevgililerin âşığa ihsanda bulunması görülmüş şey değildir. Ancak onlar, âşığa küçüçük bir ihsanda bulunmazken başkalarına karşı oldukça cömerttir:

Mehveşāna benden evvel māʾil oldıñ ey göñül
ʿĀşıḳa anlar mürüvvet itdigin gördüñ mi hīç (112/2)

Kākülüñ şem itmege hīç virmediñ ruḫṣat baña
Neyleyim kim gice gündüz hem-demiñ bir niçe ḫār (70/4)

Nazmî'ye göre sevgilinin âşığa cefa edip ağyara vefa göstermesinin sebebi âşığı ağyar, ağyarı da yar sanmasındandır:

Ġalaṭ endişedir yoḫsa teġāffülden degil ol māh
Ki yār ʿadd itmiş aġyārı beni aġyār ẓann itmiş (149/3)

Sevgilinin bir başka özelliği ise tek bir âşığının olmamasıdır. Birçok kişi onun güzelliğinin tutsağı olmuştur. O, güzelliği ve nezaketi ile aşk ehlini kendine hayran bırakma hünerine sahiptir:

Belki yıldız ḳadar ʿāşıḳları vardur o mehiñ
Yalıñız ben degilim ol güzeliñ müştāḳı (220/3)

Ey ġonca-dehen ḥüsn ü nezāket saña maḫṣūṣ
ʿAşḳ ehlini celb itmek ey āfet saña maḫṣūṣ (150/1)

Sevgili güzellik bakımından idealize edilip yüceltilmiştir. Kâinattaki hiçbir güzellik sevgilinin güzelliğine denk değildir. Âşık için sevgili Hz. Yusuf'un güzelliğine sahiptir ve o, güzellik mülkünün sultanıdır:

Eylerdi eger görseyidi Yūsuf-ı Kenʿān
Mışr-ı dile Sulṭān
Bu ḥüsn ile sulṭān-ı cihān olmaġa hemvār
Şāyestedir ol yār (135/4)

Klasik Türk şiirinde ay önemli bir metafordur. Gökyüzündeki ayın gecenin karanlığını aydınlattığı gibi ay yüzlü sevgili de âşığın dünyasını aydınlatmaktadır. Şairler güzelleri parlayan bir aya benzetmektedirler. Nazmî'ye göre dünyada gökyüzündeki parlak ay gibi birçok güzel bulunsa da bunların hiçbiri onun ay yüzlü sevgilisi kadar güzel değildir:

Saña beñzer güzelim dil-ber-i ḫūb-rū olamaz
Mehveş ʿālemde olur sen gibi meh-rū olamaz (137/1)

Bir gül bahçesinin içerisinde sayısız taze goncanın olduğu gibi bu dünya içerisinde de birçok güzel vardır. Ancak hiçbiri gül yanaklı sevgilinin güzelliğine sahip değildir:

Gerçi bu bāġ-ı cihāndır niçe ter-ġoncası var
Līk zībāyiş-i ḥüsnüñ gibi gül-rū olamaz (137/2)

Nazmî'ye göre İstanbul terbiyesi ile yetişmiş güzeller nazenindir. Taşranın güzelleri onlarla rekabet edemez. Onun İstanbullu nazenin sevgilisi nezaket denizinin incisidir. Dünyada birçok güzel olsa da hiçbirinin İstanbullu güzellerin kıymetinde olmadığı herkesin kabul ettiği bir gerçektir:

Nāzenīndir güzeli terbiye-i İstanbul
Ṭaşranıñ dil-beri elbetde ki dil-cū olamaz (137/4)

Sevdigim şehr-i Sitanbul güzeli nāzende
Ṣadef-i baḥr-i nezāketde bu incü olamaz (137/5)

Ḫūbān-ı Sitanbul gibi dünyāda bulunmaz
Bir çāre bulunmaz
Naẓmī bu sözüm eyleyemez kimseler inkār
ʿĀlemde neler var (135/6)

4.4.1.1. Sevgilide Güzellik Unsurları

Boy

Klasik Türk edebiyatında servi ağacı düzgün boyu ve rüzgarda salınışı hasebiyle sevgili için kullanılan bir teşbih unsurudur. Servi ağacı, sonbahar ve kış mevsimlerinde dahi yapraklarını dökmeyen dört mevsim yeşil kalan uzun, ince ve düzgün bir gövdeye sahip bir ağaçtır. Sevgili de aynı servi ağacı gibi her zaman güzel ve canlıdır. Onun vücudu servi ağacının gövdesi gibi ince, uzun ve düzgündür. Âşık, Hallac-ı Mansur gibi idam edilecek hatta kıyamet dahi kopacak olsa servi boylu sevgilinin aşkından vazgeçmeyecektir:

Manṣūr gibi ger itse felek baña siyāset
Ey sevdigim āffet
Dönmem yine ʿaşḳıñdan eger ḳopsa ḳıyāmet
Ey servi-i ḳāmet (102/1)

Boyu posu servi gibi olan sevgili naz ile salına salına yürüdüğünde âşığın ciğeri yanıp tutuşur:

Nev ḫırāmānını seyr eyleyin ol serv-endāmıñ[57]
Āteşe döndi cigerler ṭutuşup ʿayn-i çınār (310/36)

İlkbaharın ilk günü olan nevruz günü geldiğinde doğa yeniden canlanıp çiçek açmaktadır. Nevruz günü bahçedeki çiçeklerin yeşerip ortaya çıktığı gibi içlerinde servi fidanı gibi nazik ve düzgün vücutlu sevgilinin de olduğu güzeller de bin naz ile salınarak gezinmeye başlamışlardır:

Dil-rübālar seyr-i bāġ eyler ḫırām-ı nāz ile
Baḳ gözüm serv-i nihāle rūz-ı nevrūzdur bugün (196/3)

Dudak- Ağız

Dîvân'da, sevgilinin güzellik unsurları arasında en çok bahsi geçenlerden biri de dudaktır. Sevgilinin dudağı; güzelliği, şekli, rengi ve vuslata vesile olma yönleri ile öpmek, emmek, buse almak" gibi fiillerle birlikte zikredilmketedir.

Âşık için sevgilisinin dudaklarını öpebilmesi vuslattır. Âşık bu arzusunu güzellik hükümdarı olan sevgiliye bildirmek istese de bu tekliften hoşlanmayarak onun katledilmesi için emir vereceğinden korkmaktadır:

[57]Vezin kusuru var.

ʿArżuḫāl itsem o şehr-i yār-ı ḥüsne būs içün
Ḫavfım oldır ki ġażabla ḳatlime fermān çıḳar (136/8)

Şair rengi ve tadı itibarıyla dudağı kiraza bezetmektedir. Âşık için sevgilinin kiraz renkli dudağını öpmek vuslatların en büyüğüdür. Ancak paha biçilemez oldukları için âşık canını dahi verse bu arzusuna ulaşması mümkün değildir:

Naḳd-i cān virmek ile geçmez ele şāḫ-ı viṣāl
Bī-bahā būs-ı kirāz lebleridir ol şūḫıñ (161/3)

Naḳl-i gülbūsını dünyāya degişmem sāḳī
Ki verir būs-ı lebiñ ʿāşıḳa ʿömr-i sermed (115/2)

Parlak, kırmızı renkli ve çok kıymetli bir taş olan la'l sevgilinin dudağı için sık sık kullanılan bir teşbih unsurudur. Aşk hastalığına bir çare arayan âşık için tek şifa sevgilinin la'l renkli dudaklarıdır:

ʿAşḳ ʿilletine çāre ʿaceb var mı devāya
Ṣordum ḥükemāya
Yāriñ leb-i laʿli didiler olsa şifādır
Her derde devādır (123/4)

Şairler, sevgilinin dudağını rengi ve şekli bakımından birçok unsura benzetmektedirler. Bunlardan biri de nar çiçeğidir. Âşık sevgilinin nar çiçeği gibi parlak ve canlı kırmızılıkta olan dudaklarını gördüğünde cennet bahçelerinin hayal dahi edilemeyecek güzellikte olan meyvelerini aklına dahi getirmez. Onun için sevgilisinin dudağı her şeyden daha kıymetlidir:

Yād eylemezem mīvesine bāġ-ı behiştiñ
Her çendi ki ol lebleri gülnārı görünce (201/3)

Dudak rengi ve haz verme yönleri ile kırmızı şaraba benzetilmektedir. Şarabın insanları sarhoş ettiği gibi sevgilinin dudağı da âşıklarını sarhoş etmektedir. Bu şarap bazen gerçek anlamıyla içeni sarhoş eden keyif verici bir içeçek olarak bazen de cennet ırmağı olan kevser suyu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dudağın şarap vasıtası ile kevsere benzetilmesi ise sevgiliye verilen kıymeti göstermekte ve onun bir cennet varlığı olarak düşünülmesinden kaynaklanmaktadır:

Mest-i ṣahbā-yı viṣāliñ olmuşam sāḳī meded
Kevs̲er-i laʿl-i lebiñdir baña ṣahbādan ġaraż (151/2)

Ayaḳ çekdi der-i meyḫāneden ṣanmayınız cānā
Şarāb ey lebleri Kevs̲er baña sensiz ḥarām oldı (284)

Sevgilinin ağzı, renginin kızıllığı ile küçük ve yuvarlak şekli bakımından açılmamış bir goncaya benzetilmektedir. Şair "nergis, gonca, lale, sümbül, gül, bülbül" gibi kelimeleri bir arada kullanarak bir gül bahçesi tablosu oluşturmaktadır. Nergis gözlü ve gonca ağızlı sevgiliyi seyredebilmek için bahçedeki (diğer çiçekler) sümbüller laleler gibi boynunu eğmiştir:

Nergis-i çeşm ile ġonca-i femin seyr idicek
Lālelerveş aña ḳarşu boyun egdi sünbül (34/2)

Gül bahçesindeki bülbüllerin güller karşısında feryat ettikleri gibi âşıklar da gonca ağızlı sevgilinin gül yüzünü gördüğünde feryat etmektedirler:

Gül-i ruḫsārıñı ey ġonca-fem gördükde ʿuşşāḳıñ
İderler her biri bülbül gibi feryād ḳābildir (16/24)

Gamze

Dîvân'da üzerinde en çok durulan unsurlardan biri de gamzedir. Sevgilinin süzgün ve manalı yan bakışı olarak tanımlanan gamze; göz, kaş ve kirpiğin birlikte meydana getirdikleri bir hareket olması sebebiyle genellikle beyitlerde bir arada zikredilmektedirler. Cellat, katil, kılıç, ok gibi kelimeler ile birlikte zikredilen gamze, âşığın vücudunu ve gönlünü yaralar. Onun en büyük özelliği de zalim ve merhametsiz oluşudur.

Sevgilinin keskin bir kılıç gibi olan katil gamzesi için âşığı öldürmek çok kolay bir iştir:

Seyf-i ṣārim gibidir ġamze-i ḳattāliñ āh
ʿĀşıḳ öldürmege zaḥmet mi çekerler āyā (96/4)

Gamze tabiatı gereği âşıkları öldüren bir cellattır. Bu sebepten dolayı âşık keman kaşlı sevgilisinden göğsünü yaralayan ok gibi keskin bakışlarını çekmesini ister:

Çek sīnemden tīr-i ġamzeñ ey kemān ebrū meded
Ḳana girmek ġamze-i cellāda ḳānūn olmasun (193/4)

Ayrıca *Dîvân*'da yer alan 165 numaralı manzume gazel nazım şekli ile sekiz beyit olarak "-dır gamzeñ" redifi ile kaleme alınmıştır. Şair bu manzumede gamzenin özelliklerini sıralamaktadır.

Sevgilinin gamzesi; âşığın canına kasteden, kana susamış keskin bir kılıçtır, ne kadar can alırsa alsın kana doymaz. O, kızgın bir aslanın avına saldırıp öldürdüğü gibi âşığın canını alır. Âşık onun ne kadar kan dökücü bir zalim olduğunu bilse de yine de ona meyleder çünkü gizli bir sihri vardır:

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]
Seyf-i ṣārim gibi ey şūḫ yamandır ġamzeñ
Raḥm ider ādeme dirlerse yalandır ġamzeñ

Girse de ḳana boyunca yine olmaz ḳāniʿ
Ḫūn-ı üftādeye pek teşne dehāndır ġamzeñ

Selb ider ʿāşıḳıñ ārāmını kāfir zülfüñ
Āh kim düşmene her dīn ü īmāndır ġamzeñ

Cān virir ḫaste-i dil-mürdeye nāz-ı nigehiñ
Cān alur ḫışm ile bir şīr-i jiyāndır ġamzeñ

Şehsüvārān-ı celādetdir o çeşm-i ḫūnī
Līk ḳan içmede perhīze-pāyāndır ġamzeñ

Füc'eten cān virir her ʿāşıḳ-ı dilḫaste aña
Nāmına peyk-i ecel dinse şāyāndır ġamzeñ

Tīz-i müjgānıñı vaṣf itmede ʿālem ʿāciz
Ḫāṣılı sevdicegim āfet-i cāndır ġamzeñ

Yine ol ġamze-i ḫūnrīziñe **Naẓmī** mā'il
Ben de bilmem ki niçe siḥr-i nihāndır ġamzeñ (165)

Göz

Dîvân'da sevgilinin güzellik unsurlarından olan göz, geleneğe uygun bir şekilde ele alınmaktadır. Göz mefhumu genel olarak tek başına kullanılan bir unsur değil "kaş, gamze, kirpik" gibi birçok unsuru içine alan mürekkep bir unsurdur.

Âşığı umursamayan ve onu görmezlikten gelen sevgilinin gözü insafsız bir celladdır. Sevgilinin bakışı hem âşığın aklını başından alacak kadar etkileyici hem de onu öldürecek kadar can yakıcıdır.

Âşığın gönlünün, naz sarhoşu olan sevgilinin aşkı ile sarhoş olmasının sebebi onun can alıcı gazabı ile baygın bakışlarıdır:

Mest-i nāzım gönlümi ʿaşḳıñla mestān eyleyen
Cān alıcı ḫışm ile çeşm-i ḫumārıñdır seniñ (162/4)

Şaire göre her kim sevgilinin zalim bir cellat olan gözlerinin karşısına çıkarsa onun kan dökücü gamzelerini gördüğünde yaralanır ve kan içinde kalır:

Çeşm-i cellādına kim ḳarşu ṭurur ʿālemde
Her ḳaçan ġamze-i ḫūn-ḫᵛārıñı ḳana boyanur (122/5)

Peri gibi güzel sevgilinin şuh bakışlarının amacı bir bakışla âşığın gönül hazinesini ve akıl cevherini yağmalamaktır:

Bir naẓarda ol merāmı çeşm-i şūḫuñ ey perī
Ġāret itdi cevher-i ʿaḳl [u] dil-i gencīnemi (217/3)

Klasik Türk şiirinde idealize edilen sevgili, genellikle siyah bazen de ela gözlüdür. *Dîvân*'da şair sevgilinin yüzünün hep beyaz olarak kaşını ve gözünü ise hep siyah olarak tasavvur ettiğini ifade etmektedir:

Hep beyāża çekeriz nüsḫa-i ḥüsnüñ lākin
Çeşm ü ebrūsını ġāyet ile esmer oḳuruz (144/3)

Âşık sevgilinin bakışlarından kendi lehine ya da aleyhine anlamlar çıkarmaya çalışmaktadır. Âşığın gönlü av, sevgilinin gözleri ise avcıdır. Şuh sevgilinin can alıcı gözleri yırtıcı ve avcı bir kuş olan doğan gibi âşığın gönlünü avlamak için süzülür:

Süzülen murġ-ı diliñ ṣaydına şahbāz gibi
Ḫışm ile cān alıcı gözleridir ol şūḫıñ (161/2)

Âşık için sevgilinin gözleri tehlikeli olduğu kadar çekicidir. Çünkü onun hayalindeki sevgilinin sadece güzel olması kâfi değildir. Onun gönül kuşunu avlayabilecek hünere sahip olmalıdır:

Neyleyim cāzibesiz sādece bir ruḫsārı
Ṣayd-ı murġ-ı dile bir gözleri şehbāz ister (290)

Dîvân'da sevgili siyah ve iri gözlü olduğu için ahu gözlü olarak vasıflandırılmaktadır. Ayrıca bir bakışı ile âşığı kendine bağlayıp esir ettiği için gamzeler de cadı olarak nitelendirilmektedir. Aşk âhûsu gözleri ile âşığı avlamış, aşk cadısı ise gönlünü büyüleyip, bağlamştır:

Bend itdi dili ġamze-i cādū-yı muḥabbet
Ṣayd itdi beni gözleri āhū-yı muḥabbet (107/1)

Dîvân'da sadece bir beyitte göz, nergis çiçeğine benzetilmektedir.

Nergis-i çeşm ile ġonca-i femin seyr idicek
Lālelerveş aña ḳarşu boyun egdi sünbül (34/2)

Hal

Sevgilinin çoğunlukla yüzünde, yanağında ve dudağının kenarında bulunan küçük siyah bir nokta olan ben; güzellik unsurlarından biridir. Şaire göre avcıların kuşları avlamak için yem tanesi ile tuzağa çektikleri gibi sevgili de âşığın gönül kuşunu avlamak için saçı ve beni ile tuzağa çekmektedir:

Zülf ü ḫāliñ var iken murġ-ı dil[i] ṣayda hemān
Aña bir dāne yeter ḳurmaġa biñ dām ʿabeṣ (108/3)

Bir gül bahçesinin güzelliği içinde yetişen birbirinden farklı güzellikteki çiçeklerle tamamlandığı gibi sevgilinin gül yüzü de saçı ve beninin güzelliği ile tamam olur:

Ḫāl ü zülfüñle bulur gülşen-i ḥüsnüñ revnaḳ
Sāde bir gül ile yoḫsa olamaz zīnnet-i bāġ (157/4)

Kaş (Ebru)

Sevgilinin güzellik unsurları arasında kaş, şiirlerde şekli ve rengi itibarıyla ele alınmaktadır. Kaş; eğri bir şekle sahip olduğu için yay, yılan, hançer keman ve kılıca benzetilirken siyah renkli olduğu için de âşığın bahtına benzetilmektedir. Kaş hiçbir zaman şiirlerde tek başına yer almamaktadır. Genel olarak kirpik, gamze ve saç gibi unsurlarla birlikte zikredilmektedir.

Âşığın bahtı gibi siyah kaşlı olan sevgili her biri bir ölüm oku olan kirpikleri ile âşıklarına ölümü gösterir:

Baḫtım gibi ebrū siyehi öyle bir āfet
Bir yosma ḳıyafet
Müjgānlarınıñ her birisi merg-nümādır
Bir tīr-i ḳażādır (123/2)

Âşık, hilal kaşlı sevgilinin kirpiklerinin esiri ve saçlarına bağlanmış bir kölesidir:

Ey hilāl ebrū esīr-i leşker-i müjgānıñım
Zülf-i zencīrinde baġlı bende-i fermānıñım (177/1)

Keman kaşlı sevgilinin kirpikleri, âşığın canına saplanıp onun tek parça olan gönül aynasını paramparça etmiştir:

Ey kemān ebrū müjen tā levḥ-i cāna ṣaplanup
Rīze rīze eyledi yekpāre dil āyīnemi (217/2)

Kirpik (Müjgan)

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de gözün ve bakışın tamamlayıcısı olan kirpiklerdir. Kirpikler bazen göz ya da kaş ile birlikte bazen de müstakil olarak farklı hayaller içerisinde beyitlerde karşımıza çıkmaktadır. *Dîvân*'da genel olarak kirpikler düşman askeri, ok, hançer, kılıç, peykân, mızrak gibi benzetmelerle âşığın bağrını delip canına kastetme özelliği ile zikredilmektedir.

Klasik Türk edebiyatında şekilleri itibarıyla kaş hançere kirpikler de oka benzetilmektedir. O şuh sevgilinin kavisli kaşı ölüm hançeri ok gibi sivri ve keskin kirpikleri ise ecelin yüzüdür:

Ḳavs-i ebrūsı ḳażā ḫançeridir ol şūḫıñ
Tīr-i müjgānı ecel peykeridir ol şūḫıñ (161/1)

Sevgilinin kirpikleri âşıkları kandıran bir tabur düşman askeridir. Âşıklar ordusu bu askerlerin karşısına çıkıp onlara meydan okuyacak güçte değildir. Onları görseler hemen yenilgiyi kabul edip, savaşmadan teslim olurlar:

Bir alay ṣāf göñüller aña ḳarşu varamaz
Görseler ṭabur-ı müjgānını cānlar uṣanur (122/3)

Sevgili güçlü bir orduya sahip bir hükümdardır. Binlerce âşığı kirpik ordusuyla kendine esir ederken birçoğunu da saçları ile perişan etmiştir:

Ṭabur-ı müjgānı itmişken niçe biñ dil esīr
Bir alay bī-çāreler de zülfünüñ āvāresi (211/4)

Halepli bir güzel olan sevgilinin keskin kirpikleri şairin bağrını delmiştir. Eğer âşığın sinesine bakarlarsa orada bin tane ayrılık oku olduğunu görürler:

Deldi baġrım ol Ḥalebli dil-beriñ müjgānları
Sīne mi ger yoḳlasañ biñ nāvek-i hicrān çıḳar (136/2)

Sevgilinin keskin kirpikleri yırtıcı ve avcı bir kuş olan doğan gibidir. Doğan kuşunun gökyüzünden yere su içmek için süzüldüğü gibi sevgilinin kirpikleri de âşığın kanlı gözlerini görüp kanını içmek için gönlüne doğru inmektedir:

Süzülmüş içmege ḳanım dile şehbāz müjgānı
Görüp bir ḫūn-ı çeşmim bāde-i serşār ẓan itmiş (149/5)

Saç (Zülf, Perçem, Kakül)

Klasik Türk edebiyatında "zülf, perçem, kakül" kelimeleri ile ifade edilen saç mefhumu, üzerinde en çok durulan ve çeşitli benzetmelere konu olan güzellik unsurudur. *Dîvân*'da saç; rengi, uzunluğu, dağınık ve karışık oluşu, kokusu, sevgilinin yüzünü ve gerdanını kapatması gibi özelliklerinden dolayı değişik hayallerle karşımıza çıkmaktadır.

Saç rengi ve kokusu bakımından sık sık misk ve anbere benzetilir. Âşık için ahu gözlü sevgilinin siyah kakülü ve saçının kokusundan daha güzel bir koku yoktur:

Kākülüñ misk-i Ḥıṭa gözleriñ āhū-yı Ḫoten
Būy-ı zülfüñ gibi ʿanber daḫı ḫoş bū olamaz (137/3)

Saç renk itibarıyla yılana benzetilmektedir. Efsanelere göre her hazinenin çevresini sarıp onu gizleyen koruyucu bir yılan bulunmaktadır. Saç da siyah renkli bir yılan gibi sevgilinin yüzü ve gerdanı gibi güzellik hazinesini kaplamış onu gizlemektedir:

Ḳaplamış eṭrāfını mār-ı siyehveş kākülüñ
Nolsun āyā genc-i ḥüsnüñ böyle pinhāndan ġaraż (152/4)

Sümbül; rengi, kıvrım kıvrım oluşu, kokusu, çokluğu, dağınık ve karışık olma gibi özelliklerinden dolayı saçın benzetildiği unsurlardan biridir. Nazmî, aşağıdaki iki örnekte saçı büklüm büklüm olması hasebiyle sümbüle benzetmektedir. Ayrıca saçla birlikte sevgilinin diğer güzellik unsurlarından olan yüz ve yanağı gül ve goncaya benzeterek bir bahçe tablosu oluşturmaktadır:

Rūyına gülġonca ḫam kākülüne sünbül direm
Āh kim sevdā-yı zülf ile perīşāndır göñül (168/3)

Nazmî'ye göre güllerin kırmızı renkli olmasının sebebi sevgilinin yanaklarını gördükten sonra utanmalarındandır. Sümbülün kıvrımlı oluşu ise sevgilinin kaküllerinin kıvrımından dolayıdır:

Güller ḳızarır şermile ruḫsārını görse
Sünbül ḫam olur kākül-i dildārı görünce 201/4)

Sevgilinin dağınık saçı âşıklarının başını döndüren, aklını dağıtan bir çekiciliğe sahiptir. Şair "püsküllü bela" olarak ifade ettiği sevgilinin aşkı ile aklı karışmış, düzeni bozulmuş ve acınası bir hâle gelmiştir. İşi cefa çekmek olmuştur:

ʿAḳlım ṭaġıdup zülfü gibi ḳıldı perīşān
Ol āfet-i devrān
Sevdāsı bugün başıma püsküllü belādır
Kārım bu cefādır (123/3)

Sevgilinin saçı siyah rengi dolayısıyla âşığın bahtı ile ilişkilendirilmektedir. Âşığın her gece sabahlara kadar ah edip acı çekmesinin sebebi bahtının da ay yüzlü sevgilisinin saçları gibi siyah oluşundandır:

Giceler tā ṣubḥa dek ey meh-liḳā itmezdim āh
Olmasaydı sevdigim zülfüñ gibi baḫtım siyāh (276)

Sevgilinin siyah saçları beyaz gerdanını kapatıp karanlıkta bırakmıştır. O ay ışığı gibi parlak ve beyaz gerdanın görülmesini engellemiştir:

Setr idüp gerden-i kāfūrīni zülf-i siyehi
Zīr-i ẓulmetde görünmez göze ol nūr-ı hilāl (313/33

Yüz

Dîvân'da "didar, cemal, çehre, ru, ruhsar" kelimeleri ile ifade edilen yüz, üzerinde en çok durulan unsurlar arasında yer almaktadır. Bu durumun en önemli sebebi ise "kaş, kirpik, dudak, ben" gibi sevgilinin diğer güzellik unsurlarını içinde barındırmasıdır. Sevgilinin yüzü; güzelliği, şekli, rengi, kokusu gibi pek çok özelliğinden dolayı "gül bahçesi, gül, gonca, melek, peri, ay, güneş, ateş " gibi unsurlara benzetilmektedir.

İslam dininde Müslümanların namaz ibadetlerini eda ederken yöneldikleri cihet kıbledir. Bütün Müslümanların kıblesi ise Kâbe'dir. Ayrıca Müslümanlar Kurban Bayramı günlerinde belli kaidelere göre Kâ'be'yi ziyaret ederek hacı olurlar. Âşığın kıblesi ve Kâbe'si sevgilinin güzel yüzüdür. Sevgilinin yüzü ne tarafa dönük ise âşık o yöne yönelir ve secde eder. Onun güzel yüzünü gördüğünde ise haç vazifesini yerine getirir:

Ḳıble-i ḥüsnüñe secde iderek ḥācī olam
Sen naṣīb eyle hemān Kaʿbe-i dīdār baña (1/5-4)

Lokman, hikmet sahibi olduğuna inanılan ve amansız hastalıklara şifa bulması ile ünlü bir doktordur. Ancak aşk derdi ile gönlü hasta olanlarıın Lokman'ın hikmetine ihtiyacı yoktur. Çünkü iyileşmeleri için tek yol sevgilinin yüzünü görmeleridir. Başka çare aramanın faydası yoktur:

Ḥikmet-i Loḳmān'a ḥācet ḳalmadı şimdengeru (C)
Buldı ṣıḥḥat ḫaste diller göricek dīdārını (N) (209/3)

Sevgili arada sırada da olsa arz-ı cemal eyleyip yüzünü gösterir. Âşık ise sevgilinin yüzünü görebilmek için her şeyini vermeye razıdır. Sevgilinin güzel yüzünü gören âşık kederden kurtulur ve artık acı çekmez.

ʿĀşıḳa ʿarż-ı cemāl itse eger ol nāzenīn
Ḥüsnünüñ üftādesi eyler mi hīç āh u enīn (10/19)

Güneş sevgilinin güzelliğini ve nurlu yüzünü bir kere görse onun saçtığı parlaklık karşısında utancından yüzünü yere eğer:

Görse ol sevdigimiñ ḥüsn ü cemāliñ bir kez
Pertevinden yüzini ḫāke ṣalar mihr utanur (122/2)

Nazmî, daha önce kimseye âşık olmamışken sevgilinin ay yüzünü gördükten sonra hayran kalmıştır:

Senden evvel kimseye dil virmedim virmem yine
Māh cemāliñ seyr idelden vāllahi ḥayrānıñım (177/6)

Âşık ateşin etrafında dönerek yanıp yok olan bir pervanedir. Sevgilinin yüzü (yanağı) ise kırmızı renkli ve ışık kaynağı olması sebebi ile ateştir. Âşık sevgilinin al renkli yanaklarının güzelliğini görünce o ışık kaynağına ulaşmak için canından vazgeçer ve etrafında dolanarak ateşi ile yanar:

Ḥüsnüñ göricek cān atup ol nūr-ı cemāle
Ol ruḫları ala
Pervāne gibi şemʿ-i ruḫ-ı yāre dolandım
Āteşlere yandım (185/2)

Yüzün ay ve güneş ile olan münasebeti rengi ve parlaklığı itibarıyladir. Ay ve güneşin dünyayı aydınlattığı gibi "mehlika, mehru, meh-pare, mihr-i rahşan" vb. kelimelerle ifade edilen sevgilinin yüzü de âşığın gönlünü aydınlatır. Şair çoğu zaman sevgilinin yüzünün güzellik ve parlaklık bakımından ay ve güneşten daha üstün olduğunu iddia etmektedir.

Güneş, etrafında dönen gezegenlere ve diğer yıldızlara ısı ve ışık veren en büyük yıldızdır. Dünyadaki hayatın devamlılığı için çok önemli bir enerji kaynağıdır. Âşığın yaşam kaynağı olan güneş ise sevgilisinin yüzüdür. O sevgilisinin gün gibi parlak olan yüzünü göremedikten sonra gökteki parlak güneşi görmek istemez:

Gün yüzüñ pinhān iken ben āfitābı neyleyim
Şūḫ-ı ruḫsārıñdır ancaḳ mihr-i raḫşāndan ġaraż (152/5)

Güneş, ay ve sevgilinin yüzü eşit güzelliğe ve parlaklığa sahip üç kardeştir. Ay yüzlü sevgilinin erkek kardeşi ay, kız kardeşi ise güneştir:

İki māh olsa eger biri odur biri budur
Dir isem bedr-i felek belki anıñ dāderidir (130/2)

Gerçi bir māh ile bir meh-rū felekde mevcūd
Yoḳsa ḫūrşīd mi disem ol güzeliñ ḫᵛāheridir (130/3)

Âlemde yüzü aya benzeyen güzeller olsa da hiçbiri âşığın ay yüzlü sevgilisine denk değildir. Onun, güzel yüzü eşsizdir. Melekler dahi onun kadar güzelini görmemiş ünlü ressam Behzad resmini yapmamıştır:

Saña beñzer güzelim dil-ber-i ḫūb-rū olamaz
Mehveş ʿālemde olur sen gibi meh-rū olamaz (137/1)

Feleklerde melekler görmemiş ḥüsnüñ gibi meh-rū
Taṣavvur itmemiş resmüñ hele Bihzād ḳābildir (16/26)

Nazmî'ye göre sevgili Züleyha'dan da güneşten de çok daha güzeldir. Onun yüzünü bir kez gören insafa gelir ve bu gerçeği kabul eder:

Gören ol meh-liḳānıñ vechini inṣāf ider bir kez
Züleyhā'ya niçe teşbīh ider ḥüsnüñ yāḫūd mihre (58/3)

Sevgilinin yüzü bazen içinde çeşitli güzellik unsurlarını barındırdığı için birbirinden güzel çiçeklerle dolu bir bahçeye bazen de kırmızı ve pembe rengi ile güzel kokulu bir gül/goncaya benzetilmektedir. Âşık ise gül bahçesindeki bülbüldür.

Âşık eğer gül yüzlü sevgilisine bir kez olsun kavuşabilseydi onun gönlü bülbül gibi feryat etmezdi:

Ol gül-i ruḫsārı bir kere ideydim der-kenār
ʿAndelīb-i dil bu rütbe eylemezdi āh u zār (70/1)

4.4.2. Âşık

Lugat kitaplarında âşık; "tutkun, düşkün, vurgun, haddinden çok fazla ve aşırı derecede seven" olarak tanımlanmaktadır. Tasavvufi bir terim olarak ise "Allah Teala'yı son derece ve azami mertebede seven, muhib, Hak âşığı" anlamlarına gelmektedir (Uludağ, 2016: 48).

Dîvân'da âşık ile şair aynı kişidir. Şair; bazen Allah, Hz. Muhammet ve ehlibeyite karşı duyduğu aşırı sevgiyi dile getiren bir Hak âşığı bazen de beşerî bir sevgiliye gönül vermiş bir âşık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki aşk hâlinde de âşığın özellikleri aynıdır. Âşık daima sevgiliye olan karşılıksız aşkı ve sevgiliye ulaşamamanın verdiği ıstırap ile ruhi ve fiziki çöküntü içerisindedir.

Sevgili; âşığın değerini bilmeyen, onu umursamayan ve hiçbir zaman merhamet etmeyen bir zalimdir. Âşık sevgili karşısında çaresizdir. Onun yapabildiği tek şey feryat figan ederek sevgilinin eziyetlerine tahammül etmeye çalışmaktır. Âşık fiziki olarak solgun benizli, beli bükük, zayıf, güçsüz bir yapıda olsa da karakter olarak sözünde duran, sevgilisinden vazgeçmeyen, sabırlı, aşk yolunda her türlü zorluğa göğüs geren güçlü bir tiptir. Kafdağı gibi

yüce bir dağ bile sevgilinin cevrine dayanamazken âşık bu ağır yüke tahammül edebilecek kadar sabırlı ve güçlüdür:

Kūh-ı Ḳāf olsa seniñ cevriñe ṭāḳat virmez
Cevr-i gīrānıñı ṭaġlar gibi hep ben çekerim (174/2)

Âşığın gücü, sevgilisine duyduğu büyük aşkı ve kavuşma arzusundan kaynaklanmaktadır. Onun aşkı, mücerret bir güzelliğe karşı hissedilen ve maddiyata dayanmayan samimi bir aşktır. İnsanoğlunun hayal dahi edemeyeceği güzellikteki cennet nimetlerinin bile âşık için bir kıymeti yoktur. Çünkü onun tek arzusu sevgilisine kavuşmaktır:

Meyān-ı yāri āġuş-ı ḫayāle aldıġım demde
Kenār-ı ḫāṭıra gelmez behiştiñ ḥūr u ġılmānı (69/17)

Yād eylemezem mīvesine bāġ-ı behiştiñ
Her çendi ki ol lebleri gülnārı görünce (201/3)

Âşık maddi manevi tüm varlığını sevgilisinin yoluna feda eder. Sevgiliye kavuşma müjdesi için bir değil bin canı olsa hepsini verir. Çünkü âşık için sevglinin uğruna can vermek büyük bir şereftir. Kurban Bayramı'nda Allah yolunda kurban edilen koçlar gibi âşık da canından vazgeçerek kavuşma bayramında sevgilisi uğruna kurban olur:

Cān virme nedir müjde-i vaṣlıñda dilāra
Biñ cān ile bu cānıma minnetdir efenim (181/4)

Ben cānımı neẕr eyledim ey meh reh-i vaṣla
Cān virme seniñ rāhına devletdir efenim (181/3)

Ḳuzucuġım yolıña neẕr eyledim cān u teni
ʿIyd-ı vaṣlıñda seniñ ben ḳoç gibi ḳurbānıñım (177/5)

Âşık için sevgiliden gelen kaçamak bir bakış bile büyük bir lütuftur. Onun tek arzusu sevgilisinin kendisine ilgi göstermesidir. Ancak sevgili ona lütufta bulunmaz, başkalarına ilgi gösterir. Âşık sevgilinin eziyetine maruz kalsa da ona en yüce övgülerini sunmaktan geri kalmaz. Çünkü âşığın gıdası eziyet olduğu için sevgili ona yüz vermedikçe onun aşkı daha da artar:

Naẓmī'ye sevdicegim cevr ü cefā itseñ de
Yine ey ġonca dehen medḥiñi raʿnā iderem (172/5)

Sevgili, hilekâr bir avcı olduğu için âşık onun güzelliğinin tuzağına düşüp esir olan bir avdır. Nazmî her güzele gönlünü vermeyen dikkatli davranan biri olsa da sevgiliyi gördükten sonra ona gönlünü kaptırmış ve keder tuzağında bir esir olmuştur:

Naẓmī her ṣayyāda ṣayd olmaz iken tedbīr ile
Şimdi taḳdīrle esīr-i dām-ı hicrāndır gönül (168/5)

Âşığın en büyük özelliği sevgiliye olan aşkında kararlı ve sadık olmasıdır. Yeryüzündeki ve gökyüzündeki her şey onun sevgiliye olan aşkının şahididir. Dünyanın sonu gelip kıyamet dahi kopsa o aşkından ebediyete dek vazgeçmez:

Şāhidimdir seni sevdigime bu ārż u semā
Dönmem ʿaşḳıñdan ebed olsada yevm-i ʿaraṣāt (100/2)

Sevgilinin peşinde birçok âşığı olsa da onun güzelliğinin en sadık âşığı Nazmî'dir. O, canından da olsa yine de sevgilinin üzerinden elini çekmez. Dolayısıyla sevgiliye kavuşmaya layık tek âşık da odur. Bu yüzden sevgilinin ona merhamet edip lütufta bulunmasını ümit eder:

Ṣūret-i ẓāhirde gerçi bī-ḥesābdır ʿāşıḳıñ
Līk Naẓmīveş ḥaḳīkat dil-fikār olmaz saña[58] (93/5)
Ḥüsnüñe ʿāşıḳ egerçi ister isen işte ben
Vaṣlıña lāyıḳ egerçi ister iseñ işte ben
ʿĀşıḳ-ı ṣādıḳ egerçi ister iseñ işte ben
El-meded müştāḳıñım ey mihr-i raḫşān el-meded
El-meded ḥayrānıñım ey māh-ı tābān el-meded *(238/3)*

Naẓmī ʿāşıḳdır saña ey şāh-ı ḫūbān ṭoġrısı
Çekmez el senden egerçi virse de cān ṭoġrısı
ʿAşḳına arż u semā şāhiddir el-ān ṭoġrısı
El-meded müştāḳıñım ey mihr-i raḫşān el-meded
El-meded ḥayrānıñım ey māh-ı tābān el-meded *(238/4)*

4.4.2.1 Gönül

Aşkın asıl merkezi gönüldür. O, âşığın söz dinlemeyen, aşkın ve güzelliğin karşısında duramayan ve sevgilinin her türlü eziyetine boyun eğdiği için gam yuvasına dönen iç

[58]ṣūret-i ẓāhirde gerçi bi̱-ḥesābdır ʿāşıḳıñ/Li̱k Naẓmi̱veş ḥaḳi̱kat bir dil-fikār olmaz saña vezin gereği bir kelimesi metinden çıkarıldı.

dünyasıdır. Gam ise âşığın gönlünde konaklayan ve her daim onunla sohbet eden bir misafirdir.

Anıñ nāmı ki ġamdır ḫāne-i göñlümde mihmāndır
Gice gündüz o mihmānım benimle itmede ṣoḥbet (105/2)

Gönül ağzına kadar inci dolu bir hazinedir. Ancak içinde inci olan istiridyenin denizin derinlerinde olduğu gibi gönül de gam deryasının tam ortasında tek başınadır. Ona kucak açan derdini dinleyen kimse yoktur:

Bir ṣadefdir dil güherlerle ṭoludur leb-be-leb
Çāre ne deryā-yı ġamda yoḳ aña hīç bir kenār (70/16)

Sevgili güzelliği ile âşığın gönlünü bir anda kendine çekebilme hoşluğuna sahiptir:

Bir laḥẓada ceẕb-i dil ider ceẕbe-i ḥüsnüñ
Ey şūḫ-ı cihān bunca ḥalāvet saña maḫṣūṣ (150/4)

Sevgilinin gözleri ve bakışları âşığı sarhoş eden unsurlardır. Gönül sevgilinin gözlerini seyrederek mest olup kendinden geçer. Sevgilinin lal renkli dudağı şaraptır, âşık kendisini sarhoş eden sevgilinin dudağına kavuşabilme arzusu ile meyhane meyhane gezer:

Nigāh-ı çeşmiñi seyr eyleyüp mestāne mestāne
Göñül laʿliñ ḫayāliyle gezer meyḫāne meyḫāne (198/1)

Gönül daima hasta ve yaralı olarak tasavvur edilir. Sevgili onu hançere benzeyen kaşları, kirpik okları ve keskin bakışları ile sürekli yaralar. Sevgiliye kavuşamamak ondan ayrı kalmak gönlü hasta eder. Gönül biçaredir, onun yaralarını ünlü hekim Lokman dahi iyi edemez, Felatun bu yaraları görse elinden ağlamaktan başka bir şey gelmez:

Gelse Loḳmān idemez zaḫm-ı dile bir çāre
Yāre-i göñlümi görseydi Felāṭūn aġlar (124/2)

Âşığın bütün derdinin ve kederinin sebebi sevgilisinden ayrı olmak, ona kavuşamamaktır. Eğer sevgilisine bir kez kavuşabilse onun gönül hanesinden hasret derdi kaçar gider:

Gelse āġūş-ı visāle āh bir kez ol nigār
Derd-i ḥasret ḫāne-i göñlümden itseydi firār (307/20)

Şair gönlü; bakımsız, terkedilmiş, harap yerleri mesken edinmiş bir kuş olan baykuşa benzetmektedir. Çünkü o, sevgilisine kavuşup mesut olmak, şenlenmek arzusundayken bu isteği gerçekleşmediği ve ayrılık acısı ile kahrolduğu için harabeleri kendine mesken edinmiştir:

Viṣāliñle gönül maʿmūr u ābād olmaḳ isterken
Firāḳıñla gezer baykuş gibi vīrāne vīrāne (198/3)

"Ken'an ülkesinin ayı" anlamına gelen "mah-ı Ken'an" tabiri Hz. Yusuf için kullanılan sıfatlardan biridir. Âşıklar sevgililerinin güzelliğini anlatabilmek için Hz. Yusuf'un güzelliği ile mukayese etmektedirler. Sevgili Hz. Yusuf kadar hatta bazen ondan daha da üstün bir güzelliğe sahiptir. Âşığın gönlü, Hz. Yusuf güzelliğine sahip sevgiliye bir anda hayran olduğundan beri gece gündüz ona kavuşma hayali kurmaktadır:

Gönül ol Yūsuf-ı ḥüsnüñ olaldan nāgeh ḥayrānı
Ḫayāl eyler gece gündüz viṣāl-i māh-ı Kenʿānı (69/16)

Klasik Türk şiirinde gönlün, sevgilinin zincire benzeyen uzun ve siyah saçlarına bağlandığı sık sık kullanılan tasavvurlardan biridir. Sevgilinin aşkına tutulmuş âşığın çaresiz gönlü için kaza (yargı) hükmünü vermiş ve onu sonsuza dek saçları ile esir etmiştir:

İtdi güzelim ḥükmü ḳażā ʿaşḳıña dūçār
Bu gönlümi nāçār
Taḳdīr ile bend oldı gönül zülfiñe ġāyet
Yoḳ buña nihāyet (102/2)

Gönül için kullanılan benzetme unsurlarından biri de "ülke, devlet" gibi anlamları olan mülk ve kişver kelimeleridir. Nazmîye göre sevgilinin ordusu âşığın gönül ülkesini kuşatmış olsaydı eğer gam askerleri gönül mülkünde kalamazdı:

Kişver-i gönlüm iḥāṭa eylese ceyş-i server
Mülk-i dilde leşker-i ġam ġayrı ṭutmazdı ḳarār (307/22)

Âşıklarına cevr ü cefa etmeyi adet edinmiş sevgili, onların şen gönüllerini perişan etmiştir:

Gönlümü aldı ezelden bir şeh-i[59] ʿāli cenāb
İtdigi cevr ü cefāyı bir kerre itmez ḥesāb
Öyle şūḫa meyl iden çekmekdedir dāʾim ʿaẕāb
ʿĀşıḳıñ maʿmūr olan dil mülkini ḳıldı ḫarāb
Böyle derde dūş olan maʿmūr u ābād olmamış (231/2)

Âşığın gönlünün "şeyda, mecnun, deli, divane" gibi kelimlerle anılması sevgilinin bütün umursamaz, ilgisiz ve vefasız tavırlarına rağmen ondan hiçbir zaman vazgeçememesinden ve ona karşılıksız olarak bağlanmasından kaynaklanmaktadır.

Deli gönül merhametsiz sevgilinin vefasız olduğunu bilmez onu lütufkar biri zannederek vuslat talebinde bulunur:

Dil-i dīvāne teklīf-i viṣāl itmiş o bī-raḥme
Vefāsız oldıġıñ bilmez mürüvvetkār ẓann itmiş (149/4)

Gönül, çoğu zaman denizin ortasında pusulasını şaşırmış yardım çağrısında bulunan bir gemiye benzetilmektedir. Âşığın gönlü sevgilinin yokluğunda fırtınanın giderek arttığı gam denizinde kalmış ümitsiz bir gemidir. Eğer sevgili yardıma gelmezse keder içerisinde boğulacaktır:

Rūzgār-ı nā-müsaʿid baḥr-i ġamda artmada
Nā-ümīd-i keştī-i dil ġarḳ-ı hicrān oldı gel (169/4)

Âşığın gönül levhası putlarla dolu bir tapınak gibi sevgilinin güzel suretinin hayali ile doludur. Bu durumu görenler onun gönlünü bir puthaneye denk tutmaktadırlar:

Ḫayāl-i naḳş-ı[60] ḥüsnüñle derūnum levḥası memlū
Görenler göñlümi cānā ḳıyās itmez mi putḫāne (300)

Tasavvufi nazariye göre gönül Allah'ın makamı olarak düşünüldüğü için insanı vahdete ulaştırabilecek manevi idrak merkezidir. Çünkü Allah yere göğe sığmazken kullarının gönüllerine sığmıştır. Bu sebeple gönül Allah'ın evi ve manevi Kâbe olarak kabul edilir ve mutasavvıflara göre çok kıymetlidir (Üstüner, 2007: 224-225).

Şair aşağıdaki örnekte Allah'ın insanın gönlünde olduğunu ve orada aranması gerektiğini ifade etmektedir:

[59] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmıştır.
[60] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmıştır.

Ḥaḳḳ'ı sen ḳande ararsan yoḳla kendi göñlüni
Göñlüñ içre yoġ ise ger ulu Yezdān ḳandedir (132/5)

Nazmî bir başka örnekte ise Hz. İbrahim'in oğlu ile birlikte inşa ettiği maddi bir yapı olan Kâbe yokken meleklerin insanın gönlüne secde ettiklerini zikretmektedir:

İsm ü cism mi yoġiken Kaʿbe'niñ aṣlā dilde
Ādemiñ göñlüne eylerdi melā'ik secde (274)

4.4.2.2. Âşığa Ait Vücüt Aksamı ve İlgili Durumlar

Beden (Cism, Ten, Vücut, Gövde)

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde âşığın vücudu zayıf, güçsüz ve yara dolu olarak tasvir edilmektedir. *Dîvân*'da âşığın vücuduyla ilgili tasavvurlar da bu geleneğe uygundur. Şair sık sık âşığın vücudunun aşk yüzünden zayıf düştüğünü mübalağalı bir anlatımla ifade etmektedir. Ona göre âşığın bedeni o kadar zayıflamıştır ki aynada dahi görülemeyecek hâle gelmiştir:

Göremem kendimi āyīneye baḳsam aṣlā
Ol ḳadar żaʿif vücūd itdi beni ʿaşḳ zīrā (301)

Sevgiliden ayrılmak âşığın bedeninde derin yaralar açan büyük bir acıdır. Bir ok gibi âşığın bedenine saplanan ayrılık acısı büyük bir tahribata sebep olur. Âşığın bedeni üst üste yaşadığı ayrılık acıları yüzünden bir kalbur gibi delik delik olmuştur:

Birbir ardınca gelür sīneme yeter hicrān
Eyledi cismimi eyvāḥ miṣāl-i ġırbāl (308/35)

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde âşığın vücudunda açılan yaralar rengi dolayısıyla gül bahçesinde açılan kırmızı güllere ve bu yaraların üzerindeki koyu renkli kabuk bağlayan bölümü ise lale çiçeğinin göbek kısmında bulunan siyahlığa benzetilmektedir. Âşığın yaralı sinesinde sevgilinin ayrılık ateşi ile kırmızı renkli güller açılmıştır. Onun zayıf bedeni ise bu yaralardan dolayı lale bahçesine dönmüştür:

Güller açmış dāġ-ı hicriñ sīne-i mecrūḥuma
İşte bu cism-i nizārım lāle-zārıñdır seniñ (162/3)

Âşığın bedeni ile ilgili tasavvurlarda ateş önemli bir unsurdur. Âşık için sevgilisine kavuşamamanın verdiği acı ateş gibi yakıcıdır. Ateşin mumun bedenini eritip yok ettiği gibi ayrılık acısı da âşığın bedenini yakıp yok etmektedir:

Gözüm nūrı seni benden felek böyle ıraġ itdi
Bu ḫaste ʿāşıḳ-ı zāra heme ẕevḳi[61] yasaġ itdi
Bu firkat āteşi cismim miṣāli bir çırāġ itdi
Şerār [u] dūd-ı āhım sīnemi pür-dāġ dāġ itdi
Āyā göñlüm ṭabībi göñlümü kimler tımār eyler (230/2)

Nazmî'nin vücudu hasret ateşi ile yandığı için artık tüm vaktini bu ateşin verdiği sıkıntı ile ah ederek geçirmektedir:

Āteş-i ḥasret-i miḥnetle vücūdum yandı
Şimdi ben āh-ı şerer-bārım ile eglenürüm (190/3)

Boy

Âşığın boyu keman kaşlı sevgilinin eziyetlerine tahammül etmekten iki büklüm olmuştur. Onun çektiği ahlar doğudan batıya kadar uzanıp bütün âlemi sarmıştır:

Şarḳdan ġarba resīde olur elbet yeter āh
Ol kemān ebrū bükünce ḳaddimi mektūb gibi (287)

Ciğer

Nazmî Dîvânı'nda ciğerden daha çok kanı dolayısıyla söz edilir. Çünkü sevgili kirpik, gamze ve kaş gibi güzellik unsurları ile âşığın ciğerinde yaralar açıp kanatır. Sevgilinin kana susamış, gaddar gamzesi âşığın ciğer kanını içip sarhoş olsa da gözü doymaz daha çok kan dökmek isteğiyle âşığın canına da kasteder:

Ciger ḳanım içince mest olup ol ġamze-i ḫūnḫᵛār
ʿAcebdir ḳanmayup ḳana yine ārzū-yı cān itmiş (148/2)

Âşığın ciğeri; gönlü, sinesi ve bedeni gibi hep yaralarla doludur. Bu yaralardan başka onun yanında olan, perişan hâline acıyan, onu teselli eden kimsesi yoktur:

Bir acır mı bulunur şu benim aḥvālime āh
Cigerimde bulunan yaralarımdan ġayrı (218/4)

[61] ز harfi ile yazılmış.

Âşığın ciğeri aşk ateşi ile yanıp kül olduğu için birçok örnekte ciğer kebaba benzetilmektedir. Âşık harap olacağını ya da ciğerinin yanıp kebaba döneceğini bilse de aşk şarabını içmekten geri durmaz:

İçeriz bāde-i ʿaşḳıñla ḫarāb olsaḳ da
Senc-i miḥnetde ciger gibi kebāb olsaḳ da (200/1)

Yoġimiş sende vefā ey gül-i nāzik bedenim
Ḫār-ı zar-ı elemiñ ḳılmada yāre bu tenim
Lebiñ emmek emelinde gezinürken dehenim
Nār-ı ġamla cigerim āh kebāb oldı benim
Ben şarāb istedim ey şūḫ kebāb istemedim (226/3)

Açdı tīr-i nigehiñ sīneme yüz biñ yāre
Ey kemān ebrū ciger olmada pāre pāre
Derdine çāre aramaḳda dil-i bī-çāre
Yoġimiş bādeden özge aña hīçbir çāre
Ben şarāb istedim ey şūḫ kebāb istemedim (226/4)

Göz

Âşığın gözleri; rengi, şekli ve kirpiklerle olan münasebeti ile değişik tasavvurlar içerisinde ele alınmaktadır. Âşığın gözleri, sevgilinin güzelliğinin tecelli ettiği ve değer kazandığı yer olduğu için önemli bir unsurdur. Acının, kederin ve türlü zorlukların meskeni olan âşığın gözü hep kanlı yaşlar döker. Âşık sabahlara kadar uyumaz sevgilisine kavuşma arzusu ile gözyaşı döker. Matem gecesinde aşk ehlinin hâli perişandır, sabaha kadar kanlı yaşlar dökerek uyumazlar:

Gice tā ṣubḥa ḳadar şeb-nem-i eşki dökilür
Müjde-i vuṣlat ile dīde-i giryān uyumaz (139/3)

Ehl-i ʿaşḳıñ nedir ol ḥāli meded yā Rabbi
Şeb-i mātemde gözinden dökerek ḳān uyumaz (139/5)

Âşığın gözyaşları miktarı, dökülme, saçılma ve akış şekli bakımından, nehre benzetilmektedir. Âşığın gönlü her sabah gonca sevgilinin aşkı ile ağlayıp inleyen bir bülbüldür. Gözyaşları ise sevgilinin güzelliğinin gül bahçesini sulayan bir akarsudur:

Her seḥer ey ġonca göñlüm çü hezārıñdır seniñ
Gülşen-i ḥüsnüñde eşkim cūybārıñdır seniñ (162/1)

Nazmî, gözyaşlarını nehire benzettiği başka bir örnekte ise, memleketinden ve arkadaşlarından uzakta, yalnız kaldığı Fırat Nehri'nde tüm zamanını ağlayarak geçirdiğini dile getirmektedir:

Tek ü tenhā ḳalalı āh Fırāt Nehri'nde
Dīdelerden aḳan enhārım ile eglenürüm (190/4)

Şair başka bir örnekte ise gözyaşlarını, kanlı ve çok olması sebebiyle Kızılırmak olarak ifade etmektedir. Ayrıca bu örnekte gözyaşları, kanlı olması sebebiyle şaraba da benzetilmektedir. Âşığın yaşlı gözleri ağlamaktan kızarmış Kızılırmak gibi görünmektedir:

Aġlamaḳdan Ḳızılırmaġ'a dönüp dīdelerim
Dehr-i seylāba virüp cūşiş ile eşk-i terim
Hicr ü ġamla bilemem neydügi şām u seḥerim
Söylesem dilde daha gör nelerim var nelerim
Gözlerim yaş-ı firāḳ ile şarāb oldı bu şeb
Senc-i miḥnetde ciger yandı kebāb oldı bu şeb (222/3)

Âşığın gönlünü kendine bağlayan sevgililerin gazabı, gam çeken âşığın ise kan dolu gözleri vardır:

Dilsitānıñ gerçi nāzı ḫışm-ı cevr-efzūnı var
ʿĀşıḳ-ı ġamkeşlerin de dīde-i pür-ḫūnı var (126/1)

Sevgilinin yokluğunda âşığın kan dolu gözleri gam kadehi ile sarhoştur, sinesi yanmış, gözü yaşlı ve gönlü perişan olmuştur:

Cām-ı ġam maḫmūrı oldı çeşm-i pür-ḫūnım meded
Sīne sūzān dīde giryān dil perīşān oldı gel (169/2)

Sine (Göğüs, Bağır)

Âşığın sinesi; çektiği acı ve ıstıraplardan dolayı her daim ateşler içinde, kanlı ve yaralıdır. Onun üzerindeki kanlı yaralar kırmızı güle, kabuk bağlamış kısımlar ise lale çiçeğinin ortasındaki siyahlığa ya da yanığa benzetilir. Âşığın sinesinde o kadar çok yara vardır ki artık o, bir gül bahçesi olarak tasavvur edilir. Üzeri parça parça yaralarla dolu sine,

bazen âşığın gonca ağızlı sevgiliden ayrı olmanın verdiği acı ile döktüğü gözyaşlarıyla suladığı bir bahar bahçesi bazen de ayrılık ateşi ile oluşmuş türlü renklerdeki yanıklarla sevgilinin seyretmesini istediği bir gül bahçesidir:

Sīnem üzre şerḥa şerḥa dāġlar ey ġonca-fem
Eşk-i firḳatle açılmış nev-bahārıñdır seniñ (162/2)

Reng-i elvān görünür sīnede dāġ-ı hicriñ
Seyr it ey ġonca-dehen ʿayn-i gülistān gibi (216/6)

Sevgili, can alıcı keskin gamzeleriyle âşığın tertemiz sinesinde parça parça açtığı yaralar ile onun bir lale bahçesi gibi görünmesine yol açmıştır:

Tīġ-ı ġamzeñ şöyle ḳıldı şerḥa şerḥa sīnemi
Lāle-zāra döndürüp bu sīne-i bī-kīnemi (217/1)

Âşığa göre sevgili kendisini yeni âşıklarından biri zannedip yabancı bildiği için bağrını kan edecek kadar eziyet etmektedir. Oysaki ta ezelden beri âşık onun aklını başından alan sarhoş edici gamzesine aşinadır:

Yeñi ʿāşıḳ mı ẓan itdiñ ki baġrım ḫūn ider cevriñ
Ezelden ġamze-i ser-mestine ben āşinā düşdüm (187/2)

Âşık sevgilinin hasreti ile çektiği acıyı sinesindeki her tüyün, gönlündeki her yaranın ve güçsüz bedeninin dile gelip anlatmasını istemektedir:

Ḥasretile sīnede her mūyım olsun bir dehān
Rīşe-i dāġ-ı derūnum cism-i zārım söylesün (192/3)

Âşığın gönlünde zulüm testeresi ile bin yarık açılmıştır. O ölse dahi kimseye derdini açıp sırrını paylaşamaz. Gönlündeki sırrın, derdin, kederin görülebilmesi için sinesinin açılıp gönlünün içine bakılmasını ister:

Erre-i cevr ile biñ raḫnelerim var dilde
Sīnemi yar da benim gör nelerim var dilde (206/1)

Söylemem rāzımı bir kimseye **Naẓmī** ölsem
Sīnemi yar da benim gör nelerim var dilde (206/5)

Aşk derdi âşığın sinesinde onu hayatta tutan canı gibi yer edinmiştir. Âşık sevgilisine karşı duyduğu aşkı, Allah'a olan imanı kadar güçlü ve kıymetli olduğu için sinesinde saklamaktadır:

Derd-i ʿaşḳıñ yer idüp sīnedeki cān gibi
Ṣaḳlarım sīnede ʿaşḳıñ seniñ īmān gibi (216/1)

Dîvân'da, âşığın sinesi yaralarla dolu olmasının dışında ağzına kadar sevgilinin her biri ayrı bir cevher olan sıfatları ile dolu olan bir hazine olarak ele alınmaktadır:

Açmadım faẕlını gencīne-i sīnem ṭoludur
Şöyle ki cevher-i naʿtıñ ile hep māl-ā-māl (313/25)

4.4.2.3. Maddi ve Manevi Hâller

Aşk

Arapça aslı "ışk" olan kelimenin lügat anlamı *"şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması*" şeklindedir. Sözlüklerde aşk sözcüğü ile aynı kökten gelen ve anlamı "şarmaşık" olan "aşeka" arasında yakın bir ilgi olduğu ifade edilir. Sarmaşık bitkisinin etrafını kuşatıp sardığı diğer bitkilerin sularını emmesi, onları zayıflatıp soldurması hatta kuruyup yok olmalarına sebep olması gibi aşk duygusu da âşığın sevgilisinden başka her şey ile bağını kesip sararıp solmasına sebep olmaktadır (Uludağ, 1991: 11-17).

Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerde aşk kelimesi yer almaz, "sevgi" genellikle "hub, muhabbet ve meveddet"sözcükleri ile ifade edilmektedir. Bundan dolayı ilk sufiler Allah sevgisinin aşk kelimesiyle ifade edilmesinin doğru olmadığını savunarak çoğunlukla "aşk, âşık ve mâşuk" kelimeleri yerine "hub, muhabbet, habib, mahbub" kelimelerini kullanmayı uygun görmüşlerdir. Ancak bazı ayet ve hadisleri dayanak göstererek "aşk" kelimesini kullanmanın uygun olduğunu düşünenler de vardır. Örneğin; Bakara suresinin "İman edenler Allah'ı daha şiddetle severler" (el-Bakara 2/165) ayetindeki "şiddetli sevgi" aşktır. Bunun yanında Tevbe suresinde müminlerin Allah'ı her şeyden çok sevmeleri gerektiği yer almaktadır (et-Tevbe 9/24). Ayrıca "habibullah" (Allah'ın sevgilisi) ismi ile bilinen Hz. Muhammet'in Hz. Ömer'e, "Ben sana herkesten daha sevimli olmadıkça iman etmiş olamazsın" hadisi bulunmaktadır (Buhârî, "Îmân", 8-9; Müslim, "Îmân", 67-70). Mutasavvıflar bu ayet ve hadislerden yola çıkarak Allah'a ve Hz. Muhammet'e âşık olmanın gerektiğini savunmuşlardır (Uludağ, 1991: 11-17).

Mutasavvıflar *Kur'ân-ı Kerîm*'deki "Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler." (Mâide, 5/54) ayetinden yola çıkarak aşk cevherinin ezelde ilahi lütfun bir sonucu olarak meydana geldiğini ifade ederler. İnsanın da Allah'ın ezelde kendisini sevmiş ve hidayet ihsan etmiş olmasından hareketle Allah'ı sevdiğini ifade ederler. Nazmî de aşağıdaki örneklerde bir kula Allah aşkından daha başka bir ihsan olamayacağını dile getirmektedir. Ona göre; Allah aşkı ile dolu bir gönül artık başka bir şeye meyletmez:

Ḳula iḥsān olamaz ʿaşḳ-ı Ḫudā'dan ġayrı
Dile maḥbūb olamaz māh-likādan ġayrı (214/1)

Bir göñül ki seniñ ʿaşḳıñ ile memlū olmuş
Ġayrı bir yār-i vefādārı o neyler yā Rab *(1/6-3)*

Tasavvufi nazariye göre aşk, hakiki ve mecazi olarak ikiye ayrılmaktadır. İnsanın başka bir insanı ya da diğer yaratıkları sevmesi mecazi aşk, Allah'ın kulu ya da kulun Allah'ı sevmesi ise hakiki aşk olarak ifade edilmektedir. Allah gizli bir hazine iken bilinmeyi arzulamış, bu arzu ve aşk evrenin yaratılmasına sebep olmuştur (Canım, 2021: 43).

Bir elin çıḳmaz ṣadāsı kim bilürdi çalsa da
Kaf [u] nūnuñ perdesinde sāz-ı ʿaşḳ dürlü hevā (91/5)

Hak yoluna giren bir kimse için Allah'a ulaşmanın en kısa yolu ise aşktır. Hakiki aşka mecazi aşk ile ulaşılır. Çünkü dünyadaki güzeller, hakiki güzel olan Allah'ın güzelliğinin zuhur ettiği yerlerdir. İnsan bu güzelleri sevmekle sevmenin ne olduğunu öğrenir ve onlardaki güzelliklerin Hakk'ın güzelliği olduğu bilinciyle hakiki aşka ulaşır (Üstüner, 2007: 86).

Âşık birçok çetin aşamadan geçtikten sonra hakiki aşka ulaşır, tek ve gerçek varlık olan Allah'ın varlığında kendi varlığını yok ederek fenafillah mertebesine ulaşır. Fenafillaha ulaşmak ise ancak kişinin maddi ölümden önce aşk yolunda nefsini öldürmesi ile gerçekleşebilir. Nazmî de bu aşamaları geçip mecazi aşktan kurtulup hakiki aşkın sırrına vasıl olmadan ölmek istmez:

Alma bu ʿaşḳ-ı mecāziyle İlāhī cānımı
Sen refīḳ eyle baña iḳrārımı īmānımı
Almaz oldı ġayrı defter cürm-i bī-pāyānımı
Dergehe taḳdīm idince defter-i ʿiṣyānımı
El-meded senden meded sulṭānım Allāh el-meded (2/4)

Sıhhat ve vuslat bekleyen bir aşk hastası olan Nazmî hekim-i ezelî olan Hakk'tan aşk ile derman beklemektedir. Onun tek arzusu mecazi aşktan geçip hakiki aşk olan Hakk'a ulaşmaktır:

Benim ey Bār-i Ḫudā taḳlīdim eyle taḥḳīḳ
İde gör ʿaşḳ-ı mecāzīmi ḥaḳīḳiye vuṣūl *(1/1-2)*

Ḫaste-i ʿaşḳıñ olup ṣıḥḥat u vuṣlat dilerem
Ey Ḥakīm-i[62] ezelī ʿaşḳ ile dermānımı bul *(1/1-4)*

Bu yolla fenafillaha ulaşan âşık geçici de olsa masivaya bağlandığı için pişman olur ve tövbe eder. Âşığın amacı vuslata erdiğinde canını sevgiliye kurban etmektir (Uzun, 1991: 18-21).

Gerçi teslīm-i rıżāyım tīġ-i bend-i ʿaşḳile
ʿIyd-ı vaṣl-ı yāre ḳurbān oldığım demdir bu dem (180/2)

Aşk yoluna giren kişi Allah'a ulaşmak için canından vazgeçer:

Menem ol rāh-ı ʿaşḳıñda iden cān ü teni ifnā
Cemāliñ seyridir maḳṣūd bu ednā bendeñe şāhā (92/1)

Nazmî, Allah aşkı ile vücut gemisini aşk denizinin dalgaları arasında yok ederek fenafillah mertebesine ulaşmıştır:

ʿAşḳile bir nūra ġarḳ itdim vücūdum keştīsin
Baḥr-i ʿaşḳ mevcinde ġalṭān oldığım demdir bu dem (180/4)

Mutlak hakikat olan Allah'a ulaşmanın (vuslat) aşk ve akıl olmak üzere iki yolu bulunmaktadır. Âşık aşkın, zahit ise aklın sembolüdür. Aşk amaca ulaştıran en kısa ancak en çetin yoldur. Akıl gönlü aşktan ayırmak ister, gönül ise aşka koşar, onu her şeye tercih eder. Mutasavvıflar baştan beri akılla Allah'a varılamayacağını, O'na ulaşmanın sadece sevgiyle mümkün olduğunu iddia etmişlerdir (Uludağ, 1991: 11-17).

Şeyṭān gibi īmānıma göz dikme be zāhid
ʿAşḳı baña terk it deyu gel itme naṣīḥat (106/3)

Ben mest-i mey-i mey-gede-i kişver-i ʿaşḳım
Bundan baña aʿlā olamaz dāye-i devlet (106/4)

[62] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

Alevi-Bektaşi inancında ise hem hakiki hem de mecazi olarak Sünni inanışın Allah ve Hz. Muhammet'e yönelttiği aşk anlayışının yerine Hz. Ali'ye ve ehlibeyite karşı hissedilen aşırı ve sonsuz sevgi ön plandadır (Uzun, 1991: 18-21). Aşk mefhumu Nazmî'nin şiirlerinde Alevi-Bektaşi geleneğinde olduğu gibi Hz. Ali ve onun soyundan gelenlere karşı duyulan aşırı sevgiyi ifade etmek için zikredilmektedir:

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]
ʿArş-ı dilde seyr olunca bir gice envār-ı ʿaşḳ
Ol zamān ʿarż eyledi dīdārını dildār-ı ʿaşḳ

Ṣaḳlarım sīnede cānım dilde imānım gibi
Güşe-i dilde nihāndır ḳıṣṣa-i esrār-ı ʿaşḳ

Şāhid-i ʿaşḳ cilvesinde biñ tecellī gösterir
Şīvelerle ʿarż idelden vechini dīdār-ı ʿaşḳ

Bendesiyim dergehiñde ʿaşḳla sulṭānımıñ
Luṭfını iḥsān idüp virdi baña ḫünkār-ı ʿaşḳ

Her seḥer būy-ı muḥabbet ḳoḳlarım ben ʿaşḳ ile
Bülbül-i gülzār-ı ʿaşḳım bülbül-i gülzār-ı ʿaşḳ

Rāh-ı ʿaşḳda **Naẓmīyā** sābit-ḳadem olmaḳ gerek
Olur iseñ daḫı Manṣūr gibi sen berdār-ı ʿaşḳ

Çeker-i āl-i ʿabāyım ḫāk-i pāyī Murtażā
Ḳanber'iniñ Ḳanber'iyim bende-i Kerrār-ı ʿaşḳ (159)

Nazmî, aşk (عشق) mefhumunu eski yazı ile yazılış özelliğinden yola çıkarak, "üç harf, beş nokta" rumuzuyla da ifade etmektedir. Şair genel olarak hakiki aşk olan Allah'a ulaştığını ifade ettiği aşağıdaki örnekte besmelenin ilk harfi "b"nin altındaki nokta olan Hz. Ali'nin aşkı ile aşk yoluna girdiğini ve vuslata erdiğini ifade eder. İkinci beyitte ise Allah'ın, gönlünü aşk nuru ile doldurarak kendisini doğru yoldan ayırmamasını niyaz eder:

Ḳıṭʿa[63]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Bā-i *Bismillāh* ile üç ḥarfe itdim ibtidā
Ögrenüp beş noḳṭayı ḥatm itdim anda ders-i tā

Göñlümi envār-ı ʿaşḳıñ ile pür-nūr eyleyüp
Eyleme yā Rab ṣırāṭ-ı müstaḳīmiñden cüdā (3)

Nazmî'nin aşk yolundaki yol göstericisi Hz. Hüseyin'dir. Ona duyduğu aşk ile hakiki aşka vasıl olacaktır:

Ey olan z̲āt u ṣıfātıñ maẓharı nūr-ı Cemāl
Sensin ʿaşḳ rāhında şāhım hādī̲-i burhānımız (5/3-5)

Aşk o kadar ulvi bir değerdir ki onun uğruna kimileri İbrahim Ethem gibi tac ve tahtından vazgeçmiş kimileri ise Hallac-ı Mansur ve Nesimî gibi canlarından vazgeçmişlerdir. Bu sebeple Hallac-ı Mansur "şehid-i aşk" olarak anılmaktadır. Nazmî, Hallac-ı Mansur için "berdār-ı ʿaşḳ" tamlamasını kullanmaktadır. Aşk yoluna girenlerin kararlı olmaları sonunda Hallac-ı Mansur gibi canlarından olacaklarını dahi bilseler vazgeçmemeleri gerektiğini ifade etmektedir:

Rāh-ı ʿaşḳda **Naẓmī̲yā** s̲ābit-ḳadem olmaḳ gerek
Olur iseñ daḫı Manṣūr gibi sen berdār-ı ʿaşḳ (159/6)

Şair "şehid-i aşk" tabirini ise kendisi için kullanmaktadır. Hz. Ali'nin evlatlarının aşkı ile şehit olduğunu mezar taşına yazılmasını vasiyet etmektedir:

Mezārım ṭaşına **Naẓmī̲** yazılsun tā vefātımda
Şehī̲d-i ʿaşḳ-ı evlād-ı ʿAlī̲yyü'l-Murtażā'dır bu (197/5)

Aşk; aklı başından alma, sarhoş etme ve insanı kendinden geçirme gibi vasıflarından dolayı şaraba benzetilmektedir. Aşk şarabı ise âşığa Elest Meclisi'nde sunulmuştur. Âşık o gün sevgilisini ilk kez görmüş ve görür görmez de âşık olmuştur. Âşık sevgilisinin güzelliği karşısında sarhoş olmuş ve o zamandan beri kendinde değildir:

Mest-i ṣahbā-yı[64] Elestiz cām-ı ʿaşḳ-ı yār ile
Ol zamāndan tā bu dem maḫmūr olan Bektāşī̲yüz (141/6)

[63] Mahlas kullanılmamış.
[64] Metinde ḥ ile yazılmış.

Ehl-i ʿaşḳa neşʾeler baḫş eyleyen meyḫāneyim
Cām-ı ʿaşḳı tā ezelden nūş iden mestāneyim (179/1)

Bezm-i vuṣlatda ṣunuldı destime bir cām-ı ʿaşḳ
Nūş idüp ben kendime ser-mest ü ḥayrān görmüşüm (176/2)

Pazar; tasavvufta "ilahi nurların zuhur ettiği makam, kesret ve tefrika mertebesi" olarak tanımlanmaktadır. Aşk pazarı ise âşığın sevgilisine yönelmesidir (Uludağ, 2016: 285)

Nazmî, Elest Meclisi'nde ruhların Allah'a verdikleri sözü hatırlatarak sevgilinin aşkı için gönül nakdini verdiğini ifade eder:

Virüp naḳd-i dili aldım metāʿ-ı ʿaşḳ-ı cānānı
Ezelden yār ile böyle idüp bāzārım eyvāllah (203/2)

Şairin beşerî aşkı konu edindiği şiirlerinde ise genel olarak geleneğe uygun anlatım tarzı ve hayaller görülmektedir. Nazmî aşk derdi ile o kadar zayıflamıştır ki artık aynada görünemeyecek hale gelmiştir:

Göremem kendimi āyīneye baḳsam aṣlā
Ol ḳadar żaʿif vücūd itdi beni ʿaşḳ zīrā (301)

Nazmî'ye göre âşığı aşk derdinin bir çaresi olduğuna inandırıp ona ümit vermek gönlünde yeni yaralar açılmasına sebep olmaktadır:

Tāze dāġ açmaḳ mıdır bilmem derūna niyyetiñ
Ey diyen bu derd-i ʿaşḳıñ var cihānda çāresi (211/3)

Derd-i ʿaşḳa çāre olmaz şöyle meʾmūlem bu kim
Sende ey sāḳī bu derde belki bir dermān çıḳar (136/10)

Aşk karşısında herkes eşittir. Onun tek hükmü, fakir, güçlü, zayıf ayırt etmeden herkesi kendine esir etmektir:

Pādişāhı vü gedāsı yeknişīni mey-gede
Ḥükm iden bu şehr-i ʿaşḳıñ bir ʿaceb ḳānūnı var (126/3)

Ayrılık (Hasret-Hicran)

Âşık için ayrılık; bazen hiç bitmeyen karanlık bir gece, bazen cehennem ateşinden daha yakıcı bir ateş bazen de dermanı olmayan bir hastalıktır. Âşık, sevgilisinden ayrı olduğu için hasret ateşiyle yanmaktadır. Bu hasret sevgilinin güzelliğine, yüzüne, yanağına, dudağına, kaşına vb. gibi unsurlara bağlı olarak gelişmektedir. Aslında âşığın amacı sevgilinin dudağı ve yanağıdır. Çünkü bunlar vahdeti simgeleyen unsurlardır. Ancak âşık bir türlü amacına ulaşamaz ve bu sebeple bazen deli divane bazen de hasta olur. Bu hastalık âşığın belini büker iki büklüm olur. Âşık en çok ayrılık gecesi acı çeker, o sabaha kadar sevgiliye kavuşma düşüncesiyle uyuyamaz:

Şeb-i hicrān ne belā ʿāşıḳ-ı ḥayrān uyumaz
Fikr-i vuṣlatla ider ṣubḥa dek efġān uyumaz (139/1)

Âşığın bahtı Leyla'sına kavuşması için bir yol bulmasına fırsat vermemiş, onu Mecnun (deli) gibi çöllere düşürmüştür:

Beni Mecnūn gibi ṣaḥrālara ṣaldı baḫtım
Bana göstermedi hīç çāre-i Leylā-yı firāḳ (160/2)

Âşık için ayrılık gecesi şeb-i yeldadır (en uzun gece) Kavuşma güneşi ise bir türlü doğmaz:

Miḥr-i vuṣlat ufuḳ-ı[65] ġamda mı ḥabs olmuşdır
Uzadı leyle-i ḥasret şeb-i yeldā-yı firāḳ (160/6)

Âşık sevgilisine kavuşma arzusu ile çare ararken kaza (yargı) müftüsü onun için ayrılık fetvası vermektedir:

Vuṣlat-ı yāre niçe çāre arandım **Naẓmī**
Virdi müftī-i ḳażā ḥaḳḳıma fetvā-yı firāḳ (160/7)

Nazmî'nin kısmeti eziyet anbarından ayrılmıştır ve her sabah ayrılık hizmetlisi onun nasibini getirir:

Behrem enbār-ı miḥenden bana taʿyīn olmuş
Her ṣabāḥ ḫādim-i firḳatle gelür vāye bana (11/2)

[65] Vezin gereği "ufuk" şeklinde okundu.

Âşığın kaderine, sevgilisinin güzelliğinin gül bahçesinde mutlu olmak yerine ondan ayrı kaldığı için matem ahı çekmek düşmüştür:

Neyleyim gülzār-ı ḥüsniñde gülüp açılmadım
Firḳatiñ ey ġonca-fem bir āh-ı şi̯vendir baña (90/4)

Âşığın arzusu, ah rüzgarının sevgilisine ulaşıp ayrılık acısı ile ne hâle geldiğini bildirmesidir:

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]
Yāre varsun bād-ı āhım ḥāl-i zārım söylesün
Firḳat ile genc-i ġamda zārdārım söylesün

Ben şeb-i firḳatde sūzān oldıġım nār-ı ġama
Āb-ı çeşmim bu derūn-ı dilfikārım söylesün

Ḥasretile sī̇nede her mūyım olsun bir dehān
Rī̇şe-i dāġ-ı derūnum cism-i zārım söylesün

Ḫalḳı itdi bī̇-hużūr ey bülbül efgānıñ seniñ
Ṭur birāz gülşende bārī̇ şī̇vekārım söylesün

Ger ölürsem **Naẓmī̇yā** bu derd-i bī̇-dermān ile
Mācerāmı ḥaşre dek seng-i mezārım söylesün (192)

Feryat (Ah, Figan, Nale)

Klasik Türk edebiyatında âşığın inleme, ağlama ve sızlanma gibi acı ve çaresizlik içinde çıkardığı sesler "ah, feryat, figan ve nale" kelimeleri ile ifade edilmektedir. Âşık; kendisini umursamayan, alay eden, aşkına karşılık vermeyen merhametsiz sevgili karşısında acizdir. Aşk hastası olan âşığın, çaresizlik içinde çektiyi acıları feryat ederek sevgiliye duyurup kendine merhamet etmesini ummaktan başka elinden bir şey gelmez. Ah mefhumu ince ve uzun oluşu, çokluğu, rüzgar ile birlikte ele alınışı, ateşli ve dumanlı oluşu, göğe yükselişi gibi özellikleri ile şiirlere söz konusu olmaktadır.

Aşk ateşi ile yanan âşık öyle bir ah çeker ki bu ah göklere yükselip gökyüzünün eteğini parçaladığı için bütün yıldızlar yere dökülür. Bu yıldızlar âşığın ah ederken döktüğü

gözyaşlarıdır. Âşık göklere çıkan bu ahından sevgilisinin etkilenip kendisine insaf etmesini, onu kanlı gözyaşları ile acı içinde yalnız bırakmamasını umut eder:

Medd-i āhım her ḳaçan kim dāmen-i çarḫa irer
Dökilür yere sipihriñ encüm ü sitāresi (5/2-4)

Ser çeken eflāke āh teʾsīr itmez mi saña
Ḳıl mürüvvet ʿāşıḳānıñ çeşmi pür-ḫūn olmasun (193/2)

Âşığın gönlü hasret ateşi ile yanmaya devam ederse göğe çıkan ahının dumanı dokuz feleği geçecektir. Bu sebeple âşık, "ah"tan Allah rızası için biraz sabırlı olup sürekli yetimlerin çektiği ahlar gibi göğe yükselmemesini ister:

Dūd-ı āhım geçecekdir giderek nüh-ṭāḳı
Āteş-i ḥasret-i dil böyle ḳalursa bāḳī (220/1)

Olsun Allāh içün ey āh birāz ṣabr eyle
Göklere çıḳma müdām āh-ı yetimān gibi (216/3)

Ahın rüzgâra benzetildiği aşağıdaki örnekte ise âşığın arzusu ah rüzgarının uzakta olan sevgilisine ulaşıp ayrılık yüzünden çektiği acıları bildirmesidir:

Yāre varsun bād-ı āhım ḥāl-i zārım söylesün
Firḳat ile genc-i ġamda zārdārım söylesün (192/1)

Ancak sevgili âşığın feryadına kulak vermez. Âşık vuslat için canını dahi verse kıymeti yoktur. Çünkü sevgilinin gözünde bu figanların bir pul kadar değeri yoktur.

Bir pula almaz fiġānım gūş ḳılmaz nālemi

Vaṣl-ı dildāra eger cān naḳdini virsem peşīn (10/22)

Âşık, sevgiliye gönül verdiğinden beri onun hasret gamı ile gece gündüz ağlayıp feryat eder. Onun tek sermayesi çektiği ahların uzunluğudur. Ne yazık ki bu ahlar vuslatı satın alabilmek için sevgiliye rehin bırakılacak kadar değerli değildir:

Gice gündüz ġam ile āh ü figān itmededir
Dil-i zārıñ olalı ḥāli dīger-gūn aġlar (124/6)

Ceyb-i endīşemde sermāyem benim bir medd-i āh
Āh olur mı hīç metāʿ-ı vaṣl-ı cānāna rehīn (10/23)

Dîvân'da Hâkî isimli şairin bir beytine tesdis olarak yazılan 224 numaralı manzumede âşığın çektiği âhın sebebi, sevgiliden ayrı olmak ya da sevgilinin ilgisizliği değildir. Bu manzumede âşık, sevgilinin güzellik unsurlarından olan perçeminin kesilmesinden dolayı beddua etmektedir. Âşık sevgilisinin perçemini kesen kişiye karşı öylesine kızgındır ki ondan bir ömür nefret eder. Onun ahının ateşi o kadar güçlüdür ki dağları bile eritir. Keskin bir ok gibi olan dili ölüm hançeri ve zalimlerin kanını dökecek bela neşteridir:

ʿÖmrüm olduḳça eger nefred idersem yeridir
Āteşīāhım ise ṭaġları billāh eridir
Tīzdir tīġ-ı zebānım ki ḳażā ḫançeridir
Ẓālimiñ ḳanını dökmekde belā neşteridir
Ḳurusun elleri miḳrāżı añа göstereniñ
Sevdigim perçemini ʿömri kısalsun keseniñ (224/5)

Cevr (Cefa, Mihnet)

Bu kavramlar, klasik Türk şiirinde âşık ve sevgili ile ilgili yapılan tasavvurlarda yer alan önemli unsurlardandır. Genel olarak zalim, merhametsiz, gaddar ve vefasız gibi olumsuz sıfatlarla anılan sevgilinin en büyük vasıflarından biri âşığa cefa etmektir. Sevgilinin bir lütfu binlerce cefası mevcuttur. O lütuf konusunda bu kadar cimri olmasına rağmen cefa konusunda çok cömerttir. Âşık ise bu durum karşısında kanlı gözyaşları dökse de birgün mükafatlandırılacağını ümit ederek sabretmeye çalışır.

Kırık bir kadehin içindeki şarabın damla damla dökülmesi gibi sevgilinin cevr taşı ile kırılıp, incinen âşık da parça parça yerlere dökülmektedir:

Seng-i cevriñle begim sāġar-şikest itdiñ beni
Curʿaveş ḫāk-i siyehden daḫı pest itdiñ beni (210/1)

Âşık, sevgilisine seslenerek ettiği cefalardan usandığını, derdinin çok olduğunu bildirerek artık daha fazla cefa etmemesini ister:

Derdim yetişür itme baña ġayrı cefāyı
Biñ dürlü ezāyı
Ey şūḫ-ı sitemkār cefālardan uṣandım
Miḥnetlere ḳandım (185/7)

Sevgili dışında rakip, zaman, felek, talih gibi unsurlar da âşığın cefa çekmesine sebep olmaktadır. Şair aşağıdaki iki örnekte de cefa çekmesinin Allah'ın kendisine takdir ettiği kaderi olduğunu ifade etmektedir:

Bütün bu çekdigim cevr ü cefālar ḥükm-i tāliʿdir
Ne çāre ʿillet-i ʿaşḳa ezelden mübtelā düşdüm (187/4)

Çekdigim cevr ü cefā ḥükm-i ḳażā āh çāre ne
Virmişiz ḥükm-i ḳażāya biz rıżā āh çāre ne (199/1)

Gönül kırıcı, kaba ve cahil kimselere lütuflar bahşedilirken âşıklara ise cefa etmek adet olmuştur:

Zümre-i nādān-ı ʿālem maẓhar-ı luṭf olmada
Ehl-i ʿaşḳa ʿādet olmuş hep cefā āh çāre ne (199/4)

Nazmî için dünyanın elemi onun canını acıtacak kadar önemli değildir. Bu sıkıntılar onun için zevk ve sefadır. O, yaşadığı bütün acıların sebebini sevgilinin cefasından kaynaklandığını ifade etmektedir:

Baña çarḫıñ elemi ẕevḳ ü ṣafādır cümle
Çekdigim cevr ü cefāyı heme senden çekerim (174/4)

Âşık için en büyük cefa sevgilisinin onu umursamamasıdır. Sevgilinin âşığa cefa etmesi ona ilgi gösterdiği anlamına gelmektedir. Bu yüzden âşık çoğu zaman sevgilinin cefasından şikayet etse de aslında onun için bir lütuftur:

Yāriñ saña cevri daḫı olursa da ey dil
Sen anı kerem bil
Yardan gelen ʿuşşāḳa eger nāz u edādır
Hep luṭf-ı ʿaṭādır (121/4)

Gam (Gussa, Dert, Keder)

Âşığın perişan olmasının sebebi ona musallat olan bu unsurlardır. Âşık için vuslat dışındaki her şey onun acı çekmesi için bir vesiledir. *Dîvân*'da gam için düşman askeri, ateş, kadeh, zehir, rüzgar, deniz vb. kelimelerle birçok farklı tasavvurlar yer almaktadır. Sevgili âşığın yanından uzaklaştığında gam askerleri onun gönlüne misafir olur. Gönül mülkü gam ateşiyle yanıp küle döner. Âşığın ağlamaktan kızarmış gözleri gam kadehi ile sarhoş olmuş,

sinesi yanmış ve gönlü perişandır. Onun gönül kuşu gam zehrini içmekten mihnet şişinde yanıp kül olmaktadır. Gam denizinde fırtınanın ortasında kalan gönül gemisi ayrılık acısıyla boğulmaktadır. Nazmî'nin sevgilisinden ayrı olmanın acısı ile gam tufanı gibi döktüğü yaşlar büyük bir deniz olup bütün âlemi gark etmeye yetecektir:

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]
Gitme şāhım leşker-i ġam dilde mihmān oldı gel
Mülk-i göñlüm nār-ı ġamla yandı sūzān oldı gel

Cām-ı ġam maḫmūrı oldı çeşm-i pür-ḫūnım meded
Sīne sūzān dīde giryān dil perīşān oldı gel

Zehr-i ġam nūş eylemekden murġ-ı göñli ʿāşıḳıñ
Sīḫ-i miḥnetde efenim yandı büryān oldı gel

Rūzgār-ı nā-müsaʿid baḥr-i ġamda artmada
Nā-ümīd-i keştī-i dil ġarḳ-ı hicrān oldı gel

Naẓmī ṭūfān-ı belāya ġarḳ ider hep ʿālemi
Eşk-i ḥasret ṭası gerdūn içre ʿummān oldı gel (169)

Âşık ile gam ve mihnet mefhumları arasındaki münasebet yeni değildir, onların ezelden (Elest Meclisi) beri yakın bir dostlukları vardır. Âşık için mutluluk geçiçi bir hâlken mihmet hâli kalıcıdır. Bu hâl en eski ve kıymetli bir dost gibi onun yanından hiç ayrılmaz:

Ġam ü miḥnetle bir kere ezelden eyledik ülfet
Yeñi dostum degil çoḳ eskiden biz itdik ünsiyyet (105/1)

Benim yār-i ḳadīmimdir ki benden hīç cüdā olmaz
Feraḥ gibi degil fānī yanımda bāḳīdir miḥnet (105/4)

Aşk derdi ile dolmuş âşık çaresisizdir. Bu derde derman bulup gamı azaltmanın ya da tamamen gamdan azat olmanın yolu sevgiliye kavuşmak ile mümkündür. Sevgili sakiye, yanağı ve dudağı ise şaraba teşbih edildiği için âşık bu güzel sakinin sunduğu lal renkli şarabı içerek gönlündeki bütün elemi temizler:

Derd-i ʿaşḳa çāre olmaz şöyle meʾmūlem bu kim
Sende ey sāḳī bu derde belki bir dermān çıḳar (136/10)

Ḳalmasun ḫāne-i dilde ḫas u ḫāşāk-ı elem
Sil süpür gerd-i dili bāde virüp ey sāḳī (220/4)

Gurbet

Gurbet kavramı sözlüklerde "gariplik, yabancılık, yabancı bir yerde bulunma hâli yabancı memleket, yad el" olarak tanımlanmaktadır. Gurbet kişinin öz vatanından uzak olma durumudur. (Pala,2016: 170).

Âşık için vatan, sevgili ile ilintili bir mefhumdur. Çünkü onun asli vatanı her zaman sevgilinin olduğu yerdir. Bu sebeple sevgiliden uzakta olan âşık her daim gurbettedir.

Aşağıdaki örnekte âşık, sevgilisinden uzakta gurbetzede olan gönlünü bir nebze de olsa teselli edebilmek için sabah rüzgarından sevgilisinin saçının kokusunu getirmesini talep eder:

Būy-ı zülfin getür ey bād-ı seḥer anıñ ile
Dil-i ġurbet-zedemiz bula birāz teslīyāt (109/5)

Dîvân'da yek-aheng gazel özelliği taşıyan ve gurbet mefhumunun ele alındığı iki manzume bulunmaktadır. 191 numaralı birinci manzume "-yı vaṭan" redifi ile 6 beyit olarak kaleme alınmıştır. Şair bu manzumede sevgilinin köyünün hasreti ve gurbetten şikâyet etmektedir. Ona göre ayrılık zamanında vatan sevdası unutulmaz çünkü gurbetzede olan gönül vatanının hayali ile avunur. Şair vatanı, bazen gönül bahçesinde açan bir güle bazen de sevgiliye benzetmektedir. Vatanından uzakta sıkıntı içinde olan gönlün huzurlu ve mutlu olması mümkün değildir. O, vatan hasreti ile ağlayıp inler. Şair bu düşüncelerini "Bülbülü altın kafese koymuşlar, 'ah vatanım' demiş" atasözü ile desteklemektedir:

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]
Dil-i ġurbetzede itmekdedir ḫulyā-yı vaṭan
Unudulmaz dem-i firḳatde bu sevdā-yı vaṭan

Aġlamaz mı dil-i şeydā bu miḥenḫānede āh
Ölicek gülşen-i dilde gül-i raʿnā-yı vaṭan

Bu meseldir ḳosalar bülbüli altun ḳafese
Ḫār iken meskeni itmekde temennā-yı vaṭan

Niçe ārām ideyim ġurbet-i miḥnetde iken
Gelicek ḫaṭır-ı nā-şāda dilārā-yı vaṭan

Şüphesiz bu ġazelim ehl-i dil eyler taṣdīḳ
İricek dergeh-i vālāsına enhā-yı vaṭan

Ḥasret-i ḳūy-ı dilārā ile **Naẓmī** ben de
Eyledim şekve-i ġurbet ile eṣnā-yı vaṭan (191)

99 numaralı ikinci manzume ise "ġarīb" redifi ile 7 beyit olarak kaleme alınmıştır. Gurbet mefhumu bu manzumede genel olarak gerçek anlamı ile ele alınmıştır. Şair İstanbul'dan uzakta Girit'te gurbette olduğunu bildirmektedir. Ona göre gurbette olan biri her zaman ağlayan bir gariptir, bir an dahi mutlu ve mesut olamaz. Kendi vatanının güzelliğine, nimetlerine alışmış olan insan için gurbette olmak zordur. Nazmî, İstanbul'dan uzakta Girit'te olmasını bir Müslümanın kâfirlerin arasında tek başına kalmasına benzetmektedir. Kıtlık şehri olarak ifade ettiği Girit'te nasipsiz olduğunu ve aç kaldığını dile getirir. Onu arayıp soran, yardım eden kimsenin olmadığını Girit'te perişan olduğunu ifade eder. Sıhhat ile İstanbul'a varıp hasta ve kederli gönlünden ayrılığın gitmesini temenni eder:

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]
Bir daḳīḳa olamaz şevḳ ile ḫandān ġarīb
Ġurbet ilde olur her saʿāt giryān ġarīb[66]

Niʿmet ü nāz ü naʿim-i vaṭana meʾlūf iken
Bu ne müşgüldür olursa eger insān ġarīb

Ḫūn-ı dil bādesidir laḫt-ı cigerdir mezesi
Sīḫ-i miḫnetde olur dāʾimā büryān ġarīb

Devr-i ġamzeñde niçe nāleler itmez dil-i zār
Kāfiristān'da olmaz mı Müselmān ġarīb
Ḳalur elbedte ki gürsine bī-behre müdām
Şehr-i ḳaḥṭ içre ne yapsun bulamaz nān ġarīb

Bir acırım ararım ḫāṭırımı yoḳ ṣoranım
Ḳaldım eyvāh Girīd içre perişān ġarīb

Āh İstānbul'a sıḥḥat ile varsam **Naẓmī**
Gitse maḫzūn [u] dil-ḫasteden[67] hicrān ġarīb (99)

[66] Vezin kusuru var
[67] Vezin kusuru var.

Hastalık ve Delilik

Âşığın kendisini umursamayan zalim sevgiliye duyduğu karşılıksız aşk ile aklının başından gitmesi ve canından dahi vazgeçmesi bir delilik hâlidir. Âşığın sevgilinin güzelliğini gördükten sonra ona âşık olmaması ve bu aşk ile mecnuna dönmemesi imkansız bir durumdur:

Seyr iden bu ḥüsni sende niçe meftūn olmasun
Hīç gelür mi ʿaḳlına ʿaşḳıñla mecnūn olmasun (193/1)

Âşık bu aşk ile öyle bir hale gelmiştir ki artık onun sevgiliye ihtiyacı yoktur. O, aşka âşıktır:

Öyle Mecnūn'am ki idrāk itmezem Leylā nedir
Gezdigim kūh-ı melāmet bilmezem ṣaḥrā nedir (131/1)

Kays, aşk yolunda aklı başından gitmiş ve "Leyla ile Mecnun" isimli aşk hikâyesinin erkek karakteridir. Âşıklar kendilerini onunla kıyaslar kendi aşklarının onunkinden daha üstün olduğunu iddia ederler. Nazmî de delilik sıfatının Leyla'ya olan aşkı sebebiyle adı mecnuna çıkan Kays'a değil kendisinin hakkı olduğunu düşünür:

Ḳays'a isnād-ı cünūn itmem reh-i ʿaşḳıñda ben
Bu dil-i Mecnūn'a ʿaşḳıñ oldı Leylā'dan ġaraż (151/3)

Mecnun'un, Leyla'ya kavuşamadığı için çılgına dönüp kendini çöllere vurması gibi Nazmî'nin kara bahtı da sevgilisinden ayrı kalmasına bir çare bulmasına fırsat vermemiş, onu çöllerde bırakmıştır:

Beni Mecnūn gibi ṣaḥrālara ṣaldı baḫtım
Bana göstermedi hīç çāre-i Leylā-yı firāḳ (160/2)

Âşığın hastalığı aşk derdi ve ayrılık acısından kaynaklanmaktadır. Sevgilinin hasreti ve onun umursamazlığı âşığı hasta eden unsurlardır. Ancak bu hastalığın derdi de dermanı da yine sevgilidedir başka hiçbir hekim bu hastalığa çare bulamaz:

Var ṭabībā derdimi ol yāre ṣor
Ṣorma benden ḥālimi dildāra ṣor
Ẕevḳ-i ṣıḥḥat neydügün bīmāra ṣor
Var mı ḥācet şerḥe dildārım bilür
Benden āʿlā ḥālimi yārim bilür (239/3)

Nazmî sevgilinin derdi ve gamı ile hasta olmuşken bir gece rakiplerinden saklı sevgilisi ile yalnız kalma fırsatı bulup, gönlünü inciten durumları ve şikâyetlerini anlatmış, lale yanaklı sevgilinin elinden safa kadehini içerek iyileşmiştir:

Naẓmîyā ḫasta idim derd u ġam-ı dildārdan
Bu gice maḫfî bulup yāri hele aġyārdan
Çoḳ teşekkî eyledim ḥāl-i dil-i āzārdan
Nūş idüp cām-ı ṣafāyı lāle-yi ruḫsārdan
Ḥālimi taṣvîre **Caʿfer** kimse Bihẕād olmamış (231/5)

Aşk ehli rahat nedir bilmez. Su uyur, düşman uyur ama acı içinde kıvranan bir hastanın sabahlara kadar uyuyamadığı gibi sevgilisinden ayrı kaldığı için hasta olan âşık da sabahlara kadar feryat ederek gözyaşı döker uyuyamaz:

Naẓmîyā rāḥatı yoḳ ḥāṣılı ehl-i ʿaşḳıñ
Ṣu uyur düşmen uyur ḫaste-i hicrān uyumaz (139/6)

Sitem

Âşık çoğu zaman sevgilinin her türlü eziyetini aşkının artmasına vesile olan bir lütuf olarak görse de zaman zaman ona sitem de etmektedir. Şaire göre eğer o nazenin sevgili âşığa güzel yüzünü gösterseydi onun güzelliğine tutulmuş âşık acı çekmezdi. Âşık talihli bir kimse olsaydı tek başına mihnet köşesinde oturmaz yaralarını sevgilisi sarardı. Ancak sevgili hep başkalarına yakın davranır onlara iltifat eder hiçbir zaman âşığa yakın davranmaz. Âşık sevgiliye kavuşabilmek için canını dahi verse sevgili için bunun bir kıymeti yoktur:

ʿĀşıḳa ʿarż-ı cemāl itse eger ol nāzenîn
Ḥüsnünüñ üftādesi eyler mi hîç āh u enîn (10/19)

Ṭāliʿim yār olsa elbet yār ṣarardı yāremi
Olmaz idim gūşe-i miḥnetde ben tenhā-nişîn (10/20)

İltifātı dāʿimā aġyāradır ol āfetiñ
Olmadı ḥasret-keş-i ʿuşşāḳına aṣlā ḳarîn (10/21)

Bir pula almaz fiġānım gūş ḳılmaz nālemi
Vaṣl-ı dildāra eger cān naḳdini virsem peşîn (10/22)

Ceyb-i endīşemde sermāyem benim bir medd-i āh
Āh olur mı hīç metāʿ-ı vaṣl-ı cānāna rehīn (10/23)

Dîvân'daki "çektim" redifli 173 numaralı manzume gazel nazım şekli ile 5 beyit olarak kaleme alınmıştır. Şair bu manzumede vefasız, merhametsiz ve zalim gibi olumsuz sıfatlar ile seslendiği sevgilisine tuzağına düştüğünden beri çektiği çileler için sitem etmektedir. Aslında âşıkların gönlü güzellerin eziyetlerine alışıktır. Nazmî'nin sitem etmesinin sebebi ise o sevgilisi için bunca eziyete sabrederken onun insaf edip bir kere onun hâlini sormamasıdır:

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]
O şūḫıñ dām-ı zülfine düşelden ben neler çekdim
Fiġān ü nāle ü āhı giceler tā seḥer çekdim

Mürüvvetsiz ḥaḳīḳatsiz vefāsız vaʿdesiz ẓālim
Seniñ içün ben a ẓālim neler çekdim neler çekdim

Göñül ālüftedir gerçi cefā-yı cevr-i ḫūbāna
Velākin ben seniñçün āh niçe biñ çileler çekdim

Görüp ḥālim teraḥḥum itmediñ ẕerre dil-i zāra
Ġam-ı ālām-ı dünyāyı a kafir ser-be-ser çekdim

Gelüp inṣāfa bir demde suʾāl it **Naẓmī'niñ** ḥālin
Ġamıñla ben neler çekdim neler çekdim neler çekdim (173)

Şair sadece merhametsiz sevgiliye değil talihine de sitem etmektedir. Kara bahtı onu gam karanlığına hapsetmiş ve saadet güneşi de bir türlü doğmak bilmediği için çaresiz kalmıştır. Nazmî hayalini kurduğu hiçbir şeye ulaşamamasının sebebini talihsiz oluşu ile ilişkilendirmektedir:

Ḥabs idüp ẓulmet-i ġamda beni baḫt-ı ḳaram
Ṭoġmadı neyleyim eyvāh ki mihr-i iḳbāl (308/3)

Ṭāliʿim yār degildir baña kim yār olsun
Girmedi destime aṣlā ne ki itdimse ḫayāl (308/12)

Sarhoşluk

Klasik Türk şiirinde âşık; sevgilinin göz, gamze ve dudak gibi güzellik unsurları karşısında mest olup aklı başından gitmiş olarak tasavvur edilir. İçkinin insanları sarhoş edip muhakeme yeteneğini yok etmesi gibi sevgilinin güzelliği de âşıklarını kendinden geçiren sarhoş edici bir özelliğe sahiptir. Özellikle dudak renk itibarıyla şarap ile ilişkilendirildiği için beyitlerde âşığı sarhoş eden en etkili unsur olarak sıkça zikredilmektedir.

Aşağıdaki örnekte şair sevgilisinin dudağının vasıfları karşısında içki içmiş biri gibi olduğu için şaşkına döndüğünü ve sevgilisinin dudaklarının sarhoş edici özelliğinin sebebini çözemediğini ifade etmektedir:

Naẓmī lebiñ evṣāfı ile olmada med-hūş
İtmiş gibi mey nūş
Bilmem ki nedir sükker-i laʿliñde bu ḥālet
Mest itmede ġāyet (102/5)

Nazmî'nin sevgilisinin aşkı ile şarhoş olmasının sebebi ise onun süzgün bakışları ve gazabıdır:

Mest-i nāzım göñlümi ʿaşḳıñla mestān eyleyen
Cān alıcı ḫışm ile çeşm-i ḫumārıñdır seniñ (162/4)

Ben ayaġımla ṭutuldum sāḳīyā bu bezmde
Ḥasret-i şevḳ-i būs-ı laʿliñ ile mestānıñım (177/2)

Öyle mest itdiñ ayaġ üstünde sāḳī bendeñi
Mest iden ʿuşşāḳı laʿl-i cām-ı gülgūn olmasun (193/3)

Nigāh-ı çeşmiñi seyr eyleyüp mestāne mestāne
Göñül laʿliñ ḫayāliyle gezer meyḫāne meyḫāne (198/1)

Çeşm-i maḫmūruñ gibi oldum ḫarāb-ender-ḫārāb
Bāde-i zehr-i sitemle şöyle mest itdiñ beni (210/4)

Vuslat

Vuslat ya da visal kelimeleri âşığın sevgiliye kavuşmasını ifade etmek için kullanılır (Pala, 2016: 476). Âşığın en büyük arzusu vuslattır. O yaşadığı bütün zorluklara sadece

sevgilisine kavuşabilme umudu ile sabreder. Onun bütün ağlayıp inlemeleri sevgilisine kavuşma arzusu içindir.

Şaire göre gül bahçesindeki bülbüllerin figanının sebebi sevgiliden vuslata dair bir işaret alabilmek içindir:

Bülbüle ṣordum ki neymiş bunca efġāndan ġaraż
Būy-ı vuṣlatdır didi ol verd-i ḫandāndan ġaraż (152/1)

Değersiz bir dilenci olan Nazmî, gece gündüz o şuh sevgilinin lütuf kapısında kavuşma nimetinin sunulması umudu ile beklemektedir:

Niʿmet-i vuṣlatı gözler gice gündüz **Naẓmī**
Der-i luṭfunda gedā kemteridir ol şūḫıñ (161/5)

Nazmî, arzu ettiği vuslata ulaşabilmesi için sevgilinin yanında bulunanlara dalkavukluk yaparak yakınlık kurması gerektiğini ifade etmektedir:

Vuṣlat-ı yār içün aġyāra müderā lāzım
Ḫātır-ı dost içün hep zaḥmet-i düşmen çekerim[68] (174/3)

Âşık vuslatı ima edecek küçüçük bir işaret bulmayı umsa da bu çabası boşunadır:

Aradım aġzını kim var mıdır anda bir ḥarf
Bulmadım vuṣlata dāʾir ne kelām u ne māʾil (313/32)

Hasret günü uzayıp kavuşma akşamı gelmedikçe ayrılık orucu tutanların iftar yapması mümkün değildir:

Rūzedārān-ı firāḳıñ niçe ifṭār itsün
Rūz-ı ḥasret uzadı olmadı aḫşām-ı viṣāl (308/43)

Sevgiliye kavuşma âşıklar için kolay kolay elde edebilecekleri bir husus değildir. Vuslat altın ve gümüş gibi maddi şeyler karşılığında satın alınamaz. Ona ulaşmak isteyenlerin canlarından geçmeleri gerekir:

Sīm ü zer ile vuṣlat–ı dildāra irilmez
Pāzāra gidilmez
Kālāy-ı viṣāl isteyen aṣḥab-ı muḥabbet
Cāndan geçe elbet (104/7)

[68] Vezin kusuru var.

Cān virmiyecek vuṣlat-ı cānān ele girmez
Vaṣlın saña virmez
Cān virmege cānāneye ey ehl-i ṭabiʿat
Hīç çekme meşaḳḳat (104/8)

Yalnızlık

Klasik Türk şiirinde genel olarak sevgili ve rakip meclislerde bir arada eğlenirken âşık hep sevgiliden uzakta tek başına acı çeken kimse olarak tasavvur edilmektedir. *Nazmî Dîvânı*'nda da geleneğe uygun örnekler yer almaktadır. Âşık ile özdeşleşen şair yalnız ve kimsesiz olduğunu şiirlerinde dile getirmektedir. Âşık o kadar yalnızdır ki onun derdi ile dertlenecek sadece kendi gözlerinden ve hâline acıyıp yarenlik edecek de yine sadece kendi yaralarından başka kimsesi yoktur:

Kimler aġlar baña bu dīdelerimden başḳa
Bir acır mı bulunur yārelerimden ġayrı (302)

Şair, aşağıdaki örneklerde İstanbul'dan uzakta Fırat Nehri yakınlarında bulunduğu dönemlerde yaşadığı yalnızlığı dile getirmektedir. Bu örneklerde gece gündüz ağlamaktan gözyaşlarının nehir olduğunu ve bu gözyaşı nehirlerinden başka vakit geçirip oyalanabileceği hiçbir şeyin olmadığını ifade etmektedir. Çünkü yanında hâlini anlatabileceği ve ona dert ortağı olabilecek bir dostu ya da onu koruyup, himayesine alabilecek bir hami yoktur:

Naẓmī tenhā ḳalıcaḳ şimdi Fırāt Nehri'nde
Yoḳdır aḥvālini ʿarż itmege bir ʿārif ẕāt (100/7)

Tek ü tenhā ḳalalı āh Fırāt Nehri'nde
Dīdelerden aḳan enhārım ile eglenürüm (190/4)

Tek ü tenhā ḳalup eyvāh Fırāt Nehri'nde
Eşk-i çeşmim aḳıdup ṣubḥ u mesā seyl gibi (219/5)

Yara

Klasik Türk şiirinde âşık daima yaralı olarak tasavvur edilir. Başta sevgilinin kaşı, gözü, kirpikleri gibi güzellik unsurları olmak üzere feleğin cefası, rakibin hileleri gibi birçok etken âşığın yaralanmasına sebep olmaktadır. Âşığın her zaman kanlı olan vücudundaki

yaralar siyah renkli, yuvarlak deliklerdir. Bu sebeple gül ve lale çiçekleri âşığın yaraları için teşbih unsuru olarak sıkça kullanılmaktadır. Âşığın lale ve gül çiçeklerine benzeyen yaralarla dolu bedeni ise bir gül bahçesine benzetilmektedir:

Sīnem üzre şerḥa şerḥa dāġlar ey ġonca-fem
Eşk-i firḳatle açılmış nev-bahārıñdır seniñ (162/2)

Güller açmış dāġ-ı hicriñ sīne-i mecrūḥuma
İşte bu cism-i nizārım lāle-zārıñdır seniñ (162/3)

Reng-i elvān görünür sīnede dāġ-ı hicriñ
Seyr it ey ġonca-dehen ʿayn-i gülistān gibi (216/6)

Âşığın yaralarına derman olacak tek şey sevgilinin dudaklarıdır. Ancak sevgili âşığın yanına yaklaşmasına izin vermediği için onun yaralarının iyileşmesi mümkün değildir. Vefasız sevgilinin bir gül kadar nazik bedenindeki dikenlerin elemi âşığın vücudunda yaralar açmaktadır. Âşık sevgiliye kavuşup dudaklarını öpmek hayali kurarken ciğeri gam ateşiyle yanmaktadır:

Yoġimiş sende vefā ey gül-i nāzik bedenim
Ḫār-ı zar-ı elemiñ ḳılmada yāre bu tenim
Lebiñ emmek emelinde gezinürken dehenim
Nār-ı ġamla cigerim āh kebāb oldı benim
Ben şarāb istedim ey şūḫ kebāb istemedim (226/3)

Sevgilinin keskin bakışları âşığın sinesinde yüz bin yara açıp ciğerini parça parça etmiştir. Çaresiz kalan gönlün derdine badeden (dudak) başka bir çare yoktur. Âşığın arzusu sevgilinin şarap rengindeki dudaklarına kavuşmakken hasret ile ciğeri kebap olmaktadır:

Açdı tīr-i nigehiñ sīneme yüz biñ yāre
Ey kemān ebrū ciger olmada pāre pāre
Derdine çāre aramaḳda dil-i bī-çāre
Yoġimiş bādeden özge aña hīçbir çāre
Ben şarāb istedim ey şūḫ kebāb istemedim (226/4)

Âşığın gönlü, bütün eziyetlerine katlandığı keman kaşlı sevgiliden ayrılmanın verdiği bir ok gibi keskin acıyla yaralıdır:

Çekerim çilesini āh o kemān ebrūnuñ
Tīr-i hicrinden anıñ yārelerim var dilde (206/2)

Aşk okunun âşığın gönlünde açtığı yaralar gün geçtikçe çoğalmaktadır. Bu sebeple âşığın gözü bu yaraların tabibi olan keman kaşlı sevgiliyi gözlemektedir:

Ey kemān ebrū ṭabībim dīdeler gözler seni
Gün-be-gün artmaḳta dilde tīr-i ʿaşḳıñ yāresi (211/2)

Âşık gam oku ile yaralıdır eğer sevgili onun derdini bilse lütuf merhemi ile yardım ederdi:

Benim ol dāġdār-ı tīġ-ı ġam kim derdimi bilseñ
İderdiñ merhem-i luṭfuñ ile imdād ḳābildir (16/20)

4.4.3. Rakip (Ağyar)

Klasik Türk edebiyatında âşık ve sevgili dışındaki her şey rakiptir ve âşığın düşmanıdır. Rakip bazen âşık gibi sevgilinin güzelliğine meftun olan diğer kişilerken bazen de sevgilinin her zaman yanında olan dadısı, arkadaşları, dostları olabilir. Âşık için sevgili ile kavuşmalarına engel olan herkes ve her şey rakiptir.

Sevgilinin güle âşığın bülbüle benzetildiği gül bahçesinde rakip ise esmer ve kötü sesli oluşu sebebiyle kargaya benzetilmektedir. Âşığa göre rakibin sevgiliye olan aşkı gerçek değildir. O sadece âşığı taklit eder. Ancak kötü sesli oluşu ile bilinen bir karganın güzel sesli bülbüle denk olmasının mümkün olmadığı gibi rakibin de âşığa denk tutulması mümkün değildir. Bu sebeple çabası beyhudedir:

Yāre üftādeligi taḳlīd idermiş aġyār
Gülşen-i ʿaşḳda mānend olamaz bülbüle zāġ (157/2)

Âşığın acı çekmesinin sebepleri genel olarak sevgiliden ayrı oluşu, ona yaklaşamaması, yaklaşsa da kaş, kirpik, gamze gibi güzellik unsurları ile gönlünün yaralanması gibi durumlardır. Ancak âşık için bunlardan daha acı olan durum sevgilisini kötü tabiatlı rakipler ile görmektir. Âşık bu acıyı yaşamaktansa sevgilinin hasreti ile ya da onun eziyetleri ile can vermeyi tercih etmektedir:

Bed-menīş aġyār ile dildārı görmekden ise
Ġamze-i ḫūn-rīz ucından ölmek ehvendir baña (90/3)

Yāri aġyār ile görmekden ise ʿāşıḳ-ı zār
Şüphesiz yegdir aña eylemek[69] ḥasretle vefāt (100/4)

Âşığın amacı rakibi sevgilinin gözünde itibarsızlaştırmaktır. Bu sebeple onu hep olumsuz sıfatlarla zikreder. Âşığın köpek olarak zikrettiği rakip, sevgiliyi yalanları ile kandırmaya çalışan alçak tabiatlı biridir. O, âşk ehli gibi sabırlı ve sadık değildir ve sevgili için türlü zorluğa göğüs geremez. Bu sebeple âşık sevgiliyi onun sözlerine kanmaması konusunda uyarır:

Uyma ol kelb raḳībiñ sözine ḳıl inṣāf
Degil ʿaşḳ ehli sözünde olamaz ṣıdḳ u s̲ebāt (100/5)

Sevgilinin köyü, mahallesi âşığın Kâbe'sidir. Müslümanların kutsal mabetlerine düşmanların girmesine izin vermediği gibi âşık da rakibin buraya girmesini istemez. Âşığın cenneti olan sevgilinin köyüne rakibin girmesi reva değildir:

Kaʿbe-i kūyuña uġratma raḳībi recm it
Ne revādır kim ola deyü sezā-yı cennāt (109/3)

Âşığı üzen şey aslında rakibin varlığı değildir. Sevgilinin kendisine değil ona ilgi göstermesidir. Rakip karşısında çaresiz kalan âşık ona olan gerçek olumsuz duygularını gizleyerek sevgiliye yakın olabilmek için onunla iyi geçinmeye çalışır:

Vuṣlat-ı yār içün aġyāra müderā lāzım
Ḫātır-ı dost içün hep zaḥmet-i düşmen çekerim[70] (174/3)

Şair; sevgilisinin nezdinde bir yabancı olduğu için Alah'ın kendisine yardım etmesini istediği aşağıdaki örnekte, yaşadığı bu çaresizlikten kurtulmak arzusuyla sevgilinin dostlarına dalkavukluk yaparak onların dostluğunu kazanmaya çalıştığını dile getirmektedir:

Meded Allāh baña kim yārime aġyār oldum
Varup aġyāra tek-ā-pūy iderek yār oldum
Gerçi bu derd ile hemrāhıma da yār oldum
Ben de cān ile cihāndan daḫı bīzār oldum
Merḥamet eyle efenim hele nāçār oldum
Ṣabrı güç çāresi güç derde giriftār oldum (221/1)

[69] Vezin kusuru var.
[70] Vezin kusuru var.

Şair, aşağıdaki beyitte ise sevgiliye ulaşmak için başkalarına müdara etmek yerine yazdığı şiirler ile hâlini sevgiliye anlattığını ifade etmektedir:

Ḥālim eşʿār ile işʿār iderem dildāra
Vaṣl içün ṣanma kim aġyāra müdārā iderem (172/4)

Âşığın rakibe karşı olan düşmanlığı ve onu bu kadar önemsemesi sevgilinin ona gösterdiği ilgiden kaynaklanmaktadır. Âşık sevgilinin yanına yaklaşma fırsatı bulamazken rakibin sevgili ile sohbet etmesi onu helak etmektedir. Âşık, sevgilinin aşkı ile türlü dertler çekerken sevgilinin rakiple safa sürmesini istemez:

İltifātı dāʿimā aġyāradır ol āfetiñ
Olmadı ḥasret-keş-i ʿuşşāḳına aṣlā ḳarīn (10/21)

ʿUşşāḳı helāk itmekdir elbet
Aġyārla ḫūbān itdikçe ṣoḥbet
Çekmek de ʿāşıḳ biñ derd u miḥnet
Raḳīble ṣafā eylemesünler (244/2)

Şair, rakiplerin girmesinin yasak olduğu sadece sevgilinin ve âşıkların bulunduğu büyük bir bahçe hayali kurmaktadır. Rakibin ise sevgilinin kendisiyle değil de âşıkları ile bir arada olduğunu öğrenip acı çekmesini ister:

O meh ʿāşıḳlar ile hem ʿāzim-i bāg olsun
Bizim ammā o seg aġyāra yasaġ olsun[71]
Raḳībiñ ḳalbine bu derd işidüp dāġ olsun
Ḫānumān yandı ise dostlarım ṣaġ olsun
Didim ammā ki figān germī-i ülfet yandı (232/2)

4.4.4. Gelenek Dışı Kullanımlar

Klasik Tük edebiyatı geleneğinde sevgili, âşık ve rakip tiplerinin çerçevesi çizilmiş kendilerine ait çok farklılık arz etmeyen özellikleri vardır. Bu gelenek içerisinde yetişen sanatçılar eserlerinde bu tipleri benzer özellikleri ile ele almaktadır. Sevgili; güzelliği, merhametsizliği, umursamazlığı ve âşığa eziyet etmesi yönleri ile ele alınırken âşık; aşk ateşi ile yanıp kül olması, her fırsatta sevgiliye kavuşmanın yollarını araması, sevgilinin her türlü eziyetine rağmen onu sevmekten vazgeçmeyen sabırlı ve sadık olması yönleri ile ele

[71] Vezin kusuru var.

alınmaktadır. Rakip ise sevgiliye âşık kadar gönülden bağlı olmadığı hâlde sürekli sevgilinin lütfuna mazhar olan, layık olmadığı hâlde hep onun yanında bulunan kötü tabiatlı biridir. *Nazmî Dîvânı*'nda bu tipler genel olarak geleneğe uygun bir şekilde ele alınmasına rağmen şair birkaç örnekte farklı tasavvurlar içerisinde işlemektedir. Bu örneklerde sevgili; âşığın aşkına karşılık verir, vefalı ve merhametlidir. Âşık sabırlı ve sadık olmayı bırakmış, sevgilinin gerçek yüzünü görerek ondan vazgeçmiştir.

Gazel nazım şekli ile yedi beyit olarak kaleme alınan 156 numaralı manzume âşığın sevgilisine yazdığı bir veda mektubudur. Âşık sevgilinin merhametsiz, vefasız, umursamaz tavırlarından bıkmıştır. Sevgilinin başkaları ile olan yakınlığını görüp aşkına karşılık bulamayacağını idrak etmiştir. Onun uğruna çile çektiği ve kendi hayatından vazgeçtiği için pişman olmuştur. Âşığın gönlü o kadar kırılmıştır ki sevgiliden ebediyete kadar vazgeçme konusunda kesin kararlıdır. Kendisine başka bir sevgili bulup bir daha o vefasız sevgili ile görüşmeyeceğini bildirirken sevgilinin de hasret acısı çekip pişman olmasını umut etmektedir:

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]
Elvedāʿ ey bī-vefā senden muḥabbet elvedāʿ
Eyledim ben ġayrı senden şimdi nefret elvedāʿ

Şimdi bildim ben senin aġyāra yār oldığını
Eyleme ġayrı benimle daḫı ṣohbet elvedāʿ

Ben saña cānlar fedā itdigime ṣad ḥayf ḥayf
Añladım bildim seni ey bī-mürüvvet elvedāʿ

Nāmeñi almam lisāna ey vefāsız baʿdezīn
Pek gücendim ben saña ey bī-ḥaḳīḳat elvedāʿ

Sen ki böyle bī-vefāsıñ ġayrı itmez de nider
Ḳanġı ʿāşıḳ olsa saña eyler elbet elvedāʿ

Saña ʿāşıḳ var ise ger baña dil-ber yoḳ mıdır
Ḥāṣılı itdim seniñle ḳaṭʿ-ı ülfet elvedāʿ

Naẓmī yā şimden gerü ḳanda görürsüñ bilmezem
Ṭaş ile dög baġrıñı çek yüz biñ[72] ḥasret elvedāʿ (156)

[72] Vezin kusuru var.

Ay yüzlü sevgili hem sayısız lütuf ve yardımda bulunan hem de âşıklarına vefalı ve başkalarına cefa etmeyi alışkanlık hâline getirmiş bir tabiata sahiptir:

ʿUşşāḳa vefā ġayra cefā ṭabʿıña muʿtād
Ey meh bu ḳadar luṭf u ʿināyet saña maḫṣūṣ (150/2)

Nazmî'nin bir gül bahçesindeki açılmamış gonca gibi hoş olan Bağdatlı sevgilisi, âşığına lütufta bulunan vefalı bir güzeldir:

Baġdadlıdır ol ġonca-i gülẕār-ı leṭāfet
Ol sevdigim āfet
Luṭfına ider bendesin[73] her demde sezā var
O şūḫ-ı vefādār (135/5)

Şuh tabiatlı sevgili, âşığın aşk ateşiyle yandığını görünce ona merhamet ederek yanan gönlünün ateşini söndürmek için lütufta bulunur:

Āteş-i ʿaşḳ ile ben yanmış idim niçe zamān
Merḥamet ṣuyını serpdi dil-i sūzānıma bir şūḫ (114/2)

Aşağıdaki örnekte ise âşık kavuşma meclisinde sevgiliyle dudak dudağa mutlu olduğunu rakiplerinin bilmesini ve kıskançlık ateşi ile sinelerinde yaralar açılmasını arzu etmektedir:

Leb-be-leb yār ile hem-bezm-i viṣāl oldıġımı
Ṭabʿ-ı ḥussād işidüp sīnesine açsun dāġ (157/5)

4.5. Tabiat

4.5.1. Kozmik Alem

4.5.1.1. Felek

Anstronomi terimi olarak "*yıldızların döndüğü yer*" şeklinde tanımlanan felek; sözlüklerde "gökyüzü, dünya, devran, kadere hakim olduğuna inanılan güç, talih, baht" olarak açıklanmaktadır (Ayverdi, 2011: 374; Canım, 2021: 436).

*Nazmî Dîvânı'*nda gök, gökyüzü ve gökkubbeyi ifade eden felek kelimesi ile beraber çarh, asuman, sema, sipihr, gerdun vb. tabirler de yer almaktadır. Felek; dünya, devran, zaman, âlem, talih, baht gibi geniş ve mecazi bir anlam dünyasına sahiptir.

[73] Vezin kusuru var.

*Nazmî Dîvânı'*nda felek mefhumu hem dünyanın dönüşü ve bu dönüşle geçen zaman hem de kader ve baht kavramlarına karşılık gelmektedir. Felek, dünya ve zaman anlamlarında acımasız ve zalimdir. Nazmî, feleğin eziyeti yüzünden şairlik kabiliyetini tam olarak gösterememiş ve Sultan Abdülaziz'e layık olduğu övgüyü sunmaktan aciz kalmıştır:

Pādişāhım böyle mi vaṣf eyler idim şānıñı
Olmasam renc-i felekden zār u giryān ü ḥazīn (10/14)

Şaire göre eğri yüzlü felek, tabiatı gereği irfan sahiplerine karşı hep olumsuz bir tutum içindedir. Bu sebeple ondan bir lütuf beklemek boşunadır. Onun az da olsa bir lütfu varsa onu da cahillere bahşeder, ariflere rağbet etmez:

Naẓmīyā ṭavr-ı felek ʿaksinedir ʿirfāna
Tabʿ-ı kec-rūdan ise maṭlab-ı inʿām ʿabeş (108/5)

Varsa luṭfı yine az çok cāhile eyler felek
ʿĀrife bir kerre raġbet itdigin gördüñ mi hīç (112/5)

Nazmî'nin feleğe karşı tutumu olumsuzdur. Eserde felek, şikâyet edilen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. O, insanı derde sürükleyen, sözüne güven olmayan, aldatan, aç gözlü ve hilecidir:

Kendi ḳanburına bir çāre iderdi bulsa
Ḥoḳḳa-ı devr-i felekde ne gezer derde ʿilāç (111/4)

Heft-iklimi yedi ṭoymadı gitdi ḳarnı
Ne umarsın o felekden gözi senden anıñ aç (111/5)

4.5.1.2. Ay ve Güneş

Klasik Türk şiirinde "meh, mah ve kamer" kelimeleriyle ifade edilen ay, ışık kaynağıdır. Onun ışığının kaynağı güneş gibi ateş değil nurdur. O, parlak nuru ile güzeldir ve gecenin güzelliği onunla kaimdir. Âşık için ay, nurlu yüzüyle sevgiliden bir başkası değildir (Pala, 2016: 42). Sevgilinin yüzü, yuvarlak şekli, parlaklığı ve güzelliği yönleriyle aya benzetilmektedir.

Klasik Türk şiirinde "âfitab, hurşid, mihr ve şems" kelimeleriyle ifade edilen güneş, ışığı, parlaklığı, ısısı ve dünyanın enerji kaynağı olma yönleriyle ele alınmaktadır (Pala, 2016:

176). Güneş mefhumu bütün bu vasıflarıyla sevgilinin ya da memduhun yüzü için bir teşbih unsuru olarak zikredilmektedir (Canım, 2021: 447).

Nazmî Dîvânı'nda birçok örnekte ay ve güneş birlikte zikredilmektedir. Şair doğum vesilesi ile yazdığı tarihlerde doğan bebeğin güzelliğini tarif edebilmek için ay ve güneşi kıyas unsuru olarak kullanmaktadır.

Şair, Niyazi Efendi'nin oğlu Mehmet Kazım'ın doğumu için yazdığı tarihte "Allah'ın Niyazi Bey'e lütuf nurundan bir evlat bahşettiğini ve gündüzleri güneşin geceleri ise ayın bu doğan çocuğun güzel yüzüne imrendiğini" ifade etmektedir:

Ḫudā envār-ı luṭfundan aña baḫş itdi bir evlād
Güneş ġıbṭa ider her gün cemāline ḳamer her şeb (75/3)

Şair Yüzbaşı Eşref Efendi'nin oğlu Mehmet Faik'in doğumu için yazdığı tarihte ise "Allah'ın Eşref Efendi'ye bir evlat ihsan ettiğini ve doğan bebeğin gündüzleri güneşi geceleri ise ayı kıskandıracak bir güzelliğe sahip olduğunu" ifade etmektedir:

Bir evlād eyledi iḥsān aña Ḫallāḳ-ı ẕü'l-iḥsān
Ki reşk eyler cemāline şems her gün ḳamer her şeb[74] (253/3)

Âşığın meftun olduğu sevgili hem cihanı süsleyen bir güneş hem de ay kadar güzel ve parlaktır:

Ṣanki bilmez misiñ üftādeyim ey māh saña
Bu teġāfül nedir ey mihr-i cihān söyle bana (96/1)

Sevgili, güzelliği ile güneş ve aya eştir. Bu sebeple onlar sevgilinin anne ve babası ya da kız ve erkek kardeşleridir:

İki māh olsa eger biri odur biri budur
Dir isem bedr-i felek belki anıñ dāderidir (130/2)

Gerçi bir māh ile bir meh-rū felekde mevcūd
Yoḳsa ḫūrşīd mi disem ol güzeliñ ḫᵛāheridir (130/3)

Ḳanġı burcdan ʿacebā ṭoġdı o necm-i envār
Var ise māh pederi mihr ü cihān māderidir (130/4)

[74] Vezin kusuru var.

Şair bir örnekte ise insanoğlunun ay ve güneşi ayna yapıp kendi özünü seyredip gece ile gündüzün farkına varması gerektiğini ifade etmektedir:

Mihr ü māhı kendüne mirʾāt idüp seyr it özüñ
Miṣl-i ḫuffāş olma farḳ it gice ile gündüzüñ (163/1)

4.5.1.3. Yıldızlar

Yıldız, lügat kitaplarında "Işıklı ve sabit bir nokta hâlinde görülen gök cisimlerinden her biri" mecaz anlam olarak da "şans, talih" vb. şeklinde açıklanmaktadır. *"Nazmî Dîvânı'*nda yıldız (2) dışında bu anlama gelen ahter (10), kevkeb (5), necm (6), sitare (1), kelimeleri de kullanılmaktadır.

Nazmî'ye göre; "Gökyüzünde sayısız yıldız olduğu gibi ay yüzlü sevgiliye de kendisi dışında âşık olan birçok kişi vardır". Şair bu örnekte yıldız kelimesini miktar ifadesi olarak kullanmıştır:

Belki yıldız ḳadar ʿāşıḳları vardur o mehiñ
Yalıñız ben degilim ol güzeliñ müştāḳı (220/3)

Nazmî'nin çektiği ahlar öyle uzun ve yakıcıdır ki yükselip gökyüzünü parçalar ve yıldızların yere saçılmasına sebep olur:

Medd-i āhım her ḳaçan kim dāmen-i çarḫa irer
Dökilür yere sipihriñ encüm ü sitāresi (5/2-4)

Süreyya

Süreyya; Türkçede "Ülker", Farsçada "Pervin" olarak bilinen kuzey yarım kürede bir yıldız kümesine verilen isimdir (Canım, 2021: 447).

Eserde bu yıldız bir kez zikredilmektedir. Şair doğum vesilesi ile yazdığı bir tarihte Kol Ağası Memiş Ağa'nın yeni doğan evladının güzellikte bir eşini süreyya yıldızının dahi görmediğini ifade etmektedir:

Ḳol Aġası Memiş Aġa'ya iḥsān itdi bir evlād
Felekde miṣlini görmüş degil çeşm-i ṣüreyyānıñ (51/2)

Zuhal

Keyvan ismi ile de bilinen Zuhal, Satürn gezegeninin adıdır. Eski astrolojik inanç sisteminde zuhal yıldızı büyük uğursuzluk (nahs-ı ekber) olarak kabul edilir. Zuhal yıldızının tesirinde doğanların cahil, yalancı, pinti gibi kötü tabiatlı kimseler olduklarına inanılmaktadır. (Canım, 2021:453; Pala, 2016: 494).

Dîvân'da bu yıldız nahs-ı ekber ve zuhal isimleri ile bir örnekte birer kez zikredilmektedir. Şair, kötü talihli oluşunu ifade ederken bu yıldızın etkisinde olduğunu dile getirmektedir:

Naḫs-ı ekber mi nedir kevkeb-i baḫtım bilemem
Ḥükmünü miṣl-i Zuḥal itmede dāʾim icrā (11/3)

Zühre

Zühre; Çobanyıldızı ve Nahid olarak da bilinen Venüs gezegeninin adıdır. Zühre yıldızının tesirinde doğanların güzel, zarif, sanatkâr ve zeki kimseler olduklarına inanılmaktadır. Bu yıldız klasik Türk edebiyatına Harut ve Marut isimli iki meleğin yeryüzüne gönderilme efsanesi ile girmiştir. Çok güzel ve fettan bir kadın olarak tasvir edilen Zühre, bu iki meleği baştan çıkarıp onlardan sihir yapmayı ve ism-i azam duasını öğrenerek göğe yükselir. Göğün üçüncü katına kadar yükselen Zühre, Allah tarafından cezalandırılarak bir yıldıza (gezegen) dönüştürülür. Zühre, ayrıca musikîye olan üstün kabiliyeti sebebiyle feleğin çalgıcısı olarak da bilinmektedir (Canım, 2021:453; Pala, 2016: 494).

Dîvân'da Zühre yıldızı beş kez zikredilmektedir. Şair bu yıldızı sahip olduğu üstün musikî yeteneği ile ele almaktadır. O; doğum vesilesi ile yazılan tarihlerde yeni doğan bebeklere, güzel sesi ile ninniler söyleyen bir sütanne olarak tasvir edilmektedir:

Büyüsün mehd-i nāz içre ṣafā-yı bāl ile gülsün
Terennüm-ḫᵛān olur elbet aña zühre olup dāye (14/9)

Egerçi mehd-i nāz içre nücūma nāz ider ise
Yeri vardır terennüm-ḫᵛān olur elbet aña Zühre (58/4)

Reşk ider görse Zeliḫā-yı zamāne ḥüsnüni
Zühre elbet dāyelikle iftiḫār eyler aña (78/5)

Dāʾimā efkār-ı nārı taʿlīm eyler ʿaşḳ ile
Ḫūb ṣadāsı Zühre'ye bir armaġān-ı mūsīḳār (129/2)

Zühre bir örnekte ise sevgilinin güzellik unsurlarından olan "hâl" için bir teşbih unsuru olarak ele alınmaktadır. Şaire göre yeni ay (hilal) sevgilinin kaşı, Zühre yıldızı beni ve güneş doğarken gökyüzünde oluşan kızıllık ise al yanaklarıdır. Sevgilinn yüzü güneştir. Gece olduğunda güneşin ortadan kaybolduğu gibi siyah saçlarının yüzünü örtmesi de sevgilinin güzelliğinin görülmesini engellemektedir:

Māh-ı nev-āsā o meh ḳāş-ı hilāliñ gösterir
Zühre şerm eyler nedem rūyında ḫālin gösterir
Ṣubḥ-ı maşrıḳ ṣanma kim ruḫsār-ı alın gösterir
Gün gibi ol mihr-i pür-enver cemālin gösterir
Çün gelür gīsū-yı şeb-rengi zevālin gösterir (233/1)

4.5.1.4. Burç

Yıldızların ait oldukları burçta bulundukları zaman "şeref" veya "vakt-i şeref" olarak adlandırılır. Çeşitli beyit ya da mısralarda türlü vesilelerle birçok kez tekrar edilen bir unsur olan "eşref-i saat" mefhumu buradan doğmuştur. Şairler, bu mefhumu genellikle sevgilisini gördüğü, ona kavuştuğu, ondan haber aldığı anı bildirmek için kullanmaktadırlar (Uzun, 1992: 424-426).

Müneccimler yıldızlara bakarak onların bulundukları konumları haritalandırıp bir kimsenin talihi ve geleceği hakkında değerlendirmeler yapmakta ve geleceği ile ilgili bilgiler vermektedir. Şaire göre müneccimler bir kimsenin sıkıntıdan kurtulup huzura eriştiği zaman hakkında bir yıldız haritası yapmamışlardır:

Müneccimler buña bir zāyiçe hīç yazmamişlardır
ʿAceb ḳanḳı burūc içre var eşref sāʿat-i rāḥat (309/11)

4.5.2. Bitkiler

Klasik Türk edebiyatında bitkiler; şekil, renk, tat gibi kendilerine has özellikleri ile başta sevgili olmak üzere peygamberler ya da devrin önemli kişileri için teşbih unsurları olmuş ve çeşitli tasavvurlar oluşturulmuştur.

4.5.2.1. Ağaçlar

Dîvân'da ağaç mefhumu "şecer (7), dıraht (5), nahıl (3), fidan (1) ve nihal (10)" kelimeleri ile yer almaktadır. Genel olarak ağaç mefhumu maddi âlem olan dünya için tasavvufi bağlamda yer almaktadır.

Nazmî'ye göre dünya dedikleri bu âlem bir ağaçtır ve onun meyvesi de âlemin özü olan insanoğludur. Eğer insanoğlu yaratılmasaydı dünya meyvesi olmayan boş bir ağaç olurdu. Şair bu anlama gelecek benzer beyitleri doğum vesilesi ile yazdığı tarihlerde tekrarlamaktadır:

Bu ʿālem bir şecerdir kim aña mīve olup ādem
Bütün ādemden ʿālem bulmada gündengüne māye (14/2)

Ger ādem olmasa ʿālem semersiz bir şecerdir çün
Ne ḥāṣıldır semersiz bir şecerden bāġ-ı dünyāya (14/3)

Cihān didikleri şol bir şecerdir mīvesi ādem
Demādem ʿālem ādemden bulur günden güne māye (72/2)

Egerçi olmasa ādem semersiz bir şecerdir kevn
Ne ḥāṣıldır dıraḫt-ı bī-semerden bāġ-ı dünyāya (72/3)

Bir dıraḫt –ı bī-semerde nev-nihāl-i ʿömrimiz
Mīve virdi tāzelendi bāġ-ı dil vīrānemiz (67/3)

Şair, dünya denilen bu bağda arzu ettiği şeylere ulaşamazsa eğer gece gündüz keder içinde olacağını ifade etmektedir:

Ḥüzn ile ben aġlarım şām u seḥer bu bāġda
Naḫl-ı ümīdim eger kim olmaz ise mīvedār (307/23)

Nazmî, dünya denilen bu bahçede sevgilisine kavuşamadığı için eziyet çeken bülbül gibidir. Çünkü tıpkı bülbülün sevgilisine kavuşmasının imkansız olduğu gibi onun da bu bahçede arzu ettiği şeylerin gerçek olabilmesine dair ümit olabilecek bir fidan yeşermemektedir:

Gülşen-i dehriñ olup bülbül-i miḥnet-zedesi
Açmadı ġonca-i makṣūdumı bir tāze nihāl (308/4)

Servi

Servi ağacı Klasik Türk edebiyatında sevgilinin boyu için kullanılan en önemli teşbih unsurudur. Sevgilinin boyu ve yürüyüşü ile ilgili tasavvurlar içinde sıkça zikredilmektedir:

Bir devāsız derde dūçār oldı kim bī-çāre vāh
Serv-i ḳaddiñ ḫāke ṣaldı āh çarḫ-ı pür-sitem (25/2)

Nazmî, Mansur gibi idam edilecek olsa hatta kıyamet dahi kopsa servi boylu sevgilisine olan aşkından vazgeçmez:

Manṣūr gibi ger itse felek baña siyāset
Ey sevdigim āffet
Dönmem yine ʿaşḳıñdan eger ḳopsa ḳıyāmet
Ey servi-i ḳāmet (102/1)

Aşağıdaki beyitte fidan mefhumu sevgili için bir teşbih unsuru olarak zikredilmektedir. Şair; bağdaki taze fidanlar gibi ince, uzun boylu, zarif güzellerin naz ile salınarak yürüdüğünü gördüğü vakit nevruz gününün geldiğini anlamaktadır:

Dil-rübālar seyr-i bāġ eyler ḫırām-ı nāz ile
Baḳ gözüm serv-i nihāle rūz-ı nevrūzdur bugün (196/3)

Çınar

Çınar ağacı, servi ağacı gibi düzgün ve uzun olması hasebiyle sevgilinin boyu için kullanılmaktadır:

Nev ḫırāmānını seyr eyleyin ol serv-endāmıñ[75]
Āteşe döndi cigerler ṭutuşup ʿayn-ı çınār (310/36)

Tuba

Tuba, cennette kökü yukarıda, dalları aşağıda olan ve bütün cennete gölge saldığına inanılan büyük ağacın adıdır. Eserde bir beyitte geçmektedir.

Tuba ağacı sevgilinin uzun boyu için kullanılan bir teşbih unsurudur. Âşık sevgilinin güzelliğinin cennetindeki boyunun hayranıdır. Onun asıl maksadı Tuba ağacı değil sevgilisinin boyuna kavuşabilmektir:

Cennet-i ḥüsnüñde cānā ḳaddiniñ ḥayrānıyım
Ḳāmet-i vaṣlıñdır ancaḳ baña Ṭūbā'dan ġaraż (151/6)

[75] Vezin kusuru var.

4.5.2.2. Çiçekler

Gonca

Gonca, gülün açılmamış hâli olması sebebiyle Klasik Türk edebiyatında gül ile birlikte en çok kullanılan çiçektir. Açılmamış olması, rengi ve şekli itibarıyla sevgilinin kendisi, ağzı ve dudağı için teşbih unsuru olarak zikredilmektedir. Goncanın gülmesi, onun açılıp gül hâline gelmesi anlamına gelmektedir. Kapalı olduğunda ise içinde sırlar saklayan bir gülün sembolü olarak zikredilmektedir. *Dîvân*'da genel olarak gonca; gül, gülşen, bağ, dehen, leb, fem, eşk ve rana kelimeleri ile birlikte zikredilmektedir.

Âşığın gönlü, gonca sevgili için her sabah aşk nameleri söyleyen bir bülbül gibidir. Gözyaşları ise sevgilinin güzelliğinin gül bahçesini sulayan bir nehirdir:

Her seḥer ey ġonca göñlüm çü hezārıñdır seniñ
Gülşen-i ḥüsnüñde eşkim cūybārıñdır seniñ (162/1)

Gonca, ilkbahar yağmurları ile etrafındaki yaprakları yırtarak açılır ve gül olur. Şair bu hadiseyi ayrılık gözyaşlarıyla suladığı gonca ağızlı sevgilinin âşığın sinesini parçalayarak yaralar açması şeklinde ifade etmektedir:

Sīnem üzre şerḥa şerḥa dāġlar ey ġonca-fem
Eşk-i firḳatle açılmış nev-bahārıñdır seniñ (162/2)

Aşağıdaki beyitte şair gonca gibi kırmızı ve açılmamış ağızlı sevgilisine seslenerek güzellik ve zerafet sahibi olma özellikleri ile âşıkları kendisine çektiğini ifade etmektedir:

Ey ġonca-dehen ḥüsn ü nezāket saña maḫṣūṣ
ʿAşḳ ehlini celb itmek ey āfet saña maḫṣūṣ (150/1)

Âşıklar, gonca ağızlı sevgilinin gül yüzünü gördüklerinde bülbül gibi feryat etmektedirler:

Gül-i ruḫsārıñı ey ġonca-fem gördükde ʿuşşāḳıñ
İderler her biri bülbül gibi feryād ḳābildir (16/24)

Yağmur damlalarının bahçeye tazelik, ferahlık vermesi gibi âşığın gözyaşları da gonca ağızlı sevgiliye mutluluk vermektedir:

Aġlasam ben güler ol ġonca dehen ḥaẕẕ eyler
Bāġa revnaḳ virir elbette nüzūl-i reşeḥāt (100/3)

Naẓmī'ye sevdicegim cevr ü cefā itseñ de
Yine ey ġonca dehen medḥiñi raʿnā iderem (172/5)

Ayrıca goncanın açılması kişinin arzu ettiği şeylere ulaşması sebebiyle de beyitlerde yer almaktadır. Rüzgar (zaman) âşığın arzu ettiği şeylerin gerçek olmasına izin vermezse âşık, kıyamet gününe kadar bülbül gibi feryat edecektir:

Ḥaşre dek bülbül gibi feryād ü efġān eylerim
Ġonca-i maḳṣūdu mı ger açmaz ise rūzgār (307/24)

Nazmî, bir beyitte mutluluğunu anlatmak için goncaya benzettiği tabiatının Allah'ın ihsan rüzgarı ile açılıp gönlünün baştan başa gül bahçesine döndüğünü ifade etmektedir:

Açıldı ġonca-i ṭabʿım nesīm-i luṭf-ı Mevlā'dan
Göñül iḳlīmi ser-tā-ser miṣāl-i gülsitān oldı (320/5)

Gül

Gül, Klasik Türk edebiyatında en çok yer alan çiçeklerdendir. Sevgilinin güzel yüzü gül bahçesine, yanağı da rengi sebebiyle güle benzetilmektedir. Gül; renk, koku ve şekil özellikleri ile çiçeklerin en güzeli olarak değerlendirilmektedir.

Gül ile bülbül şairlerin aşk konulu manzumelerinde adını en çok zikrettikleri ikilidir. Gül; rengi, kokusu, nazlı oluşu ve çok çabuk incinmesi gibi özellikleri itibarıyla sevgilinin sembolüdür. Bülbül ise gül bahçesinde gülün etrafından hiç ayrılmayan, aşk nameleri söyleyen, sevdiğine kavuşamadığı için feryat eden, hatta güle yaklaşmaya çalıştığında dikeninin bağrını deldiği için akan kanı ile güle al rengini veren âşığın sembolüdür.

Dünya denilen bu gülşende bazıları açılan güller gibi mesut iken bazıları da feryat eden bülbüller gibi ağlamaktadır:

Güler gül bülbül aġlar bāġbān ḥayretde ḳalmışdır
Bu gülşende ʿaceb mi olmasa cemʿiyyet-i rāḥat (309/7)

Şair, Mehmet Rüştü Paşa için yazdığı kasidede onun devrinde herkesin mesut ve huzurlu olduğunu anlatmak için kavuşmalarının imkansız olduğu bilinen sevgili ile âşığın kavuştuklarını ve rakiplerin onları ayırmak için fırsat bulamadığını gül ve bülbül üzerinden izah etmektedir:

Gül ü bülbül idiyor yüz yüze hep nāz u niyāz
Fitnelik itmege fırṣat bulamaz hīç aġyār (310/6)

Sevgilinin güzelliğinin gül bahçesinde ona âşık olan pek çok âşık vardır. Ancak bu âşıklar arasında en sadık olanı Nazmî'dir. Kimse ona rakip olamaz:

Gülşen-i ḥüsnüñüñ ey gül niçe şeydāları var
Līk **Naẓmī** gibi bir ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ göremem (184/5)

Gül, kırmızı rengi sebebiyle sevgilinin yanağına benzetildiği gibi şaraba da benzetilmektedir. Yanağı gül renginde olan sevgili, mahremiyet sarayına hoşluk ve naziklik getiren şarap gibidir:

Gül gibi ruḫsār-ı alım dilde cānānım benim
Mahrem-i ḫalvet-serāya ḫoş nezāketdir şarāb (98/7)

Nazmî, tersane kâtiplerinden İbrahim Efendi'nin oğlunun doğumu vesilesi ile yazdığı tarihte Cafer-i Sadık Efendi'nin dünyaya gelmesini gül bahçesinde taze bir gülün açması ve etrafına güzel kokular saçması ile ifade etmektedir:

Gülşen-i himmet-i merdānda bitüp tāze fidān
Bāġ-ı İbrāhim Efendide açıldı gül-rū (32/1)

Henüz üşküfte olup bāġ-ı keremden geldi
Virdi gülzār-ı fenā içre o gül ġoncası bū (32/2)

Gül bahçesinde güllerin açması baharın habercisidir. Canlılık, mutluluk ve neşe getirir. şair aşağıdaki örneklerde mutlu ve sevinçli olmasını istediği kimselere dua ederken gül metaforunu kullanmaktadır:

İde ol Ḥażret-i Mevlā muʿammer vālideynile
Cihānda eylesün ol nāzenīni gül gibi ḫandān (52/4)

Edhem Efendi şād olsun her an bir duḫter itdi Ḥaḳ aña iḥsān
Dāʾimā olsun gül gibi ḫandān şükr itsün luṭf-ı Yezdān'a (30/2)

Gülnār

Gülnar, narçiçeği anlamına gelmektedir (Ayverdi, 2011: 444). Kırmızının parlak ve biraz açık bir tonuna sahip bu çiçek manzumelerde yaygın kullanılan bir çiçek değildir. *Dîvân*'da bir kez zikredilen narçiçeği, rengi dolayısı ile sevgilinin dudakları için bir teşbih unsuru olarak kullanılmaktadır.

Âşık sevgilinin narçiçeği gibi olan dudaklarını gördüğü zaman cennet meyvelerini aklına dahi getirmez:

Yād eylemezem mīvesine bāġ-ı behiştiñ
Her çendi ki ol lebleri gülnārı görünce (201/3)

Lale

Dîvân'da en çok adı zikredilen çiçeklerden biri de laledir. Lale kırmızı rengi ile sevgilinin yüzü ya da yanağına, ortasındaki siyah renk dolayısıyla da âşığın aşk ateşi ile yanan bedeninde ya da gönlünde açılan yaralara teşbih unsuru olarak zikredilmektedir.

Âşığın yara dolu bedeni lale bahçesine dönmüştür. Sevgili bahçe görmek isterse âşığının bedenine bakması yeterlidir:

Bāġa meyliñ var ise gel sevdigim eyle naẓar
Cism-i pür-dāġım gibi bir lāle-zār olmaz saña (93/2)

Âşığın yaralı gönlünde ayrılık yaraları güller gibi açılmıştır. Onun zayıf bedeni sevgilisinin lale bahçesidir:

Güller açmış dāġ-ı hicriñ sīne-i mecrūḥuma
İşte bu cism-i nizārım lāle-zārıñdır seniñ (162/3)

Baharın habercisi olan nevruz günü geldiğinde baharın şahı bahçeye yeşil bir çadır kurar ve her yerde taze laleler açar:

Sebz-ḫayme ḳurdı bāġa çün bugün şāh-ı bahār
Bāġlar açdı tāze lāle rūz-ı nevrūzdur bugün (196/2)

Âşığın sinesi sevgilinin keskin bakışları ile parça parca olmuştur. Bu yaraların kabuk bağlaması ile oluşan siyahlık ise âşığın tertemiz olan sinesinin lale bahçesi gibi görünmesine sebep olmuştur:

Tīġ-ı ġamzeñ şöyle ḳıldı şerḥa şerḥa sīnemi
Lāle-zāra döndürüp bu sīne-i bī-kīnemi (217/1)

Aşağıdaki örnekte ise lale kırmızı rengi dolayısı ile sevgilinin yanağı için zikredilmektedir:

Naẓmīyā ḫasta idim derd u ġam-ı dildārdan
Bu gice maḫfī bulup yāri hele aġyārdan
Çoḳ teşekkī eyledim ḥāl-i dil-i āzārdan
Nūş idüp cām-ı ṣafāyı lāle-yi ruḫsārdan
Ḥālimi taṣvīre Caʿfer kimse Bihẕād olmamış (231/5)

Nergis

Nergis çiçeği ile ilgili Batı mitolojisinde iki farklı efsane anlatılmaktadır. Birinci efsaneye göre Narsis, çok güzel ama aşktan anlamayan bir genç olduğu için kendisine âşık olan ve aşk acısı ile perişan olan kızların şikâyeti üzerine tanrılar tarafından cezalandırılmıştır. Narsis, birgün dere kenarında su içerken gördüğü kendi aksine hayran olur ve bu güzelliğe kavuşabilmek için suya atlayınca boğularak ölür. Narsis'in vücudu çürüdükten sonra yerinde göze benzeyen bir çiçek yetişir. Bu çiçek dere kenarına gelen güzellere hayran hayran bakar. İkinci efsane de ise Narsis, bir peri ile ırmağın oğludur. İnsanlar ve periler ona âşıktır. Şark mitolojisinde ise Nergis ile Gül arasında bir aşk yaşandığına inanılmaktadır. Nergis göz şeklinde bir çiçek hâline getirilmiş ve kıyamet gününe kadar sevgilisine hayran hayran bakıp acı çekmeye mahkum edilmiştir (Pala, 2016:356).

Klasik Türk edebiyatında nergis ile göz arasında çok yakın bir bağ vardır. Sevgilinin şehla ve baygın bakan gözü için teşbih unsuru olarak kullanılmaktadır. *Dîvân*'da nergis çiçeği bir beyitte göz ile birlikte zikredilmektedir:

Nergis-i çeşm ile ġonca-i femin seyr idicek
Lālelerveş aña ḳarşu boyun egdi sünbül (34/2)

Semen

Yasemin (semen) çiçeği klasik Türk edebiyatında rengi ve kokusu itibarıyla ele alınmaktadır. *Dîvân*'da bir kez zikredilen bu çiçek sevgilinin saçının kokusunu nitelendirmek için kullanılmaktadır:

Ne zamānda gelür eyvāh o ḫūb-rū yerine
Bāġ-ı ruḫsārda sünbül bite gīsū yerine
Şimdi yeller esiyor zülf-i semen-bū yerine
Āh-ı āşıḳ uzayor kākül-i dil-cū yerine
Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ʿömri kısalsun keseniñ (224/4)

Sümbül

Sümbül çiçeği klasik Türk edebiyatında siyah rengi, güzel kokusu ve kıvrımlı şekli itibarıyla sevgilinin saçı için kullanılan teşbih unsurlarından biridir. Şair ise bu çiçeği sadece şekil yönü ile ele almaktadır. Saç ve sümbül dağınık ve kıvrımlı olmaları bakımından birbirine benzemektedir. Nazmî'ye göre sümbül çiçeğinin şeklinin kıvrımlı oluşu sevgilinin kakülünü görüp ona özenmesi ile ilgilidir:

Güller ḳızarır şermile ruḫsārını görse
Sünbül ḫam olur kākül-i dildārı görünce (201/4)

Rūyına gülġonca ḫam kākülüne sünbül direm
Āh kim sevdā-yı zülf ile perīşāndır göñül (168/3)

Luṭf itmez imiş bülbül-i şūrīdeye ol gül
Ol kākül-i sünbül
Bildim ne çiçek oldıgını şimdi inandım
Bende buña ḳandım (185/6)

Har

Klasik Türk edebiyatında gonca, sevgiliyi temsil ederken etrafındaki dikenler de âşığın sevgiliye ulaşmasını engelleyen rakipleri temsil etmektedir. *Dîvân*'da har ismi üç örnekte zikredilmektedir.

Âşık ile sevgilinin arasını bozmaya onlara engel olmaya çalışan rakiplerin çabaları boşunadır. Çünkü artık kavuşma zamanı gelmiştir:

Şimdi ülfet demidir firḳate ruḫṣat yoḳdur
Dāmen-i ġoncayı beyhūde ṭutar berīḳ ḫār (310/5)

Âşık, sevgilinin saçını koklamak için yanına yaklaşamazken har tabiatlı rakip hep onun yakınındadır:

Kākülüñ şem itmege hīç virmediñ ruḫṣat baña
Neyleyim kim gice gündüz hem-demiñ bir niçe ḫār (70/4)

Âlem dedikleri bu gül bahçesi içinde gül yanaklı sevgili yoksa âşığın gözünde orası gül bahçesi değil dikenliktir:

Çeşmime gülẕār-ı ʿālem ḫār olur sensiz benim
Gül-ruḫuñsuz gülsitānı neyleyim ey gül-ʿiẕār (307/25)

Berg

Klasik Türk edebiyatında yaprak özellikle gül yaprağı çok sık zikredilen kelimeler arasındadır. Yaprak rüzgarda titremesi ve savrulması yönleri ile ayrılık rüzgarı karşısında sürüklenen âşığa benzetilmektedir. Sonbahar geldiğinde sararan yapraklar ise âşığın aşk yüzünden sararıp solan yüzünü temsil etmektedir. Berg-i gül tabiri sevgilinin yanağı ve yüzü için kullanılmaktadır. Berg ü bar tabiri ise yaprak ve meyve için kullanılmaktadır.

Nazmî, berg-i gül tabirini sevgilinin yanağı ve yüzü için değil kakülü için kullanmayı tercih etmiştir. Nazmî'ye göre kakül; sevgilinin gül yüzünün süsü, onun gonca yanakları üstüne açılmış bir gül yaprağı ve yeşil bir sümbüldür. Âşığın gönlü sevgilinin sümbül saçının ve gül yanaklarının bülbülüdür. Şair, sevgilinin güzelliğinin kaynağı olan kakülünü kesenin ellerinin kurumasını ve ömrünün kısalmasını istemektedir:

Gül-i ruḫsārıña zillet viren ol ḳākül idi
Kākülüñ ġonca ruḫuñ üstüne berg-i gül idi
Berg-i gül sāde degil sebzece bir sünbül idi
Sünbül-i zülfüñe gül rūyuña dil bülbül idi
Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ʿömri kısalsun keseniñ(224/3)

Sonbaharda yaprakların kuruyup gitmesi gibi sevgilinin güzelliğinin yaprakları olan kakülü de yok olup gitmiştir. Sevgilinin kakülsüz yüzü âşığı kendisine hayran etmeye yetecek kadar güzel olsa da âşık yine de sevgilisinin kakülünü kesenlere beddua etmekten geri durmamaktadır:

Berg-i ḥüsniñ bulup eyvāh bu demlerde ḫazān
Sāde ruḫsārıña ḳaldım hele şimdi ḥayrān
Naẓmīyā çāre nedir olmadan özge giryān
Māṭlaʿ-ı **Ḫākī'**ye bāri ideyim vird-i zebān

Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ʿömri kısalsun keseniñ *(224/7)*

Şaire göre dünya denilen bu bağın, içindeki her goncanın açılıp gül olmasına fırsat vermeden onların sararıp gitmesine sebep olması gibi değişmeyen bir adeti vardır:

Müdāyim ʿādet-i maʿdūdidir bu bāġı dünyānıñ
Gül açmazdan bulur berg-i ḫazān her ġoncası nāgāh (259/1)

4.5.2.3 Meyveler

Dîvân'da genel olarak meyve mefhumu mi̱ve (12) ve ŝemer (7) kelimeleri ile dünya denilen bu âlemin özünü oluşturan insanoğlunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Dünya denilen bu âlem insanoğlunun varlığı ile bir değer kazanmaktadır. Şair daha çok doğum vesilesi ile kaleme aldığı tarihlerde bu mefhumu ele almaktadır.

Dünya bahçesi insanoğlu ile güzellik, neşe ve mutluluk bulur. İnsanoğlunun gönül bahçesinde yetişen meyveler ile dünya canlanır ve gelişir:

Ādemle bulur bāġ-ı cihān neşve-nümāyı
Her ḥüsn ü edāyı
Hep mīve-i bāġ-ı dil-i ādem ile dünyā
Olmaḳdadur iḥyā (54/2)

İnsanoğlu, dünya bahçesindeki bir ağaçtır evlatları ise meyveleridir. Bir çocuğun dünyaya gelmesi birçok kişiyi sevindiren bir hadisedir:

Bāġ-ı dehre bir şecerdir ādem evlādı s̱emer
Her s̱emerden biñ şecer bulmaḳdadır neşve-nümā (65/2)

Şair aşağıdaki beyitlerde Mısır Valisi'nin oğlu Mehmet Tevfik Paşa'yı lütuf bahçesinin meyve veren ağaçı olarak ifade etmektedir. Ayrıca bu âlem var oldukça kıyamet gününe kadar Paşa'nın ömür ağacının kendi arzusu doğrultusunda meyve vermesini temenni etmektedir:

Bārekallāh ey gül-i gülẕār-ı mihr-i ʿāṭıfet
Sensin ol bāġ-ı mürüvvet içre naḫl-ı mīvedār (307/13)

Bāġ-ı ʿālem sebzedār olduḳça tā rūz-ı ḳıyām
Naḫl-ı ʿömri ola yā Rab maṭlab üzre mīvedār (307/28)

Kiraz

Dîvân'da bir kez zikredilen kiraz meyvesi, rengi dolayısı ile sevgilinin dudakları için teşbih unsuru olarak kullanılmaktadır. Âşık, canını dahi verse vuslata erip sevgilinin paha biçilemez kiraz rengindeki dudaklarına kavuşamaz:

Naḳd-i cān virmek ile geçmez ele şāḫ-ı viṣāl
Bī-bahā būs-ı kirāz lebleridir ol şūḫıñ (161/3)

4.5.3. Hayvanlar

Klasik Türk edebiyatında hayvanlar; biyolojik özellikleri, yaşadıkları coğrafya ve efsanevi özellikleri gibi hususlarla eserlerde bahsedilmektedirler. *Nazmî Dîvânı*'nda başta kuşlar olmak üzere birçok hayvan ismi teşbih ya da istiare unsuru olarak yer almaktadır. Eserde ismi geçen hayvanlar "kuşlar, dört ayaklı hayvanlar, sürüngener ve böcekler" olarak üç başlık altında incelenmiştir.

4.5.3.1. Kuşlar

Dîvân'da "murg (13) ve kuş (1)" isimleri ile ifade edilen kuş mefhumu gönül ve ruh kavramları ile ilişkili olarak zikredilmektedir.

Gönül, göğüs kafesi içerisinde bulunması sebebiyle kafeste tutsak olan bir kuşa benzetilmektedir. Âşığın gönül kuşu, sevgilisinin derdini sıkıntısını çekmekten yanıp kavrulup kebaba dönmüştür:

Zehr-i ġam nūş eylemekden murġ-ı gönli ʿāşıḳıñ
Sīḫ-i miḥnetde efenim yandı büryān oldı gel (169/3)

Tabiatta büyük yırtıcı kuşların tuzak kurup küçük kuşları avlamaları gibi sevgili de âşığın gönlünü avlayan bir şahbaz (doğan)dır:

Neyleyim cāzibesiz sādece bir ruḫsārı
Ṣayd-ı murġ-ı dile bir gözleri şehbāz ister (290)

İnsan bedeni melakut âleminden maddi âlem olan dünyaya gelen ruhun kafesidir. Gönül kuşu dünya denilen tuzaktan kurtulup özgür olmak için her nefesinde Allah'ın adını zikreder:

Cismim olmuş murġ-ı rūḥa dār-ı dünyāda ḳafes
Hū çeker ol dām içinde murġ-ı gönlüm her nefes (146/1)

Şair aşağıdaki beyitte fâni dünyayı, buğdayların olgunlaştıktan sonra saplarıyla tanelerinin ayrıldığı yer olan harman yerine, insan ömrünü buğday tanesine ve ruhunu da kuşa benzetmektedir. İnsanoğlunun ömür tanesi fâni dünyada olgunlaştıktan sonra ruh kuşu bu fâni dünyadaki yuvasından uçup gidecektir:

Murġ-ı rūḥı āşiyān-ı dehrden pervāz idüp
Ḫırmen-i ʿālemde oldı dāne-i ʿömri tamām (40/4)

Nazmî, İsmail Efendi'nin oğlu Ali'nin vefatı için yazdığı tarihte onun cennet kuşu olduğunu dile getirmektedir:

Vālideynine Ḫudā virsün hemān ṣabra mecāl
Uçdı cennet ḳuşı oldı bāġ-ı ʿadniñ bülbüli (22/4)

Anka

Kafdağı'nda yaşadığına inanılan, yere konmayıp daima yükseklerde uçan, yüzü insana benzeyen, bünyesinde her kuştan bir alamet bulunduran ve renkli tüyleri olan bir kuştur (Pala, 2016: 24).

Dîvân'da üç kez zikredilen anka iki örnekte dünyayı çevrelediğine inanılan Kafdağı ile birlikte anılmaktadır:

Öyle bīmār-ı ġamım bir nefes ārām idemem
Cāme-ḫᵛābım daḫı olursa da bāl-i ʿanḳā (11/34)

Ḫāṭır-ı mūrda ṭutunmaz bir Süleymān'ım bugün
Ḳāf-ı himmet meskenim ʿanḳā-yı Ḥaḳḳ'a lāneyim (179/5)

Ḳaṣr-ı nāz üzre oturmuş sevdigim ol nāzenīn
ʿArż-ı dīdār eylemez ʿuşşāḳına ol meh-cebīn
Ḥasret-i şevḳ-i ruḫıyla **Naẓmī** şeydā-dil ḥazīn
Lāne-i ḳāf-ı emel **Āgāh** pek bālā-nişīn
Ṣanma ʿanḳā-yı ḳader bāl-i viṣālin gösterir (233/7)

Baykuş

Genellikle baykuş, harabe yerlerde yaşaması, yüzünün hiç gülmemesi ve uğursuzluk getirmesi gibi özellikleri ile bilinmektedir. *Divan*'da sadece bir beyitte adı geçmektedir. Âşığın gönlü, sevgiliye kavuşup mutlu olmak isterken ayrılık acısı ile baykuş gibi viranelerde dolaşmaktadır:

Viṣāliñle göñül maʿmūr u ābād olmaḳ isterken
Firāḳıñla gezer baykuş gibi vīrāne vīrāne (198/3)

Bülbül (Andelib, Hezar)

Dîvân'da bu kuş; bülbül (46), andelib (1) ve hezar (1) isimleriyle kırk sekiz defa anılmaktadır.

Güzel sesi ile meşhur küçük bir kuş olan bülbülün klasik Türk edebiyatında önemli bir yeri vardır. Bülbül güllerin açma dönemlerinde daha canlı öttüğü için gül ile aralarında hayali bir aşk ilişkisi kurulmuş ve bülbül âşığa, gül de sevgiliye benzetilmiştir. Bülbül, gülün aşkı ile yanıp tutuştuğu için şeyda (çılgın) ve zar (ağlayıp inleyen) sıfatları ile anılmaktadır. Bülbülün güle kavuşmasını önleyen en büyük engel ise gülün dikenidir. Bülbül ne zaman sevgilisine yaklaşmak istese diken onu yaralayıp inletir. Bundan dolayı bülbül sevgilisine kavuşamaz ona uzaktan bakarak feryat eder. Ancak eğer bülbül her sabah sevgilisiyle yüz yüze gelip hâlini arz edebilme fırsatı bulabilseydi bu onun için en büyük mutluluk olurdu:

Rū-be-rū dildāra ḥāliñ ʿarż iderseñ her seḥer
Andan aʿlā bülbülüm bir baḫt yār olmaz saña (93/3)

Aşk acısıyla sinesi hep yaralı olan bülbül genellikle dertli, kalbi kırık ve gözü yaşlıdır. Onun ötüşünde kimi zaman neşeli nağmeler olsa da çoğu zaman inleme, ağlama ve feryat vardır. Nazmî, gül bahçesinde her sabah sevgilisi için ağlayıp inleyen bülbülü rahatsızlık verdiği için uyarır ve bir an için bile olsa ağlamayı bırakıp sakin olmasını ister:

ʿĀlemi taʿcīz idübdür her seḥer zār itdigiñ
Sākin ol gülşende bülbül bir nefesde zārı kes (146/4)

Klasik Türk edebiyatında âşık için bülbül benzetmesi yapılırken sevgili için de gül ya da gül bahçesi benzetmeleri yapılmaktadır. Bir gül bahçesinde birçok bülbül olabileceği gibi sevgilinin de birden fazla âşığı olabilir. Ancak bu âşıklardan hiçbiri Nazmî'ye denk değildir. Sevgilinin en büyük ve gerçek âşığı Nazmî'dir:

Gülşen-i ḥüsnüñde ben tek bir hezār olmaz saña
Benden aʿlā ʿandelīb ey gül-ʿiẕār olmaz saña (93/1)

Âşık sevgilinin güzelliğinin gül bahçesinde her sabah öten bülbül gibidir. Gözyaşları da o gül bahçesindeki çeçekleri sulayan nehirdir:

Her seḥer ey ġonca göñlüm çü hezārıñdır seniñ
Gülşen-i ḥüsnüñde eşkim cūybārıñdır seniñ (162/1)

Bunun dışında *Dîvân*'da bir beyitte bülbül, cennet kuşu olarak nitelendirilmektedir:

Vālideynine Ḫudā virsün hemān ṣabra mecāl
Uçdı cennet ḳuşı oldı bāġ-ı ʿadniñ bülbüli (22/4)

Hüma

Okyanus adalarında ya da Çin'de yaşadığı düşünülen serçeden biraz büyük, yeşil kanatları ve sarı gagası olan efsanevi bir kuştur. Şans getirdiğine inanıldığı için "devlet kuşu, talih kuşu, cennet kuşu" gibi isimlerle de anılmaktadır. Bu kuşun ayaklarının olmaması sebebiyle yeryüzünde hiçbir yere konmadığına ve canlı bir şekilde ele geçmediğine dair rivayerler de mevcuttur. Klasik Türk edebiyatında refahın, kudretin, şansın ve mutluluğun simgesi olarak anılmaktadır (Pala, 2016: 216).

Eserde iki örnekte geçmektedir. Hüma kuşu yeryüzüne inmez hep yükseklerde uçar onu canlı yakalamak ya da tuzağa düşürmek mümkün değildir. Nazmî'nin gönlü de tıpkı hüma kuşu gibi tuzağa düşme korkusu nedir bilmezken sevgilinin saçının tuzağına düşmüştür:

Hümā-yı dil gezerken evc-i istiġnāda bī-pervā
Ki dām-ı zülfiñe cānā bilürsiñ ez-ḳażā düşdüm (187/3)

Şair Mehmet Efendi'nin bir yaşındaki oğlu Ali Nakî'nin vefatı üzerine yazdığı tarih manzumesinde çocuğu hüma kuşuna benzetmektedir. Hüma kuşu bir cennet kuşu olarak bilinir ve yeryüzüne inmeyip hep yükseklerde uçar. Ali Nakî'nin de sadece bir yıl kadar kısa bir süre bu dünyada kalıp hemen yine uçup cennete gitmesi onun Hüma gibi nazlı bir kuş olmasındandır:

Hemān bir yaşına gelüp hümā-nāzım uçup gitti
Firār idüp bu ʿālemden ḳarār ḳıldı çü ʿuḳbāda (38/3)

Kebk (Keklik)

Şair, Mehmet Rüştü Paşa için yazdığı kasidede onun devrinde her canlının barış içinde huzurlu bir şekilde beraber yaşadığını anlatmak için bir örnekte keklikten bahsetmektedir:

Kebk [ü] şahbāz ise devrinde olup hem-pervāz
Gezmede gürk u ġanem birbiriyle[76] leyl ü nehār (310/8)

Doğan (Şâhbâz/Şehbāz)

Klasik Türk edebiyatında avcı bir kuş olan doğan genellikle bu özelliği hasebiyle âşıklarını tuzağına düşüren sevgilinin sembolü olarak kullanılmaktadır.

Doğan kuşunun su içmek için gökyüzünden aşağıya doğru süzüldüğü gibi sevgilinin keskin kirpikleri de âşığın kanlı gözlerini görünce ağzına kadar dolu kadeh gördüğünü zannederek âşığın gönlüne doğru inmektedir:

Süzülmüş içmege ḳanım dile şehbāz müjgānı
Görüp bir ḫūn-ı çeşmim bāde-i serşār ẓan itmiş (149/5)

Papağan (Tuti)

Klasik Türk edebiyatında şairlerin bir benzetme unsuru olarak zikrettikleri hayvanlar arasında papağan geniş bir yer tutar. Papağan; genel olarak bir kafes kuşu olması, şekerle beslenmesi, karşısına bir ayna konularak konuşma alışkanlığı kazanması gibi özellikleri hasebiyle şairler için çeşitli teşbihler oluşturmaya uygun bir hayvandır (Canım, 2021: 512).

Papağanların karşısına ayna konularak konuşma öğretildiği gibi âşık da gönül papağanın karşısına sevgilisinin güzellik aynasını koyarak vezinli güzel sözler öğrenmiştir:

Ṭūṭī-i dil ideli kendine ḥüsnüñ mirʾāt
Veznile itmede taʿlim-i edā-yı kelimāt (101/1)

Güzelliği seçebilme melekesine sahip zevkli insanlar Nazmî'nin bir papağan gibi tatlı dilli ve şuh bir mizacının olduğunu onaylamaktadır:

Naẓmīyā ehl-i ṭabīʿat beni eyler taṣdīḳ
Tabʿ-ı şūḫum gibi bir ṭūṭī-i ḫoş-gū olamaz (137/8)

[76] Vezin kusuru var

Karga (Zâg)

Klasik Türk edebiyatında karga; kıskanç, ara bozucu, kötü kalpli, dışı gibi içi de kara, hırsız, uğursuz, hileci gibi olumsuz sıfatlarla tanınmaktadır (Canım, 2021: 514).

Dîvân'da sadece bir örnekte yer almaktadır. Gül bahçesi sevgilinin, bülbül âşığın, karga da rakibin simgesidir. Rakibin sevgiliye duyduğu hisler âşığı taklit etmekten başka bir şey değildir. Ancak rakip ne kadar uğraşırsa uğraşsın gül bahçesinde güzel ötüşü ile bilinen bülbül ile kötü sesi ile nam salmış karga birbirine denk olmaz:

Yāre üftādeligi taḳlīd idermiş aġyār
Gülşen-i ʿaşḳda mānend olamaz bülbüle zāġ (157/2)

4.5.3.2. Dört Ayaklı Hayvanlar

At (Rahş, Esb)

Bir binek hayvanı olan atın Türk kültüründe önemli bir yeri vardır. Edebiyat, folklor, güzel sanatlar gibi pek çok alanda at figürü yer almaktadır. Klasik Tük edebiyatı sanatçıları da bu geleneğe uyarak eserlerinde atların çeşitli özelliklerine yer vermişlerdir.

Dîvân'da at; "at(4), esb (1), rahş (3)" isimleri ile hem somut hem de soyut anlamları ile geçmektedir.

At sürmek ya da at oynatmak tabirleri gerçek anlamda düşman üzerine akın yapmak, savaşmak anlamlarına gelirken mecazi anlamda bir alanda marifet, hüner göstermek anlamlarına gelmektedir. Şair bu tabiri hem gerçek hem de macaz anlamları ile beyitlerde zikretmektdir.

Hz. Hüseyin için yazdığı mersiyede şair; Hz. Hüseyin'in öcünü almak için sevenlerinin bir araya gelip, kendisiyle beraber Kerbela çöllerinde düşman ordusu üzerine gaza yapıp, galip gelmelerini ister:

İşbu deşt-i Kerbelā'da benim ile sürsün at
Varalum semt-i ġazāya düşmenimiz ola māt (7/1-4)

Eserde yer alan 101 numaralı manzume Nazmî'nin Câhî mahlaslı bir arkadaşının kırgınlığını dile getirmek için yazdığı gazeline naziredir. Şair, satranç terimleriyle örülü bu manzumede arkadaşına mücadeleyi bırakmayıp savaşması gerektiğini söyler. Ayrıca Câhî'nin tanzir konusunda usta olduğunu kimsenin onunla rekabet edemeyeceğini bildirir:

Cenkde ferzāne ṭurup ḳalma piyāde şāhā
At sürüp rūḫını al düşmeni eyle ser-māt (101/5)

Rāh-ı tanẓīrde ol **Cāhī-i** dānā-dil ile
Süremez **Naẓmīyā** bu ʿarṣada bir kimseler at (101/6)

Başka bir manzumede ise Türkçe gazel tanzir etmenin bütün zorluklarına rağmen kendisi bu konuda dahi hünerli olduğunu ispatladığını ifade eder:

Ṣarb iken vādī-i Türkīde ġazel tanẓīmi
Naẓmīyā atımı ben anda daḫı oynatdım (188/15)

Savaş meydanında düşman üstüne akın eden bir at gibi Nazmî'nin tabiat atı şairlik ve nazire alanında marifetini göstermek için izin istemektedir:

Bir ġazel tanẓīmine destūr alursam söylerim
Raḫş-ı ṭabʿım meydān almaz bulmasa cevlāngehin (10/18)

Gel imdi bir ġazel tanẓīmine bedʾ eyle kim ānda
Ṭabīʿat raḫşına dizgin idüp al sende meydānı (69/15)

Hem-ʿinān olmaġa **Naẓmī** ne ʿaceb cürʾet idüp
Esb-i ṭabʿın sürüp **Āgāh** yine meydān ister (127/7)

Ahu (Gazal)

Ahu ve gazal avlanılan bir çeşit geyik türünün ismidir. Klasik Türk edebiyatında gözlerinin güzel olması hasebiyle sevgilinin gözlerine teşbih unsuru olarak kullanılmaktadır. *Dîvân*'da ahu (4) ve gazal (1) bu yönleri ile yer almaktadır.

Sevgili hırçın, inatçı ve ele geçmez tabiatıyla evcil olmayan vahşi bir hayvan olan gazala benzetilmektedir. Perilerin insanlarla bir arada olması ne kadar sıradışı ise âşığın da vahşi tabiatli sevgililiye kavuşma arzusu o kadar sıra dışıdır:

Vaḥşīdir ol nev-ġazālim vuṣlat ārzūsı ʿabeṣ
Bir perī insānla ülfet itdigin gördüñ mi hīç (112/4)

Ay yüzlü sevgili kendisi gibi şuh tabiatlı ahu gözlü birine âşık olmuştur. Ancak o afet, sevgilinin perişan haline aldırış etmemektdir:

Kendi gibi bir şūḫa meyil virmiş o meh-rū
Ol gözleri āhū
İtmezmiş anıñ ḥāl-i perīşānına ḥürmet
Ol sevdigi āfet (104/4)

Sevgili büyücü bir cadı gibi süzgün bakışları ile âşığın gönlünü bağlamış, ahu gözleri ile de âşığı avlamıştır:

Bend itdi dili ġamze-i cādū-yı muḥabbet
Ṣayd itdi beni gözleri āhū-yı muḥabbet (107/1)

Sevgilinin gözleri Hıten ülkesinin ünlü ceylanlarının gözleri gibi saçları yine bu ülkenin ünlü kokusu olan siyah renkli miski gibidir. Âşık için sevgilinin saçlarının kokusundan daha güzel bir koku olamaz:

Kākülüñ misk-i Ḥıṭa gözleriñ āhū-yı Ḫoten
Būy-ı zülfüñ gibi ʿanber daḫı ḫoş bū olamaz (137/3)

Aslan (Şîr)

Arslan, ormanlık alanda yaşayan pençesi güçlü yırtıcı vahşi bir hayvandır. Bütün eski medeniyetlerde olduğu gibi Türk medeniyetinde de aslan yiğitliğin, cesaretin ve gücün sembolü olarak bilinmektedir. Eserde arslan (2) ve şîr (10) kelimeleri 12 kez zikredilmektedir.

Sevgilinin nazlı bir bakışı ölü gönüllere can ihsan ederken kızgın bir aslan olan süzgün bakışının hışmı can alır:

Cān virir ḫaste-i dil-mürdeye nāz-ı nigehiñ
Cān alur ḫışm ile bir şīr-i jiyāndır ġamzeñ (165/4)

Nazmî'nin sözleri düşmanlarına karşı kükreyen bir aslan olduğu için onu sözlerini işitenlerin bedenlerini titreme sarar:

Cismine lerze düşer tā işidüp sözlerimi
Çünki aʿdālara bir şīr-i jiyāndır süḫanım (189/5)

Alevi-Bektaşi kültüründe yaygın olarak inanılan bir rivayete göre; Hz. Muhammet miraç yolunda iken arşa vardığında önüne kükreyen bir aslan çıkar ve Hz. Muhammet

Allah'ın emri ile parmağındaki yüzüğünü çıkartıp aslana atar. Arslan yüzüğü ağzına aldıktan sonra sakinleşir ve Hz. Muhammet'in önünden çekilir. Miraç dönüşü Hz. Muhammet Kırklar Meclisi'ne uğrar orada Hz. Ali'nin ağzındaki yüzüğü çıkartıp ona vermesi ile miraçta önüne çıkan aslanın o olduğunu anlar (Vaktidolu, 2014: 13-18).

Hz. Ali hem bu rivayetten hem de yiğitlik ve cesareti ile nam salmış olmasından dolayı Allah'ın aslanı sıfatı ie bilinmektedir. *Dîvân*'da Hz. Ali "şîr-i Hudâ, şîr-i Mevlâ, şîr-i Yezdân" tamlamaları ile zikredilmektedir.

"Ali'den başka yiğit, zülfikardan başka keskin kılıç yok" hitabı Allah'ın aslanı olan Hz. Ali için söylenmiştir:

Lā fetā illa Alī la-seyfe illa Ẕu'l-fekar
Şānıña buyruldı sen şīr-i Ḫudā'sın yā ʿAlī (213/2)

Ayrıca "Herkesin kendine göre büyük bir emeli vardır." anlamındaki "Her yiğidin gönlünde bir aslan yatar." atasözü iki örnekte zikredilmektedir:

Uġraşurlar bu cihān içre bular her demde
Gūyā ḳalbinde yatur her biriniñ bir arslan (81/16)

Naẓmīyā meşhūrdır her dilde bir arslan yatur
Muḫtelifdir baḥs olunmaz gerçi meşreb başḳadır (133/7)

Gürk (Kurt)

Şair, Mehmet Rüştü Paşa için yazdığı kasidede onun devrinde her canlının barış içinde huzurlu bir şekilde beraber yaşadığını anlatmak için bir örnekte gürk ismini zikretmektedir.

Mehmet Rüştü Paşa'nın devrinde aralarında av-avcı münasebeti olan canlılar bile barış içindedir. Her zaman keklik ve doğan birlikte uçar kurt ve koyun beraber gezer:

Kebk [ü] şahbāz ise devrinde olup hem-pervāz
Gezmede gürk u ġanem birbiriyle[77] leyl ü nehār (310/8)

[77] Vezin kusuru var.

Köpek

Eserde köpek; kelb, seg ve it isimleri ile birer kez zikredilmektedir. Klasik Türk edebiyatında köpek; âşık ile sevgilinin arasına giren, ara bozucu ve fesat gibi özellikleri ile yer almaktadır.

Aşağıdaki beyitte âşık sevgilisini köpek tabiatlı rakibe karşı uyarmaktadır. Çünkü o aşk ehli değildir sevgiliye verdiği sözleri yerine getirmez:

Uyma ol kelb raḳībiñ sözine ḳıl inṣāf
Degil ʿaşḳ ehli sözünde olamaz ṣıdḳ u s̲ebāt (100/5)

Şair aşağıdaki beyitte sevgili ve âşıkların bir arada olup eğlendiği ve o köpek rakibin girmesinin yasak olduğu büyük bir bahçe hayal etmektedir. Ayrıca rakibin bu haberi duyduktan sonra kalbinde yaralar açılmasını temenni etmektedir:

O meh ʿāşıḳlar ile hem ʿāzim-i bāg olsun
Bezm ammā o seg aġyāra yasaġ olsun[78]
Raḳībiñ ḳalbine bu derd işidüp dāġ olsun
Ḫānumān yandı ise dostlarım ṣaġ olsun
Didim ammā ki figān germī-i ülfet yandı (232/2)

Koç

Koç, şairin pek ilgi duymadığı hayvanlardandır. Eserde bir yerde kurban edilmesi yönüyle zikredilmektedir.

Âşık canını sevgilinin yoluna adamıştır. Kavuştukları gün âşığın bayramı olduğu için koç gibi kurban edilmeye razıdır:

Ḳuzucuġım yoliña ne̲z̲r eyledim cān u teni
ʿIyd-ı vaṣlıñda seniñ ben ḳoç gibi ḳurbānıñım (177/5)

Koyun

Koyun *Dîvân'*da ismi çok az zikredilen hayvanlardandır. ḳoyun (2) ve ġanem (1) isimleri ile üç örnekte yer almaktadır.

[78] Vezin kusuru var.

Alevi-Bektaşi geleneğinde Hz. Ali'yi ve onu sevenleri sevmek, Ona ve sevenlerine zulmedenlere ise lanet etmek yaygın bir davranıştır. Nazmî'de Hz. Hüseyin için yazdığı mersiyede ona zulmeden herkes için bahçesindeki hayvanlarına kadar lanet okumaktadır:

Āline evlādına ʿammīsine Mervān'ına
Atına hem itine ḳoyununa çobanına (7/2-2)

Şair aşağıdaki beyitte ise bir mecliste içki içmediğini söyleyen kasapzade için onu otlattığı bir koyun kuzusu olarak nitelendirerek sadece meze yedirdiğini ifade etmekdedir:

Bāde içmem didi meclisde o ḳaṣṣābzāde
Mezelerden o ḳoyun ḳuzusını otlatdım (188/12)

4.5.3.3. Sürüngenler ve Böcekler

Karınca (Mur)

Dîvân'da bir beyitte üç kez karınca üç örnekte de mur şeklinde adı geçen karınca; küçük ve güçsüz olması yönü ile ele alınmaktadır. Şair bu üç örnekte de Hz. Süleyman ile olan kıssaya telmihte bulunmaktadır:

Yıḳmayuz ḫāṭırını mūr-ı żaʿīfiñ gözedüp
Kim Süleymān-ṣıfat ḳadrini vālā bilürüz (145/5)

Ḫāṭır-ı mūrda ṭutunmaz bir Süleymān'ım bugün
Ḳāf-ı himmet meskenim ʿanḳā-yı Ḥaḳḳ'a lāneyim (179/5)

Ḳıyās olsa eger farḳı pek azdır şāh u ednāniñ
Süleymān'a meger mūrdan irermiş sıḳlet-i rāḥat (309/6)

Süleymān'dır maḳāmında ḳarınca
Süleymān'dan ḳarıncaya varınca (298)

Yılan (Mâr)

Dîvân'da bir örnekte yılan, rengi hasebiyle sevgilinin saçı için zikredilmektedir. Şair, hazinelerin birer yılan tarafından korunduğu efsaneyi hatırlatarak sevgilinin kakülünün hazineyi bekleyen siyah bir yılan gibi güzel yüzünü gizlediğini ifade etmektedir:

Ḳaplamış eṭrāfını mār-ı siyehveş kākülüñ
Nolsun āyā genc-i ḥüsnüñ böyle pinhāndan ġaraż (152/4)

BEŞİNCİ BÖLÜM

NAZMÎ DÎVÂNI

5.1. Nüsha Tavsifi

Eserin bilinen tek nüshası İzmir Milli Kütüphanesi Yazmalar Bölümü 1559 numarada kayıtlıdır. Eserin ebatları 240x165 (160x135) mm'dir. Eser rik'a yazı sitili ile kaleme alınmıştır. Yazmanın başında ve sonunda yer alan ifadeler şu şekildedir:

باش: مناجات از جناب رب عزت

کوما یارب بنی جهل ایچره ضلالتده ملول

باڭا گستر که سڭا قنقی گدر طغریجه یول

صونی: ای شریرلردوکمیڭ بیهوده قاننی

Yazma siyah renkli cilt ile ciltlenmiştir. Arka kapağın dış yüzeyinde sol üst köşede beyaz renkte boş bir etiket bulunmaktadır. Sırt bölümünde ise beyaz bir etiket üzerinde raf numarası olduğu düşünülen 35/13 numarası bulunmaktadır. Nazmî eserine Arapça rakamlarla 1,2,3.... sıra sayı sistemi ile sayfa numarası vermiştir. Bu numaralandırmaya göre eser 227 sayfadır. Ancak 227. sayfadan sonraki boş sayfalar da 255'e kadar numaralandırılmaya devam edilmiştir. *Dîvân*'ın ilk sayfasında sol üst köşede Latin harfleri ile "fihriste geçmiştir" ifadesi vardır. Bu ifadenin altında Arap harfleri ile sırasıyla;

اثار ادبی ۳/۲/۵۹۲۹ فهر سته گچمشدر

ifadeleri ile Osmanlıca bir mühür bulunmaktadır. Sayfanın ortasında İzmir Milli Kütüphane Müdürlüğü mührü vardır. Mührün üzerinde kırmızı mürekkeple 'Yaz-1559' numarası kayıtlıdır. Sağ alt köşede ise demirbaş numarası bulunmaktadır (Demirbaş No:22170). İlk sayfadan sonra sayfa numarası da bulunmayan 2 adet boş sayfa vardır. Dördüncü sayfadan itibaren sayfa numaraları bulunmaktadır. Nazmî, eserine Arap harfli metinlerin çoğunda olduğu gibi varak sistemi ile değerlendirildiğinde sağ taraftaki sayfadan değil de bu sayfayı boş bırakıp sol taraftaki sayfadan başlamayı tercih etmiştir. Eser, kırmızı mürekkeple yazılmış *Dîvân-ı Nazmî* başlığı ile beşinci sayfadan başlamaktadır. *Dîvân*'ın ilk sayfalarında kırmızı mürekkeple çizilmiş bir çerçeve bulunmaktadır. Ancak bütün sayfalarda yoktur. *Dîvân*'da yer alan başlık, mahlas ve terkibibentlerin vasıta beyitleri ya da musammatların tekrar eden mısraları ekseriyetle kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Dîvân*'da ara ara üstü çizili şiirler/beyitler, boş ve yırtılmış sayfalar vardır.

5.2. Metin Oluşturulurken Takip Edilen Yol

Nazmî Dîvânı'nda yer alan şiirleri Arap harflerinden Latin harflerine aktarırken, elimizde bulunan tek nüsha esas alınmıştır. Eser, XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait bir metin olduğu için bu yüzyılın imla husisiyetleri esas alınmış eklerin yazımında ve bazı kelimelerin tespitinde günümüz Türkçesine yakın bir yazım oluşturulmaya çalışılmıştır.

Metnin transkribe edilmesinde yazım birliği sağlanması sebebiyle İsmail Ünver'in makalesi dikkate alınmıştır (Ünver, 2008: 1-45).

Bu bağlamlarda *Nazmî Dîvânı*'nın çeviriyazılı metni oluşturulurken şu esaslar dikkate alınmıştır:

1. Çeviri yazılı metinde şiirlerin sayfa numaraları sayfanın sol tarafında gösterilmiştir. Her şiirin numarası başlık üzerinde (1., 2. 3.), her beytin numarası o beytin sol kısmında (1., 2. 3.), her bendin bent numarası ise o bendin üzerinde (I., II., III.) şeklinde gösterilmiştir.

2. Metinde, belki de müstensih hatası olarak yorumlanabilecek eksik bırakılmış kelime, ek veya harfler metin tamiri yöntemi kullanılarak tamamlanmaya çalışılmış ve eklenen kısımlar [ ] işareti ile gösterilmiştir. Anlam ve yazılış olarak okunamayan kısımlar ise üç nokta (…) ile gösterilmiştir.

3. *Dîvân*, mürettep bir eser olmadığı için şiirlere bölüm ya da nazım şekli gözetilmeksizin eserde bulundukları sıraya göre sıra numarası verilmiştir.

4. İnceleme kısmında metinden alıntılanan şiirler şiir numarası ve beyit numarası parantez içinde (1/5, 3/8) şeklinde, terkibibent nazım şekli ile yazılmış şiirler ise önce şiir numarası sonra bent numarası ve beyit numarası parantez içinde (1/3-2, 3/5-6) şeklinde gösterilmiştir. Örneğin; 1/5 kısaltması, 1. şiirin 5. beyti, (3/5-6) kısaltması ise 3. şiirin 5. bendinin 6. beyti anlamına gelmektedir.

5. Arapça ve Farsçadaki uzun ünlüler uzatma işareti ile gösterilmektedir (ā,ū,i̲).

6. Genellikle vezin gereği düşen ünlüler için tek tırnak işareti (') kullanılmıştır.

7. Farsçadaki "vâv-ı madûle" ile yazılan kelimelerdeki vavlar "ḫ^{v}āce" örneğinde olduğu gibi (^{v}) işareti ile gösterilmektedir.

8. Arapça ve Farsça birleşik isim ve sıfatların yazılışında dilimizde tek kelime ile ifade edilenler dışında "pāki̲ze-aḫter, peri̲-peyker, dem-sāz, dem-be-dem, ser-be-ser" şeklindeki yazılışlar tercih edilmiştir.

9. Türkçe eklerin yazımında XIX. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin genel özellikleri esas alınmıştır.

10. Transkripsiyonlu metinde sonu hemze ile biten kelimelerde hemze işareti belirtilmemiştir. Sonu hemze ile biten kelimeler Arapça veya Farsça tamlama kurmaları durumunda hemzeli şekliyle yazılmıştır.

11. Metinde geçen Arapça ibareler ve iktibas niteliğindeki ayet, hadis ve kelam-ı kibarlar italik şekilde yazılmıştır.

12. Transkripsiyonlu metinde özel isim ve yer adları büyük harflerle ve kendinde sonra gelen ekler ayrı yazılmıştır.

13. "Temām, zemān, ḥisāb, " kelimeleri kalınlık-incelik uyumuna göre günümüze uygun olarak "tamām, zamān, ḥesāb" şekilleriyle okunmuştur.

14. "Cū(y), rū(y), sū(y)" gibi kelimeler tamlama oluştururken çeviri yazıya şu şekilde aktarılmıştır: cūy-ı muhabbet, sūy-ı Ḥaḳ, rūy-ı deryā gibi.

15. "ile", "ise", "idi", "için" gibi edat, bağlaç ve ek fiiller "elif"le yazıldığı zaman kelimeden ayrı "elif"siz yazıldığı zaman kelimeye bitişik yazılmış ve kalınlık-incelik uyumuna uğramıştır.

16. Elif-i maksûrelerde uzun okunan yerlerde Ḫsā, Mūsā, Leylā, ma'nā şeklinde yazılmış olup vezin gereği herhangi bir kısaltma yapılmamıştır.

17. İmla hataları ayrıca anlam ve vezin açısından hatalı görülen kelime veya eklerde tashih yapılmaya çalışılmış ve bunlar dipnotla gösterilmiştir.

18. Metinde bazı yerlerde atıf vavı yerine "i" (ى) kullanılmıştır. Bu tür yazımlar vav olarak okunmuştur.

XIX. Metinde bazı yerlerde izâfet kesresi belirtme eki (ى) ile gösterilmektedir. Bu tür örnekler dipnotta gösterilmiştir.

XX. Arapça ve Farsça uzun ünlülerde ve nispet "yā"larında zihaf yapılması gereken durumlarda, kısa okunsalar bile daima uzunluk işareti kullanılarak yazılmıştır: āyi̱ne, Nazmî gibi.

21. Metinde yer almayan, ancak anlamı daha uygun hale getiren veya vezin gereği eklenmesi gereken kelimeler ve ekler köşeli parantez içinde verilmiştir.

22. Metinde bazı örneklerde gereksiz olan kelimeler ve ekler anlamın ve veznin tam olması için atılmıştır. Bu örneklerin orijinal hâlleri dipnotta verilmiş atılan kelime ve ek belirtilmiştir.

23. Nazmî'nin şiirlerinde imale ve zihaf dışında tespit edilen aruz bakımından kusurlu mısralar anlamı gözeterek ekleme ve çıkarma yöntemi ile tamir edilemediği takdirde dipnotta "vezin bozuk" ifadesi ile belirtilmiştir. Ayrıca hece vezniyle yazılan şiirlerde de ölçüsü fazla veya eksik olan mısralar gösterilmiştir.

5.3. Çeviri Yazılı Metin

DĪVĀN-I NAẒMĪ

Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

1.

Münācāt Ez-Cenāb-ı Rabb-i ʿİzzet

[Terkibibent]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

I.

1. Ḳoma yā Rab beni cehl içre ḍalāletde melūl
   Baña göster ki saña ḳanġı gider ṭoġrıca yol

2. Benim ey Bār-i Ḫudā taḳlīdim eyle taḥḳīḳ
   İde gör ʿaşḳ-ı mecāzīmi ḥaḳīḳiye vuṣūl

3. Ġūremi engūr idüp şīremi eyle bāde
   Ki olam tā ki ḫum-ı mey-gede-i ʿaşḳa duḫūl

4. Ḫaste-i ʿaşḳıñ olup ṣıḥḥat u vuṣlat dilerem
   Ey Ḥakīm-i[79] ezelī ʿaşḳ ile dermānımı bul

5. ʿİlm ü ʿirfānıñı ḳıl rūzī baña her demde
   Olayım rāh-ı rıżā içre revān ile ḳabūl

6. *Feyż-i burhānıñı luṭf it baña hem-rāh eyle*
   Sırr-ı nihānıña yā Rab beni āgāh eyle

II.

1. Ḳanlı yaşlar dökerek gözlerim[80] her dem giryān
   Sīḫ-i ʿaşḳında diler olmaġa cismüm biryān

2. Feyż-i İlāhī'ni gözler gice gündüz gözler
   Reh-i vaṣlıñı baña eyle İlāhī iḥsān

3. Beni maḥşerde ẕelīl eyleme ʿafv it cürmüm
   Pür-ḳuṣūram baña raḥm eyle meded yā Ġufrān

[79] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.
[80] Vezin kusuru var.

4. Mücrim ü pür-ḳuṣūram her ne dilerseñ işle
Ḳul seniñ mihr ü kerem cümle seniñdir fermān

5. Maḳṣadım ẕāt-ı cemāliñ görebilsem Bārī
ʿIyd-ı vaṣlıñda[81] idem cānımı ben de ḳurbān

6. *Rūz-ı maḥşerde benim dīdemi itme nem-nāk*
Ḥürmet-i[82] *Ḥaḳḳ-ı*[83] *ola Ḥażret-i Şāh-ı Levlāk*

III.

1. Cehl ile ḳoyma beni ʿilm ile eyle ʿāmil
O kemāl ile benim eyle murādım ḥāṣıl

2. Ḳaṭre iken niçe kim sen beni itdiñ insān
Ḳaṭremi öylece ḳıl baḥr-i muḥīṭe vāṣıl

3. Aḫter-i ṭāliʿimi māh-ı münīr eyle benim
Ẕerreyem ḫūrşīd-i envārıña eyle nāʾil

4. Ḳalmaya ʿālem-i fānīde benim noḳṣānım
ʿİlm ü ʿirfānıñ ile ḳıl beni şöyle kāmil

5. Ṭaşra ḳıl sen beni şol yetmiş iki milletden
Zümre-i nācī olan fırḳaya eyle dāḫil

6. *Mest-i ʿaşḳıñ olayım ḳıl beni şād u ḫürrem*
Ḥarem-i mey-gede-i ʿaşḳa olam tā maḥrem

6 IV.

1. ʿAmelim yoḳ saña bir ṭoġrı gider vāh eyvāh
Derd ile itmedeyim şām u seḥer vāh eyvāh

2. Baña tevfīḳini sen eyle refīḳ ü hādī
Yanarım cehlde ḳalursam eger vāh eyvāh

3. Ne ʿibādetle ʿaceb miḥr-i cemāliñ görürem
Yoḳ elimde nideyim ẕerre hüner vāh eyvāh

[81] Metinde bu kelime "vaşlında" şeklinde yazılmış.
[82] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.
[83] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

4. Rūz-ı maḥşerde n'olur ḥāl-i perīşānım ʿaceb
Ehl-i maḥşer baña fi'l-cümle güler vāh eyvāh

5. Āteş-i ʿaşḳıñ ile cismimi yandır Bārī
İtmesün sīḫ-i miḥen üzre ciger vāh eyvāh

6. *İsm-i Hādī'ye hemān eyle İlāhī maẓhar*
Reh-i rāstıñda beni ḳoyma meded bī-rehber

V.

1. Sen şefīʿ eyle meded Aḥmed ü Muḫtār baña
Şerḥ ide maʿnī-i Ḳurʿān'daki esrār baña

2. Rūz [u] şeb ẓulmet u ġamda beni ḳoyma mehcūr
Luṭf ḳıl mihr ile māhındaki envār baña

3. Ḥavż-ı Kevser'den içüp mest olayım ʿaşḳıñla
Neş'e baḫş eyleye ol Ḥaydar-ı Kerrār baña

4. Ḳıble-i ḥüsnüñe secde iderek ḥācī olam
Sen naṣīb eyle hemān Kaʿbe-i dīdār baña

5. Menzil-i maḳṣūda vāṣıl olayım ḳıl rehber
Rehber-i rāhıñ olan Ḫażret-i Ḫünkār baña

6. *Yürüyüp başım açıḳ yalın ayaḳ rāhında*[84]
Olayım ehl-i niyāz ʿaşḳile dergāhında[85]

VI.

1. *Men ʿaraf* sırrına eyle beni maẓhar yā Rab
Senden ancaḳ bu kemāli ḳuluñ ister yā Rab

2. Bilmeyen nefsini Rabbini bilemez El-Ḥaḳ
Beni bildir baña vechiñ ola iẓhār yā Rab

3. Bir göñül ki seniñ ʿaşḳıñ ile memlū olmuş
Ġayrı bir yār-i vefādārı o neyler yā Rab

[84] Metinde bu kelime "rāhında" şeklinde yazılmış.
[85] Metinde bu kelime "dergāhında" şeklinde yazılmış.

4. Cennet ü ḥūrī vü ġılmānıña māʾil degilem
İsterim ẕāt-ı cemāliñ bana göster yā Rāb

5. Kendözün bilmek imiş maḳṣadı **Naẓmī** ḳulunuñ
Her nefesde bu niyāzı saña eyler yā Rab

6. Seni ben de bulayım feyżini eyle hem-rāh
Benligim benden alup ḳıl beni benden āgāh Fī Muḥarrem

7 2.

Münācāt
[Mütekerrir Muhammes]
[fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

I.

Ben żaʿīf-i bī-kese raḥm eyle Allāh el-meded
Ġam çerāġıyla yanup cān u ciger vāh el-meded
Ḫalḳı itdi bī-ḥużūr hep itdigim āh el-meded
Bülbül-āsā oldı kārım her seḥergāh el-meded
El-meded senden meded sulṭānım Allāh el-meded

II.

Ḳalmışım ṣaḥrā-yı ġamda yārsız hem-rāhsız
Geçdi hep ẓulmet şebinde ʿömrümüz ol māhsız
Geçmedi hīç bir günüm zār u fiġān u vāhsız
Defter-i āʿmālimiz ḳayd olmadı hīç āhsız
El-meded senden meded sulṭānım Allāh el-meded

III.

Tövbe ile urmazam ben sāġar u mīnāya dest
Göricek bir şūḫ-ı sāḳī tövbeler bulur şikest
Curʿaveş meyḫānelerde olmuşum āh pāy-pest
Ser-nüviştim böyle yazmış kātib-i bezm-i elest
El-meded senden meded sulṭānım Allāh el-meded

IV.

Alma bu ʿaşḳ-ı mecāziyle İlāhī cānımı
Sen refīḳ eyle bana iḳrārımı īmānımı
Almaz oldı ġayrı defter cürm-i bī-pāyānımı
Dergehe taḳdīm idince defter-i ʿişyānımı
El-meded senden meded sulṭānım Allāh el-meded

V.

El-meded maḥşer yerinde olıcak cürmüm ḥesāb
Naẓmī'niñ çoḳdur günāhı ḳanġına virsün cevāb
Ḳıl mürüvvet ey keremkārım baña itme ʿaẕāb
Ger meded olmazsa şāhım senden işim pek ḥarāb
El-meded senden meded sulṭānım Allāh el-meded Fī Muḥarrem

3.

Ḳıṭʿa
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bā-i *Bismillāh* ile üç ḥarfe itdim ibtidā
   Ögrenüp beş noḳṭayı ḥatm itdim anda ders-i tā

2. Gönlümi envār-ı ʿaşḳıñ ile pür-nūr eyleyüp
   Eyleme yā Rab ṣırāṭ-ı müstaḳīmiñden cüdā

8[86] **4.**

Naʿt-ı Şerīf
[Gazel]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Şefāʿat kānı luṭfuñ rāygāndır yā Resūla'llāh
   Deriñ her ümmete dāru'l-emāndır yā Resūla'llāh

2. Deyince "*nefsī nefsī*" hep nebīler rūz-ı maḥşerde
   Diliñde "*ümmetī*" vird-i zebāndır yā Resūla'llāh

3. Günehkāram siyeh-rūzam bıraḳma küfr [ü] ẓulmetde
   Çerāġım nūr-ı luṭfuñdan uyandır yā Resūla'llāh

4. Gelince rū-siyāhımla ḥużūra rūz-ı maḥşerde
   Şefāʿat itmeseñ ḥālim yamandır yā Resūla'llāh

5. Esīr-i leşker-i nefsem hevā-yı ʿaḳl ile hergāh
   Bu ḥāl ile bütün kārım ziyāndır yā Resūla'llāh

6. Şefāʿat ḳıl ʿināyet ḳıl mürüvvet ḳıl hidāyet ḳıl
   Meded ʿiṣyān ile kārım fiġāndır yā Resūla'llāh

[86] Sayfanın başında üzeri çizilmiş beyitler var.

7. Şefāʿatler ʿināyetler mürüvvet luṭf u şefḳatler
Saña maḫṣūṣ ʿalemdir bu ʿayāndır yā Resūla'llāh

8. Ne kem-ḳadr olsa da **Naẓmī** anı dūr itme bābıñdan
Yine bir ümmet-i ṣādıḳ nişāndır yā Resūla'llāh

9 **5.**

Evṣāf-ı Düvāzdeh İmām
[Terkibibent]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

I.

1. Ey şehinşāh-ı velāyet pādişāh-ı *lā-fetā*
Çün seniñ şān-ı ʿaẓīmüñde gelüpdür *hel etā*

2. Maẓhar-ı z̲āt u ṣıfāt olduġınıñ i*s*bātıdır[87]
Laḥmike laḥmī ḫıṭābın çün buyurdı Muṣṭafā

3. Lā-fetā illā ʿAlī lā-seyfe illā-Ẕu'l-feḳār
Dinmez idi olmasañ sen feyż ile şīr-i Ḫudā

4. Ṣıhr-ı Aḥmed şīr-i Mevlā vālid-i şāh-ı şehīd
Sensin ey şāh-ı şecāʿat yā ʿAliyyü'l-Murtażā

5. Sensin ol şāh-ı velāyet pīşvā-yı ehl-i dīn
Rāh-ı Ḥaḳḳ'ı isteyenler saña itsün iḳtidā

6. Vāṣıl-ı sırr-ı rumūzı enbiyāsıñ yā ʿAlī
Cism ü cānı enbiyā u evliyāsın yā ʿAlī

II.

İmām Ḥasan

1. Şāh Ḥasan ḫalḳu'r-rıżādır ehl-i derdiñ çāresi
Ḳurretü'l-ʿayn-ı Muḥammed v'ey cigerler pāresi

2. ʿAşḳıñ ile zehr-i ġam nūş eylemekde ʿāşıḳān
Hep firāḳıñ āteşidir bu cigerler pāresi

[87] Metinde "i*s*pāt" şeklinde yazılmıştır.

3. Derdiñ ile şöyle sūzānım ki şāhım düşse ger
Heft deryāyı yaḳar sūz-ı diliñ bir pāresi

4. Medd-i āhım her ḳaçan kim dāmen-i çarḫa irer
Dökilür yere sipihriñ encüm ü sitāresi

5. Gerçi āh itmemege de çāre yoḳdur sevdigim
Āhdan özge bendeniñ āh ġayrı var mı çāresi

6. *Ey fürūġ-ı şems-i ʿirfān nūr-ı çeşm-i Muṣṭafā*
Ġonca-i bāġ-ı ḥaḳīḳat cism ü cān-ı Murtażā

III.

İmām Ḥüseyn

1. Şāh Ḥüseyn-i Kerbelā'dır dīnimiz īmānımız
Biz anıñ bir bendesiyüz ol bizim sulṭānımız

2. Dostuna dost düşmenine laʿnet eyleyenleriz
Gice gündüz anıñ içündür bizüm efġānımız

3. Nār-ı ʿaşḳı göñlümüzde şöyle mesken itdi kim
Tā-be-maḥşer yanmadadır sīne-i sūzānımız

4. Yıḳdılar beyt-i Resūla'llāh'ı seyr it ẓālimān
Yā niçe taʿmīr olunur bu dil-i vīrānımız

5. Ey olan ẕāt u ṣıfātıñ maẓharı nūr-ı Cemāl
Sensin ʿaşḳ rāhında şāhım hādī-i burhānımız

6. *Nūr-ı ʿayn-ı Muṣṭafā vü Murtażā'sın yā Ḥüseyn*
Sūy-ı Ḥaḳ'dan sen bize baḫş-ı ʿaṭāsın yā Ḥüseyn

10 IV.

İmām Zeyne'l-ʿĀbidīn

1. Ḳurretü'l-ʿayn-ı Ḥüseyn ol şāh-ı Zeyne'l-ʿĀbidīn
Maẓhar-ı cevr ü cefā-yı Kerbelā ol ehl-i dīn

2. Rāhına cānlar fedā ḳılmaḳ saʿādetdir bize
Sensin ol şāh-ı hidāyet reh-nümā-yı sālikīn

3. Kerbelā deştinde sen kim bunca zaḥmetler çeküp
Baş u cān virmek senüñ rāhıñda çoḳ mu müslimīn

4. Bu cigerler pāre pāre olmasın mı āh āh
Tā-ḳıyāmet firḳatüñle ey cigergāh-ı Ḥüseyn

5. Sālik-i rāh-ı hidāyet pādişāhısın hele
Faḳr-ı tāmıñ maẓharısıñ yā emirü'l-mü'minīn

6. *Cedd-i evlād-ı ḥabīb-i kibriyāsın sevdigim*
Nūr-ı çeşm-i Şāh Ḥüseyn-i Kerbelā'sıñ sevdigim

V.

İmām Muḥammed Bāḳır

1. Ol Muḥammed Bāḳır'a olsun fedā cism ile cān
Müjde-i vaṣlına yetmez gerçi kim cān u cihān

2. Ey ḥaḳīḳat ʿilminiñ dānişveri şāh-ı kerem
Gelmişem dergāha ümmīd-i keremle ben hemān

3. Sensin ey şāhım imāmü'l-evliyā hem ehl-i cūd
Sendedir miftāḥ-ı genc ü ʿināyetler bī-gümān[88]

4. Teşneyim şāh-ı şehidān ʿaşḳına iḥsān idüp
Sūz-ı ḳalbe Kevs̲er-i feyż-i keremden it revān

5. Umaram dergāh-ı luṭfuñda ḳabūl olur niyāz
Ḥāşā ki maḥrūm ola şāhım saña diyen emān

6. *Cedd-i evlād-ı Muḥammed Muṣṭafā degil misin*
Sālik-i rāh-ı ḥaḳīḳat reh-nümā degil misin

VI.

İmām Caʿfer-i Ṣādıḳ

1. Caʿfer-i Ṣādıḳ imāmım her ʿulūmuñ maẓharı
Rūşen itmişdir çerāġ-ı ḫāne-i peyġamberi

2. Rāh-ı ʿaşḳda mez̲hebim hem dīnim īmānım durur
Ol imāmü'l-evliyādır nesl-i pāk-i Ḥaydarī

[88] Vezin kusuru var.

3. Mesleginˀ üzre gidenler buldular rūḥ-ı necāt
Gitmeyenler ġarḳ olupdur baḥr-i ẓulme her biri

4. Her kim inkār eyledi sen şāhı şāhım şüphe yoḳ
Yapdılar Mervān gibi kendüye dūzaḫda yeri

5. Dehre sulṭān olmadan yegdür saña bende olup
Dergehiñde secde ḳılmaḳ ey saʿādet enveri

6. *Sensin ol faẓl-ı Ḫudā'dan feyż alan ey ehl-i dīn*
Seni bildim saña geldim çek beni saña ḳarīn

11 VII.

İmām Mūsa el-Kāẓım

1. Mūsa el-Kāẓım imāmım evliyālar şāhıdır
Şems-i Ḥaḳ'dır nūr-ı dīdem hem velāyet māhıdır

2. Ḫaste-i ʿaşḳ olanıñ ḥāẕıḳ ṭabībidir hele
Derdümüñ dermānı oldur göñlümüñ āgāhıdır

3. Ṭoġdı ol māh-ı velāyet rūşen oldı cān u dil
ʿĀşıḳıñ firḳat şebinde yāridir hem-rāhıdır

4. Ol çerāġ-ı ḫānedānıñ şuʿlesidir sevdigim
Ehl-i ʿaşḳıñ dergeh-i[89] vālāsı ḳıblegāh ıdır

5. Sālik-i rāh-ı hidāyet pīşvāsıdır hele
Her ki bilmezse o şāhı şüphesiz gümrāhīdir

6. *Ey hidāyet şemsiniñ burc-ı vefāda pertevi*
Sensin ol māh-ı velāyet enveri dīn Ḫüsrevi

VIII.

İmām ʿAlī Rıżā

1. Şāh ʿAlī Mūsa'r-Rıżā'dur kāşif-i her müşkilāt
Vāṣıl-ı sırr-ı rumūz-ı enbiyādır pāk-i ẕāt

[89] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

2. Ḫᵛāce-i dānā-yı ʿirfān vāriṣ-i peyġamberī
Ḳaṭre-i feyżin içenler buldılar tāze ḥayāt

3. Çün şehādet iḳlīminiñ serveridir sevdigim
Yolına başın vireniñ görmedi cānı memāt

4. Bende-i dergāhı her ki oldısa buldı necāt
Rūḥ-ı pākine hezārān es-selām u eṣ-ṣālāt

5. ʿĀşıḳuñ cānı şehādet mülkiniñ sulṭānıdır
Vaṣfını itmek ne mümkin böyle geldi temṣilāt

6. *Faźl-ı Ḥaḳ'dan ol şehim ʿayn-ı hidāyetdir bize*
Bende-i dergāhı olmaḳ çoḳ ʿināyetdir bize

IX.

İmām Muḥammed Taḳī

1. Şāh Muḥammed hem Cevād u hem Taḳī ṣāḥib-kerem
Mürşid-i rāh-ı hidāyet menbaʿ-ı cūd u himem

2. Kim ki ol şāhıñ ḥaḳīḳat ẕātını derk itmedi
Urmasun meclis-i ʿirfān içre ol bī-çāre dem

3. Ol kerem-kānı idince ʿāşıḳa bir kez nigāh
Baḫtiyār olur iki ʿālemde dā'im bī-elem

4. Ḫāk[i] iksīr-i hidāyetdir hele ʿāşıḳlara
Yüz süren dergāhına oldı cihānda muḥterem

5. Her ki virdi dergehiñde destini rıżāya ḫoş
Görmedi ol ḳadr-i ʿālī ẕerrece bir derd ü ġam

6. *Ey velīler ser-firāzı Şāh Taḳī vü bā-Cevād*
Ḫāk-ı pāy-ı vuṣlatuñdur bizlere ancaḳ murād

12 **X.**

İmām ʿAlī Naḳī

1. Şāh Naḳī mülk-i velāyetde olupdur ser-bülend
Kim kerāmetle o şāhım çarḫa atmışdır kemend

2. Çün velāyet sırr[ı] bunlardan ẓuhūr itdi tamām
Secde ḳıl ʿaşḳ ile dergāhında hem ol müstemend

3. Ṭālib-i sırr-ı ḥaḳīḳat lāzım olan rūz [u] şeb
Her nefesde ẕikr idüp ol şāha olur başı bend

4. Gel sözümden ḥişşe al ey sālik-i rāh-ı Ḫudā
Cān u dilden eyledim işte saña ben nuṣḥ u pend

5. Ben degilem söyleyen söyletdiler bunda beni
Gūş-ı cān ile işit bu sözlerimi bend bend

6. *Ol şeh-i ʿālem iderse bizlere bir kez nigāh*
Oluruz biz daḫı elbet vāṣıl-ı her sırr-ı şāh

XI.

İmām Ḥasan'el-ʿAskerī

1. Şāh Ḥasan'el-ʿAskerī şems-i velāyet pertevī
Ol maʿānī burcudur andan ṭoġar her maʿnevī

2. Şol gedā şāh oldı iki ʿālem içre şöyle kim
Dergehiñde bende olup ṭutdı destiñden[90] ḳavī

3. Ol kerāmetle çeküp mülk-i velāyetde ʿalem
Oldı ol nūr-ı hidāyetle velīler Ḫüsrevi

4. Faẓl-ı Ḥaḳ'la oldıġıçün ol şehim ṣāḥib-livā
Oldı ol şāh-ı kerāmet ehl-i ʿaşḳıñ pīşrevi

5. Gerçi iḳrāra çeküp çün münkiri ol nesl-i pāk
Yapdı maʿmūr evlerini dünyevī vü uḫrevī

6. Ey velāyet kişveri ṣāḥib-livāsı şāhımız
Dergeh-i elṭāfıñ oldı şāhā secdegāh ımız

XII.

İmām Muḥammed Mehdī

1. Ol Muḥammed Mehdī-i ṣāḥib-zamān Ḥaydar-edā
Ġonca-ı bāġ-ı velāyet vāṣıl-ı sırru'l-ʿalā

[90] Metinde bu kelime "destinden" şeklinde yazılmıştır.

2. Ol gelür bir gün ẓuhūr eyler hidāyetle hemān
Eyle mülḥaḳ bizleri ol şāha sen yā Rabbenā

3. Ey Ḫudā-yı ẕü'l-Celāl [ü] ṣāhib-i kevn ü mekān
Naẓmī'i maḳbūl-i dergāh it be-ḥaḳḳ-ı Muṣṭafā

4. On ikiler ḥaḳḳıçün hem çār-deh-i maʿṣūm-ı pāk
Cürmümi ʿavf it be-ḥaḳḳ-ı Muṣṭafā vü Murtażā

5. [91]Gelmişem dergāhıña cürmümi iḳrār eyleyüp
"Vaʿf ü ʿannā Rabbenā vaʿfirlenā verḥam lenā"

6. *Gerçi mücrīmüz günāhkāruz gedāyuz biz bugün*
Ḥamdülilllāh bende-i āl-i ʿabāyuz biz bugün

6.

Müfred
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bir Ḥüseyn iki Ḥasan'dur üç Muḥammed dört ʿAlī
Biri Caʿfer birisi Mūsā'dur on iki imām
Fī Muḥarrem

13 **7.**

Mersiye
[Terkibibent]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

I.

1. Rūz-ı mātemdir fiġān it ey göñül şeydā-ṣıfāt
Çün şehīd oldı bu günde āh o nūr-ı pāk-ẕāt

2. Gör neler itdi o şāha çarḫ-ı ẓālim bī-sebāt
Ey Ḥüseyn-i Kerbelā'mız es-selām u eṣ-ṣalāt

3. Āh u zār-ı mātemiñle ḳaddim oldı iki ḳat
Kim dilerse Muṣṭafā vü Murtażā'dan iltifāt

4. İşbu deşt-i Kerbelā'da benim ile sürsün at
Varalum semt-i ġazāya düşmenimiz ola māt

[91] Metinde bu kelime "dergāhına" şeklinde yazılmıştır.

5. Kim bu yolda cān virürse aña irmez hīç memāt
Tā ki ḫoşnud ola bizden bunda faḫr-i kā'ināt

6. *Ey şeh-i mülk-i şehādet ḳurretü'l-ʿayn-ı Resūl*
Bendeñe luṭf it efendim tā saña bula vuṣūl

II.

1. Laʿnet olsun ol Yezīd'iñ meslek-i īmānına
Ceddine ensābına hem devlet ü erkānına

2. Āline evlādına ʿammīsine Mervān'ına
Atına hem itine ḳoyununa çobanına

3. Dostuna sevenlere muḥibbine yārānına
Tābiʿīn bendesine hem ḳapusı derbānına[92]

4. Ḳażīsine müftīsine ḥükmine devrānına
ʿAdline ʿaṭāsına hem luṭfına iḥsānına[93]

5. Āh āteşi yansun[94] her dem ol pelīdüñ cānına
Ḥalḳa-i laʿnet ṭaḳılsun ḥāşılı gerdānına

6. *Hū diyelüm ey Ḥüseynīler geliñ*[95] *hep bir yere*
Uġraya ol ervāḥ-ı ḫām Ẕu'l-fekār-ı Ḥaydar'a

III.

1. Aġlasun bu gözlerim derdüñle her ān aġlasun
Aġlasun her kimde varsa ẕerre īmān aġlasun

2. Cūşa gelsün mevc-i ġamla heft ʿummān aġlasun
Gülmesün bu ġamla kimse kürs-i devrān aġlasun

3. Sīḫ-i ġamda hep cigerler misl-i büryān aġlasun
Kā'ināt̄ıñ gözleri bu demde al ḳan aġlasun

[92] "Hem dostuna sevenlere muḥibbine yārānına/Tābiʿne bendesine hem ḳapusı derbānına" vezin gereği Hem kelimesi çıkartıldı.
[93] "Ḳażiṣine müftiṣine hem ḥükmine devrānına/ʿAdline ʿaṭāsına hem luṭfuna iḥsānına" vezin gereği Hem kelimesi çıkartıldı.
[94] Vezin kusuru var.
[95] Metinde bu kelime "gelin" şeklinde yazılmış.

4. Firḳatiñle rūz-ı mātem ʿarş-ı Raḥmān aġlasun
Ehl-i cennet āh idince ḥūr u ġılmān aġlasun

5. Bir devāsuz yāredir bu buña Loḳmān aġlasun
Yād idüp bu demde āh-ı ḳalb-i sūzān aġlasun

6. *Hey meded kān-ı mürüvvet pādişāhım yā Ḥüseyn*
ʿArş u kürsī levḥ u kilki yaḳdı āhım yā Ḥüseyn

14 IV.

1. Öldürelim şol Yezīd'i Kibriyā'nuñ ʿaşḳına
Bir ġazā-yı ekber olsun Muṣṭafā'nuñ ʿaşḳına

2. Ey Ḥüseynīler geliñ[96] şol Murtażā'nuñ ʿaşḳına
Rūz-ı mātem aġlayalum ol belānuñ ʿaşḳına

3. Zehr içelüm Şāh Ḥasan el-Müctebā'nuñ ʿaşḳına
Ḳan ṣaçalum Şāh Ḥüseyn-i Kerbelā'nuñ ʿaşḳına

4. ʿĀbidīn ü Bāḳır u Caʿfer Mūsā'nuñ ʿaşḳına
Şāh ʿAlī Rıżā Taḳī vü bā-ṣafānuñ ʿaşḳına

5. Hem Naḳī vü ʿAskerī ṣaḥib-livānuñ ʿaşḳına
Mehdī-i ṣāḥib-zamān Ḥaydar-edānuñ ʿaşḳına

6. *Raḥmet-i Raḥman'ı ḳaṭʿā görmesün ḳavm-i Yezīd*
Rāḥat u ārāmı ẕerre bulmasun rūḥ-ı pelīd

V.

1. Kimdi bu daʿvāda āyā ol Yezīd'üñ rehberi
Āl ü evlāda cefālarla idüp bu işleri

2. Ṣaymadı ol ẓālimān hīç ḫāṭır-ı peyġamberi
Yā unutmuşdur o kāfir Şāḥ-ı Merdān Ḥaydar'ı

3. Hep gürūh-ı nācīler ṭutsun ḳulaḳ gelsün beri
Bu arada ayrılır Nuʿmānīlerle Caʿferī

[96] Metinde bu kelime "gelin" şeklinde yazılmış.

4. Yāda geldikçe meded ol Kerbelā vādīleri
Ehl-i īmān zār iderler bunda bugün her biri

5. Ben niçe āh itmeyem kim Caʿferīyem Caʿferī
Yaş yirine ḳan aḳıdur bu ḫuṣūṣda dīn eri

6. *Ey Ḥüseyn-i Kerbelā cāñum fedā olsun saña*
Çünki sen cān u cihānsuñ saña ʿālem hep fedā

VI.

1. Çün muḥibbi ḫānedānuñ *nūr[un] ʿalā-nūr* olur
Rūz-ı maḥşer anlaruñ her bir günü bir sūr olur

2. Bende-i āl-i ʿabā iḥsānile mesrūr olur
Āsitān-ı evliyāyı ḫor görenler ḫor olur

3. Nūr-ı çeşm-i Aḥmed'e egri baḳanlar kör olur
Raḥmet-i Raḥmān'ı anlar görmez aṣlā dūr olur

4. Kerbelā daʿvāsı içün bir ʿaẓīm cumhūr olur
Hem bu daʿvā ol Yezīd'üñ alnına mestūr olur

5. Ḫānedān-ı Muṣṭafā'ya ẓulm iden maḳhūr olur
Ehl-i beyte cevr iden āyā niçe maġfūr olur

6. *Faẓl ider daʿvāmızı Ḥaḳ rūz-ı maḥşerde bizüm*
Hīç ḳalur mı **Naẓmīyā** *bu āhımız yerde bizüm*
Fī Muḥarrem

15 8.

Selāmnāme-i Ḥażret-i Pīr
[Mütekerrir Müseddes]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

I.

Ey şeh-i[97] mülk-i hidāyet ḳudret-i Ḥaḳḳ'uñ eli
Ehl-i faḳruñ pīşvāsı bāġ-ı ʿirfānuñ güli
Būy-ı vaṣluñ ḥasretiyle zār ider cān bülbüli
Beyt-i Ḥaksuñ dergehüñde baş egüp didük belī

[97] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış

Es-selām ey hādī-i rāh-ı Ḫudā nesl-i ʿAlī
Es-selām ey ḳuṭb-ı ʿālem Ḥācī Bektāş-ı Velī

II.

Olmasun ey ḳuṭb-ı ʿālem senden ayrı cānumuz
Mülk-i tende sensin ey şeh rūḥumuz sulṭānumuz
Luṭfuñı gözler müdāyim[98] dīde-i giryānumuz
Umaruz ʿafv idesiñ bu yoldaki noḳsānumuz
Es-selām ey hādī-i rāh-ı Ḫudā nesl-i ʿAlī
Es-selām ey ḳuṭb-ı ʿālem Ḥācī Bektāş-ı Velī

III.

Sensin ey pīr-i hidāyet rāh-ı Ḥaḳḳ'a reh-nümā
Maẓhar-ı rāz-ı nübüvvet vāṣıl-ı sırru'l-ʿalā
Hem daḫı maḳbūl-i ḥażret ser-gürūh-ı evliyā
Ḳıl ʿināyet baş açıḳ yalın ayaḳ geldim saña
Es-selām ey hādī-i rāh-ı Ḫudā nesl-i ʿAlī
Es-selām ey ḳuṭb-ı ʿālem Ḥācī Bektāş-ı Velī

IV.

Ey şehinşāh-ı velāyet Muṣṭafā'nuñ ḥaḳḳiçün
Cism ü cānı enbiyā ol Murtażā'nuñ ḥaḳḳiçün
Şāh Ḥasan hem Şāh Ḥüseyn-i Kerbelā'nuñ ḥaḳḳiçün
Bendeñe luṭf eyle ol Zeyne'l-ʿAbā'nuñ ḥaḳḳiçün
Es-selām ey hādī-i rāh-ı Ḫudā nesl-i ʿAlī
Es-selām ey ḳuṭb-ı ʿālem Ḥācī Bektāş-ı Velī

V.

Ol Muḥammed Bāḳır u Caʿfer Mūsā'nuñ ʿaşḳına
Şāh Rıżā vü Şāh Taḳī ol bā-ṣafānuñ ʿaşḳına
Hem Naḳī vü ʿAskerī Mehdī zamānuñ ʿaşḳına
Naẓmī'ye luṭf eyle şāhum ḫānedānuñ ʿaşḳına
Es-selām ey hādī-i rāh-ı Ḫudā nesl-i ʿAlī
Es-selām ey ḳuṭb-ı ʿālem Ḥācī Bektāş-ı Velī

Fī Muḥarrem

[98] Metinde(مدايم) şeklinde yazılmıştır. (مداوم)

16 9.

Münācāt ez-Cenāb-ı Ḥażret-i Pīr
[Mütekerrir Müseddes]
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

I.

Ey olan maẓhar-ı esrār-ı Ḫudā nūr-ı ʿAlī
Sensin ol nūr-ı Ḫudā sendedir ol ḳudret eli
Himmetüñdür iden iḥyā niçe biñ mürde-dili
Dergehüñde baş egüp biz de dedik gerçi belī
Amān ey kān-ı seḫā mihr-i vefā nūr-ı Celī
Meded ey nūr-ı hidāyet Ḥācī Bektāş-ı Velī

II.

Bī-ḥużūr itdi beni miḥnet-i ġam derd ü elem
Ben gibi derd-keş-i mücrīme ḳıl luṭf u himem
Gerçi kem-bendeñ ise senden olur cümle kerem
Cürmüme muʿterifem ṭāʿata maġrūr degülem
Amān ey kān-ı ʿaṭā sırr-ı ʿalī nūr-ı Celī
Meded ey ḳuṭb-ı velāyet Ḥācī Bektāş-ı Velī

III.

Yetiş imdādıma firḳatle ḫarāb olmadayım
Sīḫ-i miḫnetde ciger yandı kebāb olmadayım
Dūzaḫ-ı derde düşüp şöyle ʿaẕāb olmadayım
Dest-i ḍarb-ı eleme sīne-rebāb olmadayım
Amān ey maʿden-i iḥsān u seḫā nūr-ı Celī
Meded ey nūr-ı velāyet Ḥācī Bektāş-ı Velī

IV.

Mücrimān senden umar derdlerine cümle devā
Gerçi kim senden olur cümle marīżāna şifā
İlticā saña ider pīr ü civān bay u gedā
Dergehüñ bendeleri ġayriye eyler mi recā
Amān ey baḥr-i kerem mevc-i ʿaṭā nūr-ı Celī
Meded ey dürr-i kerāmet Ḥācī Bektāş-ı Velī

V.

Çünki dergāhıña[99] geldüm baş açıḳ yalın ayaḳ
El-amān āl-i ʿAlī'ye beni eyle mülḥaḳ
Der-i luṭfuñda budur işte niyāzum el-Ḥaḳ
Ḳıl kerem **Naẓmī**-i bī-çāreñe de bir kez baḳ
Amān ey maẓhar-ı esrār-ı Ḫudā nūr-ı Celī
Meded ey genc-i seḫāvet Ḥācī Bektāş-ı Velī

17 10.

Tarīḫ-i Teşrīf-gerden-i Padişāh der-Asitāne-i ʿAliyye
[Kaside]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bārekallāh ẕevḳe tebdīl oldu hengām-ı ḥazīn
   Ḥamdülillāh ḳalmadı dillerde bir āh u enīn

2. Māşāʾallāh teşrīfiñle şādumānız cümleten
   Çoḳ şükür vaṣluñla olduḳ kāmurān u kām-bīn

3. Rūḥ-ı ʿālem Ḥażret-i ʿAbdü'l-ʿazīz Ḫān'ıñ müdām
   ʿÖmrini müzdād ḳılsun ẕāt-ı Rabbü'l-ʿālemīn

4. Ehl-i İslām'a vücūdı sū-yı Ḥaḳ'dan bir luṭuf
   Būsı[100] pāyile anuñ eflāka faḫr eyler zemīn

5. Avrupa ḳıṭʿasını teşrīfe raġbet eyleyüp
   Tā Ṭulon'dan bedʾ ile seyr eyleyüp her bir yerin

6. Paris ü İngiltere seyr ü temāşāsın idüp
   Nemçe'den ḳılup güẕer andan daḫı Rusçuk Vidin

7. Varna'dan İstanbul'a ʿavdet idüp ol şehriyār
   Ḳıldı teşrīfiyle iḥyā bendegānın her birin

8. Büsbütün Avrupa'ya ve'l-ḥāṣılı seyr eyleyüp
   Her ne ki ʿilme'l-yaḳīniñ oldı hep ʿayne'l-yakīn

[99] Metinde bu kelime "dergāhına" şeklinde yazılmış.
[100] Metinde bu kelime "pūs" şeklinde yazılmış.

9. Avrupa ḳıṭʿası buldı pā-būsıyla[101] imtiyāz
Ḳıṭʿa-ı sāʾireye faḫr itse çoḳ mı baʿdezīn

10. Pādişāhā şehriyārā ḫüsrevā adl-āverā
Ṣafderā ʿālī-tebārā dāverā ey şāh-ı dīn

11. Gelmemiş ẕātıñ gibi ṣāḥib-ʿadālet pādişāh
Görmemiş emṯāliñi[102] çeşm-i felek ʿayne'l-yaḳīn

12. İftiḫār itmezdi ger görse seḫā vü cūdıñı[103]
Ḫātem-i engüşt ʿināyetiñde olmaz bir nigīn

13. Nūr-ı ḫūrşīd āfitāb-ı ʿadliniñ bir ẕerresi
Āsitānıñda gelür her ṣubḥ ider vażʿ-ı cebīn

14. Pādişāhım böyle mi vaṣf eyler idim şānıñı
Olmasam renc-i felekden zār u giryān ü ḥazīn

15. Tā zamān-ı ḥaşre dek bitmez tükenmez ḳıṣṣası
Çarḫ-ı nā-sāzıñ baña vaṣf eylesem itdüklerin

16. Yoḫsa ben ol şāʿir-i muʿciz-demem sayeñde kim
Kilk-i ṭabʿım feṭḥ ider ol nükte-sencān kişverin

17. Vāḳıʿā bī-ḳābiliyet olsa idim ġam degil
Niçe bir ehl-i diliñ çarḫ-ı denī bükmüş belin

18. Bir ġazel tanẓīmine destūr alursam söylerim
Raḫş-ı ṭabʿım meydān almaz bulmasa cevlāngehin

19. ʿĀşıḳa ʿarż-ı cemāl itse eger ol nāzenīn
Ḥüsnünüñ üftādesi eyler mi hīç āh u enīn

20. Ṭāliʿim yār olsa elbet yār ṣarardı yāremi
Olmaz idim gūşe-i miḥnetde ben tenhā-nişīn

18

[101] Metinde bu kelime "pā-pūsıyla" şeklinde yazılmış.
[102] Metinde bu kelime "emŝālini" şeklinde yazılmış.
[103] Metinde bu kelime "cūdını" şeklinde yazılmış.

21. İltifātı dāʿimā aġyāradır ol āfetiñ
Olmadı ḥasret-keş-i ʿuşşāḳına aṣlā ḳarīn

22. Bir pula almaz fiġānım gūş ḳılmaz nālemi
Vaṣl-ı dildāra eger cān naḳdini virsem peşīn

23. Ceyb-i endīşemde sermāyem benim bir medd-i āh
Āh olur mı hīç metāʿ-ı vaṣl-ı cānāna rehīn

24. Lāf-ı şekvā vü teġazzül oldı pāyāna resīd
Ol şehinşāhıñ duʿā-yı devletin it baʿdezīn

25. Bir duʿā it kim melāʾik āmīne gelsün bütün
Bir duʿā it kim işidenler disünler āferīn

26. Nüh felek devr eyledikçe ʿömrini müzdād idüp
Mekr-i düşmenden o şehriyārı ḳılsun Ḥaḳ emīn

27. Ḳonmasun āyīne-i ḫāṭırına gerd-i melāl
Her umūrunda Cenāb-ı Lem-yezel olsun muʿīn

28. ʿAvdetine tām tārīḫ **Naẓmī** yazdı faḫr ile
Avrupa'dan ḳıldı ʿavdet ol imām'ül-müslimīn
Sene 1284

11.

Ḳaṣīde Der-sitāyiş-i Ṣadr-ı aʿẓam Emīn ʿAlī Paşa
[Kaside]
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Levḥa taṣvīrimi çekdikde benim kilk-i ḳażā
Ḫāk-ı miḥnetle meger cismimi ḳılmış inşā

2. Behrem enbār-ı miḥenden baña taʿyīn olmuş
Her ṣabāḥ ḫādim-i firḳatle gelür vāye baña

3. Naḫs-ı ekber mi nedir kevkeb-i baḫtım bilemem
Ḥükmünü miṣl-i Zuḥal itmede dāʾim icrā

4. Görmedim müddet-i ʿömürde ṣafā-yı ḫāṭır
Bulmadım gerdiş-i devrānda hele cüzʾ-i vefā

5. Ḳalmadı çekmedigim renc ü miḥen ʿālemde
Görmedim sāye-i baḫtımda nedir rūy-ı ṣafā

6. Allāh Allāh buña insān mı taḥammül eyler
Birbir ardınca gelür ṣāʿiḳaveş seng-i cefā

7. Ne ẓahīr ü ne de bir yār-i vefādārım var
Ki ide āteş-i dāġ-ı dil-i yāri iṭfā

8. Bādbānımda eger bād-ı muvāfıḳ olsa
Keştī-i ġamda fiġān itmez idim ṣubḥ u mesā

9. Maṭlab üzre dümen almazsa eger fülk-i emel
Ḳapudan olsa Felāṭūn buña niş'ler āyā

10. Poça orsa gider elbette ki başdan ḳaraya
Çāresiz lücce-i ġam içre ḳalan bī-ser ü pā

11. Beni başdan ḳara uġratmadır efkārı hele
Rūzgārıñ emelidir bilürem bu ḫülyā

12. Ṣarf-ı naḳdine anıñ itmedeyim leyl ü neḫār
Baḥr-i ġamda geçiyor ʿömrümüz[104] hep bād-ı hevā

19

13. Şaşurup puslayı deryā-yı miḥende ḳaldım
Ḳanı mersā-yı murāda yetürür rāh-nümā

14. Beni bir ḥālet-i buḥrāna yetürdi firḳāt
Ṣıḥḥat ümmīdini rū-bādede görmem aṣlā

15. Meger āgāh ola aḥvālime bir ṣāḥib-dil
Yaʿni ṣadrü'l-vüzerā Ḥażret-i ʿĀli Paşa

16. Ey reis'ül-vükelā mefḫar-ı ḫaḳḳü'l-bilġā
Ḳadr-dānü'ş-şuʿarā āṣaf ʿāli keremā

[104] Vezin kusuru var.

17. Ne zamān bulsa ḳudūmuñla ṣadāret revnaḳ
Cism-i bī-mār-ı reʿāyā bulur ol anda şifā

18. Sensin ol bāʿiṯ-i āsāyiş-i mülk ü millet
Seyf-i tedbīriñ ider anı da ḳaṭʿ-ı daʿvā

19. Sensin ol nāẓım-ı ārāyiş-i dīn ü devlet
Ki olur himmet-i reʾyiñ ile her kār icrā

20. Kimseler lā diyemez dāʾire-i reʾyiñde
Ḥikmet-i reʾyiñe ḥayrān ḳalur ʿaḳlı ḥükemā

21. Devlet ü milletiñ iḥyāsına bāʿiṯ sensin
Seni bu millete baḫş eylemiş ol ẕāt-ı *Ḫudā*

22. Çünki var milletiñ ḥüsn-i naẓarı ẕātıñda
Şüphesiz her ne dilerseñ virir *Allāh* saña

23. Nīk-ḫaṣlet ne ki var *Ḥaḳ* saña iḥsān itmiş
Ṣāḥib-i seyf ü ḳalem ehl-i keremiñ ḥaḳḳā

24. Caʿfer-i Bermekī -ḫaṣlet ḥāmī-i mülk ü millet[105]
Āṣaf-ı temkīn-sīret ṣafder-i Kerrār-edā[106]

25. Āsitān-ı keremiñ ḳıble-i ehl-i ḥācāt
Ḫāk-i pāy-ı himemiñ kuḥl-ı ʿuyūn-ı żuʿafā

26. Sendedir ḳufl-ı der-i merḥamet-i genc-i İlāh
Sensin ol baḥr-i kerem mevc-i ʿaṭā kān-ı vefā

27. Yazamam vaṣfıñı ey baḥr-i kerem bālā-cemāl
Bu ʿayāndır ki sebū içre ṣıġışmaz deryā

28. Hep zamānıñda cihān ṣulḥ-ı ṣalāḥ üzre bütün
Ġamze-i şūḫ ile ʿuşşāḳ ide belki ġavġā

[105] Vezin kusuru var.
[106] Vezin kusuru var.

29. Mevc-i ġam başdan aşup baḥr-i firāḳ içre yerim
Beni girdāb-ı meşaḳḳatden amān eyle rehā

30. Luṭfunı görmedik ʿālemde ʿacep kim ḳaldı
Defter-i mekremetiñde aranılsa farażā

31. Olmadıḳ maẓhar-ı luṭfuñ yalıñız ben ḳaldım
Līk ʿarż itmedim aḥvālimi bir kerre saña

32. Böyle bir kadr-şinās ʿāli-himem devrinde
Bulunup ḥālini ʿarż itmemek elbette ḫatā

33. Beni pā-māl iden[107] hep sadme-i ihmālimdir
Baḫt-ı vārūnemi hīç eylemedim ben şekvā

20

34. Öyle bīmār-ı ġamım bir nefes ārām idemem
Cāme-ḫᵛābım daḫı olursa da bāl-i ʿanḳā

35. Leşker-i mülk-i ġama ben ki sipehsālarım
Dilerim şimdi o ḫidmetden idem istiʿfā

36. Naẓar-ı luṭfuñ olursa olurum naʾil-i feyż
Saña güçlük nedir ey ẕāt-ı ṣadāret ʿuẓmā

37. Nāḫudā olsa n'ola keştī-i maḳṣūda ḳuluñ
Himmetiñle ḳapudanlıḳda gözüm var zīrā

38. Dād-hᵛāhānuñ olup cümle murādı ḥāṣıl
Ḳuluñuz mı yalıñız maḥrūm olur kim ḥāşā

39. Yalıñız himmetim eşʿāra degildir maṣrūf
Her hünerde iderem daʿvā-yı cihān ammā

40. Neyleyim ehl-i diliñ düşmenidir çarḫ-ı leʾīm
İstemez irdigini rifʿate birgün aṣlā

41. Destgīr ol baña ey āṣaf-ı ʿālī-keremim
Her umurūñda saña yāver ola ẕāt-ı *Ḫudā*

[107] Vezin kusuru var.

42. Āṣafā her ne kadar taṣdīᶜ ise ᶜafv eyle
Renc-i eyyām-ı mihenden baña pek geldi ġınā

43. İḫtiyārımla degil bunca ki taṣdīᶜ itdim
Düzd-i ġam ṣabr u ḳarārım bütün itdi yaġmā

44. Bu tażarruᶜ ile dergāhıña rū-māl oldum
Kerem ü luṭfuñı ārzū idüp ey kān-ı ᶜaṭā

45. Himmetiñle eger āzāde olursam ġamdan
Şān-ı vaṣfıñda neler kilkim ider gör imlā

46. Gezinürken reh-i vaṣfıñda ḳalem şevḳuñ ile
Anda der-ḫāṭır idüp bir ġazel-i bī-hem-tā

47. ᶜArż-ı ḥāl eylesem ol pādişeh-i ḥüsn ü edā
Der-kenār itmege raġbet buyurur mı āyā

48. Ẓannım oldur ki virir maḳṣadıma bir ṣūret
O şeh-i memleket-i ḥüsne irersem inhā

49. Ḫᵛāh nā-ḫᵛāh çeker cevr ü cefā-yı ᶜuṣṣāḳ
Cānı cānān dileseydi ider elbetde fedā

50. Cānı cānāna virüp vaṣla irendir ᶜāḳil
Ne çeker ol ġam-ı imrūz ne ālām-ı ferdā

51. Yār ile maḫfī idi beyne-hümāda esrār
Sensin ey ḫāme iden rāz-ı derūnı ifşā

52. Lāf-ı şekvā ü taġazzül yetişür ey **Naẓmī**
Baᶜdezīn eyle hemān ṣıdḳ ile āġāz-ı duᶜā

53. Çünki cāmiᶜ-i ḳaṣāʾidde ferāʾiż gibidir
21 Eñ nihāyetde duᶜā eylemek ᶜindeş-şuᶜarā

54. Bir duᶜā eyle ki taḥsīn ide efrād-ı melek
Bir duᶜā eyle ki amīn diye hep ehl-i semā

55. Mihr ü meh tā ki olur çarḫ-ı felekde gerdān
ʿÖmrin efzūn ide ol rütbe Cenāb-ı Mevlā

56. Dāmen-i luṭfı ola būsegeh[108] ḫavāṣ u ʿavām[109]
Der-i eltāfı penāgāh -ı ṣıġār u kübrā

57. Merkez-i dāʾire-i ṣıḥḥat ola cāygehi
Cümle evlādı vü ensābını baḫş ide Ḫudā

12.

Tārīḫ-i Mīrālāy Şode Birāder-i Ḫavīş

[Gazel]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bārekallāh mīralay oldı Ḥicāẓ ordusuna
Dāverim Āgāh Beg oldur şāʿir-i şirīn-edā

2. ʿİlm ü ʿirfān ile meşhūr-ı zamāndır z̲āt[ı] kim
Her ḫuṣūṣda reʾyine teslīm olur bay u gedā

3. Sāḥa-i ʿirfānına ʿaḳl [u] ḫıred bitmez hele
Urmasunlar nāfile bu ʿarṣada hīç püşt-pā

4. Şiʿr ü inşā ʿilm ü ʿirfān z̲ātına mevhūb-ı Ḥaḳ
Her kemāli ḥāṣılı luṭf eylemiş z̲āt-ı Ḫudā

5. Ṭab-ı pāki gülşen-i eşʿāra meyl itse o dem
Şāhid-i gülġonca-ı maḳṣūd olur neşv ü nemā

6. Her hünerden muḥliṣ-i pāki gibi Āgāh olup
Azdır istiʿdādına mīr-i mīrānlıḳ bī-riyā

7. ʿAn-aṣıl ṣadr-ı ḥükümetde budur lāzım olan
Ṭavr-ı uslūb-ı ḥakīmāneyle ṭarz-ı ḫoş-edā

8. Bu ise mevcūd olup z̲āt-ı kerīminde anıñ
Var mıdır başka mebāḥiṣ̲ andan itsek ibtidā

[108] Metinde bu kelime pūse-geh" şeklinde yazılmış.
[109] Vezin kusuru var.

9. Ṭoġrısı Allāh içün şāyestedir her rütbeye
Bir başı yoḳ ṭabʿ-ı ḥussād görmese şāyed revā

10. Gevher-i naẓmı dökünce **Naẓmī** rāh-ı müjdeye
Geldi birer tārīḫ oldı mıṣraʿında rū-nümā

11. Mīr Āgāh mīralaylık ṣadrına revnaḳ virüp Sene 1287
Ṣadr-ı rifʿat üzre yā Rab kāmurān it dāʿimā Sene 1287

22 13.

Limān Reʿisi Mīr-livā İbrāhim Paşa Baḥriyye Ferīḳliġı Rütbesini Ḥāmil ve İkinci Rütbeden Bir Ḳıṭʿa Mecīdiye Nişānına Nāʾil Oldıġı Rūz-ı Nevrūzda Teşādüf İtdiginde Söylenilen Nevrūziyedür

[Kaside]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bārekkallāh ey cihānıñ sırrına maẓhār olan
Cilve-i feyżi İlāhī oldı yüzinden ʿayān

2. Ẕāt-i pāki bu vücūd-ı ʿāleme bāʿiṯ olup
Oldı emrine musaḥḥar ʿālem-i kevn ü mekān

3. ʿAḳl-ı külle maẓhār iken ẕāt-ı pāki şüphesiz
Ol daḫı kendüye bulmış bir nedīm-i ʿālīşān

4. Yaʿni ol ẕāt-ı Muḥammed'dür ki maḥbūb-ı İlāh
Hem-dem-i esrār olmış şāh Ḥaydar bī-gümān

5. ʿĀrife taʿrīf olmaz gün gibi iẓhār bu kim
Olmada her yıl teceddüd sāl-ı devrān-ı cihān

6. İşte geldi rūz-ı nevrūz ʿāleme virdi feraḥ
Bā-ḫuṣūṣ şāh-ı velāyet cilvesin itdi ʿayān

7. Ol mübārek dem bu kim şāh-ı bahār itdi cülūs
Baʿdezīn açmaḳdadır her ġonca-ı maḳṣūd dehān

8. Ey efendim bu feraḥ demde saña virdi Ḫudā
Rütbe-i mihr-i saʿādet pertevinden bir nişān

9. Ẕāt-ı Ḥaḳ maẓhar düşürdi bu mübārek demlere
Ẕātıñı mesrūr idüp bu demde ḳıldı şādumān

10. Sen muḥibb-i ḫānedān-ı Aḥmed-i Mürsel olup
Ben daḫı bu vādī-i rāh-ı ḥaḳiḳatde pūyān

11. Eylerem tebrīk ẕātıñ mesned-i vālāsını
Bu ferīḳliḳ rütbesi olsun mübārek bu zamān

12. Destgīr olsun erenler ẕātıña her dem seniñ
Eylerem ẕāt-ı Ḫudā'dan bu niyāzı her zamān

13. Devletiñle kāmurān ol ey efendim dā'imā
İşte **Naẓmī** de niyāz itmekdedir Ḥaḳḳ'a hemān

14. Rūz-ı nevrūzuñ mubārek rütbeñiz mesʿūd ola
Her umūruñda saña imdād ide şāh-ı cihān

15. İtsün emsāl-i kesīr ile müşerref niçe dem
Her muḥibbi ḫānedān-ı Aḥmedī ol müsteʿān

Fī Muḥarrem

23 **14.**

Yāver-i Ḥarb Ḥażret-i Şehriyārī Rāsim Paşa Ḥażretleri'niñ Kerīmeleri Vilādetinde Kendülerine Taḳdīm Olunan Teşekkürnāmedir

[Kaside]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Şükürler her nefes ol Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı eşyāya
Zemīni kürre-i arżı ḳılup ādemle pīrāye

2. Bu ʿālem bir şecerdir kim aña mīve olup ādem
Bütün ādemden ʿālem bulmada gündengüne māye

3. Ger ādem olmasa ʿālem semersiz bir şecerdir çün
Ne ḥāṣıldır semersiz bir şecerden bāġ-ı dünyāya

4. Dil-i cāhil gibi sāde cihān bir ḳāleb-i bī-rūḥ
Cihān dükkānına ehl-i maʿārif oldı sermāye

5. Yaratdı ādemi ol Ḥaḳ yine ādem bilür Ḥaḳḳ'ı
Çün ādem ʿalemü'l-esmā olupdur ism-i maʿnāya

6. Şehinşāh-ı cihānıñ yāver-i ḥarbi Rāsim Paşa
Duʿā-yı devleti teʾsīr idüp dergāh-ı ʿulyāya

7. Ṭoġup bir duḫteri pākīze-aḫter ṣulb-i pākīnden
İşitdikde niyāz itdim Cenāb-ı Ẕāt-ı Mevlā'ya

8. Didüm ey Ḫāliḳü'l-eşyā yaratdıñ bir meh-i ġarrā
Getürdüñ nāz ile gerçi anı bu mihr-i dünyāya

9. Büyüsün mehd-i nāz içre ṣafā-yı bāl ile gülsün
Terennüm-ḫᵛān olur elbet aña Zühre olup dāye

10. Ḳılup ol vālid-i zī-şānını mesrūr [u] rūşen-dil
Oṭursun ʿizz-i devletle cihānda ṣadr-ı āʿlāya

11. Çü ẕātı bende-perverdir ḫulūṣ-ı pāk-i gevherdir
Nufūẕı çoḳ mıdır çārī olursa berre deryāya

12. Senā-gūyem veliyyü'n-niʿmetimsin kim baña olmuş
Nihāl-i himmetiñ zīr-i felekde başıma sāye

13. Senin bendeñ[110] bulunmaḳlıḳ benim bir iftiḫārımdır
Cenāb-ı Ḥaḳ saña ʿömr-i ṭavīller eyleye vāye

14. Murādım şādumān oldıġımı ʿarż itmedir ancaḳ
Teşekkürnāme taḳdīm eylemekde ṣavb-ı vālāya

15. Teşekkürnāme-i **Naẓmī** oḳunduḳça ola ḫandān
Ṣafālar baḫş ide Mevlā o verd-i ġonca-raʿnāya

25[111] **15.**

Tārīḫ-i Vefāt

[Gazel]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

[110] Metinde bu kelime "benden" şeklinde yazılmıştır.
[111] 24. sayfa çizik. 25. sayfanın başında çizik beyitler var.

1. Niçe ḳıydıñ bir buçuk yaşındaki maʿṣūma āh
Āh cellād-ı ecel pek ġaddārsın[112] bī-iştibāh

2. Aġlasun Biñbaşı Edhem Beg dem-ā-dem āh idüp
Şīr-ḫᵛāhı ṭıflınıñ ʿömrin ecel ḳıldı tebāh

3. Mātemi aġlatdı cümle aḳrabāsın ḥüzn ile
Vālideynine hemān ecr ü ṣabır virsün İlāh

4. Ṭatmayan bilmez nedir āh āh evlād acısın
Çeşm-i aʿmā farḳ ider mi reng–i ebyāż u siyāh

5. Vālidi söylerken ey **Naẓmī** işitdim tārīḫin
Hay Meḥemmed hay ciger köşem cihāndan gitti vāh
Sene 1287

26 **16.**

Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Nāẓır-ı Baḥriyye Devletlü Maḥmūd Nedīm Paşa
[Kaside]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. ʿUluvv-i himmet-i ʿAbdü'l-ʿazīzi yād ḳābildir
Ḫaṭādır līk iḥsānın disem taʿdād ḳābildir

2. O şeh eyler hemīşe her işi erbābına tefvīż
Ḳarīben mülküni itmek aña ābād ḳābildir

3. İdüp baḥriyyeye nāẓır hele bir bende-i ḫāṣın
Yeñiden köhne tersāne olur bünyād ḳābildir

4. Ki yaʿni Ḥażret-i Maḥmūd Nedīm Paşa-yı pür-ʿadliñ
Bu mevżūya denilse ger mübārek bād ḳābildir

5. O ẕāt-ı ʿaḳl-ı evvel ehl-i ḥikmet ḥāmī-i millet
Arisṭo'ya eger ẕātın disem üstād ḳābildir

6. Ne āṣaf ṣāḥib-i tedbīr ne āṣaf şāʿir ü māhir
Ki her reʾyin disem ḳānūn nev-icād ḳābildir

[112] Vezin kusuru var.

7. Ṭrāblus ḫalḳın iḥyā itdigi maʿlūm-ı ʿālemdir
Bu ḫāṣletle egerçi ẕātına üstād ḳābildir

8. Muḫālif rūzgār esdi sefāʾin ḳaldı seyrinden
Ne ḥāle geldigin itsem eger īrād ḳābildir

9. Olup bil ḫastası[113] yatmış yüz üstü ehl-i tersāne
Ki tedbīr-i ḥakīmānıyla eyler şād ḳābildir

10. Şaşırdıḳ puṣlayı ḳaldıḳ ʿumūmen baḥr-i ḥayretde
Yetişdi Ḫıżrveş luṭfı ider imdād ḳābildir

11. Ḫarāp olmış dil-i ʿāşıḳ gibi mersā-yi tersāne
ʿUluvv-i ḥimmeti eyler anı ābād ḳābildir

12. Gelüp bir ḥāl-i buḥrāna hemān baḥriyyeniñ ḥāli
Bu ḥālden reʾy ü tedbīri ider āzād ḳābildir

13. Donanmanıñ görünce ḥālini pejmürde heyʾetle
Dinürdi az vaḳit içre olur ber-bād ḳābildir

14. Ḫıżır gibi irüp yelken kürek imdādına ẕātıñ
İderseñ Āṣafā baḥriyyeye dil-şād ḳābildir

15. Donanma göz gözi görmez ʿaceb ẓulmetde ḳalmışdır
Çerāġın anlara luṭfuñ ider īḳād ḳābildir

16. Bulurdı keştī-i ġamda göñül bu güne tesliyyet
Murād üzre eser elbette ki ber-bād ḳābildir

17. *Biḥamdillāhi ve'l-minne*[114] ki ẕātıñ eyleyüp teşrīf
Bulunmaz baʿde-ẕā baḥriyyede nā-şād ḳābildir

18. Ḳuluñ ez-cümle olmuşdur ġarīḳ-i lücce-i miḫnet
Meger ġavvāsı elṭāfıñ ider āzād ḳābildir

[113] Metinde bu kelime "ḫ" (ڂ) harfi ile yazılmış.
[114] lillahi'l-hamdü ve'l-minne / lillâhi'l-hamdü ve'l-minne: Tüm hamd ve minnetler Allah'a mahsustur, O'na aittir.

19. Felekden çekdigim cevri ne mümkīn eylemek taḳrīr
Dinür mi cümle deryālar ola aʿdād ḳābildir

20. Benim ol dāġdār-ı tīġ-ı ġam kim derdimi bilseñ
İderdiñ merhem-i luṭfuñ ile imdād ḳābildir

21. Uzatmaḳ baḥs-i rencūrı ne ḥācet ey dil-i ġamgīn
ʿUbūdiyyet ki ʿarż itdik emīr-i dād ḳābildir

22. Hemān evṣāf-ı şānında sen eyle bir ġazel inşād
Ki zīrā midḥatinde itmek istiṭrāt ḳābildir

27

23. O şūḫuñ devr-i ḥüsnünde dil olsa şād ḳābildir
Ġam-ı hicrinden ʿuşşāḳa reh-i āzād ḳābildir

24. Gül-i ruḫsārıñı ey ġonca-fem gördükde ʿuşşāḳıñ
İderler her biri bülbül gibi feryād ḳābildir

25. Cemāliñ vaṣfına āġāz idersem ey perī-peyker
İşitse nerm olur saḫt-ı dil-i zühhād ḳābildir

26. Feleklerde melekler görmemiş ḥüsnüñ gibi meh-rū
Taṣavvur itmemiş resmüñ hele Bihzād ḳābildir

27. Çekersem sīneye cevr [u] ġamıñ cānā elem çekmem
Bu pāzār-ı muḥabbetde sitād u dād ḳābildir

28. Sīnem āmac idüp ol nāvek-i ḫūn-rīz cānāna
Taḥammül eylerem itmez meger pūlād ḳābildir

29. Geçüp lāf-ı temeddüḥle ġazelden baʿdeẕa **Naẓmī**
Duʿā-yı āṣaf-ı ẕī-şānı itmek yād ḳābildir

30. Ola günden güne ʿömri fizūn-ter ʿizz ü devletle
İdersem ẕāt-ı Ḥaḳ ʾdan böyle istimdād ḳābildir

31. Ḫudā münżam ide ʿömr-i cihānı ʿömrüne her bār
Bu günā devletiñ olsun disem müzdād ḳābildir

32. Vücūdı devlete elzem muʿini Ḫızır ola her dem
Ola tevfīḳ-i Bārī emrine münḳād ḳābildir

17.

Tārīḫ-i Vilādet
[Kıtʿa]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Müşerrefdir Edhem Beg ṭāliʿ-i mesʿūd ile çünki[115]
Bu günler ḳıldı bir ferzend ile Ḥaḳ ẕātını talṭīf

2. Ne ferzend kim cemāli ġıbṭa-baḫş-ı māh-rūyāndır
Ne ferzend kim degildir mihr-i ḥüsni ḳābil-i taʿrīf

3. Meh ü mihr içtimāʿ itmiş meger kim burc-ı ḥüsnünde
Tulūʿ-ı ṣubḥ ferdāya ḳılup birbirine teklīf

4. Ṭoġup mihr-i cihān-āsā bu nūr-ı ṣunʿ-ı Yezdān'dır
Cemāline Ḫudā ḳılmış kemāl-i nūrını terdīf

5. Kederden ḥıfẓ ide Ḥaḳ vālideyn ile o maḫdūmı
Kemāl-i ʿizz ü rifʿatle cihānda olalar tavṣīf

6. İdüp **Naẓmī** bu tām tārīḫle ben de vālideyn tebşīr
Meḥemmed Beg bu yıl bezm-i vücūdı eyledi teşrīf
Sene 1285

28

18.

Merṣiye-i Ḥażret-i Şāh-ı Şehīdān *Raḍıya'llāhu Teʿālā ʿanhu*
[Terkibibent]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

I.

1. Geldi eyyām-ı Muḥarrem girye vü hicrān demi
Ehl-i derdiñ tāzelendi āh kim köhne ġamı

2. Rūz-ı mātem çaġlayan seyller gibi ḫūn-ı sirişk
Şüphesiz garḳ-āb-ı baḥr-i raḥmet eyler ʿālemi

[115] Vezin kusuru var.

3. Ḳalma ʿışyān içre ey dil sen de āh it aġla kim
Seyl-i girye taṭhīr eyler çirk-i küfr-i ādemi

4. Çāker-i āl-i ʿabāyım rūz-ı ġamda göñlümüñ
Mātem-i şāh-ı şehīd-i Kerbelā'dır hem-demi

5. Ẕevḳ ü şādī göñlüme bī-gānedür leylü'l-firāḳ
Olsa olsa mātem-i āl-i ʿabādur maḥremi

6. Mātem-i şāh-ı şehīd-i Kerbelā eyyāmıdır
Vaḳʿa-i dil-sūz-ı āl-i Muṣṭafā eyyāmıdır

II.

1. İşte bu ʿaşr-ı Muḥarrem'dir ki evlād-ı Resūl
Tābiʿiyle Kerbelā ṣaḥrāsına itdi nüzūl

2. Ol zamān ceyş-i Firāvān-ı Yezīd-i bā-ḥayā
Der-ʿaḳab anlar daḫı ol mevḳıʿa buldı vuṣūl

3. Ol imām-ı dīn yazdı anlara pendnāmeler
İtmediler hīç biri pendnāmesin aṣlā ḳabūl

4. Yalıñuz geldi ḥużūr-ı Ḥażrete ḥarbe Yezīd
Didi kim cānum fedādur yoluña olma melūl

5. Ol gün ol baḫt-ı saʿid anlar ile oldı şehīd
Eyledi rūḥ-ı revānın cennet-i ʿadne duḫūl

6. Göñlümi neyle tesellī eylesem bilmem ki āh
Dīdeden pinhān olup gitdi bugün ol evc-i māh

III.

1. Ḳavm-i Sufyān'dan neler çekmişler āl-i müslimīn
Bā-ḫuṣūṣ āl-i Muḥammed hem emīr'ül-mü'minīn

2. Bir içim ṣu virmeyüp ḳatl itdiler hep teşne-leb
Kerbelā'da bir gün içre yetmiş iki ehl-i dīn

3. İbn-i Saʿad ile ʿAbdullāh Ziyād-ı ẓālimān
Kim olardur cümleten serdār-ı çeyş-i ḫā'inīn

4. Şimr Ẕi'l-Cevşen imām-ı dīnüñ oldur ḳātili
Oldı ḫā'in bu sebeb melʿūn-ı Rabbü'l-ʿālemīn

5. Āl-i Sufyān'a sezādur virdüm olsun dā'imā
Ḥaḳlarında "*laʿnetu'llāhi ʿaleyhim ecmaʿīn*"

6. *Unudulmaz ḥaşre dek bu müddeʿā mümkin degül*
Ḥaḳlarında başḳa dürlü bir duʿā mümkin degül

29 IV.

1. Ḫāke düşdükde o günde ḫūn-ı şāh-ı Kerbelā
Bir ġarīb ḥālet o demde oldı anda rū-nümā

2. Ol gün az ḳaldı cihān zīr ü zeber olsun hemān
Çün bu ẓulme Ḫāliḳu'l-eşyā daḫı olmaz rıżā

3. Ebr-i ẓulmetde nihān oldı o dem mihr-i münīr
Kim ḥicāb itdi cihāna virmege nūr u żiyā

4. Ehl-i beytüñ āhı ol gün virdi dehre zelzele
Ditredi ol vaḳʿa-ı cānsūz içün arż u semā

5. Kāş ʿālem yirlere geçse idi ol demde de
Tek o şāha irmeseydi bunca ẓulm ile cefā

6. *Yirde insān aġladı ol vaḳʿaya gökde melek*
Kaldı ḥayretde şaşırdı devrini ol gün felek

V.

1. Ḳavm-i Sufyān evvelā Ḳur'ān'ı inkār itdiler
Baʿde-ẕā ḳatl-i imāmı anlar inkār itdiler

2. Ḥāşeallāh dīn ü īmān ẕerre yoḳ ol zümrede
Putperest olduḳların hep bunda iẓhār itdiler

3. Yıḳdılar şerʿiñ bināsın yaḳdılar āteşlere
Ehl-i īmān dillerini külli pür-nār itdiler

4. Kāfir olsa ḳatline fetvā virür mi seyyidüñ
Ḳanġı ḥüccet ile ḳaṣd-ı āl-i Kerrār itdiler

5. Çoḳ mudur laʿnet oḳursam ḥaşre dek ol fırḳaya
Kendü kendin laʿnete anlar sezāvār itdiler

6. *Raḥmet-i Raḥmān'ı görmez zümre-i āl-i Yezīd*
Eylemiş Ḥaḳ *anları hep dīn ü īmāndan baʿīd*

VI.

1. Ey göñül şol vaḳʿa-ı dilsūzı gel eyle ḥesāb
Çehre-i ẕevḳ ü sürūra dūd-ı āhı ḳıl niḳāb

2. Nūr-ı ʿayn-ı Muṣṭafā'ya nāvek-endāz oldılar
Tīr-i laʿnet yaġdır ol ḳavm-i Yezīd'e çün seḥāb

3. Lāʿnet olsun āline aṣḥābına etbāʿına
İtmediler ol gürūh-ı bī-ḥayā Ḥaḳ'dan ḥicāb

4. Laʿnet olsun cānına her kim ki laʿnet itmese
Rūḥ-ı nā-pāk-ı Yezīd'e tā dem-i yevmi'l-ḥesāb

5. Ḫūn-ı Şāh-ı Kerbelā'nuñ ʿakdidür ki her ṣabāḥ
Dāmeninde ẓāhir itmiş lāʿl-günāna ḳebāb

6. *Kerbelā ṣaḥrāsı al ḳan olduġı gündür bugün*
Ol şehüñ ḫūn içre ġalṭān olduġı gündür bugün

VII.

1. Dāġ-ı mātem nevk-i hicrān-ı belā var dilde āh
Şerḥ olunmaz niçe biñ zaḫm-ı cefā var dilde āh

2. Nār-ı firḳat derd ü miḥnet sūz-ı ḥayret içreyem
Vaḳʿa-i cān-sūz-ı şāh-ı Kerbelā var dilde āh

3. Olsun Allāh ʿaşḳına gelme biraz ṣabr it sürūr
Çün bu günde mātem-i āl-i ʿabā var dilde āh

4. Ben senüñle ülfet itmem ey feraḥ bīgānesüñ
Yār-ı bāḳī bir ġam-ı bī-intihā var dilde āh

5. Nāleme ṭaʿn itme zāhid ḳoy beni öz ḥālime
Mātem-i āl-i Muḥammed Murtażā var dilde āh

6. *N'ola āhımla idersem dāmen-i eflākı çāk*
Āh-ı maẓlūm ʿālemi ser-tā-be-ser eyler helāk

VIII.

1. Ḳalmadı hīç yerde insān aġladı bu vaḳʿaya
Āsumānda Kerrūbiyān aġladı bu vaḳʿaya

2. Geldiler feryāda bi'l-cümle ṭuyūr u ins ü cin
Hep nebīlerle Süleymān aġladı bu vaḳʿaya

3. Dest-i deryā buz kesildi ehl-i nīrān āh idüp
Cennet içre ḥūr u ġılmān aġladı bu vaḳʿaya

4. Çoḳ degül ġarḳ-āb iderse ʿālemi göz yaş ile
Nüh felekle ʿarş-ı Raḥmān aġladı bu vaḳʿaya

5. Ol zamān rūḥ-ı Resūla'llāh'a düşdi zelzele
Āh idüp çün şāh-ı merdān aġladı bu vaḳʿaya

6. *Çoḳ mudur bu demde ey dil ehl-i īmān aġlasa*
Çoḳ mudur bu demde gözler cümleten ḳan aġlasa

IX.

1. Aġlasun bu vaḳʿa içün ehl-i īmān aġlasun
Aġlasun her gün gözünden eşkile ḳan aġlasun

2. Gülmesün ʿaşr-ı Muḥarrem'de muḥibb-i ḫānedān
Yād idüp ol vaḳʿa-ı cānsūzı her ān aġlasun

3. Ṣaldı gülzār-ı nübüvvet ġoncası işte bugün
Hemçü bülbül aġlasun ʿuşşāḳ-ı nālān aġlasun

4. Aġlamazsa gülmesin ʿālemde aṣlā bir daḫı
Ḫā’inānuñ meskeni olsun da nīrān aġlasun

5. Dāye-i ʿāġūş-ı ʿālemden çıḳup gitti Ḥüseyn
Baʿdezīn ʿāşıḳları mis̲l-i yetimān aġlasun

6. *Rūz-ı mātem göñlüme bīgānedür z̲evḳ ü feraḥ*
Bāde-i şādī ḥarām olsun içersem bir ḳadeḥ

31 **X.**

1. Nūr-ı çeşm-i Aḥmed-i Muḫ̲tār’a gör nitdi Yezīd
Kerbelā ṣaḥrāsı içre teşne-leb itdi şehīd

2. Ol imāmuñ ḳatline fetvā viren müslim midür
Kim revā görmez bu ẓulmı kāfir olsa bir ʿabīd

3. Bunca evlādı vü etbāʿını kesdi göz göre
Ḳorḳmayup Mevlā’dan ol melʿūn ʿÖmer ibn-i Saʿīd

4. Gerden-i pür-nūr kim būsişgeh-i Aḥmed iken
Ḫançer-i bürrān ile ḳıydı aña Şimr-i pelīd

5. Hīç oñulmaz yarası tā ḥaşre dek ol vaḳʿanuñ
Dāġ-ı mātem sīnelerde olmada her yıl cedīd

6. *Neyleyim āh irmedüm ol vaḳte kim ben anda tā*
Cānımı şāh-ı şehīdān ʿaşḳına ḳılsam fedā

XI.

1. Yādigār-ı Aḥmed-i Maḥmūd sensin yā Ḥüseyn
Nāzenīn-i Ḥażret-i Maʿbūd sensin yā Ḥüseyn

2. Gülşen-i ʿaşḳuñda feryād eylerüm leyl ü nehār
Hemçü bülbül ġonca-ı maḳṣūd sensin yā Ḥüseyn

3. Cedd-i pāküñ Aḥmed ü Ḥaydar ile ḫayrü'n-nisā
Her cihet anlar gibi mesʿūd sensin yā Ḥüseyn

4. Luṭf ile ceddüñ gibi mümtāz-ı ʿālemsüñ hele
Mesleginde anlaruñ pür-cūd sensüñ yā Ḥüseyn

5. Yoḳladum ben defter-i göñlümde ḳaydı çıḳmadı
Senden özge bulmadum mevcūd sensin yā Ḥüseyn

6. *Dīn yolında cān virdüñ ḳurb-ı Ḥaḳḳ'a gitdüñ āh*
Līk bunda ʿāṣıḳānuñ zār u giryān itdüñ āḥ

XII.

1. Yā Rab ol mihr-i risālet Muṣṭafā'nuñ ʿaşḳına
Yā Rab ol māh-ı velāyet Murtażā'nuñ ʿaşḳına

2. Ḥürmet-i ḥaḳḳ-ı Ḫadīce girye-i Zehrā içün
Şāh Ḥasan şāh-ı şehīd-i Kerbelā'nuñ ʿaşḳına

3. ʿĀbidīn u Bāḳır u Caʿfer daḫı Kāẓım Rıżā
Hem Taḳī vü bā-Naḳī ṣāhib-ʿaṭānuñ ʿaşḳına

4. ʿAskerī vü Mehdī vü maʿṣūm-ı çār-deh ḥürmeti
Ḫıdmet-i Selmān-ı pāk-i bī-riyānuñ ʿaşḳına

5. Girye-i bī-iḫtiyār-ı bende-i āl-i ʿabā
Dāḫil-i bezm-i müheyyā ṣādıḳānuñ ʿaşḳına

6. *Ehl-i beyt-i Muṣṭafā'dan eyleme yā Rab cüdā*
Naẓmī-*i bī-çāreyi anlar ile ḥaşr eyle tā*

Fī 10 Muḥarrem Sene 1285

32 **19.**

Medḥiye-i Cenāb-ı İmām Ḥüseyn
[Müseddes]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

I.

Lāmiᶜ-i nūr-ı şerīᶜatdur Ḥüseyn-i Kerbelā
Rehber-i ehl-i ṭarīḳatdur Ḥüseyn-i Kerbelā
Hādī-i rāh-ı hidāyetdür Ḥüseyn-i Kerbelā
Maẓhar-ı luṭf-ı saᶜādetdür Ḥüseyn-i Kerbelā
Vāṣıl-ı sırr-ı risāletdür Ḥüseyn-i Kerbelā
Vāriṯ-i şāh-ı velāyetdür Ḥüseyn-i Kerbelā

II.

Nāzenīn-i Rabb-i ᶜizzet maẓhar-ı feyż-i Ḫudā
Ḳurre-i aᶜyān-ı ümmet nūr-ı çeşmi Muṣṭafā
Gevher-i sencīde-i naḳd-i Cenāb-ı Murtażā
Seyyid-i sādāt-ı eşrefzāde-i ḫayrü'n-nisā
Menbaᶜ-ı cūd u ṯeḫāvetdür Ḥüseyn-i Kerbelā
Ced-be-ced ehl-i şerāfetdür Ḥüseyn-i Kerbelā

III.

Nūr-ı ᶜayn-ı ehl-i sünnetdür Ḥasan Ḫalḳu'r-rıżā
Seyyid-i şübbān-ı cennetdür Ḥasan Ḫalḳu'r-rıżā
Mefḫar-i eşrāf-ı ümmetdür Ḥasan Ḫalḳu'r-rıżā
Nūr-ı mışbāḥ-ı imāmetdür Ḥasan Ḫalḳu'r-rıżā
Ḫüsrev-i ceyş-i şehādetdür Ḥüseyn-i Kerbelā
Fātiḥ-i mülk-i velāyetdür Ḥüseyn-i Kerbelā

IV.

Ḥażret-i Zeyne'l-ᶜabādur gevher-i kān-ı kerem
Ḥażret-i Zeyne'l-ᶜabādur menbaᶜ-ı cūd u himem
Ḥażret-i Zeyne'l-ᶜabādur maẓhar-ı ism ü ᶜalem
Ḥażret-i Zeyne'l-ᶜabādur ey ᶜazīzüm muḥterem
Gevher-i kān-ı kerāmetdür Ḥüseyn-i Kerbelā
Ḫāzin-i[116] *ḳufl-ı ᶜināyetdür Ḥüseyn-i Kerbelā*

V.

Maẓhar-ı sırr-ı rumūz-ı enbiyādur Bāḳırī
Vāriṯ-i ᶜilm-i ledünnī evliyādur Bāḳırī
Bu sebebden mefḫar-ı āl-i ᶜabādur Bāḳırī
Her cihat maḥbūb-ı ẕāt-ı Kerbelā'dur Bāḳırī
Server-i ceyş-i siyādetdür Ḥüseyn-i Kerbelā
Ḥāris-i mülk-i ᶜadāletdür Ḥüseyn-i Kerbelā

[116] Metinde bu kelime "ḫāẕin" şeklinde yazılmış.

VI.

Caʿfer-i Sādıḳ imāmü'l-evliyādur feyżile
Kāşif-i sırr-ı ḥaḳāyıḳ muḳtedādur feyżile
Vāṣıl-ı maʿnā-yı mübhem ẕü'l-ʿaṭādur feyżile
Sālik-i müftī-i feyż-i Kibriyā'dur feyżile
Revnaḳ-ı ṣadr-ı ḫilāfetdür Ḥüseyn-i Kerbelā
Rehber-i raḥ-ı reşādetdür Ḥüseyn-i Kerbelā

33

VII.

Mūsa el-Kāẓım kim oldur rehber-i rāh-ı necāt
Bāb-ı iḥsānında eyler ser-fürū hep kā'ināt
Vāriṯ-i naḳdīne-i genc-i ʿināyetdür bu ẕāt
Şāh olur itse egerçi bir gedāya iltifāt
Pertev-i mihr-i fütüvvetdür Ḥüseyn-i Kerbelā
Şuʿle-i māh-ı mürüvvetdür Ḥüseyn-i Kerbelā

VIII.

Server-i ḫayl-i belāġatdur ʿAlī Mūsā Rıżā
Maẓhar-ı esrār-ı ḥikmetdür ʿAlī Mūsā Rıżā
Ḥāfıż-ı genc-i kerāmetdür ʿAlī Mūsā Rıżā
İftiḫār-ı her bir ümmetdür ʿAlī Mūsā Rıżā
Şuʿle-pāş-ı mihr-i ḳudretdür Ḥüseyn-i Kerbelā
Lemʿa-i māh-ı hüviyyetdür Ḥüseyn-i Kerbelā

IX.

Ẕāt-ı hem-nām-ı Muḥammed kān-ı rifʿatdur Taḳī
Maẓhar-ı sırr-ı reşādet ehl-i ḥürmetdür Taḳī
Vāriṯ-i feyż-i rıżādur genc-i ḥiḳmetdür Taḳī
Pür-keremdür ṣāḥib-i cūd u seḫāvetdür Taḳī
Mīve-i bāġ-ı nübüvvetdür Ḥüseyn-i Kerbelā
Vāriṯ-i sırr-ı emānetdür Ḥüseyn-i Kerbelā

X.

Maẓhar-ı sırr-ı Ḫudā'dur ẕāt-ı vālā-yı Naḳī
Ḫāzin-i[117] ḥilm ü ḥayādur ẕāt-ı vālā-yı Naḳī
Gevher-i kān-ı ʿaṭādur ẕāt-ı vālā-yı Naḳī
Eşref-i āl-i ʿabādur ẕāt-ı vālā-yı Naḳī
Meşʿal-i nūr-ı ḥaḳīḳatdur Ḥüseyn-i Kerbelā
Encüm-i burc-ı faẓīletdür Ḥüseyn-i Kerbelā

[117] Metinde bu kelime "ḫāẕin" şeklinde yazılmış.

XI.

Server-i cünd-i şecāʿatdur Cenāb-ı ʿAskerī
Ṣāḥib-i seyf-i celāletdür Cenāb-ı ʿAskerī
Ḥāris-i mülk-i şerīʿatdur Cenāb-ı ʿAskerī
Rehber-i ceyş-i ṭarīḳatdur Cenāb-ı ʿAskerī
Özge sırru'llāh-ı ḥikmetdür Ḥüseyn-i Kerbelā
Maẓhar-ı esrārı vaḥdetdür Ḥüseyn-i Kerbelā

XII.

Mehdī-i ṣāḥib-zamāndur vāriṯ-i peyġamberī
Mehdī-i ṣāḥib-zamāndur naḳd-i pāk-i Ḥaydarī
Mehdī-i ṣāḥib-zamāndur faḫr-i tāmuñ maẓharı
Mehdī-i ṣāḥib-zamāndur ehl-i beytüñ mefḫarı
Ümmete bir ebr-i raḥmetdür Ḥüseyn-i Kerbelā
ʿĀleme bir baḥr-i şefḳatdür Ḥüseyn-i Kerbelā

34 **XIII.**

Cümlesi ol şehlerüñ kim nūr-ı vāḥiddür hemān
Başḳa yoḳdur anlaruñ dergāhıdur dāru'l-emān
Ḥamdülillāh kim menem **Naẓmī** muḥibb-i ḫānedān
Eyleyüp bu maṭlāʿ-ı ṣubḥ u meṣā vird-i zebān
Mültecā-yı ehl-i ḥācetdür Ḥüseyn-i Kerbelā
Şāfiʿ-i cürm u cināyetdür Ḥüseyn-i Kerbelā
Temmet

20.

Tārīḫ-i Zifāf
[Kıtʿa]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. İki yüzbaşılar ki Aḥmet ü Eşref Efendi'dir
   Teʾehlül itdiler bir ḫānede bir günde pek raʿnā

2. Şerīk-i ders iken tā mekteb-i baḥriyyede bunlar
   Muḥabbet itdiler bir rütbe dāverden rehā iʿlā

3. Bular hemşīrelerin birbirine vaʿd idüp ol dem
   Meger on beş sene ṣoñra müyesser eylemiş Mevlā

4. Bu sāl ol niyet-i ḫayrıñ irişmiş vaḳt-i merhūnı
Gelüp ʿavn-i Ḫudā işte ẓuhūra ḥāṣılı maʿnā

5. İdüp tertīb-i cemʿiyyet eḥibbāyı ḳılup daʿvet
Mükemmel bir güzel sūr itdiler bī-miṯl ü bī-hemtā

6. Velīme sūrını ʿālem-pesend itdi ḥaḳīḳatde
Hemān yıldız barışıḳlıġı virsün Ḫāliḳü'l-eşyā

7. Bu çifte sūr içün **Naẓmī** temennā-yı teberrüken
İki tām tārīḫ itdim bir beyitde baġteten imlā

8. Bu zifāf Aḥmed ü Eşref Efendi'ye ola mebrūk Sene 1286
Tenākuḥ vü tezevvücün ikisi eyleyüp icrā Sene 1286

21.

Tārīḫ-i Vilādet

[Kıtʿa]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ḳıldı yüzbaşı Ḥasan Ḥüsni Efendi'ye Ḫudā
Ṭāliʿ-i saʿd ile bir duḫteri luṭf u iḥsān

2. Ḥabbezā duḫter-i ḥüsnā ki naẓīri nā-būd
Görmemiş miṯlini ʿömründe bu çarḫ-ı gerdān

3. Vālideynile o mevlūdeye ẕāt-ı Mevlā
ʿİzz-i iḳbāl-i meserret vire ṭurduḳça cihān

4. Geldi mīlādına bir tārīḫ-i raʿnā **Naẓmī**
Āmine Ḫānım'ı şād eyleye dāʾim Yezdān
Sene 1287

35 **22.**

Tevārīḫ

[Kıtʿa]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bend-i zincīr-i ecelden çāre yoḳ bir kimseniñ
Aṣlā taḫlīṣ-i girībān itmege yetmez eli

2. Bād-bānī İsmāʿīl Efendi'niñ ferzendi vāh
Ṣoldurup bād-ı ecel ol ġonca-ı nevres güli

3. Niçe ḳıyduñ ṭoḳuz aylıḳ şīr-ḫᵛāra ṭıfla āh
Āh cellād-ı ecel ġaddār imişsin pek belī

4. Vālideynine Ḫudā virsün hemān ṣabra mecāl
Uçdı cennet ḳuşı oldı bāġ-ı ʿadniñ bülbüli

5. Geldi üç er didiler **Naẓmī** bu tārīḫ[i]de ḥayf
Bülbül-i gülẕār-ı firdevs oldı gitti āh ʿAlī
Sene 1286

23.

Tārīḫ-i Fevt
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bād-bānī İsmāʿīl Efendi'niñ bu zevcesi
Naḳd-i ʿömrin firḳat-i ferzend ile ḳıldı tebāh

2. Ṭoḳuz aylıḳ şīr-ḫᵛāra maʿṣūmınıñ mātemi
Çeşmini genclikde giryān eyledi ʿömrin kütāh

3. Şu yanındaki ṣabī merḥūmeniñ maḫdūmudur
Firḳatiyle iki hafta ṣoñra itdi ʿazm-i rāh

4. Ḥaṣret-i evlād ile cān itdi kūy-ı vuṣlata
Hīç şehīde oldıġında buña var mı iştibāh

5. **Naẓmī** tārīḫīn yazarken aġladı ḫāmem bile
Cāy ḳıldı cennet-i ḫuldı fehimce āh āh
Sene 1286

24.

Tārīḫ-i Vefāt
[Kıtʿa]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Giderse birbir ardınca beş evlādı bu ʿālemden
O kimse çāre var mı her nefesde itmesün biñ āh

2. Yeşil direkliniñ yaʿni hamāmcısı ʿAlī Beg kim
Muḥibb-i ḫānedāndır ḫayr-ı ḫᵛāhdır ʿāleme her gāh

3. Beşinci maʿṣūmun aldı üç aylıḳen elinden çün
Vefāsızdır cefākārdır felek didikleri bed-ḫᵛāh

4. İşitdim vālidi söyler iken tārīḫini **Naẓmī**
Cināna ṭıfl idi gitti Meḥemmed ʿĀrif'im ṣad vāh
Sene 1286

36 **25.**

Tevārīḫ
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ḥācī ʿÖmerzāde Ḥasan Aġa'nıñ kerīmesi
Yaʿni [kim] but[118]-ḫānedir mevlūd-i nesl-i pāk[i] hem

2. Bir devāsız derde dūçār oldı kim bī-çāre vāh
Serv-i ḳaddiñ ḫāke ṣaldı āh çarḫ-ı pür-sitem

3. Vārid oldı çün yigirmi üçde emr-i *irciʿī*[119]
Āb-ı çeşm-i vālideynin eyledi mānend-i yemm

4. Çünki hem-nām idi aña Ḥażret-i Zehrā şefīʿ
Cürmini ʿafv eyleye rūz-ı cezā ol pür-kerem

5. Raḥmet olsun cānına **Naẓmī** didim tārīḫīni
Fāṭma Ḳadın bülbül-i bāġ-ı İrem oldı bu dem
Sene 1258

26.

Tārīḫ-i Vilādet-i Ḫurşīd Aġazāde
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ḥūrşīd Aġa'ya Cenāb-ı Lemyezel iḥsān idüp
Virdi bir maḥdūm-ı zībā yaşasun duʿacıyız

[118] Metinde bu kelime "put" şeklinde yazılmıştır.
[119] "Ey mutmain olan nefis! Râzı olmuş ve kendisinden râzı olunmuş bir halde Rabb'ine dön" âyetinin ilk kelimesi olup çeşitli kullanılışlarda "ölüm" anlamına gelir:

2. Tuḥfe itdüm ben de **Naẓmī** cevher-i tārīḫini
Bu Meḥemmed Ġālib olsun luṭf-ı Ḥaḳ ile ʿazīz
Sene 1268

27.

Tārīḫ-i Vefāt-ı Vālide-i Naẓmī Efendi
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Mesken olmaz kimseye hīç böyle mihmān-ḫānedir
Hep gelen gitmekdedir bay u gedā ednā ü şāh
2. Şöyle bir ṣāliḥa ḫātun idiki dünyāda hīç
İtmemişdi göz açup [hīç] dehr-i fānīye nigāh

3. *İrciʿī* emrīne āmennā deyüp gitdi meded
Ḳubbe-i devrāna çıḳdı āh idince ʿazm-i rāh

4. Ḥürmet-i Zehrā içün ʿafv it günāhın bāġını
Cennet-i firdevsi ḳılsun rūḥ-ı pāk-i cilvegāh

5. Aġlaġup eşkimle **Naẓmī** tārīḫ-i fevtiñ yazup
Vālidem göçüp cihāndan dīdeler ḳān aġlar āh
Sene 1268

28.

Tārīḫ-i Feṭḥ-i Sivasṭopoli
[Müfret]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Meserretle yazup cevher gibi bu tārīḫi **Naẓmī**
Sivasṭopoli feṭḥini şükür gösterdi ol Mevlā
Sene 1272

29.

Tārīḫ-i Ḫūşi
[Müfret]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Geldi üç er didi miʿrācıñ mübārek **Naẓmīyā**
Tārīḫ-i tāmdır ḥesāb it feyż-yāb-ı sırr-ı Ḥaḳ
Fī 5 Ṣaferü'l-ḫayr Sene 1274 Fī23 Eylül Sene 1273

37 30.

Tersāne Kātiplerinden Edhem Efendi'niñ Kerīmeleri Seḥer Ḫānım'ın[120] Tārīḫ-i Vilādetleridir

[Gazel]

[?]

1. Ḥamd itme vācib ḳullara zīrā suy-ı *Mevlā*'dan gelen iḥsāna
   Ādem'i ḳıldı ʿallemü'l-esmā luṭfunı erzān itmiş insāna

2. Edhem Efendi şād olsun her an bir duḫter itdi Ḥaḳ aña iḥsān
   Dā'imā olsun gül gibi ḫandān şükr itsün luṭf-ı Yezdān'a

3. Bed naẓarlardan ḥıfẓ ide her dem maʿni olsun Cenāb-ı Erḥam
   Görmesün ḫaṭa ol civān bir dem olsun emānet Ẕāt-ı Raḥmān'a

4. Tārīḫ-i **Naẓmī** manend-i gevher çārem çarḫdan ol şem-i enver
   Gün ṭoġdı ṣanki hengām-ı seḥer ol Seḥer Ḥanım geldi cihāna
   Sene 1273

31.

Tārīḫ-i Vefāt-ı Mürşid-i Naẓmī Efendi

[Kıtʿa]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Merdivānköy[121] dergehiniñ postnişīni yaʿni kim
   Pīrim el-Ḥācī Ḥasan Baba fenādan gitti vāh

2. Sālike rāh-ı ḥaḳīkat reh-nümāsı pīr idi
   Mātem-i şāh-ı şehīdiyle idip cānın tebāh

3. Sen benimsiñ didi bī-şekk aña şāh-ı evliyā
   Çünki ẕātı olmış idi vāṣıl-ı her sırr-ı şāh

4. Dest-gīridir aña şāh-ı şehīdān şüphesiz
   Kerbelā vādileriñ yād eyleyüp eylerdi āh

5. Ḥācī Bektāş-ı Velī'niñ maḥrem-i rāzı idi
   Laḥmike laḥmī olup ol şāh ile bī- iştibāh

[120] Metinde ḫ (خ) harfi ile yazılmıştır.
[121] Metinde bu kelime "merdīmānköy" şeklinde yazılmış.

6. Bendesi **Naẓmī** iki tārīḫi yazdı fevtine
   Biri cevher birisi tām oldı bi-luṭf-ı İlāh

7. Ḥācī Ḥasan Baba işte cān alup bu dehrden Sene 1274
   Cennet-i firdevsi ḳıldı rūḥ-ı pāki cilvegāh Sene 1274 Fī19 Muḥarrem

32.

Tersāne Kātiplerinden İbrāhim Efendizāde Caʿfer-i Ṣādıḳ Efendi'niñ Tārīḫ-i Vilādetleridir

[Kıtʿa]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Gülşen-i himmet-i merdānda bitüp tāze fidān
   Bāġ-ı İbrāhim Efendi'de açıldı gül-rū

2. Henüz üşküfte olup bāġ-ı keremden geldi
   Virdi gülzār-ı fenā içre o gül ġoncası bū

3. Pederi oldıġıçün çāker-i āl-i evlād
   Ola kendü daḫı dergāh-ı rıżāda ḫoşnūd

4. Dest-gīri hemen ḥażret-i ḫünkār olur
   Vire gülzār-ı ḥaḳīḳatde cihāna ḫoş bū

5. Ṭoġmadan gitdi ṭoġup ismi ile tārīḫi
   Allāh Allāh ne ʿināyet ne hidāyetdir bu

6. Didi seyrānda gelüp gūşuma bir ṣāḥib-dil
   Naẓmīyā tārīḫidir bu iki mıṣraʿ dil-cū

7. Ṭoġdı bu Caʿfer-i Ṣādıḳ hele luṭf-ı Kerrār 1275
   Şuʿle-i baḫş-ı göñül oldı cihānda yā Hū 1275

38 **33.**

Tārīḫ-i Postnişīn-şoden Rehber-i Naẓmī Efendi

[Kıtʿa]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Aç gözüñ baḳ her zamān ol ẕāt-ı Ḥaḳ kim ḫalḳ ider
   Rāst-ı rāha gitmek içün ḳullarına reh-nümā

2. Merdiven-i[122] postnişīni Ḥācī Ḥasan Baba çün
İdicek cānın imāmın ʿaşḳına maḥv-ı fedā

3. Eyleyüp bir ẕāt-ı ʿālī-ḳadri anda postnişīn
Çün selefden geydi ol tāc-ı mücerred bī-riyā

4. Şāhḳulu Sulṭān ile Manṣūr Baba çerāġların
Rūşen ile her gice gün gibi pür-şavḳ ü żiyā

5. Ḥaşre dek yansun çerāġı ḫānedānıñ şevḳle
Görmesün bād-ı muḫālif şuʿle-i āl-i ʿabā

6. İsterem himmet babadan tārīḫ-i itmāma ey **Naẓmī**[123]
Gel niyāz it geçdi Aḥmed postına ʿAlī Baba
19 Ṣafer Sene 1274

34.

Tersāne Kātibi Ḥüseyin Efendi'niñ Maḫdūmı Meḥemmed Cevdet Efendi'niñ Tārīḫ-i Vilādetleridir
[Kıtʿa]
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ḫᵛāce Ḥüseyn'e idüp bār-ı Ḫudā çün iḥsān
Virdi bu bāġ-ı cihān içre aña raʿnā gül

2. Nergis-i çeşm ile ġonca-i femin seyr idicek
Lālelerveş aña ḳarşu boyun egdi sünbül

3. Didi tārīḫini **Naẓmī** pederi aġzından
Gülşen-i dehre Meḥemmed Cevdet'im oldı bülbül[124]
Sene 1274

35.

Çarḫcı Ḳol Aġası Edhem Efendi'niñ Kerīmeleri Maḫmūre Ḥanım'ıñ Tārīḫ-i Vilādetleridir
[Kıtʿa]
[14'lü Hece]

[122] Metinde bu kelime "merdīmān" şeklinde yazılmış.
[123] " İsterem himmet babadan tārīḫ-i itmāma ey **Naẓmī**[123]/Gel niyāz it geçdi Aḥmed postına ʿAlīBaba" vezin gereği "ey kelimesi çıkartılmıştır.
[124] Vezin kusuru var.

1. Rāh-ı Mevlā'da duʿā hīç olur mı ber-havā
   Dergeh-i[125] Ḥaḳ'da recā ṣanmaki olur telef

2. Sen niyāza it devām ne ise aṣıl merām
   Maṭlabıñ Rabbü'l-enām luṭf ider itme esef

3. Edhem Efendi'ye Ḫudā luṭf idüp bir meh-liḳā[126]
   Şükri mümkün mi edā virdi bir ḫayrü'l-ḫalef

4. Öyle bir mihr-i zamān görmemiş çeşm-i cihān
   Gelmemiş miṣl-i hemān ḳande görmüşdir selef

5. İki tārīḫ **Naẓmiyā** söylemişlerdir aña
   Vālideyni baḳ saña olmuş ol dürre ṣadef

6. Gün gibi bu meh-liḳā ṭoġdı çünki nev-edā Sene 1277
   Maḫmūre'miz Ḥaḳ'dan nümā virdi dünyāya şeref Sene 1277

39 **36.**

Dīger
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ẕāt-ı Ḥaḳ Edhem Efendi'ye ʿināyet eyleyüp
   Virdi bir duḫter ki miṣlin virmemişdir her ḳula

2. Ber-murād olsun cihānda vālideynile hemān
   Luṭf-ı *Ḥaḳ*'la her umūrunda saʿādetler bula

3. Vālideyni **Naẓmī** bu tārīḫle tebrīk eyledim
   Müjde vir Maḫmūre Ḫanım geldi dehre ḥamd ola Sene 1277

37.

Güngörmez Maḥlesi İmāmı Nūrī Efendi'niñ Tārīḫ-i Vefātı
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ḳıl ʿibādet Ḥaḳḳ'a dāʾim itme dünyāya ṭamaʿ
   Saña ḫoş gün gösterir ẓan eyleme çarḫ-ı kütāh

[125]Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.
[126] Vezin kusuru var.

2. İşte Güngörmez imāmı baḳ fenādan göz yumup
Cān gözin açdı cemāl-i ḥażrete ol bī-günāh

3. Çün ḫiṭāb-ı *irciʿī* semʿine irdi ol zamān
Terk idüp cān ü cihānı dosta ḳıldı ʿazm-i rāh

4. Hem muḥibb-i ḫānedān-ı Aḥmed-i Mürsel idi
Cānını virdi imāmın ʿaşḳına bī-iştibāh

5. Yād idüp raḥmetle **Naẓmī** söyledim tārīḫini
Bāġ-ı ʿadni Nūrī Efendi idüp ārāmgāh
15 Rebīʿü'l-āḫire Sene 1274

38.

Tersāne Kātiplerinden Malḳaravī Meḥmed Efendi'niñ Maḫdūmı ʿAlī Naḳī Efendi'niñ Tārīḫ-i Fevti

[Gazel]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Ṣunar ṣahbā yerine kāse kāse zehr ʿirfāna
Bu ġamla gülmesün ʿārif olan bu dār-ı dünyāda

2. Olup tersānede Ḫᵛāce Meḥemmed Malḳaravī kim
Yetişdirdi hemān bir ġoncagül bu bāġ-ı ifnāda

3. Hemān bir yaşına gelüp hümā-nāzım uçup gitti
Firār idüp bu ʿālemden ḳarār ḳıldı çü ʿuḳbāda

4. Yazup **Naẓmī** bu tārīḫ-i vefātın eşk-i mātemle
ʿAlī Naḳī olunca ġonca-i ḥamrā o meʾvāda Sene 1276

40 **39.**

Tārīḫ-i Vefāt-ı Yemenici ʿAzīz Usta

[Kıtʿa]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. ʿAzīzim gel bu dehr-i bī-beḳāyı ṣanma ārāmgeh
Ki mihmān-ḫānedir her kim gelür bir gün gider elbet

2. Baḳ işte yāġ ḳapanında yemenici ʿAzīz Usta
Ayaḳ çeküp bu dükkān-ı fenādan ḳılmadı raġbet

3. Söküldi rişte-i ʿömri niçe üstād-ı devrānuñ
Dikiş ṭutmaz bu köhne kār-ı gehde sāye-i rāḥat

4. Şefiʿī rūz-ı maḥşerde ola ol sāḳī-i Kevs̲er
İmāmınıñ yolunda virdi cānın çünki bī-minnet

5. Didim tārīḫini lafẓān vefāt itdikde ey **Naẓmī**
Sene bīn iki yüz yetmiş yedide eyledi rıḥlet
Fī3 Rebīʿü'l-evvel

40.

Destereci Aḥmed Aġa'nıñ Tārīḫ-i Fevti
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Destereci Aḥmed Aġa'nıñ dıraḫt-ı ʿömrine
Diş bilerdi ḫaylī demdir bu sipihr-i bed-merām

2. Erre-i cevriñ görünce ʿāḳibet bī-nāb olup
İbn-i Yaḥyāveş maḳāmın eyledi dārü's-selām

3. Hem tevellā ü teberrā sırrına maḥrem idi
Dest-i evlād-ı Resūla'llāh'a virmişdi zimām

4. Murġ-ı rūḥı āşiyān-ı dehrden pervāz idüp
Ḫırmen-i ʿālemde oldı dāne-i ʿömri tamām

5. Çıḳdı bu tārīḫi yazdım ṭaşına **Naẓmī** oḳu
Aḥmed Aġa'ya ide *Ḥaḳ* dergeh-i ʿadni maḳām
Fī 7 Receb Sene 1278

41.

Tārīḫ-i Vefāt-ı Rehber-i Naẓmī Efendi
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Öz vücūdın Ḥaḳḳ'a vāṣıl itmege ġayret ider
Dil virir mi dehr-i dūna *Men ʿaraf* sırrın bilen

2. Gülşen-i ʿālemde çünki ʿādet-i maʿhūd budur
Būy-ı firḳat şem ider bāġ-ı fenāda gül diken

3. Niçe yıl bunda bu z̲āt oldı ʿibādetde muḳīm
Ḫāke saldı ʿāḳibetde anı çarḫ-ı dilşiken

4. Şāhḳulu Sultān ile Manṣūr Baba dārında çün
Çoḳ zamān Ḥaḳ Hū diyüp itdi fedā-yı cān ü ten

5. **Naẓmīyā** tārīḫin üçler böyle imā itdiler
Ḫāngāh ola ʿAlī Baba'ya cennāt-i ʿaden
Yevm-i aḥad Fī 16 Cumāde'l-āḫire Sene 1280

41 **42.**

Tārīḫ-i Postnişīn şoden Meḥemmed ʿAlī Baba

[Gazel]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Dīde-i imʿān ile gel bir naẓar ḳıl ʿārifā
Rāh-ı Ḥaḳḳ'ı bulmaġıçün ḳullara neyler Ḫudā

2. Ḥācī Ḥasan Baba çünki bu güzergehden göçüp
Ḳıldı perverde iki ḫayrü'l-ḫalef ol bī-riyā

3. Birisi ʿAlī Baba kim oldı bunda postnişīn
Altı sene sālikān-ı ʿaşḳa oldı reh-nümā

4. İşte ol daḫı olunca ʿāzim-i dīdār-ı dost
Bu Meḥemmed ʿAlī Baba oldu bu posta sezā

5. Ḥācī Ḥasan Baba'nıñ perverde-i iḥsānıdır
Hem vāḳıf-ı müşkülāt hem vāṣıl-ı sırrü'l-ʿalā[127]

6. ʿAḳl-ı küllüñ maẓharı hem kāşif-i her maʿnevī
Bu sebebden sālikān-ı Ḥaḳḳ'a oldı pīşvā

7. **Naẓmīyā** tārīḫin itdim çün erenlerden niyāz
Geldi güş-ı maʿnevīme Hātif'den böyle ṣadā[128]

[127] "Ḥācī Ḥasan Baba'nıñ perverde-i iḥsānıdır/Hem vāḳıf-ı her müşkülāt hem vāṣı-lı sırrü'l-ʿalā" Vezin gereği "her" kelimesi beyitten çıkarılmıştır.
[128] Vezin kusuru var.

8. Tārīḫ-i itmāmı oldı pençe-i āl-i ʿabā
İt niyāzı geçdi ʿAlī postuna ʿAlī Baba
Fī 16 Cumāde'l-āḫire Sene 1280

43.

Tārīḫ-i Vefāt-ı Mālḳaravī Taḥṣildār Ḥüseyn Aġa
[Kıtʿa]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Niçeler geldi geçdiler bu cism-i fānīden yā Hū
Bilür ʿārif buz üstünde temel ṭutmaz binā yapmaḳ

2. Muḥibb-i āl-i evlāddan bu idi Mālḳarave'l-aṣl
Murād itdi gelüp bunda beḳā mülkün vaṭan ḳılmaḳ

3. Ḥaḳiḳat ʿilmine vāṣıl olunmaz ḫod-be-ḫod ey cān
Erenler bendesi olmaḳlıġa muḥtācdır ancaḳ

4. Şefīʿi ola maḥşerde Cenāb-ı Aḥmed ü Ḥaydar
İmāmeyniñ yolunda cān fedā itdi bu cān el-Ḥaḳ

5. Erenlerden niyāz itdüm vefātı tārīḫin **Naẓmī**
Mekān olsun Ḥüseyn Aġa'ya gülzār-ı cemāl-i Ḥaḳ
Sene 1280

42 **44.**

Tārīḫ-i Vilādet-i Ḳol Aġası Maḥmūd Ḳapudan'ıñ Kerīmeleri
[Gazel]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Şükür minnet Cenāb-ı Ḥażret-i Ḫallāḳ'a her demde
Yaratmış mīve-i sırrın dıraḫt-ı bāġ-ı ādemde

2. İdüp Maḥmūd Ḳapudan'a mürüvvet gevherin erzān
Virüp bir duḫter-i pākīze-ṭiynet vaḳt-i ḫürremde

3. O māh-ı peykere itsün Ḫudā ʿömr-i ṭavīl iḥsān
Ṭoġup mehd-i cihān-āsā żiyā baḫş oldı bu demde

4. Dehān-ı vālidinden çün işitdim tārīḫin **Naẓmī**
Güneş gibi żiyā virdi Ṣafūrem bezm-i ʿālemde Sene 1281

45.

Yāver-i Ḥarb Ḥażret-i Şehriyārī Saʿādetlü Rāsim Paşa Ḥażretleri'niñ Kerīme-i Muḥarremeleri Rāsime Ḫanım'ıñ Tārīḫ-i Vilādetleridir

[Gazel]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Luṭfuna şükr itme lāyıḳ ẕātınıñ her dāʿimā
   Çün virüp ādemle zīnet ʿāleme Bār-i Ḫudā
2. Yāver-i ḥarb-ı şehinşāh-ı Süleymān Hāşim'iñ
   Mīr-livā-yı Mükerrem Rāsim-i āṣaf-edā

3. Ṭālī-i yāver ḫulūṣ-ı pāk-i gevher ẕātınıñ
   Ṣulb-i pākinden cihāna geldi çün bir meh-liḳā

4. Mihr-i nāz içre büyüsün vālideyni şād olup
   Bed-naẓardan cümlesin ḥıfẓ eyleye ol Kibriyā

5. Böyle tām tārīḫ **Naẓmī** biñde bir ancaḳ ṭoġar
   Rāsime Ḫānım bu demde mehd-i nāza başdı pā Sene 1281

46.

Yāver-i Ḥarb Ḥażret-i Şehriyārī Mīr-livā Saʿādetlü Rāsim Paşa Ḥażretleri'niñ Ferīḳliḳ Rütbesiyle Baḥriyye Meclis Riyāsetine Ḳuʿūdlarında Söylenilen Tārīḫdir

[Gazel]

[10'lu Hece]

1. Şükürler olsun Cenāb-ı Yezdān
   Ādeme virmiş ʿaḳl ile iẕʿān

2. Kimini lākīn eyleyüp cāhil
   Kimini ḳılmış maẓhar-ı ʿirfān

3. Ḥażret-i Rāsim Paşa'yı işte
   Luṭf ile ḳılmış nāʾil-i iḥsān

4. Herkesiñ Mevlā göñlüne lāyıḳ
   İtmekde dāʾim luṭfını erzān

5. Riyāset mühri ẕātına mensūb
   Ḫilʿat-ı maḫṣūṣ olundı ʿunvān

6. Rütbe ü cāhıñ eylemek tebrīk
İtdi bu günā göñlümde cevelān

7. Bir düşer **Naẓmī** her mışraʿıñda
Tārīḫ-i cevher mānend-i raḫşān

8. Efenim ẕātıña olsun mübārek Sene 1281
Maḳām-ı riyāset tebrīke şāyān Sene 1281

43

47.

Tārīḫ-i Vilādet-i Çarḫçı Yüzbaşısı Luṭfi Efendi'niñ Kerimeleri
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Luṭf idüp Lüṭfī Efendi'ye Cenāb-ı Müsteʿān
Virdi bir duḫter miṡāl-i gevher-i yektā şükür

2. Vālideyni bir mürüvvet görmege ḥasret idi
Anlarıñ virdi murādıñ Ḥażret-i Mevlā şükür

3. Gülşen-i bāġ-ı emel maḥṣūlidir bu nev-nihāl
Gül gibi oldı güşāde ġonca-i raʿnā şükür

4. **Naẓmīyā** tārīḫi ṭoġdı mihr-i ḳudretveş bu gün
Gün gibi virdi żiyā ol Fāṭıma Zehrā şükür Sene 1279

48.

Tārīḫ-i Vilādet-i Maḥmūd Efendizāde ʿAlī Rıża Efendi
[Gazel]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ḥaḳ ḳabūl eyler niyāzıñ sen aña itme esef
Rāh-ı Ḥaḳ'da ṣarf olan aʿmāl hīç olmaz telef

2. Eyleyüp Maḥmūd Efendi işte Mevlā'ya niyāz
Çün ḳabul itdi niyāzıñ virdi bir ḫayrü'l-ḫalef

3. Bir cemāle maẓhar itmiş kim Cenāb-ı Ẕāt-ı *Ḥaḳ*
Miṡlini ḫūrşīd bile görmüş degil ḳande selef

4. Vālideyni söylemişler **Naẓmīyā** tārīḫini
Şu iki mıṣraʿ ki ol dür-dāneye olmış ṣadef

5. Ḥamd ola iḥsān idüp ol ḥażret-i Mevlā bize Sene 1281
Bezm-i dünyā kim ʿAlī Riżā ile buldı şeref Sene 1281

49.

Tārīḫ-i Vilādet-i Biñbaşı Meḥemmed Begzāde ʿOs̱mān Nūrī Beg
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Şükrine ḳādir degildir her nefesde kāʿināt
Diseler de ol Ḫudā-yı bī-niyāza ḥamd ola

2. Oldı Biñbaşı Meḥemmed Beg Efendi şād u mān
Gülşen-i maḳṣūdı açdı verd-i tāze ḥamd ola

3. Bir düşer tārīḫ-i tāmı **Naẓmīyā** olsa ḥesab
Bugün ʿOs̱mān Nūrī geldi mehd-i nāza ḥamd ola
Sene 1280

44 **50.**

Tārīḫ-i Vilādet-i Mülāzım Ḥasan Taḥsīn Efendizāde ʿAlī Ḥaydār Efendi
[Kıtʿa]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Niyāz ehli olan cānlar size ṣad müjdeler olsun
Göñüller maḳṣadıñ luṭf eyleyüp Bār-i Ḫudā virdi

2. Mülāzımken Ḥasan Taḥsīn Efendi bende-i Ḥaydar
Ḫudā'ya çün niyāz itdi aña bir ḫūb-liḳā virdi

3. Ḥaḳīḳat gülşeninde bir gül-i raʿnā güşād oldı
Gelüp bu bezm-i ʿālemde ʿaceb būy-ı ṣafā virdi

4. Ṭoġup burc-ı ʿināyetden bu miḥr-i nūr-ı Ḥaydar'dır
Ki Hādī ismine maẓhar düşüp neşve-nümā virdi

5. Mücevher tārīḫin **Naẓmī** gelüp remz[in] idüp üç er
ʿAlī Ḥaydar cihān içre güneş gibi żiyā virdi
Sene 1281

51.

Tārīḫ-i Vilādet-i Ḳol Aġası Memiş Aġazāde Ḥasan İḥsān Efendi

[Gazel]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Şükür iḥsānına ol Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı eşyānıñ
   Nihāl-i feyżiñ ādemde ḳoyup bu bāġ-ı dünyānıñ

2. Ḳol Aġası Memiş Aġa'ya iḥsān itdi bir evlād
   Felekde mis̱lini görmüş degil çeşm-i s̱üreyyānıñ

3. Muʿammer eyleye Mevlā cihānda vālideynile
   Murādı üzre devr itsün müdāyim çarḫı devrānıñ

4. İki mıṣraʿda ey **Naẓmī** birer tārīḫ ẓuhūr itdi
   Meʾāli dürr-i yektādır şu bir beyt-i dilārānıñ

5. Bize luṭf-ı güneş gibi żiyā virmekdedür dāʾim Sene 1281
   Bugün ṭoġdı Ḥasan İḥsān Beg'üm iḥsān-ı Yezdān'ıñ Sene 1281

52.

Tārīḫ-i Vilādet-i Çarḫcı Yüzbaşısı İsmāʿīl Efendi'niñ Kerīmeleri

[Gazel]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Ḥaḳīḳat şükrine ḳādir degildir her nefes insān
   Egerçi itseler z̲āt-ı Ḫudā'nıñ luṭfunı iz̲ʿān

2. Dıraḫt-ı bāġ-ı ādemde yaratmış mīve-i sırrın
   Bu bir luṭf-ı İlāhī'dir ider ḳullarına erzān

3. Olup yüzbaşı İsmāʿīl Efendi şād u ḫürrem-dil
   Aña bir duḫter-i pākīze-aḫter virdi ol Yezdān

4. İde ol Ḥażret-i Mevlā muʿammer vālideynile
   Cihānda eylesün ol nāzenīni gül gibi ḫandān

5. İşitdim **Naẓmī** bir tārīḫ-i cevher vālideyninden
   Saʿādet Ḫānım'ım Mevlā bize ḳıldı bugün iḥsān
   Sene 1282

45 53.

Tārīḫ-i Vilādet-i Kātib-i Tersāne ʿAlī Efendi'niñ Maḫdūmı Süleymān Nūrī Efendi

[Gazel]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Ḫudā'nın şükrine hīç bir ḳulu ḳādir midir āyā
   Ki şükri hīç edā olmaz ʿināyetler ider zīrā
2. ʿAlī Efendi'ye iḥsān idüp ol Ḥażret-i Ḫallāḳ
   Mürüvvet madeninden bir güher kim miṣli yoḳ aṣlā

3. Güşād oldı yine ol gülşen-i elṭāf-ı Mevlā'dan
   Henüz bir nev-resīde ġonca-i raʿnā gül-i zībā

4. Muʿammer eylesün Bārī Teʿāla vālideynile
   Kederden bed-naẓardan ḥıfẓ ide ol Ḫāliḳü'l-eşyā

5. Vilādet tārīḫin **Naẓmī** tamām her oḳuyan söyler
   Süleymān Nūrī'ye ʿömr-i ṭavīller luṭf ide Mevlā
   17 Ramażān Sene 1282

54.

ʿĀşir Begzāde Meḥemmed Nūrī Beg'iñ Tārīḫ-i Vilādetleridir

[Müstezat]

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün/mefʿūlü feʿūlün]

1. İḥsān-ı Ḫudā dāʾim olur ḳullara zīrā
   Şükr itmeli ammā
   ʿĀşir Beg'e luṭf eyledi ol Ḫāliḳü'l-eşyā
   Bir gevher-i yektā

2. Ādemle bulur bāġ-ı cihān neşve-nümāyı
   Her ḥüsn ü edāyı
   Hep mīve-i bāġ-ı dil-i ādem ile dünyā
   Olmaḳdadur iḥyā

3. Ādemsiz olan ʿāleme derler ten ü bī-cān
   Rūḥı anıñ insān
   İnsān ile zīnet bulur elbetde ki hercā
   Gel eyle temāşā

4. Ol gülşen-i elṭāf-ı Ḫudā ḳıldı güşāde
Bu bāġ-ı fenāda
Gülzār-ı emel ġoncasıdır bu gül-i raʿnā
Ol ġonca-i zībā

5. **Naẓmī** güher-i tārīḫini eyledi taṣṭīr
Vālidini tebşīr
Eyledi aña Nūrī Meḥemmed Beg'im ihdā
Ol Ḥażret-i Mevlā
Sene 1282

55.

Tārīḫ-i Vefāt
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ḫāliṣ ü muḫliṣ hele bir er idi işte bu ẕāt
Cān ile olmuşdı çünki çāker-i āl-i ʿabā

2. Ḫiḍmet[i] Baba erenlerde idüp beẕl-i vücūd
Mātem-i şāh-ı şehīd ile ḳılup cānın fedā

3. Fevti tārīḫinde **Naẓmī** hep muḥibbān aġladı
Cān atup dīdār-ı yāre gitdi Dervīş Muṣṭafā
Sene 1285

46 **56.**

Tārīḫ-i Vilādet-i Kātib-i Tersāne Meḥemmed Efendi'niñ Maḫdūmı ʿAlī Ḥaydār Efendi
[Gazel]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Şükür minnet Cenāb-ı Ḥażret-i Ḫallāḳü'l-eşyāya
Yaratdı ʿālemi virdi aña ādemle pīrāye

2. Bugün Meḥmed Efendi'ye Ḫudā luṭf itdi bir evlād
Müşābihdir cemāl-i ḥüsni mihr-i ʿālem-ārāya

3. Büyüsün mehd-i nāz içre muʿammer eyleye Bārī
Ḫaṭālar görmesün olsun emānet ẕāt-ı Mevlā'ya

4. Erenler destgīr olsun hemān her bir umūrunda
Niyāzımız gice gündüz budur dergāh-ı ʿulyāya

5. Yazulsun ḫāme-i zerle tevellüd tārīḫ-i **Naẓmī**
ʿAlī Ḥaydar güneş gibi żiyālar virdi dünyāya
Fī 22 Cumade'l-ūlā Sene 1282 ve Fī 30 Eylül Sene 1281 Yevm-i şenbe

57.

Cerrāḥ-ı Muʿallim Muṣṭafā Efendi'niñ Kerīmesi ʿĀyşe Nāciye Ḫānım'ıñ Tārīḫ-i Vilādetleridir
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ol Ḥakīm-i bī-zevāle ḥamd ola her dem ider
Ḳullarınıñ yarasına merhem-i luṭf u kerem

2. Ẕāt-ı Ḥaḳḳ'ıñ şükrini mümkün midir ḳılmaḳ edā
Ān-ı vāḥid içre var eyler yoġı ol pür-himem

3. İşte Cerrāḥ-ı Muʿallim Muṣṭafā Efendi'ye
Virdi bir duḫter ki dirler her gören ḥūrī ṣanem

4. Ber-murād eyle İlāhī vālideynile hemān
Görmesün dār-ı cihānda ẕerrece derd ü elem

5. **Naẓmīyā** tārīḫ-i tāmıñ vālidi itdi ḥesāb
ʿĀyşe'm Nācīye Ḫānım başdı dehr içre ḳadem Sene 1282

58.

Ṭabīb-i Ḳāymaḳām ʿÖmer Beg'iñ Kerīmesi Ḫadīce Ḫanım'ıñ Tārīḫ-i Vilādetleridir
[Gazel]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Ḥakīm-i muṭlaḳıñ iḥsānına ḥamd olsun her demde[129]
Çü ḳılmış luṭfını her bir marīziñ derdine behre

2. Ṭabīb-i ḳāymaḳām yaʿni ʿÖmer Beg şād u mān oldı
Ḳılup iḥsān aña bir duḫter-i pākīze gül-çehre

[129] Vezin kusuru var.

3. Gören ol meh-liḳānıñ vechini inṣāf ider bir kez
Züleyhā'ya niçe teşbīh ider ḥüsnüñ yāḫūd mihre

4. Egerçi mehd-i nāz içre nücūma nāz ider ise
Yeri vardır terennüm-ḫᵛān olur elbet aña Zühre

5. Mücevher tārīḫin **Naẓmī** işitdim vālidi söyler
Ḫudā'ya ḥamd ola geldi Ḫadīce Ḫānım'ım dehre
Sene 1283

47 **59.**

Der-sitāyīş ü Tārīḫ-i Vilādet Ḳol Aġası Edhem Beg'iñ Kerīmeleri Feyżiye Ḫānım

[Müstezat]

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün/mefʿūlü feʿūlün]

1. Edhem Beg'e ol z̲āt-ı Ḫudā eyleyüp erzān
Bir gevher-i iḥsān
Şükr itse n'ola Ḫāliḳ'ine her dem ü her ān
Ḳıldı anı şādān

2. Bir duḫter-i pākīze güher eyledi ihdā
Ol Ḫāliḳü'l-eşyā
Bir ḥüsn-i edā virmiş aña Ḥażret-i Mennān
Vaṣf itmege şāyān

3. Dünyāya żiyā virdi anıñ şevḳ-i cemāli
Ol ruḫları alı
Bir pāre-i nūr oldı hemān dehrde tābān
Çün mihr-i dıraḫşān

4. Bī-mi̲s̲l ü naẓīr öyleki bir āfet-i dil-cū
Ḥūrī mi nedir bu
Cennāt-i ʿadenden mi ḳaçırmış anı Rıḍvān
Hīç görmemiş insān

5. **Naẓmī** iki mıṣraʿda iki tārīḫ-i gevher
Ammā ne mücevher
Gūyā pederi söyledi gūş eylemiş ol ān
Bu kilk-i dür-efşān

6. Dünyā evine geldi hemān Feyżiye Ḫānım
Mānende-i cānım
Luṭf eyleyüp ol mehveşi bu bendeye Yezdān
Olsam n'ola ḫandān
Sene 1283

60.

Baḥriyye Liman Kātibi Ḥüseyn Efendi'niñ Maḫdūmı Muṣṭafā Maẓhar Efendi'niñ Tārīḫ-i Vefātı

[Kıtʿa]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Āh budur baḥriyye limān başkātibi zāde kim
Berriyede yüzbaşıydı bir şecīʿ-i nāmdār

2. Muṣṭafā Maẓhar Efendi genç iken itdi vefāt
Vālideyniñ zār u gīryān eyledi bī-iḫtiyār

3. Bī-murād itdi cihānda līk cennetde anı
Bir bölük ġılmāna serdār eyleye ol Kird-gār

4. Rūḥuna bir Fātiḥa her kim ki iḥsān eyleye
Raḥmet itsün ceddine anıñ daḫı Perverdigār

5. Aġladım **Naẓmī** yazarken tārīḫ-i fevtiñ anıñ
Cennet-i ḫuldı İlāhī ḳıl aña dārü'l-ḳarār
Sene 1283

48 **61.**

Tārīḫ-i Vilādet-i Şehzāde Meḥemmed Selīm Ḫān ibn-i Sulṭān ʿAbdü'l-ʿazīz

[Gazel]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ḥamdülillāh ḳıldı iḥsān ẕāt-ı Raḥmanü'r-Raḥīm
Luṭf ider ḳullarına her demde Mevlā-yı ʿAẓīm

2. Ḥazret-i ʿAbdü'l-ʿazīz Ḫān-ı ʿadālet-pīşeye
Taḫtgāh -ı salṭanatda eylesün Mevlā muḳīm

3. Ṣulb-i pakīnden cihāna geldi bir şehzāde kim
Çoḳ mıdır lālāsı Pervīz olsa İskender nedīm

4. Kāmurān itsün cihānda ḫānedānıñ cümleten
Cevher-i dürdānesiyle dāʾimā Rabbü'l-Kerīm

5. Vālid-i ẕī-şānı görsün mūyını çoḳ dem sefīd
Bī-ḥesāb ʿömr-i ṭavīl iḥsān ide Rabbü'l-Ḥakīm

6. Tārīḫ-i cevherle **Naẓmī** bendesi tebşīr ider
Geldi dehr içre Meḥemmed Ḥażret-i Sulṭān Selīm
Sene-1283

62.

Tārīḫ-i Vilādet-i Emine Sulṭān İbn-i Sulṭān ʿAbdü'l-ʿazīz Ḫān
[Gazel]
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. İder ol ẕāt-ı Ḫudā ḳullara dāʾim iḥsān
Şükrine ʿāciz olur ḳulları elbet her ān

2. Mülk-i İslām'a şehinşāh ḳılup ol ẕātı
Taḫt-ı baḫtında ide dāʾimā bāḳī Yezdān

3. Ḳıldı bu milleti iḥyā kerem u luṭfı añıñ
Yaʿni ol Ḥażret-i Sulṭān ʿAbdü'l-ʿazīz Ḫān[130]

4. Geldi bir duḫter-i pākīze güher ṣulbünden
Virdi dünyāya hele ol şeref-i bī-pāyān

5. **Naẓmīyā** tārīḫ-i cevher ile tebşīr eyle
Ṣan ki nūr ṭoldı cihān ṭoġdı Emīne Sulṭān
Sene 1283

63.

Rükūb-ı Şāhāneye Maḥṣūṣ Sulṭāniyye-nām Vāpur-ı Humāyūn Süvārisi ʿİzzet Beg'iñ ʿUhdesine Mīralaylıḳ Tevcīh Olunduḳda Bil-bedāhe Söylenilen Tārīḫdir
[Gazel]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ez-dil ü cān ḫidmet eyle millete itme esef
Ṣarf olan dīn uġrına ḫidmet hīç olmaz telef[131]

[130] Vezin kusuru var.
[131] Vezin kusuru var.

2. Kim veliyyü'n-niʿmetiñ[132] ḫoşnud iderse şüphesiz
   Luṭf-ı şehinşāh ile andan olur ġam ber-ṭaraf
3. Maʿnīsin fehm eyleyene her sözümdür bir güher
   Ol kelām-ı gevhere bu cismim olmışdır ṣadef

4. Sözde maʿnī isterim her bir söze söz di[ye]mem
   Ṣad hezār terbiyye itsek dürr olur mı her ṣadef

5. Pür-maʿāni ān-ı vāḥid içre bir söz söyledim
   Yek ḳalemde söylemiş mi miṣlini hīç bir selef

6. Līk daʿvā-yı enāniyyet degildir itdigim
   Böyle iṣbāt eylerim taṣdīḳ ider her bir ḫalef

7. Tārīḫ-i cevherle **Naẓmī** mesnediñ tebrīk ider
   Mīr-alay rütbesi ile bulsun ʿİzzet Beg şeref
   Sene 1283

49 **64.**

Çarḫcı Ḳol Aġası Aḥmed Efendi'niñ Maḫdūmı Meḥemmed Nāẓım Efendiniñ Tārīḫ-i Vilādetleridir

[Kıtʿa]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Ḫudā'nıñ şükrine bilmem niçe ḳādir olur ḳullar
   Güneş gibi ṭoġar mihri beher demde o Raḥmān'ıñ

2. Bir evlād eyledi Aḥmed Efendi'ye bugün iḥsān
   Dıraḫt-ı ʿömriniñ nev-bādesidir elbet insānıñ

3. Teṣādüf eyledi çün Leyle-i Miʿrāc'a mevlūdi
   Saʿādet ḥāline işte bu yer burhān olup ānıñ

4. İşitdim vālidi **Naẓmī** iki tārīḫ söylerken
   Baña bir gevher-i erzānīdir bu luṭf-ı Yezdān'ıñ

5. Şükürler geldi dehr içre Meḥemmed Nāẓım'ım yā Hū Sene 1283
   Niçe ḥamd eylemem iḥsānıdır ol ẕāt-ı Mevlā'nıñ Sene 1283

[132] 3. Şahıs iyelik eki nun (ن) harfi yerine nazal n (ك) ile yazılmış.

65.

Beriyye Ḳol Aġalarından Aḥmed Efendi'niñ Maḫdūmı Yūsuf Żiyā Efendi'niñ Tārīḫ-i Vilādetleridir

[Gazel]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ḥamd ola ol Ḫāliḳ-i arż u semāya dāʾimā
   ʿĀleme ādemle zīnet-baḫş idübdür ibtidā

2. Bāġ-ı dehre bir şecerdir ādem evlādı semer
   Her semerden biñ şecer bulmaḳdadır neşve-nümā

3. Ḳol Aġası Aḥmed Efendi ḳuluna luṭf idüp
   Gülşen-i ṣulbünde açtı bir gül-i nevres edā

4. Vālideyniyle cihānda her ḫaṭādan ḥıfẓ ide
   Ṭūl-i ʿömr ile muʿammer eyleye ol Kibriyā

5. Geldi **Naẓmī** iki mıṣraʿda birer tārīḫ kim
   Her biri bir dürr-i yektādır disem elbet sezā

6. Ṭoġdı çün ol māh-ı kenʿan virdi dehre zīb ü fer — Sene 1283
   Şükr ola kim geldi dünyāya begim Yūsuf Żiyā — Sene 1283

66.

Tārīḫ-i Vilādet Destereci Ḥasan Aġazāde ʿAlī Rıża Efendi

[Gazel]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. *Biḥamdillāhi ve'l-minne*[133] Cenāb-ı Ḫāliḳü'l-kevne
   Nihāl-i feyżini ḳoymış miyān-ı bāġ-ı ādemde

2. Olup destereci Ḥasan Aġa'nıñ nuṭfe-i pāki
   Ṭoġup bayrām ayı gibi bu şaʿbānü'l-muʿaẓẓamda

3. Miṣāl-i ḥüsnini ḫūrşīd bile görmüş degil aṣlā
   Peder māder bunuñla iftiḫār itmez mi ʿālemde

[133] lillahi'l-hamdü ve'l-minne / lillâhi'l-hamdü ve'l-minne
Tüm hamd ve minnetler Allah'a mahsustur, O'na aittir.

4. Teşekkür eyleyüp Ḥaḳḳ'a didim tārīḫini **Naẓmī**
Erenler destgīr ola ʿAlī Rıżā'ya her demde
Sene 1280

50 **67.**

Baḥriyye Yüzbaşlarından Ḥasan Efendi'niñ Kerīmesi Revzāne Ḫānım'ıñ Tārīḫ-i Vilādetleridir
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ol Cenāb-ı Ḫāliḳü'l-eşyāya ḥamd olsun müdām
Gerçi ʿācizdir anıñ şükrinde dil-dīvānemiz

2. Çünki ṭoḳsān ṭoḳuz esmāsında yüz biñ luṭfı vār
Ḳanġısın ẕikr eylesün bir demde seçme dānemiz

3. Bir dıraḫt–ı bī-semerde nev-nihāl-i ʿömrimiz
Mīve virdi tāzelendi bāġ-ı dil-vīrānemiz

4. Āb-ı nīsānveş Ḫudā'nıñ raḥmeti teʾsīr idüp
Bir ṣadefde ḥāṣıl oldı bu dür-i yek-dānemiz

5. Bu güher tārīḫi **Naẓmī** vālideyni söylemiş
Ẕāt-ı Mevlā'nıñ bize iḥsānıdır Revzāne'miz
Sene 1283

68.

Sulṭān ʿAbdü'l-ʿazīz Ḫān Ḥażretleri'nin Culūsı Hümāyunlarının Birinci Senesi Ẕāt-ı Şāhāneleri Fransa Cānibine Teşrīfleri ve Malṭa Engininde Rūz-ı Culūsı Teṣādüf İttiginden ol Esnāda Söylenüp Taḳdīm Ḳılınan Tārīḫdir
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Pādişāh-ı baḥr ü ber kim Ḥażret-i ʿAbdü'l-ʿazīz
ʿÖmrini müzdād ide ol Ḫāliḳ-ı arż ü semā

2. ʿArş-ı irtiḳā ḳıble cālis olaldan taḫtına
Mülk-i İslām'ı ʿadālet ḳapladı ser-tā-be-pā

3. Çün cülūsı meymenet meʾnūsuñ oldı sāl-ı heft
Heft deryālar ḳadar Ḥaḳ ṭāliʿiñ ḳılsun güşā

4. Rūz-ı iclāsı teşādüf itdi eṣnā-yı sefer
Seyr iderken rūy-ı deryāda sefāʾinlerle tā

5. Çünki bir baḥr-i tefekkür maḥṣūlidir bu güher
Nāmına bir dürr-i deryādır disem elbet sezā

6. Niçe biñ sāl fer [ü] ṣafālar irişdirsün müdām
Cümle evlādı ve insānile ẕāt-ı Kibriyā

7. Çekdi seniñ naẓma **Naẓmī** bendesi tārīḫini
Luṭf ile Sulṭān ʿAzīz'i kāmurān itsün Ḫudā
Sene 1284

51 **69.**

Ẕāt-ı Şāhāne ile Fransa'ya Giderken Eṣnā-yı Rāhda Ṣadr-ı Sābıḳ Ḥāla Ḫāriciye Nāẓırı Fu'ād Paşa'ya Taḳdīm Olunan Şitāyişnāmedir

[Kaside]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Gel ey ḫāme biraz vaṣf it bugün bir ẕāt-ı ẕī-şānı
Ki tezyīn ile vaṣf eyle şu evrāḳ-ı perīşānı

2. Anıñla iftiḫār itmekdedir hep millet-i İslām
Medār-ı dīn ü devletdir vezīrānıñ ʿālīşānı

3. Fūʾad Paşa-yı pürcūda hemān efkārını ʿarż it
Anıñ elṭāfıdır taʿmīr iden her ḳalb-i vīrānı

4. Efendim bende-perversiñ ḫulūṣuñ pāk-ı gevhersiñ
Sañā çoḳ mı eger dirsem ki sensin merḥamet kānı

5. Bugün bir ṣāḥib-i seyf ü ḳalem ehl-i keremsin sen
Bu ḥālet saña mevrūsī Cenāb-ı Şīr-i Yezdānī

6. Sen ol Āṣaf'sıñ ey Āṣaf eridi ẕātıñ ol devre
Ne mümkün idi ki dīv żabṭ ide mühr-i Süleymān'ı

7. Sen ol şāʿirsiñ ey Āṣaf ki şāʿirzādesiñ ḥaḳḳa
Kelāmıñ fehm iden yād eylemez ol şiʿr-i Ḥassān'ı

8. Vezīr ü hem ḥakīm ü nüktedān ṣāḥib-i tedbīr[sin]
Bu ʿaṣrıñ ḥāṣılı sensin feraḥ-baḫşende Loḳmān'ı

9. Ḥakīmāne senin ṭavr u revīşiñ görseler eslāf
Felāṭūn-ḫıred olsa bulur kendinde noḳṣānı[134]

10. Umūruñ dāḫili ve ḫāriciye ẕātıña maḥkūm
Seniñ tedbīriniñ teslīmidir her devlet erkānı

11. Teveccüh ẕātıña itmiş ḫaber ḫᵛāhānı İslām'ıñ
Ṣadāretde seni bāḳī diler hep ehl-i ʿirfānı

12. Ṭutar bir gecede ṣadra seniñ lākin yeriñ ṭutmaz
Bu ḥāli ol ki ṣadr kimse anıñ var çeşm-i imʿānı

13. *Biḥamdillahi ve'l-minne* muvaffıḳ eylemiş Mevlā
Seniñ tek bir vezīre Ḥażret-i ʿAbdü'l-ʿazīz Ḫān'ı

14. Uṣan virme ne lāzımdır kelāmı eyleme taṭvīl
Ne mümkin ḳaṭreden taʿrīf idersek bilmem ʿayānı

15. Gel imdi bir ġazel tanẓīmine bedʾ eyle kim ānda
Ṭabīʿat raḫşına dizgin idüp al sende meydānı

16. Göñül ol Yūsuf-ı ḥüsnüñ olaldan nāgeh ḥayrānı[135]
Ḫayāl eyler gece gündüz viṣāl-i māh-ı Kenʿānı

17. Meyān-ı yāri āġuş-ı ḫayāle aldıġım demde
Kenār-ı ḫāṭıra gelmez behiştiñ ḥūr u ġılmānı

18. Uzansa mebḥaṣ-i zülf-i dilārā inceden ince
Bulunur bir ḳılı ḳırḳ yarmanıñ elbetde erkānı

[134] Vezin kusuru var.
[135] Vezin kusuru var.

19. Ḳażā-yı ʿaşḳa bir çāre ider elbetde sulṭānım
Ḥālimʿarż eylesem tenhā bulup ben de o cānānı

20. O Yūsuf-ṭīnete teʾs̱īr ider ḥüzn-i dilim **Naẓmī**
Eger tefsīr idersem āyet-i Yaʿḳūb-ı gīryānı

21. O ẕāt-ı ekremiñ şimdi duʿā-yı devleti elzem
Elin ḳaldır hemān başla duʿāya Bi-sm-i Sübḥānī

22. Gedālar dest-gīrisiñ seniñ de olsun[136] her demde
Muʿīniñ dest-gīriñ yāveriñ ol ẕāt-ı Rabbānī
Fī Muḥarrem

52 **70.**

Muşārün-ileyh Ḥażretleri'niñ Maʿiyyet-i ʿĀliyeleriyle Rusya İmparaṭoruyla Görüşmek Üzere Ḳırım'a ʿAzīmet ve ʿAvdetimiz Es̱nāsında Bi'l-bedāhe Söylenilen Ġazel ile Zīrinde Muḥarrer Şitāyiş-nāmedirki Taḳdīm Şod
[Kaside]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ol gül-i ruḫsārı bir kere ideydim der-kenār
ʿAndelīb-i dil bu rütbe eylemezdi āh u zār

2. Luṭf ḳılsa talṭīf itse bendesin bir kez nigār
Ḳalmasa āyīne-i ḫāṭırda bir ẕerre ġubār

3. Ġonca-i ḥüsnüñ açılmış şeb-nem-i eşkimle hep
Bāʿiş̱-i efzāyiş-i ḥüsnüñ benim ey gül-ʿiẕār

4. Kākülüñ şem itmege hīç virmediñ ruḫṣat baña
Neyleyim kim gice gündüz hem-demiñ bir niçe ḫār

5. Ṭoġmadıñ ufḳ-ı emelde necm-i maḳṣūdum benim
Ṭāliʿim ʿaḳreb mi bilmem ġayrı bir ḥikmet mi var

6. Mülk-i dilde birbirin taʿḳīb ider peyk-i elem
Mevc-i deryā ṣayılur derdim benim olmaz şümār

[136] Vezin kusuru var.

7. Baḥr-i ġamda keştī-i miḥnet süvārım **Naẓmīyā**
Ṭāliʿimden esmedi hīç bir muvāfıḳ rūzgār

8. Ol Fuʾād-ı dīn-i devlet ṣadr-ı ṣabıḳ ẕātıdır
Melceʾ-i ehl-i niyāz ü ehl-i derde dest-yār

9. Avrupa'ya teşrīfinde Ḥażret-i ʿAbdü'l-ʿazīz
Eylemişdi kendüsüne ẕātını çün müsteşār

10. Mıṣr'ı teşrīfinde daḫı maḥrem-i ḫāṣṣı idi
Bir umūr olsa mühim anıñla eyler istişār

11. Her umūrı müphem olmış reʾyine cümle menūṭ
Millet-i İslām anıñla çoḳ mı itse iftiḫār

12. Defter-i elṭāfınıñ ḫālī-maḥali yoġ iken
Her naṣılsa bir kenāra ḳayd olup bu dil-fikār

13. Dāmeniñ elden bıraḳmaḳ itmesün Mevlā naṣīb
ʿÖmrüm oldıḳça seniñ ey āṣaf-ı ʿālī-tebār

14. Āsitān-ı devletiñde kim iderse ferş-rū
Maḳṣada nāʾil olurlar ger ṣıġār u ger kibār

15. Böyle bir ẕāt-ı dil-āgāha eger bende olan
Ḳulluġunda eylemez de neyler āyā iftiḫār

16. Bir ṣadefdir dil güherlerle ṭoludur leb-be-leb
Çāre ne deryā-yı ġamda yoḳ aña hīç bir kenār

17. Böyle mi şerḥ eyler idim āṣafā evṣāfıñı
Ḳurtılup ġamdan göñül ger bulsa şādīde ḳarār

18. Ḫāk-i pāya ferş-rū itmişde maḥrūm oldıġıñ
Görmedik işitmedik bu āna dek ey kāmkār

19. Ḥāşa kellā ben dimem kim çākeriñ maḥrūm olur
Ced-be-ced ṣāḥib-keremsin ey vezīr-i nāmdār

20. Āṣafā ʿarż-ı merām itmekden ancaḳ ẕātına
Bil ki maḳṣūdum degildir yardım[137] yāḫūd dīnār

53

21. Vüsʿat-i iḳbāl ile ḳadrim bülend oldıġını
Eylerem senden temenni āṣaf-ı devlet-medār[138]

22. Ẕāt-ı Mevlā her ḳulunı bir ḳula itmiş sebeb
Ẕāt-ı ʿulyāñız daḫı ben çākerine dest-yār

23. İltifātıñ görmez isem ey veliyyü'n-niʿmetim
Ḥaşre dek cān ü ciger nār-ı taḥassürle yanar

24. Bunca taṣdīḳ-i cesāret iḫtiyārımla degil
Tīġ-i ġam ṣabr u ḳarārım eylemişdir tār u mār

25. Ṭaʿn-ı nādān ġayret-i aḳrān ile tīr-i cefā
Bir de bī-keslik belāsı eyledi tā cāna kār

26. Destgīr ol ben gibi bī-çāreye olsun müdām
Ẕātınıñ da dest-gīri her zamān Perverdigār

27. Lāf-ı şekvā vü temeddüḥ buldı pāyān baʿdezīn
Eyle ol ẕātıñ duʿā-yı devletine ibtidār

28. Mihr ü meh encümeni devr eyledikçe nüh felek
ʿÖmrine munżam ide ʿömr-i cihāne Kirdgār

29. Pāk olup jeng-i kederden ḫāṭırıñ olsun güşād
Bir nefes mirʾāt-ı ṭabʿıñ görmesün ẕerre ġubār

30. Cümle evlādı vü aḥfādı ü ensābıñ ile
Ẕāt-ı Mevlā merkez-i ṣıḥḥatde ḳılsun ber-ḳarār
Fī Muḥarrem

[137] Türkçe kelimede med yapılmış.
[138] "Vüsʿat-i iḳbāl ile ḳadrim bülend oldığınıEylerem senden temenni ey āṣaf-ı devlet-medār" Metinde ey hecesi aruz kusuruna yol açtığı için çıkartılmıştır.

71.

Tārīḫ

[Kıtʿa]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Yüzbaşı ʿĀṣım Efendi ol hüner-mend-i cihān
   Ẕātını Ḥaḳ eylemişdir ṣāḥib-i rüşd ü kemāl

2. Mālik oldı bir misilsiz gevher-i yekdāneye
   Māşāallāh ṭāliʿ-i saʿd aḫter-i ferḫunde-fāl

3. Eyledi duḫter-i saʿd aḫterle talṭīf ü bekām[139]
   Burc-ı luṭfından bu günlerde Cenāb-ı ẕü'l-Celāl

4. Ḥabbeẕā ol duḫter-i ḥüsnā ki misli bī-naẓīr
   Ṣūret-i ḥüsni ḳabul itmez hele ġayrı misāl

5. Vālideyniyle cihān ṭurduḳça olsun kām-yāb
   Görmesün hīç āfitāb-ı ṭāliʿi ẕerre zevāl

6. Silk-i tebşīre iki tārīḫ çekildi **Nāẓmīyā**
   Her biri bir gevher-i ferdāne-i dürr ü leʾāl

7. Bāġ-ı dünyāya ḳademler başdı Meryem Vaṣfiye Sene 1284
   Geldi ʿiffetle bu güne Vaṣfiye Ḫānım bu sāl Sene1284 Fī Rebīʿü'l-āḫire

54 72.

Tārīḫ-i Vilādet

[Gazel]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Niçe yüz bīn şükür her bir nefes Ḫallāḳ-ı eşyāya
   Cihānı var idüp ḳıldı yine ādemle pīrāye

2. Cihān didikleri şol bir şecerdir mīvesi ādem
   Dem-ā-dem ʿālem ādemden bulur günden güne māye

3. Egerçi olmasa ādem semersiz bir şecerdir kevn
   Ne ḥāṣıldır dıraḫt-ı bī-semerden bāġ-ı dünyāya

[139] "Eyledi bir duḫter-i saʿd aḫterle talṭif ü bekām/Burc-ı luṭfından bu günlerde Cenāb-ı ẕü'l-Celāl" Beyitindeki "bir" kelimesi vezin gereği çıkartılmıştır.

4. Dil-i cāhil gibi dünyā tehī bir ḳālıb-ı sāde
Cihān dükkānına ādem olupdır çünki sermāye

5. Dilerdi Muṣtafā Ḥāfıẓ Efendi bir püser Ḥaḳ'dan
Niyāzı bu idi dāʾim anıñ dergāh-ı ʿulyāya

6. Bir evlād eyledi ihdā aña Mevla-yı ẕü'l-iḥsān
Müşābihdir cemāl-i nūr-ı mihr-i ʿālem-ārāya

7. Niyāz ehli olan cānlar göñüller cemʿ idüp yāhū
Niyāz eyleyelim cümle gelin ṣıdḳ ile Mevlā'ya

8. Ḫaṭādan ḥıfẓ ide her dem cihānda vālideyniyle
Cenāb-ı Ḥaḳ aña ʿömr-i ṭavīller eyleye vāye

9. Ne ḫoşdur **Naẓmīyā** çıḳdı iki mıṣraʿda pāk raʿnā
Sezādır sāde tārīḫim aṣılsa ṣaḳf-ı mīnāya

10. Cenāb-ı Şāh-ı Merdān'ıñ bu bir iḥsānıdır işte
Bu dem Seyyid Ḥasan Ḫalḳü'r-Rıżā Beg geldi dünyāya Sene 1284

73.

[Gazel]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bārekallāh ṭāliʿ-i saʿd aḫter-i ferḫundefāl
Şāhid-i baḫtı idüp Mucīb Beg'e ʿarż-ı cemāl

2. Yaʿni bir ferzend-i ḫūb-rū ile talṭīf eyledi
Leyle-i ḳadr-i mübārekde Ḫudā-yı ẕü'l-Celāl

3. Bunca luṭfuñ şükrine ʿācizdir elbet her nefes
Luṭf-ı bī-pāyān-ı Mevlā kim olur fevḳü'l-ḫayāl

4. Vālideynile o mevlūdı Ḫudā dil-şād idüp
ʿİzz ü devlet ʿömr-i sermed ile ḳılsun ber-kemāl

5. Lafẓ ü maʿnādan iki tārīḫ yazdum **Naẓmīyā**
Rişte-i tebşīre çekdim mānende-i dürr-i leʾāl

6. Biñ iki yüz sene seksen dördde māh-ı rūzeniñ
Leyle-i Ḳadr'inde Maḥmūd Ḳadrī Beg ṭoġdı bu sāl
Sene 1284

55 **74.**

Tārīḫ-i Vilādet
[Kıtʿa]
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Virir elbetde anıñ maḳṣadını bī-şüphe
Emr-i Mevlā'ya kişi kārını itse taṭbiḳ
2. İşte yüzbaşı muʿallim-i Süleymān Aġa'nıñ
Ḥaḳ niyāzını ḳabul itdigini ber-taṣdīḳ

3. Yaʿni luṭf itdi aña bir veled-i nūr-pāre
Şükrini ḳılmaḳ edā emr-i muḥāldir taḥḳīḳ

4. Vālideynile o mevlūde virüp ʿömr-i ṭavīl
Her umūrunda ide tevfiḳīn Allāh refīḳ

5. Mışraʿın içre ḥesāb eyledim işte **Naẓmī**
Baḥr-i ṭabʿımdan olup tārīḫ-i gevher tefrīḳ

6. Ḳıla Allāh murād üzre cihānda dil-şād
Geldi dünyāya bugün luṭf ile Aḥmed Ṭevfīḳ
Sene 1282

75.

Tārīḫ-i Vilādet-i Niyāzī Efendizāde Meḥemmed Kāẓım Efendi
[Kıtʿa]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Virir her bir ḳuluñ maḳṣūdını elbetde bī-şüphe
Ḳabule ʿind-i Mevlā'da olursa ṭāʿatı aḳreb

2. Niyāz eylerdi dergāh-ı Cenāb-ı Ẕāt-ı Mevlā'ya
Niyāzī'niñ niyāzını ḳabule gördü Ḥaḳ enseb

3. Ḫudā envār-ı luṭfundan aña baḫş itdi bir evlād
Güneş ġıbṭa ider her gün cemāline ḳamer her şeb

4. O mevlūdi cihānda kāmurān itsün Ḫudā her dem
Ola tā vālideyni mesleginde nācī'ü'l-meẕheb

5. Mücevher tārīḫin **Naẓmī** işitdim vālidinden ben
Meḥemmed Kāẓım'ım geldi cihāna şükr ola yā Rab
Sene 1275

76.

Dīger Tārīḫ-i Vilādet-i Kerīme-i Mümā-ileyh
[Kıtʿa]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Kemāliyle niçe mümkin olur şükr eylesün ḳullar
Ḫudā'nıñ luṭfuna aʿdād olur mı ey dil-i dānā

2. Niyāz itdi Niyāzī bā-niyāza tām ābdestle
Ḫulūṣu'l-bālinī gördi ḳabul itdi hemān Mevlā

3. Aña bir duḫter-i pākīze aḫter eyledi iḥsān
Cemāl-i nūr-ı mihrinden Cenāb-ı Ḫāliḳü'l-eşyā

4. Olalar vālideynile müdāyim gül gibi ḫandān
Açıldıḳça cihān bāġında her bir ġonca-i raʿnā

5. İşitdim vālidi söyler iken tām tārīḫin **Naẓmī**
Muḳaddes Ḫānım'ı Mevlā baña ḳıldı bugün ihdā
Sene 1284

77.

Tarīḫ-i Ḳā'im-maḳām Şoden Muṣṭafā Beg
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Mekteb-i baḥriyye-i şāhāneden neş'et idüp
Hem donanma-yı Humāyūn'da ḳazanmış nīk nām

2. Yaʿni sulṭāniyye vapuruñ ikincisi o kim
Biñbaşılıḳ mesnedinde çoḳ zamān ṭutmış maḳām

3. Mīr-alāylıḳ rütbesi çoḳ azdır istiʿdādına
Rütbe-i vālāya şāyāndır ... iḥtirām

4. **Naẓmī** bu tārīḫle hep yārāna tebşīr eyledim
Bu yıl aldı Muṣṭafā Beg rütbe-i ḳāʾim-maḳām
Sene 1285

78.

Tārīḫ-i Vilādet
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bārekāllāh ṭāliʿ-i mesʿūd-ı ferruḫ-fāl kim
Necm-i baḫtı burc-ı şādīden olur ṭalʿat-nümā

2. Ol maʿārif-pīşe ḫayr-endīş Dervīş Beg ki Ḥaḳ
Ẕātın itmiş mālik-i gencīne-i cūd u seḫā

3. Ol kerīme bir kerīme yaʿni iḥsān eyledi
Mihr-i luṭfından Cenāb-ı Ḫāliḳ-i arż u semā

4. Görmemiş emsālini gehvāre-i kevn içre hīç
Leyle-i ḥublā ṭoġurmış gerçi yüz biñ meh-liḳā

5. Reşk ider görse Zeliḫā-yı zamāne ḥüsnüni
Zühre elbet dāyeliḳle iftiḫār eyler aña

6. Vālideynile cihān ṭurduḳça ol mevlūdeye
ʿÖmr-i sermed ẕevḳ-i bī-ḥad baḫş ide ẕāt-ı Ḫudā

7. Geldi üçler didi **Naẓmī** tārīḫ-i mevlūdini
Fāṭıma Zeyneb Ḫanım mihr-i devirde başdı pā
Sene 1285

79.

Tārīḫ-i Vilādet
[Kıtʿa]
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ḥabbezā bāġ-ı merāmında Süleymān Aġa'nıñ
Bitdi bir mīve bi-iḥsān-ı Ḫudāvend-i Ṣamed

2. Yaʿni bir duḫter-i pākīze güher ṣulbünden
Geldi gehvāre-i iskāna be-luṭf-i Īzid

3. Vālideynile o meh-pāreye virsün Mevlā
ʿİzz ü iḳbāl-i müʾebbed ile ʿömr-i sermed

4. Yazdı milādına iḫlāṣ ile **Naẓmī** tārīḫ
Fāṭıma Ḫanım ola nāʾil-i ʿömr-i bī-ḥad
Sene 1284

61[140] **80.**[141]

Şuʿarā-yı ʿAṣırdan ve Aḥibbā-yı Aṣdiḳāmızdan Caʿfer-i Ṣādıḳ Perverī Beg Efendi Meʾmuriyetile Preveze Cānibinde Bulunduġı Hengāmda Kendülerine Gönderilen Mektūb-ı Mevzūnuñ Ṣūretidir.

[Gazel]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ey fütüvvetlü Efendim **Perverī** Ḥażretleri
Merḥabā ey maḥrem-i rāz-ı ḫafā ey **Caʿferī**

2. Bu ṭarafdan z̲āt-ı pākīn çün ʿazīmet eylediñ
Tā gidelden bir kere yād itmediñ bu aḥḳari

3. Bundan aḳdem z̲ātıña bir mektūb irsāl eyledim
Bir cevābın gönderüp şād itmediñ bu kemteri

4. Bād-ı Ḫāliḳ sizde ḥāşā çünki mesʾūl eylemem
Ger ḳuṣūr bizde ise ʿavf itmeniñ vardır yeri

5. **Sācidī** ile niçe dem z̲ikriñiz sebḳat idüp
Beynimizde vāḳıʿ olmuş bezm-i ülfet demleri

6. Cümlesin ḥāle getürdüñ ḳāle bir yer ḳalmadı
Yek vücūd oldıġımız i̲sbāt ider bu sırları

7. Nād-ı ʿAlī gibi z̲ikriñ oldı evrād-ı zebān
Her daḳīḳa her nefes ey ehl-i ʿirfān serveri

8. Meşrebine me̲zhebine āşināsın herkesiñ
Ce̲zbeʾ-i ʿaşḳıñ seniñ ce̲zb itse çoḳ mı dilleri

[140] 57., 58., 59. ve 60. sayfalar yok.
[141] Manzum mektup.

9. Ya niçün ey sevdigim bir nāme irsāl itmediñ
Şād ide tā ḥasretiñle ġamgīn olan göñülleri[142]

10. Güşe-i dilden ferāmūş eylediñ yārānıñı
Ẕevḳe daldıñ ḳande ḳaldı eski ülfet demleri

11. Göñlüñi yaġma mı itdi deyr-i vaṣl içre ʿaceb
Ol ṭarafda çoḳ bulunur ʿīsevī dil-berleri
12. Orda bir bāġ ṭutmışıñız anı işitdik hele
Maḥṣūli neymiş velākin niçedir müşmirleri

13. Bize bildir kim ne biter bāġıñız içre siziñ
Güllere ḳarşu ne efġān itmede bülbülleri

14. Bāġıñızda var mıdır bizler gibi bir ʿandelīb
Ṭobṭolıdır ẓannıma göre Mesiḫā gülleri

15. Ol civānlar ile bāġıñ ẕevḳi vardır ṭoġrusı
Ḫoş tekellüm ḫoş edādır gerçi nāzik dilleri

16. Her dem ol ẕevḳ ü ṣafāda ṣıḥḥat üzre var olup
Līk ḫaṭırdan ferāmūş itme eski dostları

17. İşte mektūbım cevābın gözlerim biñ cān ile
İnṭiẓār üzre bıraḳma ey muḥibbī Ḥaydarī

18. **Naẓmī**-i dilden ferāmūş itme bir dem sevdigim
Ey benim rūḥum efendim sevdigim erler eri
15 Teşrin-i Sānī Sene 1280

62 **81.**

Tefekkürnāme-i Aḥvāl-i ʿĀlem
[Gazel]
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ey göñül geldiñ ise itmege dehri seyrān
Bir iki gün bu misāfir-ḫānede oldıñ mihmān[143]

[142] Vezin kusuru var.
[143] Vezin kusuru var.

2. Niçe bir daġdaġa-ı dehri çekersiñ ey dil
Aç gözüñ bir kere baḳ kim kime yār oldı cihān

3. ʿĀlemin bār-ı ġamıñ çekmege yoḳ mı kimse
Saña mı ḳaldı bütün bār-ı cihān çekmek hemān

4. Her kesiñ ḥālini bir kerre naẓar ḳıl ṣoñra
Ne gidişdir ne revişdir ānı eyle iẕʿān

5. Sen daḫı ol gidişe ol revişe ḳıl diḳḳat
Naḳd-i ʿömriñi ṣaḳın eyleme beyhūde ziyān

6. Ne müneccim ne mühendis ne bilür evḳātı
Niçedir sāʿat-i ʿömriñ ne ḳadar ḳaldı zamān

7. Dün gelüp ʿāleme bayġın yine yorġun gider hep[144]
Ḥāliñ encāmı niye müncer olur eyle beyān

8. Gice gündüz bu cihān içre çalışdın sen de
Ne ḳazandıñ ne temettuʿ saña oldı iḥsān

9. Devlete irse kişi ʿālem-i fānīde güzel
Līk bir ʿillet aña olmasa ʿārıż bir ān

10. Fuḳarā olsa eger dāʾimā bir bī-çāre
Renc ü miḫnet ile vaḳtüñ geçürür ol her ān

11. Zengīn olursa da bir ʿillet aña ʿārıż olur
Aġniyā ger fuḳarā cümleniñ aḥvāli yamān

12. Derd[i] var herkesiñ ʿālemdeki olmaz taʿdād
Cüst ü cū itmededir derdine herkes dermān

13. Kendi ḳanṭārı ile tartılamaz ʿālemde
Birbirine olur elbetde ki lāzım insān

14. Fuḳarā zengīne zengīn fuḳarāya muḥtāc
İkisi daḫı pazarlıḳda dimekdir yeksān

[144] Vezin kusuru var.

15. Kim kime ḥālini şerḥ eylesün āyā bilmem
Herkesiñ marażı göñlünde olubdır pinhān

16. Uġraşurlar bu cihān içre bular her demde
Gūyā ḳalbinde yatur her biriniñ bir arslan

17. Aṣl ü faṣlıñ göremem ʿālem-i fānīniñ hīç
Eñ nihāyetde n'ola ḥālleri bilmem elʾān

18. Ben daḫı ḫaylīce uġraşmış idim ʿālemde
Hele ʿaḳlım başıma geldi bilindi noḳṣān

19. Ne revā ʿāḳile bir böyle tükenmez derdi
Kendine pīşe idüp olmada nāra sūzān

20. Cehl ile ʿālem-i fānīde ʿömür sürdigim
Töbe ol ḥālime oldum hele şimdi pişmān

21. **Naẓmīyā** ẕevḳiñe baḳ ʿāleminiñ aḥvālini ḳo
Mey ü maḥbūb ile dem sürmededir ẕevḳ-i cihān
Temmet

63 82.

Ḥüseyn Sācid Efendi'niñ Sāḳīnāmesine Söylenilen Taḳrīżdir
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Sācid'iñ Ḥaḳḳ'a bu sāḳīnāmesi taḥsīn olur
Sırr-ı Ḳurʾān'ıñ yedinci bāṭnıdır maʿnāsı hep

2. **Naẓmīyā** esrār-ı Ḥaḳḳ'a ẕerrece ʿārif olan
Elbet idrāk eyler anıñ naẓmına neymiş sebeb

83.

Ḥüseyn Sācid Efendi'niñ Te'lif İtmiş Olduġı Devriye Risālesi Ḥaḳḳında Söylenilen Taḳrīżdir
[Gazel]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Sācid'iñ devriyesini her gören ehl-i naẓar
Sözleri ḥaḳdır deyu elbetde ki taṣdīḳ ider

2. Öz vücūdın Ḥaḳḳ'a vāṣıl eyleyenlerdir bütün
Bu cihān içre bıraḳmış niçe böyle ḫūb eser

3. Bu vücūduñ aṣlı neydi tā ezel şimdi nedir
Her kim anı fehm iderse tā odur ehl-i hüner

4. Çoḳ misāfir geldi gitdi işbu mihmān ḫāneye
Ekseri bilmez ne içün geldigin ḳonar göçer

5. ʿĀrif oldur ki bile neymiş seferden maṭlabı
Bunca eşyāya geçüp bu illere ḳıldı sefer

6. Bu yere gelmekligi bir kimse gerçi istemez
Ẕātın ādem bilmek içün ʿāleme gelüp gider

7. *Men ʿaraf* esrārını fehm itdigin isbāt içün
Ẕātınıñ ne oldıġın virdi bu cān işte ḫaber

8. **Naẓmīyā** her ḥarfini taḳrīż idersem var yeri
Gördigimiz bildigimiz böyledir yoḳ bir dīger
Temmet

84.

Tārīḫ-i Vefāt
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Niçe ḳıydıñ dört yaşında bī-güneh maʿṣūmeye
Āh cellād-ı ecel ṣad āh eliñden ṣad fiġān

2. Yaʿni Cerrāḥ Muṣṭafā Efendi'niñ cān pāresi
Aġa babasınıñ işte ṭutdı ḳurbünde mekān

3. Aḳrabāsı şöyle ṭursun hem-civārı zār idüp
Mātemile vālideyni çok mıdır aġlarsa ḳān

4. Geldi bir tārīḫ yazdı vālidi **Naẓmī** oḳu
ʿĀyşe Nācīyem eyvāh cennete oldı revān
Sene 1285

64 85.

Tārīḫ-i Vefāt

[Kıtʿa]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Budır sāḳī-i devrānıñ hemīşe luṭf u inʿāmı
   Ṣunar zehr-i firāḳı kāse kāse dillere her gāh

2. Dirīġā zevcesi el-hāc Meḥemmed Aġa'nıñ ṣad ḥayf
   Cihāndan *irciʾī* emri ile rıḥlet idüp nāgāh

3. Şehādet şerbetin içdi ʿaḳīb-i vażʿ-i ḥamlinde
   Hemān maʿṣūmesiyle sūy-ı Ḥaḳḳ'a oldılar hem-rāh

4. Firāḳ-ı mātemi aġlatsa çoḳ mı aḳrabāsın hep
   İşidenler bile ḥayfā ḳılup ṣad nāle vü ṣad āh

5. İki Rıḍvān gelüp **Naẓmī** didiler fevtine tārīḫ
   Şehīde Ḥūriye gitdi cināna genç iken eyvāh
   Sene 1285

86.

Tārīḫ-i Vefāt

[Kıtʿa]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. İşte dünyā cāhını terk itdi çāh-ı ġam bilüp
   Mīr-i mīrān-ı kirāmdan ʿAbdü'r-raḥmān Paşa vāh

2. Oldı dört yüz yıl bu z̲ātıñ nesl-i pāk-i ced-be-ced
   Hem muḥibb-i ḫ̲ānedāndı hem vezīr-i ḫ̲ayr-ḫ̲ʷāh

3. Rūz-ı maḥşerde şefīʿ olsun Cenāb-ı Muṣṭafā
   Ḳıldı ʿömrin mātem-i āl-i Resūl ile tebāh

4. Rūḥını Kevs̲er'le irvā eyleye şīr-i Ḫ̲udā
   Rūz-ı ʿaṭş-ı Kerbelā'yı yād idüp eylerdi āh

5. Bir ḫ̲aber geldi bu tārīḫ̲ **Naẓmīyā** Rıḍvān'dan
   ʿAbdü'r-raḥmān Paşa aldı cennet-i meʾvāda cāh
   Sene 1285

87.

Tārīḫ-i Vilādet

[Gazel]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Şükürler her nefes luṭf-ı Cenāb-ı Ẕāt-ı Mevlā'ya
   Ki eyler dāʾimā ḳullarına iḥsān-ı bī-gāye

2. Aḥibbādan ki yaʿni Ḥażret-i Maḥmūd Ḳapudān'ı
   Muvaffaḳ eyledi bir duḫter-i bī-misl ü hemtāya

3. Ne duḫter ki naẓīrin görmemiş çeşm-i beşer belki
   Cihānda almamış emsālini āġūşa bir dāye

4. Ṣafā-yı bāl ile ʿömr-i ṭavīller eyleye iḥsān
   Ḫudā hem vālideynine daḫı ol bedr-i zībāya

5. Mücevher tārīḫim **Naẓmī** behā-yı müjdedir ḫalḳa
   Nefise Ẓāhide Ḫānım meserret virdi dünyāya

1287

65 **88.**

Tārīḫ-i Mīralay şode Muṣṭafā Beg

[Gazel]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Müjde ey dil-şādumānın nāʾīl oldı vuṣlata
   Ḫasta-i miḥnet iken irdi bu günler ṣıḥḥate

2. Sen bilürsün kim bu gerdūn ʿaksi devrān itdigin
   Cāhili cāhile memnūn ʿārifi ḳor mihnete

3. Bā-ḫuṣūṣ kim mīralaylıḳ bir mezīd'ül-ḳadr iken
   Nāʾīl olmuş bir niçe nādān ḥerīf ol devlete

4. Bir ṭaḳım nā-ehline tevzīʿ olurdı rütbeler
   Hīç baḳan var mı idi bir kerre de ehliyete

5. Ḥażret-i Sulṭān ʿAzīz'iñ maḫṣūṣ luṭfıdır bu kim[145]
   Her işiñ erbābını meʾmūr ider ol ḫıḍmete

[145] Vezin kusuru var.

6. Ḳāʾīm-maḳām Muṣṭafā Beg bendesin telṭīf idüp
Mīralay itdi bu günler ḫıḍmet içün millete

7. Zırhlı ʿOs̱māniye nām firḳateyniñ süvārisi[146]
Kim müşīrliḳ rütbesi azdır o pāk-i ḥaṣlete

8. Ḳanġı bālā rütbe olsa çoḳ degildir z̄ātına
Ṭoġrısı şāyestedir Allāh içün her ʿizzete

9. Levḥ-i tebşīre iki tārīḫ yazdım **Naẓmīyā**
Her birisi tām muvāffaḳ geldi memnūniyete

10. Şimdi buldu mīralaylıḳ manṣıbı erbābını Sene 1286
Muṣṭafā Beg ḥaḳḳa lāyıḳdı o cāh-ı rifʿate Sene 1286

89.

Tārīḫ-i Çeşme
[Kıtʿa]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Ḳaraaġaç dergehiniñ bānī-i s̱ānisidir ḥaḳḳā[147]
Ḥasīb Baba ki z̄ātıdır nihāyet menbaʿ-i ʿirfān

2. Yapup bu çeşme vü ḥavżı aḳıtdı fi-sebīl'l-illāh
Ḳılup şāh-ı şehīdānıñ bu yolda rūḥını şādān

3. Sitanbul ile ṭaşranıñ muḥibbāna idüp ḥiz̄met
Erenlerden olup himmet ʿināyet eyledi Yezdān

4. Yazup itmāmına **Naẓmī** iki tārīḫ-i pür-gevher
Bu beytile muḥibbāna ḫıtābın eyledim iʾlān

5. Ne aʾlā ḥavż ile çeşme yapıldı baḳ [bu] dergāha
Mükerrer ḳıldı dergāhı bu ḥavż u çeşme ābādān
Sene 1287 Sene 1287

[146] Vezin kusuru var.
[147] Vezin kusuru var

66

90.[148]

[Gazel]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Yār ile külḫanda olsam ʿayn-ı gülşendir bana
   Yārsız gülşende olsam ʿayn-ı külḫandır bana

2. Māh-ı Kenʿānımdan ayrıldım meded ẓulmetdeyim
   Gūşe-i beytü'l-ḥazen kim şimdi meskendir bana

3. Bed-menīş aġyār ile dildārı görmekden ise
   Ġamze-i ḫūn-rīz ucından ölmek ehvendir bana

4. Neyleyim gülzār-ı ḥüsniñde gülüp açılmadım
   Firḳatiñ ey ġonca-fem bir āh-ı şīvendir bana

5. Rāh-ı ʿaşḳıñ eñ nihāyet kūy-ı yārdır merkezi
   Ḳurb-ı dildār ʿāḳibet cāy-ı nişīmendir bana

6. Ḥarf-be-ḥarf şerḥ eylerim yāriñ kitāb-ı ḥüsnini
   Gün gibi esrār-ı maʿnī şöyle rūşendir bana

7. Sırr-ı Ḥaḳḳ'a **Naẓmīyā** ʿārif olursam çoḳ mıdır
   Feyż-i Ḥaḳ zīrā Tarīḳ-i Nāzenīn'dendir bana

8. Dāmeniñ destimdedir ġam çekmezem yā Murtażā
   Merḥamet himmet ʿināyet yine sendendir bana

68[149]

İbtidā-i Ġazeliyyāt

91.[150]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Her bir ʿalem düşdi maẓhar ʿārif-i sırr-ı Ḫudā
   İtdigimçün rāh-ı Ḥaḳḳ'a cānını maḥfv u vedā

2. Şüphe var mı vāṣıl-ı esrār-ı pinhān olmaġa
   Böyledir çün her kim itse rāh-ı Ḥaḳḳ'a iḳtidā

[148] Üstü çizili bir beyit var.
[149] 67. sayfa boş.
[150] Üstü çizili 2 beyit var.

3. Nuṭḳumıñ maʿnīsini idrāk iden ʿārif olur
Bu muʿammā eyler ol ẕāt-ı şerīfe iktifā

4. *Men reʾāni* sırrını fehm eyleyen Ḥaḳḳ'ı bilür
Ẕātınıñ ilbāsıdır bu ḫāk ü bād ü nār ü mā

5. Bir elin çıḳmaz ṣadāsı kim bilürdi çalsa da
Kaf [u] nūnuñ perdesinde sāz-ı ʿaşḳ dürlü hevā

6. *Men ʿaraf* esrārına maẓhar olursa çoḳ mıdır
Her kimiñ miʿrācına rehber olursa Murtażā

7. **Nūn** ile **Ẓı Mīm Yā'**da āşikār oldı bu sır [Nazmî]
Çün aña bu rütbeyi luṭf itdi **ʿAyın Lām Yā** [Alî]

92.

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Menem ol rāh-ı ʿaşḳıñda iden cān ü teni ifnā
Cemāliñ seyridir maḳṣūd bu ednā bendeñe şāhā

2. Viṣāliñdir baña maṭlab seniñ yā Ḥażret-i Ḥaydar
Ġubār-ı pāyıñ olmuşdır dil ü cān çeşmine tūtiyā

3. Felekde kimseye baş egmedim sāyeñde egmem hem
Baña pesdür der-i iḥsānıñ ey şāh-ı kerem pey-mā

4. Baña sermāye-i dünyā vü ʿuḳbā nād-ı ẕātıñdır
Seniñ ḥubbuñ derūnumda olup īmān gibi peydā

5. Saña **Naẓmī** niyāz eyler gice gündüz meded şāhım
Senīn ednā ḳuluñ olmaḳ aña bir rütbe-i bālā

93.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Gülşen-i ḥüsnüñde ben tek bir hezār olmaz saña
Benden aʿlā ʿandelīb ey gül-ʿiẕār olmaz saña

2. Bāġa meyliñ var ise gel sevdigim eyle naẓar
Cism-i pür-dāġım gibi bir lāle-zār olmaz saña

3. Rū-be-rū dildāra ḥāliñ ʿarż iderseñ her seḥer
Andan aʿlā bülbülüm bir baḫt yār olmaz saña

4. Devr-i çarḫdan aġlama itme teşekkī ṭāliʿin
Yārı tenhā avlamaḳdan ḫūb şikār olmaz saña

5. Ṣūret-i ẓāhirde gerçi bī-ḥesābdır ʿāşıḳıñ
Līk **Naẓmī**veş ḥaḳīkat dil-fikār olmaz saña[151]

69 94.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Dört ʿanāṣır içre pinhān oldı çünki ol Ḫudā
Sūret-i Aḥmed'de oldı *men reānī* rū-nümā

2. Çün nübüvvet ḫatm olup tāc-ı velāyetle hemān
Āşikār oldı bu demde şāh ʿAliyyü'l-Murtażā

3. Kāh Ḥasan ü kāh Ḥüseyn [ü] kāh Zeyn'el-ʿĀbidin
Kāh Muḥammed Bākar oldı kāh Caʿfer bī-riyā

4. Kāh Kāẓım kāh Rıżā vü kāh Taḳī vü geh Naḳī
Çün Ḥasan'el-ʿAskerī'de oldı bir ṣāḥib-livā

5. Mehdī'ye geldik de ey cān cilvesin taʿbīr idüp
Ḥażret-i ḫünkārı ḳıldı ehl-i aşḳa pīşvā

6. Çün yedüllāh sırr-ı iẓhār oldı bundan ey ḥabīb
Vaḥdete[152] teslīm olanlar itmedi çün ü çırā

7. Mürşid olmaz iki birdir ten libāsın tāzeler
Ādeme it secde sen de bul fenā içre beḳā

8. *Şemme vechullāh* işte vechi mürşidde ʿayān
Cān göziyle bir naẓar ḳıl itme şüphe ṭālibā

9. Sırr-ı Ḥaḳḳ'ı **Naẓmīyā** nādāna ifşā eyleme
El-ḥaẕer bāṭıldan ḥaḳḳa itdirirsin ...

[151] ṣūret-i ẓāhirde gerçi bi-ḥesābdır ʿāşıḳıñ/Lik Naẓmiveş ḥaḳikat bir dil-fikār olmaz saña vezin gereği "bir" kelimesi metinden çıkarıldı.
[152] Kelime elif harfi ile yazılmış.

95.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Yoḳ yüzünden sevdigiñ ey ṣūfī yār olmaz saña
   Var yüzünden sevmediñ elbetde var olmaz saña

2. Yoġı vār itmekdir ancaḳ ġayreti ehl-i diliñ
   Varı yoġ itdiñ bu pāzār içre kār olmaz saña

3. ʿĀr idüp ol rāh-ı ḥaḳḳı ṣormadıñ erbābına
   Bilmediñ cehliñden artıḳ bunca ʿār olmaz saña
4. Benligiñdir zāhidā dūr eyleyen ḥaḳdan seni
   Ḫod-be-ḫod bu rāz-ı pinhān āşikār olmaz saña

5. Hem mālik-i mülk-i süḥan hem vāṣıl-ı sırr-ıʿalī
   Bundan aʿlā **Naẓmīyā** bir iftiḫār olmaz saña

96.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ṣanki bilmez misiñ üftādeyim ey māh saña
   Bu teġāfül nedir ey mihr-i cihān söyle bana

2. Bir nigehle beni kim hüsnüñe ḥayrān itdiñ
   Nīm nigāhıñ ile şimdi n'ola itseñ iḥyā

3. Murġ-ı ġam lāne yapup başıma ʿaşḳıñla seniñ
   Olalı ben saña Mecnūn vü baña sen Leylā

4. Seyf-i ṣārim gibidir ġamze-i ḳattāliñ āh
   ʿĀşıḳ öldürmege zaḥmet mi çekerler āyā

5. ʿAdem iḳlimine cān itmededir murġ-ı ḥayāt
   Dile şehbāz-ı nigāhıñ süzülünce cānā

6. Çeşm-i bīmārıña ṣıḥḥat mi gelür ʿālemde
   Ṭutalım cevrile ʿuşşāḳıñ olursa farżā

7. Sūzen-i fikr ile ḫayyāṭ-ı ṭabīʿat **Naẓmī**
   Nev-ʿarūs-ı ġazele cāme yapar pek zībā

70 97.

[Kaside]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Hīç unutmam o geçen bezm-i viṣāliñ cānā
   Naḳş olup levḥa-yı ḫāṭırda ḫayāliñ ḥālā

2. Ḳanı ol demki viṣāliñ ile ḫurrem dil idim
   Ḳanı ol gün felege eyler idim istiġnā

3. Ḳanı ol cilve vü cünbiş ü muḥabbetler ʿaceb
   Ḳanı ol ṣubḥa degin sürdigimiz ʿayş u ṣafā

4. Ne idi ol dem-i vuṣlat ne bu şimdi firḳat
   ʿAḳla geldikçe o demler yanarım od-āsā

5. Pāyına yüz sürüp aḥvālimi ʿarż it bir bir
   Kūy-ı dildāra yoluñ uġrar ise bād-ı ṣabā

6. Ne yaman miḥnet imiş ādeme leyl-i ḥasret
   Ne yaman firḳat imiş ʿāşıḳa eyyām-ı cüdā

7. ʿAhdım oldur ki Sitanbul'a varırsam **Naẓmī**
   Naḳd-i cānım ideyim vuṣlat-ı dildāra fedā

8. Mīr Maḥmūd'uñ ide ʿömrini Mevlā efzūn
   Naẓar-ı luṭfı ider mürdeyi fī'l-ḥāl iḥyā

9. Yaʿni ser-kātib odur meclis-i vālāda bugün
   ʿAn-ḳarīb eyleye Ḥaḳ ẕātını ṣadr-ı vālā

10. Ḫavāṣ [u] ʿāmadır elṭāfı güşāde dāʾim
    Luṭfını görmedik hīç ḳalmadı bir bay ü gedā

11. Niyet-i ḫālişesi celb ḳılup itmekdir
    Ṭıynet-i pākīzesi çünki ʿaliyyü'l-aʿlā

12. Şiʿr-i nācizime bir kerre naẓar ḳılsa eger
    Kereminden anı eyler ise taḥsīn ammā

13. Ne ḳaṣāʾid ne ġazeller yazarım şānında
Ki ola her biri āvīze nüh ṭāḳa sezā

14. Şemʿ-i iḳbāli anıñ görmeye bād-ı ṣarṣar
İderem ẕāt-ı şerīfine hemān böyle duʿā

15. Sübha-i dilde budur vird-i zebānım dāʾim
ʿÖmrin efzūn ide günden güne ẕāt-ı Mevlā

71 **Ḥarfü'l-bā**

98.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Feyż-i Ḥaḳ'dan ʿārifāne bir hidāyetdir şarāb
Nūş iden erbāb-ı ʿāşḳa bir beşāretdir şarāb

2. Çün *seḳāhüm rabbühüm* ḫamrıñ içen ʿāşıḳlara
Sāḳī-i Kevşer deminden bir işāretdir şarāb

3. Herkesiñ ṭabʿına lāyıḳ neşʿeler baḫş itmede
Meclis-i rindān içinde bir kerāmetdir şarāb

4. Ḥaḳ ḥarām itmiş anıñ bir ḳaṭresin zāhidlere
Ṣufre-i rindāna ammā ḫūb leṭāfetdir şarāb

5. Ḳıpḳızıl dīvānedir inkār idenler ẕevḳini
Bezm-i rindān içre ẕātı bir şerāfetdir şarāb

6. Ehl-i ʿaşḳa neşʾesi sırr-ı velāyetden nişān
Maʿnī-i feyż-i ḥaḳīḳa bir delāletdir şarāb

7. Gül gibi ruḫsār-ı alım dilde cānānım benim
Mahrem-i ḫalvet-sarāya ḫoş nezāketdir şarāb

8. **Sācid'iñ** daʿvāsı ḥaḳdır **Naẓmī** taṣdīḳ eylerem
Sırrını fehm idene ʿayn-i velāyetdir şarāb

9. Tā elest bezminde her kim cürʿasın nūş eyledi
Elbet ol ʿārife Ḥaḳ'dan bir ʿināyetdir şarāb

99.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Bir daḳīḳa olamaz şevḳ ile ḫandān ġarīb
   Ġurbet ilde olur her saʿāt giryān ġarīb[153]

2. Niʿmet ü nāz ü naʿim-i vaṭana meʾlūf iken
   Bu ne müşgüldür olursa eger insān ġarīb

3. Ḫūn-ı dil bādesidir laḫt-ı cigerdir mezesi
   Sīḫ-i miḫnetde olur dāʾimā büryān ġarīb

4. Devr-i ġamzeñde niçe nāleler itmez dil-i zār
   Kāfiristān'da olmaz mı Müselmān ġarīb

5. Ḳalur elbedte ki gürsine bī-behre müdām
   Şehr-i ḳaḥṭ içre ne yapsun bulamaz nān ġarīb

6. Bir acırım ararım ḫāṭırımı yoḳ ṣoranım
   Ḳaldım eyvāh Girid içre perişān ġarīb

7. Āh İstanbul'a sıḥḥat ile varsam **Naẓmī**
   Gitse maḫzūn [u] dil-ḫasteden[154] hicrān ġarīb

72 **100.**

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Leb-i cān baḫşıñ ider ʿāşıḳıña baḫş-ı ḥayāt
   Tīr-i ġamzeñ ise itmektedir īmā-yı memāt

2. Şāhidimdir seni sevdigime bu ārż u semā
   Dönmem ʿaşḳıñdan ebed olsada yevm-i ʿaraṣāt

3. Aġlasam ben güler ol ġonca dehen ḥaẓẓ eyler
   Bāġa revnaḳ virir elbette nüzūl-i reşeḥāt

4. Yāri aġyār ile görmekden ise ʿāşıḳ-ı zār
   Şüphesiz yegdir aña eylemek[155] ḥasretle vefāt

[153] Vezin kusuru var.
[154] Vezin kusuru var.
[155] Vezin kusuru var.

5. Uyma ol kelb raḳībiñ sözine ḳıl inṣāf
Degil ʿaşḳ ehli sözünde olamaz ṣıdḳ u s̲ebāt

6. Cūy-ı eşkim o ḳadar mātem ile çaġlar kim
Vaḳti gelmiş ṣanasın cūş idiyor Nehr-i Fırāt

7. **Naẓmī** tenhā ḳalıcaḳ şimdi Fırāt Nehri'nde
Yoḳdır aḥvālini ʿarż itmege bir ʿārif-z̲āt

8. Ḥażret-i **Cāhī**-i dānā diliñ eyler ancaḳ
Yine güftār-ı şirīni dile baḫş-ı lez̲z̲āt

101.

Mümā-ileyh Birisīnden Āzürde-ḫāṭır Oldıġına Dā'ir Ṭarafımıza Gönderdigi Ġazeliñ Naẓīresidir

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ṭūṭī-i dil ideli kendine ḥüsnüñ mirʾāt
Veznile itmede taʿlim-i edā-yı kelimāt

2. Feleġiñ çekmek ile ḳahrı tükenmez bitmez
Z̲evḳe baḳ sāḳī ile bir iki bāde at yat

3. Merd-i meydān-ı süḫan ol düşmana fırṣat virme
Çek hemān tīġ-i zebānı ḫaṣmıñı eyle iskāt[156]

4. Ṭaʿn-ı tezvīr ile ġam çekmede maʿnā yoḳdır
Şāhid-i ʿādil ile daʿvā-yı dile i̲sbāt

5. Cenkde ferzāne ṭurup ḳalma piyāde şāhā
At sürüp rūḫını al düşmeni eyle ser-māt

6. Rāh-ı tanẓīrde ol **Cāhī-i** dānā-dil ile
Süremez **Naẓmīyā** bu ʿarṣada bir kimseler at

Ḥarfü't-tā

102.

[Müstezat]

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün/mefʿūlü feʿūlün]

[156] Vezin kusuru var.

1. Manṣūr gibi ger itse felek baña siyāset
Ey sevdigim āfet
Dönmem yine ʿaşḳıñdan eger ḳopsa ḳıyāmet
Ey servi-i ḳāmet

2. İtdi güzelim ḥükmü ḳażā ʿaşḳıña düçār
Bu göñlümi nāçār
Taḳdīr ile bend oldı göñül zülfiñe ġāyet
Yoḳ buña nihāyet
3. Ḳıldı beni āyīne gibi ḥüsnüñe ḥayrān
Ey mihr-i dıraḫşān
Envār-ı cemāliñde olan nūr-ı hidāyet
Ey māh-ı şerāfet

4. Ḥüsnüñ gören elbetde olur ʿaşḳ ile giryān
Bülbül gibi nālān
Sensin güzelim ġonca-i gülzār-ı leṭāfet
Ey şūḫ-ı nezāket

5. **Naẓmī** lebiñ evṣāfı ile olmada med-hūş
İtmiş gibi mey nūş
Bilmem ki nedir sükker-i laʿliñde bu ḥālet
Mest itmede ġāyet

6. Ednā naẓarıñ olsa eger ḳanġı gedāya
Her bī-ser vü pāya
Ol bendiñ ider meclis-i ʿirfāna riyāset
Ey şāh-ı velāyet

103.

Baʿżı Eḥibbānıñ İltimāsıyla Söylenmiş
[Müstezat]
[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün/mefʿūlü feʿūlün]

1. Buldı ḳolera taʿbīr olan bī-emān ʿillet
Bu belde de kesret
Virdi hele hep sākīn-i İstanbul'a firḳat
Ol derd-i muṣībet

2. İtmekde teveccüh heme millet ḥükemāya
Bu derde devāya
Biñ cānı daḫı olsa birin virmeye elbet
Varın vire rüşvet

3. Baḳmaz yüzine kimse bu günler ʿulemānıñ
Ammā ḥükemānıñ
Baş üzre yerin yaptı bu dem mālik-i hikmet
Bilmem ki ne ḥikmet

4. Bu ʿālem-i fānініñ ider ẕevḳini her dem
Destinde ṭutan dem
Yanında anıñ birdir[157] hemān ẕevḳ ü meşaḳḳat
Ol rind-i ṭabīʿat

5. Çekme mey–i maḥbūbdan[158] ey **Naẓmī** ṣaḳın el
Baḳ ẕevḳiñe yan gel
ʿĀlemde ṣafā kāh cefā eski bir ʿādet
Taʿrīfe ne ḥācet

74 104.

[Müstezat]

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün/mefʿūlü feʿūlün]

1. Bir şūḫ ile meclisde bu şeb eyleyüp ülfet
İtdim niçe ṣoḥbet
Ol şūḫ-ı cihān itdi baña ḥayli muḥabbet
Pek cānıma minnet

2. Eşʿāra meger ṭabʿı heves itmiş o yāriñ
Ol şūḫ nigārıñ
Ḳıldım ben anıñ ḳāmet-i mevzūnına raġbet
Ḫaṭ itdi beġāyet

3. Veznile kelām itmege āġāz idüp ol māh
ʿAşḳ ile idüp āh
Teftīş idüp aḥvālini itdim hele diḳḳat
Bildim ne bu ḥālet

[157] Vezin kusuru var.
[158] Ayrılma durum eki “dın” şeklinde yazılmış.

4. Kendi gibi bir şūḫa meyil virmiş o meh-rū
Ol gözleri āhū
İtmezmiş anıñ ḥāl-i perīşānına ḥürmet
Ol sevdigi āfet

5. Esrārını bir bir baña fāş eyleyüp ol dem
İtdi beni maḥrem
ʿAşḳ ḥālini ol şūḫa idüp ben de ḥikāyet
Bu güne naṣīḥat

6. Bendeñ daḫı bir şūḫ-ı cefā pīşe virüp dil
Bu vādīyi ey bil
Hīç virmez idi ẕerre baña vaṣlına ruḫṣat
Çekdim niçe zaḥmet

7. Sīm ü zer ile vuṣlat–ı dildāra irilmez
Pāzāra gidilmez
Kālāy-ı viṣāl isteyen aṣḥab-ı muḥabbet
Cāndan geçe elbet

8. Cān virmiyecek vuṣlat-ı cānān ele girmez
Vaṣlın saña virmez
Cān virmege cānāneye ey ehl-i ṭabiʿat
Hīç çekme meşaḳḳat

9. **Naẓmī** gibi cān vaʿd idüp ol dil-bere ʿāşıḳ
Ol vaṣlına lāyıḳ
İtsün seni ol şāhid-i maḳṣūdıña vuṣlat
Ol ḥażret-i ʿizzet

105.

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Ġam ü miḥnetle bir kere ezelden eyledik ülfet
Yeñi dostum degil çoḳ eskiden biz itdik ünsiyyet

2. Anıñ nāmı ki ġamdır ḫāne-i göñlümde mihmāndır
Gice gündüz o mihmānım benimle itmede ṣoḥbet

3. Suçum var mı benim bunda ʿanāṣır iḳtiżāsıdır[159]
Bu ḥikmet ḥükmünü icrā ider yoḳ çāresi elbet

4. Benim yār-i ḳadīmimdir ki benden hīç cüdā olmaz
Feraḥ gibi degil fānī yanımda bāḳīdir miḥnet

5. Benim yanımdan ayrılmaz velākīn ṣūfī meşrebdir
Dem-i meyḫāneyi añsam aña hīç eylemez raġbet

6. Ferāmūş itme mümkin mi ġamı bir laḥẓa ḫāṭırdan
Bu bezmgehde[160] ey **Naẓmī** egerçi itmesem ʿişret

75 106.

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün]

1. Gönlünde eger ṭoġmaz ise mihr-i muḥabbet
Zāhid idemez bizler ile z̲errece ülfet

2. Hem-meşreb-i rindān olamaz ʿilmi de olsa
ʿAşḳ ehl-i ile itmez ise gerçi ki ṣoḥbet

3. Şeyṭān gibi īmānıma göz dikme be zāhid
ʿAşḳı baña terk it deyu gel itme naṣīḥat

4. Ben mest-i mey-i mey-gede-i kişver-i ʿaşḳım
Bundan baña aʿlā olamaz dāye-i devlet

5. Bed-mest olur elbette ki küfr içre o cāhil
Meyḫāne-yi ʿaşḳ içre eger itmese ʿişret

6. Ruʾyāları hep ʿaksi çıḳar ḫayra da yorsa
Pür-ḫᵛāb olanıñ dīdesi ālūde-i ġaflet

7. Küfrin degişür cevher-i imān ile ol rind
Bir gice ki ʿirfān ile hem-bezm olur elbet

8. ***Naẓmī*** reh-i taḥḳīḳde pūyān olur anlar
Her kim ki ider maʿnī-i güftārıma diḳḳat

[159] Bu beyitteki "bu" kelimesi vezin gereği kaldırılmıştır.
[160] Bezmgeh kelimesinde med yapılıp 2 kapalı okunmuş.

9. Ben bende-i evlād-ı Resūl'üm ki ʿAlī'den
Çoḳ mı baña olursa eger luṭf u mürüvvet

107.

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün]

1. Bend itdi dili ġamze-i cādū-yı muḥabbet
Ṣayd itdi beni gözleri āhū-yı muḥabbet

2. Yāriñ kūyuna uġradı ẓannım ki ṣabādan
Geldi bu seḥer cānıma bir būy-ı muḥabbet

3. Dīvānelerin zencīre bir bir dizer ol māh
Ger çözse idi kākül-i dil-cūy-ı muḥabbet

4. Ḳaṭʿ itmese miḳrāż-ı każā bir cümle ey şūḫ
Böyle uzayup gitse ebed mūy-ı muḥabbet

5. Raġbet buyur ʿuşşāḳıñ ile geşt ü güẕāra
Olma güzelim öylece bed-ḫūy-ı muḥabbet

6. Bu ceme buyur seyr-i Kāġıdḫāne'ye cānā
Baḳ Çaġlayan hep anda hemān cūy-ı muḥabbet[161]

7. Ḳandīlli'de gök ḳandīl olup Göksu'ya gitsek
Ṭutsaḳ bir iki çifte uyar ṣuy-ı muḥabbet

8. Dil-berler ile ʿayş u ṣafā itmege her dem
Naẓmī iderem ṭoġrısı ārzū-yı muḥabbet

76 **Ḥarfü's-sa**

108.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Bezm-i meyde mey içün sāḳīye ibrām ʿabes
Leb-i laʿli yetişür bāde-i gül-fām ʿabes

[161] "Bu ceme buyur seyr-i Kāġıdḫāneye cānā/Baḳ Çaġlayan hep anda hemān cūy-ı muḥabbet" bu beyitteki "hep" kelimesi vezin gereği beyitten çıkartılmıştırdır.

2. Naḳl-i gülbūseni gel eyle ḥavāle bezme
Telḫ-kām itme bizi sāḳī her aḫşām ʿabes

3. Zülf ü ḫāliñ var iken murġ-ı dil[i] ṣayda hemān
Aña bir dāne yeter ḳurmaġa biñ dām ʿabes

4. Zāhide bāde ṣunar rinde ise şerbet-i şehd
Sāḳī-i devriñ[162] hele itdigi ikrām ʿabes

5. **Naẓmīyā** ṭavr-ı felek ʿaksinedir ʿirfāna
Tabʿ-ı kec-rūdan ise maṭlab-ı inʿām ʿabes

6. Der-i sulṭān-ı Necef kim saña iḳbāl yeter
Ġayrı bir bābdan itme ṭaleb-i kām ʿabes

109.

Bād-ı Ṣabā ile Mukāleme

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ey ṣabā yāre varup ḫaylī idüp taʿẓīmāt
Pāyına yüz sürüp aḥvālimi ʿarż it bi’z-zāt

2. Küçücükdür bilemez ʿaşḳ u muḥabbet nidügin
Eger ister ise sen vir aña bir taʿlīmāt

3. Kaʿbe-i kūyuña uġratma raḳībi recm it
Ne revādır kim ola deyü sezā-yı cennāt

4. Yoḳ mıdır ʿāşıḳına bāri selāmıñ diyerek
Nāz ider ise eger eyle birāz teşvīḳāt

5. Būy-ı zülfin getür ey bād-ı seḥer anıñ ile
Dil-i ġurbet-zedemiz bula birāz teslīyāt

6. Çünki sen ʿāşıḳıñ aḥvālini ʿārif olduñ
Olsada senden olur işte eger teshīlāt

7. Ger ṣorarsa nerede şimdi o bī-çāre ʿaceb
Sende luṭf eyle ṣabā böyle getür teşbīhāt

[162] Vezin kusuru var.

8. Rāve'dir meskeni yaʿni ki Fırāt Nehri'nde
Ḫastedir ʿaşḳıñ ile şöyle idüp taʿbīrāt

9. Bir peyām ile beni şād ü feraḥnāk eyle
Ḫizmetiñde kerem it itme ṣabā taḳṣīrāt

10. Fikr-i şiʿr itmege yer ḳalmadı dilde **Naẓmī**
Cāhī-i nükte-şinās eyleyeli talṭīfāt

77 **Ḥarfü'l-cim**

110.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Dergeh-i Şāhḳulu Sulṭān'a var ey dil gözüñ aç
Andadır ḫaste-i derd ü ġam-ı ʿuşşāḳa ilāç

2. Melceʾimdir der- i iḥsānıñ āyā şāh-ı kerem
Eyleme bendeñi[163] sen ġayrı ḳapuya muḥtāc

3. Sāʾil-i maṭbaḫ-ı iḥsānıñı ey Aşcı Dede
Nān-ı luṭfuñ ile seyr it ḳoma şāhım beni aç

4. Sāye baḫş-ı naẓarı şāh-ı velāyetde iken
Ne ġam olursa sīnem seng-i ʿadūya āmāç

5. Bī-ġamam bī-elemem dār-ı fenāda **Naẓmī**
Ḥubb-ı evlād-ı ʿAlī'den giyeli başıma tāc

111.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Kimseye ḥālini ʿarż eyleme ey dil gözüñ aç
Ṣaġ görüñ herkese olsañ daḫı ḫaste-mizāç

2. Kendi derdi ile uġraşmadadır her bir şaḫs
Giceler ṣubḥa ḳadar yanmadadır misl-i sirāc

3. Kimseden kimseye bir fāʾide yoḳ ʿālemde
İtmesün ṣaġ gözi hīç ṣol göze Mevlā muḥtāc

[163]Belirtme durum eki yerine yönelme durum eki yazılmış.

4. Kendi ḳanburına bir çāre iderdi bulsa
Ḥoḳḳa-ı devr-i felekde ne gezer derde ʿilāç

5. Heft-iklimi yedi ṭoymadı gitdi ḳarnı
Ne umarsın o felekden gözi senden anıñ aç

6. Medḥ ü ẕemme şuʿarānıñ yaraşur aġzı velī
Medḥ ile cevher-i nuṭḳuñ bula ey **Naẓmī** revāç

112.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Dilsitān īmā-yı vuṣlat itdigin gördüñ mi hīç
Ol perī ādemle ṣoḥbet itdigin gördüñ mi hīç

2. Mehveşāna benden evvel māʾil oldıñ ey göñül
ʿĀşıḳa anlar mürüvvet itdigin gördüñ mi hīç

3. Cān yaḳar beyhūdedir bilmez ʿilācın bir ṭabīb
Renc-i ʿaşḳa baḫş-ı ṣoḥbet itdigin gördüñ mi hīç

4. Vaḫşīdir ol nev-ġazālim vuṣlat ārzūsı ʿabeṣ
Bir perī insānla ülfet itdigin gördüñ mi hīç

5. Varsa luṭfı yine az çok cāhile eyler felek
ʿĀrife bir kerre raġbet itdigin gördüñ mi hīç

6. Ḥasret-i laʿliñle maḫmūrum müdāyim sāḳīyā
Ẕevḳ içün **Naẓmī**'niñ ʿişret itdigin gördüñ mi hīç

79[164]

Ḥarfü'l-ḥa

113.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Cisme cān baḫş eyler elbet her dönüşde her ḳadeḥ
Düşdi maḥrem meclis-i ʿirfāna çün maẓhar ḳadeḥ

2. Ṭavrını eflāka teşbīh eylemişlerdir anıñ
Çarḫ gibi bezm-i muḥabbet içre devr eyler ḳadeḥ

[164] 78. sayfa boş.

3. Neşʾegāh -ı ʿālem içre öyle maḥbūbdur bu kim
Ehl-i ʿaşḳa rūḥ-ı s̲āni oldı ser-tā-ser ḳadeḥ

4. Bir muḥāllā ādem olmış mis̲l yoḳdur z̲ātınıñ
Herkesiñ ṭabʿına lāyıḳ neşʾe baḫş eyler ḳadeḥ

5. Ḳıṣṣa-i esrār-ı ʿaşḳı oḳumış çün tā ezel
Eylemiş ʿilm-i muḥabbet dersini ezber ḳadeḥ

6. Yāre yār aġyāra aġyār oldıġıñ is̲bāt idüp
Neşvesinde bu niẓāmı herkese söyler ḳadeḥ

7. Bezm-i ʿirfān içre **Naẓmī** yek ḳalemdir bu ġazel
Fātiḥ-i mülk-i suḫandır şekker-i ejder ḳadeḥ

80 **Ḥarfü'l- ḫā**

114.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün][165]

1. Ḫāṭırım ṣormaġıçün geldi bugün yanıma bir şūḫ
Tāze bir cān hemān ḳatdı benim cānıma bir şūḫ

2. Āteş-i ʿaşḳ ile ben yanmış idim niçe zamān
Merḥamet ṣuyını serpdi dil-i sūzānıma bir şūḫ

3. Kerem ü luṭfı gibi kendi daḫı var olsun
Merḥamet itdi benim dīde-i giryānıma bir şūḫ

4. Ṭabʿ-ı eşʿāra heves oldıġını bilmezdim
Naẓar itdi gülerek şiʿr-i perīşānıma bir şūḫ

5. Didi her ḳāfiyede isterim ey **Naẓmī** ġazel
Sebeb oldı bu benim tertīb-i dīvānıma bir şūḫ

115.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. İntiẓār ʿāşıḳına nār-ı cehennemden eşed
Yetiş imdādıma laʿliñ ile ey şūḫ meded

[165] Birinci mısralar [Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün] ikinci mısralar [Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün] vezninde yazılmıştır.

2. Naḳl-i gülbūsını dünyāya degişmem sāḳī
Ki verir būs-ı lebiñ ʿāşıḳa ʿömr-i sermed

3. Telḫ-kāmım o ḳadar gerdiş-i eyyāmın kim
Gün-be-gün olmadadır zehr-i firāḳıñ müşted

4. Kūy-ı dildāra niçe mümkün olur kim varayım
Ṭaliʿimden reh-i maḳṣūdıma çekmişler sed

5. Şimdi ruʾyāda da İstanbul'u görmem aşlā
Ẓannım olmuş gibiyim bu Girid'e nefs-i ebed

6. Naẓm rengīnimi taḥsīn ider erbāb-ı kemāl
Ṭaʿn iderse ne ġam ey **Naẓmī** eger ṭabʿ-ı ḥased

81 **Ḥarfü'd-dal**

116.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ḫāk u bād u nār u ābdan çār erkāndır vücūd
Dört ʿanāṣır mülkine tertīble sulṭāndır vücūd

2. Maẓhar-ı ẕāt u ṣıfāt oldıġına burhān yeter
ʿĀşıḳa maʿşūḳ gerek çün cāna cānāndır vücūd

3. Olmasa bir laḥẓa bende ben de ārām eylemem
Bāʿiṯ-i ārām-ı cānım cānıma cāndır vücūd

4. Vāṣıl-ı ʿilm-i Ledünni ʿārif-i sırr-ı kemāl
Maʿnī-i feyż-i ḥaḳīḳa özge bir kāndır vücūd

5. Yanmayup yaḳılmayup ʿaşḳ ile cānlar virmeyen
Sīḫ-i ʿaşḳı yārda bilmez ne büryāndır vücūd

6. Ben müdārā itmezem ʿālemde **Naẓmī** kimseye
Saġ iken dār-ı cihānda şāh-ı şahāndır vücūd

7. Ḫāk-i pāy-ı āl-i Ḥaydar sācidüm maʿbūduma
Perverī'niñ mesleginde Ḥaḳḳ'a ḳurbāndır vücūd

117.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ādem oldum baña lazım oldı bi’z̲-z̲āt-ı vücūd
   Z̲ātıma mesken arandım oldı cennāt-ı vücūd

2. Çār ʿanāṣır kendüye ilbās olınca añladım
   Bī-tekellüf cāna cānān oldıġın z̲āt-ı vücūd

3. Ṭoġdı ṭıfl idi büyüdi çün babası besledi
   Asumān-ı cisme ḫ̲ūrşīd oldı z̲errāt-ı vücūd

4. Oḳudım ʿilm-i Ledünnī ḫ̲ᵛāce-i ʿirfāndan
   Şeş cihetden kendüzin gösterdi mirʾāt-ı vücūd

5. Ādemiñ vechinde gördüm *si vü dü* (32) ḥarfi tamām
   Ḥāfıẓam çün ezberimde işte āyāt-ı vücūd

6. Bir ṣaçı Leylā’ya Mecnūn olmadan girmez ele
   ʿAḳla ṣıġmaz fikre gelmez çün ki heyhāt-ı vücūd

7. **Sācid ile Perverī’**ye pey-rev olduñ Naẓmīyā
   Gerçi bu daʿvāda itdiñ sende iṣ̲bāt-ı vücūd

118.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Dād ki ṭāliʿ-i maʿkūsdan[166] her dem feryād
   Bir gün itmez beni bu bāġ-ı cihānda dil-şād

2. Lafẓa bī-maʿnī midir nāmı cihānda meşhūr
   Līk ben görmedim ʿālemde ki dirler aña şād

3. Hele maʿmūre-i ʿālemde de maʿnā bulamam
   Dil-ḫ̲arābıñ birisin görmedim anda ābād

4. Ser- i āzāde olan var ise gelsün görelim
   Ḳandedir semt-i feraḥ bizleri itsün irşād

[166] Vezin kusuru var.

5. Cevr-i girāna taḥammül ider ādem ammā
Gelmese ḫāṭırına ẕevḳ-i behişt-i ābād

6. Meye meyl eylemeyem de neye meyl eyleyeyim
Dil-i ġamgīnim ider ḳaṭresi ġamdan āzād

7. Bu şikāyet degil ey **Naẓmī** ḥikāyetdir hep
Dād-ı ṭāliʿ-i vārūndan her dem ṣad dād[167]

8. Bugün ālūde-i miḥnet isem eyler yarın
Baña elbetde Cenāb-ı Şeh-i Merdān imdād

82 **Ḥarfü'ẕ-ẕel**

119.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Nesne yoḳdır ʿālem içre gerçi ki cāndan leẕīẕ
Līk ṣor ʿuşşāḳa dir yoḳ vaṣl-ı cānāndan leẕīẕ

2. Laʿl-i cānānı emerse āh eger hengām-ı vaṣl
Kevṣer olsa daḫı gelmez ṭabʿıma andan leẕīẕ

3. Şekker olsa daḫı gelmez bāde-nūşuñ ṭabʿına
Ḫ^vābdan bīdār olunca āb-ı firāvāndan leẕīẕ[168]

4. Ṣoḥbet–i ḫūbān olursa meclis-i ʿirfānda
Baḫş ider ṭabʿa leṭāfet ẕevḳ-i cānāndan leẕīẕ

5. Bir niçe biñ kimselerle ülfet itdim **Naẓmīyā**
Bulmadım bir ṣoḥbet aṣlā bezm-i ʿirfāndan leẕīẕ

120.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Uzadı leyle-yi ḥasret gibi ġavġa-yı Girid
Bitmedi miḥnet-i ʿāşıḳ gibi daʿvā-yı Girid

2. Ben ise anda esīr-i ġam ü hīcrān oldım
Tenk olup göñlüme şol saḥa-i pehnā-yı Girid

[167] Vezin kusuru var.
[168] Vezin kusuru var.

3. Bulmadım āb u hevāsında leṭāfet aṣlā
Telḫ-kām itdi beni ḳaṭre-i ṣahbā-yı Girid

4. Yāreler açdı dile ḫançer-i bürrān elem
Sīnede bāḳī ḳalup sūziş-i tamġā-yı Girid

5. Gerçi dil-rīş firāḳım yine ġam çekmez idim
Yāreme merhem olaydı eger ecżā-yı Girid

6. Bana nā-ḫoş gelür ölsem daḫı şem eyleyemem
Ḫoş meşām olsa bile ġonca-i raʿnā-yı Girid

7. Kilk-i ṭabʿım ise ol rütbede nefret itmiş
İstemez ḫᵛāhiş ile yazmaġa imlā-yı Girid

8. Dīdelerden dökilen eşkim olup baḥr-i sefīd
Āb-ı [169]firḳat görinür çeşmime deryā-yı Girid

9. Lenger-endāz[170] ve iḳāmet ise rāḥat ṣayılur
Baña girdāb-ı elemdir yine mersā-yı Girid

10. Mebḥaṣ-ı zülf-i dil-ārā gibi ḫaylī uzadı
Kesmedi hem kesemez daʿvā-yı monlā-yı Girid

11. Faṣl olur maḥkeme-i ʿaskerīde daʿvāsı
Kesilürse kesilür seyf ile daʿvā-yı Girid

12. **Naẓmīyā** bu ġazel İstanbul'a varsun itsün
Der-i āḥbābıña bu vechile inhā-yı Girid

13. Muʿtedil anda hevā ʿayn-ı cinān İstanbul
Eylesün medḥ-i Sitanbul ile şekvā-yı Girid

83 **Ḥarfü'r-re**

121.

[Müstezat]

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün/mefʿūlü feʿūlün]

[169] Metinde terkip yerine atıf vavı kullanılmış.
[170] Endāz kelimesi elifsiz yazılmış.

1. Gülbang-ı Muḥammed'de olan sırr-ı duʿādır
Mevlā'ya recādır
Allāh diyeniñ dād-resi ẕāt-ı Ḫudā'dır
Şekk itme ḫaṭādır

2. Sen daḫı eger dervīş iseñ ẕikr idüp[171] hergāh
Virdiñ ola Allāh
Ḥaḳ'dan gelen[172] ḥaḳḳıñda seniñ cümle becādır
Hep mihr-i vefādır

3. Evrādıñ ola gerçi ki Hū münkire hem yuf
Ol böylece meʾlūf
Yuf münkire laʿnet Yezīde gerçi sezādır
Her demde revādır

4. Yāriñ saña cevri daḫı olursa da ey dil
Sen anı kerem bil
Yardan gelen ʿuşşāḳa eger nāz u edādır
Hep luṭf-ı ʿaṭādır

5. Dūr olma ṣaḳın **Naẓmī** hemān nād-ı ʿAlī'den
Evlād-ı ʿAlī'den
Her leyl ü nehār ẕikr anıñ rūḥa ġıdādır
Hem cāna ṣafādır

122.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. ʿAşḳ kemānını begim çekmeyen āsān ṣanur
Yeter ʿaşḳ cāna belādır dir isem kim inanur

2. Görse ol sevdigimiñ ḥüsn ü cemāliñ bir kez
Pertevinden yüzini ḫāke ṣalar mihr utanur

3. Bir alay ṣāf göñüller aña ḳarşu varamaz
Görseler ṭabur-ı müjgānını cānlar uṣanur

[171] Vezin kusuru var.
[172] Vezin kusuru var.

4. Ḳanına teşnedir ʿuşşāḳınıñ ol ġamze-i tīz
Vaʿd-i cān itsek aña ḥaẕẕ ile aġzı ṣulanur

5. Çeşm-i cellādına kim ḳarşu ṭurur ʿālemde
Her ḳaçan ġamze-i ḫūn-ḫᵛārıñı ḳana boyanur

6. Nigeh-i tīrini ruʾyāda görenler ol dem
Ḫavf-ı cān ile hemān dīdesi ḫᵛābdan uyanur

7. Benden özge göremem sevdicegim ʿaşḳıñda
Ḳavs-i ebrū-yı[173] zaḫmdārıña kimler dayanır

8. Ġam degil şimdi bahā itmese kālāy-ı hüner
Vaḳt olur ki anıñ[174] her biri bire biñ ḳazanur

9. Ne alur var ne ṣatar kāle-i ʿirfānı bugün
Ṣaḳla **Naẓmī** anı bir gün olur elbet aranur

84 **123.**

[Müstezat]

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün/mefʿūlü feʿūlün]

1. Ol sevdicegim şūḫ-ı cihān mihre żiyādır
Nev-reste edādır
Bu ḥüsn ü cemāl ol güzele dād-ı Ḫudā'dır
Çün vaṣfa sezādır

2. Baḫtım gibi ebrū siyehi öyle bir āfet
Bir yosma ḳıyafet
Müjgānlarınıñ her birisi merg-nümādır
Bir tīr-i ḳażādır

3. ʿAḳlım ṭaġıdup zülfü gibi ḳıldı perīşān
Ol āfet-i devrān
Sevdāsı bugün başıma püsküllü belādır
Kārım bu cefādır

[173] Vezin kusuru var.
[174] Vezin kusuru var.

4. ʿAşḳ ʿilletine çāre ʿaceb var mı devāya
Ṣordum ḥükemāya
Yāriñ leb-i laʿli didiler olsa şifādır
Her derde devādır

5. Cān naḳdi ile vuṣlatınıñ müşterisi var
Yār eylese pāzār
Bir būsesine biñ cān bahā dirse becādır
Hem bād-ı hevādır

6. Müjgānım oḳı biñ[175] eceldir dir imiş yār
Ey ʿāşıḳ-ı didār
Kim ḳarşu ṭurur ġamzesine öyle bahādır
ʿUşşāḳa ṣalādır

7. Cāndan geçerim **Naẓmī** gibi vaṣlına irsem
Tek cānımı virsem
Ey şūḫ-ı cihān yolıña biñ cān fedādır
Yüz biñ de fedādır

124.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Vaḳf-ı miḫnet olalı bu dil-i maḥzūn aġlar
Eşk-i ḥasret dökerek dīdelerim ḫūn aġlar

2. Gelse Loḳmān idemez zaḫm-ı dile bir çāre
Yāre-i göñlümi görseydi Felāṭūn aġlar

3. Dehr[i] seylāba viren ṣanmaki bārān-ı semā
Benim aḥvālime hep çeşme-i gerdūn aġlar

4. Keştī-i ġamda baña yār olalı derd ü elem
Çeşm-i giryānıma nisbet Şaṭ ü Ceyḥūn aġlar

5. Ḳān döker dīdelerim derd ile gūyā ṣanasın
Dest-i zāhidde meger sāġar-ı gülgūn aġlar

[175] Türkçe kelimede med yapılmış.

6. Gice gündüz ġam ile āh ü figān itmededir
Dil-i zārıñ olalı ḥāli dīger-gūn aġlar

7. Çāh-ı ġamda ḳalalı Yūsuf-ı Kenʿān emeli
Cümle iḫvān baña Yaʿḳūb gibi her gün aġlar

8. Dil-i Ferhād'ıma zehr oldıġın ḥelvā-yı Şīrīn
Ṭuyup ol ḥāleti ṣaḥrā ile hāmūn aġlar

9. **Naẓmīyā** Leylā'sın eylerdi ferāmūş belki
Beni bu derd ile görse daḫı Mecnūn aġlar

85 125.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Zāhidā bu ʿarṣayı bil Muṣṭafā meydānıdır
Şāh-ı sulṭān-ı velāyet Murtażā meydānıdır

2. Māder-i nefsiñ taṣarruf itmeyenler gelmesün
Bu mücerred pāk ü ṣāfī bī-riyā meydānıdır

3. Ben eyüyim sen fenāsın lafẓı bunda olmaz hīç
Pāk vücūdız cümlemiz bu pür-vefā meydānıdır

4. Pend-i vāʿiz nusḥ-ı ṣūfī bizlere kār eylemez
Ehl-i ʿirfān cümle rindān āşinā meydānıdır[176]

5. Baş u cānıñ ḥıfẓ idenler zāhidā bizden degil
Kelle ḳoltuḳda gelendir bu cān fedā meydānıdır[177]

6. **Naẓmīyā** serden geçenler var ise gelsün beri
Şāh Ḥüseyniñ ʿaşḳına bu Kerbelā meydānıdır

[176] "Pend-i vāʿiz nusḥ-ı ṣūfī bizlere kār eylemez/Ehl-i ʿirfān cümle rindān bu āşinā meydānıdır" beyitindeki "bu" kelimesi fazla olduğu için çıkarıldı.
[177] "Baş u cānıñ ḥıfẓ idenler zāhidā bizden degil/Kelle ḳoltuḳda gelendir bu cān fedā meydānıdır" beyitindeki "bu" kelimesi fazla olduğu için çıkarıldı.

126.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Dilsitānıñ gerçi nāzı ḫışm-ı cevr-efzūnı var
ʿĀşıḳ-ı ġamkeşlerinde dīde-i pür-ḫūnı var

2. N'ola ʿaks itse semāya nāle-i dil-sūz kim
Şöyle kim bī-çāregānıñ āh dil-i maḥzūnı vār

3. Pādişāhı vü gedāsı yeknişīni mey-gede
Ḥükm iden bu şehr-i ʿaşḳıñ bir ʿaceb ḳānūnı var

4. Güşe-i meyḫāneyi hīç terk ider mi rind olan
Sāḳī-i peymāne baḫşıñ bāde-i gülgūnı vār

5. Yalıñız bir sen mi **Naẓmī** ṣāḥib-i derd olmışañ
Herkesiñ ʿālemde āh [u] derd-i gūn-ā gūnı var

127.

Āgāh Efendi ile Müşterek

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Bu gece bezmimize bir meh-i tābān ister ***Naẓmī***
Yaʿni bir bāde-keş-i sāḳī-i devrān ister ***Āgāh***

2. İstemez ʿāşıḳ-ı şūrīde olanlar cānın ***Ā.***
Sīnede cāna bedel cān ile cānān ister ***N.***

3. Dāmen-i vaṣla irer dest-i Züleyḫā-yı emel ***N.***
Taḫt-ı Mıṣr-ı dile bir Yūsuf-ı Kenʿan ister ***Ā.***

4. Ḫavf-ı tīġ-i negeh-i ḫışmıñ ile ḫasta dilimiz ***Ā.***
Ḥoḳḳa-yı laʿl-i lebiñden bize dermān ister ***N.***

5. Derdimiz bilse de bilmezlenür ol ġonca dehen ***N.***
Gerçi ʿuşşāḳını bülbül gibi nālān ister ***Ā.***

6. Ḥasret-i ḳadd daḫı yār ile meclisde bu şeb ***Ā.***
Sırr-ı mīnāda nihāl-i gül-i ḫandān ister ***N.***

7. Hem-ʿinān olmaġa **Naẓmī** ne ʿaceb cürʾet idüp
Esb-i ṭabʿın sürüp **Āgāh** yine meydān ister

86 128.

[Müstezat]

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün/mefʿūlü feʿūlün]

1. Çün nād-ı ʿAlī ẕikr bize oldı müyesser
Yā Ḥażret-i Ḥaydar
Naʿtıñ ile Ḥaḳ göñlümizi ḳıldı münevver
Yā Ḥażret-i Ḥaydar

2. Ẕātıñdır olan vāsıl-ı her sırr-ı Muḥammed
Ey nūr-ı müʾebbed
İtmezde göñül vaṣfıñı her laḥẓāda neyler
Yā Ḥażret-i Ḥaydar

3. Senden irişür cümle dile nūr-ı hidāyet
Ey şāh-ı velāyet
Evṣāfıñı bu vech ile ẕikr itmede diller
Yā Ḥażret-i Ḥaydar

4. Rūşen-dil olur vird iden ol nād-ı ʿAlīʾyi
Evlād-ı ʿAlīʾyi
İtmekde dile yād-ı ʿAlī feyż-i mükesser
Yā Ḥażret-i Ḥaydar

5. Evḳāt güẕār itmede bu ẕikr ile her gün
Dil olmada memnūn
Çün **Naẓmī** seniñ naʿtıñı itmekdedir ezber
Yā Ḥażret-i Ḥaydar

129.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ṣanma zāhid ber-hevādır āh ü ān-ı mūsīḳār
Nāle-i ʿuşşāḳı taʿrīfdir fiġān-ı mūsīḳār

2. Dāʾimā efkār-ı nārı taʿlīm eyler ʿaşḳ ile
Ḫūb ṣadāsı Zühre'ye bir armaġān-ı mūsīḳār

3. Perde perde āh-ı ʿāşıḳ gibi çıḳsa göklere
ʿAyb olumaz ḥāl-i ʿaşḳdır hep beyān-ı mūsīḳār

4. Bāʿiṯ-i ārām-ı cism ü cānı oldur ʿāşıḳıñ
Rāḥat-ı ervāḥ-ı ʿāşıḳdır lisān-ı mūsīḳār

5. Lāubāli dil-rübālar hep mūsīḳī dil-beri
Ḥāl-i ʿaşḳa āşinā hem mihribān-ı mūsīḳār

6. İḫtiyār itmem cihānda iḫtiyārlıḳ ʿālemin
Ḥamdülillāh ʿaṣrımızda çoḳ civān-ı mūsīḳār

7. Ẓann-ı ġālibim ki **Naẓmī** sen bugünlerde yine
Sevmişin bir şūḫ-ı nevres dilsitān-ı mūsīḳār

130.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Mülk-i ḥüsnüñ bugün ol şūḫ-ı cihān dāveridir
Cümle ḫūbān hep anıñ emrine fermān-beridir

2. İki māh olsa eger biri odur biri budur
Dir isem bedr-i felek belki anıñ dāderidir

3. Gerçi bir māh ile bir meh-rū felekde mevcūd
Yoḳsa ḫūrşīd mi disem ol güzeliñ ḫᵛāheridir

4. Ḳanġı burcdan ʿacebā ṭoġdı o necm-i envār
Var ise māh pederi mihr ü cihān māderidir

5. Var mı ol şūḫa güzellikde mümāsil **Naẓmī**
Bildigim şāh-ı ḫūbān sevdigimin çākeridir

87 **131.**

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Öyle mecnūnam ki idrāk itmezem Leylā nedir
Gezdigim kūh-ı melāmet bilmezem ṣaḥrā nedir

2. Ādemīyyem cennet-i ḥüsnünde dildārıñ velī
Bilmezem kim dāne-i ḫāl-i ruḫ-ı Ḥavvā nedir

3. Vāṣıl-ı ḳudsī kelāmım lāubāli meşrebim
Meskenim Ṭūr-ı tecellī bilmezem Mūsī nedir

4. Rūḥ-ı ḳuddüsüm ṭāliʿmle ʿiffet-i Meryem'de ben
Ḫādim-i mehd-i zamānım bilmezem ʿĪsā nedir

5. Nāḫuda-yı keştī-i nācī-yi Nūḥ'ım **Naẓmīya**
Ḳorḳmazam ṭūfān-ı ġamdan bilmezem pervā nedir

6. Çāker-i āl-i ʿabāyım müntesīb-i Ḥaydar'ım
Bir ḳapu hīç andan özge bilmezem āyā nedir

132.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ḳande bir mürşid-i kāmil merd-i merdān ḳandedir
Bir mücerred pāk ü ṣāf ü z̲āt-ı Selmān ḳandedir

2. Baña bir mürşid gerekdir ḫulḳi ḥüsn [u] z̲āt-ı ḥüsn
Öyle bir mürşid-i kāmil ṣāḥib-iḥsān ḳandedir

3. İsterim bir kāmil er kim bildire baña beni
Baña göster istedigim kāmil insān ḳandedir

4. Ḳaṭre mi baḥr-i muhīṭe vāṣıl itmek isterim
Līk bilmem ben ʿaceb kim baḥr-i ʿummān ḳandedir

5. Ḥaḳḳ'ı sen ḳande ararsan yoḳla kendi göñlüni
Göñlüñ içre yoġ ise ger ulu Yezdān ḳandedir

6. Gözlüye gizli olur mı olmaz ammā **Naẓmīyā**
Ḳande ol göz ḳande ol er çeşm-i ʿirfān ḳandedir

133.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Cümleniñ maḳṣūdı birdir līk me z̲heb başḳadır
Muḫtelifdir baḥs olunmaz gerçi meşreb başḳadır

2. Herkese mirāt-ı ḥikmet başḳa ṣūret gösterir
Ger baḳılsa şekl ü ṭabıʿ ādeme hep başḳadır

3. Neyle dem-sāz eylesem bilmem dil-i ġamgīnimi
Āsumān-ı ṭabʿımıñ burcunda kevkeb başḳadır

4. Sāzunı ṭanbūrumı īrāş-ı ẕevḳ eyler velī
Meclis içre olsa bir şūḫ-ı şeker-leb başḳadır

5. Vāḳıʿā inkār olunmaz neşʾesi yek cürʿanıñ
Līk sāḳī olsa peymāne leb-a-leb başḳadır

6. Nev-nihālim bāġ-ı ḥüsnüñ cümle ḫoşdır meyvesi
Neyleyim ʿindimde būs-ı sīb-i ġabġab başḳadır

7. **Naẓmīyā** meşhūrdır her dilde bir arslan yatur
Muḫtelifdir baḥş olunmaz gerçi meşreb başḳadır

88 **134.**

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Edeb bir tāc imiş giydim resūl-i Kibriyā'dandır
Edeb bir sır imiş bildim anı şīr-i Ḫudā'dandır

2. Şeriʿatle ṭarīḳat dāmeni ṭutdum iki elde
Şefāʿat Muṣṭafā'dandır mürüvvet Murtażā'dandır

3. Cenāb-ı Ḥażret-i Selmān ile Ḳanber'den aḫz itdim
... aḳıt kim ḳabul evliyā ü enbiyādandır

4. Ṣoyundum ḫıẕmete dergāh-ı ʿaşḳ içre çoḳ eyvāllāh
Ḫudā'dandır ʿināyet himmet ammā evliyādandır

5. Ḳomaz ḥāşā anı maḥrūm luṭfundan cenāb-ı pīr
Ne kem-ḳadr olsa **Naẓmī** bende-i āl-i ʿabādandır

135.

[Müstezat]

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün/mefʿūlü feʿūlün]

1. Her ḳande göñül varsa olur ʿaşḳa giriftār
Kendine bulur yār
Baġdad'a varup bir güzele oldı hevā-dar
Bī-minnete aġyār

2. Çün Türk degil ol sevdigim evlād-ı ʿArab'dır
Ammā ne ʿacebdir
Terbiyye idüp gūyā anı dāye-i efkār
Pek şīveli dildār

3. Ḫūbān-ı cihān ol güzeliñ bendesidirler
Efkendesidirler
Kim zülfünüñ[178] her bir teline biñ dil-i nāçār
Bend olmada her yār

4. Eylerdi eger görseyidi Yūsuf-ı kenʿān
Mışr-ı dile Sulṭān
Bu ḥüsn ile sulṭān-ı cihān olmaġa hemvār
Şāyestedir ol yār

5. Baġdadlıdır ol ġonca-i gülẕār-ı leṭāfet
Ol sevdigim āfet
Luṭfına ider bendesin[179] her demde sezā var
O şūḫ-ı vefādār

6. Ḫūbān-ı Sitanbul gibi dünyāda bulunmaz
Bir çāre bulunmaz
Naẓmī bu sözüm eyleyemez kimseler inkār
ʿĀlemde neler var

89 **136.**

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ḳande varsam ḳarşuma bir āfet-i devrān çıḳar
Her nigāhı cān alur bir ġamzesi fettān çıḳar

2. Deldi baġrım ol Ḥalebli dil-beriñ müjgānları
Sīne mi ger yoḳlasañ biñ nāvek-i hicrān çıḳar

3. Böyle aʿżā-yı tenāsüb āfitāb-ı ḥüsn ü ān
Çıḳmaz[180] hīç bir yerde cennetden meger ġılmān çıḳar

[178] Vezin kusuru var.
[179] Vezin kusuru var.
[180] Vezin kusuru var.

4. Ey Ḥaleb şehri saña cennet dimek olmaz ḫaṭā
Ḥūr u ġılmānıñ seniñ hep ehl-i ḥüsn ü ān çıḳar

5. İftiḫār it kim bu ḥālet yoḳdır hīç bir beldede
Hep mevālid bunda mis̱l-i Yūsuf-ı Kenʿān çıḳar

6. Yūsufʾı ben görmedim ammā Ḥaleb'de gördigim
Taḫt-ı Mıṣr-ı ḥüsne lāyıḳ niçe biñ sulṭān çıḳar

7. Bā-ḫuṣūṣ kim cümleye fāʾik benim ol sevdigim
Seyr içün şeh-rāhına bir niçe biñ ḫūbān çıḳar

8. ʿArżuḫāl itsem o şehr-i yār-ı ḥüsne būs içün
Ḫavfım oldır ki ġażabla ḳatlime fermān çıḳar

9. Ben ölümden içtināb itmem velī ḥasret uzar
Ḥaşre dek sevdāsı dilden ṣanma kim bir ān çıḳar

10. Derd-i ʿaşḳa çāre olmaz şöyle meʾmūlem bu kim
Sende ey sāḳī bu derde belki bir dermān çıḳar

11. Bālī mesdūd itme sāḳī yār u aġyār gelsün[181] hep
İçlerinde ehl-i īmān belki bir iḫvān çıḳar

12. Varmazam meyḫāneye maḥbūb-ı mey içün velī
Ḳorḳaram zāhid deyu ḥaḳḳımda bir bühtān çıḳar

13. İrtiḥālimde ne varım var ki çıḳsun ẓāhire
Çıḳsa Naẓmī bir seyāḥatnāme bir dīvān çıḳar

14. Eylemem dū-nāna minnet çün baña her ṣubḥ ü şam
Bāb-ı evlād-ı ʿAlī'den sufre-i iḥsān çıḳar
Temmet

[181] Vezin kusuru var.

95[182] Ḥarfü'z-zā

137.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Saña beñzer güzelim dil-ber-i ḫūb-rū olamaz
   Mehveş ʿālemde olur sen gibi meh-rū olamaz

2. Gerçi bu bāġ-ı cihāndır niçe ter-ġoncası var
   Līk zībāyiş-i ḥüsnüñ gibi gül-rū olamaz

3. Kākülüñ misk-i Ḥıṭa gözleriñ āhū-yı Ḫoten
   Būy-ı zülfüñ gibi ʿanber daḫı ḫoş bū olamaz

4. Nāzenīndir güzeli terbiye-i İstanbul
   Ṭaşranıñ dil-beri elbetde ki dil-cū olamaz

5. Sevdigim şehr-i Sitanbul güzeli nāzende
   Ṣadef-i baḥr-i nezāketde bu incü olamaz

6. Ṭaş ü ṭobraġın ide bu belediñ Ḥaḳ altun
   Buña mānend hele bir belde-i nīgū olamaz

7. Ehl-i ṭabʿ ādeme cennet gibidir İstanbul
   Ṭoġrısı terk idemem ben buña şu bu olamaz

8. **Naẓmīyā** ehl-i ṭabīʿat beni eyler taṣdīḳ
   Tabʿ-ı şūḫum gibi bir ṭūṭī-i ḫoş-gū olamaz

138.

Caʿfer-i Ṣādıḳ Beg'iñ Baḥr-i Muḥīṭ Cānibinde ʿAvdetlerinde Teşrīfiyye Olaraḳ Bi'l-bedāhe Söylenilen Ġazeldir

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Merḥabā ey maḥrem-i bezm-i ṣafā ḫoş geldiñiz
   ʿĀşıḳ-ı sırr-ı ʿaliyyü'l-Murtażā ḫoş geldiñiz

2. İntiẓār-ı ḥasret-i dīdārıñ olmuşdır göñül
   Ey benim mirʾāt-ı ḳalbim merḥabā ḫoş geldiñiz

[182] 90., 91., 92.,93. Ve 94. sayfalar boş.

3. Gūş-ı teşrīfiñle ġam gitdi ʿadem ābādedir
Ẓülmet-i dilde ṭoġup mihr ü vefā ḫoş geldiñiz

4. Dil sarāyında seniñçün taḫtıña[183] amādedir
Bende-i dergāh-ı şāh-ı evliyā ḫoş geldiñiz

5. Ḥażret-i sulṭān-ı ʿaşḳıñ himmetidir bu ġazel
Yek ḳalemde söyledi **Naẓmī** saña ḫoş geldiñiz

139.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Şeb-i hicrān ne belā ʿāşıḳ-ı ḥayrān uyumaz
Fikr-i vuṣlatla ider ṣubḥa dek efġān uyumaz

2. Gül-i maḳṣūd açılur deyu olur eşk-efşān
Tā seḥer zār iderek bülbül-i nālān uyumaz

3. Gice tā ṣubḥa ḳadar şeb-nem-i eşki dökilür
Müjde-i vuṣlat ile dīde-i giryān uyumaz
4. Cigeriñ ṭut ḳaşı yā ġamze-i ḫūn-ḫᵛārıñı āh
Ḫavf ile murġ-ı diliñ baġrı olur ḳān uyumaz

5. Ehl-i ʿaşḳıñ nedir ol ḥāli meded yā Rabbi
Şeb-i mātemde gözinden dökerek ḳān uyumaz

6. **Naẓmīyā** rāḥatı yoḳ ḥāṣılı ehl-i ʿaşḳıñ
Ṣu uyur düşmen uyur ḫaste-i hicrān uyumaz

140.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Hīç beni baḫt-ı siyāhım nāʾil-i kām eylemez
ʿAdl ü dād ile tecellim bir kez aḥkām eylemez

2. Naḳd-i ʿaḳlım bir dil uġrısına yaġma itdirüp
Ṣabrı bārī bu dil-i dīvāneye rām eylemez

3. Būs-ı pāya dest irişmez ʿarżuḥāl itsem yine
Bir nigāh-ı luṭf ile ʿuşşāḳa inʿām eylemez

[183] Metinde bu kelime "taḥtıña" şeklinde yazılmış.

4. On bir ay yirmi ṭoḳuz gün ṣavm-ı hicrānıñ ṭutup
Görmedikçe ben o māhı dil de bayrām eylemez[184]

5. Miḥr-i vuslat ṭoġsa gerçi ol mehiñ göñlünde de
Ṭāliʿimde rūz-ı hicri baña aḫşām eylemez

6. **Naẓmīyā** bu baḫt-ı nā-hemvār ile dildārsız
Neylesün bī-çāre hīç bir yerde ārām eylemez

141.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ḫāngāh-ı ʿaşḳda mesrūr olan Bektāşiyüz
Bu ḫarābāt içre biz maʿmūr olan Bektāşiyüz

2. Dāʿvā-yı sırr-ı *Ene'l-Ḥaḳ* neydügün feḥm eyledik
Dār-ı ʿaşḳa biz bugün Manṣūr olan Bektāşiyüz

3. Yāre yār aġyāra aġyār hem ḥayātız hem memāt
Nefḫ-i İsrāfīl'de çün ki ṣūr olan Bektāşiyüz

4. Gerçi maʿnīde ḥaḳīḳat mülkiniñ sulṭānıyuz
Ṣūret-i ẓāhirde ammā ḫor olan Bektāşiyüz

5. Şemʿ-i ʿaşḳa yanmaġı pervāne bizden meşḳ ider
Şeb-çerāġ-ı bezm-i vaṣla nūr olan Bektāşiyüz

6. Mest-i ṣahbā-yı[185] elestiz cām-ı ʿaşḳ-ı yār ile
Ol zamāndan tā bu dem maḫmūr olan Bektāşiyüz

7. ʿİlm ile ʿāmil biziz çün sācid-i Ḥaḳḳ'ız velī
Dīde-i ḫārīcden mestūr olan Bektāşiyüz

8. Ehl-i beytiñ dostuna dost düşmenine düşmeniz
Münkire tīġ urmaġa meʾmūr olan Bektāşiyüz

9. İsm-i Hādī maẓharıyuz zümre-i nācīdeniz
Levḥ-i maḥfūẓ üzre biz mesṭūr olan Bektāşiyüz

[184] On bir ay yigirmi ṭoḳuz gün ṣavm-ı hicrānıñ ṭutup
Görmedikçe ben o māhı dilde bayrām eylemez metinde bu şekilde yazılmıştır vezin gereği yirmi okundu.
[185] Metinde ḫ harfi ile yazılmış.

10. Ol gurūhuz **Naẓmīyā** kim yād olup ʿirfān ile
ʿArş ü kürsde şānımız meẕkūr olan Bektāşiyüz

11. Āl-i evlād-ı Muḥammed Murtażā'nıñ rāhına
Cān ü ten maḥv eyleyüp meşhūr olan Bektāşiyüz

142.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Gehī Allāh ḳuluna gāh ḳul Allāhına nāz
Ola gelmişdir ider bir birine nāz u niyāz

2. Giremez kimse efendiyle ḳuluñ arasına
Ne bilürler arada cilveleriñ maḫfīce rāz

3. Olur elbetde ki ol nāz u niyāza maḥrem
Yürüyen yalın ayaḳ dergeh-i[186] Ḥaḳ'da serbāz

4. Bende-i Ḥaydar olan köhne ʿabā içre müdām
Aṭlās-ı çarḫa da nāz eyler ise çoḳ degil āz

5. **Naẓmī'niñ** sözlerini şerʿa muḫālif ṣanma
Bilmesin nāz u niyāzı nedir ey ehl-i namāz

97 **143.**

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bendeyiz bir şāh-ı ʿālī-cāha devlet bekleriz
Ḳadrimiz terfīʿa fermān-ı saʿādet bekleriz

2. Ṣādiḳāne ḫādīmüz maḫdūma biz leyl ü nehār
İrtifāʿ-i şān içün luṭf u ʿināyet bekleriz

3. Ġayret ehline ṣadāḳatdir nişān-ı iftiḫār
Bizdedir çünki ḥamiyet elbet ʿizzet bekleriz

4. Keşṭī-i feyże süvārız rāhımız rāh-ı ṣavāb
Varmaġa şehr-i murāda bād-ı himmet bekleriz

5. Bir daḳīḳa kesmeyiz ümmīdimiz iḥsāndan
Ẕāt-ı Ḥaḳ'dan luṭfı biz her ān ü saʿāt bekleriz

[186] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

6. Bir bölük ʿaşḳ ehliyüz bāb-ı rıżāda **Naẓmīyā**
Vüsʿat-i iḳbāl içün biz anda nevbet bekleriz

7. Dergeh-i[187] Şāh-ı Necef'dir ilticāmız anda biz
Ẕerre-i nā-cīziz ammā kim velāyet bekleriz

144.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Mekteb-i ʿaşḳda biz nev-ḫaṭı dil-ber oḳuruz
Ḥāfıẓız Muṣḥaf-ı ruḫsārını ezber oḳuruz

2. Ḫaṭṭ-ı müşkīnde olan noḳṭaları ḥakk iderek
Zülfiniñ vaṣfını biz misk ile ʿanber oḳuruz

3. Hep beyāża çekeriz nüsḫa-i ḥüsnüñ lākin
Çeşm ü ebrūsını ġāyet ile esmer oḳuruz

4. Bülbülüz gülşen-i ḥüsnünde çoḳ ol ġonca-femiñ
Her seḥer şarḳıları tāze ü gülter oḳuruz

5. **Naẓmīyā** levḥ-i dile naḳş olup ḥüsni dil-ber[188]
Ḥāfıẓız Muṣḥaf-ı ruḫsārını ezber oḳuruz

6. Ḫāmemiz ṣaḥn-ı şecāʿatde alur nām elbet
Bezm-i evrādımız[189] hep ḳıṣṣa-i Ḥaydar oḳuruz

145.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Oḳuyup ʿilm-i Ledün bir niçe maʿnā bilürüz
Vaḥdet esrārını biz cümleden aʿlā bilürüz

2. Girüben göñlüne bir mürşid-i dil-āgāhıñ
Anı biz kendimize cennet-i meʾvā bilürüz

[187] Tamlama belirtme durumeki ile gösterilmiş.
[188] Vezin kusuru var.
[189] Vezin kusuru var.

3. Ḫavfımız yoḳ hele Firʿavn zamāndan aṣlā
Luṭf-ı Mevlā'yı hemān Ṭūr-ı tecellā bilürüz

4. Çeşm-i ʿibretle baḳup āyīne-i ruḫsāra
Nūr-ı vechiñ dile mirʾat-ı mücellā bilürüz

5. Yıḳmayuz ḫāṭırını mūr-ı żaʿīfiñ gözedüp
Kim Süleymān-ṣıfat ḳadrini vālā bilürüz

6. Gerçi biz ehl-i diliz līk ḫarābātdanız
ʿAşḳ rüsvālıġını rütbe-i bālā bilürüz

7. Ṣāf āyīne gibi jeng-i elemden sāde
Gönlümüz sildi süpürdi mey-i ṣahbā bilürüz

8. Görmeyüz nīk ü bedin ʿālemiñ aṣlā **Naẓmī**
Bizler[190] her kārı hemān ḥikmet-i Mevlā bilürüz

9. Bizi Ḥaḳḳ'a götürür mürşide teslīm olduḳ
Allāh Allāh ʿAlī'yi rehber-i dānā bilürüz

99[191]

Ḥarfü's-sin

146.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Cismim olmuş murġ-ı rūḥa dār-ı dünyāda ḳafes
Hū çeker ol dām içinde murġ-ı gönlüm her nefes

2. Deşt-i hāmūn-ı beyābān-ı balāya uġramış
Var mı bilmem Ḳays'a Ḥaḳ'dan özge āyā dād-res

3. Bunca yıllar perr ü bālin āteşe yaḳdı nihān
Kim işitmiş çıḳdımı pervāneden bir demde ses

4. ʿĀlemi taʿcīz idübdür her seḥer zār itdigiñ
Sākin ol gülşende bülbül bir nefesde zārı kes

[190] Vezin kusuru var.
[191] 98. sayfa boş.

5. Ger dilerseñ ḫidmet itmek bir ḳapuya **Naẓmīyā**
Bāb-ı Ḥaydar saña besdir[192] ġayrıya itme heves

147.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ṣundı sāḳī-i emel destime peymāne-i yeʾs
Telḫ-kāmım olalı yeʾs ile mestāne-i yeʾs

2. Kendüsin güşe-i firkātdedir ʿadd eylemesün
Her kim olursa eger dehrde bīgāne-i yeʾs

3. Bend-i zencīr-i cünūn olsa da bī-ġam ṣayılur
Eger olmazsa kişi derd ile dīvāne-i yeʾs

4. Ḳays ise kendüyi meʾyūs mı ʿaceb ẓan eyler
Yoġ iken ben gibi başında anıñ lāne-i yeʾs

5. Ādeme cennet olur mezraʿa-i mümkināt
Olmasa ḫūşe-i āmālde ger dāne-i yeʾs

6. Ḳayd-ı cāha düşeli ġayret-i aḳrān ile āh
Oldı mesken baña peyġūle-i kāşāne-i yeʾs
7. **Naẓmī** neşʾe bulamam sāġar-i āmālde hīç
Ṣundı sāḳī-i emel destime peymāne-i yeʾs

8. Ḥażret-i nāẓır-ı baḥriyye iderse eyler
Dil-i nā-şādımı āzāde-i ġam-ḫāne-i yeʾs

9. Çünki miʿmārī-i luṭfiyle olurlar ābād
Ḳanġı dilde var ise ḫāne-i virāne-i yeʾs

101[193] **Ḥarfü'ş-şın**

148.

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Sirişkim cemʿ idüp sāḳī şarāb-ı erġuvān itmiş
Yine miḥnet cigerdendir o şūḫa armaġān itmiş

[192] Metinde bu kelime "pesdir" şeklinde yazılmış.
[193] 100. sayfa boş.

2. Ciger ḳanım içince mest olup ol ġamze-i ḫūnḫᵛār
ʿAcebdir ḳanmayup ḳana yine ārzū-yı cān itmiş

3. Baña ṣorma ne ḥācet ġamze-i cellādıña ṣor kim
Siyāsetgāh dillerde niçe yüz kerre ḳan itmiş

4. Midād-ı eşk-i çeşmimle yazup dildāra bir nāme
Ḳalem-i ḥāl-i dil-zārı bütün anda beyān itmiş

5. Gehi luṭfı gehi ḳahrı ider ʿāşıḳları gūyā
Seni **Naẓmī** o dil-ber şāʿir-i şīrīn zebān itmiş

149.

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Görünce ġamze-i mestiñ göñül huşyār ẓan itmiş
O bir mest-i teġāffülmüş anı bīmār ẓan itmiş

2. ʿAlāḳa itdigin çeşmānına mestlikle fāş itdi
Ne bilsün ġamzesin dil maḥrem-i esrār ẓan itmiş

3. Ġalaṭ endişedir yoḫsa teġāffülden degil ol māh
Ki yār ʿadd itmiş aġyārı beni aġyār ẓan itmiş

4. Dil-i dīvāne teklīf-i viṣāl itmiş o bī-raḥme
Vefāsız oldıġıñ bilmez mürüvvetkār ẓan itmiş

5. Süzülmüş içmege ḳanım dile şehbāz müjgānı
Görüp bir ḫūn-ı çeşmim bāde-i serşār ẓan itmiş

6. Ḳurarmış dām-ı gīsūsın reh-i ʿāşıḳlara cānān
Meger ṣayd itmege murġ-ı dili düşvār ẓan itmiş

7. Ne yapsun nişlesün nitsün dil-i **Naẓmī** rehā bulsun
Esīr olmış meger bir kāfire dīndār ẓan itmiş

103[194] **150.**

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün]

1. Ey ġonca-dehen ḥüsn ü nezāket saña maḫṣūṣ
   ʿAşḳ ehlini celb itmek ey āfet saña maḫṣūṣ

2. ʿUşşāḳa vefā ġayra cefā ṭabʿıña muʿtād
   Ey meh bu ḳadar luṭf u ʿināyet saña maḫṣūṣ

3. Bir neşveñ ider gāh ḫarāb gāhice maʿmūr
   Ey cām-ı ḳader işte bu ʿādet saña maḫṣūṣ

4. Bir laḥẓada ceẕb-i dil ider ceẕbe-i ḥüsnüñ
   Ey şūḫ-ı cihān bunca ḥalāvet saña maḫṣūṣ

5. Olmaz da nider **Naẓmī** seniñ ḥüsniñe māʾil
   Ṭabʿınca anıñ yoṣma ḳıyāfet saña maḫṣūṣ

6. ʿİrfān olur iḳrār iden evlādıña el-Ḥaḳ
   Luṭf itmede ey şāh-ı velāyet saña maḫṣūṣ

105[195] **Ḥarfü'ḍ- ḍād**

151.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bir nişān ʿuşşāḳa ister gerçi sevdādan ġaraż
   Ḫāl u ruḫıñ buña burhān oldı daʿvādan ġaraż

2. Mest-i ṣahbā-yı viṣāliñ olmuşam sāḳī meded
   Kevṣer-i laʿl-i lebiñdir baña ṣahbādan ġaraż

3. Ḳays'a iṣnād-ı cünūn itmem reh-i ʿaşḳıñda ben
   Bu dil-i Mecnūn'a ʿaşḳıñ oldı Leylā'dan ġaraż

4. Kūh-ı ʿaşḳ kim kendüsin Ferhād'a Şīrīn gösterür
   Nūr-ı vechiñdir dil-i Vāmıḳ'a ʿAẕrā'dan ġaraż

[194] 102. sayfa boş.
[195] 104. sayfa boş.

5. Sāye-i zülfüñde ey meh ḫūrşīde ḳılmam nazar
ʿAks-i[196] nūr-ı vechiñ oldı māh-ı ġarrādan ġaraż

6. Cennet-i ḥüsnüñde cānā ḳaddiniñ ḥayrānıyım
Ḳāmet-i vaṣlıñdır ancaḳ baña Ṭūbā'dan ġaraż

7. Derd-i ʿaşḳa **Naẓmīyā** bir çāre ṣordum didiler
Ḫaste-i ʿaşḳıñ devāsı lafẓ-ı Mīnā'dan ġaraż

8. Müntesīb-i Ḥaydar'a kār eylemez lā-i elem
Ġamdan āzād olmadır iḳrār-ı illādan ġaraż

152.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bülbüle ṣordum ki neymiş bunca efġāndan ġaraż
Būy-ı vuṣlatdır didi ol verd-i ḫandāndan ġaraż

2. Leyl-i ẓulmet gūşe-i firḳātde ārzū itdigim
Meh degil ḥüsnüñdür ey meh māh-ı tābāndan ġaraż

3. Ḳorḳarım cemiʿyyet-i ʿuşşāḳı eyler tārumār
Pek yüze çıḳdı nedir zülf-i perīşāndır ġaraż

4. Ḳaplamış eṭrāfını mār-ı siyehveş kākülüñ
N'olsun āyā genc-i ḥüsnüñ böyle pinhāndan ġaraż

5. Gün yüzüñ pinhān iken ben āfitābı neyleyim
Şūḫ-ı ruḫsārıñdır ancaḳ mihr-i raḫşāndan ġaraż

6. Rāh-ı nācī-i tevellāda olur sābit-ḳadem
Ger nedir dirseñ efendi ehl-i īmāndan ġaraż

7. Emr-i Ḥaḳ vākiʿ olunca **Naẓmī**-i dil-ḫasteye
Ḫayr ile yād olmadır tertīb-i dīvāndan ġaraż

[196]Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış

153.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Elimizde var iken başlıca sermāye-i feyż
   Ne revā kim olalım böylece bī-vāye-i feyż

2. Zādegān başına ḳonmaḳda hümā-yı devlet
   Terbiye itmedi mi yoḫsa bizi dāye-i feyż

3. Zādegāndır denilen şaḫṣı ararsaḳ yoḳdur
   Ẕāt-ı aṣlında anıñ cüzʾce bir māye-i feyż
4. Aranılsa niçe cāhiller[197] hele aç ḳalur
   Çıḳsa anbār-ı ḥaḳīḳatden eger vāye-i feyż

5. **Naẓmīyā** bāb-ı ḥaḳīḳatde muḳīm ol ṣabr it
   Bir gün elbetde döner başımıza sāye-i feyż

107[198] **Ḥarfü'ṭ-ṭā**

154.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Sāde ruḫsārıñı ey meh çünki teʾsīr itdi ḫaṭ
   Māh cemāliñ sevdigim bir ḫoşca taʿbīr itdi ḫaṭ

2. Yüzine ḳarşu çıḳup ḫaṭṭ leşkeri bölük bölük
   Büsbütün iḳlīm-i ḥüsnüñ żabṭ ü tesḫīr itdi ḫaṭ

3. Ol güzellik gördigüñ bir düş imiş kim ḫayr ola
   İşte bu rüʾyā-yı geldi saña taʿbīr itdi ḫaṭ

4. *Bist ü heşt* (28) ḥarf maʿnīsidir şüphemiz yoḳ ḳıl kadar
   Āyet-i ḥüsnüñde ki esrār-ı tefsīr itdi ḫaṭ

5. **Naẓmī** çün sevdā-yı zülfüñle ḫarāb olmış idi
   Tīz yetişdi ol ḫarābı şimdi taʿmīr itdi ḫaṭ

[197] Vezin kusuru var.
[198] 106. sayfa boş.

109[199] **Ḥarfü'ż-żā**

155.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Cehl ile ʿilmiñ olup cümle hebā ey vāʿiẓ
   Bilmediñ ʿāḳibetiñ ḥayf saña ey vāʿiẓ

2. Ne revā cennet içün terk-i mey u maḥbūb idüp
   Bu seniñ söylediğiñ küll ü riyā ey vāʿiẓ

3. Terk idersek mey ü maḥbūbı eger cennet içün
   Ġayrı cennetde ne var söyle baña ey vāʿiẓ

4. Ġılmān ü Kevs̲er ise anda ġareż bunda da var
   İşte mevcūd mey ü maḥbūb-ı ṣafā ey vāʿiẓ

5. Mey içüb ḫūb sever ʿāḳil olan bunda bugün
   Oldı ferdāda bize vaʿd-i liḳā ey vāʿiẓ

6. **Naẓmī** terk-i mey ü maḥbūb ider dirlerse
   Yalan billāhi inānma sen aña ey vāʿiẓ[200]

111[201] **Ḥarfü'l- ʿayn**

156.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Elvedāʿ ey bī-vefā senden muḥabbet elvedāʿ
   Eyledim ben ġayrı senden şimdi nefret elvedāʿ

2. Şimdi bildim ben senin aġyāra yār oldığını
   Eyleme ġayrı benimle daḫı ṣohbet elvedāʿ

3. Ben saña cānlar fedā itdigime ṣad ḥayf ḥayf
   Añladım bildim seni ey bī-mürüvvet elvedāʿ

4. Nāmeñi almam lisāna ey vefāsız baʿdezīn
   Pek gücendim ben saña ey bī-ḥaḳīḳat elvedāʿ

[199] 108. sayfa boş.
[200] Vezin kusuru var.
[201] 110. sayfa boş.

5. Sen ki böyle bī-vefāsıñ ġayrı itmez de nider
Ḳanġı ʿāşıḳ olsa saña eyler elbet elvedāʿ

6. Saña ʿāşıḳ var ise ger baña dil-ber yoḳ mıdır
Ḥāşılı itdim seniñle ḳaṭʿ-ı ülfet elvedāʿ

7. **Naẓmīyā** şimden gerü ḳanda görürsüñ bilmezem
Ṭaş ile dög baġrıñı çek yüz biñ[202] ḥasret elvedāʿ

113[203] **Ḥarfü'l-ġayn**

157.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ramażāndır deyü meyḫāneler oldıysa yasaġ
Leb-i meygūnuna sāḳī virir elbetde mesāġ

2. Yāre üftādeligi taḳlīd idermiş aġyār
Gülşen-i ʿaşḳda mānend olamaz bülbüle zāġ

3. Āfitāba niçe tāb-āver ola nūr baṣar
Miḫr-i ruḫsārıña ḳarşu viremez şuʿle çerāġ

4. Ḫāl ü zülfüñle bulur gülşen-i ḥüsnüñ revnaḳ
Sāde bir gül ile yoḫsa olamaz zīnnet-i bāġ

5. Leb-be-leb yār ile hem-bezm-i viṣāl oldıġımı
Ṭabʿ-ı ḥussād işidüp sīnesine açsun dāġ

6. Tuḥfe it dergeh-i yārāna bu naẓmı **Naẓmī**
Olalar levn-i maʿnīsi ile ḫoş dimāġ

7. Dāmen-i Ḥaydar elimde baña burhān yeter
Başḳa lāzım degil[204] hīç rāh-ı ḥaḳīḳatde sürāġ

[202] Vezin kusuru var.
[203] 112. sayfa boş.
[204] Vezin kusuru var.

115[205] Ḥarfü'l-fā

158.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Çarḫıñ iḳbāline hem devlet-i dārāsına yuf
ʿAks-i devr eyledigi çarḫ-ı muʿallāsına yuf

2. Ayak altında ḳalup ʿārif olan ʿālemde
Cāhiliñ ṭanṭana-i rütbe vü balāsına yuf

3. ʿĀrife ṣunsa da bir mey mezesi ḥıżr-ı sem
Sāḳī-i dehriñ ola bāde-i ḥamrāsına yuf

4. Ne şerīʿat ne ṭarīḳat ne ḥaḳīḳat añlar
Müftī-i bī-ḫaberiñ virdigi fetvāsına yuf

5. Ḥaḳlıyı ḥaḳsız ider ḥaḳsızı ḥaḳlı çıḳarır
Ḳāḍi-i bī-ḫıredіñ gördigi daʿvāsına yuf

6. Bī-ʿilim ʿaḳl ile maʿnā viren ḥaḳḳa nā-ḥaḳ
Ẕihn ü idrākine hem virdiki maʿnāsına yuf

7. Kimi şāʿir geçinür sözleri hep bī-maʿnā
Bī-vezin söyledigi şiʿr ü muʿammāsına yuf

8. Kimi ʿālim geçinür cübbe ü destārı ile
ʿİlm yoḳ cāhiliñ egninde ki elbāsına yuf

9. Ḫalḳı aldatmaġıçün dervīş olan tekke-nişin
Ḫırḳa ü tesbīḥine çekdigi esmāsına yuf

10. Ol ki bir noḳṭa-i naḳṣ ile gözi kör eyler
Kātib-i bed-raḳamıñ ḫaṭṭına imlāsına yuf

11. Kendi derdin bilemez ḫalḳa ʿilāç itmededir
O ṭabībiñ hele maʿcūn ile eczāsına yuf

12. Yuf baña **Naẓmī** eger çekmez isem her demde
Ḥaḳḳı nā-ḥaḳ bileniñ ʿālem-i ḫulyāsına yuf

[205] 114. sayfa boş.

117[206] Ḥarfü'l-Ḳāf

159.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. ʿArş-ı dilde seyr olunca bir gice envār-ı ʿaşḳ
Ol zamān ʿarż eyledi dīdārını dildār-ı ʿaşḳ

2. Ṣaḳlarım sīnede cānım dilde imānım gibi
Güşe-i dilde nihāndır ḳıṣṣa-i esrār-ı ʿaşḳ

3. Şāhid-i ʿaşḳ cilvesinde biñ tecellī gösterir
Şīvelerle ʿarż idelden vechini dīdār-ı ʿaşḳ
4. Bendesiyim dergehiñde ʿaşḳla sulṭānımıñ
Luṭfını iḥsān idüp virdi baña ḫünkār-ı ʿaşḳ

5. Her seḥer būy-ı muḥabbet ḳoḳlarım ben ʿaşḳ ile
Bülbül-i gülzār-ı ʿaşḳım bülbül-i gülzār-ı ʿaşḳ

6. Rāh-ı ʿaşḳda **Naẓmīyā** ṣābit-ḳadem olmaḳ gerek
Olur iseñ daḫı Manṣūr gibi sen berdār-ı ʿaşḳ

7. Çeker-i āl-i ʿabāyım ḫāk-i pāyī Murtażā
Ḳanber'iniñ Ḳanber'iyim bende-i Kerrār-ı ʿaşḳ

160.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Neyleyim düşdi dile hecr ile sevdā-yı firāḳ
Beni ser-mest idüp eyvāhıña ṣahbā-yı firāḳ

2. Beni Mecnūn gibi ṣaḥrālara ṣaldı baḫtım
Baña göstermedi hīç çāre-i Leylā-yı firāḳ

3. Yoḳladı göñlümi yār emtiʿa-yi ẓülmünde
Urdı kālā-yı dile cevr ile tamġa-yı firāḳ

4. Ṣorarım ṣāḥib-i tefsīre nedir ʿaşḳ içre
Hicr-i dildāra taḥammül ile maʿnā-yı firāḳ

[206] 116. sayfa boş.

5. Sāḫte ẓan eyleme menşūrını peyk-i hicriñ
Çekmiş ol şāh edā üstüne ṭuġra-yı firāḳ

6. Miḥr-i vuṣlat ufuḳ-ı ġamda mı ḥabs olmuşdır
Uzadı leyle-i ḥasret şeb-i yeldā-yı firāḳ

7. Vuṣlat-ı yāre niçe çāre arandım **Naẓmī**
Virdi müftī-i ḳażā ḥaḳḳıma fetvā-yı firāḳ

120[207] **Ḥarfü'l-Kef**

161.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ḳavs-i ebrūsı ḳażā ḫançeridir ol şūḫıñ
Tīr-i müjgānı ecel peykeridir ol şūḫıñ

2. Süzülen murġ-ı diliñ ṣaydına şahbāz gibi
Ḫışm ile cān alıcı gözleridir ol şūḫıñ

3. Naḳd-i cān virmek ile geçmez ele şāḫ-ı viṣāl
Bī-bahā būs-ı kirāz lebleridir ol şūḫıñ

4. Şeb-i ġamda dil-i tārīkimi şevḳ āver iden
Munʿakis ḥüsn ü meh-i enveridir ol şūḫıñ

5. Niʿmet-i vuṣlatı gözler gice gündüz **Naẓmī**
Der-i luṭfunda gedā kemteridir ol şūḫıñ

162.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Her seḥer ey ġonca göñlüm çü hezārıñdır seniñ
Gülşen-i ḥüsnüñde eşkim cūybārıñdır seniñ

2. Sīnem üzre şerḥa şerḥa dāġlar ey ġonca-fem
Eşk-i firḳatle açılmış nev-bahārıñdır seniñ

3. Güller açmış dāġ-ı hicriñ sīne-i mecrūḥuma
İşte bu cism-i nizārım lāle-zārıñdır seniñ

[207] 118.ve 119. sayfalar boş.

4. Mest-i nāzım göñlümi ʿaşḳıñla mestān eyleyen
Cān alıcı ḫışm ile çeşm-i ḫumārıñdır seniñ

5. Ġamzesi düşmen yüzünden cānıña ḳaṣd itse de
Naẓmīyā ben bildigim ol meh-rū yāriñdir seniñ

163.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Mihr ü māhı kendüne mirʾāt idüp seyr it özüñ
Miṯl-i ḫuffāş olma farḳ it gice ile gündüzüñ

2. Naḳş-ı ārāyiş-i dünyā aldadır elbet seni
Ol ʿabā-pūş dervīş iseñ Ḥaḳḳ'a gel döndür yüzüñ

3. Ne imiş ḥaḳ varlıġı maḥv it vücūduñ bul anı
Gezdigiñ yerlerde hīç farḳ olmasun iziñ tozuñ

4. Altı biñ altı yüz altmış altı āyet maʿnīsin
Fehm idüp öyle kelām it ḥaḳ ola her bir sözüñ

5. Bundan özge ben saña bir nesne taʿlīm eylemem
Ḥaḳ kelāmıdır kelāmı **Naẓmī'niñ** gel aç gözüñ

164.

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün]

1. Bir dem o şehiñ laʿlini ikrām alabilsek
Dünyāda n'ola biz daḫı bir kām alabilsek

2. Ey sāḳī saña ẕerrece minnet mi iderdik
Biz destimize sāġar-ı gül-fām alabilsek

3. Ümmīd-i viṣāl itmez idik mihr-i ṣabādan
Ol māhı ger aġūşa bir aḫşām alabilsek

4. Raḫş-ı kelebim ʿarṣa-i vuṣlatda düzdi
Dest-i emele gerçi ki ligām alabilsek

5. **Naẓmī** felekiñ zaḫmını çekdiñ dile yāri
Ḥātem gibi dünyāda ḳurı nām alabilsek

121 **165.**

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Seyf-i ṣārim gibi ey ṣūḫ yamandır ġamzeñ
Raḥm ider ādeme dirlerse yalandır ġamzeñ

2. Girse de ḳana boyunca yine olmaz ḳāniʿ
Ḫūn-ı üftādeye pek teşne dehāndır ġamzeñ

3. Selb ider ʿāşıḳıñ ārāmını kāfir zülfüñ
Āh kim düşmene her dīn ü īmāndır ġamzeñ

4. Cān virir ḫaste-i dil-mürdeye nāz-ı nigehiñ
Cān alur ḫışm ile bir ṣīr-i jiyāndır ġamzeñ

5. Şehsüvārān-ı celādetdir o çeşm-i ḫūnī
Līk ḳan içmede perhīze-pāyāndır ġamzeñ

6. Fücʾeten cān virir her ʿāşıḳ-ı dil-ḫaste aña
Nāmına peyk-i ecel dinse şāyāndır ġamzeñ

7. Tīz-i müjgānıñı vaṣf itmede ʿālem ʿāciz
Ḥāṣılı sevdicegim āfet-i cāndır ġamzeñ

8. Yine ol ġamze-i ḫūnrīziñe **Naẓmī** māʾil
Ben de bilmem ki niçe siḥr-i nihāndır ġamzeñ

124[208] **Ḥarfü'l-lam**

166.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Şemʿ ü ruḫı Aḥmed'iñ pervānesidir bu göñül
Bezm-i ẕevḳ-i şevḳiniñ dīvānesidir bu göñül

2. Zāhidā mest-i müdāmım ḥubb-i Ḥaydar'la hemān
Ol şarāb-ı[209] Kevs̱er'iñ mestānesidir bu göñül

[208] 122. ve 123. sayfalar boş.
[209] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

3. Dürr-i eşkim Şāh Ḥasan çün dem-be-dem ḳıymetdedir
Ol Ḥüseyn-i[210] Kerbelā virānesidir bu göñül

4. ʿĀbidin ü Bāḳır ü Caʿfer'den aldım dersimi
Ṭālib-i sırrü'l-ʿalī ders-ḫānesidir bu göñül

5. Mūsā-yı Kāẓım Rıżānıñ ʿaşḳına nūş eyle gel
Cām-ı ʿaşḳı Murtażā peymānesidir bu göñül

6. Taḫtgāh-ı şāh Naḳī vü bā-Taḳī'niñ sevdigim
ʿAskerī Mehdī zamānıñ ḫānesidir bu göñül

7. **Naẓmī** nuṭḳuñ ehl-i ʿaşḳa neş'e virse ne ʿaceb
Çün şarāb-ı feyż-i Ḥaḳ meyḫānesidir bu göñül

167.

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün]

1. Ben maẓhar idim sırra cihān olmadan evvel
Ḥaḳḳ'ı bilürüm kevn ü mekān olmadan evvel

2. Ben gülşen-i esrār-ı ḥaḳīḳatde öterdim
Ol bülbül-i şeydā figān olmadan evvel

3. Behişte ṣūfi ṣavm u salāt ile girilmez
Esrār-ı Ḫudā saña ʿayān olmadan evvel

4. Sen ṣanma ki ḥacc ile zekāt ile irerler
Maḳṣūda olar terk-i cihān olmadan evvel

5. Tāc-ı ser-i ʿālem olamaz bir kişi zāhid
Ḫāk-i ḳadem-i[211] ʿālemiyān olmadan evvel

6. Bir mürşidiñ ayaġına sür yüziñi sen de
Şol cānıñ evi tā ki virān olmadan evvel

[210] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.
[211] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

7. **Naẓmī** lebi vāḳıf olasıñ rāz-ı nihāna
Tā murġ-ı rūḥıñ beste dehān olmadan evvel

168.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bir Mesīḥā dil-berine şimdi ḥayrāndır göñül
Ol kilisā-yı viṣāl içre ruhbāndır göñül[212]

2. Kāfiristān-ı sır-ı zülfüñde ḳaldı göñlümüz
Bir büt-i tersānıñ ʿaşḳıyla Müselmān'dır göñül

3. Rūyına gülġonca ḫam kākülüne sünbül direm
Āh kim sevdā-yı zülf ile perīşāndır göñül

4. Meşrebine nā-muvāfıḳ dil-bere biñ cān ile
Yek naẓarda meyline ḥāla peşimāndır göñül

5. **Naẓmī** her ṣayyāda ṣayd olmaz iken tedbīr ile
Şimdi taḳdīrle esīr-i dām-ı hicrāndır gönül

6. Ḳıṣṣa-i pür-ḥiṣṣe-i cānsūza āġāh olmuşam
Mācerā-yı ehl-i beytden ḥayli ʿirfāndır göñül

125

169.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Gitme şāhım leşker-i ġam dilde mihmān oldı gel
Mülk-i göñlüm nār-ı ġamla yandı sūzān oldı gel

2. Cām-ı ġam maḫmūrı oldı çeşm-i pür-ḫūnım meded
Sīne sūzān dīde giryān dil perīşān oldı gel

3. Zehr-i ġam nūş eylemekden murġ-ı göñli ʿāşıḳıñ
Sīḫ-i miḥnetde efenim yandı büryān oldı gel

4. Rūzgār-ı nā-müsaʿid baḥr-i ġamda artmada
Nā-ümīd-i keştī-i dil ġarḳ-ı hicrān oldı gel

[212] Vezin kusuru var.

5. **Naẓmī** ṭūfān-ı belāya ġarḳ ider hep ʿālemi
Eşk-i ḥasret ṭası gerdūn içre ʿummān oldı gel

170.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ḫoş meşāmdır hele bād-ı seḥer-i İstanbul
Başḳa bir būy virir verd-i ter-i İstanbul

2. Göz ucuyla ider ʿuşşāḳına yüz biñ cilve
Başḳadır dil-ber-i pür-şīve-ger-i İstanbul

3. Ṣadef-i baḥr-i nezāketde bulunmaz miṣli
Olamaz ḳıymeti dürr ü güher-i İstanbul
4. Ṣoḥbet-i rūḥa ṣafā meclis-i ʿirfānında
Özgedir ʿārif-i muʿciz-eṣer-i İstanbul

5. Ne eser ṣavurur ol bād-ı ṣabā bey hūde
Yoġise anda eger bir ḫaber-i İstanbul

6. Telḫ-kām itdi beni āb u hevāsı Girid'iñ
Ḳandesin ḳande ʿaceb ey şeker-i İstanbul

7. Pek bitürdi bu sefer āh beni derd-i firāḳ
Ne ṭarafda ʿacebā reh-güẕer-i İstanbul

8. Ḳadrini ādem olanlar bilür ancaḳ **Naẓmī**
ʿAyni cennet gibidir ser-be-ser-i İstanbul

128[213] **Ḥarfü'l-mim**

171.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ḫāngāh-ı ʿaşḳ dirler bir mekānım var benim
Ḳıble-i dil anda bir rūḥ-ı revānım var benim

2. Naḳd-i cānım vaṣlına ṣarf itdigim ṣanma tehī
Gevher-i ʿālem-behā bir dilsitānım var benim

[213] 126. ve 127. sayfalar boş.

3. ʿAndelīb̲im gerçi bāġ-ı dehre itmem iltifāt
Ravża-i ḥüsnüñ miṯāli gülsitānım var benim

4. Sevdigim esrār-ı ḥüsnüñ sırrını fāş itmege
Kilk-i endīşem gibi muʿciz-beyānım var benim

5. Keşf olur esrār-ı genc-i maʿnevī her dem bana
Naẓmīyā ṭabʿım gibi bir tercümānım var benim

6. Ḫānḳāh-ı ḥażret-i ḫünkārdan aldım sebaḳ
Şerḥ-i maʿnī dilde bir genc-i nihānım var benim

172.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ḥüsnüñü kendime mirʾāt-ı mücellā iderem
Ṭāliʿ-i dūnumı ben anda temaşā iderem

2. Dil-i dīvānecigim sende emānet ṭursun
Vaṣlıñı rūz [u] şeb ey māh temannā iderem

3. Sīnede derd u ġamıñ tā-be-ḳıyāmet bāḳī
Varıcaḳ Ḥażret-i Ḥaḳḳ'a anı daʿvā iderem

4. Ḥālim eşʿār ile işʿār iderem dildāra
Vaṣl içün ṣanma kim aġyāra müdārā iderem

5. **Naẓmī**'ye sevdicegim cevr ü cefā itseñ de
Yine ey ġonca-dehen medḥiñi raʿnā iderem

173.

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. O şūḫıñ dām-ı zülfine düşelden ben neler çekdim
Fiġān ü nāle ü āhı giceler tā seḥer çekdim

2. Mürüvvetsiz ḥaḳīḳatsiz vefāsız vaʿdesiz ẓālim
Seniñ içün ben a ẓālim neler çekdim neler çekdim

3. Göñül ālüftedir gerçi cefā-yı cevr-i ḫūbāna
Velākin ben seniñçün āh niçe biñ çileler çekdim

4. Görüp ḥālim teraḥḥum itmediñ ẕerre dil-i zāra
Ġam-ı ālām-ı dünyāyı a kafir ser-be-ser çekdim

5. Gelüp inṣāfa bir demde suʾāl it **Naẓmī'niñ** ḥālin
Ġamıñla ben neler çekdim neler çekdim neler çekdim

174.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Saña meyl eyleyeli mātem-i şīven çekerim
Derdiñi sīneme çün bādem-i revġan çekerim

2. Kūh-ı Ḳāf olsa seniñ cevriñe ṭāḳat virmez
Cevr-i gīrānıñı ṭaġlar gibi hep ben çekerim

3. Vuṣlat-ı yār içün aġyāra müderā lāzım
Ḫātır-ı dost içün zaḥmet-i düşmen çekerim[214]

4. Baña çarḫıñ elemi ẕevḳ ü ṣafādır cümle
Çekdigim cevr ü cefāyı heme senden çekerim

5. Bülbül-i ġonca-i gülzār-ı cemālim **Naẓmī**
O gülün ḥasretiyle mātem-i şīven çekerim

129 **175.**

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ẕāt-ı Ḥaḳḳ'ıñ maẓharıdır Muṣtafā'dır sevdigim
Hem imāmı enbiyāya müktedādır sevdigim

2. Kāşif-i rāz-ı nihāndır maḥremi sırrü'l-ʿalī
Sāḳī-i Kevṯer ʿalīyyü'l Murtażā'dır sevdigim

3. Ḳurretül ʿayn-ı Muḥammed Şāh Ḥasan Ḫalḳü'r-Rıżā
Nūr-ı Ḥaḳ'dır ol imāmü'l-evliyādır sevdigim

4. Vāṣıl-ı sırrü'l-ʿacāyib *lā-fetānın* maẓharı
Nūr-ı Yezdān ol şehīd-i Kerbelā'dır sevdigim

[214] "Vuṣlat-ı yār içün aġyāra müderā lāzım/Ḫātır-ı dost içün hep zaḥmet-i düşmen çekerim" beyitindeki "hep" kelimesi vezin gereği fazla olduğu için çıkartılmıştır.

5. Şāh ʿAlī Zeynelʿabādır mādeni cūd u kerem
Bāḳır ol rāh-ı Ḫudā'ya reh-nümādır sevdigim

6. Caʿfer-i Ṣādıḳ imāmım fātiḥi ʿilm-i nihān
Mūsā-yı Kāẓım şehīd-i ḫūb-liḳādır sevdigim

7. Şāh Rıżā baḥr-i kerāmet hem Tāḳi deryā-yı cūd
Dürr-i maʿnīdir Naḳī kim ẕü'l-ʿaṭādır sevdigim

8. ʿAskerī ṣāḥib-livā Mehdī cihāna reh-nümā
Cümlesi nūr-ı Ḫudā ehl-i seḫādır sevdigim
9. Çār-deh-i maʿṣūm-ı pāk iṯnā-ʿaşer sırr-ı İlāh
Eṣ-selāt u eṣ-ṣelām ʿāl-i ʿabādır sevdigim

10. Dest-gīrim dü-cihānda **Naẓmī** anlar ġayrı yoḳ
Cedd-i evlād-ı Resūl'e iḳtidādır sevdigim

176.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. ʿĀrifā diñle kelāmım niçe seyrān görmüşüm
Bezm-i vaḥdetde o yārı cismime cān görmüşüm[215]

2. Bezm-i vuṣlatda ṣunuldı destime bir cām-ı ʿaşḳ
Nūş idüp ben kendime ser-mest ü ḥayrān görmüşüm

3. Ol mübārek demde cānā cān gözüm açdıḳda Hū
Ben Muḥammed'le ʿAlī'yi anda ʿayān görmüşüm

4. Vāṣıl-ı sırr-ı Yedullāh olduġım demden beri
Ṣemme vechullāhı her yerde nümāyān görmüşüm

5. Ẓulmet-i küfrüm giderdim çün uyandı ṭāliʿim
Şeppīr ü Şepper[216] çerāġan nūr u imān görmüşüm

[215] ʿĀrifā diñle kelāmım gör niçe seyrān görmüşüm
Bezm-i vaḥdetde o yārı cismime cān görmüşüm vezin gereği gör hecesi atıldı.
[216] Hz. Hasan için "Şepper", "Şibr", Hz. Hüseyin için ise "Şeppîr" ve "Şübeyr" isimleri de sıklıkla kullanılır. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e Süryanice olan bu isimleri Hz. Muhammet vermiştir

6. Ṭālibā ḥaḳdır sözüm ḥaḳ söylerim ḥaḳ diñle sen
Ḥaḳ'dan ayrı nesne yoḳ şeytānı raḥmān görmüşüm

7. **Sācid** ile **Perverī** bu nuṭḳumı taḥsin ider
Naẓmīyā ben anları pür-naẓm ü ʿirfān görmüşüm

8. Bāb-ı ġayra yā ʿAlī baş egmedim egmem yine
Bāb-ı faẓlıñdan niçe biñ luṭf u iḥsān görmüşüm

177.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ey hilāl ebrū esīr-i leşker-i müjgānıñım
Zülf-i zencīrinde baġlı bende-i fermānıñım

2. Ben ayaġımla ṭutuldum sāḳīyā bu bezmde
Ḥasret-i şevḳ-i būs-ı laʿliñ ile mestānıñım

3. Sende ṣuç yoḳ kendi göñlümle ḳapıldım zülfüñe
Dām-ı gīsū-yı siyehkārıñda siḥr-efşānıñım

130

4. Māʾil-i ḥüsn-i Züleyḫā olmadım olmam yine
Ben seniñ ey Yūsuf-ı dil Yaʿḳūb-ı giryānıñım

5. Ḳuzucuġım yolıña neẕr eyledim cān u teni
ʿIyd-ı vaṣlıñda seniñ ben ḳoç gibi ḳurbānıñım

6. Senden evvel kimseye dil virmedim virmem yine
Māh cemāliñ seyr idelden vāllahi ḥayrānıñım

7. Gülşen-i ḥüsnüñde **Naẓmī** zār iderse ben daḫı
Ey gül-i bāġ-ı ḥayā bülbül gibi nālānıñım

178.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ṣūr-i İsrāfil-dehānım şānıma Hū üflerim
Lā-ubāli meşrebim ʿirfānıma Hū üflerim

2. Çün tevellā ü teberrā remzini fehm eyledim
Ḫārice yoḳ dāḫil-i erkānıma Hū üflerim

3. Dāḫil-i bezm-i ṣafāyım vāṣıl-ı sırrü'l-ʿalī
Hū diyin bu bezmde devrānıma Hū üflerim

4. *Lā fetā illā ʿAlī lā seyfe illa-Ẕu'l-feḳār*
Münkire tīġler uran merdānıma Hū üflerim

5. Merd-i meydānım bu demde ʿārifānıñ ḳulıyım
Gerçi ki Hū vāṣıl-ı meydānıma Hū üflerim

6. **Naẓmī** oġlıñ Perverī maḫṣūṣ selām itdi saña
Bir naẓar ḳılsa didi dīvānıma Hū üflerim

7. On iki burc-ı velāyet aḫteriyim ḥamd ola
Anlara mensūb olan sulṭānıma Hū üflerim

179.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ehl-i ʿaşḳa neş'eler baḫş eyleyen meyḫāneyim
Cām-ı ʿaşḳı tā ezelden nūş iden mestāneyim

2. Bāṭınım maʿmūr olup ḥaḳ neydügin fehm eyledim
Sūret-i ẓāhirde gerçi böyle bir vīrāneyim

3. Beyt-i ḥaḳḳım bir sarāyı dilgüşāyım maʿnīde
ʿĀlem-i ṣūretde ammā eski bir kāşāneyim

4. Hem Zebūr, İncīl ü Tevrāt ile fermān bendedir
Sācide mescūd olup kāfirlere put-ḫāneyim

5. Ḫāṭır-ı mūrda ṭutunmaz bir Süleymān'ım bugün
Ḳāf-ı himmet meskenim ʿanḳā-yı Ḥaḳḳ'a lāneyim

6. Ol güzeller şāhına dil-bend idelden **Naẓmīyā**
Meclis-i ehl-i süḫanda şāʿir-i ferzāneyim

7. Şemʿ-i ʿaşḳa per yaḳan pervāne benden ders alur
Āl-i Kerrār'a fedā-yı cān iden merdāneyim

180.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Nāʾil-i iḥsān-ı cānān oldığım demdir bu dem
   Vāṣıl-ı esrār-ı pinhān oldığım demdir bu dem

2. Gerçi teslīm-i rıżāyım tīġ-i bend-i ʿaşḳile
   ʿIyd-ı vaṣl-ı yāre ḳurbān oldığım demdir bu dem

131

3. Ḫātem-i feyż-i İlāhi şimdi engüştümdedir
   Mülk-i ʿaşḳa ben Süleymān oldığım demdir bu dem

4. ʿAşḳile bir nūra ġarḳ itdim vücūdum keştīsin
   Baḥr-i ʿaşḳ mevcinde ġalṭān oldığım demdir bu dem

5. Sāḳī ayaġıñ öpeyim bir ṭolu cām vir baña
   Kevser-i laʿliñe ḥayrān oldığım demdir bu dem

6. Öyle mest eyle beni kim mest-i lā-yaʿḳıl olam
   Ḥasret-i cām ile hicrān oldığım demdir bu dem

7. Bu hevāyı böyle ḳullan sāḳīyā eyyām iken
   Nāḫudā-yı fülk-i rindān oldığım demdir bu dem

8. **Naẓmīyā** ʿayn-ı cemi dildāra vāṣıl olmuşum
   Men ʿaraf sırrından ʿirfān oldığım demdir bu dem

9. Rāh-ı Ḥaḳḳ'ı buldum āḫir bende-i Ḥaydār olup
   On iki bāb içre mihmān oldığım demdir bu dem

181.

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün]

1. Ḥasretle göñül sākin-i ġurbetdir efenim
   Dil ʿaşḳıñ ile nāʾil-i firḳatdir efenim

2. Rüʾyāda seniñle ne zamān ṣoḥbet idersem
   Gūyā ki baña māye-i vuṣlatdır efenim

3. Ben cānımı nezr eyledim ey meh reh-i vaṣla
   Cān virme seniñ rāhına devletdir efenim

4. Cān virme nedir müjde-i vaṣlıñda dilāra
Biñ cān ile bu cānıma minnetdir efenim

5. Mektūb u selāmıñ ile kesb-i feraḥ itmez
Naẓmī ki seniñ ḥüsnüñe ḥasretdir efenim

182.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ẓāhirā ger diñler iseñ mihr-i raḫşāndır sözüm
Bāṭınā ger añlar iseñ māh-ı tābāndır sözüm

2. Ẓāhirā ḥaḳ bāṭınā ḥaḳ külli şeyhin ḥaḳ muhīṭ
Gice gündüz mihr ü māha pertev-efşāndır sözüm

3. Lā-yı nefy illāyı iṣbāt itmege ḥācet nedir
Tā elest bezmindeki iḳrār u imāndır sözüm

4. Hem sözüm ḥaḳ hem özüm ḥaḳ tercümānım ḥaḳḳa ben
Her ne söz ki söyler isem sırr-ı Ḳurʾandır sözüm

5. Ḥaḳdan özge görmezem ẓāhirde vü bāṭında çün
Gerçi ki Hū münkire yoḳ nuṭḳ-ı merdāndır sözüm

6. Küfrüm imāna degişdim sāye-i ḫünkārda
Sālik-i rāh-ı Hüdāʾya **Naẓmī** burhāndır sözüm

183.

Fermān-ı Dehān-ı Cānān

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ḥüsnüme gerçi ki bir dil-beri fāʾiḳ göremem
Güzel olsa daḫı medḥ olmaġa lāyıḳ göremem

2. Ḥüsni ḥüsnime eger beñzese de bir şūḫuñ
Ṭabʿını ṭabʿıma elbetde muṭābıḳ göremem

3. Görürüm şimdiki dil-berleri hercāyī bütün
Ṭoġrısı maʿşūḳa bu reʾyi muvāfıḳ göremem

4. Ḳıl u ḳale düşürüp mebhaṣ-ı zülfüm çoġunı
Söz uzar gerçi velī aṣl-ı ḥaḳāyıḳ göremem

5. Niçe ʿāşıḳlar[217] hele vaṣlıma cān vaʿd itmiş
Līk **Naẓmī** gibi bir ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ göremem

184.

Cevāb

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ḥüsnüñe ben gibi bir kimseyi ʿāşıḳ göremem
Senden özge güzeli kendime lāyıḳ göremem

2. Bāġ-ı ʿālemde niçe biñ gül-i raʿnā açılır
Seniñ ey ġonca-dehen ḥüsnüñe fāʾiḳ göremem

3. Bulunur gerçi cihāndır niçe ḫūb-rū ammā
Saña ey şūḫ güzellikde muṭābıḳ göremem

4. Ġam-ı ʿaşḳıñla füzūn olmada derdim lākin
Anı şerḥ itmege bir yār-ı muvāfıḳ göremem

5. Gülşen-i ḥüsnüñüñ ey gül niçe şeydāları var
Līk **Naẓmī** gibi bir ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ göremem

185.

[Müstezat]

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün/mefʿūlü feʿūlün]

1. Rüʾyāda viṣāl olmaġı dildārıma andım
Raḥm eyleye ṣandım
Çarpıldım o gül-rū-yı perī-zāda inandım
Ġafletden uyandım

2. Ḥüsnüñ göricek cān atup ol nūr-ı cemāle
Ol ruḫları ala
Pervāne gibi şemʿ-i ruḫ-ı yāre dolandım
Āteşlere yandım

[217] Vezin kusuru var.

3. Ebrūları kim ḳavs-i ḳażā āfet-i cāndır
Billāh ne yamandır
Tīr-i nigehi ḫışmına bir ḥayli dayandım
Al ḳana boyandım

4. Ol sīne-i billūrunu itdik de temāşa
İtdim niçe ḫulyā
Ārzū-yı viṣāliyle hele pek oyalandım
Ülfet ide ṣandım

5. Meylim aḳıdup bāġ-ı cemālinde viṣāle
Düşdüm bu ḫayāle
Kāhi durulup ṣu gibi ben kāh bulandım
Biñ renge boyandım

133

6. Luṭf itmez imiş bülbül-i şūrīdeye ol gül
Ol kākül-i sünbül
Bildim ne çiçek oldıgını şimdi inandım
Bende buña ḳandım

7. Derdim yetişür itme baña ġayrı cefāyı
Biñ dürlü eẕāyı
Ey şūḫ-ı sitemkār cefālardan uṣandım
Miḥnetlere ḳandım

8. **Naẓmī** reh-i ʿaşḳıñda idüp bir niçe biñ āh
Hīç olmadıñ āgāh
Beyhūde imiş āteş-i ʿaşḳıñ ile yandım
Bu derd[i] ḳazandım

186.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Çarḫa bir neş'e içün ṣanma müdārā iderem
Miḥnet ü ġam yerine ṣāġar-ı ṣahbā çekerim

2. Kevṣer olsa içemem minnet ile bir bāde
Ḫāṭır-ı dost içün ammā ki zehirler içerim

3. Alsam āġūş-ı ḫayāl içre miyān-ı yāri
İnceden ince reh-i maʿnīyi bir bir gezerim

4. Baḥs-i zülfüñde ki maʿnāyı idüp fikr-i daḳīḳ
Bir ḳılı kırḳ yararım her birisin biñ bulurum

5. **Naẓmī** mıḳrāż ṭabīʿatle ʿarūs-ı ġazele
Ölçerim tā ser ü pā cāme-i raʿnā biçerim

187.

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Beni rencīde-ḫāṭır eyleme sāḳī saña düşdüm
Şarāb-ı laʿliñi gel ṣūn mürüvvet ḳıl baña düşdüm

2. Yeñi ʿāşıḳ mı ẓan itdiñ ki baġrım ḫūn ider cevriñ
Ezelden ġamze-i ser-mestine ben āşinā düşdüm

3. Hümā-yı dil gezerken evc-i istiġnāda bī-pervā
Ki dām-ı zülfiñe cānā bilürsiñ ez-ḳażā düşdüm

4. Bütün bu çekdigim cevr ü cefālar ḥükm-i tāliʿdir
Ne çāre ʿillet-i ʿaşḳa ezelden mübtelā düşdüm

5. Hele maġrūr idim bezm-i viṣāliñ bāḳīdir ṣandım
Sitanbul ḳanda ben ḳanda Girid'e pek fenā düşdüm

6. Ne yapsam n'işlesem nitsem bu ġurbetde ben ey **Naẓmī**
Vaṭanımdan ıraġ oldum civānımdan cüdā düşdüm

7. Meded laġzīde pāyem küll-i ʿiṣyān içre ġalṭānam
Elimden ṭut beni ḳaldır amān yā Murtażā düşdüm

188.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Yine keştī-i dili baḥr-i ġama uġratdım
Boca orsa hele başdan ḳara yāre çatdım

2. Kāle-i vuṣlat-ı cānāneyi erzān buldum
Naḳd-i cān ile pāzār eyledim aldım ṣatdım

3. Ḳalmasun ben gibi ümmī deyü āmīn diyerek
İşte ṭıfl-ı dili ʿaşḳ mektebine başlatdım

4. Cān atup ḥüsnüne pervāneveş aldım fitili
Ben o mumcı güzele şemʿ-i dili parlatdım

5. Leẕẕet-i ülfeti var dilde o baḳḳāl-beçenin[218]
Ṭoġrısı bu gice ben yaġımı bala ḳatdım

6. Şūḫ-ı āhengere dil vireli çār eṭrāfa
Āteş-i ʿaşḳile şerārelerim ṣıçratdım

7. Ḳızdırup ṣoḥbeti çaycı perīle bu gice
Ne yalan söyleyeyim ülfeti pek ḳaynatdım

8. Boyumun ölçüsünü aldım o derzī şūḫdan
Her ḳaçan ṣoḥbet-i vaṣlı ben aña çıtlattım

9. O ḳızıl çehreli sāḳīye virüp naḳd-i dili
Bir iki bāde ayaġ üzre elinden atdım

10. O fişenkçi güzeliyle alaraḳ mehtāba
Oḫ Kestane ṣuyunda raḳībi patlattım

11. Ḳıl ... kim görmüş o berber-beçeniñ[219]
Şābb-ı emredleri cınbız ile hep ṭoplatdım

12. Bāde içmem didi meclisde o ḳaṣṣābzāde
Mezelerden o ḳoyun ḳuzusını otlatdım

13. Telḫ-kāmım o şekerci güzele dil vireli
Dost cevrinden anıñ ben ne zehirler ṭatdım

[218] Metinde bu kelime “baḳḳal-piçe” şeklinde yazılmış.
[219] Metinde bu kelime “berber-piçe” şeklinde yazılmış.

14. Çeşmime uyḫu ḥarām oldı bu şeb ṣubḥa ḳadar
Sürdügüm demleri cānān ile añdım yatdım

15. Ṣarb iken vādī-i Türkīde ġazel tanẓīmi
Naẓmīyā atımı ben anda daḫı oynatdım

135 **189.**

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Her biri dürr ü güher maʿnī-yi kāndır süḫanım
Gevher-i kān mı ʿaceb zīb-i dükāndır süḫanım

2. Virse ger ḳālıb-ı bī-rūḥa n'ola tāze ḥayāt
Mis̱l-i ʿİsā-nefesim cevher-i cāndır süḫanım

3. Köhne mażmūnlar ile daʿvā-i eşʿār itmem
Ḫoş edā vādī-i nev-tāze lisāndır süḫanım

4. Yine erbābı bilür gevher-i nuṭḳum ḳadrin
Cühelāya göre bir ṣaçma ṣapandır süḫanım

5. Cismine lerze düşer tā işidüp sözlerimi
Çünki aʿdālara bir şīr-i jiyāndır süḫanım

6. Dökilür ḳatı yere nāvek-i cānsūzumdan
Baġr-ı aʿdāyı deler tīġ-i sināndır süḫanım

7. Ḫaşmımı cerbeze-i nuṭḳ ile iskāt iderim
Şāhid-i ʿadl ile aḥvāl-i beyāndır süḫanım

8. Ne ʿaceb şaʿşaʿası ḳılsa cihānı pür-nūr
Gün gibi şuʿle virir dehre ʿayāndır süḫanım

9. Nev-ʿarūs-ı ġazele giydiririm câme-i nev
Ḥüsn-i maʿnāya hele özge bir āndır süḫanım

10. Süḫanım siḥr-i ḥelāl oldıġın erbābı bilür
Şerḥa ḥācet göremem rāz-ı nihāndır süḫanım

11. Neş'e baḫş itse n'ola ehl-i kemāle **Naẓmī**
Nev-civān sāḳī-i maḥbūb-ı ciḥāndır süḫānım

12. Eşk-i çeşmim dökilür şimdi Fırāt Nehri'nde
Kerbelā'ya aḳıyor āb-ı revāndır süḫanım

190.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Bülbül-i ġamzedeyim zārım ile eglenürüm
Ḥasret-i gonca-i gülzārım ile eglenürüm

2. Āsitānından o yārıñ düşeli böyle cüdā
Elem-i firḳat-i dildārım ile eglenürüm

3. Āteş-i ḥasret-i miḥnetle vücūdum yandı
Şimdi ben āh-ı şerer-bārım ile eglenürüm

4. Tek ü tenhā ḳalalı āh Fırāt Nehri'nde
Dīdelerden aḳan enhārım ile eglenürüm

5. Ölmeden bir daḫı İstanbul'ı görsem bārī
Rūz [u] şeb işte bu eẕkārım ile eglenürüm

6. Hem bir eglence bulunmazsa baña dünyāda
Naẓmī dīvānçe-i eşʿārım ile eglenürüm

7. O benim pādişehimdir ben anıñ çākeriyim
Midḥat-ı Ḥaydar-ı Kerrār'ım ile eglenürüm

Ḥarfü'n-nun

137[220]

191.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Dil-i ġurbetzede itmekdedir ḫulyā-yı vaṭan
Unudulmaz dem-i firḳatde bu sevdā-yı vaṭan

2. Aġlamaz mı dil-i şeydā bu miḥen-ḫānede āh
Ölicek gülşen-i dilde gül-i raʿnā-yı vaṭan

[220] 136. sayfa boş.

3. Bu meseldir ḳosalar bülbüli altun ḳafese
Ḫār iken meskeni itmekde temennā-yı vaṭan

4. Niçe ārām ideyim ġurbet-i miḥnetde iken
Gelicek ḫaṭır-ı nā-şāda dilārā-yı vaṭan

5. Şüphesiz bu ġazelim ehl-i dil eyler taṣdīḳ
İricek dergeh-i vālāsına enhā-yı vaṭan

6. Ḥasret-i ḳūy-ı dilārā ile **Naẓmī** ben de
Eyledim şekve-i ġurbet ile esnā-yı vaṭan

192.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Yāre varsun bād-ı āhım ḥāl-i zārım söylesün
Firḳat ile genc-i ġamda zārdārım söylesün

2. Ben şeb-i firḳatde sūzān oldıġım nār-ı ġama
Āb-ı çeşmim bu derūn-ı dil-fikārım söylesün

3. Ḥasretile sīnede her mūyım olsun bir dehān
Rīşe-i dāġ-ı derūnum cism-i zārım söylesün

4. Ḫalḳı itdi bī-hużūr ey bülbül efgānıñ seniñ
Ṭur birāz gülşende bārī şīvekārım söylesün

5. Ger ölürsem **Naẓmīyā** bu derd-i bī-dermān ile
Mācerāmı ḥaşre dek seng-i mezārım söylesün

193.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Seyr iden bu ḥüsni sende niçe meftūn olmasun
Hīç gelür mi ʿaḳlına ʿaşḳıñla mecnūn olmasun

2. Ser çeken eflāke āh teʾsīr itmez mi saña
Ḳıl mürüvvet ʿāşıḳānıñ çeşmi pür-ḫūn olmasun

3. Öyle mest itdiñ ayaġ üstünde sāḳī bendeñi
Mest iden ʿuşşāḳı laʿl-i cām-ı gü-lgūn olmasun

4. Çek sīnemden tīr-i ġamzeñ ey kemān ebrū meded
Ḳana girmek ġamze-i cellāda ḳānūn olmasun

5. Defter-i elṭāfa **Naẓmī** bendeñi ḳayd eyle gel
Bāb-ı iḥsānıñdan ol bī-çāre bīrūn olmasun

194.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Vaṣl ile ḫürrem iderse beni ol şūḫ-ı cihān
Reh-i vaṣlına fedā olsun[221] hemān baş ile cān

2. Ben o dildārıñ olup ʿāşıḳ-ı ser-gerdānı
Merḥamet eylese de itmese de ben ḥayrān

3. Diler öldür diler iseñ beni āzād eyle
Ḳolı bağlu bir esīrem saña ey şāh-ı ḫūbān

4. Merḥamet sende eger var ise luṭf it ʿafv it
Mücrimim ḳapuña geldim hele zār u giryān

5. Yanmazidim diseler **Naẓmī**'ye ẓāhirde ne ġam
Bāṭınen dergeh-i Mevlā'ya niyāz eyler hemān

195.

Vaṣiyetnāme

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Cām-ı mevt ile cüdā olsam aḥibbālardan
O zamān işte niyāzım budur hem-pālardan[222]

2. Cismimi pīr-i muġān bāde ile ġusl itsün
Sāḳīler mey dökeler sāġar u mīnālardan

[221] Vezin kusuru var.
[222] Vezin kusuru var.

3. Sīm tenler doḳusunlar kefenim tār-pūdin
Cemʿ idüp bāl-i ṣabā zülf ...

4. Ehl-i rindān-ı ḫarābāt namāzım ḳılalar
El-ḥaẕer uġramasun semtime mollālardan

5. Defn idüp naʿşımı meyḫāneye zīr-i ḫumda
Güşuma ẕikr irişe nāle-i ṣahbālardan

6. Ḥaşre dek yanmaġıçün nūr-ı çerāġ-ı ʿaşḳım
Türbedārım buluna dil-ber-i raʿnālardan

7. Oḳuna seng-i mezārımda vaṣiyetnāmem
Ḫaste-i ʿaşḳ idi bu ʿāşıḳ-ı şeydālardan

8. **Naẓmīyā Şevḳī**-i dānā-dile pey-revlik iden
Ṣayılur ḥaşre ḳadar ʿārif-i yektālardan

139 **196.**

Nevrūziye

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Müjdeler ehl-i kemāle rūz-ı nevrūzdur bugün
Müjdeler ol ehl-i ḥāle rūz-ı nevrūzdur bugün

2. Sebz-ḫayme ḳurdı bāġa çün bugün şāh-ı bahār
Bāġlar açdı tāze lāle rūz-ı nevrūzdur bugün

3. Dil-rübālar seyr-i bāġ eyler ḫırām-ı nāzile
Baḳ gözüm serv-i nihāle rūz-ı nevrūzdur bugün

4. Ṭoġrılup meyḫāneye raġmına şol zāhidleriñ
Sāḳīyā dönsün piyāle rūz-ı nevrūzdur bugün

5. Ġoncalar açdı dehānın gel açıl sen de göñül
Bülbül eyler bāġda nāle rūz-ı nevrūzdur bugün

6. Seyr-i bāġ itmekde gülrūlar ḳızarmış ruḫları
Seyr idiñ ruḫsār-ı ala rūz-ı nevrūzdur bugün

7. Tāzelenmiş tāzeler şevḳ-i mey-i nevrūz ile
Seyr it ol nāz u delāl rūz-ı nevrūzdur bugün

8. Köhne mey ṣun sāḳīyā kim tāzelensün göñlümüz
Tāze tāze vir nevāle rūz-ı nevrūzdur bugün

9. Sāḳīyā tek köhne meyle şādumān it göñlümi
Rāżıyam köhne sifāle rūz-ı nevrūzdur bugün

10. Sāḳīyā mey ṣun günāhı varsa olsun boynuma
Virseler fetvā vebāle rūz-ı nevrūzdur bugün

11. Cenneti terk eyler Ādem dil-rübālar seyr içün
Baḳsa ger rüyunda ḫāle rūz-ı nevrūzdur bugün

12. Cān bāġışlar cāna cānā cām-ı cān-baḫşıñ seniñ
Eyle ʿāşıḳa ḥavāle rūz-ı nevrūzdur bugün

13. Öyle mest it sāḳīyā kim tā ebed maḫmūr olam
Ḳalmasun yer ḳıyl u ḳāle rūz-ı nevrūzdur bugün

14. Ẕevḳ u şevḳ eyyāmı geldi defʿ-i ġam hengāmıdır
Necm-i ġam irdi zevāle rūz-ı nevrūzdur bugün

15. Ẕevḳim ol kim ṣavm-ı hicrāndan çıḳup ʿıyd eyledim
Var mıdır ḥācet suʾāle rūz-ı nevrūzdur bugün

16. Çoḳ degildir şādumān oldıġını vaṣf eyleyüp
Yazsa ger **Naẓmī** risāle rūz-ı nevrūzdur bugün

17. Ḥażret-i Paşa'ya efenim **Şevḳī**-i dānişvere
Eyle tanẓīrin ḥavāle rūz-ı nevrūzdur bugün

142[223] **Ḥarfü'l-vav**

197.

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. ʿİnāyet ḳullara itmek Ḫudā'dan bir ʿaṭādır bu
   Hidāyet rāhına gitmek yine Ḥaḳ'dan vefādır bu

2. Eger dünyā eger ʿuḳbā ne ise aṣl-ı maḳṣūduñ
   Murādıñ luṭf ider ʿāşıḳ ʿaceb sırr-ı Ḫudā'dır bu

3. Erenler bendesi olmaḳlıġa muḥtāc olup lākin
   Bu bir sırr-ı ʿacāʾibdir ṭarīḳ-i *lā-fetādır* bu

4. Anıñ dergāh-ı luṭfunda yüzüñ gel ḫāke sür sen de
   Saña her maḳṣadıñ luṭf eyler ol kān-ı seḫādır bu

5. Mezārım ṭaşına **Naẓmī** yazılsun tā vefātımda
   Şehīd-i ʿaşḳ-ı evlād-ı ʿAlīyyü'l-Murtażā'dır bu

145[224] **Ḥarfü'l-ha**

198.

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Nigāh-ı çeşmiñi seyr eyleyüp mestāne mestāne
   Göñül laʿliñ ḫayāliyle gezer meyḫāne meyḫāne

2. Ezelden āşinā çıḳdım seniñle bezm-i ülfetde
   Neden bu ṭavrıñız şimdi baña bīgāne bīgāne

3. Viṣāliñle göñül maʿmūr u ābād olmaḳ isterken
   Firāḳıñla gezer baykuş gibi vīrāne vīrāne

4. Benim başımdaki ġam lānesin seyr eylese Mecnūn
   Güẕār itmez idi ṣaḥrāları dīvāne dīvāne

5. Seniñ ismiñ muʿammāsı ile hep eglenür **Naẓmī**
   Zebānında olup virdi anıñ cānāne cānāne

[223] 140. ve 141. sayfalar boş.
[224] 143. ve 144. sayfalar boş.

199.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Çekdigim cevr ü cefā ḥükm-i ḳażā āh çāre ne
   Virmişiz ḥükm-i ḳażāya biz rıżā āh çāre ne

2. Ṭāliʿ-i īrādı taḳsīm eylemiş rūz-ı ezel
   Düşdi sehm-i ʿāşıḳa derd ü belā āh çāre ne

3. Yazdılar her ʿillete bir merhem-i ḥikmet bu kim
   Yazmamışlar derd-i ʿaşḳa bir devā āh çāre ne

4. Zümre-i nādān-ı ʿālem maẓhar-ı luṭf olmada
   Ehl-i ʿaşḳa ʿādet olmuş hep cefā āh çāre ne

5. Baḥr-i ġamda rūzgār-ı nā-müsāʿid artmada
   Keştī-i miḥnette āh it **Naẓmīyā** āh çāre ne

200.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. İçeriz bāde-i ʿaşḳıñla ḫarāb olsaḳ da
   Senc-i miḥnetde ciger gibi kebāb olsaḳ da

2. Gözimiz yaşına māʾil gibi ol ġonca-dehen
   Aḳarız bāġ-ı kūyı içre seyl-āb olsaḳ da[225]

3. Ġarażım būs-ı lebiñdir baña besdir neşʾem
   Sāḳīyā her gice hem-dem-i şarāb olsaḳ da

4. Bülbül-i naġme-fezā velvele sāz-ı ʿaşḳız
   Def gibi sīne dögüp mis̱l-i rebāb olsaḳ da

5. Vaṣfıñı itmede yüz leyl ü nehār ey mehrū
   Ġam ile **Naẓmī** gibi her dem ʿaẕāb olsaḳ da

201.

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün]

1. Nuṭḳum ṭutulur her ḳaçan ol yāri görince
   Cismim ṭutuşur āteş-i ruḫ̱sārı görünce

[225] Vezin kusuru var.

2. Pervāne ṣıfat cān atarım şevḳine yāriñ
Ḥüsnünde olan şuʿle-i envārı görünce

3. Yād eylemezem mīvesine bāġ-ı behiştiñ
Her çendi ki ol lebleri gülnārı görünce

4. Güller ḳızarır şermile ruḫsārını görse
Sünbül ḫam olur kākül-i dildārı görünce

5. Ezberledi **Naẓmī** seniñ ol āyet-i vechiñ
Şol muṣḥaf-ı ḥüsnündeki esrārı görünce

146 202.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ceẕbesiz ḥüsn ü edā olsa da ḫoş olmasa da
Sevdigim sende vefā olsa da ḫoş olmasa da

2. Men ki Mecnūn-ı beyābān-ı belāyı ʿaşḳım
Ṣoḥbet-i Leylā bana olsa da ḫoş olmasa da

3. Dil-i Ferhād'ıma Şīrīn görinür kūh-ı belā
Ṭabʿ-ı Vāmıḳ'ıma ʿAẕrā olsa da ḫoş olmasa da[226]

4. Neylesün göñlüm o meh-pāreyi kim bī-şefḳat
Yār-ı bī-mihr [ü] vefā olsa da ḫoş olmasa da
5. Ben ki bīmār-ı ġamım bezmgeh-i[227] ʿālemde
Bādeden ġayrı devā olsa da ḫoş olmasa da

6. Tāc-ı faḳrı giyüp ol tekye-i ʿaşḳ içre bugün
Dervişim köhne ʿabā olsa da ḫoş olmasa da

7. Menzil-i maḳṣada taḳrīr ile irdi her iren
Vaṣl içün yāre recā olsa da ḫoş olmasa da

8. ʿĀlemiñ ẕevḳ ü ġamı çeşmime yeksān görinür
Bezm-i ʿālemde ṣafā olsa da ḫoş olmasa da

[226] Vezin kusuru var.
[227] Tamlama belirtme durum eki ile gösterilmiş.

9. Ben ki ser-mestī-i ṣahbā-yı elest-i ʿaşḳım
Şimdi bir sāḳī baña olsa da ḫoş olmasa da

10. Dest-i Ḥaydar'dan içüp bāde-i ʿaşḳı **Naẓmī**
Cām-ı gül-çehre-nümā olsa da ḫoş olmasa da

203.

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Rıżā bābında abdālım müdām eẕkārım eyvāllah
Muḥib-i āl-i Kerrār'ım budur iḳrārım eyvāllah

2. Virüp naḳd-i dili aldım metāʿ-ı ʿaşḳ-ı cānānı
Ezelden yār ile böyle idüp bāzārım eyvāllah

3. *Ene'l-Ḥaḳ* sırrını mirʾāt-ı vech-i yārda seyrettim
Ser-i zülf-i dilārāda bugün berdārım eyvāllah

4. Yerinmem ḳadḥ-i aʿdādan sevinmem medh-i aḥbābdan
Ben ol āzāde-i lā vü neʿam güftārım eyvāllah

5. Buyursa taḫmīse himmet Cenāb-ı Ḥażret-i **Ḥilmī**
Ne şüphe **Naẓmīyā** raġbet bulur eşʿārım eyvāllah

6. Gedāyım āsitānıñda ṣıġındım yā Ḥācī Bektāş
Mürüvvet kānısıñ pīrim meded ḫünkārım eyvāllah

147 **204.**

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Öz birāder tercīḥ olmaz ḥaḳḳ-ı sırdāş üstüne
Besmele cāʾiz degildir pişmemiş aş üstüne

2. Ḥasret-i vaṣlıñ binā-yı ʿömrimi ḳıldı ḫarāb
Ben ölünce ḳalmasun ʿālemde ṭaş ṭaş üstüne

3. Ger dilerseñ cānımı vaṣlıñ içün āmādeyim
Başḳa emriñ var ise ey dil-rübā baş üstüne

4. Āsumān-ı ḥüsni üzre māh-ı nev bulmuş ḫusūf
Vesme çekmiş ṣanmañız ol meh-liḳā ḳaş üstüne

5. **Naẓmīyā** çāh-ı belāya uġradır encām-ı kār
Öz birāder tercīḥ olmaz ḥaḳḳ-ı sırdāş üstüne

6. Ḫātem-i pīr-i ṭarīḳat nesl-i pāk-i Murtażā
Bir daḫı bir pīr gelmez Ḥācī Bektāş üstüne

205.

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Baña bezm-i elest içre ṣunaldan sāḳī peymāne
Ben ol mestāneyim ḥālā ṭurup ol ahd ü peymāna

2. Benim ol pehlivān-ı bezm-i meydān-ı ḳadeḥ-peymā
Ayaġın sāḳīniñ yek ṣadmede aldım nerīmāne

3. Mey-āşām-ı ṣafāyım bezm-i ʿālemde ġamım yoḳdur
Bu bir meşhūr miṣāldir kim ġam irmez bāde-nūşāna

4. İdersem ʿişrete tövbe inanmaz baʿdezīn kimse
Müzeyyendir benim resmim ile her bāb-ı meyḫāne

5. Bu sāde naẓm-ı nācīzim iderler cümleten taṣdīḳ
Eger taḳdīm idersem bezm-i meyde ehl-i rindāna

6. Ḫudā yā sen Ġafūr u ben şeḳūrum şānıña elyaḳ
Ne ise ger anı işle gelince bāb-ı iḥṣāna

7. Ḳuluñdur cürmini **Naẓmī** müdāyim iʿtirāf eyler
Anıñ ʿişyānını ʿafv it bıraḳma nār-ı hicrāna

206.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Erre-i cevr ile biñ raḫnelerim var dilde
Sīnemi yar da benim gör nelerim var dilde

2. Çekerim çilesini āh o kemān ebrūnuñ
Tīr-i hecrinden anıñ yārelerim var dilde

3. Bir ḫaber var mı ṣabādan deyu yārdan her şeb
Ṣubḥa dek aġlarım āh-ı seḥerim var dilde

4. Şeb-nem-i eşk ile belki açılur ol ġonca
Bu sebebden niçe biñ nālelerim var dilde

5. Söylemem rāzımı bir kimseye **Naẓmī** ölsem
Sīnemi yar da benim gör nelerim var dilde

150[228] **Ḥarfü'l-lāmelif**

207.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Nūr-ı çeşm-i Muṣṭafā'sın yā Ḥüseyn-i Kerbelā
Cism ü cānı Murtażā'sın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

2. Dest-i aʿdādan çeküp ol Kerbelā'da biñ belā
Ehl-i derde pīşvāsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

3. Yoluña cānlar virenler buldılar Ḥaḳḳ'a vuṣūl
Rāh-ı Ḥaḳḳ'a reh-nümāsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

4. Düşmeniñe ṣad hezārān laʿnet olsun her nefes
Mefḫar-ı āl-i ʿabāsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

5. Ol Ubeydullāh ziyāde laʿnet olsun ṣad hezār
Görmediñ aṣlā vefāsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

6. İbn-i Saʿd'ıñ rūḥ-ı nā-pākine laʿnet dāʾimā
Gördüñ ol cevr ü ezāsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

7. Şimr-i melʿūn üzre olsun laʿnet-i Ḥaḳ dem-be-dem
Yıḳdıġıçün Ḥaḳ bināsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

8. Bī-ḥesāb olsun Yezīd'iñ cānına laʿnet hemīn
Çekdiginiñ içün cefāsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

9. Laʿnet olsun ḥāṣılı her kim ki cevr itdi saña
Bulsun anlar hep belāsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

[228] 148. ve 149. sayfalar boş.

10. Bāb-ı luṭfuñdan bu **Naẓmī** bendeñi dūr eyleme
Ced-be-ced kān-ı ʿaṭāsın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

11. Ẓulmet-i hicrānda ḳoyma el-amān şāhım beni
Sen ki ol nūr-ı Ḫudā'sın yā Ḥüseyn-i Kerbelā

152[229] **Ḥarfü'l-yā**

208.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Vāriṣ-i sırr-ı nebī ḥażret-i Kerrār ʿAlī
Fātiḥ-i genc-i nihān kāşif-i esrār ʿAlī

2. *Lahmüke lahmi* buyurdı seniñ içün Aḥmed
Demüke demi ḫıṭābı saña hemvār ʿAlī

3. *Rūḥuke rūḥi* didi *cismüke cismi* hem de
Bir olup Aḥmed ü Maḥmūd ile muḫtār ʿAlī

4. Cürmüm ʿafv eyle imāmeyn ʿaşḳına olsun şāhım[230]
Ey olan iṣnā-ʿaşer silkine serdār ʿAlī

5. İçmek isterseñ eger āb-ı ḥayāt-ı Kevṣer
Ẕikr ü fikriñ ola **Naẓmī** seniñ her bār ʿAlī[231]

209.

Caʿfer Beg İle Müşterek

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Yād iderdi bülbül-i şeydā gibi dil yārini **(Caʿfer)**
Görmek içün āh iderdi ol gül-i ruḫsārını **(Naẓmī)**

2. Ġonca-i kāmı güşāde eyledi bād-ı emel ***(N)***
Ḥamdülillāh çarḫ-ı dūnuñ seyr idiñ rūzgārını ***(C)***

3. Ḥikmet-i Loḳmān'a ḥācet ḳalmadı şimdengeru ***(C)***
Buldı ṣıḥḥat ḫaste diller göricek dīdārını ***(N)***

[229] 151. sayfa boş.
[230] Vezin kusuru var.
[231] Vezin kusuru var.

4. Yār olup ʿuşşāḳa şimdi gülşen-i ülfetde yār *(N)*
ʿAndelīb-i ḫoş-nevā ḳıldı güzel bīzārını *(C)*

5. **Caʿferī** ḥamd ü s̲enā eyler ne eylerse o şūḫ
Tek şehim ʿarż-ı cemāl it **Naẓmī'**niñ al varını

210.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Seng-i cevriñle begim sāġar-şikest itdiñ beni
Curʿaveş ḫāk-i siyehden daḫı pest itdiñ beni

2. Ārzū-yı ḥasret-i laʿl-i lebiñle sāḳīyā
Güşe-i meyḫānede sāġar-bedest itdiñ beni

3. Baḥs̲-i zülf ü ḫāl-i derdiñ daḥı ṣūret bulmadan
Vaṣf-ı ruḫsārıñ ile āteş-perest itdiñ beni

4. Çeşm-i maḫmūruñ gibi oldum ḫarāb-ender-ḫārāb
Bāde-i zehr-i sitemle şöyle mest itdiñ beni

5. İnkisār-ı **Naẓmī**-i nākāmdan eyle ḥaz̲er
Curʿaveş ḫāk-i siyehden daḫı pest itdiñ beni

211.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ṭoġmadı firkat şebinde göñlümüñ meh-pāresi
Ḳanġı ebr içre nihāndır baḫtımıñ seyyāresi

2. Ey kemān ebrū ṭabībim dīdeler gözler seni
Gün-be-gün artmaḳta dilde tīr-i ʿaşḳıñ yāresi

3. Tāze dāġ açmaḳ mıdır bilmem derūna niyyetiñ
Ey diyen bu derd-i ʿaşḳıñ var cihānda çāresi

4. Ṭabur-ı müjgānı itmişken niçe biñ dil esīr
Bir alay bī-çāreler de zülfünüñ āvāresi

5. Çarḫ-ı kec devrān ider her dem şikeste ḫāṭırım
Şīşe-i ḳalbimde **Naẓmī** seng-i cevr āzādesi

153 212.

Ġazel Berāy-ı Ḫāṭır-ı Meḥemmed Beg
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Aldı ṣayd-ı dil-i sāmānımı kātib güzeli
   Yaḳdı āteşlere bu cānımı kātib güzeli

2. O kalem barmaġı gördükçe bu cānım ditrer
   Yaza mı ḳatlime fermānımı kātip güzeli

3. Mey-i laʿliñden olur ḫaste[232]-dilāna dermān
   Luṭf idüp vir benim iḥsānımı kātib güzeli

4. Ḫaste-i ʿaşḳıñam āh çāre resm ol meded it[233]
   Yazıvir derdime dermānımı kātib güzeli

5. **Naẓmī**veş gülşen-i ḥüsnünde fiġān itsem ʿaceb
   Raḥm ider mi duyup efgānımı kātib güzeli

213.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Vāṣıl-ı sırr-ı rumūzı enbiyāsıñ yā ʿAlī
   Maḥrem-i rāz-ı nihānı Muṣṭafā'sın yā ʿAlī

2. *Lā fetā illa Alī la-seyfe illa Ẕu'l-fekar*
   Şānıña buyruldı sen şīr-i Ḫudā'sın yā ʿAlī
3. Nūr-ı çeşm-i Muṣṭafā'dır ol Ḥüseyn ile Ḥasan
   Vālid-i şāh-ı şehīd-i Kerbelā'sın yā ʿAlī

4. Gelmişem ümmīd-i iḥsān eyleyüp dergāhıña
   Ḳıl ʿināyet dest-gīr-i her gedāsın yā ʿAlī

5. **Naẓmī'yi** vaṣfıñda gūyā eyle ey şāh-ı Necef
   Hem ʿināyet kānı hem baḥr-i ʿatāsın yā ʿAlī

[232] Metinde ḫ harfi ile yazılmış.
[233] Vezin kusuru var.

214.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ḳula iḥsān olamaz ʿaşḳ-ı Ḫudā'dan ġayrı
   Dile maḥbūb olamaz māh-likādan ġayrı

2. Dil esīr oldı meger ʿaşḳ-ı ḳażāya nāgāh
   Var mıdır çāre buña ḥüsn-i rıżādan ġayrı

3. Ẕevḳ-i cennetle ʿazab-ı dūzaḫı diñletdi
   Pek uṣandırdı bizi ṣūfī riyādan ġayrı

4. Ben uṣanmam güzelim cevr-i ġamıñdan ammā
   Līk cāndır uṣanur bunca cefādan ġayrı

5. Dil-i bī-çāreye hem-dem aradım gezdim çoḳ
   Yoġimiş maḥrem aña cām-ı vefādan ġayrı

6. Getür ol bādeyi sāḳī ki odur dāfiʿ-i ġam
   Ḥadd-i ẕātında degil meyl-i ṣafādan ġayrı

7. ʿİllet-i ʿaşḳa niçe çāre arandım **Naẓmī**
   Bulmadım bāde-i gül-çehre-nümādan ġayrı

8. Ġamdan āzād olayım dirseñ eger dārında
   Özge bir bāb arama āl-i ʿabādan ġayrı

154

215.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bir gürūhuz bilmeyiz biz gerçi mey yasaġını
   Tā elest bezminden açdıḳ mestāneler ocaġını[234]

2. Gel güreş ṭutma göñül sen derd ü ġamla ʿārif ol
   Pehlevān iseñ eger al sāḳīniñ ayaġını

3. Ġam metāʿına ḫarīdār eyleyenler cüst-cū
   Buldular anlar hele meyḫāneci çırāġını[235]

[234] Vezin kusuru var.

[235] Ġam metāʿına ḫarīdār eyleyenler cüst-cū/Buldular anlar hele bir mey-ḫāneci çırāġını" vezin gereği "bir kelimesi çıkartılmıştır.

4. Mey-fürūş her bir ḳadeḥde ġam alur neşʾe verir
Beklemez mi ehl-i ġam meyḫāneniñ bucaġını

5. Kim inanur tövbe itsek ʿişrete biz baʿdezīn
Çünki çekdik bir kere serḫoşluġuñ bayraġını

6. Ayaġın baş üzre ḳorsa çoḳ degildir sāḳīniñ
Her ḳadeḥde **Naẓmī**'ye būs itdirir dudaġını[236]

216.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Derd-i ʿaşḳıñ yer idüp sīnedeki cān gibi
Ṣaḳlarım sīnede ʿaşḳıñ seniñ īmān gibi

2. ʿAşḳıña parladalum biz bize mey ṣun sāḳī
Parlasun meclis-i mey mihr-i dıraḫşān gibi

3. Olsun Allāh içün ey āh birāz ṣabr eyle
Göklere çıḳma müdām āh-ı yetimān gibi

4. Ġam-ı eyyāmı ferāmūş idelim bir kerre
Baḫt-ı ḫ̲ᵛābīde uyan şemʿ-i şebistān gibi

5. Biz de bir gün görelim sāye-i ruḫsārıñda
Ṭutma ey mihr-i cihān ḫasteñi pinhān gibi

6. Reng-i elvān görünür sīnede dāġ-ı hicriñ
Seyr it ey ġonca-dehen ʿayn-i gülistān gibi

7. Ḥālim işʿār ile işʿāra mecālim yoḳdur
Ḫastayım derdiñ ile şöyle ki bī-cān gibi
8. **Naẓmīyā** şāʿir-i muʿciz-eser-i devrānsıñ
Ḥāfıẓ ü Şevket ü Ṣāʾīb ile Ḥassān gibi

9. Bilmezem ḫavf ü recā gerçi ki ben dāreynde
Dest-gīrim var iken ol şeh-i merdān gibi

[236] Derkenarda kırmızı mürekkep ile yazılmıştır.

217.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Tīġ-ı ġamzeñ şöyle ḳıldı şerḥa şerḥa sīnemi
   Lāle-zāra döndürüp bu sīne-i bī-kīnemi

2. Ey kemān ebrū müjen tā levḥ-i cāna ṣaplanup
   Rīze rīze eyledi yek-pāre dil āyīnemi

3. Bir naẓarda ol merāmı çeşm-i şūḫuñ ey perī
   Ġāret itdi cevher-i ʿaḳl [u] dil-i gencīnemi

4. Sāz u ney maḥbūb u mey ẕevḳ-i medāʾiḥdir baña
   Şevket-i şāhāne virmem ʿādet-i dīrīnemi

5. Genc-i naẓmı **Naẓmī** buldum genc-i dilde şimdi ben
   Māl-ı Ḳārūn'a degişmem bir pulu ḫazīnemi

6. Bende-i āl-i ʿabāyım bes baña köhne ʿabā
   Aṭlası çarḫa degişmem ḫırḳa-yı peşmīnemi

155

218.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Kimler aġlar baña dū-dīdelerimden ġayrı
   Dile hem-dem bulamam eşk-i terimden ġayrı

2. Zehr içer ḳan yutarım gūşe-i ġamda tenhā
   Sırrıma maḥrem olan yoḳ kederimden ġayrı

3. Gülşen-i ẕevḳiñ ʿaceb bülbüli mi yoḳ anda
   Bir ṣadā gūş idemem nālelerimden ġayrı

4. Bir acır mı bulunur şu benim aḥvālime āh
   Cigerimde bulunan yaralarımdan ġayrı

5. Kim verir şāhid-i mażmūnuma bir böyle ḥasen
   Naẓmīyā ḫāme-i muʿciz-eserimden ġayrı

219.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Sözde sābit-ḳadem ol āyet-i tebcīl gibi
   Nesḫ ü taḥvīli ḳabul eyleme incīl gibi

2. Çünki maḳbūl olamaz eylemeyen ʿahde vefā
   Ḳāʾim ol ḥaşre degin sūre-i tenzīl gibi

3. Ḳapılup ṣūrete aldanma ṣaḳın sīrete baḳ
   ʿĀrif-i rind-i cihān ol merdüm-i tebdīl gibi[237]

4. Zülf-i dildārla miyānınıñ ʿaceb farḳı nedir
   İnceden ince ḥesāb olsa eger ḳıl[238] gibi

5. Tek ü tenhā ḳalup eyvāh Fırāt Nehri'nde
   Eşk-i çeşmim aḳıdup ṣubḥ u mesā seyl gibi

6. Düşeli **Naẓmī** cüdā āh Sitanbuldan āh
   Gelür her sāʿati bu göñlüme bir yıl[239] gibi

220.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Dūd-ı āhım geçecekdir giderek nüh-ṭāḳı
   Āteş-i ḥasret-i dil böyle ḳalursa bāḳī

2. Nār-ı hicrānına yanmaz idüm ol meh-rūnuñ
   Āh eger ḥüsnü gibi olsa güzel aḫlāḳı

3. Belki yıldız ḳadar ʿāşıḳları vardur o mehiñ
   Yalıñız ben degilim ol güzeliñ müştāḳı

4. Ḳalmasun ḫāne-i dilde ḫas u ḫāşāk-ı elem
   Sil süpür gerd-i dili bāde virüp ey sāḳī

5. Benim ol şāʿir-i sencīde-maḳāl ey **Naẓmī**
   Şiʿrimiñ ṣıytı n'ola ṭutsa bütün āfāḳı

[237] Vezin kusuru var
[238] Türkçe kelimede med yapılmış.
[239] Türkçe kelimede med yapılmış.

164[240] 221.

Müseddes-i Taẕmīn-i Beyt-i Neş'et
[Mütekerrir Tesdis]
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

I.

Meded Allāh baña kim yārime aġyār oldum
Varup aġyāra tek-ā-pūy iderek yār oldum
Gerçi bu derd ile hem-rāhıma da yār oldum
Ben de cān ile cihāndan daḫı bīzār oldum
Merḥamet eyle efenim hele nāçār oldum
Ṣabrı güç çāresi güç derde giriftār oldum

II.

Baña raḥm eylemedi yār-ı sitemger muʿtād
İtmedi bu dil-i vīrānemi bir kez ābād
Künc-i ġamda iderem nāle vü āh ü feryād
Çarḫ-ı dūne uyup ol ẓālim ider mi imdād
Merḥamet eyle efenim hele nāçār oldum
Ṣabrı güç çāresi güç derde giriftār oldum

III.

Aġlayup vaṣla recā itmedi kār ol şāha
Nideyim mertebesi pek yücedir ol māha
Buña cān mı ṭayanur buncaleyin āh vāha
İki dünyāda benim ḳaldı işim Allāha
Merḥamet eyle efenim hele nāçār oldum
Ṣabrı güç çāresi güç derde giriftār oldum

IV.

Ẓāhir olmaz nideyim āteş-i ʿaşḳ-ı pinhān
Cigerim itmededir senc-i miḥende büryān
Ḥālimi bilse eger kāfir olur ehl-i īmān
Neş'et'iñ beytini **Naẓmī** ideyim vird-i zebān
Merḥamet eyle efenim hele nāçār oldum
Ṣabrı güç çāresi güç derde giriftār oldum

[240] 156., 157., 158., 159., 160., 161., 162. ve 163. sayfalar boş.

222.

[Mütekerrir Müseddes]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

I.

Leşker-i ġamla göñül mülkü ḫarāb oldı bu şeb
Cism ü cān dūzaḫ-ı derd içre ʿaẕāb oldı bu şeb
Aḫter-i şād-ı felek zīr-i seḥāb oldı bu şeb
Eşk-i firḳatle felek keʾsi pür-āb oldı bu şeb
Gözlerim yaş-ı firāḳ ile şarāb oldı bu şeb
Senc-i miḥnetde ciger yandı kebāb oldı bu şeb

II.

Ne tükenmez feleğiñ cevr ü cefāsı varmış
Be ne bitmez zen-i dünyāniñ edāsı varmış
Kim görüp kimler işitmiş ki vefāsı varmış
Nūşı nīş oldı baña zehr-i belāsı varmış
165 *Gözlerim yaş-ı firāḳ ile şarāb oldı bu şeb*
Senc-i miḥnetde ciger yandı kebāb oldı bu şeb

III.

Aġlamaḳdan Ḳızılırmaġ'a dönüp dīdelerim
Dehr-i seylāba virüp cūşiş ile eşk-i terim
Hicr ü ġamla bilemem neydügi şām u seḥerim
Söylesem dilde daha gör nelerim var nelerim
Gözlerim yaş-ı firāḳ ile şarāb oldı bu şeb
Senc-i miḥnetde ciger yandı kebāb oldı bu şeb

IV.

Ṣadef-i dilde tükenmez ne güherler vardır
Cevr ü firḳatle göñülde niçe ġamlar vardır
Naẓmī'nıñ mülk-i dilinde ne elemler vardır
Ḳadeḥ-i devr-i felekde niçe semler vardır
Gözlerim yaş-ı firāḳ ile şarāb oldı bu şeb
Senc-i miḥnetde ciger yandı kebāb oldı bu şeb

223.

Dīger

[Mütekerrir Müseddes]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

I.

Bu bezme gelme ey zāhid bizimle bir dem olmazsın
Kelām-ı ʿārif-i Ḥaḳḳ'ı işidüp maḥrem olmazsın
Varup bir kerre erbāb-ı kemāle hem-dem olmazsın
Hemān öz lāfıña mecbūr olursın ebsem olmazsın
Saña her meclisinde söylesem de mülzem olmazsın
Degil kürsīye vāʿiẓ ʿarşa çıḳsan ādem olmazsın

II.

Oturduñ mı ʿaceb bir kez gelüp bu bezm-i rindāna
Naẓar ḳıldıñ mı bir kerre kemāl-i kāmil insāna
Ḳulaḳ ṭutduñ mı hīç āyā kelām-ı ehl-i ʿirfāna
Gezersin serserī her dem nedir bu ṭavr-ı bīgāne
Saña her meclisinde söylesem de mülzem olmazsın
Degil kürsīye vāʿiẓ ʿarşa çıḳsan ādem olmazsın

III.

Muḥabbet bādesin içmek saña çünki ḥarām oldı
Neden yā Kevs̲er ü ġılmān ile cennet merām oldı
Riyā seccādesinde tesbīḥ ü esmāda tām oldı
Seniñ ol nāzenīn ʿömrüñ riyā ile ḫitām oldı
Saña her meclisinde söylesem de mülzem olmazsın
Degil kürsīye vāʿiẓ ʿarşa çıḳsan ādem olmazsın

IV.

Behiştiñ bābını setr eylediñ serv-i nevālarla
166 Dūzaḫ miftaḫını aldıñ ele dürlü edālarla
Derūn-ı ḫalḳı hep āteşlere yaḳdıñ riyālarla
Uṣandırdıñ ḳamu ḥalḳı kelām-ı nā-sezālarla
Saña her meclisinde söylesem de mülzem olmazsın
Degil kürsīye vāʿiẓ ʿarşa çıḳsan ādem olmazsın

V.

Kerem ḳıl zāhidā virme gelüp bu meclise kesret
Muḥabbet bezmine cismiñ virir ṭaġlar gibi siḳlet
Saña lāyıḳ bu bezm içre bulunmaz ḥāṣılı ṣoḥbet
Bu meclisde yeriñ yoḳdur seniñle itmeyüz ülfet
Saña her meclisinde söylesem de mülzem olmazsın
Degil kürsīye vāʿẓā ʿarşa çıḳsan ādem olmazsın

VI.

Iraġ ol bizden ey münker budur saña sözüm tekrār
Muvāfıḳ āşinā içre ne lāzım sen gibi aġyār
Kelāmım cān ile diñle saña bu ṭoġrıca güftār
Ḥaḳīḳat ḥālini **Naẓmī** mükerrer eyleyüp işʿār
Saña her meclisinde söylesem de mülzem olmazsın
Degil kürsīye vāʿẓā ʿarşa çıḳsan ādem olmazsın

224.

Müseddes-i Tażmīn-i Beyt-i Ḫākī
[Mütekerrir Tesdis]
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

I.

Gözi çıḳsun güzelim kākülüne göz dikeniñ
Çıḳdı başdan diyerek ḳatline fetvā vireniñ
Şāneveş çāk ola cismi aña eller süreniñ
Boynı cellād eline gelsün anı ḳaṭʿ ideniñ
Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ʿömri kesülsün keseniñ

II.

Kimki miḳrāżı seniñ kākülüne gördi revā
Urula gerdenine tīġ-ı ḳażā gerçi sezā
Allāh Allāh ne belādır ne ḳażādır bu ḳażā
Buña *Ḫallāḳ* daḫı göstere mi rūy-ı rıżā
Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ʿömri kısalsun keseniñ

III.

167 Gül-i ruḫsārıña zillet viren ol ḳākül idi
Kākülüñ ġonca ruḫuñ üstüne berg-i gül idi
Berg-i gül sāde degil sebzece bir sünbül idi
Sünbül-i zülfüñe gül rūyuña dil bülbül idi
Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ʿömri kısalsun keseniñ

IV.

Ne zamānda gelür eyvāh o ḫūb-rū yerine
Bāġ-ı ruḫsārda sünbül bite gīsū yerine
Şimdi yeller esiyor zülf-i semen-bū yerine
Āh-ı āşıḳ uzayor kākül-i dil-cū yerine
Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ʿömri kısalsun keseniñ

V.

ʿÖmrüm olduḳça eger nefred idersem yeridir
Āteşī āhım ise ṭaġları billāh eridir
Tīzdir tīġ-ı zebānım ki ḳażā ḫançeridir
Ẓālimiñ ḳanını dökmekde belā neşteridir
Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ʿömri kısalsun keseniñ

VI.

Düşürüp āşıḳ-ı bī-çāreleri birbirine
Dilerim ānı Ḫudā'dañ ki yüz üzre sürine
Zülfini ḳaṭʿ ideni kesmeli kāfīr yerine
İtdigin bulsun urulsun da ḳażā ḫançerine
Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ʿömri kısalsun keseniñ

VII.

Berg-i ḥüsniñ bulup eyvāh bu demlerde ḫazān
Sāde ruḫsārıña ḳaldım hele şimdi ḥayrān
Naẓmīyā çāre nedir olmadan özge giryān
Māṭlaʿ-ı **Ḫākī'**ye bārī ideyim vird-i zebān
Ḳurusun elleri miḳrāżı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ʿömri kısalsun keseniñ

171[241] **Muḫammesāt**

225.

[Muhammes]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

I.

Bir cemāl-i şāha biz ḥayrān olan Bektāşiyüz
Men ʿaraf esrārına ʿirfān olan Bektāşiyüz
ʿĀlem-i vaḥdetde çün merdān olan Bektāşiyüz
Kişver-i ʿaşḳa bugün sulṭān olan Bektāşiyüz
Şāh-ı ʿaşḳa bende-i fermān olan Bektāşiyüz

II.

Mülk-i ʿaşḳı şāh-ı ʿaşḳ itdi bize iḥsān u cūd
Ol gürūhuz biz bu vaḥdet tekkesinde yek vücūd
Ṣūr-ı İsrāfīl-dehānız nefrimizdir yā Vedūd
Biz bu pāzār içre çün ṣarf eyleyüp eşk-i nuḳūd
Vaṣl-ı yāre ol sebeb şāyān olan Bektāşiyüz

III.

Ḥażret-i Ḥünkār Ḥācī Bektāş güli dirler bize
Bāġ-ı esrār-ı ḥaḳīḳat bülbüli dirler bize
Bü'l-ʿacāyib maẓharı nād-ı ʿAlī dirler bize
Maẓhar-ı esrār-ı Ḥaḳḳ'ız çün velī dirler bize
Her cihetle sırr-ı Ḥaḳḳ'a kān olan Bektāşiyüz

IV.

Çün şarāb-ı lā-yezālī baḫş olundu ādeme
Nūş idüp ol cāmı biz de vāṣıl olduḳ bu deme
Mest olup mestāne geldik bezmgāh-ı ʿāleme
Naẓmīyā esrārımız fāş itmeyüz nā-maḥreme
Biz bu ḥāl ile ʿulüvv–i şān olan Bektāşiyüz

226.

Muḫammes-i Taẓmīn-i Mıṣraʿ

[Mütekerrir Muhammes]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

I.

Zülfüñi māh-ı cemāliñde niḳāb istemedim
Gün yüzüñ böylece ben zīr-i seḥāb istemedim
Çeşmimi derdiñ ile böyle pür-āb istemedim

[241] 168., 169. ve 170. sayfalar boş.

Cismimi āteş-i firḳatle ḫarāb istemedim
Ben şarāb istedim ey şūḫ kebāb istemedim

II.

Ḫaste-i derd-i ġamı ʿaşḳa ararken dermān
Göricek ḥüsniñi sāḳī saña oldum ḥayrān
Sen ise nār-ı ġamıñla beni itdiñ sūzān
Sīḫ-i miḥnetde ciger oldı miṣāl-i büryān
Ben şarāb istedim ey şūḫ kebāb istemedim

III.

Yoġimiş sende vefā ey gül-i nāzik bedenim
Ḫār-ı zār-ı elemiñ ḳılmada yāre bu tenim
Lebiñ emmek emelinde gezinürken dehenim
Nār-ı ġamla cigerim āh kebāb oldı benim
Ben şarāb istedim ey şūḫ kebāb istemedim

IV.

172 Açdı tīr-i nigehiñ sīneme yüz biñ yāre
Ey kemān ebrū ciger olmada pāre pāre
Derdine çāre aramaḳda dil-i bī-çāre
Yoġimiş bādeden özge aña hīçbir çāre
Ben şarāb istedim ey şūḫ kebāb istemedim

V.

Ey kemān ebrū meded yoḳ mı dil-i sūzāna
Oḳ gibi tīr-i müjeñ geldi dikildi cāna
Naẓar it derd ile çeşmimden aḳan al ḳana
Sīḫ-i miḥnetde ciger döndi bu şeb büryāna
Ben şarāb istedim ey şūḫ kebāb istemedim

VI.

Lebiñ emmek emelim söylemege ʿār itdim
Yanaraḳ yaḳılaraḳ derdimi iẓhār itdim
Hele biñ şermile ḥālim saña işʿār itdim
Şimdi bu mıṣraʿı **Naẓmī** ḳatı efkār itdim
Ben şarāb istedim ey şūḫ kebāb istemedim

227.

Taẖmīs-i Ġazel-i Perverī Beg

[Tahmis]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

I.

Şāh-ı ʿaşḳa bende-i fermān olan Bektāşiyüz
Rāh-ı ʿaşḳa hādī-i burhān olan Bektāşiyüz
Derd-i ʿaşḳa biz bugün dermān olan Bektāşiyüz
ʿİyd-i ʿaşḳa cān ile ḳurbān olan Bektāşiyüz
Mülk-i ʿaşḳa ʿaşḳ ile sulṭān olan Bektāşiyüz

II.

ʿĀşıḳ-ı ḥayrān olan bī-çāreler gelsün berü
Derd ile giryān olan bī-çāreler gelsün berü
Ṭāleb-i dermān olan bī-çāreler gelsün berü
Ḫaste-i hicrān olan bī-çāreler gelsün berü
ʿİllet-i ʿaşḳa bugün Loḳmān olan Bektāşiyüz

III.

ʿUḳdemize ḫāriciñ ṭaʿnı ile gelmez ḫalel
Biz rıżā-yı ḫodimiz ile alup mürşidden el
Ḫıżr u ʿĪsā daḫı eñ ednāmıza olmaz bedel
Biz ʿaṭā-yı şāh-ı merdānız cihāna tā ezel
Ġāfiri'ẕ-ẕenb olmaġa şāyān olan Bektāşiyüz

IV.

Nuṭḳ-ı Ḥaḳḳ'ı tā ezelden çünki biz güş eyleyüp
Vaʿd-i vuṣlatla dem-ā-dem göñlümüz ḫoş eyleyüp
Curʿa-i vaḥdetle deryā-dil olup cūş eyleyüp
Cām-ı vaslı ʿahd-i mīs̱āḳında[242] biz nūş eyleyüp
Tā o demden dem-be-dem mestān olan Bektāşiyüz

173 V.

Çün ʿanāṣır ṭonı içre ẕātın[243] Ḥaḳ pinhān ider
ʿĀrif-i ḥaḳ olan[244] Ḥaḳḳ'ı kendi de seyrān ider
Naẓmīyā bu cilve çoḳ ʿākilleri ḥayrān ider
Ten libāsın **Perverī** tezyīn içün devrān ider
Devr içinde maṭlabı seyrān olan Bektāşiyüz

[242] Metinde sin (س) harfi ile yazılmıştır.
[243] Vezin kusuru var.
[244] Vezin kusuru var.

228.

Taḫmīs-i Ġazel-i Dīger Perverī Beg

[Tahmis]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

I.

Vāṣıl-ı ʿayn-ı cemim meydānıma Hū üflerim
Cān gözüyle gördigim cānānıma Hū üflerim
Dāʾimā bu ẕikr ile iḳrārıma Hū üflerim
Nefr-i dildār-ı dehānım şānıma Hū üflerim
Lā vü illādan geçüp her ānıma Hū üflerim

II.

Levḥ-i dilde Ḥaḳ kemal-i rabṭı mesṭūr olmada
Göñlüm içre ʿaks-i ḥüsn-i yār pür-nūr olmada
Bunca şevḳile göñül memnūn u mesrūr olmada
Nefrim içre Hū ṣadāsı ʿāleme ṣūr olmada
Her demüm iṡbāt idüpdür cānıma Hū üflerim

III.

Mülk-i dünyā Ḥaḳ'la ḳaʾim oldıġıñ fehm eyledim
Bezm-i ʿuḳbā Ḥaḳ'la ḳaʾim oldıġıñ fehm eyledim
Pest ü bālā Ḥaḳ'la ḳaʾim oldıġıñ fehm eyledim
Her bir eşyā Ḥaḳ'la ḳaʾim oldıġıñ fehm eyledim
Bu sebebden her nefes her yanıma Hū üflerim

IV.

Arzū eylerdi göñül ol ġonca-i nāzik gülü
Bezm-i vaṣlına irişdi ḥamd ola cān bülbülü
Ḳıblegāh ım secdegāh ım vech-i māhımdır belī
ṡemme veccullāhdan itme sāḳīyā maḫmūr dili
Öyle mestim dīde-i mestānıma Hū üflerim

V.

Āferin ʿirfānına merd-i muḥibb-i Ḥaydarī
Ḫāme-i muʿciz-beyānından aḳıtdı Kevṡeri
Diñle ***Naẓmī*** baḳ ne der ol bezm-i ʿirfān serveri
Hep ṭolu vir sāḳīyā ḳansun şarāba **Perverī**
Ṣunduġuñ cām-ı ṣafā iḥsānıma Hū üflerim

229.

Taḫmīs-i Ġazel-i Caʿfer-i Ṣādıḳ Beg

[Tahmis]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

I.

Kim düşerse cāh-ı ʿaşḳa bilmesün cānıñ leẕīẕ[245]
Sīneye çeksin de bilsün cevr ü cānānıñ leẕīẕ
Āteş-i ʿaşḳıyla yanmaḳ gerçi kim añın leẕīẕ
Ey göñül meydān-ı ʿaşḳda bilmeyen cānıñ leẕīẕ
Añladı cānından özge cevr-i ḫūbānıñ leẕīẕ

II.

Mest-i rind-i ʿaşḳa ṣor meyḫāne ḳadrin şöyle kim
Laʿl-i nābıñ hep bilür mestāne ḳadrin şöyle kim
Bilmese cān mı virir cānāna ḳadrin şöyle kim
Ḥālet-i vaṣlın bilen pervāne ḳadrin şöyle kim
Öz vücūduñ maḥv ider çün şemʿ-i sūzānıñ leẕīẕ

III.

Ġonca-i ümid açılsa aġlamazdı ʿandelīb
Gülşen-i ḥüsnünde yāriñ ḫaste dil merd-i ġarib
Laʿliñ emmek āh kim ḫaste dile olsa naṣib
Āb-ı ḥayvān istemez bīmār-i hicrānıñ ṭabīb
Būsegāh -ı ġabġabından derde dermānın leẕīẕ

IV.

Bāde-i ʿaşḳıñ baña sen tā ṣunaldan sāḳīyā
Mest ü ḥayrān eylediñ cān u dilim ser-tā be-pā
İtdiğiñ luṭfuñla var ol sevdigim sen dāʾimā
Bir ʿaceb mest eylediñ gitmez ḫumārım dil-rübā
Sevdigim biñ nāz ile bir cām-ı iḥsānıñ leẕīẕ

V.

Çoḳ zamān ʿaşḳıñla yandı āteşe ammā nihān
Ḥāl-i zārıñ itmedi **Naẓmī** saña keşf ü beyān
Gerçi kim esrār-ı ʿaşḳdır herkese olmaz ʿayān
Añlaşılmaz ḥālet-i ʿaşḳıñ ṣafāsı bir zamān
Leyl-i firḳat **Caʿferī** cānāna giryānıñ leẕīẕ

[245] Nazal ne kullanılmış üçüncü şahısta.

230.

Dīger Taḫmīs-i Ġazel-i Caʿfer Beg

[Tahmis]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

I.

Dil-i şeydā kim ey ġonca seniñçün āh u zār eyler
Fiġān ü nāle ü āhı dem-ā-dem ṣad hezār eyler
Sirişk-i cismimi derdiñ miṣāli cūy-bār eyler
Beni bir hicre ḳoyduñ kim firāḳıñ cāna kār eyler
Bu āteşdir yanar göñlümde sulṭānım ḳarār eyler

II.

Gözüm nūrı seni benden felek böyle ıraġ itdi
Bu ḫaste ʿāşıḳ-ı zāra heme ẕevḳi yasaġ itdi
Bu firkat āteşi cismim miṣāli bir çırāġ itdi
Şerār [u] dūd-ı āhım sīnemi pür-dāġ dāġ itdi
Āyā göñlüm ṭabībi göñlümü kimler tımār eyler

175 III.

Seniñ gibi vefā-pīşe felekde var mıdır āyā
Ki bir luṭf-ı nigāhıñla olur mürde-dilān iḥyā
Dilinde vird idüp bu mıṣraʿı oḳur dil-i şeydā
Seni cümle küdūrāt-ı cihāndan ḥıfẓ ide Mevlā
Duʿāyı neylesün üftāde her leyl ü nehār eyler

IV.

Rehā olmaḳ dimāġ-ı dil o zülf-i ḫoş būdan güçdür
Göñül murġı ḫalāṣ olmaḳ o dām-ı gīsūdan güçdür
Ṣaḳınmaḳ tīr-i ġamzeñden kemān ebrūdan güçdür[246]
Taḥammül ḥasret-i tīġ-i nigāha ḳarşudan güçdür
Anuñçün bād-ı güc ʿāşıḳ senā-yı iḫtiḳār eyler

V.

ʿĀşıḳlar rāh-ı dil-bere sirişkini revān eyler
Viṣāl-i müjde-i yāre fedā-yı baş u cān eyler
Güzeller ʿāşıḳa gerçi cefāyı her zamān eyler
Cefā-yı dil-bere māʾil dil-i ʿāşıḳ fiġān eyler
Dil-i āzāde kim saʿy eyler āşıḳ inkisār eyler

[246] Vezin kusuru var.

VI.

Bilürsün ey perī-peyker saña cān ile meyyālim
Baña raḥm eyle inṣāf it n'ola ey ruḫları alım
Seniñ ʿaşḳıñla ey şāhım perīşān oldu aḥvālim
Bu demde dād ider feryādıma kim ki bilür ḥālim
Niçün imdād-ı müşkilim bilenler tārumār eyler

VII.

Seniñ ʿaşḳıñ sīnesinde miṣāl-i cānı ʿuşşāḳıñ
Ne deñlü yansa da nāra dil-i sūzānı ʿuşşāḳıñ
Belāya ṣabr ider **Naẓmī** odur merdānı ʿuşşāḳıñ
Bu pāzār-ı muḥabbetde budur erkānı ʿuşşāḳıñ
Taḥammül eyleyüp her cevre **Caʿfer** iftiḫār eyler

231.

Dīger Taḫmīs-i Ġazel-i Caʿfer Beg
[Tahmis]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

I.

Sen gibi bir kimse şāh-ı mülk-i bī-dād olmamış
Dil vīrānı bir kesiñ sāyeñde bünyād olmamış
Ben gibi derdiñle ẓālim kimse berbād olmamış
Çeşm-i āhūlar gibi ʿālemde cellād olmamış
Dām-ı gīsūlar gibi cān içre ṣayyād olmamış

II.

Gönlümü aldı ezelden bir şeh-i[247] ʿāli cenāb
İtdigi cevr ü cefāyı bir kerre itmez ḥesāb
Öyle şūḫa meyl iden çekmekdedir dāʾim ʿaẕāb
ʿĀşıḳıñ maʿmūr olan dil mülkini ḳıldı ḫarāb
Böyle derde dūş olan maʿmūr u ābād olmamış

176 III.

Çoḳ ḫumār-ı ḥasretin çektim o şīrīn lebleriñ
Telḫ-kām itdi beni āḫir o laʿl-i aḫmeriñ
Şāh olur mı emrine rām ʿāşıḳ-ı kemterleriñ
Çeşm-i daʿvā-yı uluhiyyet ider bir dil-beriñ
Bu belāya ḳayd olan dīvāne āzād olmamış

[247] Tamlama belirtme durum eki ile gösterilmiş.

IV.

Ey gönül huşyār isen ger durma ḥīç gam-ḫāneden
ʿĀrif-i rindān olanlar çıḳmadı meyḫāneden
Kesb-i ẕevḳ itsün dimaġın naʿra-i mestāneden
Dūş olan sevdā-yı Leylā'ya tehī peymāneden
Mest olup kūhsār-ı Şīrīn üzre Ferhād olmamış

V.

Naẓmīyā ḫasta idim derd u ġam-ı dildārdan
Bu gice maḫfī bulup yāri hele aġyārdan
Çoḳ teşekkī eyledim ḥāl-i dil-i āzārdan
Nūş idüp cām-ı ṣafāyı lāle-yi ruḫsārdan
Ḥālimi taṣvīre **Caʿfer** kimse Bihẕād olmamış

232.

Taḫmīs-i Ġazel-i Neş'et Üstād
[Tahmis]
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

I.

Nār-ı ʿaşḳıñla göñül çekmede ḥasret yandı
Dil ü cānımda bu şeb şuʿle-i firḳat yandı
Olmadı ẕerrece ʿaşḳ ehline ḥürmet yandı
Allāh Allāh ne bu āteş ki fütüvvet yandı
Ne fütüvvet dil ü cān ʿaşḳ [u] muḥabbet yandı

II.

O meh ʿāşıḳlar ile hem ʿāzim-i bāg olsun
Bezm ammā o seg aġyāra yasaġ olsun
Raḳībiñ ḳalbine bu derd işidüp dāġ olsun
Ḫānumān yandı ise dostlarım ṣaġ olsun
Didim ammā ki figān germī-i ülfet yandı

III.

Niçe bir āteş-i ʿaşḳa cigerim yana meded
Baḥr-i ġamda dil u cānım döne büryāna meded
Ḥāl pek müşkil eger itmese cānāna meded
Āb-ı çeşmim eyleyim sīne-i sūzāna meded
Merḥamet ḫāne ḫarāb oldu ki şefḳat yandı

IV.

Sāḳī-i dehr-i şikest eyledi peymānemizi
Felek işkeste idüp bu dil-i dīvānemizi
Künc-i ġamda çekeriz biz ġam-ı cānānemizi
Ne arar var ne ṣorar ḫāṭır-ı vīrānemizi
Ṣanki ʿālemde hemān luṭf u mürüvvet yandı

177 V.

Dil-i sūzānıma raḥm eylemedi cānānım
Niçe ṣabr eyleyim āteşlere yandı cānım
ʿ Arżuhālim kime taḳdīm ideyim sulṭānım
Niçe ʿarż eyleyeyim ḥāl-i dil-i sūzānım
Ḫurde-i dāniş ü endīşe ü fikret yandı

VI.

Fikr-i vaṣlıñla gelüp ʿaḳl u dile ḥayrānlıḳ
Dimedim yetdi begim buncalayın giryānlıḳ
Vaʿd-i cān eyledigim vuṣlatıña merdānlıḳ
Ey ne ḫoş denk perīşānıma sergerdānlıḳ
Demidir neyleyim eyvāh ki ḥayret yandı

VII.

Söylerim gerçi bu vādīde ṣorarlarsa baña
Kim arar ġurbet u miḫnetde ḳalınca ednā
ʿAşḳ ile **Naẓmī** ʿaceb eyledi mi ʿazm-i beḳā
Cüst-cū itmediler dimediler vāveylā
Āteş-i firḳat ü ḥasret ile **Neş'et** yandı

233.

Taḫmīs-i Ġazel-i Āgāh Efendi

[Tahmis]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

I.

Māh-ı nev-āsā o meh ḳāş-ı hilāliñ gösterir
Zühre şerm eyler nedem rūyında ḫālin gösterir
Ṣubḥ-ı maşrıḳ ṣanma kim ruḫsār-ı alın gösterir
Gün gibi ol mihr-i pür-enver cemālin gösterir
Çün gelür gīsū-yı şeb-rengi zevālin gösterir

II.

Mest-i nāzım her ḳaçan bālin-i nāza yaslanur
Bir yatur avdur deyu zülfüne çoḳlar baġlanur
Teşne-dil bī̇çāreler bu mekr ile hep aldanur
Laʿl-i nāb üzre gören enguşt-i semī̇nin ṣanur
Bir Ḫıżır'dır çeşme-i āb-ı ẕülālin gösterir

III.

Vaṣf-ı ḥüsnüñ sevdigim yüz biñ ḳadar meddāḥı var
Bulmadı evṣāf-ı ḫāliñ ḥālā bir yerde ḳarar
Yoḳdur[ur] taʿrī̇fe ḥācet gün gibi bu āşikār
Var mı olmuş nāʾī̇l-i itmām vaṣf-ı ḥüsn-i yār
Mebḥaṣ-ı zülfünde elbet ḳī̇l u ḳālin gösterir

IV.

Rāz-ı ʿaşḳdır fāş olunmaz miḥr [u] meh nā-maḥreme
Ẕevḳ [u] şevḳ [u] rāḥatı tebdī̇l idersen de ġama
Tī̇r-i ʿaşḳıñ yāresi muḥtāc degildir merheme
Baḳdıġın şol ġamzeniñ ṣanma tehī̇dir sī̇neme
Hem-dem-i dildir anıñçün ḥasb-i ḥālin gösterir

178

V.

Var mecaz-ı ʿaşḳ ile daʿvāda bāżı nev-heves
Ṣanki Mecnūn'dur reh-i Leylā'da bāżı nev-heves
Çoḳ bulunur gerçi bu sevdada bāżı nev-heves
ʿArż-ı şiʿr eyler der-i üstāda bāżı nev-heves
Gūyiyā ʿaḳlınca kālā-yı kemalin gösterir

VI.

Ḥasret-i ḳaddiñ ile ey ġonca-i nāzik-beden
Sūzen-i fikr eyle cism-i pāke pirāhen diken
Şiʿr ile mümtāz olur dirler aña çün ehl-i fen
Mālik-i mülk-i maʿāni ṣāḥib-i genc-i süḫan
Silk-i cevher gibi alay-ı ḫayālin gösterir

VII.

Ḳaṣr-ı nāz üzre oturmuş sevdigim ol nāzenīn
ʿArż-ı dīdār eylemez ʿuşşāḳına ol meh-cebīn
Ḥasret-i şevḳ-i ruḫıyla **Naẓmī** şeydā-dil ḥazīn
Lāne-i ḳāf-ı emel **Āgāh** pek bālā-nişīn
Ṣanma ʿanḳā-yı ḳader bāl-i viṣālin gösterir

234.

Muḫammes
[Mütekerrir Muhammes]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

I.

Ṣanmañız bed-kūy-ı zāhid sūz-nāk eyler beni
Ġamze-i ḫūn-rīz-i dil-ber çāk çāk eyler beni
Devr iden bezm-i edebde bāde ḫāk eyler beni
Bāde-i cām-ı muḥabbet pür ü pāk eyler beni
Ġamdan olmam ḳorḳarım kim ʿār helāk eyler beni

II.

Çün ezelden ġam türabıyla binā olmuş beden
Rūzgārıñ mihnetinden ġam yemek aña neden
Ṭaġlarca bār-ı firḳat çekmede bu cān u ten
Meʾlūf olmuş tīġ-i gerdūn ile çāk olsamda ben
Ġamdan olmam ḳorḳarım kim ʿār helāk eyler beni

III.

Aḫter-i maḳṣūdum olmuş ebr-i mihnetde nihān
Çünki bildim itmezem geçerdi gerdūndan fiġān
Ṭoġrısı ben idemem beyhūde gözyaşım ziyān
Sen buña ister inanma sevdigim ister inan
Ġamdan olmam ḳorḳarım kim ʿār helāk eyler beni

IV.

Ger ṣorarlarsa ya bu efġānıña neymiş sebeb
Māh-ı mātemde zārıñdan ʿāciz oldı ʿālem hep
Naẓmīyā vir bu cüdāyı ġayrı var ol beste-leb
Az figānımdır bu māh içre bana cürm-i edeb
Ġamdan olmam ḳorḳarım kim ʿār helāk eyler beni

179 235.

Taḫmīs-i Ġazel-i Perverī Beg

[Tahmis]

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün]

I.

Zāhidler ile meclis-i ülfetden uṣandıḳ
Ol berd-nevālar ile ṣoḥbetden uṣandıḳ
Düşdük nidelim ġurbete miḥnetden uṣandıḳ
Yā Rab bize raḥm eyle bu ġurbetden uṣandıḳ
Seyr eyledik āyīne-i ʿibretden uṣandık

II.

Minnet ile ṣahbāda telezzüz bulamaz dil
Yārsız hele bir cāda telezzüz bulamaz dil
Nūş itme eger bāde telezzüz bulamaz dil
Ol cām-ı muṣaffāda telezzüz bulamaz dil
Hem bezm-i muḥabbetdeki ʿişretden uṣandıḳ

III.

Ey baḫt-ı siyeh yoḳ mıdır inʿām-ı teneffüs
Ṣubḥunda degil görmedik aḫşām-ı teneffüs
Allāh içün añmaz mısın hīç nām-ı teneffüs
Yoḳ ehl-i muḥabbet görelim cām-ı teneffüs
Nā-ehli ile icrāyı ... uṣandıḳ

IV.

Atdı ʿArabistān'a bizi baḫt-ı siyāh vāh
İstanbul'ı ārzū ideriz cān ile her gāh
Her ʿāṣıḳ-ı ḥasret-keşe imdād ide Allāh
Yok vaḳtimiz eglendirelim göñlümüzi āh
Bir ʿāleme düşdük ki muḥabbetden uṣandıḳ

V.

Yā Rab bize elṭāfıñı sen rāh-nümā ḳıl
....lerimiz dergeh-i maḳbūle sezā ḳıl
Ḥācetlerimiz Kaʿbe-i luṭfuñda edā ḳıl
Vir ḳudretini vuṣlatına ḥāl-i rehā ḳıl
Efvāh-ı muʿallemdeki vuṣlatdan uṣandıḳ

VI.

ʿArż itse güzel ḥüsnini ʿāşıḳlara görsün
Ḫūrşīd cemālinde olan enverī görsün
Naẓmī gibi ḥayrān olup ol dil-beri görsün
Esrār-ı celālini cemāl **Perverī** görsün
Esmā... şol şeyḫ-i kerāmetden uşandıḳ

180 236.

Taḫmīs-i Ġazel-i ʿĀrif
[Tahmis]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

I.

Dil ḫarāb ... ābādıñ olsun ey ḥabīb
Bir esīr-i ġurbetim āzādıñ olsun ey ḥabīb
Gūşe-gīr-i firḳatim bir yādıñ olsun ey ḥabīb
Künc-i ġamda ḳalmışam imdādıñ olsun ey ḥabīb
Destgīr olsan baña bir dādıñ olsun ey ḥabīb

II.

Devr-i ḥüsnüñde meded āh olmadım ben kām-yāb
Ḥāl-i zārım söylesem aġlar bana hep şeyḫ ü tāb
Luṭf idüp ḥālim ṣorarsañ şāhıma ṭoġrı cevāb
Āh-ı vāhımdan efendim Mıṣr-ı dil oldı ḫarāb
Himmet it taʿmīrine bünyādıñ olsun ey habīb

III.

Kişver-i ʿaşḳıñda olmaḳ isterim ben kām-bīn
Ārzū-yı vuṣlat itdim itmem ammā baʿdezīn
Beytü'l-aḥzen içre ġayrı eylemem āh ü enīn
Bī-vefālar ʿaşḳı içre düşeli ḳalb-i ḥazīn
Şād u ḫürrem olmadı dil-şādıñ olsun ey ḥabīb

IV.

İnḳılābāt-ı sipihriñ bilmez idim ḥīlesin
Añladım tā ki yenice dehr-i zālıñ sillesin
Naẓmīyā ḳayd itdiñ bulunsun defterinde cümlesin
Ḫaylī dem seyyāḥ olup çekdim bu çarḫın çilesin
Dergehiñde **ʿĀrif**-i irşādıñ olsun ey ḥabīb

188[248] **Şarḳıyāt**

237.

[Mütekerrir Muhammes]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

I.

Ey kemān-ebrū meded yoḳ mı benim efġānıma
Tīr-i hicriñ teʾsīr itdi sīne-i sūzānıma
Nevk-i ġamzeñ deldi baġrım tā dikildi cānıma
Ben niçe ʿarż eyleyem aḥvālimi sulṭānıma
Emr it ol cellād-ı ġamzeñ girmesünler ḳanıma

II.

Bir ṭarafdan leşker-i ġam ṣardı çevre yanımı
Bir ṭarafdan nār-ı hicrānıñ yaḳar bu cānımı
Bir ṭarafdan teşne ġamzeñ içmek ister ḳanımı
Ben niçe ʿarż eyleyem aḥvālimi sulṭānıma
Emr it ol cellād-ı ġamzeñ girmesünler ḳanıma

III.

Āsumān-ı vechiñ üzre ḫālleriñ misl-i nücūm
Ġamzelerle söz bir itmiş ḳatlime eyler hücum
Bilmem ey şāhım seni ben sevdigim midir ṣuçum
Ben niçe ʿarż eyleyem aḥvālimi sulṭānıma
Emr it ol cellād-ı ġamzeñ girmesünler ḳanıma

IV.

Çākeriñdir **Naẓmī** çünki ey şeh-i[249] ḫūbān senin
Merḥamet eyle efenim ḳul senin fermān senin
Ḳıl mürüvvet pādişāhım ʿadl ile iḥsān senin
Ben niçe ʿarż eyleyem aḥvālimi sulṭānıma
Emr it ol cellād-ı ġamzeñ girmesünler ḳanıma

[248] 181., 182., 183, 184., 185., 186. ve 187. sayfalar boş.
[249] Tamlama belirtme durum eki ile gösterilmiş.

238.

Dīger

[Mütekerrir Muhammes]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

I.

ʿĀşıḳ oldum ḥüsnüñe ey şāh-ı ḫūbān el-meded
Māʾil oldum ben saña ey māh-ı Kenʿān el-meded
Gice gündüz gözlerim luṭf eyle iḥsān el-meded
El-meded müştāḳıñım ey mihr-i raḫşān el-meded
El-meded ḥayrānıñım ey māh-ı tābān el-meded

II.

Mihr-i ḥüsnüñ seyr idelden ʿāşıḳım ey māh saña
İsterem aḥvālimi ʿarż itmegi her gāh saña
Merḥametler baḫş ide ḥüsnüñ gibi Allāh saña
El-meded müştāḳıñım ey mihr-i raḫşān el-meded
El-meded ḥayrānıñım ey māh-ı tābān el-meded

III.

Ḥüsnüñe ʿāşıḳ egerçi ister isen işte ben
Vaṣlıña lāyıḳ egerçi ister iseñ işte ben
ʿĀşıḳ-ı ṣādıḳ egerçi ister iseñ işte ben
El-meded müştāḳıñım ey mihr-i raḫşān el-meded
El-meded ḥayrānıñım ey māh-ı tābān el-meded

IV.

Naẓmī ʿāşıḳdır saña ey şāh-ı ḫūbān ṭoġrısı
Çekmez el senden egerçi virse de cān ṭoġrısı
ʿAşḳına arż u semā şāhiddir el-ān ṭoġrısı
El-meded müştāḳıñım ey mihr-i raḫşān el-meded
El-meded ḥayrānıñım ey māh-ı tābān el-meded

189

239.

Dīger

[Mütekerrir Muhammes]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

I.

Sevdigim hep āh ile zārım bilür
Nāzenīnim dilde efkārım bilür
Ol ṭabībim ḥāl-i bīmārım bilür

Var mı ḥācet şerḥe dildārım bilür
Benden āʿlā ḥālimi yārim bilür

II.

Derdi ile zār u giryān oldığım
Hecri ile nāra sūzān oldığım
Sīḫ-i ġamda misl-i büryān oldığım
Var mı ḥācet şerḥe dildārım bilür
Benden āʿlā ḥālimi yārim bilür

III.

Var ṭabībā derdimi ol yāre ṣor
Ṣorma benden ḥālimi dildāra ṣor
Ẕevḳ-i ṣıḥḥat neydügün bīmāra ṣor
Var mı ḥācet şerḥe dildārım bilür
Benden āʿlā ḥālimi yārim bilür

IV.

Ger ölürsem sırrımı itmem beyān
Naẓmīyā rāz-ı dilim yāre ʿayān
Sırr-ı ʿaşḳdır fāş olunmaz bir zamān
Var mı ḥācet şerḥe dildārım bilür
Benden āʿlā ḥālimi yārim bilür

240.

Dīger
[Mütekerrir Muhammes]
[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

I.

Olmışam bir şūḫa ḥayrān el-amān
Gözlerim her demde giryān el-amān
Beklerim yā ben de iḥsān el-amān
El-amān ey şāh-ı ḫūbān el-amān
El-amān ey māh-ı Kenʿān el-amān

II.

Ḥüsnüñü her bir gören ey ehl-i nāz
Vaṣlıñı elbetde eylerler niyāz
Bendeñi[250] de defter-i ʿuşşāḳa yaz
El-amān ey şāh-ı ḫūbān el-amān
El-amān ey māh-ı Kenʿān el-amān

III.

Görmedim ḥüsnüñ gibi bir māh ben
ʿAşḳıñ ile ḫastayım her gāh ben
Vaṣlıñ içün eylerim hep āh ben
El-amān ey şāh-ı ḫūbān el-amān
El-amān ey māh-ı Kenʿān el-amān

IV.

Gülsitān-ı ḥüsnüñe ey gül-beden
Bülbül isterseñ egerçi işte ben
Naẓmi'yi vaṣlıñla iḥyā eyle sen
El-amān ey şāh-ı ḫūbān el-amān
El-amān ey māh-ı Kenʿān el-amān

190 241.

Dīger Nefes
[Koşma]
[11'li hece ölcüsü]

I.

Her seḥer vaḳtinde bülbül dilinden
Baġlar Ḥaḳ Muḥammed ʿAlī çaġırır
ʿArż-ı ḥāl itmege Ferhād elinden
Ṭaġlar Ḥaḳ Muḥammed ʿAlī çaġırır

II.

Ḥasret-i yār ile ḥālim dīger-gūn
Oldı fiġān itmek bizlere ḳānūn
Cūy-bār-ı eşkim mānend-i Ceyḥūn[251]
Çaġlar Ḥaḳ Muḥammed ʿAlī çaġırır

[250] Metinde bu kelime "bendeni" şeklinde yazılmış.
[251] Vezin kusuru var (10 hece).

III.

Reng-i şafaḳ gibi eşkim ḳızıl ḳan
Niçe aġlamasun **Naẓmī**-i giryān
Kerbelā deştinde şāh-ı şehīdān
Aġlar Ḥak Muḥammed ʿAlī çaġırır

242.

[Koşma]

[11'li hece ölcüsü]

I.

Nefḫet ü emr ile çün ādem olduḳ
Biz de bu devlete nāʾil olmuşuz
Çün Ḥaḳḳ'ıñ sırrını ādemde bulduḳ
Tā elest bezmine dāḫil olmuşuz

II.

Henüz buyrulmadan ḫiṭāb *Levlāk*
Daḫı hem yoġiken bu ṭoḳuz eflāk
Ādemiñ esrārıñ eyleyüp idrāk
Ol zamān sırrına vāṣıl olmuşuz

III.

Vücūd-ı Ādemi eyleyüp inşā
Buyurdı fecr ü Ḥażret-i Mevlā
Gerçi iblis secde itmemiş ammā
Naẓmī o fermāna ḳāʾil olmuşuz

243.

[Koşma]

[11'li hece ölcüsü]

I.

Çile-i ʿaşḳıñı ey kemān ebrū
Çekmege hīç bizim ḳudretimiz yoḳ
Bī-mecāl olmuşuz mānend-i gīsū
Ol bār-ı girāna ḳuvvetimiz yoḳ

II.

Āfitāb-ı ḥüsnüñ ey māh-ı peyker
Rūz [u] şeb çeşmimiz görmegi ister
Dūr olalı bizden ol laʿl-i Kevs̲er
Defʿ-i ġam itmege ʿişretimiz yoḳ

III.

Olalı ʿaşḳıña şāhım giriftār
Görünmez çeşmime ne yār u ʿaġyār
Naẓmī’ye vaṣlıñı eyle sezā-vār
Andan özge bezm-i devletimiz yok

191 244.

Dīger
[Koşma]
[10’lu hece ölcüsü]

I.

Güzeller şāhı ḫūbāna söyle
ʿUşşāḳa cefā eylemesünler
Vaṣıldan geçdik būs içün böyle
Biñ nāz u edā eylemesünler

II.

ʿUşşāḳı helāk itmekdir elbet
Aġyārla ḫūbān itdikçe ṣoḥbet
Çekmek de ʿāşıḳ biñ derd u miḥnet
Raḳīble ṣafā eylemesünler

III.

Naẓmī’ye Ḥaḳ’dan bir luṭf u iḥsān
Kişver-i ʿaşḳa çün oldı sulṭān
Devrinde oldu ʿaşḳ ehl[i] şādān
Bir güne şekvā eylemesünler

245.

[Koşma]

[11'li hece ölcüsü]

I.

Ruhbānıñ olalı ey put-ı tersā
Raġbet itmez olduñ hīç kilīsāya
Muḥabbet İncīl'in oḳumazsañ tā
Ne cevāb virirsin ol Yuḥannā'ya

II.

Gülşen-i hüsnüñde ey gül-i Meryem
Bülbül gibi figān eylerim her dem
Beni itmez iseñ vaṣl ile ḥürrem
Şikāyet eylerim senden metāya

III.

Ḥasret-i vaṣlıñla yokdur ḳarārım
Āteş-i ʿaşḳıñla her dem yanarım
Deyr-i ʿaşḳda seni ... Ararım
İṭāʿatiñ yok mı hīç ...

IV.

Göreli ḥüsnüñü **Naẓmī**-i şeydā
Giceler zār ider ṣubḥa ḳadar tā
Ḳorḳarım bir ḥaẕer irişür saña
İrerse feryādım semʿ-i ʿayāna

197[252]

246.

Tārīḫ-i Dīvān

[Kıtʿa]

[10'lu hece ölcüsü]

3. Defter-i ʿaşḳım eyledim tanẓīm
Nāmına dindi nuḫbetü'l-ʿuşşāḳ

4. Dīvānçem itdim ey **Naẓmī** itmām
Tārīḫi oldı tuhfetü'l-ʿuşşāḳ 1280

[252] 192., 193., 194., 195. ve 196. sayfalar boş.

247.

Ḳıṭʿa

[Kıtʿa]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilün][253]

1. Bend olan āl-i Resūla'llāh'a
   İrişür seyr-i cemāl Allāh'a

2. **Naẓmīyā** vāṣıl olur maḳṣūda
   Yüz süren ḫāk-i velī Allāh'a

248.

Dīger

[Kıtʿa]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Amān lafẕ-ı teṣādüf itdigiçün ism-i pākiñle
   Saña yetmiş iki millet amān der yā Resūla'llāh

2. Seniñ naʿt-ı şerīfiñde egerçi **Naẓmī** ʿācizdir
   Bilür cürmin saña elbet amān der yā Resūla'llāh

249.

Dīger

[Kıtʿa]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Sırr-ı gülbengi Muḥammed'den olanlar āgāh
   Her nefes biñ kere dirler olar Allāh Allāh

2. Allāh Allāh diyen elbetde ki maḥrūm olmaz
   Naẓmīyā vird-i zebānıñ ola Allāh her gāh

250.

[Kıtʿa]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Sitanbul'dan cüdāyım āh mübārek ṣavm-ı ʿīd içre
   Dolaşdırdı ḳara baḫtım beni baḥr-i sefīd içre

2. Eger böyle ḳalursa ʿālemi ġarḳ-āb ider eşkim
   Olup çār-eṭrāfım deryā meded ḳaldım Girid içre

[253] 10'lu hece ölçüsüne de uygun.

251.

[Kıtʿa]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Gözüm ẓan itme kim sāde muḥibb-i ḫānedān aġlar
   Bu eyyām-ı muḥarremde zemīn ü āsumān aġlar

2. Feleklerde melekler de ṭabūr-ı ins ü cīn yerde
   Naẓar ḳıl **Naẓmīyā** ol vaḳʿaya ehl-i cihān aġlar

199 **252.**

Tārīḫ-i Vilādet

[Kıtʿa]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Muʿallim yüzbaşı çarḫcı Süleymān Beg Efendi'niñ
   Cihāna geldi ṣulbünden bugün bir gevher-i yektā

2. Ne gevher kim miṯāli düşmemiş aṣdāf-ı dūrdāne
   Ne gevher gevher-i ferdāne bī-miṯāl ü bī-hemtā

3. Güher midir bu yā ṣulb-i beşerden bir mücevherdir
   Güher engüşt-i ādemde ḳalur bir ḫātem-i ednā

4. Güher midür bu yā naḳd-i dil-i gencīne-i ādem
   Bunuñ bir mūyına degmez bütün sermāye-i dünyā

5. Bu bir ferzend-i ḥüsnādır ki reşk-i ḥüsn ile her ān
   Ḳarār itmez döner sürʿat ile şems-i cihān-ārā

6. Ne ferzend kim cemāli ġıbṭa-baḫş-ı Yūsuf-ı Kenʿān
   Ne ferzend kim naẓīrin görmemiş çeşm-i beşer aṣlā

7. Cihānda vālideynile o mevlūde Ḫudā virsün
   Kemāl-i maʿrifet ʿizz ü saʿādet devlet-i ʿuẓmā

8. Neşāṭ-efzādır ey **Naẓmī** şu cevher tārīḫ-i mīlād
   Meḥemmed Ẕihnī'yi her ān neşāṭ üzre ḳıla Mevlā
   Sene 1287

253.

Tārīḫ-i Vilādet

[Kıtʿa]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Gelür elbet vücūda her ḳuluñ maḳṣūdı bī-şüphe
   Olunca dergeh-i Ḥaḳ'da ḳabūle ṭāʿati aḳreb

2. Müşerrefdir bugün yüzbaşı ol Eşref Efendi kim
   Anıñ ḥamd-ı niyāzını ḳabūle gördi Ḥaḳ enseb

3. Bir evlād eyledi iḥsān aña Ḫallāḳ-ı ẕü'l-iḥsān
   Ki reşk eyler cemāline şems her gün ḳamer her şeb[254]

4. O maḫdūm ola dünyāda muʿazzez vālideynile
   Ola ceddi gibi yā Rab bu daḫı nāc'el-meẕheb

5. Gelüp bir gün didi vālidi kim **Naẓmī** bu tārīḫi
   Meḥemmed Fāʾiḳ'im geldi cihāna çoḳ şükür yā Rab
   Sene 1285

254.

Tārīḫ-i Vilādet

[Kıtʿa]

[10'lu Hece]

1. Yüz başı Süleymān Āġa'ya işte
   Virdi bir evlād Ḫudā-yı Celīl

2. Söyledim **Naẓmī** tārīḫ-i tamām
   Ṭoġdı ekvāna Meḥemmed Cemīl
   Sene 1287

255.

Tārīh-i Zifāf

[Kıtʿa]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Teʾehhül eyledi işte bu yıl bir mīr-i dānişver
   Hemān Ḥaḳ dāye-i luṭfın ḥarīminde kenīz itsün

[254] Vezin kusuru var.

2. Açıldıḳça bu gülşende o mīriñ ġonca-i kāmı
Gül-i maḳṣūdını Mevlā marṣūd-ı bād tīz itsün

3. Müdām āyīne-i ḳalb-i mücellāsın ḳılup ʿārı
Ġubār-ı ġuṣṣa vü ġamdan Cenāb-ı Ḥaḳ temīz itsün

4. ʿArūsı ṭāliʿi feṯḥ-i nikāb itsün bu ʿālemde
Ḫudā hep düşmenine dūzaḫı cāy-ı girīz itsün

5. Bu tārīḫ **Naẓmīyā** ʿaḳd-i güherdir ṣıdḳ-ı iḫlāṣa
Bu zifāfla Besīm Beg'i Ḫudā ḥayy u ʿazīz itsün Sene 1287

256.

Tārīḫ-i Vilādet

[Kıtʿa]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Sür yüzüñ ḫāk-i niyāza dergeh-i Ḥaḳ'da hemān
Ṭāʿatiñ Mevlā ḳabūl eyler aña itme esef

2. İftiḫār itsün Meḥemmed Ḳapūdān işte bugün
Ṣulb-i pākinden cihāna geldi bir ḫayrü'l-ḫalef

3. Ḥabbeẕā ḫayrü'l-ḫalef kim ḥüsn ü ānı bī-naẓīr
Görmemiş emṡālini ʿayn-i felek çeşm-i selef

4. Cümleye Ḥaḳ ʿiz ü devlet ʿömr-i bī-ḥad luṭf ide
Vālideyni çünki ol dürdāneye olmuş ṣadef

5. **Naẓmīyā** aḥbābı bu tārīḫle tebşīr eyledim
Geldi İsmāʿīl Ḥaḳḳı virdi ekvāna şeref[255]
Sene 1287

257.

Tārīḫ-i Vefāt

[Kıtʿa]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Rūḥunı teslim idüp çünki ʿaḳīb vaż'-i ḥamlinde
Şehīde oldı gerçi genç iken gitdi fenādan vāh[256]

[255] Vezin kusuru var.
[256] Matla beyti derkenara yazılmış.

2. Çekilmez ṭoġrısı çarḫıñ kemān-ı miḥnet[257] düşvārı
Bütün tīr-i eceldir atdıġı her sīneye her gāh

3. Ḳurenādan bu gün Ḫālid Beg'iñ baḳ zevcesi işte
Atıldı oḳ gibi deşt-i beḳāya cān atup nāgāh

4. Ḥaḳīḳat ṣāliḥ-i mestūre bir ḫānım idi ḥayfā
Niçe itmez aḥibbāsı dem-ā-dem nāle vü cāngāh

5. Maḳāmı gülşen-i firdevs itsün ḥūriyān olsun
Şefīᶜ-i Ḥażret-i Zehrā yerin nūr eyleye Allāh

6. Vefātı tārīḫin ***Naẓmī*** yazarken aġladı ḫāmem
Bu yıl Bezm-i Felek Ḫānım cihāndan el yuyup ṣad āh
Sene1287

201 **258.**

Tārīḫ-i Biñbaşı şode Mīr Aḥmed
[Kıtᶜa]
[Fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün]

1. Müjde müjde ey göñül ṣad müjdeler olsun saña
Şādumānsın ġayrı bundan soñra itme hīç esef

2. Yaᶜni maḳṣūduñ idi kim maḳṣadıñ ḥāṣıl ola
Dergeh-i Ḥak'da niyāzıñ olmadı maḥv u telef

3. İşte çarḫcı ḳul aġası mīr Aḥmed kim anıñ
Yoḳdur ᶜirfānına pāyān ḥabbeẕā ḫayrü'l- ḫalef

4. Cedd-i pāki hānedāndır ceddine nisbetle bu
Gevher-i ᶜālem-behādır ceddi aña bir ṣadef

5. Bu sene biñ başı oldı mīr-i mīrānlıḳ sezā
Kāᵓim-maḳām şöyle ṭursun mīralaylıḳ bir ṭaraf

6. Ẕāt-ı Mevlā ᶜömr-i devlet ẕevḳ-i bī-ḥad baḫş ide
Ceyş-i elṭāf-ı Ḫudā ṭursun rehinde ṣaf-be-ṣaf

[257] Vezin kusuru var.

7. Rütbesini **Naẓmī** tām tārīẖle tebrīk eyledim
Biñbaşı naṣible buldı bu yıl Aḥmed Beg şeref
Sene 1287

259.

Tārīẖ-i Vefāt
[Kıtʿa]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Müdāyim ʿādet-i maʿhūdidir bu bāġ-ı dünyānıñ
Gül açmazdan bulur berg-i ẖazān her ġoncası nāgāh

2. Niçe āh itmesün işte Meḥemmed Kapūdān her dem
Ki tıfl iken ciger pāresini aldı ecel eyvāh

3. Cigerler ṭoġrar elbette ciger-pāre firāḳıdır
Ne çāre vālideynine ṣabırlar luṭf ide Allāh

4. İşitdim **Naẓmīyā** vālidi söylerken bu tārīẖi
Meḥemmed Sālim Hay Naʿcī ḳıldı ricaʿt āh[258]
Sene 1287

260.

Tārīẖ-i Vilādet
[Kıtʿa]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Ne şüphe luṭf ider maẖlūḳuna maḳṣūdını Ḫāliḳ
Olunca dergeh-i Ḥaḳḳ'a niyāzı ṣıdḳ -ı niyetle

2. Ḳurenādan Cenāb-ı Ḥażret-i Ḫālid Beg'e Mevlā
Bu günler virdi bir ẖayrü'l-ẖalef ʿizz ü saʿadetle

3. Cemāline Züleyẖā-yı zamān reşk eylese çok mı
O Yūsuf-ṭīyneti ẖalḳ eylemiş Ḥaḳ ḥaṣr-ı ṣūretle

4. İlāhi vālideynile o mevlūd olalar dāʾīm
Cihānda ʿizz ü ş̲ervetde kemāl-i ẕ̲evḳ ü ṣıḥatle

[258] Vezin kusuru var.

5. Dimişler vālideyni tārīḫ-i mevlūdini **Naẓmī**
Yūsuf Kenʿān'ımız Mıṣr-ı vücāda geldi devletle
Sene 1287

202

261.

Tārīḫ-i Vilādet
[Kıtʿa]
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Şādumāndır ʿAlī Beg yaʿni ki bir duḫter ile
Ẕāt-ı Ḥaḳ teltīf idüp işte bugün fevḳa'l-ḥad

2. Ḥabbeẕā duḫter-i ḥüsnā ki cemālini eger
Şüphesiz görse Züleyḫā-yı zamān eyler ḥased

3. Vālideynile o mevlūdeye ṭurduḳça cihān
ʿİzz ü iḳbāl [ü] saʿādet vire ol Rabb-i Eḥad

4. Düşdi mīlādına bir tārīḫ-i dil-cū **Naẓmī**
Fāṭıma Ḫānım ola nāʾīle ʿömr-i bī-ḥad
Sene 1287

262.

Tārīḫ
[Kıtʿa]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bārekallāh tāliʿ-i mesʿūdına ʿİṣmet Beg'iñ
Ẕātını Ḥaḳ telṭīf itmiş baḫş-ı ʿālü'l-ʿāl ile

2. Şāhid-i maḳṣūdı eyler dāʾimā ʿarż-ı cemāl
Ol hüner-mendin ṣafā-yı ḫāṭırın ikmāl ile

3. Ṣulb-i pākinden cihān-ı fıṭrata işte bu sāl
Geldi bir ḫayrü'l-ḫalef kim saʿd-i fer-ḫiṣāl ile

4. Vālideynile o mevlūdi ḳıyām-ı ḫaşre dek
Kām-yāb eyle Ḫudā'yā devlet ü iclāl ile

5. **Naẓmī** silk-i naẓma çekdim tārīḫ-i dürdānesin
ʿAyn-ı nūr ṭoġdu Meḥemmed bu sene iḳbāl ile
Sene 1284

263.

Tārīḫ-i Vefāt

[Kıtʿa]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Muḥabbed bādesin her kim içerse dest-i mürşidden
Ayılmaz ḥaşre dek mestānedir elbetteki her gāh

2. Maḳaracı Ḥüseyn Efendi kim bir merd-i kāmildi
Dönerdi nāmı dillerde kim oldı ʿārif-i bi'llāh

3. Bu yolda ʿālim ü ʿārif idi şāʿir idi ḥaḳḳā
Ḥaḳīḳatde hele ʿaṣrında yoḳdı ẕātına eş māh

4. Muḥibbān hep giyüp mātem libāsı ḫaber-i fevtinde[259]
Semāya çıḳdı ol günde ṣadā-yı nāle-i cāngāh

5. Çıḳup bir āh derūnumdan yazarken tārīḫin **Naẓmī**
Ḥüseyn Sācid ... kim fenādan ḳıldı rıḥlet vāh
Fī 15 Ẕi'l-ḳaʿde Sene1282

264.[260]

[Müfret]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1. Vefātı tārīḫi **Naẓmī** yazıldı eşk-i mātemle
Ḥüseyn Efendi'ye zaḫm-ı ecel baḳ nişledi āh vāh
Fī 15 Ẕi'l-ḳaʿde Sene1282

Müfredāt

265.

[Müfret]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Mürüvvet merḥamet himmet kerem sendendir ey şāhım
Melāẕ-ı melceyim sensin benim yā Ḥażret-i Ḥaydar

[259] Vezin kusuru var.
[260] Bu beyt derkenarda yazılmıştır.

266.

Velehu

[Musarra]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ḫūn-ı şāh-ı Kerbelā'dır çarḫda gülgūn-ı ṣabāḥ
   Mācerāyı ehl-i ʿaşḳa her gün itmekde īżāḥ

267.

Velehu

[Müfret]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Muʿīnim dest-gīrim senden özge bir kimesnem yoḳ
   Meded mīrim baña senden kerem dünyā u ʿuḳbāda

268.

Velehu

[Müfret]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ṭur rıżā bābında ḥiẕmetde muḳīm ol yoḫsa kim
   Bir günāh eylersen anda biñ gün āh itmek gerek

269.

Velehu

[Müfret]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Muḥabbet ḫāngāhında kim irşād-ı merām olmam
   Beni ey şeyḫ efendi sen mürīd eyler de neylersiñ

270.

Velehu

[Musarra]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Kāmımı telḫ-i firāḳ eyledi derdiñ şāhā
   Elemiñ māh-ı muḥarremde ṣıyām oldı baña

271.

Velehu

[Musarra]

[Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün]

1. Vāṣıl olayım dirseñ eger sırr-ı ʿalīye
   Gel eyle niyāz vāriṣ-i Bektāş-ı Velīye

272.

Velehu

[Musarra]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Ḫarābāt ehliyim ehl-i ḫarābāta ayaḳdaşım
   Benim ol zümrede **Naẓmī** ḥaḳīkat yār u yoldaşım

273.

Velehu

[Müfret]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Sāye-i şāh-ı velīde egmedim eflāka baş
   Kimsiñ ey cāhil-i denī saña itmem ser-fürū

274.

Velehu

[Musarra]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. İsm ü cism mi yoġiken Kaʿbe'niñ aṣlā dilde
   Ādemiñ göñlüne eylerdi melāʾik secde

275.

Velehu

[Musarra]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. ʿĀşıḳı ṣahbā-yı[261] laʿl-i yārdır bī-ḫoş iden
   Yoḫsa mest olmaz tehī peymāneden mey nūş iden

[261] Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

276.

Velehu

[Musarra]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Giceler tā ṣubḥa dek ey meh-liḳā itmezdim āh
   Olmasaydı sevdigim zülfüñ gibi baḫtım siyāh

277.

Velehu

[Musarra]

[Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün]

1. Bu meydān-ı melāmetde geçenler cān ile başdan
   Bulur feyż-i ebed anlar Cenāb-ı Ḥācī̄ Bektāş'dan

278.

Velehu

[Musarra]

[Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün]

1. Celāl-i ehl olanlar hep celāle maẓhar olmuşdur
   Cemāle meyl iden elbet cemāle maẓhar olmuşdur

279.

Velehu

[Müfret]

[Fāʿilātün faʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ṭāliʿimi yoḳladıḳda **Naẓmī̄yā** ehl-i nücūm
   Burc-ı ʿaşḳdandır didiler kevkeb-i mevlūdüñüz

280.

Velehu

[Musarra]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ceẕbe-yi ḥüsni o şūḫuñ hele inkār olmaz
   Neyleyim ʿāşıḳ-ı ġam-keşlerine yār olmaz

281.

Velehu

[Müfret]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Gerden [u] sīmāyı mestūr eyler ayrılmazdı hīç
   Bād-ı āh-ı ʿāşıḳāndandır cüdāsı perçemiñ

282.

Velehu

[Müfret]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Dögüşenler güzelim perçemiñi mülk-i fes
   Baş açıḳ yalın ayaḳ yılmamış ʿaşḳ rāhında

283.

Velehu

[Müfret]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ṭaşralarda ʿıyş u nūşa meyl ü raġbet mi ider
   Ḫānesinde ẕevḳini keyfince icāb eyleyen

284.

Velehu

[Müfret]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Ayaḳ çekdi der-i meyḫāneden ṣanmayınız cānā
   Şarāb ey lebleri Kevṯer baña sensiz ḥarām oldı

285.

Velehu

Āgāh Efendi ile Müşterekdir

[Müfret]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. ʿAdū-yı bed-nihādıñ frṣatıñ fevt itme düşdükçe **[Āgāh]**
   Cihānda intiḳām almaḳ gibi bir ṭāliʿ kām olmaz **[Naẓmī]**

286.

Velehu

[Musarra]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Çeşm-i cellādı görünce dost ṣandım ben baña
   Ġamze-i fettānı çıkdı āh kim düşmen baña

287.

Velehu

[Müfret]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Şarḳdan ġarba resīde olur elbet yeter āh

205

288.

Velehu

[Müfret]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Yanaraḳ yaḳılaraḳ aġlayaraḳ yalvararaḳ
   Geldi dergāhıña **Naẓmī** meded ey şāh meded

289.

Velehu

[Müfret]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Uzaḳ dur pādişāhlardan eger āsāyiş istersen
   Ki zīrā ḳurb-ı sulṭān āteş-i sūzān dimişler

290.

Velehu

[Müfret]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Neyleyim cāzibesiz sādece bir ruḫsārı
   Ṣayd-ı murġ-ı dile bir gözleri şehbāz ister

291.

Velehu

[Müfret]

[Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün]

1. Boyumuñ ölcüsün aldım kalām-ı şūḫ-ı ḫıyāṭdan
   Dikildim ḳarşusuna ben suʾāle inceden ince

292.

Velehu

[Müfret]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Mekteb-i ʿaşḳda elifden derse āġāz eyledik
   Ben muṣḥafı ḫatim eyledim ... Leylā'da kaldı Kays

293.

Velehu

[Müfret]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Ṭaş u ṭoprāġına ʿarz eyle selāmım cümle
   Yoluñ İstanbul'a uġrar ise ey bād-ı ṣabā [Girid'de söylenmişdir.]

294.

Velehu

[Musarra]

[Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün]

1. Şerār-ı maẓlūmuñ āhı çıḳar āheste āheste
   İrişür çarḫa bi'llāhi yaḳar āheste āheste

295.

Velehu

[Müfret]

[Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün]

1. Ġafūr u hem Raḥīm u hem Kerīm'sin ʿadl ile ammā
   ʿİnāyet ḳıl Yezīd'iñ geçe yā Rab şol günāhından

296.

Velehu

[Musarra]

[Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün]

1. İdersem de civār-ı lā-mekāna **Naẓmīyā** hicret
   Fenāda bāḳīdir nevzāde-i ṭabıʿm oḳur raḥmet

297.

Velehu

[Musarra]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Öyle mecbūr-ı cemāliñdir efendim çeşmim
   Baña göstermesün Allāh firāḳıñ bir dem

298.

Velehu

[Musarra]

[Mefāʿîlün Mefāʿîlün Feʿûlün]

1. Süleymān'dır maḳāmında ḳarınca
   Süleymān'dan ḳarıncaya varınca

299.

Velehu

[Musarra]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Dehre gelelden berü [ben]pür-kederim pür-keder
   Ṣaglıġıyla anamı ... ey peder

300.

[Müfret]

[Mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün mefāʿîlün]

1. Ḫayāl-i naḳş-ı[262] ḥüsnüñle derūnum levḥası memlū
   Görenler göñlümi cānā ḳıyās itmez mi puṯḫāne

[262] Tamlama belirme durum eki ile gösterilmiş.

301.

[Musarra]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Göremem kendimi āyīneye baḳsam aṣlā
   Ol ḳadar żaʿif vücūd itdi beni ʿaşḳ zīrā

302.

[Müfret]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Kimler aġlar bana bu dīdelerimden başḳa
   Bir acır mı bulunur yārelerimden ġayrı

303.

[Müfret]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Gerçi her kārda ḳadr-i ḥükmini eyler icrā[263]
   İḥtiyāten velī esbāba teşebbüs lāzım

304.

Aḥibbādan Bir Ẕāta Yazılan Taḥrīrāta Ser-levḥa Beyit

[Musarra]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Baḫtiyārım ki seni sevmege lāyıḳ oldum
   İltifātıñ ile aḳrānıma fāʾiḳ oldum

   Dildāde-i ṭalʿat-i ḥüsn ü cemāli ve māʾil şīve-i merġūb kemāli oldığım efendim ḥażretleri

207 **305.**

Tārīḫ-i Mīr-Mīrān şode Eşref Beg

[Gazel]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Evvelā Baʿdād'da ālāy begi iken[264]
   Ṣādıḳāne ḫizmet iderdi bütün

2. Gördi vālī-i vilāyet kim bu ẕāt
   Mālik-i rüşd ü kemāl ü ẕū-fünūn

[263] Vezin kusuru var.
[264] Vezin kusuru var.

3. Ḳıldı ẕātın mutaṣarrıf dil-cū
Anda daḫı hemtā dikdi senün

4. Lāzım oldı çünki istiʿdādına
Rütbesi terfīʿ ola ḳadri füzūn

5. Mīr-i mīrānlıḳla oldı kām-rān
Ḳıla dāʾīm düşmenini Ḥaḳ zebūn

6. **Naẓmī** tām tarīḫle tebrīk eyledi
Mīr-i mīrān oldı Eşref Beg bugün Sene-1289

306.

Deyr Şehrinde Yapılan Millet Bāġçesiyle Ḳaṣrın Tārīḫidir
[Gazel]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Zehī gülşen-sarāy ey cān-fezā nev-ṭarz ü nev-inşād
Yapup miʿmār-ı heyʾetle ʿÖmer Paşa mübārek bād

2. Vücūdı yoḳ iken bu beldede hīç böyle āṣārıñ
Ḳılub iḳdām-ı tām itdi bu millet bāġçesin īcād

3. Ne bāġçe bāġçe-i bāġ-ı İrem'den bir nişāndır kim
Bu ṭarz üzre bināsın görse reşk eyler idi Şeddād

4. Degildir bāġçe-i gülzār cenāndır bir kināyetdir
Temāşa eyleyen bülbüller eyler ṣubḥ-dem feryād

5. Tehī ẓan itme bülbüller iderler zār ü efġānı
İdüp bānīsiniñ anlar duʿa-yı devletin evrād

6. Derününde bu ḳaṣr-ı dil-güşā bir cāy-ı rūḥ-efzā
Gören bu bāġçe ü ḳaṣrı olurlar ġuṣṣadan āzād

7. Oḳu bülbül gibi **Naẓmī** yazup itmāmına tārīḫ
ʿÖmer Paşa bu ḳaṣr-ı canfezāyı eyleyüp bünyād
Fī 15 Muḥarrem Sene 1290

208 307.

Der-Sitāyiş Mışır Vālīsizāde Devletlü Meḥemmed Tevfīḳ Paşa
[Kaside]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ḥabbeẕā ey ġonca-i güẕār-ı mihr-i nāmdār
   Merḥabā ey mīve-i naḫıl emīr-i kāmkār

2. Vālid-i ẕī-şānıñ İsmāʾīl Paşa kim anıñ[265]
   Pāyına yüz sürmek ile ʿālem eyler iftiḫār

3. Ḥażret-i Sulṭān ʿAzīz'iñ rūḥ-ı şānīsi odur
   Vālī-i Mışır saḫāvet ol kerīm [ü] ẕü'l-vaḳār

4. Ger baḳılsa bir vezīr-i nāmdār-ı ehl-i cūd
   Çoḳ müşīrler gibi ammā bende-i memlūkı var

5. Bir müşīr ammā ʿadāletle *müşārün-bi'l-benān*
   Bir vezīr ammā seḫāvetle güzīnü'l-itibār

6. Bir müşīr ammā şecāʿatlerle İskender-tüvān
   Bir vezīr ammā besāletle ḳaviyyü'l-iḳtidār

7. Bir müşīr ammā belāġatle reʾīsü'l-ʿārīfin
   Bir vezīr ammā mahāretle olup şöhret-şiʿār

8. Bir müşīr ammā ʿadīli ʿālem içre bī-naẓīr
   Bir vezīr ammā celādetle cihānda pāyidār

9. Çeşm-i ʿālem görmemişdir ḥāşılı emṣālini
   Bir yaratmışdır Cenābın Ḥażret-i Perverdigār

10. Sen o düstūruñ efendim zāde-i ẕī-şānısın
    Şevḳ-i pābūsuñla çoḳ mı ʿālem itse iftiḫār

11. Māşāllāh ṭāliʿ-i ferḫunde talṭīf eylemiş
    Ẕātını bir sen gibi ḫayru'l-ḫalefle Kirdgār

[265] Vezin kusuru var.

12. Ḥażret-i Tevfīḳ Paşa yaʿni hem nām-ı resūl
Kim odur ʿālemde mihr ile güzīn ü baḫtiyār

13. Bārekallāh ey gül-i gülẕār-ı mihr-i ʿāṭıfet
Sensin ol bāġ-ı mürüvvet içre naḫl-ı mīvedār

14. Mesleginiñ ʿayn seniñ Paşa pederdir süphesiz
Ḥabbeẕā ḫayrü'l-ḫaleflik mesleginde üstüvār

15. Şānıñı taʿẓīm içün aḥkām-ı luṭf-ı Bārīde
Kātib-i devād[266]-ı ḳudret vaṣfıñı böyle yazar

16. Maṭlaʿ-ı nūr-ı mürüvvet menbaʿ-ı cūd u kerem
Mebdeʾ-i neyl-i seḫāvet gevher-i ḫāliṣ-ʿayār

17. Ey vezīr-i ibn-i vezīr ibn-i vezīr ibn-i vezīr[267]
Ey yegāne gevher-i sencīde-i ʿālī-tebār

18. Ḥadd-i imkān olmaz ol deñlü sipāsıñ bī-ḳıyās
Çoḳ degildir vaṣf-ı şānıñda idersem iʿtiẕār

19. Şānıñı vaṣf eyler iken ḫāṭıra itdi ḫuṭūr
Bir ġazel ẓannım olur şāyān-ı nezd-i iʿtibār

20. Gelse āġūş-ı visāle āh bir kez ol nigār
Derd-i ḥasret ḫāne-i göñlümden itseydi firār

209

21. Der-kenār itsem o gül-ruḫsārı şāmdan tā seḥer
Gicemiz ḳadar mübārek ʿıydımız olsa nehār

22. Kişver-i göñlüm iḥāṭa eylese ceyş-i sürūr
Mülk-i dilde leşker-i ġam ġayrı ṭutmazdı ḳarār

23. Ḥüzn ile ben aġlarım şām u seḥer bu bāġda
Naḫl-ı ümīdim eger kim olmaz ise mīvedār

[266] دوات kelimesi دواد şeklinde yazılmış.
[267] Vezin kusuru var.

24. Ḥaşre dek bülbül gibi feryād ü efġān eylerim
Ġonca-i maḳṣūdu mı ger açmaz ise rūzgār

25. Çeşmime gülẕār-ı ʿālem ḫār olur sensiz benim
Gül-ruḫuñsuz gülsitānı neyleyim ey gül-ʿiẕār

26. **Naẓmīyā** artıḳ yeter medḥ u teġazzül baʿdezīn
Ṣıdḳile eyler duʿāyı dāverīye ibtidār

27. Tā ki yā Rab çarḫ-ı devrān eyledikçe ʿālemi
Baḫt-ı yāver ʿömri efzūnter ola leyl ü nehār

28. Bāġ-ı ʿālem sebzedār olduḳça tā rūz-ı ḳıyām
Naḥl-ı ʿömri ola yā Rab maṭlab üzre mīvedār

29. Tā cihānda ġoncalar açdıḳça ... bāġçesi
Ḳaṣr-ı ʿömri tā-ḳıyāmet anda olsun üstüvār

308.

Der-Sitāyiş Ser-kātib Ḥażret-i Şehr-i yārı ʿAṭūfetlü Emīn Beg
[Kaside]
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Bī-ḥużūrum o ḳadar miḥnet ile rūz u leyāl
Eylemek bir nefes ārām baña emr-i muḥāl

2. Dāʾimā seng-i sitem ḫāṭırım itmekde şikest
Allāh Allāh ne bu ṭāliʿ-i nuḥūset[268] ne bu ḥāl

3. Ḥabs idüp ẓulmet-i ġamda beni baḫt-ı ḳaram
Ṭoġmadı neyleyim eyvāh ki mihr-i iḳbāl

4. Gülşen-i dehriñ olup bülbül-i miḥnet-zedesi
Açmadı ġonca-i maḳṣūdumı bir tāze nihāl

5. Bādī-i miḥnet olan cürmimi bilmem ki nedir
Varsa belki hünerimdir baña bādī-i melāl

[268] Metinde ḫ harfi ile yazılmış.

6. Hünerim olmasa da kāşki kühensāl olsam
Nāʾīl-i rifaʿt olurdum yine misl-i cühhāl

7. Yalıñız şiʿre degil himmetim ammā maṣrūf
Her hünerde iderim daʿvā vü isbāt-ı kemāl

8. Līk ehliyet-i zātiyye ki raġbet yokdur
Eger olsa rıżā ... Ümem bī-emsāl

9. Nüktedān ḳadrini bilmez felek-i bi-idrāk
Maḳṣadı ʿāḳil[i] itmekdedir her dem pāmāl[269]

10. Çün ki īfā-yı rüsūm itmedir ʿālemde hüner
Maʿrifet bir pula degmez ḳurı efsāne misāl

210

11. Ne ḳadar itdim ise ben de rıżā-yı taḥṣīl
Olmadım hīç mükāfāt ile mesrūrü'l-bāl

12. Ṭāliʿim yār degildir baña kim yār olsun
Girmedi destime aṣlā ne ki itdimse ḫayāl

13. İşte bu sūziş-i miḥnetle olup ser gerdān
Kalmadı ṣabr u sebāta daḫı imkān-ı mecāl

14. Ḫaste-dil pister-i firḳatde yaturken nāgāh
Ḫışm ile geldi bir er itdi baña böyle sūʾāl

15. Ne yatursun didi bu pister-i firḳatde müdām
Ne çekersin ġam-ı bār-ı felegi çoḳ ḥammāl

16. Didim ayā nideyim derdime yoḳ bir çāre
Çāre-cū her ne ḳadar oldum ise emr-i muḥāl

17. Didi ey ġāfil-i nā-maḥrem-i erbāb-ı kerem
Var iken ehl-i vefā zat-ı pesendīde-ḫiṣāl

18. Niçün ahvāliñi ʿarż itmede taḳṣīr itdiñ
Seni pāmāl ider elbette ki böyle ihmāl

[269] Vezin kusuru var.

19. Yüri dergāhına sür yüziñi ʿarż it ḥāliñ
Ol ki dergāhı olup ḳıble-i eşrāf-ı ricāl

20. Serfürū eyle hemān dāmen-i elṭāfına hoş
Ġamdan āzād ider[270] her ġamkeşi luṭfı fi'l-ḥāl

21. Ṭabʿ-ı envārına ol deñlü seḫāsı ġālib
Kemterin luṭfına ben Ḥātem'i ṭutmam emsāl

22. Yaʿni **Serkātip Emīn Beg** ki cenābını idüp
Mālik-i mülk seḫā Ḥażret-i Ḥak Celle Celāl

23. Ḥabbeẕā kātib-i vālā-yı şeme devrān kim
Rūzın luṭfına mihr olmada her gün rūmāl

24. Sensin ol menbaʿ-ı cūd u himem u ʿālī nejād
Sensin ol Ḥātem-i luṭf u kerem-i ḫoş-efʿāl

25. Müsteşār itmez idi ẕātıñı Sulṭān ʿAzīz
Olmasañ münteḫab-ı gevher-i deryā-yı kemāl

26. Himmetiñ ʿālidir ol rütbe kim ednā naẓarıñ
Sihi seng ider gevher ile hem misḳāl

27. Keremiñ ol derece ġāyete irmişdir kim
Ḥātemiñ nāmını çoḳdan berü ḳılmış ibṭāl

28. Himemiñ şol derece eyledi kesb-i vüsʿat
Olamaz ʿarṣa-ı ʿālemde ḳıyāsı emyāl

29. Nigeh-i ʿāṭıfetiñ şevḳ-i fezā-yı ʿālem
Şiddet-i merḥametiñ misl-i ʿadīmü'l-imḥāl

30. Sāye-i mekremetiñ melceʾ-i aṣġār u kibār
Midḥatıñdır şuʿarāya hele aḳdem-i āmāl

31. Şāʿirim līk mubālaġa müdārā bilmem
Rāst-gūyım bilür ol ẕāt-ı Ḫudā-yı müteʿāl

[270] Vezin kusuru var.

32. Görmedim ʿaṣrda z̲ātıñ gibi aṣḥāb-ı kerem
Görmedim luṭf ile hīç şānı ḳılınmış ibcāl

211

33. Olmadıḳ nāʾīl-i luṭfıñ yalıñız ben ḳaldım
Ben de aḥvālimi ʿarż itmede itdim iḥmāl

34. Benim ol ḫaste-i derd-i elemi zār u nizār
Benim ol daġdaġa–ı ġamla perīşānü'l-ḥāl

35. Birbir ardınca gelür sīneme yeter hicrān
Eyledi cismimi eyvāḥ mis̲āl-i ġırbāl

36. Şānıñı böyle mi vaṣf eyler idim ben yoḫsam
Āh kim renc u miḥendim dilim olmuşdur lāl

37. Çünki āḥvālime şimdi benim āgāh olduñ
Nigeh-i merḥametiñ ḳoymaz aña ġayrı suʾāl

38. Ey fī'l-niʿāmım taṣdīʿ ise ʿafv eyle
Der-i elṭāfıña cārūp gibi oldum rūmāl

39. Dāmen-i ʿafv ile nokṣānımı mestūr eyle
Bu ġazelle eger olmazsa ḳaṣīdem ikmāl

40. Āh kim olmaz idim böylece ḥüzün ü melāl[271]
Şāhid-i baḫtım eger itse baña ʿarż-ı cemāl

41. Nigeh-i luṭfıñı ben görmedim ey şūḫ bir kez
Olalı ḥüsnüñe ḥayrān viṣāle meyyāl

42. Rūze-i hicriñi ey meh ṭutarım aç u ṣusuz
Ḳanḳı günde toġacaḳ māh-ı ḥilāl-i şevvāl

43. Rūzedārān-ı firāḳıñ niçe ifṭār itsün
Rūz-ı ḥasret uzadı olmadı aḫşām-ı viṣāl

[271] "Āh kim olmaz idim böylece pür-ḥüzün ü melāl/Şāhid-i baḫtım eger itse baña ʿarż-ı cemāl" vezin gereği "pür" hecesi çıkartılmıştır.

44. Atma yābāna beni oḳ gibi ey ḳāşı kemān
Reh-i ʿaşḳıñda emekdārım idüp cürmüm ḥelāl

45. Medḥ-i şekvā u teġazzül bitişür ey **Naẓmī**
Baʿdezīn eyle duʿā itmege sen istiʿcāl

46. Tā ki yā Rab ola maʿmūr cihān- çarḫ-ı gerdān
ʿÖmrine munżam ola ʿömr-i cihān her meh ü sāl

47. Ḳonmasun āyīne-i ḫāṭırına gerd-i elem
Bulmasun ḥūrşīd-i iḳbāli anıñ z̲erre zevāl

48. Gerçi maḥcūb ʿināyātidir[272] herkes ammā
Varsa düşmenleri ḳahr eyleye Ḥaḳ Celle Celāl

212 **309.**

Aḥibbādan Birine Yazılan Mektūba Lehā Gönderilen Tesliyetnāmedir
[Gazel]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Ṣorulsa merd-i ʿirfāna nedir keyfiyet-i rāḥat
Kim olmuşdur murād üzre cihānda vuṣlat-ı rāḥat

2. Suʾāl olsa baña s̲ervet midir rāḥat cihān icre
Degildir bir nefes ṣıḥḥat gibi yoḳ devlet-i rāḥat

3. ʿAceb fetvāsını virmiş midir bir müftī-i dānā
Murād üzre geçeñ destinde vardır ḥüccet-i rāḥat

4. Olur ḥālince her şaḫṣın aransa muṭlaḳā derdi
Gerek aʿlā gerek ednā çekerler mihnet-i rāḥat

5. Bunu ẓan itme kim sāde gedālar ārzū eyler
Ḳulūb-ı pādişāhlarda bile var ḥasret-i rāhat

6. Ḳıyās olsa eger farḳı pek azdır şāh u ednānıñ
Süleymān'a meger mūrdan irermiş s̲ıḳlet-i rāḥat

[272] Vezin kusuru var.

7. Güler gül bülbül aġlar bāġbān ḥayretde ḳalmışdır
Bu gülşende ʿaceb mi olmasa cemʿiyyet-i rāḥat

8. Ṭabīb-i rūzgār ʿāciz ḳalup elbet devāsından
Bileydi ʿilletiñ aṣlın virirdi şerbet-i rāḥat

9. Felāṭunlar da ʿācizdir bunuñ ḥall-i rumūzundan
Bilinmez bir ʿacāʾīb nüktedir bu ḥikmet-i rāhat

10. Ögüt al āsiyābdan baḳ bunu fikr-i daḳīḳ it kim
Döner çarḫ-ı felekde z̲erredir bu riḳḳat-i rāḥat

11. Müneccimler buña bir zāyiçe hīç yazmamişlardır
ʿAceb ḳanḳı burūc içre var eşref sāʿat-i rāḥat

12. Döner her rūz u şeb ṭurmaz meger dīvānedir gerdūn
Virir mi ʿāḳıla hīç bulsa idi mühlet-i rāḥat

13. Taṣavvur itmemiş ẓannım ki Bihzād-ı muṣavverde
ʿAcebdir bulmamış z̲ihninde hīç bir ṣūret-i rāḥat

14. Ya cāhildir yāḫūd dīvānedir rāḥat iden yoḫsa
Bulunmaz ʿāḳile bercāyede emniyyet-i rāḥat

15. Ḫarīdārı çok ammā kimde vardır i̲smini bilmem
Gīrāndır pādişāhlarda bulunmaz ḳt ...-ı rāḥat

16. ʿAdem iḳlimine varsa kişi belki ḥużūr eyler
Bu varlıḳ ʿāleminde yoḫsa yoḳdur vüsʿat-i rāḥat

17. Mümāşāt-ı ʿalāʾiḳden beri itse kişi nefsin
Bulur cüzʾ-i maḳām-ı inzivāda vaḥdet-i rāḥat

18. Bütün āzürde-ḫāṭırdır çekenler nām u şān ḳaydın
Ḫarābāt ehlini gör kim irer mi minnet-i rāḥat

19. Teşekkür itmeli bir sāʿatiñ ḫoş geçdigi vaḳte
Bulunmaz arama andan büyük bir niʿmet-i rāḥat

20. Yine bir nev-zemīn yol ḳāfiye açdım bugün **Naẓmī**
Sitanbul şāʿirānıyla iderken ṣoḥbet-i rāḥat

213 310.

Ḳaṣīde-i Bahāriye Der-Sitāyiş Mābeyn-i Hümāyun-ı Müşīri Devletlü ʿAṭūfetlü Meḥemmed Rüşdü Paşa
[Kaside]
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Demdir ey ḫāme seniñle idelim geşt-i güẕār
Gitdi eyyām-ı şitā geldi yine faṣl-ı bahār

2. Bāri tenhā alalım seyr-i gülistān idelim
Hep yeşil cāme ile işte donandı gülẕār

3. Bülbül-i naġme-fezā gülşene güç itdi yine
Görelim neyle güle derdini eyler iẓhār

4. Minnetü'llāhī ki geldi yine vaḳt-i vuṣlat
Ḥarem-i ġoncaya ruḫṣat dileyor bülbül-i zār

5. Şimdi ülfet demidir firḳate ruḫṣat yoḳdur
Dāmen-i ġoncayı beyhūde ṭutar berīḳ ḫār

6. Gül ü bülbül idiyor yüz yüze hep nāz u niyāz
Fitnelik itmege fırṣat bulamaz hīç aġyār

7. Bā-ḫuṣūṣ şimdi o demdir ki miṯāli nābūd
Şemme devrānıñ ide ʿömrini Mevlā bisyār

8. Kebk [ü] şahbāz ise devrinde olup hem-pervāz
Gezmede gürk u ġanem birbiriyle[273] leyl ü nehār

9. Ḳuvvet-i ṭāliʿ-i şāhāneye māşā'e'llāh
Böyle maʿmūr olur elbette bilād u emṣār

10. Ḫalḳıñ asāyişini istese elbet Ḫāliḳ
Ḫalḳ ider bir seyīd-i aḥsen-i Ḫalḳü'l-eṭvār

[273] Vezin kusuru var.

11. İşte bu devletiñ iḥyāsına bādī olacaḳ
Bir ḫidīvi yār edüp millet-i İslām'a medār

12. İftiḫār-ı vüzerā Ḥażret-i Rüşdü Paşa
Ṣāḥib-i rüşd ü ẕekā Āṣaf ... āṯār

13. Dāmeni būsegehim olmadır ancaḳ maḳṣūd
Ḫāmemi eylemeden naḳl-i zemīn-i işʿār

14. Ol ki dergāhı olup melceʾ-i erbāb-ı niyāz
Āsitān-ı keremi ḳıble-i eşrāf-ı kibār

15. Ḫāme-i muʿcizesi kāşif-i her sırr-ı nihān
Ḳuvvet-i nāṭıḳası bikr-i meʿāniyi bozar

16. Ḥüsn-i aḫlāḳ ile bir Āṣaf-ı memdūḥ-ı cihān
Ṣāḥib-i fażl u hüner ehl-i kerem pāk-tebār

17. Cūd u ilṭāfına ger vāḳıf olaydı Ḥātem
Yazılurdı der-i iḥṣānına bir ḫıẕmetkār

18. Tīġ-i ḳahrın eger aʿdāya ḥavāle ḳılsam
Cān atar dūzaḫa ḫavf ile cüyūş-ı kuffār

19. Āṣafā mühteşemā ẕāt-ı meʿālī keremā
Ey cihān dāver[i] destūr-ı merāmım girdār

20. Sensin ol Āṣaf-ı ferdāne-i mülk ü millet
Ḥüsn-i tedbīriñ ile fażl olunur her bir kār

21. Müsteşār itmez idi ẕātına Sulṭān ʿAzīz
Olmasañ vāḳıf her müşkül... düşvār

214

22. Görmemiş çeşm-i beşer sen gibi bir ehl-i kerem
Gelmemiş ʿāleme ẕātıñ gibi ey faḫr-i kibār

23. Şehsüvār-i ʿaẓametsinki Sikender ü Dārā
Ki yürür pīş-i rikābıñda piyāde her bār

24. Milletiñ sendedir[274] ḥüsn-i nāẓarı şimdi bütün
Çıḳsun ol göz ki saña cüzzʾü ihānetle baḳar

25. Olmadıḳ var mı ʿaceb maẓhar-ı ilṭāfıñ hīç
Müddeʿāmı ʿacebā kimler iderler inkār

26. Var ise gelsün o nā-kes görelim daʿvāsın
Anı iskāt idecek bende niçe sözler var

27. Nāʾīl-i luṭfunuñ aṣhābını taʿdād itmem
Mebḥaş-ı zülf-i dilārā gibi ḫaylī söz uzar

28. Ḥālin ʿarż eylemek ister ʿaḳab-ı medḥiñde
Ruḫṣat alursa eger kilk-i perīşān güftār

29. Böyle vaṣf itmez idim z̲āt-ı faḫīmāneñi līk
Olmasam bāde-i miḥnet ile mest-i ekdār

30. Mey-i ekdār ile ser-mestim o rütbe ancaḳ
Nīm-i cām-ı keremiñ olsa ider defʿ-i ḫumār

31. Kimseye ḥālimi ʿarż itmege de ʿār iderim
Hele biñ şermle sulṭānıma itdim iẓhār

32. Bir ġazel ḫāṭırına geldi o demde fi'l-ḥāl
Bāġ-ı medḥiñde ḳalem eyler iken geşt ü güz̲ār

33. Nev-bahārda idicek ol perī ġızım gülz̲ār
Yüzini pāyına ferş itmegiçün çıḳdı çemen-zār[275]

34. Göricek teşrīf-i dildārı ḳıyām eylediler
Hep yeşil cāme ile ṭurdı selāma eşcār

35. Güller al cāme ile çıḳdılar istiḳbāle
Lebs-i elvān bürinüp ḥāṣılı her bir ezhār

[274] Vezin kusuru var.
[275] Bu mısrada vezin [Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün] şeklindedir.

36. Nev-ḫırāmānını seyr eyleyin ol serv-endāmıñ[276]
Āteşe döndi cigerler ṭutuşup ʿayn-i çınār

37. Bitişür **Naẓmī** temeddüḥ ü teġazzül artıḳ
Baʿdezīn eyle teḥāyā-yı vird u dīn ez̲kār[277]

38. Tā ki maʿmūr ola yā Rab bu ḫıyām-ı gerdūn
Küre-i arżı dolaşdıḳça şehī leyl ü nehār

39. ʿÖmri efzūn ola ol mertebede ʿizzetle
Ṣadr-ı devletde vucūdı bula ṣıḥḥatle ḳarār

40. Cümle evlādı ve ensābını baḫş eyleye Ḥaḳ
Dergehi dāʾim ola melce-i aṣġār u kibār

41. Gerçi maḥcūb-ı ʿināyātidir herkes ammā
Varsa düşmenleri ḳahr eyleye z̲āt-ı Ḳahhār

215 **311.**

Tārīḫ-i Vilādet
[Kıtʿa]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Ḥüseyin Beg ki mīr-ālāydır çarḳçı ṣınıfında
Kemāl-i ḥüsn-i ḫulḳ ile Cenābın ḫalḳ iderler yād

2. Żamīrinde tekevvün eyleyen dāʾim ʿadāletdir
ʿAdālet resmini miʿmār-ı luṭuf eylemiş bünyād

3. Egerçi Ḥātem'iñ nāmı cihāndan ḥak olunsaydı
Seḥāvet meslegin işte bu z̲āt eyler idi īcād

4. Seḫāvet taḫtı münḥal ḳalsa idi vaḳt-i Ḫātem'den
O taḫta z̲ātını lāzım gelürdi eylemek iḳʿād

5. O rütbe ṭabʿ-ı pāki māʾil-i luṭf u keremdir kim
Bulunmaz devr-i ʿadlinde hele bir ḫāṭır-ı nā-şād

[276] Vezin kusuru var.
[277] Vezin kusuru var.

6. O rütbe ehl-i dil ḳadrin bilür kim vaṣfı nā-ḳābil
Hüner erbābı luṭfıyla olurlar dāʾimā dil-şād

7. Baḳılsa mīr-alāydır ṣūret-i ẓāhirde ammā kim
Ḥaḳīḳat çoḳ müşīrlerden saḫīdir ol kerem-muʿtād

8. Ḳaṣāʾid söylesem olmaz kemāl-i luṭfına kāfi
Ne mümkün vaṣfını bu muḫtaṣar ebyāt ile taʿdād

9. O z̲āt-ı ekremiñ mehd-i vucūda ṣulb-i pākinden
Bu günler geldi bir duḫter ki resmin görmemiş Bihzād

10. Taʿālallāh zehī ṭāliʿ zehī iḳbāl-i ferḫunde
Bu resme ḥüsni resm itmiş degil resm eyleyen üstād

11. Keder göstermesün Ḥaḳ vālideynile o mevlūde
Ḳıyām-ı ḥaşre dek itsün kemāl-i ʿömrini müzdād

12. Didim iḫlāṣ ile mevlūdine **Naẓmī** güher tārīḫ
Ṣafiye Ḫānım'ı Yezdān ḳıla dünyāda dāʾim şād
1287

312.

Tārīḫ-i Vefāt
[Kıtʿa]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Bu fānī ʿāleminiñ bāḳī degildir cām-ı iḳbāli
Nihāyet herkesi telḫ-i dimāġ eyler mey-i ekdār

2. Mümeyyiz meclisi baḥriyyede Edhem Efendi'nin
Baḳ işte el çeküp vālidesi dünyādan āḫirkār

3. Ḥaḳīḳat ṣāliḥ-i mestūre bir ḫātūn idi cefā
Ne çāre pençe-i şīr-i ecel cāndan idüp bīzār

4. Budur meʾmūl ki ḳabrini ziyāret eyleyen iḫvān
İdeler rūḥını bir *Fātiḥa*'yla luṭf idüp teẕkār

5. Yazıldı eşk-i iḫlāṣıyla **Naẓmī** fevti tārīḫi
Ḫadice'ye Ḫadice hem dem olsun her dem ü her bār
Fī 29 Rebīʿ'ül-āḫir 1288

216 **313.**

Der-Sitāyiş Ṣadrʿaẓam Midḥat Paşa
[Kaside]
[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Minnetullāh ki ḳıldı beni mesrūrü'l-bāl
Virdi maḳṣūdımı bī-reyb Ḫudā-yı Müteʿāl

2. Ṭurmayup şevḳile raḳs eylesem elbet yeridir
Girdi dest-i emele her ne ki itdimse ḫayāl

3. Sözi mi ṭutmamaġa ḥaddi mi vardır çarḫıñ
Bana baş egmemek oldı aña bir emr-i muḥāl

4. Çemen-i ṭāliʿim olmaḳda serāser ser-sebz
Āteşe yandı bütün ḫırmen-i endūh melāl

5. Şāhid-i maṭlabı āġūş-ı merāma aldım
Kendi reʾyiyle ider şimdi bana ʿarż-ı cemāl

6. Niçe şād olmayayım ya niçe raḳṣ eylemeyim
Ki bana bunca ʿināyāt idüp Ḥaḳ Celle Celāl

7. Yaʿni ṣad müjde ki ṣadrı bugün itdi teşrīf
Ol veliyyü'n-niʿam ol ẕāt-ı Kiyūmerṣ-i iḳbāl

8. Getür ol bādeyi sāḳī ideyim defʿ-i ḫumār
Ki beni mest-i ṣafā eyledi ṣahbā-yı viṣāl

9. Alayım bārī bu şevḳile ele levḥ u ḳalem
Yazayım şān-ı faḫīminde ḳaṣāʾīd fi'l-ḥāl

10. O vezīr-i hüner endīşe ʿadālet pīşe
O kerīmü'l-şīme vü pāk pesendīde ḫiṣāl

11. Ḥāris-i memleket ü ḥāmī-i mülk ü millet
Dāver-i devr-i zamān ṣadr-ı ḳadr-i istiḳlāl

12. Ṣāḥib-i seyf ü ḳalem vāḳıf-ı aḥvāl-i ümem
Bānī-i cūd u kerem ḫātem-i ferḫunde māʾil

13. İftiḫār-ı vükelā Ḥażret-i Midḥat Paşa
Ki der-i devletidir ḳıble-i eşrāf-ı ricāl
14. O ḥidīv-i ʿaẓimet ṣadr-ı dūbālā himmet
Virmesin Allāh aña mertebe-i ʿālü'l-ʿāl

15. Bedr-i ḫūrşīd kerem Āṣaf-ı memdūḥ şīme
Ṣadr-ı cemşīd çeşm-i dāver-i dārā emsāl[278]

16. Ḫüsrev-i pervīz-sīret sānī-i Hārūn Reşīd
Caʿfer-i Bermekī-ḫaṣlet ṣadr-ı sütūde-aḥvāl[279]

17. Fitne bir ṣaḳlanacaḳ yer bulamaz ʿaṣrında
Kākül-i dil-beri melce ide belki ḫaṭ u ḫāl

18. Āṣafā dādgerā zāt-ı sütūde keremā
Ammā vucūduñ[280] şeref bedr-i hilāl-i şevvāl

19. İltifātıñ göricek bāḳī Fırāt Nehri'nde
Boġulurdı ḥasedinden niçe bir bed-efʿāl

20. Baña vaʿd itmiş idiñ luṭf-ı keremiñ o zamān
Bundan aʿlā olamaz vaḳt-i dem-i ferruḫ-fāl

21. ʿArż-ı ḥālim ise manẓūr-ı şerīfiñ olıcaḳ
Vaʿdiñ incāzına fermān idüp ey ṣadr-ı ricāl

22. Sensin ol Āṣaf-ı memdūḥ-şiyem ehl-i kerem
Midḥat'iñdir şuʿarāya seniñ aḳdem-i āmāl

23. Ṣarf-ı zihn eylemesün naʿtıña da ya nitsün
Bā-ḫuṣūṣ bencileyin şāʿir-i sencīde-maḳāl

[278] Vezin kusuru var.
[279] Vezin kusuru var.
[280] Vezin kusuru var.

24. Ṭabʿım ol mertebe müstaġnī-i ʿālidir kim
İdemem altun içün medḥ ü s̲enā-yı erzāl

25. Açmadım faẕlını genc̄ine-i sīnem ṭoludur
Şöyle ki cevher-i naʿtıñ ile hep māl-ā-māl

26. İltifātıñ ile seyr eyle ki şimden ṣoñra
Vaṣf-ı şānıñda neler naẓm ideyim bī-ems̲āl

27. Cevher-i nuṭḳımı hep naʿtıña ḥarf eyleyeyim
Vaṣf idüp şān-ı faḫ̲īmāne ki eyyām u leyāl

28. Bu ḳaṣīdem ki şeref-pāş-ı dürr-i medḥiñdir[281]
Nāmına dinse sezā gevher-i deryā-yı ḫ̲ayāl

29. Reşk ider ṭabʿ-ı füsūnkārıma elbet Hārūt
Ki benim sözlerimiñ her biri bir siḥr-i ḥelāl

30. İşte iṣbāt ideyim siḥr-i ḥelāl oldıġını
Bi'l-bedāhe bu ġazel ḫ̲āṭırıma geldi fi'l-ḥāl

31. Ḳande ey şūḫ̲ dehānıñ deyu itdikde suʾāl
Didi yoḳdan ne ṣorarsıñ baña ol ḳadd-i nihāl

32. Aradım aġzını kim var mıdır anda bir ḥarf
Bulmadım vuṣlata dāʾir ne kelām u ne meʾāl

33. Setr idüp gerden-i kāfūrīni zülf-i siyehi
Zīr-i ẓulmetde görünmez göze ol nūr-ı helāl

34. Var ise eyledigi cevre peşīmān olmuş
Ḳızarır gördigi dem ʿāşıḳın ol ruḫ̲ları al

35. Bunca diller ṭolaşur zülfüne aṣlā birisin
36.
37. **Naẓmīyā** lāf-ı temeddüḥ ü teġazzül yetişür
Şimdiden ṣoñra duʿā itmege ḳıl istiʿcāl

[281] Vezin kusuru var.

38. Tā ki maʿmūr ola yā Rab bu ḫiyām-ı devrān
Ṣadr-ı devletde bula ṣıḥḥat ile istiḳlāl

39. Kevkeb-i baḫtı ola burc-ı şerefde sābit
Kürre-i ārżı ṭolaşdıḳça şems rūz u leyāl[282]

40. ʿÖmrine munżam[283] ide ʿömr-i cihānı dāʾim
Vire maḳṣūdını her neyse Ḫudā-yı Müteʿāl

41. Gerçi maḥcūb-ı ʿināyātıdır ʿālem ammā
Varsa düşmenleri ḳahr eyleye Haḳ Celle Celāl Fī 13 Ağustos Sene 1288

218 314.

Remādiye'de Mücedded İnşā Olunan Cāmiʿ-i Şerifiñ Tārīḫidir
[Kıtʿa]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Vücūdı yoḳ iken bunda muḳaddem böyle āsārıñ
Mücedded cāmiʿ ü mekteb binā itdi o dīn-āgāh

2. Ki yaʿni mīr-mīrāndan Meḥemmed Eşref-i ʿĀdil
Mutaṣarrıf olunca bu dilim sancāġına nāgāh

3. Ahālīye virüp ābdest niyāza eyledi teşvīḳ
Ḳılup bu cāmiʿi bunda binā maʿmūr ide Allāḥ

4. Rebīʿü'l-evveliñ on ikisi çün oldı itmāmı
Oḳundı mevlūd[284] ol gün şād olup rūḥ-ı Resūla'llāh

5. Muvaffaḳ oldı bu ḫayr-ı cemīliñ bānīsi oldı
Ḫudā her bir umūrunda muvaffaḳ eyleye her gāh

6. Yā Rab itmāmına **Naẓmī** bu tām tārīḫ-i dil-cūyı
Remādiye'de[285] güzel inşā olunmaḳ bu ʿibādetgāh
Fī 12 Rebīʿü'l-evvel Sene 1290

[282] Vezin kusuru var.
[283] Metinde ẓ (ظ) harfi ile yazılmıştır.
[284] Vezin kusuru var.
[285] Vezin kusuru var.

315.

ʿAne Ḳażāsında Mücedded İnşā Olunan Ḥükümet Ḳonāġınıñ Tārīḫidir

[Kıtʿa]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ḥażret-i Sulṭān ʿAzīz'iñ maḥż-ı luṭfıdır bu kim
   Nev-sarāy-ı dil-güşā iḥyā olundı ʿAne'de

2. Bir metīn tārīḫ düşürdüm **Naẓmīyā** itmāmına
   Bu ḥüḳūmet pek nefīs inşā olundı ʿAne'de 1290

219 316.

Tārīḫ-i Vilādet

[Kıtʿa]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ṣıdḳ ile dergāh-ı Ḥaḳḳ'a ʿarż iden ḥācātını
   Şād olur bī-şüphe mihr-i luṭf-ı bī-enbāz ile

2. Ḳul Aġa'sı Ḥażret-i Eşref Efendi kām-bīn
   Şadumāndır ẕevḳ iderse var yeri demsāz ile

3. Ṣulb-i pākinden cihāna geldi bir duḫter bugün
   Dāye-i āġūşa ḳondı şīve-i iʿzāz ile

4. Öyle çizmiş resmini ressām ḳadrin kim henüz
   Mislini çarḫ görmemiş hīç böyle bir ṭırāz ile

5. Vālideyn ile muʿammer eylesün Mevlā hemān
   Dil-pesend-i nāz olur bu şīve-i mümtāz ile

6. Bir güzel tārīḫ düşürdüm **Naẓmīyā** mīlādına
   Nāẓım[286] Meḥemmed vücūda geldi yüz biñ nāz ile 1291

220 317.

İṣṭılāḥāt-ı Baḥriyye Üzre Sāl-i Cedīd Tārīḫidir

[Gazel]

[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Taʿālallāh zehī [bir] ʿadl-āver sulṭān bī-hemtā
   Şehiñ-şāh-ı cihān ʿAbdü'l-ʿazīz Ḫān maʿdelet-pīrā

[286] Vezin kusuru var.

2. Cülūs-ı meymenet meʾnūsānından berüdür kim
Niẓām-ı ʿadli dünyāya serāser ḳıldı istilā

3. Cihān ṣulḥ u ṣalāḥ üzre o şāhıñ devr-i ʿadlinde
Meger kim ġamze-i ḫūbān ile ʿuşşāḳ ide ġavġā

4. Şecīʿān ʿaskere mālik mükemmel bir donanmaya
Cünüduna bir içim ṣu kadar gelmezidi deryā

5. Ber ü baḥriyyesin şehzādelerle eyleyüp tezyīn
O sulṭān-ı muʿaẓẓam kadr-i ceyşin eyledi bālā

6. Sipāhī misl-i kevkeb-i şehzāde civān baḫtlar
Miyān-ı ceyşide her birisi mihr-i felek gūyā

7. Ḫuṣūṣā cümleye şimdi tefevvuḳ itdi baḥriyye
Donanmaya virüp zīnet iki şehdāne-i yektā

8. Fürūġ-ı mihr-i şevket baḫş ider ferr-i donanmaya
İki şehzādeler baḥriyyede mihr-i münīr-āsā

9. Tefāḫur eylese çoḳ mı bularla ehl-i tersāne
Şeref-baḫş-ı donanmadır iki dürdāne-i zībā

10. Şehinşāh-ı cihānıñ ʿömrini Mevlā ide efzūn
ʿUlüvv-i himmeti zırhlı donanmalar idüp peydā

11. Görüp aʿdāları zırhlı donanma-yı humāyūnı
Vücūdı āteş-i firḳat ile olmaḳdadır ifnā

12. Mükemmeldir müheyyādır mühimmātı donanmanıñ
Ne mümkün göstere baş bir ṭarafdan keştī-i aʿdā

13. Āteş püskürse aġzından ḳaçan armstroŋ ṭoplar[287]
Yanar baġr-ı ʿadū eyler ce... kendüsin ilḳā

14. Ber ü baḥriyyemiz cümle mücehhezdir mükemmeldir
Hemān emr-i cihād eyle saña nuṣret virir Mevlā

[287] Vezin kusuru var.

15. Şehā ḳarşu ṭurur yoḳdur saña bu ʿadl ü saṭvetle
Eger Nūşīrevān olmuş ve ger İskender ü Dārā

16. Edevāt-ı müceddedle donatdım armamı **Naẓmī**
Biri lafẓen biri maʿnen iki tārīḫ idüp inşā

17. Sene biñ iki yüz ṭoḳsan üç oldı saʿd ide Allāh
Bu sālı saʿd ide ʿAbdü'l-ʿazīz Ḫān'a hemān Mevlā
Sene 1293

221

318.

Tārīḫ-i Culūs-ı Sulṭān Murād Ḫān
[Gazel]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bārekallāh ey şehin-şāh-ı cihān ʿāl-i nejād
Zīr-destān oldı taḫt-ı teşrīk ile ber-murād

2. Hep tevārīḫ-i selef ḫātır-nişānımdır benim
Böyle vaḳʿa görmedim memnūn ola cümle ʿibād

3. Ḫāṣıl oldı milletiñ çünki murādı baġteten
Ḳalb-i maḥzūn kalmadı hep oldı mesrūr'ül-fuʾād

4. Her umūruñda muvaffıḳ eyleye Mevlā seni
Çarḫ-ı devrān eylesün devriñde bir defʿa Murād

5. Kilk-i zerle ḳaydını **Naẓmī** müverriḫ tārīḫim
Şāh-ı ʿadl oldı cihān-ı fetrete Sulṭān Murād
1293

319.

Dīger
[Müfret]
[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Ḫāṭṭ-ı zerle ger yazılsa **Naẓmī** tārīḫim sezā
İttiḥād-ı heyʾet ile Sulṭān Murād itdi culūs

1293

Tārīḫ-i Ferīḳ şoden Mīr-livā Ḥüseyn Paşa
[Kaside]
[Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

1. Mübārek bir seḥer-ḫūrşīd ki dehre nūr-feşān oldı
Ṣabā evvel gelüp andan bāña müjde-resān oldı

2. Didi kim dīdeler rūşen saña ṣad müjdeler olsun
Murād üzre bugün bād-ı emel işte vezān oldı

3. Ferīḳliḳ rütbesin iḥrāz idüp ʿizz ü saʿādetle
Ḥüseyn ism ü ʿAlī-sīret *müşārün-bi'l-benān* oldı

4. Taʿālallāḥ zehī müjde zehī iḳbāl-i ferḫunde
Bu müjde mürde-i cisme ḥayāt-ı cāvidān oldı

5. Açıldı ġonca-i ṭabʿım nesīm-i luṭf-ı Mevlā'dan
Göñül iḳlīmi ser-tā-ser miṣāl-i gülsitān oldı

6. Gelüp şevḳe göñül cūş [u] ḫurūş itdi ṣafāsından
Temevvüc eyledi baḥr-i ṭabīʿat dür-feşān oldı

7. Bu şevḳile alup deste ḳalem vaṣf-ı cemīlinde
Mübāhāt eylemek bu bendeye ḫāṭır-nişān oldı

8. Ferīḳānıñ ser-efrāzı müşīrānıñ mühim-sāzı
Mehām-ı devletiñ rāzı vezīr-i nüktedān oldı

9. ʿAdālet-mekremet himmet mürüvvet merḥamet ġayret
Hep evṣāf-ı cemīlinde cihāna dāstān oldı

10. Kerem mevcūd ʿaṣrında sitem nābūd devrinde
Ẓulüm taʿbīr olan fitne zamānında nihān oldı

11. Niçe ḫizmetleri var devlete maḳbūl ü müstesnā
Ḫuṣūṣā ol zamān fābrīḳalara sāyebān oldı

12. Bütün fābrīḳalar tersānede iḥyāsıdır cümle
ʿUlüvv-i himmeti ez-her-cihet bunda ʿayān oldı

13. Tamām āṣārını ḳābil degildir eylemek taʿdād
Tevārīḫ ẓabṭını ʿāciz o rütbe şāyegān oldı

14. Ḥaḳīḳat ḥaḳḳını īḳāna mümkündür duʿā it kim
Duʿā hengāmıdır gitdi göñüller şādumān oldı

15. Kederden ḥıfẓ ide evlādı u aḥfādını Mevlā
Duʿā-yı devleti her dem baña vird-i zebān oldı

16. Bütün aḥbābımı **Naẓmī** bu tārīḫle idüp tebşīr
Ḥüseyn Paşa bu dem müjde ferīḳ-i kāmurān oldı

Sene 1293

SONUÇ

Nazmî Dîvânı, İzmir Milli Kütüphanesi Yazmalar Bölümü 1559 numarada bulunmaktadır. *Dîvân*, kütüphane kayıtlarında XVII. yüzyılda yaşamış ve Nazmî mahlası ile şiirler yazan Nazmî Mehmet'in eseri olarak kaydedilmiştir. Ayrıca Mehmet Nazmî Bey (Edirneli)'in *Dîvânı*'ının eksik bir nüshası olabileceği bilgisi yer almaktadır. Ancak *Nazmî Dîvânı* incelendiğinde eserde yer alan tarihlere göre XIX. yüzyıla ait olduğu anlaşılmıştır. *Dîvân*'ın kütüphane kayıtlarında farklı bir şaire ait olarak kaydedilmesi eser hakkında bugüne kadar hiçbir akademik çalışma yapılmamasının sebebi olarak düşünülebilir.

Biyografik kaynaklarda XIX. yüzyılda yaşamış ve Nazmî mahlası ile şiirler yazmış dört şair yer almaktadır. Bunlar; Nazmî (Salih) (Ö. 1260/1844-45), Nazmî, Ali (Şirvanlı) (D. 1858/1274), Nazmî Efendi (Bursalı) (D. ?-Ö. ?) ve İsmail Nazmî Efendi'dir (D. 1245/1829-Ö. 1317/1901). Bu dört şairden bahseden kaynaklarda verilen bilgiler ve örnek şiirler ile *Nazmî Dîvânı*'ndaki şiirlerden edindiğimiz bilgiler örtüşmediği için çalışmaya konu olan eserin sahibinin bu dört şairin dışında başka bir Nazmî olduğu kanısına varılmıştır.

Kaynaklarda hayatı ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmayan Nazmî Efendi, klâsik Türk edebiyatının son temsilcileri arasında yer almaktadır. Nazmî, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Sultan Abdülmecit, Sultan Abdülaziz ve Sultan V. Murat dönemlerinde yaşamış bahriye mensubu ve Alevi-Bektaşi meşrep bir şairdir. Nazmî'nin şiirlerinde kullandığı dinî kavramlar, tarihî olaylara ve kişilere yaptığı göndermeler onun iyi bir din ve tarih bilgisinin olduğunu göstermektedir. Kullandığı Arapça ve Farsça tamlamalar da bu iki dile olan hakimiyetini ortaya koymaktadır. Ayrıca birkaç aksaklık dışında aruz vezninin uygulamasındaki başarısı, edebî sanatları kullanmadaki ustalığı eserdeki nazım şekillerinin çeşitliliği onun iyi bir edebiyat bilgisinine sahip olduğunu göstermektedir.

Nazmî'nin bilinen tek eseri çalışmaya konu olan *Dîvân'*ıdır. *Dîvân*'da gazel (154), kaside (13), kıt'a (65), beyit (18'i musarra ve 27'si müfret), koşma (5), müstezat (10), muhammes (8), tahmis (9), müseddes (5), tesdis (2) ve terkibibent (4) nazım şekilleri ile toplam 320 adet şiir yer almaktadır. Bu şiirler; Aliname, düvazname, hasb-i hâl, kudumiyye, maktel, mededname, methiye, mersiye, muamma, münacat, nasihatname, naat, nefes, nevruziyye, şarkı, takrizname, tarih, teşekkürname, vasiyetnaâme ve vücutname türünde kaleme alınmıştır. Nazmî hem aruz hem de hece vezni ile şiirler kaleme almıştır. *Dîvân*'da bulunan 320 manzumenin 311'i aruz, 8'i ise hece vezni ile yazılmıştır. Bir manzume ise ne aruz ne de hece veznine uymamaktadır. Şair eserini tertip ederken hece vezni ile yazdığı şiirlerini ayırt etmemiş aruz vezni ile yazdığı şiirlerin arasına yerleştirmiştir *Dîvân*'da

kullanılan vezin çeşidi eserin hacmine nispeten azdır. Şair aruz vezninin 9, hece vezninin ise 3 ayrı kalıbını kullanmıştır. Bunlar arasında gerek ahengi gerek kullanım kolaylığı açısından klasik Türk şiirinde çok kullanılan kalıplardan olan Remel bahrinin "Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün ve Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün" kalıpları ile Hezec bahrinin "Mefāʿi̯lün mefāʿi̯lün mefāʿi̯lün mefāʿi̯lün" kalıbı diğerleriyle kıyaslanamayacak oranda çok kullanmıştır. Şairin bu kalıpları tercih etmesinin sebebi kalıpların Türkçenin ses yapısına uygun olmasıdır.

Dîvân'da, Nazmî'nin XIX. yzyılda meydana gelen yenilik hareketlerinden etkilenerek vezin konusunda yeni denemeler yaptığını bu konuda arayış içinde olduğunu gösteren iki örnek yer almaktadır. Şair, gazel nazım şekli ile beş beyit olarak kaleme aldığı 114 numaralı manzumede beyitlerin birinci mısralarında "Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün" ikinci mısralarında ise "Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün" olmak üzere aruz vezninin iki farklı kalıbını kullanmayı tercih etmiştir. Gazel nazım şekli ile sekiz beyit olarak kaleme aldığı 46 numaralı şiirin ilk yedi beytinde hece vezninin 5+5 duraklı 10'lu kalıbını kullanırken son beyitte ise 6+5 duraklı 11'li kalıbını kullanmayı tercih etmiştir. Şairin bu iki örnekte şiire başladığı kalıpla devam etmeyip farklı kalıplara geçmesi, bir şiirde birden fazla vezin kalıbı kullanması döneminin edebiyat anlayışına dâhil olmak arzusunda olduğunu göstermektedir.

Nazmî Dîvânı mürettep bir divan değildir. Ancak şair "ibtidā-i Gazaliyāt" başlığı altında yer alan gazelleri sıralarken mürettep divanlarda görülen gazellerin harflere göre sıralanması kuralını tam anlamıyla uygulamıştır. *Dîvân*'da gazeller bölümünde alfabenin her harften kafiyelenmiş gazel bulunmaktadır. Nazmî, kafiyelerini seçerken kulak için değil göz için kafiye anlayışı doğrultusunda belli sesler arasında seslerin okunuşlarını değil de yazılışlarını dikkate almıştır.

*Nazmî Dîvânı'*nda yarım, tam ve zengin kafiye örnekleri yer almaktadır. Bu kafiye çeşitleri arasında Nazmî'nin tercihi genellikle zengin kafiyeden yana olmuştur. *Dîvân*'da yer alan 320 manzumenin 292'sinde kafiye bulunmaktadır. Geriye kalan 28 manzumenin 27'si müfrettir. Ayrıca bir örnekte şair kafiye kullanmayarak sadece redif kullanmıştır. Bu 292 kafiyeli manzumenin üç'ünde yarım, 127'sinde tam, 162'sinde de zengin kafiye kullanılmıştır. *Dîvân*'da en çok kullanılan kafiyeler, *"â (55), -ân (48), , -âr (20), -et (21)"* kafiyeleridir.

*Nazmî Dîvânı'*nda kafiye gibi redif de önemli bir ahenk unsurudur. *Dîvân*'da beyitlerle birlikte yer alan toplam 320 manzumenin 171'inde redif bulunmaktadır. 149 manzume ise

redifsizdir. Nazmî'nin rediflerini seçerken farklı arayışlar içinde olduğu ve tekrara düşmekten kaçındığı göze çarpmaktadır. Şair redif kullandığı 171 manzumede 138 redifi bir defa, 15 redifi iki defa, 1 redifi ise 3 defa kullanmıştır

Nazmî Dîvânı'nda yer alan şiirlerin tamamı Türkçedir Nazmî'nin dili XIX. yüzyılın dil özelliklerini yansıtır. Şair, gazellerinde ve özellikle hece vezni ile yazdığı şiirlerinde genellikle sade, yalın ve akıcı bir dil kullanır. Din ve devlet büyükleri için yazılan methiyelerde ve tasavvufi şiirlerde Arapça ve Farsça tamlamaların etkisiyle şairin dili ağırlaşır. Bu tamlamalar iki ya da üç kelimeden oluşan ve anlaşılması çok güç olmayan tamlamalardır. Ancak bazı şiirlerde ilk okunuşta basit ve anlaşılır görülen bazı tamlamaların anlam dünyasına girebilmek için tasavvuf ve tarikat bilgi birikimine sahip olmak gerekmektedir. Bununla birlikte eserde az da olsa dört ya da beş kelimeden oluşan tamlama örneklerine de rastlanmaktadır *Nazmî Dîvânı* dil özellikleri bakımından genel olarak günümüz Türkçesinden çok farklı değildir. Ancak bazı şiirlerde Eski Anadolu Türkçesi ve öncesi dönemlere ait özellikler taşıyan örnekler mevcuttur.

Nazmî, Alevi-Bektaşi meşrep ve tarikat mensubu bir şair olması sebebiyle birçok şiirinde hikemî bir üslûp tercih etmiştir. Bektaşi ve Hurufi remizleri ile süslenmiş olan bu şiirler ilk okunuşta anlaşılmayıp belli bir tasavvuf bilgisini gerektirir. Bu sebeple onun şiirleri duygu, hayal ve geniş bir felsefî birikimin ortak ürünleridir.

Dîvân'da başta tasavvuf ve din olmak üzere aşk ve rindlik gibi geleneksel konuları ele alan Nazmî; özellikle ehlibeyit, Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Kerbela hadisesini konu edindiği şiirlerinde duygu yoğunluğuyla lirik bir ifade tarzı benimsemiştir. Bu şiirlerde genelde ehlibeyte özelde ise Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'e olan derin muhabbetini, onlara reva görülen eziyetlerden dolayı duyduğu üzüntüyü ve bu eziyetleri reva görenlere karşı nefretini dile getirmektedir. Bu sebepledir ki Muaviye,Yezid ve soylarının eleştirildiği şiirlerde bazı konuşma dilinin özelliklerini barındıran argo sayılabilecek beddua ifadelerine rastlanmaktadır Şair klasik üslubun mazmunlarını ve imajlarını özellikle gazel nazım şekli ile yazdığı şiirlerinde kullanmıştır.

Nazmî'nin şiirleri incelendiğinde göze çarpan bir başka üslup ise XVIII. yüzyılda etkisini tamamen hissettirmeye başlayan "mahallileşme akımı"dır. Eserde yer alan şiirlerin tamamı Türkçedir. Şiirlerde Arapça ve Farsça kelimelerden oluşan tamlamalar olmasına rağmen şair fiillerini ve rediflerini çoğunlukla Türkçe kelimelerden seçmiştir.

Şairin üslubunun dikkat çeken bir diğer yönü de belli bir konu etrafında şekillenen yekâhenk gazellerdir. Bu gazeller; Hz. Ali (92-128-208-213), on iki imam (94-175), şarap (98), kolera (103), gam (105), kadeh (113), sevgili (114), vücud (116-117), Girit (120), musikar (129), hat (154), vaiz (155), ayrılık (156-192), aşk (159), gamze (165), İstanbul (170), vatan (191), nevruz (196), Hz. Hüseyin (207), katip güzeli (212) gibi kelimeler etrafında gelişen zengin hayallerle süslenmiştir.

Nazmî'nin üslubunun en belirgin özelliklerinden biri, şiirlerini atasözü ve deyimlerle süsleyerek farklı çağrışımlar meydana getirmesidir. O; Necātī Bey'in (D. 1455?-Ö. 1509) başı çektiği, zengin hayallerle örülmüş derin manalar barındıran bir üslubun temsilcisidir. Fikirlerini ispat edebilmek için atasözlerini ve deyimleri sık sık kullanmaktadır.

Sonuç olarak "*Nazmî Dîvânı"* XIX. yüzyılda klasik Türk edebiyatı ile tekke edebiyatının ortak özelliklerini yansıtması bakımından önemlidir. Eser hem döneminin din anlayışını, dil zevkini, sosyal ve kültürel yapısını yansıtması hem de edebiyat, tasavvuf ve kültür tarihi açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Açа, M. vd. (2012). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*. Kesit Yayınları.

Akın, B. (2020). "Hilmi (Hilmi Dede), Mehmed Ali Hilmi Dedebaba". [Erişim: 06.10.2024, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hilmi-hilmi-dede-mehmed-ali-hilmi]

Akkuş, M. (2014). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası: Edebi Türler ve Tarzlar*. Fenomen Yayınları.

Aksoy, H. (1994). "Kıta*"*, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 25, s. 505.

Aksoyak, İ.H. (2020). *Âgâh, Osmân Âgâh*. [Erişim: 12.06.2024, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/agah-osman-agah.]

Aksoyak, İ.H. (2020). "Şevkî, Konyalı". [Erişim: 01.10.2024, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-konyali]

Aksu, H. (1998). "Hurûfîlik", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 18, s. 408-412.

Akün, Ö.F. (1994). "Divan Edebiyatı", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.9, s. 389-427.

Algar, H. (1997). "Hasan el-Askerî, Hasan b. Ali", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.16, s. 289.

Alıcı, M. (2010). "Şefaat", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 38, s. 411-412.

Arslan, M. (2020). *Nedîm, Mahmûd Nedim Paşa*. [Erişim: 04.05.2024, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nedim-mahmud-nedim-pasa.]

Asil, Y.Ş. (2011). *Dini Terimler Sözlüğü*. Alter Yayıncılık.

Avcı, İ. (2017). Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek. Y. Atayeter & İ. Avcı (Ed.). *Uluslararası Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu: 8-10 Kasım 2016 Girne/Kıbrıs Bildiri Kitabı,* Gece Kitaplığı Yayınları.

Ayverdi, İ. (2011). *Misali Büyük Türkçe Sözlük*. Kubbealtı Neşriyatı.

Azar, B. (2005). *Türabî Dîvânı (İnceleme-Metin).* (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Başoda, Ş. (2022). *Mithat Paşa'nın Bağdat Valiliği Ve Zevra Gazetesi (Zevrâ Gazetesinin 49-100. Sayılarına Göre).* (Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Batislam, H.D. (2007). Tarih ve Kültür Kaynağı Olarak Hasb-i Haller. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, *0*(22), 29-42.

Bayak, C. (2007). "Nevrûziyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.33, s. 62.

Bedir, Z. (2004). *Caferî Baba ve Dîvânı.* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bektaş, E. (2011). Pertev'in Hoca Neş'et Biyografisi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(2), 181-205.

Bilge, M.L. (2010). "Şattülarap", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 38, s. 381-382.

Bingöl, D. (2017). *Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevîhânesi Koleksiyonu 26 Numaralı Cönk 1-137 Numaralı Sayfalar (İncelenme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Birge, J.K. (1991). *Bektaşîlik Tarihi.* (Çev.) Reha Çamuroğlu, Ant Yayınları, İstanbul.

Bolay, S.H.(1989). "Âdem", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* c.1 s. 358-363.

Bozhüyük, M.E. (1998). "Huruf", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.2, s. 397-398.

Buzpınar, Ş.T. (2012). "Tevfik Paşa, Hidiv", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 41, s. 14-15.

Bülbül, T. (2018). *19. Yüzyıl Bektaşî/Hurûfî Şairlerden Sâcid ve Şiirleri (İnceleme-Metin).* TEZMER Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Kantin İçi Ana Kampüs KAYSERİ.

Canım, R. (2016). *Divan Edebiyatında Türler*. Grafiker Yayınları.

Canım, R. (2021). *Divan Edebiyatının Kaynakları*. Paradigma Akademi.

Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ağaç Kitabevi.

Cengiz, H. (1986). Divan Şiirinde Musammatlar. *Türk Dili Türk Şiiri. Özel Sayısı II (Divan Şiiri),* 291-429.

Çakır, E. (2020). "Şevkî, Ahmed". [Erişim: 01.10.2024, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-ahmed]

Çelebi, İ. (2008). "Rüya", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 35, s. 306-309.

Ceylan, Ö. (2000). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. Kitabevi Yayınları.

Dağdelen, Ö. (2020). "Şeyhî/Şevkî, Mehmet Şeyhî". [Erişim: 01.10.2024, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seyhi-sevki-mehmet-seyhi]

Dedebaba, B.N. (1988). *Bektâşîlik Alevilik Nedir?*. Doğuş Yayınları.

Dedebaba, B.N. (2001). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik*. Ardınç Yayınları.

Demir, S. (2016). *Ali Rıza ÖGE'nin Bektaşi Şiirleri Üzerinde İnceleme ve Metin Aktarımı (701–926.sayfalar).* (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Demirel, Ş. (2008). Antepli Aynî Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme, *Turkish Studies,* 3-4.

Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları.

Dilçin, C. (2009). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. TDK Yayınları.

Diriöz, M. (1977-1978). Sâib'in Türkçe Şiirleri. *Türk Kültürü Araştırmaları* YXVI/1-2: 277-301.

Ekici, A. (2022). *Nihanî Dîvânı (inceleme-Metin).* (Doktora Tezi). Hacettepe üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Elbir B. vd. (2012). Divan Edebiyatında Tarih Manzume Geleneği ve Nedim ile Şeyh Galib'in Tarih Manzumelerinin Karşılaştırılması. *Ekev Akademi Dergisi*, *16*(51), 295-306.

Elmalı, H. (1997) "Hassân b. Sâbit", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.16, s. 399-402.

Eraydın, S. (2004). *Tasavvuf ve Tarikatlar.* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Erdem, H. (1990*). Panteizm ve Vahdet-i Vücud Mukayesesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Erdoğan, M. (2009). Divan Şiirinde Mahallîleşme Kavramı ve Bâkî Divan'ında Bazı Mahallî Unsurlar, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume*, *4*(5), 114-165.

Erdoğan, M. (2020). "Nazmî, Bursalı". [Erişim: 02.10.2024, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nazmi-bursali]

Eren, H. (2020). *Câhî, İbrâhîm Mîrzâ*. [Erişim: 12.12.2020, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cahi-ibrahim-mirza]

Eren, H. (2023). "Nazmî, Ali (Şirvanlı)" [Erişim: 02.10.2024, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nazmi-ali]

Ergun, S. N. (1956). *Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri,* (3). İstanbul Maarif Kitapevi.

Fatin Davud. (2007). *Fatin Tezkiresi.* (Haz.) Ömer Çiftçi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Eröz, M. (1990). *Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Fığlalı, E.R. (1989). "Ali", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 2, *s.* 375-378.

Fığlalı, E.R. (1994). *Türkiye'de Alevîlik-Bektaşîlik*. Selçuk Yayınları.

Göçgün, Ö. (1987). *Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri.*Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Gölpınarlı, A. (1963). *Alevi-Bektaşi Nefesleri*. Remzi Kitabevi.

Gölpınarlı, A. (1969). *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*. Gerçek Yayınevi.

Gölpınarlı, A. (1973). *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*. TTK Basımevi.

Gölpınarlı, A. (2005). *On İki İmam*. Derin Yayınları.

Gölpınarlı, A. (2023). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İnkilap Kitapevi Yayınları.

Gümüşsoy (Atılgan), E. (2006). *Kececizâde Fuad Paşa (1815-1869).* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Güncel Türkçe Sözlük. [Erişim: 02.07.2024, https://sozluk.gov.tr/]

Gündüz, Ş. (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*. Vadi Yayınları.

Gündüz, A. (2010-Nisan). XIX. Yüzyılda Osmanlı Devlet Hayatında Rol Oynayan Üç Büyük Devlet Adamı: Mustafa Reşit, Ali ve Fuat Paşalar. *Türk Dünyası Araştırmaları,* 185, 65-93.

Güzel, A. (2014). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Akçağ Yayınları.

Harman, Ö.F. (2007). "Nûh", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.33, 224-227.

Harman, Ö.F. (2010). "Süleyman", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.38, 56-60.

Harman, Ö.F. (2013). "Yakûb", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 43, 274-276.

Hatipoğlu, İ. (2009). "Selmân-ı Fârisî", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.36, 441-443.

İnal, M.K. (1970). *Son Asır Türk Şairleri.* Milli Eğitim Basımevi.

İpekten, H. (2016) *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. DergâhYayınları.

İsen, M. (1997). *Ötelerden Bir Ses Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*. Akçağ Yayınları.

İsen, M. & Kurnaz, C. (1998). *XIX. Yüzyıl Divan Şiiri-Türk Dünyası El Kitabı*. TKAE Yayınları.

Kaplan, M. (1982). *Tanpınar' ın Şiir Dünyası*. Dergâh Yayınları.

Kaplan, H. (2007). Refîk ve Şiirlerinde Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve On İki İmâm Sevgisi. F. Kılıç & T. Bülbül (Ed.). *2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı,* s. 843-856.

Kaplan, Y. (2020). *Câhî, Câhî Bey*. [Erişim: 11.06.2024, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cahi-cahi-bey]

Kara, M. (2003). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi.* Dergâh Yayınları.

Karabey, T. (2011). "Tarih Düşürme", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.40, s. 80-82.

Karakuş, G. (2012). ***Mehmed Ali Hilmi Dedebaba Divanı***. Revak Kitabevi.

Karaman, F. vd. (2006). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. TDV Yayınları.

Karataş, T. (2011). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Perşembe Kitapları.

Kaya, D. (2007). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Akçağ Yayınları.

Kelemci, N. (2020). XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nazmî ve Dîvânı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, *4*(2), 548-569.

Keleş, R. (2013). *Divan Şiirinde Lafzî Ayet ve Hadis İktibasları*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kılavuz, A.S. (1989). "Ali er-Rıza", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.2, s. 436-438.

Kılınç, A. (2006). *Türk Edebiyatında Vasiyetnâmeler*. Akçağ Yayınları.

Korkmaz, E. (1994). *Ansiklopedik Alevîlik-Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*. Ant Yayınları.

Köprülü, O.F. (1996). "Fuad Paşa, Keçecizâde". *TDV İslam Ansiklopedisi* c.13, s. 202-205.

Köseoğlu, N. (2004). "Tarih". *Büyük Türk Klâsikleri Ansiklopedisi*, c.8, s. 13-97.

Kurnaz, C. (1996). *Hayâlî Bey Divânı' nın Tahlili*. MEB Yayınları.

Kurnaz, C. & Çeltik, H. (2013). *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*. Kurgan Edebiyat Yayınları.

Kurtoğlu, O. (2006). Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden fazla Mahlas Kullanan Şairler. *Bilig*, (38), 71-91.

Kutlu, S. (2003). *Din Anlayışında Farklılaşmalar Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*. DİB Yayınları.

Küçük, C. (1988). "Abdülaziz", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.1, s.179-185.

Küçük, H. (2011). *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*. Ensar Neşriyat Yayınları.

Levend, A.S. (2015). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. Dergâh Yayınları.

Macit, M. (1996). *Divân Şiirinde Âhenk Unsurları*. Akçağ Yayınları.

Mehmet Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî C. 4*. (Çev.) Seyit Ali Kahraman. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, İstanbul.

Mengi, M. (2017). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Akçağ Yayınları.

Mermer, A. vd. (2006). *Üniversiteler İçin Eski Tür Edebiyatına Giriş*. Akçağ Yayınları.

Mermer, A. & Keskin Koç, N. (2016). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü.* Akçağ Yayınları.

Mete, N. (2014). Kânûnî Sultan Süleyman'ın Şehzâde Mustafa'ya Yazdığı Vasiyetnâme. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (52), 141-152.

Mütercim Asım Efendi. (2009). *Burhan-ı Katı.* (Haz.) Mürsel Öztürk ve Derya Örs, TDK Yayınları, Ankara.

Ocak, A.Y. (1996). "Hacı Bektâş-ı Velî", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.14*,* 455-458.

Onay, A.T. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. (Haz.) Cemal Kurnaz, MEB Yayınları, İstanbul.

Öger, A. (2020). "Şevkî, Muhemmed Resûl". [Erişim: 01.10.2024, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-muhemmed-resul]

Öngören, R. (2012). *Başlıca Tarîkatlar*. *Tasavvuf El Kitabı*. Grafiker Yayınları.

Öz, M. (1994). "Ehl-i Beyt", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.10, s. 498-501.

Öz, M. (2020). "Muhammed el-Cevâd", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.30, s. 512-513.

Özervarlı, M.S. (2004). "Melek". *TDV İslam Ansiklopedis,i* c.29, s. 40-42.

Özkırımlı, A. (1996). *Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi Alevîlik-Bektâşîlik*. Cem Yayınevi.

Özmen, İ. (1998). *Alevi Bektaşi Şiirleri Antolojisi C. 2*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özmen, İ. (1998). *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi C. 4*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Öztürk, Y.N. (1992). *Tarih Boyunca Bektaşilik*. Yeni Boyut Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1940). *Son Sadrazamlar ve Başvekiller c.1.* Ahmet Sait Matbaası.

Pala, İ. (2002). "Kün", *TDV İslam Ansiklopedisi.* c. 26, s. 552-553.

Pala, İ. (2005). *Divan Edebiyat.* Kapı Yayınları.

Pala, İ. (2016). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Kapı Yayınları

Saraç, Y.M. (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belagat.* 3F Yayınevi.

Sarıkaya, Y. M. (2004). Türk-İslam Edebiyatında Hz. Ali. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Saydam, A. (2006). "Mütercim Rüşdü Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.32, s 32-33.

Sefercioğlu, M.N. (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlîli*. Akçağ Yayınları.

Şafak, T. (2019). "Şevket-i Buhârî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.2, s. 557-558.

Şentürk, A.A. (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu C. 2.* OSEDAM Yayınları.

Şentürk A.A. & Kartal, A. (2008). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi.* Dergâh Yayınları.

Takır, Ö. (2018). *Ali Rıza Öge'nin Kaydettiği Şiir Mecmuası Üzerine Tetkik (541-700. Sayfalar) -İnceleme ve Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Tanman, M.B. (2010). "Şahkulu Sultan Tekkesi". *TDV İslam Ansiklopedisi* c.38, s. 286-289.

Tanpınar, A.H. (1988). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Çağlayan Basımevi.

Taş, S. (2013). *Samim Kocagöz Yazar Eser Uslûp*. Gazi Kitabevi.

Taşdelen, İ. (2020). "Şevkî, Hasan Tahsîn". [Erişim: 01.10.2024, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-hasan-tahsin]

Tekin, F. (2020). "Şevkî, Muhammed Şerî". [Erişim: 01.10.2024, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-muhammed-serif-kettekorgani]

Timurtaş, F. (2010). Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri. *Türkiyat Mecmuası*, *18*(0), 331-368.

Tulum, M. (2013). *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*. Kapı Yayınları.

Tuman, M.N. (2001).Tuhfe-i Nâilî I-II. (Haz.) Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı, Bizim Büro Basım Yayın Dağıtım, Ankara.

Uğur, A. (2020). *Klâsik Türk Şiirinde Bektaşîlik*. Paradigma Akademi Yayınları.

Uludağ, S. (1989). "Âl-i Abâ", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.2*,* s. 306-307.

Uludağ, S. (1991). "Aşk", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 4*,* s. 11-17.

Uludağ, S. (2008). "Rüya: Tasavvuf", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* c.35, s.309-310.

Uludağ, S. (2006). "Nefes", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 33, s. 522-523.

Uludağ, S. (2016). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Kabalcı Yayınları.

Uzun, M.İ. (1996). "Firavun", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 13, s. 121-122.

Uzun, M.İ. (1991). "Aşk", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.4, s. 18-21.

Uzun, M.İ. (1992). "Burç", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.6, s. 424-426.

Ünver, İ. (1998). XIX yüzyıl Divan Şiiri. *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, 32* (1/2), 131-140.

Ünver, İ. (2004). "XIX. Yüzyıl Dîvân Nazım ve Nesri". *Büyük Türk Klâsikleri Ansiklopedisi*, c.8, s. 99-301.

Ünver, İ. (1993). Çeviri Yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler. *Türkoloji Dergisi*, *9*(1), 51-91.

Üstüner, K.(2007). *Divan Şiirinde Tasavvuf***.** Birleşik Yayınevi.

Üstüner, K. (2008). XIV. ve XV. Yüzyıl Divanlarında Tasavvuf. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (24), 271-94.

Üstüner, K. (2014). *Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz.* Akçağ Yayınları.

Üzüm, İ. (2000). *Günümüz Aleviliği*. İSAM Yayınları.

Vaktidolu, A.A.A. (2014). *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. Can Yayınları.

Yakışır, A. (2016). *Mehmed Ali Hilmi Dedebaba'nın Dîvânı.* (Yüksek Lisans Tezi). Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl.

Yakıt, İ. (2003). *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*. Ötüken Neşriyat.

Yaman, M. (2011). *Alevîlik*. Demos Yayınları.

Yaşaroğlu, M.K. (2006). "Muharrem", *TDV İslam Ansiklopedisi* c.31, s. 3-5.

Yavuz, Y.Ş. (2010). "Şefaat: İslâm'da Şefaat", *TDV İslam Ansiklopedisi* c. 38, s. 412-413.

Yazıcı, T. (1997). "Hâfız-ı Şîrâzî", *TDV İslam Ansiklopedisi* c.15, s. 103-106.

Yekbaş, H. (2020). "Şevkî". [Erişim: 01.10.2024, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki]

Yekbaş, H. (2020). "Şevkî, Azîz İmâmı-zâde Osman Şevkî Efendi ". [Erişim: 01.10.2024, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-aziz-imamizade-osman-sevki]

Yekbaş, H. (2020). "Şevkî, Hasan Şevkî". [Erişim: 01.10.2024, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-hasan-sevki]

Yekbaş, H. (2020). "Şevkî, Ömer Şevkî". [Erişim: 01.10.2024, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-omer-sevki]

Yıldırım, S. (2005). *Hasan Cemâlî Baba Hayatı, Sanatı Ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Yıldırım, A. (1997). *Başlangıçtan Günümüze Alevî Bektaşî Deyişleri II*. Uyum Yayıncılık.

Yıldırım, A. (2018). "Sen Olmasaydın Felekleri Yaratmazdım" Hadis-i Kudsisinin Klasik Şiire Yansımaları. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD] 1*(1), 154-168.

Yılmaz, M. (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük).* Kesit Yayınları.

Yılmaz, M. (2018). *Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 9110 Numaralı Şiir Mecmuasının 'Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi'ne (MESTAP) Göre Tasnifi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Yılmaz, S.S. & Han, M. (2022). *Sivas-Yıldızeli Kaynaklı Bir Alevi-Bektaşi Şiir Mecmuası Üzerine İnceleme*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, *103*. 323-362.

Yılmaztürk, H. (1999). *Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid'in Tenkitli Metni.* (Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yurdakul, İ. (1998). Mehâhu'l-Miyâh İstanbul'un Meşhur İçme Suları. *İstanbul Araştırmaları*, (5), 129-161.

Yücedağ, S. (2011). *Tarihe Adını Yazdıran 100 Büyük Türk*. Maya Kitap.

Zavotçu, G. (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*. Kesit Yayınları.

EKLER

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

Abdurrahman Paşa: 128
Abdülaziz: 8, 32, 39, 40, 41, 53, 185, 188, 189, 190, 204, 209, 210, 272, 532, 541
Âdem: viii, 103, 131, 132, 136, 140, 146, 162, 163, 176, 205, 537
Âgâh: 26, 27, 28, 190, 536
Ahmet Paşa: 92
Akdeniz: x, 53, 187, 218, 536
Ali Baba: 4, 12, 128, 167, 197
ʿAlî Nakî: 34, 312, 352
ʿAlî Rızâ: 311, 316, 368
Ane: ix, 9, 10, 209
Arabistan: x, 184, 190, 210
Ârif: 26, 27, 192
Aristo: 40, 192, 195
Asaf: 40, 136, 201, 202
Avrupa: x, 1, 8, 32, 39, 41, 53, 185, 187, 190, 210, 320, 321, 322, 372
Azra: 205, 208
Azrail, 127
Babil: 128
Bağdat: x, 8, 9, 10, 210, 536
Bâkî: 61
Behzad: 192, 234
Bektaşi: 2, 4, 5, 6, 7, 12, 18, 19, 21, 52, 60, 61, 89, 90, 126, 142, 146, 147, 150, 159, 160, 167, 168, 170, 171, 172, 180, 181, 183, 196, 197, 200, 249, 295, 297, 532, 534, 538, 539, 542, 545
Caʿfer: 13, 26, 27, 33, 35, 50, 53, 65, 67, 180, 193, 194, 203, 261, 283, 310, 314, 316, 318, 324, 340, 342, 349, 379, 389, 419, 437, 441, 462, 477, 478, 479, 480, 524
Cafer-i Bermeki: 202
Caferiyye: 15, 180
Câhî: 26, 28, 194, 195, 293, 538, 540
Cebrail: 127, 129, 133, 158, 159, 195
Ceyhun: x, 218
Dara: 42, 203, 204
Davut: 130, 136
Deyr: 9, 10, 35, 68, 205, 492, 509
Edhem Bey: 128
Emin Ali Paşa: 7, 39, 56, 189, 190
Felatun: 195, 238
Ferhat: 205, 206, 208
Fırat Nehri: x, 8, 9, 10, 194, 217, 219, 244, 265
Firavun: 103, 135, 176, 184, 185, 543
Fransa: 8, 41, 43, 67, 210, 368, 369
Fuat Paşa: 8, 41, 56, 186, 187, 189, 196, 215
Fuzûlî: 26, 27
Girit: x, 6, 10, 95, 189, 190, 211, 218, 259, 535
Hacı Bektaş Velî: ix, 5, 14, 20, 55, 56, 148, 166, 167, 170, 171, 181, 545
Hacı Hasan Baba: 4, 6, 12, 167, 197
Hâfız: 195, 196, 544
Hâkî: 26, 51, 196, 197, 255
Halep: x, 8, 9, 10, 152, 155, 190, 212, 217
Hallac-ı Mansur: ix, 152, 171, 172, 223, 250
Harun Reşit: 42, 202
Harut: vii, 127, 128, 129, 275
Hz. Hasan: 12, 13, 34, 35, 66, 72, 154, 180, 198, 199, 308, 313, 314, 316, 318, 340, 341, 344, 346, 348, 349, 350, 354, 358, 359, 367, 368, 375, 389, 436, 441, 464
Hassân bin Sâbit: 195
Hatem: 39, 203
Hatif: vii, 127, 128
Hayâlî: 92, 541
Hıten: x, 213, 295
Hızır: viii, 61, 132, 135, 189, 203
Hicaz: x, 188, 190, 191, 213
Hilmi Dedebaba: 26, 27, 197, 199, 536, 540, 544
Hurufi: 22, 89, 169, 534
Hüseyin Paşa: 42
Hüsrev: 42, 202, 205, 208
Hz. Ali: vi, 11, 12, 16, 21, 28, 52, 54, 55, 60, 61, 91, 95, 139, 141, 143, 144, 148, 158, 159, 160, 165, 167, 168, 171, 173, 180, 181, 183, 184, 215, 249, 250, 295, 296, 297, 534, 535, 540, 542

Hz. Hüseyin: 12, 13, 14, 15, 16, 22, 35, 38 44, 51, 54, 55, 56, 57, 62. 65, 66, 68, 75, 79, 86, 91, 96, 98, 101.127, 148, 150, 152, 154, 157, 161, 162, 167, 175, 180, 181, 182, 183, 185, 200, 201, 214, 250, 293, 297, 309, 310, 314, 316, 317, 318, 339, 340, 341, 342, 343, 350, 355, 364, 382, 389, 442, 534, 535, 437, 461, 462, 464, 500, 530, 531
Hz. Muhammet: 21, 40, 52, 54, 55, 59, 60, 61, 129, 133, 134, 135, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 153, 158, 159, 160, 164, 165, 167, 175, 179, 180, 181, 183, 184, 195, 214, 235, 246, 249, 295, 442
Hz. Yakup: 99, 137, 139, 214
İbrahim Paşa: 40
İlyas: 61, 132
İncîl: viii, 129, 130, 131
İngiltire: x, 210
İsa: viii, 103, 113, 130, 133, 146, 159
İskender: 42, 192, 195, 203, 204, 365, 510, 529
İsmail Nazmî Efendi: 6, 532
İsmail Paşa: 41, 187
İsrafil: vii, 127
İstanbul: x, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 19, 37, 41, 63, 78, 96, 155, 186, 187, 188, 190, 197, 200, 210, 211, 212, 216, 218, 219, 222, 223, 259, 265, 320, 393, 396, 404, 407, 419, 438, 439, 452, 485, 506, 535, 537, 539, 541, 542, 545
Kâbe: ix, 151, 163, 164, 206, 232, 240, 241, 268
Kafdağı: 218, 235, 289
Kâfiristan: x, 213
Kağıthane: 14
Kanber: 184
Karun: 204
Kays: 130, 206, 207, 208, 260, 506
Kenan: x, 214
Kerbela: x, 12, 13, 25, 54, 91, 98, 127, 148, 150, 154, 165, 167, 181, 185, 214, 293, 534
Kestane suyu: 219
Kırım: 8, 41, 187
Kızılırmak: x, 219, 244
Kiramen kâtibin: 127
Kur'ân-ı Kerîm: viii, 100, 128, 129, 131, 132, 135, 137, 138, 139, 140, 148, 163, 164, 165, 169, 181, 203, 204, 205, 247
Leyla: **103, 106, 205, 206, 207, 208, 252,** 260, 261
Lokman: 199, 200, 233, 238
Mahmut Kadri Bey: 164
Mahmut Nedim Paşa: 40, 56, 132, 188, 189, 192, 217
Marut: 128, 275
Mecnun: 103, 106, 205, 206, 207, 208, 252, 260, 261
Mehdî: 180, 183
Mehmet Ağa: 128
Mehmet Ali Baba: 12
Merdivenköy Dergâhı: 4, 7
Meryem: 133, 138, 208, 374, 415, 492
Mısır: x, 41, 137, 153, 185, 187, 189, 215, 287
Mikail: 127
Mithat Paşa: 8, 42, 56, 106, 190, 202, 205, 536
Muaviye: 54, 92, 129, 534
Mucib Bey: 164
Muhammed Bakır: 310, 318
Muhammed Mehdî: 313
Muhammed Takî: 312
Musa: viii, 103, 130, 132, 135, 146, 166, 170, 176, 180, 183, 185, 204, 218
Musa el-Kazım:311, 342
Münker: 127
Nâbî: 6, 63, 89
Nazmî: 3, i, iii, iv, v, xiv, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 39, 40, 41, 42, 44, 46, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 62, 64, 69, 70, 73, 75, 79, 83, 89, 90, 91, 92, 96, 97, 100, 104, 106, 108, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 207, 208, 210, 211, 214, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 231, 233, 234, 236, 237, 241, 242, 244, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 256, 257, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 280, 281, 282, 284,

286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 299, 300, 301, 302, 388, 532, 533, 534, 535, 538, 539, 540
Nazmî Efendi (Bursalı): 5, 6
Nazmî, Ali (Şirvanlı): 5, 539
Necâtî Bey: 92, 108
Necef: x, 11, 12, 168, 172, 173, 181, 215, 400, 423, 464
Nedîm: 61
Nefî: 61
Nekir: 127
Nemçe: x, 210, 320
Neʾşet: 26, 27, 200
Nuh: viii, 135, 136, 146
Nurşirevan: 204
Ömerzâde Hasan Ağa: 4
Paris: x, 210, 320
Perverî: 26, 27, 193, 194
Rasim Paşa: 40, 187
Rava: 9
Remadiye: x, 9, 10, 217
Rıdvan: vii, 127, 128
Rusçuk: x, 210, 320
Rüştü Paşa: 42, 56, 156, 188, 204, 281, 291, 296
Sâ'ib: 195, 196
Sâcid: 26, 27, 200, 537
Selman-ı Farisi: 184
Serkâtip Emin Bey: 42, 56
Serkâtip Mir Mahmut Bey: 41
Seyyid Vehbi: 63
Sivastopoli: x, 46, 65, 217
Süleyman: viii, 98, 102, 136, 200, 202, 298, 539, 541
Sürûrî:63
Şahkulu Sultan Dergâhı:7, 12, 167, 197
Şakir Bey: 8, 9, 10
Şattülarap: x, 218, 537
Şeddad: 103, 205
Şehzade Mehmet Selim: 203
Şevket: 195, 196, 466, 467, 542
Şevkî: 26, 28, 201, 536, 537, 538, 541, 543, 544
Şeyh Galip: iii, 1, 63, 196, 200
Şirin: 202, 205, 206, 208
Tarikat-ı Nazenin: 15
Tevfik Paşa: 41, 56, 153, 187, 188, 215, 287, 537
Tevrât: viii, 129, 130, 131
Trablus: x, 217
Tulon: x, 210
Tur dağı: 103, 135, 176, 218
V. Murat: 4, 46, 106, 185, 186, 190, 532
Vamık: 205, 208
Varna: x, 210, 320
Vidin: x, 187, 190, 210, 320
Yahya: 138, 183
Yakup: viii, 99, 103, 137, 139, 140, 214
Yezid: 14, 54, 92, 120, 127, 185, 214, 534
Yusuf: viii, 98, 103, 137, 138, 139, 140, 205, 209, 214, 215, 222, 239
Zâtî: 92
Zebûr: viii, 129, 130, 131
Zekeriya: 102
Zekeriyya: viii, 138
Zeyne'l-Âbidîn: 309
Zühre: 128, 275, 276, 330, 363, 378, 413, 482
Züleyha: 137, 205, 209, 234
Zülkarneyn: 132, 203